salustio cum comento

Hoc in uolumine hæc continẽtur.

Pomponii Epistola ad Augustinum Mapheũ.

C. Crispi Salustii bellum catilinariũ cũ cõmẽto. Laurentii Vallensis: & Omniboni Leoniceni.

Portii Latronis Declamatio contra. L. Catilinam.

C. Crispi Salustii bellum iugurthinum cũ cõmẽtariis præclarissimi fratris Ioannis Chrysostomi Soldi Brixiani.

C. Crispi Salustii uariæ rationes ex libris eiusdem historiarum excerptæ.

C. Crispi Salustii uita.

Romæ per Pomponium emendata Venetiisq; q̃ diligentissime recognita & reuisa.

¶AVGVSTINO MAFAEO RERVM RO. THESAVRO POMPONIVS LAETVS. S.

¶M. Valerius ꝓbus: unicæ uetustatis amator: cum aīaduertisset ueteres negligi: & gloria fraudari: cōtracta multa exēplaria emēdare: distinguere: & annotare curauit: in eoq̃ se plurimū exercēdo laudē nō exiguā est assecut⁹. Ego tāti uiri exēplo: ipar licet doctrina: & īgenii dotib⁹: id ip̄m aliqua ex parte facere conatus sum. eadēq̃ uia īgressus: & tāta undiq̃ asperitate cōfusus: uix tuto pedē figere: & e sylua egredi potui. Nā cū oīa uolumīa corrupta sint: q̄ ad nr̄am uenere ætatē: nemo: q se nouit: attingere audet. Probat⁹ ille dicēdi charactertq iā multis sæculis materia defuit: & dicēdi exercitatio forēsis: in q̄da epidictici gn̄is effigiē: uel poti⁹ umbrā abiit: nō ampli⁹ (ut credim⁹) reditura iteriit. Vn̄ fit: ut magistrū eloquētiæ stilū ignorem⁹: quo ita deprauati sūt codices: iā plurib⁹ annis: ut nō ex sn̄ia iueias: nisi fuerint nimiū amātes sui: & ex falsa sciæ ꝑsuasione molesti: q se itelligere ꝓfiteri uelit. Ea de cā: siqd hoc rudi sæculo elaboraui: qd̄ minime legētib⁹ satisfaciat: nō me: sed tēpora lectores accusent: in qb⁹ nō emēdator mō: sed ne īterpres qde bon⁹: in minimis priscoꝝ sentētiis uulgo īueniri pōt: q̄q̄ nihil ea re difficili⁹ est. Quis. n. nisi mētis inops: se oīa tenere cōfirmet: Iō: si glosulas ī Virgiliū legeris sub titulo meo: oro: ne fidē p̄stes: neq̃ temerari⁹ sum: neq̃ audax: neq̃ eā expositionē unq̄ tētaui: ille qsqs est: q falsū epigrāma posuit: sētiet qd ꝓfuerit: me tāto mēdacio ꝓuocasse. Sēper ei⁹ opiniōis fui: qd̄ minime ignoras: paꝝ his fore laudis: q in alioꝝ dictis sn̄ias aucupanť. Est. n. piculosa interp̄tatio: nisi cognitio reꝝ p̄cesserit: nō tn̄ ificior eē: q possunt: sed ipse de me loquor: q cōsci⁹ meæ imbecillitatis rē arduā: & nulli⁹ honoris nō aggredior. Est & pniciosa quorūdā labes & macula: ut plus in frōte ostēdāt: q̄ in recessu ualeāt. Præterea multos p̄cipitat inanis gloriæ spes: & libros īprimēdi facultas multis sæculis itermissa: pauloante reuocata. Deprauanť incuria q̄dā codices: lucroq̃ poti⁹: cui⁹ mortales auidissimi sunt: q̄ emēdatiōi cōsuliť: adeoq̃ ī ea ꝑte peccať: ut qd existimabať oīb⁹ eē cōmodo: id p̄cipue ad liguæ romanæ iacturā: nisi adhibeať diligētia: excogitatū eē uideať. Ex. N. ab hinc annos tris: cum libros Salustii de cōiuratiōe Catilinæ: & de bello iugurthino: & cōciōes quasdā eiusdē libroꝝ: q desideranť sæpi⁹ repeterē: cōtractis antiqs exēplarib⁹ iuenimus multa eē addita: multa p̄posteř cōmutata. Scripsit ille plusq̄ regrebat historia numerose: ut ea obseruatiōe: uelut carminis lege: seriē uerboꝝ posteritas tuereť. Sed qs de futuris uitiis: aut uirtutib⁹ testari pōt. Maiores nr̄i pp reꝝ Romanaꝝ magnitudinē nūq̄ existimarūt īperiū ita ruituꝝ: ut ex toto lingua uitiareť. Fallimur certe: nisi putem⁹ ætates oēs uelut hoīem cōsenescere. Emendauimus nihil addēdo: detraxim⁹ nō pauca: fide uetustatis admonēte. Plærīq; petierunt a me: & ꝓpe quottidianis cōuitiis efflagitarūt: repugnaui semp: & cōtra meos mores quibusdā sum uisus nimis austerus: peruicit tandē iure contubernalitatis unius cōmitas. Itaq̃ Antonio moretto brixiano: bonarum litteraꝝ studioso: (nā is sepius institit) permisi: ut impressorib⁹ suis traderet: & sub certa cōditione pepigimus: ut interesset qui cognosceret homo negotiosus: & officiosus: ita faciendum recepit. Scio Augustine pro tua humanitate: & eruditione. hoc te probaturꝝ. Nam cum soleas diligentiam: præsertim in litteris: laudare consilium: & institutum meum: sum enim uel unus e tuis domesticis: qui pro tua ingenuitate: liberalitate: & officio: erga litteratos tuis facultatibus: æque ac meis utor: facile ab omni offensiuncula uindicabis. Vale fœlicissime.

¶OMNIBONI LEONICENI IN. C. CRI. SAL. CATILINARIVM COMMENTARII.

Alusti⁹ Crisp⁹ diuersas diuersoꝝ tpoꝝ historias tractatur⁹. Iugurthinā uidelicet: cui⁹ memoriā antiq̄tate diuturnitas iusta retinebat: & Catilinariā: cui⁹ sæuitia suo tpe exarserat: posteriorē p̄ponēdā p̄mittit: ut bene ꝓsecuta historia: cui⁹ certitudinis cōsci⁹ erat: in ꝓsecutionē alteri⁹ historiæ: quā n̄ ita firmiter tenebat: facili⁹ & apti⁹ sibi lector acqescat. Visa itaq̃ cā p̄ posteritatis: ad materiæ: & cæteroꝝ discussionē trāseamus. In hoc ope materia est Catilina īpugnās p̄riā cū suis fautorib⁹: & Cicero defēdēs p̄riā cū suis coadiutorib⁹. Ex quoꝝ uitiis & uirtutib⁹ cōstat iste tractatus. Intētio sua ē redargueř īpugnātes p̄riā: sed q̄a materiæ īpugnatiōis p̄riæ sunt diuersæ: alii. n. p auaritiā p̄riā īpugnāt: & alii p ābitionē: uidēdū ē: quā cām author ītēdat redarguere. Hic itaq̃ ītēdit redarguere impugnātes p̄riā p ambitionē: & ecōtra ītēdit laudare defendentes p̄riā per bonā cōsiderationē. Cā huius ītētiōis talis est. Viderat. n. author iste: quosdā sui tpis fraudulentos p̄riæ īpugnādo sollicitos: ad quoꝝ dehortationē istā p̄pōit historiā: & hoc facit inducēdo duos in exemplū Catilinā. i. & Ciceronē. alter quoꝝ. s. Catilina a nobilitate detrusus est ad ignobilitatē: utpote: q merito sceleris suis: dignū uitæ meruit exitū. Alter uero. s. Cice. ab ignobiltate ascēdit ad nobilitatē: utpote: q merito de rhetore fcūs est cōsul: & p̄r p̄riæ meruit appellari. Vn̄ Iuuena. Roma p̄rem p̄riæ Ciceronem libera dixit. In Iugurthina historia redarguit īpugnātes p̄rī ī p auaritia: nō Iugurthā: neq̃ suos (Roma. n. nō erat patria Iugurthæ) sed illos Romanos: qui corrupti muneribus scelera eius: non solū nō puniebāt: sed īpudēti declamatione ipsum in Capitolio defendebāt. Vtilitas maxima est: ut uiso quid contigerit Catilinæ ex patriæ impugnatione: patriam non impugnemus. Viso quid contigerit Ciceroni ex patriæ defensione: patriam defēdamus. Titulus talis est. Salustii Crispi de Catilinario bello liber icipit. Nō dicit: primus: q̄ppe cū nō sit nisi unus: ubi deest numer⁹: & ordo. Vbi dicit Salusti⁹ Crisp⁹ nomē designat authoris: Vbi dicit de Catilinario bello: materiā declarat subseq̄ntis opis. Et sciēdū: q̄a q̄dā authors suis opib⁹ titulū tm̄ p̄scribūt: ut Hor. quodā titulū. phœmiū & argumētū: ut Terē. quodā titulū & ꝓhœmiū: ut author iste p⁹ titulū itaq̃ ꝓlogū subiūgit: de quo tria facit: nā & iuidos cōfutat: & negociū suū extollit: & materiā p̄libat. iuidos cōfutat. Nā erant q̄dā: q sibi misere iuidebāt: & bōæ: & solidæ ipi⁹ cōsciæ dn̄te detractiōis illudere tētabāt: q̃ qdē Salu. a militario negotio ad lr̄aturā regressus fuerat: ꝓfessionē desidiæ: & iertiæ describebāt: utpote: q ui corpoꝝ uiribus aīæ p̄ferebāt. Circa quos ꝓlogū cōfutatiōis p̄mittit. In quo uī aī uirib⁹ corpis eē p̄ferēdā dicit: sic icipiēs

MNEIS HOMINES. Patritia gente Crispus Salustius Romæ natus:post Rempu.ciuili discordia cōcussam:quū nulla illius administrandæ ratio bonis superesset:amplius se ad scribendi ociū cōtulit:in quo genere Quintiliani iudicio.q eū Thucididi in historia eminētissimo opposuit:pcipuā inter eos:qui res Romanas lrarum monumētis tradidere est laudem adeptus.Etenim:quo Thucidides est Herodoto.maior.cui secūdæ tribuuntur ptes.eo certe hic nostro Liuio pstantior:quem Herodoto ille cōparat.Accedit & Martialis urbanissimi poetæ carmen.Hic erit:ut perhibent doctoru3 corda uirorum.Primus Romana Crispus in historia:quo haud dubie apparet doctorꝝ hominum iudicio.Crispum cæteris Romanarum rerum scriptoribus platum.Quod si tantorꝝ uirorum testimonio primū in historia locū obtinet summa nos ope niti decet:ut pclara ei⁹ monumenta:si qua adhuc restant.non tantum ipsi studio cōdiscamus:sed si fieri etiam possit:ꝙ plurimis nostra industria oī sint ex pte cōspicua:atꝗ id ipsum hoc enixius pstandū:ꝙ post tātam nostratium litterarꝝ iacturā:qtam Gothicis tēporibus factā fuisse ɔstat:paucissima quædā uestigia(ne fragmēta dicam)ac illa ipsa pene eua nescētia ex locupletissima Crispi:ornatissimaꝗ historia ad hec tpa puenere:& qđ iniqui⁹ ferat aliqs:fuerūt hec pgymnasmata quædā:ut græco uerbo castissimæ illius Mineruæ:quæ nobis

LAV. VAL.

C.CRISPI SALVSTII LIBER DE CONIVRATIONE.L.SER.CATILINAE.

MNEIS HOMINES Qui se student præstare cæteris animantibus: summa ope niti decet ne uitam silentio transeant ueluti: pecora: quæ natura prona: atque uentri obedientia finxit.

reliqua cum temporis:tum hominum fecit iniuria.Nam ꝙ plenissimam Crispus scripserit historiam:quæ res Romanas nō solū:sed externarꝝ etiam gentium sit cōplexa:abūde ɔstat:uerum a Catilinæ cōiuratione quasi ingenii experientiam daturus:cum uideri potest auspicatus:& ipsum operis phœmiū haud dubie demonstrat:cui ad stili cōsumationem credibile est Iugurthæ bellū subiecisse. Sed quanti illa momēti fuerit: quæ prorsus interiere ex his:q hodie extant:facilis est cōiectura:quippe cū nulla possit uirtus in historia elucere:quū non in hac:uel illa meditatione facile recognoscas:sed quo eius sunt uirtutes altiores:minusꝗ uulgo pximæ.eo maiore nobis studio:ut dixi est nitendū:ne illæ nostra. uel inertia:uel negligētia diutius in obscuro sint.Etenim q cognitu sint difficiles:uel ex eo pōt intelligi:ꝙ nō pauci:ut uideo in phœmii frōte allucinati dāt illi uitio:ꝙ nephariū Catilinæ scelus scripturus:inde potissimū sit exorsus:ut dixerit:aīum corpi:& ingeniū uiribus pstare:uelut nihil magis ab eo:qđ dicturus erat alienū dici potuisset: sed accurate oīa dixit:ac magis erudite:q uerbis explicari possit.Redditur⁹ nāꝗ sui cōsilii rōe3.ꝙ a rep.digressus se ad historiā scribendā ɔtulisset:nulla potuit honestior cā demōstrari:q eo se consilio id fecisse ostēderet:ut ea pte corpis uteret:quæ potissima in hoīe esset:nec ita multo post nō magis:se ratione q necessitate: ut id consilii capet:adduci opportuisse demōstrat:qm ambitiōe:malisꝗ artibus:ciuitate corrupta nullus uideretur inocentiæ locus huic:q ad eam capiēdā accederet:relictus. Verꝝ:qa pclara ingenia:aut domi cōsulēdo:suo rūꝗ fcā illustrando:aut foris rēpub.administrando patriæ uideri possunt utilia:sublata optimatiū administratione.omniꝗ recte uiuendi ratione mutata: merito unum hoc scribendi officium:quod reliquum erat qa: & potuit:& debuit non minori ingenio q pietate patriæ:ciuibusꝗ suis optime de ea bñmeritis pstitit Crispus.¶ Præstare datiuo & accusatiuo iungit:ut præsto illi.& psto illum.¶ Præstare:excellere. ¶ Cæteris aiantibus.scilicet brutis animalibus. ¶ Summa ope.summa possibilitate:& uiribus summis.nā opis significat possibilitatem.Virg.æneidos.libro primo. Grates psoluere dignas.Non opis est nostræ Dido. idest possibilitatis.¶ Veluti pecora:quæ silentio uitam transeunt.¶ Prona:procliua.¶ Obedientia uentri: quia animalia suos appetitus sequuntur:& tantum præsens tempus considerant:non autem futurum:nec præteritum uident.

MNEIS HOMINES.q.d.snīam aī mei:de quo me uituperāt:mutaui:qa nolebā uitā silētio trāsire:ad qđ decet oīs hoīes niti:& elaborare:& ab h puncto incipit:dicens.¶ Omneis hoies Actūs pluralis ē oīs.dicit.n.Seruius.ꝙ oīa noīa.quorꝝ gtūs pluralis terminat in iū.tā in his q in es actōs plurales termināt.¶ Stu.Studere est aīum circa aliquā rē assidue cū magna uolūtate applicare.¶ Se.Nota ꝙ me.te:& se ipam sbam significant.& qa qdā uelocitate pnūciant.iō geminant:ut significatū ipensius.& expssius itendat.¶ Præstare.i.pesse.& pualere: pest.aliqs alicui.tū pulchritudine:tū bōis fortunæ:tū uirib⁹ corpis:tū uirtute aītū creatōe.Intēdit itaꝗ hic Salu.psuadere mortalibus.s.hoib⁹.ut queādmodū dignioris sūt creatōis.cæteris aīalib⁹.sic eisdē pesse laborēt aī uirtutib⁹.¶ Decet.i.decēs ē& hōestū.¶ Sū.ope.i.sūmo nixu.ad h inq ut:nō uitā subsilētio trāseāt.Vitā cū silētio trāsit.q uiuendo memoriæ nihil dignū agit.¶ Veluti pecora.Sic.n.pecora uita trāseūt:ut nec post mortē đ illis mētio fit.¶ Quæ.s.pecora.& excusat se.q.d.Si pecora uitā cū silentio trāseūt:nō ē mirꝝ.quia in cā tantum natura fuit q finxit.i.formauit.¶ Prona.i.uentri obediētia:expositio est.unde Ouidius. Pronaꝗ cum spectēs aīalia cætera terram.Os hoī sublime dedit.cœlūꝗ uidere.Iussit.& erectos ad sidera tolleŕ uult⁹. ¶ Fin.for

OMNIBO.

Sed nostra omnis uis in animo:& corpore sita est Animi iperio corpis seruitio magis utimur. alterũ nobis cum diis.alterum cũ belluis commune est. Quo mihi rectius esse uidetur:ingenii quã uiriũ opibus gloriam quærere.Et quoniam uita ipsa: q̃ fruimur breuis est: memoriam nostri: quam maxime longam efficere.Nam diuitiarum: & formę gloria:fluxa:atq̃ fragilis est. Virtus clara: æternaque habetur.Sed diu magnum inter mortales certamen fuit:ui ne corporis.an uirtute animi. res militaris magis procederet.Nam & prius quam incipias consulto.& ubi consulueris mature. opus ẽ facto.Ita utrunq̃ per se indigens.alterũ alterius auxilio eget.Igit̃ initio reges.nã in terris nomẽ iperii id ꝓmũ fuit.diuersi.ps igeniũ alii corp⁹ exercebãt

LAV. VAL.

¶Sed omnis nostra.Quoniam igitur nos dissimiles cæteris animantibus esse debemus:uideamus quibus in rebas occupati esse debeamus.Duæ aũt res sunt:qbus clari esse possumus:s.uel uiribus ingenii:uel uiribus corporis:sed uideam⁹ utrũ magis ꝓponderet. ¶Nostra uis.s.humana. ¶Sita:posita. ¶In animo & corpore:idest uiribus aĩ & corporis continetur. ¶Magis q̃ seruitio:animus qdẽ imperat:corp⁹ aũt seruit. ¶Alterum:imperiũ animi. ¶Alterum:uidelicet seruitiũ corporis. ¶Diis.nã memoria:& intelligentia:& prouidẽtia diuinæ uirtutes sunt:& diuino quodã numine traditæ sunt. ¶Cõe cum belluis.nam quemadmodum sentiunt & appetunt belluæ:ita hoies & sentire:& appetere possunt:sed homines: & meminerũt:& intelligunt:& cæteris ꝓuidẽt:qđ animantibus protinus negatur.Ergo constat aiũ quidem cum diis esse cõem:corpus uero cũ belluis cõmunitatem habere. ¶Quo mihi rectius. Ecce ipse suã ponit sniam. ¶Quo mihi rectius. Cum igitur possumus magnã nobis gloriã cõparare:aut corporis uiribus:aut ingenii: sine dubio debemus ad gloriam inniti uiribus animi potius q̃ corporis:& uidet̃ mihi rectius. ¶Opibus:auxiliis. ¶Ingenii.scilicet uiribus. ¶Qua fruimur: Non sine ratione dixit qua fruimur: quia etiam si uita: qua utimur:longa sit:tamen uita:qua fruimur est breuis:quia utimur rebus usu.fruimur uero fructu:sed in fructu dicitur esse:cum aliquid egregium facimus: ergo ille uita fruitur:qui uiuẽdo fructũ ex uita capit:ille uero uita utit̃.qui uiuit nec aliquid pulchrũ facit:itaq̃ uita:qua fruimur:breuis esse solet.Fruimur:cũ aliqd dignũ uirtute efficimus. ex quo fructũ rapimus bene gæstæ rei. ¶Efficere lõgã si aliquid egregiũ facinus suscipiamus:ut apud posteros memoria nostri porrigat̃. ¶Nã diuitiarũ.Et qa dubitare posset aliqs.qũo memoria nr̃i longa fieri possit.declarat ipse dicens. ¶Fluxa:labilis:& ꝓpea non debẽt hoies in his elaborare:nec gloriã q̃rere:i diuitiis inqt:& forma nihil diuturnũ:ideo nihil immortale consequi possunt atq̃ ꝑpetuũ. ¶Virt⁹ clara:uirt⁹ aũt clarum nomen efficere põt:ergo imortale. ¶Sed diu magnũ.Nunc aliã ponit dubitationẽ: dubitasse mortales:& c. ¶Certamen:contentio. ¶Ne:pro an. ¶Viribus corporis.scilicet.Nõnulli dicebãt uires corporis uictoriam compare.alii dicebant igeniũ uictoriã facere. ¶Nam prius:& reddit rationẽ:cur homines ita dubitauerint.Nã sine consilio factum nihil ualet:nec consiliũ sine facto multum ꝓdesse potest:& consilium ad uires pertinet:& factũ ad corpus. ¶Consulto.idest pro consulere.Dicit Serui.apud historicos:participiũ præteriti temporis pro infinito poni solere. ¶Facto:ad corpus. ¶Cõsulto. ad consilium. ¶Indigens: non plenum est:nec consiliũ sine facto:sequit̃ q̃ alterum auxilio alterius indigeat. ¶Eget consilio alterius & quia factũ ↄsilium:& cõsiliũ fcm̃ desiderat:nec alterum sine altero esse potest. ¶Igitur initio. Superius uidimus:qũo dixerat magnã contentionẽ inter hoies fuisse. ¶Vtrum res militaris magis ne augeat̃ uirib⁹ corporis:an uirtute animi:& concludit utrũq̃ per se imperfectum esse:alterum alterius auxilio indigere. Nunc dicit quid ex ea re secutum fuerit.Nã dicit homines certasse uiribus corporis.& uirtute animi gloriam comparasse:ideo in primis tẽporibus:alii corpus:alii ingeniũ exercebant. ¶Igitur:quia dubitabat̃ plus:ne ualeret res militaris.ideo in primis tẽporibus:alii corpus:alii igenium exercebant. ¶Igitur:quia dubitabat̃.quamobrem dicit reges. ¶Nam in terris:& est parenthesis:idest interpositio. ¶Primũ nomen iperii: quia prio oẽs q iperabant:reges appellabant̃.Sed postea appellati sunt principes:satrapæ.consules: iperatores:& tribuni. ¶Imperii:dominatõis. ¶Primũ fuit:qa reges oẽs appellabant̃. ¶Diuersi.Pulchra plepsis:reges diuersi est totũ.ꝑs & alii sunt ꝑtes &c. ¶Diuersi.i.uaria opinione.

OMNI BO.

¶Sed oĩs nostra uis:ita pecora sunt uẽtri obediẽtia:utpote simplicẽ uĩ habẽtia.Sed humana uis duplex ẽ: tum in corpore:tũ in animo:& hoc est. ¶Sed oĩs nostra uis:distributiue legat̃.i.nulla uis ẽ in nobis:q̃ nõ sit aĩ uel corpis. ¶Aĩ impio.Humanã uĩm duplicẽ esse ostenderat.Nũc ad modũ boni ꝓceptoris ostẽdit.qualiter sit utraq̃ utendũ.Ita.s. ut anim⁹ iperet.& corpus seruiat.& hoc est. ¶Animi impio.continẽtia.Vere humana uis est posita in aĩo:qa ad iperandũ.nã magis utimur.i.uti debem⁹ aĩ iperio q̃ corpis ꝑuitio. ¶Cor.seruitio.Vere humana uis est sita in corpe ad seruiendũ: nã magis utimur corporis seruitio: q̃ corpis iperio: ¶Alterũ:duplicẽ quidẽ uim hoĩs ostẽdit:qa alterũ.s.aĩ iperiũ conformat nos cũ diis:alterũ.s.corpis seruitium nos conformat cũ belluis:& hoc est alterũ &c. ¶Quo:qa chari⁹ est qđ nos cõformat cũ diis:q̃ illud:qđ nos conformat cum belluis. ¶Ergo recti⁹ uidet̃ &c. ¶Opibus ingenii q̃tum ad animũ:uirium.q̃tũ ad corpus. ¶Et qm̃.Bene dico:ut gloriã acqram⁹.ut.s.memoriã nostri. q̃ maxie longã .i.ualde lõgã efficiamus. ¶Qm̃ uita&c. ¶Nam diuitiarũ.Per uirtutẽ aĩ famã nr̃i lõgam efficer̃ debemus.Nã ꝑ uires.i.ꝑ bona copis nõ possum⁹.Et hic talẽ innuit diuisionẽ.Bona alia corpis:alia aĩ:bona aĩ sũt uirtutes.

quæ sũt uera:cũ æterna bona corpis:alia corporis ĩ corpe:alia corpis extra corpus:bona corpis in corpe:ut pulchra liniaméta mébro℞:ut robur &c.In hũc modũ bona corpis extra corpus:ut possessiones:& diuitiæ Hæc aũt bõa oĩa tã corpis ĩ corpe:q̃ corpis extra corp⁹:fluxa sũt.¶ Sed uirtus &c. Virtus uero hẽtur clara, in pũcto:dũ exercef:& æterna apđ supos:uel apud posteros p memoriã.¶ Sed diu.Dico:ꝙ uis aĩ potius est exercẽda:q̃uis corpis:sed antiq̃tus de hoc dubitatũ ẽ:& hoc est.¶ Sed diu.¶ Res militaris.Rẽ illã posuit:de q̃ potius uidef:ꝙ magis exercẽda eẽt corpe:q̃ aĩo:sed cõstat eandẽ pri⁹ animo q̃ corpe exercẽdam ideo &c. ¶ Procederet.i.ptenderef:& augeref.¶ Nam & prius &c.Cãm dubitationis subiungit:qa alte℞ sine altero nihil ualet:& hoc est.¶ Nam & prius q̃ icipias.¶ Cõsulto op⁹ est.i.cõsulere.i.necessaria est uis aĩ.¶ Et ubi.i. postq̃.¶ Cõsulueris.i.cõsiliũ accepis.¶ Mature.i.cito.¶ Opus est facto.i.facere.Et hic ẽ necessaria uis corporis:aliter inane eẽt cõsiliũ:nisi sequeref factũ:qñ qdẽ opus est cõsulto.postea facto. ¶ Itaq̃ p se utrũq̃ indigens:qa alter altero eget.¶ Igitur initio.Et qa ita dubitatũ est:igif alii uires corpis:alii uires aĩ exercebãt. ¶ Primũ:antiquitus:anteq̃ esset ꝯptũ reges.Posset aliqd dicere:quare nõ dixisti cõsules:uel ĩperatores. Ad hoc respondet dicens.¶ Nam id nomen imperii primũ fuit in terris:primitus.n.omnis imperantes uocabãtur reges:& est parenthesis:diuersa diuersi sequẽtes:uel diuersas partes habentes.

Et iã tũ uita hoiũm sine cupiditate agitabaf. Sua cuiq̃ satis placebãt.Postea uero q̃ ĩ Asia Cyrus: in Grætia Lacedemonii:& Athenieñses cœpere urbes:atq̃ nationes subigere. Libidinẽ dominandi causam belli habere: maximam gloriam in maximo imperio putare. Tum demum periculo: atque negociis compertum est: in bello plurimũ ingenium posse. Quod si regum:atque imperatorum animi uirtus:in pace ita ut bello ualeret: æquabilius:atque constantius sese res humanæ haberent. Neque aliud alio ferri:neq̃ mutari ac misceri omnia cerneres. Nam imperium facile

¶Et iam tũ:eo quoq̃ tpe:quo reges appellabãtur oẽs:qui ĩperitabant.i.illis ẽt tpibus nõdũ libido aĩos hoium iuaserat cupiditate regnandi q̃ satiari mortales nõ pñt.¶ Cupiditate.s.regnãdi:uel re℞ aliena℞.¶ Agitabaf:exercebaf:ducebaf.¶ Sua cuiq̃ satis pla.i.suis qsq̃ cõtẽt⁹ erat: nec aliena appetebat.¶ Postea uero:qa prĩo qui dẽcũ nusq̃ gẽtes bella gererẽt:certabãt hoies: utrũ ĩgeniũ plus ualeret uirib⁹ corpis:sed postq̃ bella florere cœpũt ĩ Græcia & Asia:tũ uero ex ptũ:& expiẽtia magña cognitũ ẽ:uires aĩ pstare corpis uirib⁹.¶ Vero:p sed.¶ Vrbes & natiões subigeř:ẽ alia plepsis.¶ Cœpere.s.hoies. ¶ Cyr⁹ ĩ Asia &c.¶ Subigeř:uiceř:& expugnař.¶ Natiões:gẽtes.¶ Libidinẽ dñandi cã⁊ belli hřẽ:ita ꝙ nulla alia cã eẽt belli:nisi ꝙ regnare cupiebãt: qa ẽt si nullæ ĩtercessissent iniuriæ:libido dñandi hoies ad bellũ ĩcitabat.¶ Libidinẽ:cupiditatẽ LAV. VAL.

¶ Maximã gloriã in maxĩo ĩpio:uidelicet:siqs maximũ ĩpiũ haberet:hic apud oẽs gloriosissimus esset & clarus.¶ Tum demũ:tũ deniq̃.¶ Periculo:belli.¶ Negociis.i.re℞ gerẽdarũ.¶ Comptũ ẽ:iuentũ:& exploratũ est.¶ Qđ si regnũ.Si inqt ea modestia eẽnt reges:atq̃ ĩpatores in pace:q̃ sunt in bello:res iustiores eẽnt:& ꝑpterea firmiores:sed cũ in bello sĩt cõtinẽtes:parcii:inediæ:sitis:frigoris:atq̃ caloris:& ois deniq̃ laboris patiẽtissimi sint:postq̃ tranquillis iã reb⁹ in pace uiuere incipiunt:molliores:ac effœminatiores:ꝑdigi:ac impatientissimi efficiunf:hinc est ꝙ mutatis moribus:regna etiã mutanf.Hinc est illud Valerii libro septimo.Valerius lib.vii.Appiũ Claudiũ crebro solitũ dicere accepimus:negocium populo Ro.melius q̃ ociũ cõmitti:nõ ꝙ ignoraret:q̃ iucũdus tranqlitatis status esset:sed ꝙ animaduerteret præ potentia:impe, ria:agitatiõe rerũ:ad uirtutẽ capessendã exercitari:nimia quiete in desidiã resolui:& sane negociũ nomine horrendum ciuitatis nostræ mores in suo statu continuit:blandæ appellationis quies plurimis uitiis respersit.¶ Virtus animi:imperato℞ ac regũ.i.uirtus animi:quã reges & imperatores habent in bello.¶ Valerẽt: ualida:& firma essent.¶ Aequabilius:iustius.¶ Cõstantius:firmius:& ualidius:& stabilius.Vnũ sequitur ex reliquis:nam quia iustiora essent humana:ideo essent firmiora.¶ Humanæ:hominũ.¶ Haberẽt:se regerẽt. ¶ Neque cerneres:idest nõ uideres.¶ Aliud alio ferri:idest non uideres modo in hunc locum:mõ in illum transferri imperium.¶ Neque mutari:ac misceri:nõ uideres mutationẽ:atq̃ disiunctionem omnium rerũ fieri.¶ Misceri:confundi.¶ Nam imperiũ:quãobrem non mutarenf imperia:quia &c.

¶Et iã.Ne zelo cupiditatis alii uiderenf istđ:alii illđ exercere:cupiditatẽ excludit dicẽs.¶ Et iã tũ &c.¶ Postea uero:ita qdẽ dubitatũ ẽ.& hoc ẽ.¶ Vero p sed.¶ Posteaq̃.i.postq̃ una dictio est.¶ In Asia.Cyrus rex p̃sa℞ fuit:quẽ in rogo positũ cæleftis aq̃ ꝑtexit.¶ Subigere:acqrere.¶ Natiões:p linguas diuersificãf. ¶ Libidinẽ dñandi.i.cupiditatẽ dñii.¶ Cãm belli hřẽ:qa ãbitio eos ĩpellit ad bellũ.¶ Tũ demũ.i.post q̃ hoc fuit. ¶ Cõptũ ẽ:patuit.¶ Ingẽiũ.i.rõnẽ.¶ Plurimũ posse:robor corpis:& quo mõ cõptũ ẽ.¶ Periculo.i.p picu lũ stulto℞:sed q̃ ĩ uirib⁹ corpis cõfidebãt:& in cõfertissimos hostes irruebãt:& ita mortẽ icurrebãt &c.¶ Negociis.i.cõsiliis:& cautela eo℞:q̃ uires nihil ualere iudicabãt:& sibi p̃cauebãt:& ita piculũ mortis euadebãt ¶ Quod si:ut ĩbello cõptũ:similř in pace comperiref ita in pace sicuti in bello uis aĩ exerceref. Et hoc est ¶ Quod.i.¶ Si Valeret.i.exerceref:& ualere ꝓbaref.¶ Res hũanæ hẽrẽt sese eq̃bilius.Nã magis eqtatẽ cõseruarẽt.¶ Atq̃ cõstãti⁹.i.firmi⁹.¶ Neq̃ crederes alid alio ferri.i.trãsferri.¶ Alio.i.ad aliũ:nõ ita trãsfererẽtur de alio ad aliũ.¶ Neq̃ mutari:aut misceri:ubi imperii imutatio:ibi tumultus & commistio.¶ Nam imperiũ.Vere si ratio exerceref:non ita honores transfererenf.imo ab uno:& eodem retinerentur.Nã sicut per bonas artes põt acquiri:ita & per bonas artes possunt facile retineri & hoc est.¶ Nam imperium &c. OMNIBO.

his artibus retinet᷑:qbus initio partum est. Veꝝ: ubi ꝑ labore desidia:ꝑ cōtinētia:& æqtate libido atq; supbia iuasere:fortūa simul imutat᷑ cum moribus:ita imperium semp ab optimo quoq; ad minus bonū trāsfertur. Quæ hoīes arāt:nauigant: ædificant:uirtuti oīa parent. Sed multi mortales dediti uentri:atq; somno:idocti:inc ultiq; uitā sicuti peregrinātes transiere. Quibus ꝓfecto contra naturā:corpus uoluptati:aīa oneri fuit. Eorum ego uitā.morteq; iuxta existimo: quoniā de utraque siletur. Verū enim uero:is demū mihi uiuere atque frui aīa uidetur.q aliquo negocio intentus præclari facinoris : aut artis bonæ famam quærit

¶His artibus:nō moderatis artibus:ut sunt labor:cōtinētia:æquitas &c. ¶Quibus artibus:quia honestis: modestisq; artibus paratur imperiū. ¶Artibus:moribus. Nā artes in plurali numero pro moribus sæpe ponunt. ¶Initio.i.in principio. ¶Partū:adeptū:acquisitū. ¶Verum ubi pro labore. Tātā uocabulorum proprietatē hic Salustius ponit:ut nullus scriptor alius melius ponere uideat᷑:nec possit facile cognosci quid sit desidia : quid libido &c. ¶Labore hoc loco opponitur desidiæ:ergo labor & desidia sibi contraria sunt. ¶Pro continentia & æquitate:libido atq; superbia. Hoc loco opponit libidinem continentiæ & æquitati. ¶Superbia:ergo procul dubio cognoscit᷑ qd sit libido:quid continentia:quid æquitas:& qd superbia. ¶Pro labore:belli. ¶Desidia.pacis. ¶Pro labore:metus:atque periculorum. ¶Superbia:licentiæ est. Licentia in pace generat superbiam principibus:ut quisq; facit pro libidine:quod uoluerit. ¶Pro labore desidia:postq̄ in locum laboris desidia:in locum cōtinentiæ libido incesserunt. ¶Inuasere:icessere. ¶Fortuna simul:fortuna regnādi. Nam qui pro ambobus moribus & labore regnū cæperant:postea desides facti regnū amittūt:& hæc est cā mutationis. ¶Ita imperium:amittit᷑ iperiū:& ad aliū meliorē seipso transfert᷑.s. iperium. ¶Virtuti omnia parent:idest uirtuti omnia subiecta sūt. ¶Quæ hoīes arant:& cætera.i.uirtus dominatur terræ dominatur & mari. ¶Quæ homines arant:ædificant.i.terra. ¶Nauigant:maria. Nihil aliud uoluit dicere:nisi uirtutem omnib⁹ rebus dominari. ¶Sed multi mortales. Superius uidistis:quomodo Salustius dicebat imperiū semp a minus bono ad quosq; optimos trāsferri:& ob eā rem plerūq; mutari regna:nec in eodē statu pmanere:& cū bonis artibus cōparatū sit regnum:ideo eisdē manere ꝑpetuum:si uero mutatæ fuerint:imperium facile amitti. Nunc dicit:q̄uis oīa uirtuti subiecta sint:tn̄ multos homines esse:qui contēpta uirtute:se ocio:& uoluptati dederūt &c. Sed aduersatiua est:aduersatur hoc mō:quo dixi:oīa uirtuti subiecta sunt:sed &c. ¶Multi mortales:multi hoīes. ¶Dediti uentri atq; somno .i.qui oēs suas curas in cibo:& somno posuerunt. Nam hi uētri dediti dicunt᷑ esse:qui suos oēs appetitus sequunt᷑:uel edendi:uel bibendi:uel alterius uoluptatis cōparandæ. ¶Indocti:sine aliqua bona arte. ¶Inculti.i.sine exercitatione:tn̄ exercitati. ¶Indocti:ad animū:iculti ad corpus trāsferre potes:quia animū:nec corpus ad aliqd exercuerūt. ¶Peregrinātes:sicut homines incogniti. Nā queādmodū peregrini ignoti sunt:ita & hi:qui uentri indulgent & somno incogniti efficiunt᷑. Nā peregrinātes dicunt᷑:qui in alienis ciuitatibus uersantur:& quia in alienis:ideo ignoti:& quia ignoti:ideo obscuri. Et ita homines:q tm̄ uoluptatibus dediti sunt:in obscuritate ppetua manent:& obscuram:ignotāq; uitā consequuntur:sicuti peregrinātium nomen ignotum:& obscurū est. ¶Contra naturam:quia superius dixit:animi impio:corporis seruitio magis utimur:ergo isti mutata natura reꝝ:non cōmittūt:ut animus corpori iperitaret:sed ipsi corpori obediunt. ¶Corpus uoluptati:nō animo seruit. ¶Anima fuit oneri:quia aīam:q̄si seruā habuere.i.fecerunt animam corpori seruire. ¶Iuxta:similiter. ¶Vitam mortem.idest tanti ꝓtii uitam eorū existimo:quanti mortē:sed mortē nullius precii existimo:ergo nec uitā alicuius ꝓcii facio. ¶Quoniā de utraq;. Et reddit causam.i.tā uiui quam mortui in perpetuo silentio permanent. ¶Verum enim uero:pro sed. Est enim coniunctio expletiua:& ornatus causa ponitur:ualet aūt tantum quantum sed.quasi dicat:huiusmodi homines ommittamus:qui uoluptatibus dediti sunt. Sed ad hos ueniamus:qui egregium aliquod gerunt. Hi demum probādi sunt:quos aut corpore:aut animo egregium quid facere delectat. ¶Præclari facinoris:quantum ad corpus.idest alicuius egregii facti:quod corpore geratur. ¶Bonæ artis scientiæ:& eruditionis. Vnum ad res gestas:alterum ad eruditionis scientiam referas.

LAV. VAL.

OMNIBO. ¶Veꝝ ubi ita.s.si bonæ artes retinent᷑:& honores. Sed postq̄ bonæ artes nō retinent᷑.oīa mutant᷑:& hoc ꝑ labore:q ē uirt⁹. ¶Desidia:uitiū cōtrariū:ꝑ eqtate:q̄ ē uirt⁹. ¶Supbia i.iniqtas. Supb⁹ ē ēt sibi ipsi nō æqu⁹. ¶Fortuna.i.dignitas:q̄ ē munus fortunæ: ¶Ita impiū. Vere iuxta morū imutationē fortūa imutat᷑:qa aīa:si ue aīo a uirtuoso ad magis uirtuosū honor transfertur. ¶Quæ hoīes:Vere ad magis uirtute ꝑditū honor trāsfert᷑:qa oīa uirtuti obediūt. ¶Arāt.arādo acqrūt. ¶Nauigāt.i.nauigādo acqrūt. ¶Sed multi:qa uirtuti oīa parent:iccirco oēs ad uirtutē debem⁹ satagere:sed multi sunt:q nō satagūt:& hoc ē. ¶Sed multi idocti: q̄tū ad animū. ¶Inculti:q̄tū ad corp⁹. ¶Sicut pegrinātes. Peregrinans de nocte ad urbē igredit᷑:& de nocte egredit᷑:& ita ignorat᷑:sic & de uita eoꝝ silet᷑. ¶Quib⁹ ꝓfecto.i.certe. ¶Corpus uoluptati:anim⁹ oneri fuit. Et hoc cōtra naturā:nā naturaliter aīa uoluptati:& corp⁹ oneri eē debet. ¶Iuxta existimo.i.æq̄liter paruipēdo. Verū isti miseri uident᷑ uiuere. ¶Veꝝ.i.sed is demū.q.d.si quis uiuat:is demū uidet᷑ uiuere.i.uiuere in se pro malo accipit᷑.cum adiectiuo pōt pro bono accipi. ¶Artis bonæ:quātū ad animā. ¶Famā.i.gloriam.

¶Sed in magna copia reꝝ &c. Sed cũ multæ sint res:qbus hoĩes sibi laudẽ possunt cõparare: aut uirtute corporis:aut uirtute animi sibi gloriã q̃rere debẽt. Sunt nonnulli:qui ualẽt uiribus corporis:alii animi uirtute. Ergo qui ualẽt corpis uiribus:egregiũ gerãt facinus:qui uero uirib⁹ animi p̃stant:hi sciẽtiæ indulgeãt: atq; optimis artibus se dedãt. ¶Copia:multitudine. ¶Bene facere reipu. Ecce q̃tum ad res gestas. ¶Benedicere:q̃tũ ad bonas artes:quia de aliq̃ re scribere:quã aliquis gesserit:laudabile ẽ:atq; pbatũ. ¶Absurdum:inconueniens. ¶Vel pace.s.uel benedicendo: ¶Vel bello:bñfaciẽdo. ¶Fecere:in bello. ¶Scripsere: in pace. LA V VAL.

Sed ĩ magna copia rerũ:aliud alii natura iter ostẽdit.pulchrũ ẽ bñfacere Reip:ẽt bñdicere haud absurdũ ẽ.uel pace.uel bello clarũ fieri: licet & qui fecere:& q facta aliorum scripsere: multi laudant. At mihi quidẽ tametsi.haud quaq̃ par gloria sequat:scriptorẽ:& authorẽ:tamen in primis arduum uĩ res gestas scribere. Primũ q facta dictis exæquãda st. Dehic. quæ pleriq; delicta reprehẽderis. maliuolẽtia:& iuidia dicta putant. Vbi de magna uirtute:atq; gloria bonorum memores: q̃ sibi q̃sq; facilia factu putat:æquo aĩo accipit. Supra ea ueluti ficta p falsi s ducit. Sed ego adolescentulus initio. sicuti plæriq; mortaliũ a studio ad rempu. dælatus sum. ibiq; multa aduersa fuere

¶At mihi quidem. Nũc captat beniuolẽtiã ab incõmodis suis. Nam:ut ait Cicero:a nr̃a psõa beniuolentiã colligimus:si nr̃a incõmoda proferemus. Incõmodum suum exponit: cum dicit:se scriptorẽ qualem magnum laborem suscipere:parũ autem gloriæ cõsequi:eo q &c. ¶Sequãtur scriptorẽ & authorẽ:qa plus gloriæ cõsequunt:qui faciũt res:q̃ qui scripserint easdem ¶Arduum.difficile. ¶In primis: ante omnia. ¶Facta dictis.i.tam illustranda oratiõe res scribendæ sunt.q̃ illustres fuerunt Nam si res fuerint illustres.& illustri:& præclara oratiõe erũt notandæ.i. pro qualitate rerum uerba sint accommodanda. ¶Deinde quod: duas alias incommoditates exponit:quæ scriptori accidũt: nam & cætera:laudant: uel repræhendunt &c. ¶Vbi:pro postq̃:uel quando. ¶Supra ea: supra ea:que facilia factu putat. ¶Ficta: simulata. ¶Pro falsis:loco falsitatis falsa existimant nonnulli:quum plus laudaueris:quam ipse se facere posse existimet. ¶Sed ego adolescentulus. Vide queãdmodũ per inductionẽ ad id puenit Salu.qđ intenderat.s.qđ omissa reipu. admistratione recte se ad scribẽdũ cõtulerat. ¶Primo qdẽ:dixit:apđ mortales cõtẽtionẽ fuisse:utrũ res militaris magis pcederet uiribus corpis:an uirtute aĩ. Deinde cũ bella geri cœpissent:cognitũ est uires ingẽio p̃stare:postea uero duobus mõis hoĩes claros fieri posse:uidelicet in bñ gerẽda rep.uel in bñdicẽdo:q̃ gesta sunt. Deĩde oñdit difficile eẽ bñdicere:eo q scriptores:aut iuidia:& maliuolẽtia dãnari solẽt.aut falsitate. Nũc ergo redit ad seipsũ dicẽs.q̃ difficillimũ sit res gestas scribere:statui tñ bñdicẽdo reipub. pdesse:& eo clarum fieri. ¶Adolescẽtulus:admodũ adolescẽs:adhuc teneræ ætatis. ¶Initio.i.inprĩcipio: ¶A studio litteraꝝ:qa usq; ad quartũdecimũ annũ litteris operã dabãt:& mirãda est industria Romãoꝝ adolescẽtiũ:q anteq̃ ad decimũquintũ annũ peruenirẽt:omnia bonarũ artiũ studia percurrebant.tantũ studii ac diligentiæ adhibebãt ¶Plæriq;.scilicet adolescentes sunt delati. ¶Ibi.scilicet in republica. ¶Multa fuerunt aduersa &c.

¶Sed in magna copia gloriã quidẽ acquirit:sed illa nõ uno mõ:immo multis modis acquirit: & hoc est. OMNIBO. ¶Sed natura: aliud ostẽdit iter: ali⁹:aquirit gloriã:ut pote in magna copia rerũ:p q̃s põt acquiri. ¶Pulchrũ est. Vere multis mõis põt acquiri gloria:quia his bñdicendo:& bñfaciendo. ¶Pulchrũ est bñfacere :q̃tum ad uim corporis. ¶Bñdicere:quantum ad uĩ animi. ¶Haud absurdum.i.nõ incongruum. Tractũ ẽ a surdis: qui semp incongrue ad q̃sita respondent. ¶Vel pace. Et quia utrumq; bonum:ergo. ¶Vel in pace benedicẽdo. ¶Vel in bello:bñfaciẽdo. ¶Et qui fecere. Vere utroq; modo licet fieri clarũ:quia: & qui bñfaciunt laudantur:& qui bñdicunt. ¶At mihi:& factores:& scriptores laudẽ affecunt. Sed quis factores magis laudet:tamen:me iudice:maior difficultas est in scribendo:quam in faciendo:& hoc est: ¶At mihi quidem etcætera. ¶Tam & si.i.q̃uis gloria par.i.æq̃lis. ¶Haud quaq̃.i.nequaq̃ sequatur scriptorem: & authorem. ¶Tamen in primis:idest inter prima:& difficilora. ¶Arduum uidetur res res gestas scribere: primum q facta: &c. Et q̃ difficillimũ sit ostendit:ponendo eorum difficultatem:& hoc est. ¶Primum.i.prima difficultas est:q facta sunt dictis exæquanda. Qui.n.scribit historias sicut res gestæ sunt:ita exeq debet. ¶Exæquanda:dicta:n.debẽt esse æquæ factis. ¶Dehinc.q.d.secũdaest difficultas.quia. ¶Quæ reprehẽderis.idest in aliquo. ¶Plæriq;.i.aliq. ¶Putant dicta.s.esse. ¶Maliuolentia:uitio insito. ¶Et inuidia: quia de successu doloris. Vel sit effegexis:maliuolentia:& inuidia.i.maliuola inuidia:& ideo oportet tunc caute rephendere:& non solũ oportet te caute repræhendere:sed etiam caute laudare.quia. ¶Vbi.i.postq̃. ¶De magna uirtute:aut gloria bonorũ memores:uel una dictio:uel duæ. ¶Aequo animo accipit.i. paruipendit. ¶Supra ea. Hic ĩcipit tertia difficultas.q.d.supra.i.præter supradictas difficultates:sequitur hæc:q ea facta.s.quæ tu laudas. ¶Ducit:idest reputat pro falsis. ¶Veluti ficta:& his de causis difficile est scribere. Sed ego adolescẽtulus.uulgus quidẽ magis laudat factorem:q̃ scriptorẽ:illi autem non.est credendum:cum non nisi alteꝝ scilicet officiũ agendi nouerit:sed mihi credendũ est:qui utrunq; noui:& q utrunq; nouerit:ostẽdit dicẽs ¶Sed ego adolescentulus initio ætatis.scilicet meæ. ¶Delatus sum:idest translatus sum. Pleriq; filii erant nobilissimi:qui in pueritia litteras adiscebant:in iuuentute uero ad arma transiebant. ¶A studio:ab officio scribendi. ¶Ad rempu.idest ad officium agendi.

LAV. VAL. ¶Pro pudore &c. Ecce q̄ diligēter uocabulorum proprietatem seruat Salustius: ut legentibus multum ꝓdesse uideatur: si ꝓprietates uerborum inspicere uoluerint: nam singula singulis opponenda sunt. Nam audacia opponitur pudori: largitio opponiť abstinentiæ: auaritia opponitur uirtuti: & nō sine causa auaritia opposita est uirtuti. Nā qui auarus est: nullā unquā uirtutē cōsequiť. ¶ Auaritia: pro uirtute. Virtus est generale nomen ad oēs uirtutes: ergo pro uirtute liberalitate. ¶ Vigebant: florebant: & erāt in uigore. ¶ Quæ uitia. ¶ Aspernabať: remouebat: & alienus erat. ¶ Insolens malarū artium. insuetus: non solens: & est constructio: qua utimur: sicut dicimus: amans uirtutis: & insolens malarum artiū. ¶ Tamen inter tanta uitia. Excusat se Salustius hoc mō duob⁹ modis. primo cum tanta essent mala: quibus occupata: & corrupta Respu. esset: nec me quoq̨ poteram seruare. Præterea iuuenilis ætas erat: & imbecilla: ut facile corrūpi posset malis artibus. Nā iuuenes procliuiores sunt in uitia: q̄ uiri: aut senes. ¶ Tametsi: q̄uis esset insolēs malarū artiū. ¶ Tāta uitia: q̄bus occupata erat ciuitas. ¶ Corrupta ambitiōe: q̄a ego quoq̨ mihi q̄rebā honores: queadmodū cæteri. ¶ Mecū: duæ ptes sunt. ¶ Reliq̄s malis moribus: uidelicet ab auaritia: largitiōe: ab audatia. ¶ Honoris cupido. Ordo ē Eadem cupiditas honoris: q̄ uexabat cæteros: fama inuidia uexabat me. ¶ Fama: ꝑpter famā. q̄a fama mea iuidia sæpe laborauit. ¶ Inuidia: q̄a q̄rebā mihi famā: odiū: & inuidiā populi fugiebā: ut suffragiis eius possē ad hunc honorē ꝑuenire: quē ego quærebā. ¶ Igitur ubi aius: q̄n quidē uidebam tot uitiis rempu. esse corruptā. ¶ Vbi. postq̄. ¶ Animus requeuit. i. postq̄ anim⁹ liberatus est his miseriis: quas in reipu. administratiōe ferebā: q̄a ego ambiēdo: me subiiciebā populo. ut eius bñiuolētiā captarē: & ide mihi suffragiū ꝑstaret. Et bene miseriis dixit: q̄a nihil miserius ē cupiditate honoris. i. infimos quosq̨ ꝑcibus rogare. ¶ Non fuit cōsiliū: nō cœpi hoc cōsiliū. ¶ Secordia. s. animi ¶ Desidia. s. corporis. Nam secordia ē iertia aī: desidia est iertia corporis. ¶ Contereret: cōsumere. ¶ Seruilibus officiis: q̄ sūt illa seruilia officia. s. colēdo agrū: & uenādo. Et q uenari officiū dicūt eē liberale: magnopē fallūtur. Nā officiū appellať a Sal. &c. ¶ Sed a quo icœpto: cū me pri⁹ reipu. admistratio a studio remouerit: nūc ita reipu. corruptio me ad studiū regredi coegit. ¶ Eodē: ad idē studiū. ¶ Regressus: cū rediissē. ¶ Ambitio detinuerat: q̄a ābitiōe detētus erā. ¶ Ambitio: cupiditas honoris. Ambire ꝓprie ē illud: q̄d uulgo dr̄ patricare: inde ābitio. i. pratica honoris. ¶ Carptim: membratim non ꝑpetuā historiā scribere: sed membratim. Nolui inq̄t ab urbe cōdita historiā sumere: & ꝑpetuā scribere historiā. sed eā tm̄mō excerpere: q̄ mihi memoratu digna uidereť. ¶ Eo magis: iō magis. uel tāto magis statui facere hoc. ¶ A spe: nō sperabam honores. ¶ Metu: nō timebā ignominiā. ¶ Spe: honoꝝ. ¶ Metu: ignominiæ: q̄a aius meus liber erat: & nulla ægritudine afficiebať. ¶ Spe: & metu: appositiue. ¶ Partibus reipu. uel in ptibus reipu. s. spe & metu: nā spe & metu cōtineť omnis respublica: uel quia: nec huic: nec illi factioni fauebā. ¶ Igitur: quandoquidem. Exponit causas: quibus adductus se a repu. ad studiū litterarum cōtulerit. Incipiam inquit Catilinæ seditiones ꝑscribere.

Nā ꝓ pudoꝛe: ꝓ abstinētia: ꝓ uirtute audacia: largitio: auaritia uigebāt. Quæ tametsi aīus aspnabať insolēs malaꝝ artiū. tñ īter tāta uicia ībecilla ætas ābitiōe corrupta tenebať. Ac me cū a rl̄iquis malis morib⁹ dissētirē: nihilomin⁹ honoris cupido eadē: q̄ cæteros fama: atq̨ iuidia uexabat. Igitur ubi aīm⁹ ex multis miseriis: atq̨ ꝑiculis requeuit: & mihi rl̄iquā ætatē a Rep. ꝓcul habēdā decreui: nō fuit cōsiliū secordia: atq̨ dl̄idia bonū ociū cōterere. Neq̨ uero agrū colēdo. aut uenando seruilib⁹ officiis itētū ætatē agere. Sed a quo incœpto studio me ābitio mala dtiuerat: eodē regressus statui res gestas populi Romani carpti. ut quæq̨ memoria digna uidebanť: ꝑscribere. eo magis: q̨ mihi a spe metu partibus Reipu. animus liber erat. Igitur de Catilinæ coniuratione (quam uerissime potero)

OMNIBO. ¶Nam pro pudore. Vere multa aduersa in militia mihi contingere: q̄a ista: & hoc est. Nā ꝓ pudore uigebat audacia: impudētiaq̨. ¶ Abstinētia. i. ꝓ parcitate: q̄ est uirtus. ¶ Largitio: q̄ est supfluitas: q̄ est uicium. ¶ Pro uirtute. Spāliter hic poniť uirtus ꝓ largitate: cū uirtuti cōtraria ē auaritia. ¶ Quæ tametsi: quis. ¶ Insolens malaꝝ artiū: nō solitus habere malas artes. ¶ Aetas imbecilla. i. infirma. Bacillus diminutiuū a baculo: unde imbecillus. i. sine baculo: sine substētamento. ¶ Inter tanta uitia. i. inter occursum tantorum malorū. ¶ Vexabat fama. i. propter famam acquirendam: ¶ Atq̨ inuidia. i. propter inuidiam: quia aliis inuidebam: si ei succederent melius: q̄ mihi. ¶ Igitur: quando quidem corruptus tenebar ambitione: requieui a labore militiæ. ¶ Vbi. i. postq̄ aius requieuit &c. ¶ Decreui: idest diiudicaui. ¶ Secordia: animi. ¶ Desidia. corporis. ¶ Cōterrere. i. corrumpere. ¶ Ocium bonū: q̄d destinabā ad bonū. i. bonū tp̄s. ¶ Non fuit consiliuꝫ. i. meum intentum: seu deliberatio. ¶ Seruilibus officiis: colere agrum: aut uenando: etcætera. Talia seruilia sunt officia. ¶ Sed regressus. Hoc inquam non fuit consilium: sed ego regressus: idest regrediens eodem: idest ad idē incœptū: & ad idē studiū: a quo digressus erā: proposui perscribere res gestas: & non quaslibet: sed populi Romani: & nō omnis: sed carptim. Cum dicit carptim: ostendit: q̨ nō longā historiam scribere intendit: sed eam tantūmodo: q̄ memoratu digna uideretur. ¶ Carptim: undiq̨ colligēdo. ¶ Vt: idest sicut quæq̨ &c. ¶ Eo. i. ideo statui illa scribere: q̄ magis &c. ¶ Aius. s. meus erat liber a spe: & metu. s. partibus romani populi. Spē & metū partes reipu. appellat: quicūq̨ reipu. deseruiebāt: aut spe acquirēdi: aut metu amittendi sua faciebāt: aut partibus. i. factiōibus. ¶ Igitur: & q̄a digniora mēoria statui scribere absoluam: idest scribam

¶Absoluam paucis:historiam Catilinæ perficiam paucis uerbis:& attentionem captat ab auditoribus: qa dicit breuiter historiā Catilinæ esse peractu℞:& etiā.quia dicit se de re magna:& ingenti dictu℞:expōit ēt quibus de rebus dicturus sit.¶Noui:magnitudine:nam nouus dicit̄ magnus.inde nouitas.i.magnitudo. ¶Pauca explananda:pauca prius explananda sunt:quæ pertinent ad uitā eius.¶Initium narrandi. priusq̄ incipiam narrare historiam eius.¶Expla.declaranda: LAV. VAL.

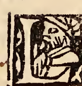
¶Paucis.Hic auditorem reddit attentū:ubi se magnam materiā paucis uerbis promittit compræhendere OMNI BO.

paucis absoluā. Nam id facinus in primis ego me morabile existimo. sceleris nouitate. atq; periculi. De cuius hominis moribus pauca prius explanāda sunt. q̄ initiū narandi faciam.

Lucius Catilina nobili genere fuit: magna ui animi. & corporis. sed ingenio malo prauoq;. Huic ab adolescētia bella itestina. cædes rapinæ. discordia ciuilis grata fuere. Ibiq; iuuētutē exercuit. Corp⁹ patiēs inediæ. algoris: uigiliæ supra q̄ cuiquā credibile est. Anim⁹ audax. subdolus. uari⁹. cuiuslibet rei simulator. ac dissimulator. alieni appetēs. sui ꝓfusus. ardēs i cupiditatib⁹.

¶De cui⁹ Catilinæ. Hic reddit auditorē docilē. s.i ꝑlibādo materiā:quis & beniuolū reddat. dicēs: ꝙ quāuis breuitate narret:tñ a ueritate nō deuiat. Nam id facinus: & merito scribam de ɔiuratōe.¶Nā i d facinus &c.¶Noui.i.magnitudine:uel noui tate.qa nouū scelus ē:& inauditum.¶Sceleris:q̄tum ad agentem.¶Periculi: quantū ad pacientem:¶De cuius moribus: qa de coniuratione se scribere promiserat: si statī inciperet forsitā nō fidem faceret:& iō quandā descriptionem eius se præmitere promittit. ut eum ostendat idoneū:qui tm̄ facinus &c.

Lucius Catilina. Vidimus in fine prohœmii:q̄ nos docuit Salustius: qd nam hoc opere scripturus esset:uidelicet Catilinæ seditionem. quæ i primis memoratu digna est: eo ꝙ nouū fuit periculum:& tā ingens fuit scelus. q̄ nunquam antea fuerit. Sed anteq̄ de ipsa seditione tractare incipiat:dicit qui mores antea fuerūt:& q ætate sua in urbe uigerēt:ut ostēdat.quo genere.& q̄ opportunitate Catilina adductus tantam rem aggredi nō dubitauerit:& primo de genere: uita: & morib' Catilinæ narrat:ut ostendat.quibus de causis ad usurpationē reip.animū intenderit:deinde digressionē facit:& de antiqs urbis Ro.moribus disserit.¶Nobili gener:ꝑricio genere:qa ꝑricius fuit Catilina: uidelicet de gēte Cornelia.¶Vi corporis & animi. Fuit magna fortitudine& aī. & corporis. nam uis tā animi q̄ corporis recte dr̄.¶Ingenio malo:& qa aīo & corpe plurimū pollebat Catilina: ideo malo aīo fuit.¶Malo: naturaliter.qa a natura malus erat.¶Prauo:accidentaliter. qa ꝑterq̄ ꝙ malus erat nāliter ēt ɔsuetudine peruerterat ingenium.¶Ab adolescētia:ab ineūte ætate.¶Intestina:domestica bella.¶Discor.ciuilis. Dr̄a ē inter bellūdomesticū: & discordiam ciuilē. nā bellū ciuile pertinet ad uniuersam ciuitatē:uidelicet cū uniuersa ciuitas iter se discors est. Discordia uero ad priuatos ꝑtinet.itaq; cū uniuersa ciuitas discrepat:non discordia:sed bellū ciuile appellat̄. Hic aūt Catilina.& bello domestico:& discordia ciuili plurimū gaudebat ¶Cædes:occisiones :q̄ ex bello sequunt̄.¶Rapinæ:uict℞:q bonis expoliāt.¶Ciuilis discor. discordia ciuium.¶Ibi.in his supradictis.¶Exercuit.non solū grata fuere.ue℞ ēt in illis oēm ætatē suam duxit.¶Inediæ.i.famis:& dr̄ ab in & edo:quasi non edia:ꝙ no edat:& q nō comedit sine dubio famē suscipit.¶Algoris:frigoris.¶Vigiliæ: qa isomnes noctes agebat.¶Inediæ.qa sine cibo diu ꝑmanebat.nec multum detrimēti patiebat̄ ob illd:¶Alg.qa frigus ēt facile tolerabat.¶Vigi. qa se nō nimis somno dabat.sed pa℞ ad modū.¶Supra q̄ cuiq̄ credibile est:multo plus q̄ qsq̄ credere posset:& ē hōest⁹ dicēdi modus.¶Aius audax.qa hacten⁹ de corpe dixit:nūc demū de aīo dicere icipit.¶Anim⁹ audax.ut magna quæq; pericula aggredi nō dubitaret.¶Subdolus:quia facile unūquēq; fallere poterat. Subdolus latine. græce appellatur ipolodos: qui nō aperte decipit:sed latenter.¶Varius.qa nūq̄ in eodem ꝓposito manebat.¶Simulator. ac dissimulator. Declarat ꝙ dixit. ¶Subdolus:& uari⁹.¶Simulator:q ostēdit:id eē.qd̄ nō ē.¶Dissimulator q nō ostēdit id eē: quod est. ¶Appetēs alieni: sui ꝓfusus.i.q aliena desideraret:& sua ꝓdigus profunderet: Sed nō uidet̄ posse fieri:sed necesse ē ita fieri:si qs diligēter cōsiderauerit.nā qa sua ꝓfūdit.iō aliena appetit. Nā ꝓdig⁹.qa sua sibi nō sufficiūt.aliena appetat.necesse est.¶Ardēs.uæhemēs ¶Cupiditatib⁹.qa qd̄ semel cupere cœpat.tanto ardore inuadebat.ut a nullo coerceri posset.

Lucius Catilina &c. Ecce qd̄ ꝑmisit ꝓsoluit.& eū nobilē oñdit.s.n.ignobilis eēt.nūq̄ tātā rē ꝓsumeret.¶Sed ige.ma. Ne aliter uideret̄:qd̄ dixerat.magnā ui aī subiūgit.¶S; ige. ma.prauoq; malo naturaliter.prauo:q ipe ꝺprauauerat exercitio.¶Huic ab adol. Probat ab effectu:ꝙ malū hūerit igeniū:qa ab adolescētia ista ei placuerūt uicia.¶Bella ite.i.intra muros sita.uel itrinseca ¶Cædes.trucidatiōes:¶Rapi.deꝑdationes.¶Corp⁹ pa.inædiæ. Inædia dr̄ penuria:q̄ est i æde.¶Supra q̄.i. ultraq̄. Et hic ꝓbauit ꝙ magna ui eēt corpis.mō ꝓbat ꝙ magna ui sit animi dicēs.¶Ani.audax.i.temerari⁹ ¶Subdolus.i.latenter dolosus.¶Varius.i.leuis:& incōstans:& uere uari⁹:qa simulator rei:q̄ nō erat. & dissimulator rei.q ē erat.¶Alieni appetēs.nō auarus:ut abscōderet.sed ut ꝓfunderet:uñ subiūgit.¶Sui ꝓfusus ꝓdigus:& dissipator:& qa fundebat;ideo ardentius cupiebat.& hoc est ardens in cupiditatibus. OMNI BO.

LAV. VAL.

¶Satis eloquentiæ:quia eloquentissimus erat.¶ Parũ sapientiæ:quia non ualde sapiens erat.& hoc addit: quia nunquam sine sapientia eloquentia profuit:sepius autem obfuit:quod etiam Cicero in arte ueteri pro lixius ostendit.¶ Vastus:immoderatus:& plus est q̃ si dixisset:magnus:aut ingens. Naȝ uastum dicitur.qđ nulla mensura terminari possit:idest sine modo terminatum.¶ Immoderata:quæ modum non haberent ¶ Incredibilia:quæ nulla ratione consequi possent.¶Nimis alta:quæ ciuilem modum transgrederentur non querebat dignitatem principis Romani:sed potius dignitatẽ tyrãni:quia urbi Romanæ pro arbitrio

satis eloquentiæ.sapientiæ parum:uastus animus imoderata.incredibilia.nimis alta semp cupiebat. Hunc post dominationem.L.Syllæ libido maxi ma inuaserat Reipublicæ capiundæ.neq;id qui bus modis assequeret᷑(dum sibi regnum pararet. quicq̃ pensi habebat.Agitabatur magis magisq; i dies animus ferox.inopia rei familiaris.& conscié tia scelerũ.Q uæ utraq; his artibus auxerat.quas supra memoraui.Incitabant.præterea corru pti ciuitatis mores.quos pessima.ac diuersa in ter se mala.luxuria:atque auaritia uexabant.

imperare nõ posset:uel talem qualem supra me moraui.Virgilius.Mecentius:hic est.idest talis ¶ Hunc.Catilinam.¶ Dominationem.L.Syllæ:qui motis partibus Reipublicæ aduersariis: perpetuam dictaturam assecutus est:qui magi stratus quasi regnum erat.nam quemadmodũ rex imperat subditis:& omnia pro uoluntate facit:ita dictator omnia pro arbitrio exequeba tur:nam cum uocabulum regis in urbe Roma na mitius reddere uellent:ad dictaturæ nomen confugerunt.nam eius magistratus regia pote stas erat.Primus hic fuit.L.Sylla:qui postea Sylla fœlix est appellatus:& demũ pediculari mor bo consumptus.Secundus autem Iulius Cæsar qui multis uulneribus tandem a senatoribus ẽ interfectus.¶ Libido:cupiditas:& dicitur a li bendo:tam &si consuetudo inoleuit:ut libido in malam partem accipiatur.Nam Salustius li bidinem accipit in bonam partem.¶ Capiundæ:pro capiendæ:idest occupandæ.Tertiæ cõiugationis uer ba possunt habere participia futuri temporis:tam in undus q̃ in endus:ut legendus:uel legundus: capiun dus uel capiendus.Sed cauendum est:ne id licenter in omnibus participiis faciamus:quia uitiosum esset ĩ uerbis quartæ coniugationis idem facere:quia non dici potest audiundus audiunda audiundum:& cetera ¶ Id.scilicet capere Rempublicam.¶ Pararet:acquireret.¶ Nihil pensi:nihil ↄsiderati:nihil cõsiderationis. Translatio sumpta a pẽsantibus.qui diligenter inspiciunt in quã ptem:uel auȝ:uel argentum inclinet.nõ ponderabat ipse.quomodo Rempublicam caperet:dummodo cupiditatem suam explere posset.¶ Agita batur. Rationes autem erant innumeræ: quibus Catilina adductus.rem hanc tantam capessere uolebat: & quia magnificus erat.& pauper multa scelera perpetrauerat.¶ Indies:quottidie.¶ Ferox.scilicet natura indomitus animus Catilinæ.¶ Agitabatur:incitabatur:impellebatur.¶ Inopia rei.Nam cum magnificus esset.& inopia premeretur:quia suis rebus non poterat tueri magnificẽtiam:alienis necesse erat conseruar᷑: & ob hanc causam ad Reipublicæ usurpationem intendebat animum.¶ Consciẽtia sceleris:quia sibi con scius erat scelerum:quæ commisit.Hæc autem paulopost uidere licebit.hoc eodem libro.Nam inter cæte ra sua scelera hoc potissimum narratur.¶ Quæ utraq;:scilicet inopiam:& scelera.¶ Auxerat.cumulauerat. ¶ His artibus:uidelicet aliena appetendo:sua profundendo.cupiditatibus imminendo.¶ Præterea:preter quam:ꝙ ferocitas animi:inopia scelera ꝑpetrare incitabant illũ:hoc etiam accedebat:scilicet:ꝙ &c.¶ Cor rupti mores:in tanta corruptione moruȝ facilis uidebat᷑ accessus ad usurpationẽ Reipublicæ: quos mores .i.artes.¶ Luxuria:& auaritia:appositiue mala.¶ Diuersa ĩter se.Bene dicit.Nam luxuria opes ꝓfundit:aua ritia opes conseruat.Luxuria uitiosa est supfluitate nimia:auaritia:uitiosa est nimia parcitate:ergo ꝓculdu bio diuersa sunt inter se:sed tñ qui luxuriæ inseruire uoluerit:necesse est:ut & auarus sit.quia nisi auar⁹ fue rit.nõ poterit cõparare diuitias:qbus ad patrandum luxuriam utatur.

OMNI BO.

¶Satis eloquentiæ:erat ei.& parum sapientiæ.Eloquentia autem sine sapientia multum obest:ut ait Tul lius.¶ Animus uastus.i.tumidus.¶ Immoderata:in mõ excellentia:quantum ad se:& uere immoderata. ¶ Incredi.q̃tum ad alios.& uere icredibilia.¶ Nimis alta:q̃tum ad rem desideratã:uere nimis alta:quia do minationem Reipu.&c.¶ Libido.i.cupiditas Rẽpu.nõ defendendæ ȝ capiundæ. ¶ Post dominationem Hanc iterponit opportunitatẽ.Siqdem Lutius Sylla ĩuasit rempu.&.ei in hoc bene successit:quia inde oĩs suos opibus refecit.Nunc uero Catilina occasionẽ opportunitatis inde capiebat:sicuti.n.Lucio bñ cõtige rat.Ita & sibi contingere credebat.¶ Neq; habebat qcq̃ pensi.i.cõsilii:& deliberatiõis.Hoc pẽsum huius pẽ si.Cum .n.rem in aĩo deliberamus.pẽdemus.i.pẽduli:& dubii sumus.¶ Id.i.dominium Reipub.¶ Dum.i. tãtummodo.¶ Agitabat᷑:nõ ad horam.¶ Sed magis & magis i dies.i.de die i diem:& hoc duabus de cau sis.¶ Inopia rei familiaris.Res familiaris dr̃.per quam familia pascitur &c.¶ Cõsciẽtia scelerum.Quia cõ scius sibi erat in sceleri⁹.¶ Quæ utraq;.s.inopia.& cõsciẽtia scelerum auxerat.¶ His artib⁹.quas supra me moraui.Memorauit.ubi dixit.bella.itestina.cædes.rapinæ.quæ referũtur ad cõscientiam sceleꝝ.¶ Cor.pa ino:referatur ad inopiam.¶ Præterea:ꝙ ipe fuit pessimus.¶ Quos.s.mores:¶ Vexabant.luxuria atq; auari tia.s.mala pessima:radices:& causæ sunt fere oĩum maloꝝ.¶ Et inter se diuersa opposita:quia luxuria.i. ꝓdigalitas:quæ retinẽda ꝓfundit.Auaritia.ꝓfudenda restringit.

¶Res ipsa hortari:sicut apud Ciceronem est.Tria sunt genera narrationũ:de quibus orator sumit rationẽ suæ causæ.Primũ oratoriũ:quo oratores utũtur uincẽdi causa.Secundũ digressoriũ.Tertiũ poeticũ.Sed digressorio secundo genere narrationis utitur Salustius:quod intercurrit nõnunq̃:aut fidei.aut criminatiõis: aut laudationis:aut alicuius apparationis causa.Nam digredit Salustius ab historia:quã supius cœperat seditionem.s.Catilinæ:& ad mores ciuitatis narrãdos puenit.Fit autem hæc digressio laudationis: uituperationis:& apparationis causa.Laudationis:ut maiores:& priscos illos laudibus exornet:qui rempu. non conseruarunt modo moribus optimis: uerum etiam conseruatã auxerunt. Vituperationis causa:ut homines ætatis suæ uituperet:qui non uirtutibus: sed malis moribus dediti sunt:& rem pu.a maioribus:stabilitam: ac firmatam labi:& ad interitum peruenire patiantur. Apparationis causa:ut se præparet ad id:quod dicturus est. Nam de corruptione ciuitatis:& ab initio urbis Romæ narrare incipit:quõ populus Roma.se domi: militiæq; habuerit & in præsenti habeat:ut his cognitis. uerisimile fiat in tanta mo℞ corruptione:animũ ad rempu. capiẽdã intendisse Catilinã. ¶Res ipsa.uidelicet:quia de corruptione morum mentionem fecerat. propterea uidetur non incongruum esse:si perstrinxerit ea. quæ ante Catilinæ seditionem fuerunt in urbe Romana. ¶Instituta maiorum domi militiæq;.i.institutiones:quæ domi militiæq; a maioribus conseruatæ sunt. ¶Domi.in pace. ¶Militiæ:in bello. ¶Habuerint. comparauerint. ¶Reliquerint. scilicet posteris suis. ¶Immutata:paulatim scilicet labente disciplina præmii. ¶Pulcherrima:idest honestissima:pulcher & honestus sibi inuicem cedũt. ¶Ergo pulcherrima:idest honestissima. ¶Flagitiosissima:idest uitiosissima:& singula singulis opposuit:pulcherrima flagitiosissima:pessima optima. LAV. VAL.

Res ipsa hortari uidetur:quoniã de moribus ciuitatis tẽpus admonuit supra repetere:ac paucis instituta maiorum domi:militiæq;:quomodo rem pu. habuerint:quantamq; reliquerint: utq; paulatim imutata ex pulcherrima:& optima:pessima: ac flagitiosissima facta sit:disserere.

Rbem Romam:sicuti ego accepi: condidere: atque habuere initio Troiani: qui Aenea duce:profugi sedibus uagabantur incertis. Cumque his Aborigenes genus hominum agreste: sine legibus: sine imperio: liberum: atque solutum. Hi postq̃ in una mœnia conuenere

¶Res ipsa:quia dixerat mores corruptos ciuitatis.imperiũ autẽ romanum ubiq; erat dilatum:quod uidebatur contrarium:iccirco iuxta præceptum Horatii ab oratione digreditur: ut ostendat non per mores corruptos.imperium creuisse:sed imperio satis aucto:tunc mores corruptos esse:& est competens digressio. Ordo. Res ipsa:idest ipsa rei utilitas.ut probabilis uideatur narratio.in ea uidetur hortari. ¶Supra repetere de moribus ciuitatis:ad amplificationem criminationis modernoru℥. ¶Ac paucis disserere:dicere. ¶Domi.i.in pace. ¶Et militiæ.i.in bello. ¶Et ut.i. qualiter rẽpu. paulatim.& uere immutatas.quia ex pulcherrima.idest optima:pessima ac flagitiosissima facta sit. OMNIBO.

Rbem Romam. Hic eorum opinionem sequit q dicũt ab Aenea cõditã fuisse urbẽ Ro. Plutarchus i uita Romuli multas affert sententias:nam dixerũt nõnulli Aeneã fuisse cõditorẽ:alii Euãdrũ Archadẽ:alii mulierẽ arcadicã:q̃ fuerat secuta Euãdrũ i Italiã:cui nomẽ erat Romin:& a nomie suo urbi imposuisse nomẽ nũc:ut Roma appellaret. Alii dicunt nõ Aeneã: neq; Euandrũ: neq; mulierẽ arcadicã:sed Romulũ:& Remũ cõdidisse mœnia urbis Ro.cuius sentẽtiæ Ti.Liuius testis est hic uero eorũ sequit opinionẽ,qui dicũt Aeneã profugum a deleta Troia:una cum Troianis Romã condidisse. ¶Condidere:pro condiderũt.ædificauerũt. ¶Habuere.tenuere:habitauere:& sæpe primitiuus ponitur pro deriuatiuo:& econuerso:nam dicimus:habito hanc domum:idest habeo. ¶Accepi: audiui,intellexi. ¶Profugi:procul fugati a domo sua. ¶Incertis sedibus:quia certa loca nõ habebant:in quibus se firmare possent:donec mœnia condiderunt:sed huc atq; illuc errabant. ¶Aborigenes: scilicet tenuere urbem. ¶Cum his.s.Troianis Aborigenes populi dicti sunt Latini prisci:qui Italiam ab initio tenuere:& dicti sunt Aborigenes:quia diu aberrarunt:ãteq̃ certas sedes haberent. ¶Sine legibus:quia ipsi licenter uiuebant nec ulla lex erat:quæ uetaret:quin pro arbitrio facerent:quæ uoluissent. ¶Sine imperio:& dicitur democratia: quia nemo regebat eos. ¶Lyberum:atq; solutum declarat:quod dixit. ¶Sine legibus. ¶Sine:imperio:monarchia. ¶Liberũ:quia sine legibus. ¶Solutũ:quia sine iperio. ¶Hi postq̃ &c.Hi Troiani:& Aborigenes antiqui Italiæ populi:cum in una mœnia urbis Romæ conuenissent:credi non potest q̃ facile creuerint. LAVR. VAL.

Rbem Romam &c.Ecce incipit:quod promisit: & commendat uirtutem antiquorum ad exaggerationem criminum modernorum. ¶Sicuti ego accepi:idest audiui.Diuersi enim de Romæ cõditoribus diuersa sensere:Liuius enĩ dicit Troianos condidisse. Ennius Remum. & Romulum: Virgilius Euandrum:unde. Tũ pater Euandrus romanæ conditor urbis. Potest autem sic solui: q̃ quidam fundauerunt:& alii auxerunt. ¶Qui enea:quia multi Troiani multis in locis remanserunt: de quibus ne dicat:ostendit. ¶Qui Aenea duce etcætera. ¶Aborigenes. Aborigenes dicuntur:nõ q. omnino origene careãt:sed quorũ origo ignoratur. ¶Sine legibus:ideo solutũ. ¶Sine.imperio:iõ libe℞. OMNIBO.

LAVR. VAL. ¶Dispari genere:quia hi quidē Troiāi:hi uero Latini.¶Dissimili:nā quia genus dispareat:lingua quoq; dissimilis fuit.Nam sicuti uidemus aliud idioma habēt Teucri:aliud Græci:aliud Latini.¶Alio more:alio ritu:& humano:& diuino:nā mos utrūq; complectitur:& diuinum:& humanū.¶Incredibile memoratu: idest credi non potest:si memoraretur.¶Coaluerit.i.simul creuerint. Nam coalescere crescere significat. ¶Ciuilibus:& quia populus ille in maximam breui peruenit multitudinem.¶Moribus:& quia multitudo populi creuerat:mores etiam impositi sunt ciuibus.¶Agris:nam cum uicissent Romāi populos finitimos: agrorum fines suorum protenderunt.¶Satis pollens:satis potēs.¶Pleraq; mortalium habentur:in quo maior pars humanaꝝ rerum inuidiose possidetur:& ideo:qa diuitiæ ingentes possidebantur a Ro. inuidia repente orta est contra eos.¶Ex opulentia:ex diuitiis:& opibus rerum. ¶Igitur:qa inuidiam opulētia pepit Romanis. ¶Tentare:ꝑ tentabant Romanos.¶Pauci ex amicis:ut fuerūt Albani semp coniūcti erāt Romanis.¶Cæteri:ꝓter paucos amicos.¶Domi militiæq; intēti.i.bello & pace diligentes.¶Festinare:ꝑ festinabant ad ea:quæ sibi:& reip.utilia cēnt & ad oīa pro imperio augēdo.¶Hortari:pro hortabantur.¶Tegere.i.defendere.¶Armis:armorum uirtute.¶Postubi:pro postq̃:una pars composita est postubi:¶Propulerant:procul pepulerāt.¶Virtute:fortitudīe animi & corporis.¶Sociis atq; amicis:postea ubi se defenderant:amicos atq; socios defendebant.¶Parabāt amicitias.i.magis suo bñficio q̃ alieno sibi tradito amicitias parabant sibi prisci Romani.¶Habebant:Romani.¶Imperium regium:dominationem:cui rex unus præerat.¶Legitimū imperium:idest imperium secundum leges constitutum. Nam qui præerat summæ rerum rex appellabatur.¶Delecti:idest seniores:qui per ætatem militare non poterant.¶Ingenium sapientia.i.qui ingenio pollebant.¶Sapiētia: ætate:& experiētia reꝝ.¶Hi uel ætate.Nūc dicit: qūo appellabantur senatores:& qūo dicebantur qui cōsilio præerāt:& reip.augēdæ:& huiusmodi erāt: quibus corpus infirmum erat: ingenium aūt ualidum.¶Aetate: quia senes erant quēadmodū solent esse patres.¶Vel similitudine curæ: quia ipsi reip.utilitatē curabant:quēadmodū pr̃es curāt utilitatē filioꝝ.¶Postubi:postq̃.¶Initio:ab initio.i.a primordio urbis.¶Cōseruādæ libertatis cā: fuerāt reges:ut libertas cōseruaret:qa pepulerāt hostes:q Romāis libertatē eripe uolebāt:& suo īpio subigere. ¶Augēdæ rei:qa ꝑerat un9 sūmæ reꝝ:q oīa suo ordīe regeret:& si qd mali cōmissū fuisset rex uindicaret:& hoc pacto oēs ciues una erāt cōcordes:quapp resp.ro.uehemēter augebat.¶In supbiā:& dominationē:qa nō secūdū leges:& secūdū īstituta maioꝝ reges nouissimi Popu.Ro.tractabāt:sed ꝑ arbitrio:& uoluntate sua oīb9 dñari:oēsq; opprimere:seu recte:seu pperam studebāt.¶Binos īpatores.i.duos cōsules.i.cōsulatū regiū cōstituere Romani priores.¶Annua īperia.i.quæ tm̄modo anno uno pmanerēt:nā cōsules uno tm̄ anno pmanebant in īpio.¶Eo modo.s.tantūmodo annua esse īperia ¶Insolescere:in supbiā:& in insolentiam posse recidere:eo q̃ imperium breue erat.¶Ea tempestate:eo tempore in libertatem uindicata est ciuitas.¶Quisq;.s.quisq; pro uiribus suis.¶Extollere:magnificare se.¶In promptu.i parato:& manifesto:nam non timebant:ne uirtus sua despicere posset reges:sicut prius:cum reges urbem habebant.

dispari genere:dissimili lingua: alii alio more uiuētes:incredibile est memoratu q̃ facile coaluerint. Sed postq̃ res eorū ciuilib9 moribus:agris aucta: satis ꝓspera.satisq; pollēs uidebatur:sicuti prælaq; mortaliū habent:inuidia ex opulētia orta est. Igitur reges:populiq; finitimi bello tentare: pauci ex amicis auxilio esse. Nā cæteri metu perculsi a periculis aberāt. At Romāi domi:militiæq; intenti festinare:parare:alius aliū hortari.hostibus obuiam ire:libertatē.patriā. parētesq; armis tegere. Postubi pericula uirtute propulerant. sociis. atq; amicis auxilia portabāt.magisq; ī dandis.q̃ accipiendis beneficiis amicitias parabant. Imperium legitimum.nomen regium habebāt. Delecti: quibus corpus annis infirmum.ingeniū sapientia ualidum erat reipubli.consultabant.hi uel ætate.uel curæ similitudine patres appellabantur. Postubi regium imperium.quod initio conseruādæ libertatis:atq; causa augendæ reipu.fuerat. in supbiā. dominationēq; se conuertit.imutato more, ānua īperia.binosq; imperatores sibi fecere.Eo mō minime posse putabant per licētiam īsolescere aīum humanū.Sed ea tempestate cœpere se quisq; magis extollere.magisq; īgeniū in promptu habere.

OMNIBO. ¶Coaluerit.i.simul creuerit.Sed postq̃ opulētia creuit discordarūt:& hoc ē.¶Sed postq̃ res &c.& qa multi ꝓspitati inuidebāt,igit eos bello tētabāt.¶Paucis:ex cūctis esse.i.erāt auxilio q̃re pauci:cām subiungit. ¶Nam cæteri:ab illis paucis:pauci:inq̃ eis auxilio aderant.¶At Romani domi militiæq; itenti festinare:pare.alius aliū hortari.i.hortabat.¶Hostibus obuiā ire ꝑ ibant &c.¶Magisq; ī dādis q̃ in accipiēdis bñficiis amicitias parabāt.Qui.n.dat obnoxios sibi facit:q accipit dāti obnoxius fit.¶Imperiū legitimū: legitimos:& bonos īpatores.¶Nomen īperiū regiū hēbant.Nā tūc tpis oēs īperātes reges dicebant &c.¶Postubi.Ita primitus reges fuerūt:sed præ nimia insolentia:nomē eoꝝ deletū est.¶Fecere sibi annua imperia ut paruā licentiā haberēt in ipsa:ne unus esset insolēs:& superbiret.Non īsolescebāt quidē:sed magis ad gloriā tendebant.¶Magisq; ingenii uires.i.uires aī q̃ uires corporis:& q̃re hoc faciebāt:ut timerent:& hoc est

NAM regibus:nõ est cur quisq̃ uirtutẽ suã aperire studebat:quia boni magis sunt suspecti q̃ uiles & igna uі:nã regũ tpe ẽtsi qs ingeniũ maximũ habuisset:ostẽdere nõ audebat:ne se suspectũ faceret regibus. SV spectiores:magis suspecti. QVam mali:q̃ uiles & ignobiles:nec dicas q̃ iprobi & praui:sed q̃ uiles & ignaui:& ita boni prudẽtes & pclari uiri. HIS.s.regib⁹. INCredibile memoratu.i.credi nõ põt:si memoraretur. ADEPta:parata:& est usus adepta in passiua significatõe. INCesserat:inuaserat Romãos postq̃ ipsi in libertatẽ puenerũt. SIMVl ac belli patiẽs:qa assuefacta erat bellis gerẽdis. Per laborẽ & usũ:militiã.i. LAV. VAL.

Nã regib⁹ bõi quã mali suspectiores sunt:semp̃q̃ his aliena uirtus formidolosa est. Sed ciuitas incredibile mẽoratu ẽ:adepta libertate quãtũ breui creuerit:tãta cupido gloriæ icesserat. Iã primũ iuuẽtus simulac belli patiẽs erat. In castris p laborẽ & usum militiã discebãt. Magisq̃ i decoris armis & militarib⁹ eqs:q̃ i scortis atq̃ i cõuiuiis libidinẽ hẽbãt. Igit̃ talib⁹ uiris nõ labor insolit⁹:nõ loc⁹ ullus asp:aut ardu⁹ erat:nõ armat⁹ hostis formidolosus. Virtus oia domuerat. Sed gloriæ maximũ certamẽ iter ipos erat. Sicq̃ qsq̃ hostẽ ferire:murum ascẽdere:circũspicit: dũ tale facinus faceret. pperare ea:diuitias:ea:bonã famã:magnãq̃ nobilitatem putabãt. Laudis auidi:pecuniæ liberales erãt. Gloriã ingẽtẽ:diuitias hõestas uolebãt. Memorare possem:qbus in locis maximas hostium copias Populus Romanu⁹ parua mãu fuderit: qs urbes natura munitas pugnãdo cœperit:ni ea res longius nos ab incœpto traheret. Sed profecto fortuna in omni re dominatur. Ea res cunctas ex

laborãdo & militãdo militiã gerere: & laborẽ pati assueti erãt:qa p laborẽ & cõtinuũ usum fiebant belli pitiores. VSV:cõsuetudine. MAgis in decoris armis.i.magis cupiditatẽ suã põebãt in his:q̃ ad rẽ militarẽ ptinẽt:q̃ in his:q̃ ad uoluptatẽ seu luxum attinere uidemus. DEcoris:ornatis:insignibus. MILitaribus:bellatoribus bello accõmodatis. SCortis:meretricibus CONuiuiis:superfluitatib⁹ ciboꝝ. Igit̃ narrare cœpit Salu.mores populi Ro.& instituta eius:qbus ad tantã magnitudinẽ impii facile se puexerat:qđ ẽt hic facit:igit̃ qa summo labore se exercuerãt in bello:& suas oẽs cupiditates posuerũt in uirtute. TAlibus uiris:q cõtinẽtia & labore se exercuerãt. NON locus ullus asp:aut ardu⁹ editus & eleuatus:qa q̃q̃ locus editus eẽt:uel munitus:tñ uirtute sua supabãt. NON armat⁹ hostis fo.& qa in bello diu se exercuerant:nõ armatos hostes nõ metuebãt Romani. OMnia domuerat.s.locos & hoies uirtute sua domuerãt romani. CERtamẽ:cõtẽtio. Inter ipsos.s.Rõanos qsq̃ pperabat. FErire nõ expectabant alii alios:ut hostes inuaderẽt: sed unusq̃sq̃ primus esse uolebat:ut eã laudẽ adipisci posset. MVrũ ascẽdere pperabat:unusquisq̃ i oppugnãdis urbib⁹ primus eẽ uolebat:q murũ ascenderet:ut muralẽ coronã asseq̃ret. Nã corona muralis dabat̃ his:q primi muꝝ ascẽdissẽt. Tale fa.fa.i. dũ prim⁹ feriret hostẽ:dũ prim⁹ muꝝ ascẽderet.

Tãdiu ea:sic uincẽdo hostes & expugnãdo urbes. DIuitias bõas:magnãq̃ i hostib⁹ uincẽdis & urbib⁹ expugnandis:famã:nobilitatem:suasq̃ oẽs diuitias põebãt. LAudis auidi:auari qdẽ erãt gloriæ:pecũiæ aũt munificẽtissimi. LAVdis:quã discrimine uitæ gerebãt. PEcuniæ liberales:quã suis amicis pfundere nõ dubitabãt. GLOriã igẽtẽ:q̃tũ qdẽ ad gloriã ptinebat nihil imoderatũ fuit:q̃rũq̃ ad diuitias moderatas gaudebãt. INGEntẽ:plusq̃ mediocrẽ. HOnestas mediocris. MEmorare possem:his de cãis hoc sæpe cõsecuti sunt Romani ut ipsi pauci ingẽtẽ hostiũ multitudinẽ fuderint atq̃ fugauerint:sæpe urbes inexpugnabiles tãdẽ uicerũt. MAximas hostiũ copias pua mãu:ut Luculus:q aduersus Tigranẽ Armeniæ regẽ cẽtũ miliũ exercitũ duodecim milibus militũ fudit atq̃ fugauit:in quo plio Tigronista fili⁹ ipsius Tigranis captus ẽ:atq̃ triũpho ductus. QVas urbes natura munitas:sicuti fuit Carthago noua in Hispãia:q̃ q̃q̃ natura loci & a terra:& a mari munita eẽt:tñ populus Ro.uirtute sua eã cœpit ductu & auspicio Publii Scipionis Africani supioris. EA res.s.pdicta in mediũ adducere. AB Incepto:a pposito:uidelicet a descriptiõe seditiõis Catilinæ. SED fortasse:hoc ptinet ad id:qđ sequit̃:& hoc dicit:q̃q̃ Romani plura gesserũt domi atq̃ militiæ ægregia facinora q̃ alius in orbe terraꝝ populus:tñ fortuna fecit:ut cæteri terraꝝ populi fama pstarent. Nam q̃uis multa gesserint:nõ tñ fuerũt scriptores:q ea memoriæ traderẽt. Cæteri aũt q̃q̃ nõ tãta fecerint:tñ qa scriptores ea illustrarũt clariores hñtur fama. SED fortuna dominat̃ in oi re.i. res oẽs humanas sub eius imperio tenet. EA res omnes.i.fortuna res hominum pro suo arbitrio huc atq̃ illuc uariat: ut si obscuræ fuerint:eas clariores reddere possit:si uero præclaræ obscuras faciat.

NAM regib⁹ boni q̃ mali.i.strenui q̃ inertes. HIS.i.regib⁹. FORmidolosa.i.cõferẽs formidinẽ: formidolosus ẽ pprie q patit̃ formidinẽ:sed hic ipprie põit̃. Sed ciuitas &c. Adepta erat primit⁹ libertas sub regib⁹:sed adepta libertate suaui⁹ impatorib⁹ facile creuit ciuitas:& q̃ facile incredibile mẽoratu ẽ. TANta gloriæ cupido.i.uolũtas & uere magna incesserat:qa iã primũ &c. IGitur uirib⁹ talibus notat de morib⁹ militũ Romanoꝝ:& qa tales erãt milites Romãoꝝ. IGItur locus asper:saxosus. ARduus:ut mõtiũ ascẽsus:qa uirtus eoꝝ. TAle facinus.i.tã gloriosum fcm̃ &c. MEmorare possem. Qñ qdẽ tales erãt Romani:igit̃ paucitas ipsoꝝ militũ ppulsabat hostẽ:& hoc possẽ memorare:nisi mẽoratio me lõgi⁹ traheret a pposito:& hæc mẽorare possem &c. SED pfecto. Et qa tales fuerũt maximã laudẽ & gloria meruerũt:s; nõ tãtã hũerũt quãtã pmeruerũt. Vñ hoc ex fortũa. Potuit ne hoc fortũa:potuit utiq̃:qa ipa in oi re dñat̃ OMNIBO.

LAV. VAL. ¶Celebrat:illustrat. ¶ Obscurat:ignobiles reddit. ¶ Ex libidine:p sua uolūtate & arbitrio:q Atheniēsiū celebrauit. Romanoꝝ aūt obscurauit nō ueritate. ¶ Atheniēsiū res:ꝙ fortuna in oībus reb⁹ ualet:& hic pbari pōt. ¶ Ferunť:pferunť.i.extollūť a scriptoribus. ¶ Ibi.s.Athenis. ¶ Prouenere:nati fūt:pgeniti fūt. ¶ Per terraꝝ orbē.i.in uniuerso terraꝝ orbe illustranť & clarificanť tanq̄ maxima fuerint. ¶ Itaq̄ eoꝝ:q ea fecere ob hāc cām:tāta hētur impatoꝝ uirtus:q̄tū uirtutē eoꝝ suis scriptis illustrate potuerūt scriptores. ¶ Tāta:tātæ magnitudinis. ¶ Fama.s.res gestas Athenis. ¶ Negociosus:maxīe se dederāt negociis:aut militādo:aut rei publicæ cōsultādo. ¶ Ingeiū nemo sine corpe: nemo se dederat studiis lraꝝ sine exercitatione corpis. ¶ Malebat:potius uolebat. ¶ Et sua ab aliis:uolebat de se alios diceř poti⁹ q̄ se alioꝝ gesta narrare. ¶ Igiť supi⁹ exposuit Salu. rōnes cur res gestæ Atheniensium maiores fuere fama q̄ re. Sed nō ita euenit Rōanis: eo ꝙ in urbe Romana raritas scriptoꝝ fuerat. Nā qsq̄ Roman⁹ deditus erat negociis:& sua ab aliis potius celebrari:q̄ se alioꝝ gestas res pdicař malebat. ¶ Igitur:qa oēs negociis:& gerendis reb⁹ dediti erāt ¶ Domi:in pace. ¶ Militiæ:in bello. ¶ Concordia ma.aua.nā unū seqtur ex reliquo: nā qa nō erāt auari: iō erāt cōcordes:nota ergo ex auaritia nasci discordiā. ¶ Ius æquumq̄.i.ius ex bono & æquo:nā ius ex bono & æquo cōstare dř qđ oib⁹ cōuenit. ¶ Nō legibus magisq̄: qa sine legibus quā ipsi naturaliter boni erant & æqui. ¶ Iurgia uerboꝝ sunt. ¶ Discordias:dissensiones & inimicitias. ¶ Simultates:inopias. ¶ Cuꝫ ciuibus certamen erat:ut pstarent uirtute aliis. ¶ Suppliciis. Nota ꝙ supplicium supplicatio dř eo ꝙ priscis tpibus ex damnatoꝝ pecunia diis sacrificia exhibebanť:nā qa soluere pecuniā ex maleficio cōmisso suppliciū erat reo:consuetudo inoleuit:ut supplicium supplicatio dicať: nā apud antiquos oīs pœna pecuniaria fuit notata ſm delicti quātitatē. ¶ In suppliciis:in sacrificiis:non dubitabant hecatombem facere.i.sacrificiū:in quo cētū boues mactabanť. ¶ Parci moderati:nam inde fit parsimonia. ¶ His duab⁹ artibus:audacia:audacia ꝙ ī periculis se exponere nō dubitabāt. ¶ Vbi bello pax euenerat.i.pacis æqualitate:tpe. ¶ Aequitate: qa æquo iure oēs uiuebāt. ¶ Quaꝝ reꝝ:uidelicet: qa ipsi & in bello audaces & domi æqui eēnt. ¶ Hæc documēta exēpla.s.q̄ sequunť. ¶ Vindicatum:sæpe uindicta facta est cōtra eos. ¶ Contra impium pugna.sicut Lucius Manlius Torquatus:qui filium suum:eo ꝙ iniussu eius cōtra hostem pugnauerat:& ēt uictoriā ex hoste reportauerat primum uirgis cædi:deinde securi percuti iussit. Idem Papyrius cursor fecisset in magistrum equitum:nisi populus rogasset:ut sibi donaretur. ¶ Contra imperium:contra iussum impatoris. ¶ Qui signa reliquerant:quia paucos admodū huiusmodi iuuenes.

libidie magisq̄ ex uero celebrat obscuratq̄. Atheniēsiū res gestæ:sicut ego existimo satis āplæ magnificæq̄ fuere. Verū aliquāto minores q̄ fama feruntť. Sed qa puenere ibi scriptoꝝ magna ingēia p terraꝝ orbē: Atheniēsiū fcā p maximis celebrātur. Ita eoꝝ qui ea fecere uirtus tāta hētur:quātū ea uerbis potuere extollere pclara igēia. Sed Po. Ro. nūq̄ ea copia fuit:qa prudētissimus qsq̄ maxime negociosus erat. INGENIVM nemo sine corpe exercebat. Optimus qsq̄ faceř q̄ dicere:& sua ab aliis benefacta laudari:q̄ ipse aliorū narrař malebat. Igiť domi militiæq̄ bōi mores colebāť. Cōcordia maxīa: minima auaritia erat. Ius bonūq̄ apud eos nō legibus magis q̄ natura ualebat. Iurgia:discordias:simultates cū hostib⁹ exercebāt:ciues cū ciuib⁹ de uirtute certabāt:in suppliciis deorū magnifici:domi parci:in amicos fideles erāt. Duabus his artib⁹ audacia in bello: ubi pax euenerat æquitate:seq̄ & rempublicam curabāt. Quarū rerum ego maxima documēta hæc hēo: q, in bello sæpius uindicatum est in eos:qui contra imperium in hostem acriter pugnauerāt: qui q̄ tardius reuocati prælio excesserant: q̄ qui signa reliquerant:aut pulsi loco cedere ausi erant:

OMNIBO. ¶Nam ex libidine.i.ſm uolūtatē suā. ¶ Magis q̄ ex uero.i.quā ueritas:& hic ostendit p Atheniēses & Romanos: Athenienses.n.amplā gloriam meruerūt. Sed ampliorem multo consecuti sunt. Et hoc per scriptorum copiam:Romani uero multo maiorem pmeruerunt q̄ adepti sunt:& hoc per scriptorum inopiam: & hoc est Atheniensium &c. ¶ Prouenere:creueř. ¶ Ea copia.s.scriptoꝝ:& qa Atheniēses scriptores hēbāt & Romani:cām subiungit dicens. ¶ Quia prudentissimus qsq̄ maxime negociosus erat.i. negociis corporuꝫ intentus &c. ¶ Igitur domi militiæq̄ boni mores &c. Et qa malebant benefacere q̄ benefacta alioꝝ dicere. ¶ Igitur &c. Non magis legibus q̄ natura ualebāt. Nam & si leges nō eēnt naturaliter:ius legale seruari nō posset. ¶ Discordias:manifestas. ¶ Simulta: latentia odia. ¶ In suppliciis deoꝝ.i.supplicatiōibus:iō ponūť quia moris erat antiquitus:ut de rebus supplicum.i.dānatorum. Qui enim damnatur supplex & humilis uel donaria.i.templa ampliareť. ¶ Magnifici:largi his duabus artibus.s.audacia in bello:& æquitate ī pace ¶ Quarum rerum.s.reip.& se audacia & æquitate curarent. ¶ Habeo hæc documenta.i.argumenta:ꝙ citi⁹ & grauius puniebantur:qui contra præcepta militaris disciplinæ in hostes irruebant:uel reuocati nolebant cessare:q̄ qui pulsi fugiebant. Vñ de Manlii Torquati filio legitur:ꝙ cum a Roma abesset Mālius:& ne aliquis contra hostes exisset publico edito prohibuisset: filius eius:habita occasione cōtra hostes exiuit:& eos deuicit:reuersus pater probitatem filii laudauit. Sed tamē ipsum qa cōtra impium pugnauerat occidi iussit.

¶In pace. Probauit audacia Romanos se: suamq; rempublicam in bello conseruasse: nűc probat in pace iu re æquitatis id fuisse consecutos. ¶Beneficiis magis q̃ metu. i. magis beneficio socios suis: q̃ præmendo imperio suos subditos regnabant Romani. i. parebant subditi populo romano magis q̃ metu. ¶Agitabant: regebant. ¶Ignoscere magis q̃ per se: si qs defecisset a populo romano: simulac pœnituisset: ita parcebat eis populus romanus. ¶Vbi: pro postq̃. ¶Respublica. i. postq̃ oĩa impe io suo subegit romanus populus: nec cum aliqua gente sibi bellum superfuit: fortuna omnia miscuit: ita ut arma in seipsos conuerterint. ¶Feræ: LAV. VAL.

In pace uero bñficiis magis q̃ metu impium agitabãt: & accepta iniuria ignoscere q̃ psequi malebant. Sed ubi labore atq; iusticia Respublica creuit: reges magni domiti bello. Natiões feræ: & populi ingentes ui subacti. Carthago æmula imperii Romani a stirpe interiit: cuncta maria terræq; parebãt: sæuire fortuna: ac miscere omnia cœpit. Qui labores: pericula: dubias: atq; asperas res facile tollerauerant: his ocium: diuitiæ optãdæ: aliis oneri miseriæq; fuere. Igitur primo: cupido pecuniæ: deide ĩpii creuit: & ea quasi materies oĩum malorum fuere. Namq; auaritia: fidem: probitatem: cæterasq; artes bonas subuertit. Pro his superbiam: crudelitatem: deos negligere: omnia uenalia hr̃e docuit. Ambitio multos mortales falsos fieri subegit. Aliud clausum in pectore: aliud in lingua promptum hr̃e: amicitias inimicitiasq; non

sæuæ: uidelicet barbaræ: ut Scithæ: ut Thracenses: ut Parthi. ¶Aemula imperii Ro. q̃ semper est causa cum romanis de imperio contendere. ¶A stirpe interiit: funditus euersa est. ¶Cuncta maria: postq̃ quicquid maris: quicquid terræ: regebant: populi ro. imperio subiectum erat. ¶Miscere: perturbare. ¶Labores. s. ferendo ipsam militiam. ¶Pericula: expõere se omnibus extremis. ¶Dubias: incertas. ¶Atq; asperas: difficiles: & singulas res singulis opposuit: aspera contra labores: nam quod asperum est: cum labore consequimur. ¶Dubias: contra pericula: Nam quicunq; res dubias agit: in maximo periculo uersatur. ¶Optandæ aliis: non optandæ populo romano: ut orbi terrarum principi: sed aliis gentibus: quæ seruiebant imperio suo: nam cum populus romanus princeps omnium esset: multo magis imperare debebat diuitias possidentibus q̃ ipse diuitias possidere uellet. ¶Oneri miseriæq;: quia propter hæc in perniciem sui imperii simul peruenere: eo q diuitiis non recte usi sunt: nam qui possidet diuitias: possidetur ab his: nisi hic ipsis moderate utatur: ille ergo: qui utitur diuitiis: diues est: qui uero abutitur paup est. ¶Igitur primo superius ostendit Salustius: quomodo paulatim mutati sunt mores ciuitatis: & antea bello excitati fuerant: postq̃ omnia suo imperio subegere: diuitiis & cæteris uoluptatibus animum suũ dederunt: quia ex republica quidam pecuniam: postea regnum cupere cœperũt: quamobrem omnes auari atq; ambitiosi redditi sunt. ¶Igitur: quia diuitias scilicet optare cœperunt. ¶Et cupido pecuniæ: deinde imperii: unum sequitur ex altero. Nam qui magnam pecuniam possidet: hic sibi immoderata imperia quærit ¶Ea uidelicet pecunia & imperii cupido omnium ma orum: quia deinde omnium malorum origo nata ẽ ¶Nam auaritia: idest: quia ex auaritia: & imperii cupiditate mala omnia essent secuta: quia fides: probitas: & cæteræ bonæ artes repente ex urbe abierunt. ¶Auaritia: uere dicit auaritiam subuertisse has omnes uirtutes: quia auarus: idest auens: idest desiderans aurum: & auro deditus: quicunq; autem auaritiæ deditus fuerit perfidus: & improbus esse consueuit. ¶Probitatem: integritatem ¶Subuertit: euertit. ¶Edocuit: auaritia: ¶Superbiam: contra fidem: quia ex superbia nascitur perfidia. ¶Crudelitatem: q̃ probitatem: nam qui probus est: humanus est: & qui improbus fuerit: crudelis efficitur. ¶Negligere: ut iureiurando: falsitate sumpto: causa pecuniæ. ¶Habere omnia uenalia: facere omnia propter pecuniam: ille dicitur habere omnia uenalia: qui omn a pecuniarum causa facit. ¶Falsos: fallaces & mendaces. ¶Subegit: coegit. ¶Aliud clausum ecce quomodo falsos ostendit esse factos. ¶Aliud clausum: idest odium & simultates. ¶Promptum in lingua: uidelicet benignitatem: mansuetudinem: & comitatem. ¶Existimare coegit: non ex re: quia si bonus ciuis esset: & amari dignus: tantum ego ipsum contendam: si mihi nullo erit emolumento: nam uis amicitiæ seruatur: cum eum amamus: qui amari dignus est: nõ autem: qui nobis aliquo erit emolumento: etiam si indignus erit: qui amatur.

¶In pace uero: hoc argumentum habeo de æquitate: quia agitabant imperium magis beneficiis q̃ metu quod erat æquum. ¶Accepta iniuria: idest perpessa ab aliquo. ¶Sed ubi labore &c. Ita primitus creuit respubli. sed postquam creuit usque ad summum in se ipsam decidit: & immutata ẽ: nã in eodem statu non potest esse fortuna: iuxta illud Lucani. In se magna ruunt. ¶Carthago æmula Romani imperii: bello æmulo. Ter. enim rebellasse legitur. ¶A stirpe: idest funditus. ¶Parebant: Romano. s. imperio: uere fortuna immiscuit omnia: nam his: quibus Romæ non fuit ocium optandæ rei: aliis: quibus eripiebantur: fuerunt & oneri: & miseriæ: quia interficiebantur: & quia diuitiæ fuerunt optatæ. Igitur primo creuit pecunia: idest auaritia: deinde cupido psa: idest ambitio: nam per pecuniam descenditur ad honorem: uere erit materies ista malorum. ¶Namq; auaritia &cæ. Pro his uirtutibus: scilicet ista auaritia uirtutes subuertit: & ambitio uere non minus. OMNI. BO.

LAV. VAL.

¶Ex re nō ex natura ipsarum amicitias:nā q sibi erāt utilitati:diligebāt:ēt si īdigni eēnt amari:q uero nulli sibi erāt cōmodo:odio hēbāt:ēt si digni eēnt amicitiis:q ingenio:q natura simulabāt se bonos eē:& naturaliter malas hēbāt naturas:naturaliter mali erāt.¶Interdū uendicari:p uēdicabanť.i.puniebāť:qa puniebanť:q populū corrumpebāt.¶Post ubi:postq̄.¶Contagio.s.huius simulationis.¶Ciuitas est immu.quia puniebanť:q populū corrupissent:eo q oēs eodē crimine tenebāť:nā qď a multis peccať inultū est:sed primo qdē ambitione magis tenebanť corrupti ciues q̄ auaritia:eo q honoris cupidi erāt: quod tn̄ uitiū minˀ erat auaritia.¶Quod uitiū.s.ambitiōis.¶Propius:ppinquˀ:nāq;:& q ambitio sit ppinquor uirtuti:ex hoc pbať: q tā boni q̄ mali sibi honores cupiūt:& gloriā:auari aūt nullā pœnitˀ uirtutem hr̄e pn̄t.¶Sed ille niti.ille.s.bonus.¶Vera uia.s.uirtutis.¶Bonæ artes:boni mores.¶Dolis atq; falsa:simulatiōe:& fasitate.¶Studiū:desideriū & uoluptatē.¶Quā.s.pecuniā.¶Nemo sapiēs.s.si oēs mortales pecūiā cupiūt: relinquiť ergo oēs stultos eē.¶Effœmiat:effœminatū reddit.¶Ea s.auaritia.¶Semp īfinita:pterq̄ hoīes facit effœminatos:etiā si uiles fuerint:hoc ēt accidit: q infinita sit insatiabilis.¶Insatiabilis:nā q̄to plures comparat diuitias auarus:tāto plures desiderat: uñ Iuue.Crescit amor nūmi q̄tū ipsa pecūia crescit.¶Minuitur:decrescit.¶Sed postq̄.L. Sylla: ostendit supius auaritiā deteriorē ambitione:ppterea q ambitiosi hoīes tā bōi q̄ mali inuenirētur:eo q ferme oēs laudis & gloriæ & impii cupidi eēnt:in hoc tn̄ differre uř: q bonus uera uirtutis uia ad honorē accedit:malˀ āt dolis & fraudibus honores cōsequiť:nūc aūt dicit multo pnitiosiorē rēp.euasisse tpe Caii Marii &.L.Syllæ ¶Lucius Sylla.Hic.L.Sylla fuit:q bellum ciuile cōtra Marium gessit:in quo quidem bello multas clades populo ro.uterq; ædidit:sicut apď Valerium:& alibi habetur plenius.¶Recæpta rep.occupata repu.factione sua.¶Bonis initiis primo quid ē uirtutem suā populo ro.pstitit:& reipu.multū pfuit.¶Malos euētus:qa opes suas i reip.pniciē couertit.¶Rapere:p rapiebāt.¶Oēs milites syllani.¶Trahere:p trahebant.¶Cupere:pro cupiebant.¶Alius domū alterius.i.non contenti suis alıena petebant:¶Victores.s.milites Syllæ.¶Modum:quantum ad quantitatem. ¶Modestiam:quantum ad continentiam nunq̄ tantas diuitias surripuerant: q multo plures habere nō q̄rerent:non moderati erant in ciues:sed eorum bona diripiebant:& nonnunq̄ eos interficiebant.¶Fœda turpia & sordida.¶Huc accedebat:propter uictoriam accedebat consuetudo quam habuerant:tunc cum Sylla cum eis præfuerat in Asia:ubi oia pro arbitrio suo fecerant:ipso Sylla concedente.

ex re:sed ex cōmodo estimare:magisq; uultū q̄ ingeniū bonū hr̄e. Hæc primo paulatim crescere: interdū uēdicari. Post ubi cōtagio: q̄si pestilentia inuasit:ciuitas immutata ē:impium ex iustissimo atq; optimo crudele intolerādūq; factū. Sed prio magis ambitio q̄ auaritia aīos hoīum exercebat. Quod tn̄ uitiū ppius uirtuti erat. Nā gloriā:honorē:impium:bonus & ignauus æque sibi exoptant. Sed ille uera nititur uia:hic:q; bonæ artes desūt:dolis & fallaciis cōtēdit. Auaritia pecuniæ studiū hēt:quā nemo sapiēs cōcupiuit. Ea q̄si uenenis malis imbuta:corpˀ aīumq; uirilē effœminat: sempq; īfinita:& insatiabilis est. Neq; copia:neq; inopia minuitur. Sed postq̄.L. Sylla: armis recæpta repu. ex bonis initiis malos euentus hūit: rapere omnes:trahere:domum alius:alius agros cupe:neq; modum:neq; modestiam uictores habere: fœda crudeliaq; facinora in ciues facere:

OMNI. BO.

¶Non ex re.i.ex rei ueritate magis q̄ bonū:uultū q̄ ingeniū.¶Vultum.i.exterius benignus apparebat:sed affectus interius amarissimus erat.¶Hæc.s.auaritia & ambitio primo paulatim.¶Crescere.i.crescebant:qa nemo repēte fit turpissimˀ.¶Et interdū.i.qm̄.¶Vindicari.i.uindicabanť:uel puniebanť a bōis inq̄ prius:s; post nō:& hoc ē.¶Post hæc ubi hæc cōtagio.Cōtagio ē ægritudo porcoɥ:q de uno trāsit ad aliū:& dr̄ iō hæc duo uitia Romā iuaserūt.¶Sed primo magis.i.pcipue:ne uideať cōtrariū ad hoc:qď dixerat supiˀ:primo auaritia:postea ambitio:nā primo hic nō ē tpale.¶Qď tn̄:quis uitiū:tn̄ ppius uirtuti:nā ambitiosi uirtuosi apparēt:& uere pcipue ambitio:nā oēs tā boni q̄ mali honores cupiūt:æq̄liter qdē cupiūt:sed nō æq̄liter adipiscunť.¶Quia ille.i.bonus uera uia nitiť:& iccirco adipisciť.¶Hic.s.ignauius.¶Cōtēdi dolis: ad facta:& fallaciis ad uerba:ita ambitio accedit quodāmō ad uirtutē:sed auaritia nullo mō:qa pecūiæ studiū hēt.¶Quam nemo sapiens cōcupiuit.Vñ Cato.Quā nemo.¶Infinita:in acq̄rēdis.¶In satiabilis:in acq̄rēdis.¶Neq; copia:q̄tū ad insatiabilem.¶Neq; inopia:q̄tū ad infinita.Multotiēs unū uerbū duobˀ attribuiť:qď nō nisi alteri ppie attribuiť:ut illud Virgilianū.Fortunā disce ex aliis:ex me uirtutē:cum fortuna nullo mō adisci:ita & hic:qa inopia auaritia nō pōt minui.¶Sed postq̄ Lucius Sylla &c.Corruptionē moɥ paulatim ostēderat tum p auaritiā:tū p ambitionē:nūc aliā ostēdit corruptelā:& inde pcessit: Mario siqdē:q rē pu.opprimebat a Sylla de uicto:Sylla romanos ciues expulit:& militibus suis dignitates distribuit:qui minus luxuriose uiuere cœperūt:& ita bonos mores corripiunt.Cōtinuatio:hic fuit prima corruptio: sed multo maior ista:quæ seq̄tur:& hoc est.¶Sed postq̄ Lucius Sylla &c.¶Bonis initiis: q qa mariˀs nā initio coercuit tyrannidem.¶Malos euētus:Propter Syllanos:q postea aliquos ciues Romanos pscripserūt.¶Rapere:idest rapiebant.¶Alius:potest esse genitiuus uel nominatiuus.¶Neq; modum in concupiscendo.¶Neq; modestiam:in facinora fœda:qa matronas stuprabant.¶Crudeliaq;:qa maritos ipsarum interficiebant.

Huc.s.ad uictoriā. Accedebat:huc addebat ad hoc. Exercitū:quē ducta.i.exercitū: cui ipse pfuerat in Asia i Asia sūt oīa amœna & uoluptatis plena:tū qlitate loci:tū clœmētia aeris:q clœmētia facit eā fertilio rē:&.ppterea ēt amœniorē. Quo.i.ut. Fidū:p fidelē. Morē maiorū:cōtra cōsuetudinē & disciplinam Romanorū militū:q semp cōtinētes & pci militauerāt usq ad hoc tps. Luxuriose: abūdāter & superflue. Liberaliter:licēter:qa oīa qcūq libuissent:cōmittere patiebat Sylla:siue hōesta:siue turpia fuissēt. Amœna delectabilia:& sine fructu.Inter amœnū & iucūdū hoc interest:qa amœna loca sūt sine munere:& a munio dicta sūt:eo q munere careāt:iucūdū āt utilitatis rōnē hēt:amœna loca sūt umbris arborū & floribꝰ pratorū suauia:hæc.n.græce tēpe dicunt. Voluptua.i.plena uoluptatis:& unū seqt ex altero:nā ex amœnitate seqt uoluptas. Molliuerāt:molliores: & effœminatiores reddiderant. Amare.s.mulieres. Potare uinū: cū antea sp sobrii fuissēt & cōtinētes:nūc amœnis locis corrupti:& mulieres amare: & uinū supfluū nimis luxuriose sūere cœperūt. Signa:tabulas pictas antea sp a uoluptatibꝰ alieni fuerāt:nec de gētibꝰ uictis aliqd abstulerāt:sed tm eorū dños dici:& aurū possidētibꝰ dñari uolebāt: nūc uero ea sibi placer cœperūt:q antea neglexerāt. Signa: statuas:nā signū statuā dicimꝰ. Tabulas pictas.i. tabulæ:i qbꝰ artificiose qdā depictæ erāt: qbꝰ maiores nři plurimū delectabāt. Tabulas pi.imagines tabulis pciosis depictas aureas:uel argenteas. Vasa celata.i.fabricata:nā celare fabricat dicius. Mirari.p mirabāt.i.laudabāt:nā q mira mur ea laudamꝰ. Rape.p rapiebāt:nō solū mirabāt:s mirata rapiebāt. Delubra: tēpla deorū. Polluere:p polluebāt milites Rōani. Sacra pfana.i.sacra & nō sacra. Igit hi mi.qn qdē tā tā aī cupiditas incesserat:ut & priuata & publica

Huc accedebat:q.L.Sylla exercitū:quē i asia ductauerat:quo sibi fidū acceptūq faceret: ɔtra morē maiorū luxuriose:nimisq liberalr hūerat.Loca amœna uoluptaria facile i ocio feroces militū aīos molliuerāt.Ibi primū isueuit exercitꝰ po.ro.amare:potare:signa:tabulas pictas:uasa cœlata mirari:ea priuati & publice rape:delubra deorū spoliare:sacra pfanaq oīa polluer.Igit hi milites:postq uictoriā adepti sūt:nihil reliq uictis fecere.Quippe scdæ res sapiētū aīos fatigāt:nedū illi corruptī moribꝰ uictoriæ tēparēt. Postq diuitię honori eē cœpe:& eas glia:ipiū:potētia seqbant:hebescere uirtꝰ:pauptas p pbro hři.Innocētia p maliuolētia duci cępit.Igr ex diuitiis iuuētutē luxuria atq auaritia una cū supbia iuasere:rape cōsumere:sua puipēdere:aliena cupe:pudorē:pudicitiā: diuina atq hūana pmiscua: nihil pēsi:nihilq moderati hře.

raperēt:sacra:& nō sacra uiolarēt. Nihil reliq fecere.i.nihil reliqrunt:& ē honestissimus dicēdi modus:nihil reliq fecisti.i.nihil mihi reliqsti. Quippe secū.res:& pbat euidenti rōne hoc ita fecisse Romanos milites. Fatigant aīos.s.ut uix sapiētes se abstinere possint a rebus illicitis:hoc faciūt res secūdæ. Nedū illi.i. nō illi obtēperarēt uictoriæ.i.nō uterent uictoria:in q oīa p uolūtate fieri solent. Corruptis moribꝰ:uitiatis moribus. Hebescere uirtus:& unū sequit ex altero.Nā cū diuitiæ in honore habentur: uirtus negligitur. Et eas gloria potentia: hoc ē postq q diuitiis abūdāt:hi gloriosi atq potētes erant. Probro: dedecore. Innocētia.p ma.q innocēs erat:hic ab oībus odio hēbat. i.q uero nocentes erant:in maxio honore ab oībus hēbant:q uero innocentes fuissent:hi ab oībus odio hēbāt atq maliuolētia Igit ex diuitiis:ergo: qa ocio & ignauiæ se dedere:& diuitias possidere cœperūt ingentes:id effectū est ut ex diuitiis postea luxurio si:sequerent supbia & auaritia. Igit luxuria &c.i.diuitiæ cā fuerāt:ut iuuenes luxuriosi:auari:atq superbi efficerent. Auaritia:nā cum bona tua pfuderis explendæ cupiditatis causa:nece e est:ut diuitias congregare studeas:& ita nascitur auaritia. Superbia:nam qui diuites sunt:oīa sibi licere arbitrat. Rapere:p rapiebant. Suaq puipēdere:sua paruipendebant.Declarat qđ dixi puipendere:qui consumebāt aliena.Consumere: pro consumebāt. Aliena cupere:quia rapiebant. Pudorem & pudicitiam.Inter pudorem & pudicitiā hoc interest:qa pudicitia est ipsa uirtus:pudor effectus pudicitiæ. Promiscua:confusa: pmissa. Nihil pēsi:nihil cōsiderationis hēbant. Quicq modo:nec moderationem:nec considerationem habebant: dūmodo suam cōmoditatem perficerent. Præterea nec pudorem:nec pudicitiā:diuina magnifaciebant. Huc accedebat:ista Syllani faciebant:nec mirum:quia consueuerāt:& hoc est. Huc.i. ad hāc corruptionem attendebat.Et ad alia:qa corrupti quōdam sunt in Asia:ubi sunt loca amœnissima.Sylla uero milites suos:ut sibi eēnt pmptiores:& in omnibus obnoxiores nullo militari iure constrinxit: & sic nimis solute iuuenes corrupti sunt:& hoc est:huc accedebat. Quo.i. Luxuriose.i.supflue in uictu. Nimisq liberaliter.i.nimis remisse ab imperio iuxta liberum animi arbitrium:uere per loci amœnitatem corrupti sunt. Quia ibi primum &c.Mirari cupere:añs p sequenti:ea enim quæ miramur cōcipimus. Signa.i.statuas quando quidem ita corrupti in Asia. Igitur hi milites fatigant animos sapiētum.i.emoliunt:nedum qui corrupti moribus erant. Victoriæ obtēperarent.i.in uictoria se temperarent:ac si nihil raperent.q.d. non abstinerent:ita per uictoriam facti sunt diuites. Postq diuitiæ honori esse cœperunt &c.quia solus diues honorabatur. Probro.i.obprobrio:pudorem:uel in uultu:uel in uerbis:pudicitiam in mēte: uel in factis Promiscua cōmunia:uel æquo mō:qa nō plus de diuinis q de humanis. Nihil pensi in consiliis: in bono. Moderati in malo: ita superflue uiuebāt:quod satis potes uidere:& p argumento habere cōsiderādo maxima eorum ædificia:& minima deorum templa:nec ab ipsis:sed a maioribus facta:& hoc est.&

LAV. VAL.

OMNIBO.

LAVVAL.

Peræpræcium.i.utile:nam pciū laboris est utilitatis: utile erit inqt: qa cognosci poterint:q̃ta differētia eēt inter maiores nr̃os:q hãc tempu.nobis cœperunt:& hoies nostræ ætatis ignauissimos. Domos: in urbe: et uillas: in agris. Inter uillam & domum: hoc interest: quia domus in urbe dicitur: u lla autem in agris appellatur. Visere templa deorum: templa deorum solent sumptuosioribus ædificiis constitui: q̃ domus priuatorum: & tamen ad eam libidinem peruenerunt homines ætatis nostræ: ut nunc sibi ædes ædificēt: q̃ sūt multo sumptuosiores: q̃ deorū templa. Pietate: quæ diis immortalibus habetur: qa oīs hō pietatē debet deo imortali.i.corde: & fide deorum templa honestabant. Domos suglo.domos nō magnificabant ædificiis: sed uirtute: res.n.magnas domi militiæq; gerebãt: qb⁹ domos: & familias suas decorabant. Decorabant: honestabant. Neq; uictis quicq̃: cum nationes & populos subegissent: nihil eis faciebãt: nisi q̄ postea iniurias facere nō possēt. Præter iniuriæ licētiam: ne iniuriā facere possēt: auferebant.n.arma: equos: naues &c.q̃ libertati faciunt iniuriam. Contra: contrario. Ignauissimi: uilissimi hoies.i.milites Syllani Adimere: p adimebãt. Fortissimi uiri.i.maiores nostri. Proinde hoc quasi.i.tãq. Demum: deniq;: hoc est tanq̃ illi faciendo iniuriam uiderenť eē impatores: aliter priuati homines. Nam qd ea memorē: uere inq̃ nostræ ætatis hoies domos suas sūptuosiores habuisse: q̃ maiores nostri tēpla deorum: qa montes euertere: & maria psternere nō dubitarunt: q̃ qui priuati essent: & nō reges. A priuatis q̃ plurib⁹.i.hominibus subuersos. Maria constra.sicut etiā Lucul. dicitur fecisse Neapoli: ubi p̄dia sua habebat: dicitur enī fecisse ædificia ingentia: & amœnitate omnibus præstãtia: quæ uīq; in medium mare porrigebantur: ita: ut ubi maria fuerant: ibi statum erat solum: ueluti si in terra continenti fabricasset Quibus diuitiæ &c.i.qui hoies uidentur illusisse diuitias: ille deridet diuitias: qui profundit eas in rebus minime necessariis: ut hi qui montes subuertebant: & maria sternebant: fecisse uidentur. Quibus mihi: qui hoies uidenť mihi illusisse diuitias. Habere: possidere. Honeste: modeste. Abuti: uitiose uti: uidelicet in rebus superfluis: & minime necessariis. Per turpitudinē: qa turpe erat eis: ut uitium non paruum: ita diuitiis: quas honeste hr̄e poterant: abuti. Sed libido &c. Superius dixit: qūo Romani ciues corrupti deditι erãt magnificentiæ ædificiorum.& diuitias quasi ludibrio habebant: cum eis in rebus minime necessariis abuterentur: nunc dicit non solum hac superfluitate ædificiorum Romanos esse captos: uerum etiã: quod deterius erat luxuriam eos inuasisse: cum nec uiri muliebria pati dubitarent: & mulieres pudicitiam in aperto haberent. Stupri: adulterii. Libido ganeæ.i.meretricis: ganeum ueteres dicebant locum abditum: & quasi sub terra defossum.i.lupanar.inde ganeæ mulieres: quæ ibi habitãt. Cæteri cultus: non solum libido ædificiorum: sed etiam uestium. Incesserat: inuaserat Romanos: & libido superincesserat. Viros: pati muliebria. Tangit rē obscœnā &c. Mulieres hr̄e pudicitiā &c.i.paruifaciebant pudicitiã: hoc est meretrices fiebant. In propatulo: in aperto. Exquirere: pro exquirebant: uel libido incesserat &c. dicito etiam in cæteris infinitis ut uolueris. Causa uesce.i.comedendi: unū sequiť ex reliquo: qa luxuria sp cibos lautos habere cupit: ut se diu substentare possint: & cū hoies luxuriæ dediti fuerint: ēt uitio gulæ laborãt. Terra: ut sunt aues: siluestres feræ: quibus solent uesci luxuriosi hoies. Mari: ut diuersi generis pisces exquirerent: q̄bus ingluuiem uentris satiarēt. Dormire: p dormiebãt. Nec opiri pro operiebantur.i.nō expectabãt: & sic de cæteris.

Peræ p̄cium est: cum domos atq; uillas cognoueris in urbiū modū ædificatas: uisere tēpla deo℞: q̃ nr̄i maiores religiosissimi mortales fecer̄. Ve℞ illi delubra deo℞ pietate: domos suas gloria decorabãt: neq; uictis qcq̃: p̄ter iniuriæ licētiã: eripiebãt. At hi cōtra ignauissimi hoies p sūmū scel⁹ oia sociis adimere: q̃ fortissimi uictores hostib⁹ suis reliquerãt: pinde q̃si iniuriã facere: id demū esset ipio uti. Nã qd ea memorē? q̃ nisi his: q uider̄ nemini credibilia sūt: a priuatis cōplurib⁹ subuersos mōteis: maria eē cōstrata: qb⁹ mihi uidenť ludibrio fuisse diuitiæ: qppe quas hōeste hr̄e licebat: abuti p turpitudinē pperabãt. Sed libido stupri: ganeæ cæteriq; cultus nō minor icesserat: uiri muliebria pati: mulieres pudicitiam in ppatulo hr̄e. Vescendi cã terra mariq; oia exquirere. Dormire priusq̃ somni cupido eēt: nō famē nō siti: neq; frig⁹: neq;

OMNIBO.

Peræpræcium. Vna dictio uel duæ: præcium est opere.i.studii & considerationis. Verum illi delubra. Ecce inuenta occasione laudat antiquos: ut econtrario uituperet modernos dicēs: ita moderni ædificant domos in modum urbium. Iniuriæ licentiam. Sed illi.s.maiores gloria.s.uictoriæ. At hi: idest moderni. Ignauissimi sociis: & non hostibus. Proinde: idest postea. Facere.i.faciebant iniuriam: & si iniuriam facere &c. Nam qd.i. cur uere superflua faciebant: quia etiam priuati.i.sine officio montes subuertebant: maria consternebant. Nã quid memorem: quia incredibilia: & hoc est: nam quid &c. Quippe.i.quid mirum. Si ludibrio diuitias habebant: quia eis abuti cupiebant: & non solum p̄dicta inerant uitia: sed etiam ista. Libido ganeæ: gulositas: ganea ganeo: gulosus: eganeum: ubi fit ganea. In ppatulo.i.in aperto.i.manifesto quasi dicat oēs impudicæ erãt. Quod enim cōe est: uile est etiam: & ipsæ pro uili pudicitiã hēbant: quia pudicitiæ se offerebant.

¶ Lassitudinem: qui nō laborabāt tñ: ut lassarent: sed opus intermittebant anteq̄ lassitudo eos inuasisset. LAV.
¶ Antecape: p antecapiebāt. i. occupabant: anticipabant. ¶ Luxu. i. luxuria & superfluitate rerum. ¶ Hæc uita su VAL.
pra meorata. ¶ Incēdebāt: icitabāt ad facinora faciēda. ¶ Opes fa. i. opes suæ & ppriæ. ¶ Malis ar. malis moribus ¶ Eo: iō. ¶ Profusius: imodestius: intēperatius. ¶ Deditus: aīus eorum. ¶ Oībus mōis: quacunq̄ rōne iuste. s. & iniuste cōtra fas & nefas: id qd' erat facillimū. s. posse usurpare rēp. ¶ Tāta: tātæ magnitudinis. ¶ Flagitiosorum: idest omnium uitiorum repræhensione dignorum. ¶ Facinorosorum: qui facinora cōmiserant.

lassitudinē opiri. Sed ea oīa luxu añcape. Hæc oīa iuuētute: ubi fāliares opes dfecerāt: ad facinora icēdebāt. Aīus ibut⁹ malis artib⁹ haud facile libidib⁹ carebat. Eo pfusi⁹ oib⁹ mōis q̄stui atq̄ sūptui dedit⁹ erat. In tāta itaq̄ & tā corrupta ciuitate Catilia rat⁹: id qd factu facillimū erat: oīum flagitiosorū & facinorosorū circū se: tāq̄ stipatorum cateruas hēbat. Nā qcūq̄ īpudic⁹ adulter: gāeo: alea: māu: uētre: pene bōa prīe lacerauerat: qcūq̄ alienū ęs grāde cōflauerat: quo flagitiū: aut facin⁹ redieret. Prętere a oēs undiq̄ pricidæ: sacrilegi: cōuicti iudiciis aut p factis iudiciū timētes: ad hęc: quos man⁹: atq̄ ligua: piurio: aut sāguie ciuili alebat. Postremo oēs: quos flagitiū: egestas: cōsci⁹ aīus exagitabat hi Catiliæ pximi & fāliares erāt. Q d si qs ēt a culpa uacuus in amicitiā ei⁹ iciderat: quottidiāo usu atq̄ illecebris facile par: similisq̄ cęteris efficiebat. Sed maxime adolescētiū familiaritates appetebat

¶ Stipatorum: satellitū. Satellites dñr stipati: eo q̄ latera principū stipare. i. cōpēsare solēt. ¶ Adulter: q alienas uxores uitiauerat. ¶ Ganeo. i. lupanar: nā: ut pauloante dixius: ganeū dixerūt locū abditū &c. ¶ Alea: ludo: alea: & taxillis. ¶ Manu. pdigaliter pfundendo: uel interfecerat aliquem: pp quod cōdēnatus fuisset. ¶ Vētre: gula. i. implēdo uētrē suum p libidine & uoluptate. ¶ Pene membro uirili: & notat obscœnā uoluptatē: penis. n. est membrum uirile. ¶ Alienū æs. g. cō. pecuniā mutuo acceptā: & ē pulchra & honesta locutio: grāde æs alienū cōflauit: significat pecūias mutuo accepi: ualde sum obligat⁹. i. debitus: & ē naturalis locutio: queādmodū honesta: nā q æs alienum hēt: multam pecūiā debet: ergo q multam pecuniā hēbat: mutuo grāde æs cōflauerat.
¶ Quo. i. ut redimeret: aut fa. uulgo a pagar la condanason del so mal fare. Differētia eīt inter flagitium & facinus: qa flagitium i dictis: facin⁹ magis in factis cōsideraf: nam piuriū facere est flagitiū: nō aūt facinus: facinus ille cōmitteret: q hoiem pulsaret aut ēt interficeret. ¶ Parricidæ: q si parētes interfecerūt. Sacrilegi q tēpla diripuerant. ¶ Conuicti iu. q cōdēnati fuerāt. ¶ Timentes iu. q facinus aliqd cōmiserāt: pp qd timebāt condemnari. ¶ Quos ho. ma. i. terficiēdo hoies: fures intelligat iterfectores. Lingua piuria faciēdo. ¶ Periurio: referas ad linguam. ¶ Sāguine: referas ad manū. ¶ Flagitium: si nō facinus cōmiserat. ¶ Flagitium. i. rem aliquam reprehensione dignam ppetrauerat. ¶ Egestas: qa res familiares sibi defecerant: uel nunq̄ ēt possederāt. ¶ Itaq̄ in tā. ad ppositū suum redit Salu. ¶ Animus conscius. i. alicuius sceleris: nā q sibi ingentis facinoris cōscius est: nunq̄ reqescit: donec scelus sceleri addiderit. ¶ Proximi: ppinq. ¶ Vacuus culpa. i. innocēs. ¶ Inciderat: casu aliquo in amicitiā eius uenerat. ¶ Quottidiano usu: quottidiana cōsuetudine. ¶ Cateruas: comitiuas. ¶ Stipatorum seruorum. ¶ Illecebris: uoluptatibus: quas caterua sibi afferebat: ut infra patebit. ¶ Par magnitudine scelerum. ¶ Similis maioribus: ergo par ad magnitudinem: similis ad maiores ptinet: par quantitate efficiebatur: similis qualitate. ¶ S; maxime adole. superius declarauit Salu. qūo Catilinæ domum frequentabant scelerati hoies: cuiuscunq̄ flagitii conscii fuissent. Aut etiam: sed nunc dicit familiaritates adolescentium maxime placuisse Catilinæ: eo q̄ eorū animi teneri ac instabiles capi possent. ¶ Sed maxime appetebat hoc est oīum sceleratorum animos: sed maxime adolescentulorū. ¶ Eorum animi: cur adolescentium magis: q̄ aliorum animos appeteret: declarat ipse: quia facile erat: hanc ætatem decipi.
¶ Operiri. i. expectabāt. ¶ Antecape. i. añcapiebāt. ¶ Luxu. i. p luxuriā & pdicta uitia. ¶ Familiares opes. i. necessaria q̄stui ad acqrēdū. ¶ Sūptui ad cōsumēdū. ¶ In tāta itaq̄ & tā corrupta ciuitate &c. Facta digressiōe: OMNI-
ut ōnderet morum corruptelā: ut sic appareret q̄ta opportūitas fuerit Catiliæ. reip. capiēdæ: redit ad cursū orōnis suæ. Cōtinuatio ciuitas corrupta erat: ut dixi: ita q̄ in tāta ciuitate: ubi oēs corrupti. ¶ Factu facillimum: BO.
mali. n. facile coadiuuāt̃ cū eorum sit copia. ¶ Omnium flagitiosorum: nō q̄ oēs habuerit flagitiosos: sed oībus spēb⁹ flagitii ibutos. Flagitiū in dictis: facinus in factis. ¶ Cateruas stipatorum: stipabāt. n. lat⁹ eius undiq̄ flagitiosi: uere cateruas hūit flagitiosorum. ¶ Nā qsq̄ īpudicus: ad oīmodā luxuriā corporum. ¶ Ganeo: ad gulositatē. ¶ Alea: a ludēdo. ¶ Manu: dādo. ¶ Vētre comedēdo. ¶ Pene: stupiādo cōflauerat: metaphora sūpta a fusorī. ¶ Quo. i. pp qd æs flagitiū redimeret. i. expediret se ab aliquo flagitioso fcō ēt añ p̄rato ¶ Præterea. i. pter istos supradictos. ¶ Parricidæ: dici pt aliqs pricida: uel a pr̄e ceso: uel a parēte: uel a pari: uel a p̄ria. ¶ Cōuicti i iudiciis. i. dānati. ¶ Aut p fcis timētes iudiciū. i. dānationē. Ad hæc. i. pter illos: quos alebat manus: aut ligua piurio: si falsū fecit testimōiū: & ad liguā hoc ptinet. ¶ Aut sanguie ciuili: si quē iterfecit: & hoc ad manū: hi inq̄ oēs supradicti pximi erant Catilinæ: & nō solum hos uiciosos seduxit: sed si quis etiam euacu⁹ a culpa in amicitiā eius inciderat: bñ. n. inciderat: maximus. n. casus: & pcipicium ibi erant. ¶ Illecebris. i. delectationibus carnalibus: quæ hominem illequeant ab illicio cis illexi. ¶ Par: ad sceletum quantitatē. ¶ Similis: ad qualitatem: multas familiaritates appetebat: sed maxime adolescentium: & causam subdit.

LAV. VAL. ¶Molles:teneri:fluxi.i.labiles:& incõſtãtes.¶ Haud dif.i.facile:nã & qũo caperenť aĩ adoleſcẽtũ declarat. ¶ Præbere.i.pbebat.¶ Vt cu.adoleſcẽtes cupiditatib⁹ ardẽt:& alii alia flagitia cupiũt: eo ꝙ uniuſcuiuſq; libidine eis ſatiſfaciebat Catilina.Nã &c.¶ Scorta:meretrices.¶ Mercari:p mercabať.¶ Canes:atq; equos: ſi q erãt uenatu gaudẽtes.¶ Vt cuiuſq; ſtu.ſicut cuiuſq; uolũtas ¶ Flagrabat:ardebat.¶ Neq; ſũptui.i.ñ pcebat pecũiis:ut obſeqreť libidib⁹adoleſcẽtũ.¶ Neq; mo.nõ hẽbat moderatõis rõnẽ:dũ uoluptatib⁹eoꝝ ſatiſfaceret.¶ Dũ mõ.¶ Obnoxios ſubiectos:& obligatos:& recte dixit obnoxios:qa obnoxi⁹ ꝑprie dř ille:q̃ obnoxã.i.ob culpã obligatus ẽ:& iſti adoleſcentes ob aliquã culpã Catilinæ obligati erãt.¶ Scio inqt Saluſti.¶ Frequentabat:ibat frequenter.¶ Parũ honeſte pudicitiam : ideſt obſcœnis uitiis deditos fuiſſe.¶ Sed ex aliis rebus magis: ex alia ante acta Catilinæ uita homines id ſuſpicabantur q̃q̃ res ipſa alicui nota eãt.¶ Sed ex aliis reb⁹:ex aliis Catilinæ uitiis.ſ.iuuentutẽ obſcœnæ uoluptati deditam fuiſſe.¶ Compertum:mãifeſtum iã primũ oñdit:cũ credebãt hoĩes ex aliis Catilinæ uitiis:ꝓ; Catilinã ĩpudicos hũiſſe adoleſcẽtes.¶ Fecerat:cõmiſerat.¶ Nobili : nobili loco nata:cũ q̃ cõmiſerat ſtuprũ.¶ Virgie ue.i.cũ uirgine ueſtali.i.uirgie deæ ueſtæ:Veſtæ tẽplũ Ro. nobiliſſimũ fuit:& uirgines nuc deæ cõſecratæ æternũ ignẽ in tẽplo cõſeruabãt : & uirginitatẽ ꝑpetuã:cũ una ex his inceſtũ Catilina cõmiſit. ¶ Alia hmõi:reſpexit ad obſcœnitatẽ:de q̃ ante loquebať.¶ Ius & fas : ꝙ cũ mulieribus ſtuprũ: aut iceſtũ cõmiſerat:hoc fortaſſe tollerãdũ fuit: ſed cũ adoleſcẽtibus delectareť:hoc deterius eſt. Ius:cõtra ius hũanum.Fas contra ius diuinũ:nã ius hoĩum:fas deoꝝ dř:ius læſerat ſtuprũ cõmittẽdo cũ uirgine nobili:& ẽt adoleſcẽtibus delectãdo:fas ãt deoꝝ ius offẽderat:ꝙ cũ ueſtali uirgine ſtupꝝ cõmiſerat.¶ Cui⁹Aureliæ Oreſtillæ. ¶ Præter formã;:forma qdẽ bona erat : ſed ipſa Aurelia oĩbus uitiis erat referta.¶ Bonus.ſ.hõ. ¶ Quod,p qa:ea Aurelia Oreſtilis.¶ Illi:Catilĩæ ¶ Priuignum.ſ.filium Catilinæ : qui priuignus eius erat futurus ¶ Procer.hẽtur,p certo.¶ Necato:ueneno interfecto.¶ Vacuã:expeditã.¶ Sceleſtis nupti.ipſius Aureliæ.¶ Quæ:ſ.filii cædes. ¶ Facinoris:ipſe añq̃ tm̃ facin⁹ iudica eť : aliqď maius ſcelus aggredereť.¶ Impurus:uitioſus.¶ Infeſtus:inuiſus.¶ Neq; uigi.ſ.uigilãdo:qetibus qeſcẽdo. ¶ Sedari.i.qeſcere.¶ Ita:hoc mõ.¶ Conſcia.ſ.patrati ſceleris.¶ Excitã:p excitatã:cõmotã.¶ Vexabat:ꝑturbabat.¶ Eius:Catilĩæ.¶ Exãguis:pallidus:nã cũ e uultu ſãguis effugerit:pallor faciẽ occupat.¶ Fœdi: cruẽti:ſanguĩe plẽi.¶ Cit⁹:uelox iceſſus Catilĩæ.¶ In facie:nãli.¶ In uultu:accidẽtali.Facies ẽ forma nãlis:q̃ difficulter mutari põt:uult⁹:q,p uoluntate aĩ mutať:& dř a uolẽdo:eo ꝙ hitu uult⁹:idicať aĩ uolũtas: nã ſi mẽs aut aĩus aliqd lætũ cõcepit: lætitiam uultus oñdit:ꝙ ſi aĩus timuerit:uult⁹quoq; metũ ſignificabit.¶ In facie:,p cõturbatiõe nãlis formæ.¶ Vultu:,p ꝑturbatõe uolũtatis aĩ.¶ Vecordia:iſania ierat:cõphẽdere poterat hĩtudĩe mẽtis & uult⁹.¶ Sed iuuẽtutem.Supius oſtẽdit:qũo iuuenũ maxie familiaritates appetebat Catilina:eo ꝙ ætas illa faciliime ad oĩa facinora ĩpellebať:nũc dicit:qũo ſcelcratiores reddebat Catilina.¶ Nã illexerat.i.traxerat ĩ ſui beniuolẽtiã & amicitiã.¶ Multis modis:cuiuſq; ſtudiũ pbebat:ex ætate meretrices ꝓbendo:aliis equos & canes emendo.¶ Mala fa.i.maleficia.¶ Ex illis:q̃ maleficia docuerũt:declarat ipſe.

eoꝝ aĩ molles:& ætate fluxi dolis haud difficulter capiebãt.Nã:ut cuiuſq; ſtudiũ ex ętate flagrabat aliis ſcorta pbere : aliis canes atq; equos mercari. Poſtrẽo neq; ſũptui:neq; modeſtiæ ſuę pcere:dũ illos obnoxios fidoſq; ſibi faceret.Scio fuiſſe nonnullos:q ita exiſtimarẽt:iuuẽtutẽ: q̃ domũ Catilinæ freqntabat:paꝝ hõeſte pudicitiã hũiſſe:ſed ex aliis reb9 magis q̃ cuiq̃ id cõpertũ foret:hæc fama ualebat.Iã primũ Catilina adoleſcẽs multa nefanda ſtupra fecerat cũ uirgine nobili : cũ ſacerdote Veſtę:& alia hmõi cõtra ius faſq;.Poſtrẽo capt9 amore Aureliæ Oreſtillæ:cuius pter formã:nihil unq̃ bonus laudauit:ꝙ ea nubere illi dubitabat:timẽs priuignũ adultũ ętate:p certo crediť:necato filio:domũ ſceleſtis nuptiis uacuã feciſſe.Quę q dẽ res mihi i primis uř fuiſſe cã facinoris maturãdi.Nãq; aĩus ĩpur9 diis hoĩbuſq; ĩfeſtus:neq; uigiliis:neq; qetib9 ſedari poterat:ita cõſcia mentẽ excitam uexabat.Igitur color exanguis: fœdi oculi: citus modo:modo tardus inceſſus:prſus in facie: uultuq; uecordia inerat.Sed iuuentutem: quam: (ut ſupra diximus)illexerat:multis modis mala facinora edocebat:ex illis teſtes:ſignatoreſq; falſos

OMNIBO. ¶Quia eoꝝ aĩ:molles ætate.¶ Fluxi:dolis.¶ Haud difficulter.i.facile capiebanť:uere capiebanť:nã: ut cuiuſq; ſtudiũ.¶ Ex ætate flagrabat.i.ardenter cupiebat.¶ Ex ætate.i.ſm ætatem tales erãt familiares Catilĩæ: & ab oĩbus impudici extimabanť.¶ Sed ex aliis reb⁹.ſ.inter ſcelera ſatis cõperta ſequunť hæc:q̃ p famã ſunt magis cognita.ſ.hæc.¶ Iam primũ:ecce illa:q̃ p famã ualebãt.¶ Iã primũ.i.iam pridẽ:ius q̃tũ ad hoĩes: fas quãtum ad deos.¶ Vacuam domũ filio.¶ Sceleſtis nuptiis:ad faciẽdas nuptias ſceleſtas.¶ Quæ qdẽ res.i. quæ cã nuptiarum in primis uř mihi fuiſſe cã.¶ Facinoris maturãdi.i.interfectiõis filii:uel aliter:q̃ qdẽ res.i. quæ interfectio filii.¶ Maturãdi facinoris.i.reip.opprimendæ:ex quo.n.ſcelus perpetrauerat: nullum dubitaret aggredi:& bene dico:ꝙ interfectio filii fuit cauſa coniurationis:uel aliter:bene dico:ꝙ adeptio nuptiarum fuit cã interfectiõis filii:nã praua eũ uexabat conſcientia.¶ Excitã.i.cõmotam:& qa nullam hře poterat qetẽ:igiť color eius exanguis.¶ Sed iu.Supius dixerat:ꝙ iuuenes ſibi alliciebat:ſed facinora cõpellebat.

Cōmodare:pro cōmodabāt ex illis iuuenibus falsos testes. Falsos signatores:falsos sigillatores testamē ti. Cōsuetudo fuit apud maiores:ut testamētorum tabulas signarent signo suo homines ad minus septem: nec aperiebant testamenta:nisi octo dies post mortem testatoris. Habere:edocebat eos. Vilia: nullius curæ:nullius existimatiōis:nullius cōsideratiōis. Post ubi.i.postq̄. Eorū fama atq; &c.postq̄ eos ifames atq; oēm pudorē exuer fecerāt:ad scelera maiora incitabat:nam primo hoies:qui bonā habent famam:me tuunt ne illam amittāt:cum uero eam amiserint:ad omnia scelera procliues sūt atq; promptiores. Famā atq; LAV. VAL.

cōmodare:fidē:fortunas:pericula uilia hr̄e: post ubi eorum famā:atq; pudorē attriuerat: maiora alia imperabat. Si cā peccādi in p̄sens min⁹ suppete-bat:nihilominus insontes:sicut sontes circūuenir iugulare.s.ne p ociū torpescerent manus: aut ani mus gratuito potius malus:atq; crudelis erat.

His amicis:sociisq; cōfisus Catilina simul qd æs alienum p oēs terras ingens erat: & q plærique Syllani milites largius suo usi rapinarum:& uictoriæ ueteris memores: ci-uile bellum exoptabant:opprimendæ reip. consi-liū cœpit. In italia null⁹ exercit⁹ erat. C.P. in extre mis terris bellū gerebat. Ipsi cōsulatū petēdi ma-gna spes:senat⁹ nihil sane intētus:tutæ trāqllæq; res oēs. Sed ea oia prorsus opportūa Catilinæ erāt Igit̄ circiter ka. Iunii. C. Cæ. F. Cos. primo singu los appellare:hortari alios:alios tētare:opes suas: imparatam rempublicam:magna præmia conïu ratiōis docere. Vbi satis explorata sunt:q̄ uoluit: in unum oēs cōuocat:quibus magna necessitudo

pu.atri.qa amiserāt bonā existimationē:& oēm uerecūdiā. Insontes:inocētes:q nihil offende-rant eum. Sicut sontes:sicut nocētes: sicut eos qui sibi nocuerant:hoc ē amicos:sicut inimicos. Minus suppete.i.minus accedebat: offerebat. Circūuenire pro circunueniebat.i.decipiebat: & offendebat. Iugulare:p iugulabat ipse Ca-tilina. Malus animus:illorum iuuenū. Tor-pesceret:pinguesceret. Gratuito: sine præmio: & est aduerbium. Malus prauus:& ipse anim⁹ iuuenum.

Signatoresq; falsos:ut falsa facerēt sigilla qd capitale erat. Fidem cōmodare.i.p cōmodo fi dem fallere. Fortunas uiles habere.i. uilipēde re:qa de aduersitate:siue de prosperitate non cura bant. ka. Iunii. Lucio. Cæsare. C. Figulo. Cos. Si cā peccādi in præsens minus suppetebat.i.si non aderat. Iugulare.i.iugulabat. Torpescerent .i.a malo faciendo dissuescerēt. Gratuito:sine causa:uel præmio. OMNI BO.

His talibus amicis & sociis: quos su-pra memoraui simul confisus:ingens æs alienum .i. omnes ciuitates erant obnoxiæ alieno ære:idestomnes fini-timæ ciuitates fœneratoribus ingentem pecu-niam debebant: propter assidua bella:qbus op-pressæ fuerant:nam tpe belli non solum hoies: sed etiam ciuitates aliæ ingenti ære solent eē ob ligatæ. Et cōfisus largius suo usi:q.profusis suis re bus usi fuerāt. Rapinarum:q̄s fecerāt cū Sylla militantes. In italia nullus:alia quoq; accedebat cōmoditas ad eā rē in extremis terris.i. in India cōtra Tigranē & Mitridatē. Ipsi.s. Catilinæ nihil sane. Intent⁹.s.erat qa nihil tale metuebat senat⁹:& tūc piculū iminet:nā cū hostes uel inimicos nr̄os nō metuim⁹:tūc uero pi-culum maximum nobis instat. Tantæ erant.i. oēs res ita occiosæ Ro.erāt:& quiescebant tāq̄:si tutæ & trā quillæ fuissent Opportuna:ualde accōmodata:ad id:qd Catilina exoptabat. Calē. Ianua.i. circa princi-pium mēsis Februa:nam Calē.uniuscuiusq; mēsis intelligunt in mēse pcedēti:ēt sūt accipiēdæ semp p mē se sequenti. Consulibus.s.existētibus:his consulatum gerētibus. Appellare:p appellabat. Incœpit alloq alios eorum:si nō r̄ndissent callide:& dubitassēt utrū tantā rē aggredi deberent. Suas opes:uidete qd facere possum:multos habeo uiros mihi obnoxios:ppterea multi ex ciuitatibus finitimis alieno ære obligati sūt q ptes nr̄as sequūt. Postreo oēs syllani milites:q ad pauptatē redacti sūt:erūt nobis auxilio:& alia hmōi di cebat:qb⁹ eos ad hāc rē adhortaret. Imparatā rē:qa nullus exercitus sit in ea Italia:& senat⁹ negligēs sit:eo q oēs res ociosæ sint in urbe. Magna:qa urbē Romā oib⁹ reb⁹: & ipiū urbis terrarum cōseqmini:si una me cū arma cōtra rēp. sūere n̄ dubitaueritis. Maxīa ne. maxīa necessitas. Rerum suarum.s.q i extrēa erāt pauptate.

His amicis. Ecce coniurationis causa:& simul alia causa. Ecce ideo.s. Quod ingēs alienū æs:uel debitum:uel a debitoribus soluendum. Et q plærique. Ecce alia cā. Largius suo usi:qa prodige sua expenderant. Memores rapinarum ueteris uictoriæ: quam fecit Sylla. His inq̄ confisus Ca-tilina cœpit consilium &c. Ostensis quibusdam causis incipit ostendere quasdam importuni-tates:siue opportunitates ad cœpta Catilinæ perpetranda dicens. In Italia nullus exercitus erat:ecce oppor-tunitas nata p senatus negligētiam. In extremis terris:Hispaniam uocat extremam terram:qa sit⁹ erat Italiæ Ipsi.s. Pōpeio. Alia opportunitas petēdi.i. impetrandi senatus. Tutæ interius:tranquillæ exterius:oīa q̄ supius dixit opportuna erant Catilinæ:sed ea.s. q senatus erat intētus nihil:& q res uidebant tutæ prorsus oportuna.i. opportuniora uidebant ei. Et qn̄ qdē tot opportunitates habuit:igit diē statuit icipiēdi:& hoc ē. Igit circiter &c. Tps determinat:ut uideat uerisimile qd dicit. Lucio Cæsare: & Gaio Figulo cōsuli-bus. Consules iō ponit:ut eos insipiētes intelligamus:quorum ipse est ausus ista inchoare. Docere.i. docebat Opes suas.i. militū copiā uel diuitiarum:& qa resp. posset esse patata:& sic cœptū eēt iutile:iccirco id renuit di cē s rēpu. iparatā.i. imunitā:qa uere uolet facere sine remuneratōe:ondit eorum remūeratiōem. Eo.i. ad id. OMNI BO.

LAV. VAL. ¶Plurimũ audaciæ:Duo solẽt hoĩes ad unã rẽ comitãdã adhortari:& oẽ scelus minimũ faciũt: ut uideat. ¶Eo:ad eũ locũ:ubi cõsiliũ hũit Catilina de rep.occupãda:pterea cõuenere ad hoc.i.cõuenere coloniis & municipiis.Inter coloniã & municipiũ hoc interest:qa colonia dr cũ de nobili ciuitate ad ignobilẽ mittũt ciues:ut si de Venetiis mitterent ciues ad habitãdã Vicentiã:Colonia uenetorũ diceret Vin. etiã:sed municipium est:si ex hac ciuitate Vincentiæ mitterent ciues ad habitãdũ Venetias:& uocarent ciues Venetiarũ & uterent ea dignitate:qua utunt nobiles:& patricii principes Vene.hæc ciui.appellaret municipiũ Venetorũ.¶Paulo oc.paulo secreti⁹:q̃ supra memoraui.¶Magis spes dña.inter quos creditũ ẽ fuisse Publiũ Crassum diuitẽ:qa dñatio: cũ ad hanc rẽ hortabat:non aũt inõ rei familiaritas: cũ diues eẽt.¶Aliq̃ necessitudo.i.aliq̃ necessitas:sicut necessariũ rerũ suarũ cogebat illos:quos supra mẽorauimus.¶Cæterum:superius ostẽdit: quõ eos oẽs allocutus est Cati.pcipue eorũ:quorũ magis erat audacia:nõ minor erat inopia:dixit ẽt fuisse nõnullos: q poti⁹ dñatiõis spe:q̃ ulla necessitate coacti:ad hãc cõiuratiõem se cõtulisse:nũc autẽ dicit eos maxime Catiliæ fauisse: q nobilissimi erãt:& molliter atq̃ magnifice uixerãt:q q̃rebãt alienas:opes cũ suæ ñ sibi suppeterẽt.¶Plæraq̃ iu.ps maior iuuenũ.¶Sed ma.uo.oẽs iq̃t iuuenes fauebãt Catilinæ:& pcipuæ nobiles:qbus:& reddit cãm.¶In ocio uel mol.& iõ cupiebãt aliquem regem:qui suis cupiditatibus concederet ¶Incerta p cer.qa nõ licebat sibi.p sua libidĩe uiuer:cupiebãt nouitatẽ fieri:ut ipsi dñi rerũ cũ Catilĩa efficerẽt.¶Bellũ q pa. discordiã malebãt q̃ cõcordiã.¶Nõ ignarũ:cõsciũ cõsilii cõsci⁹ qdẽ erat:s3 occulteñ aliq̃ necessitate coact⁹:s3 dñatõnẽ desiderãs.¶Ipsi: Crasso.¶Ductabat:i India: uel ĩ Põto aduersus Mitridatẽ.¶Coluisse:fuere q crederẽt ip3 Crassũ illi⁹ Põ.iuidia duct⁹Crass⁹ cupiebat potẽtiam Catilinæ effici magnã: ut superior aliqs eẽt ĩ ciuitate Põp.¶Opes:cuiuscũq̃ potẽtia simul credebãt illum cõfisum &c ¶Pricipẽ for.:qa credebãt suis diuitiis iter cõiuratores principatũ obtinere:si mõ cõiuratio cõsecuta fuisset effectum.¶Valuisset: si cõiuratio pcessisset.¶Antea:añ hãc cõiuratõe3.¶In qb⁹Cati. fue.nõdũ fuerat cõiurat⁹priceps:s3 soci⁹.¶De q̃: cõiuratõe.¶Designati.i.creati ɔsules illi qdẽ cõsules erãt.L.Tul.&.M.Lepi.sed hi.s.P.Ant.&.P. Sylla creati erãt:ut succederẽt illis:cũ se magratu abdicassent.¶Ambitus.Lex ambitus erat: ut q cõsulatũ: uel magratu3 quẽpiã:uel largitiõib⁹ corrupto popu.cõsecuti eẽnt:ipsi punirent.¶Legibus eius ambitus.¶Pecuniarum.quia puinciam pecũia expoliasset.Ille dicebat reus pecũiarũ:q puinciã: cũ magratũ gereret:pecũia spoliasse diceret.¶Prohibit⁹pe.cõ.nã nemo reus magistratus cãdidatus petere poterat:dum lis & iudicium penderet.¶Legitimos di.s.comitiorum.i.inter legitimos dies: qui ex lege habent.¶Profiteri.i.dare suũ nomẽ:eo q reus erat:& reus qcũq̃ petere magistratũ neqbat.¶Eodẽ tpe:quo. P.Ant.&.P.Sylla dãnati sũt ãbit⁹:& Catilĩa pecũiarũ repetũdarũ accusat⁹ẽ.¶Nobilis patritiæ gẽtis itelliget: factiosus uulgo el ptisião dr.¶Quẽ ad rẽp.s.Pisonẽ ¶Inopiã &c.qa sibi sua displicebãt:iõ aliẽa appetebat.

& plurimũ audaciæ inerat:eo cõuenere senatorii ordinis.P.Lẽtulus.P.F.Sura.P.Antoni⁹.L.Cassius.L.F.Lõginus.M.Cethegus.P.Serui⁹ Syllæ Seruii filius.L.Vargunteius.Q.Annius.M.Portius.M.F.Læca.L.Calphurnius.L.F.Bestia Q.Curti⁹:pterea ex eq̃stri ordine.M.Fului⁹ nobilior.L.Statili⁹.P.Gabini⁹.P.F.Capito.C.Cornelius:ad hoc multi ex coloniis & mũicipiis:q domi:& militię nobiles erãt.Præterea cũ plures paulo occulti⁹ cõsilii hmõi ptĩcipes nobiles:quos magis dñatõis spes hortabat:q̃ inopia:aut alia necessitudo.Cæterũ iuuẽtus pleraq̃:sed maxĩe nobiliũ Catilinæ cœptis fauebat:qb⁹in ocio: uel magnifice:uel molliter uiuer copia erat:icerta p certis:bellũ q̃ pacẽ malebãt.Fuere itẽ ea tẽpestate q crederẽt.M.P.Crassum nõ ignarũ ei⁹consilii fuisse:qa C.Põp.uisus ipsi magnũ exercitũ ductabat:cui⁹uis opes coluisse:cõtra illi⁹potẽtiã crescere:simul cõfisum:si cõiuratio ualuisset:facile apud illos pricipẽ se fore.Sed ãtea itẽ pauci cõiurauer cõtra rẽpu.in qb⁹Catilina fuit:de qua q̃ uerissime potero dicam.L.Tul.M.Lepido:Cos:Pe.Anto. & Pe. Sylla designati Cos.legibus ambitus interrogati pœnas dederant:post paulo Catilina repetũdarũ reus prohibitus erat consulatum petere: q intra legitimos dies profiteri nequiuerat.Erat eodẽ tpe Cn.Piso.adolescẽs nobilis:sũmæ audaciæ: egẽs: factiosus.Quẽ ad pturbãdum remp.inopia: atq̃

OMNIBO. ¶Coloniis Coloniæ dicebantur loca:in quibus mutabantur frequenter coloni:ne liceret esse infideles: & inde coloniæ dicuntur:a colonis frequenter mutatis.¶Muncipiis: municipia uocantur castella in finibus regionum:in quibus erant municipiarii:& stipendiarii milites:& seruientes.¶Cæterum: isti prædicti fauebant incœptis Catilinæ.¶Cæterum:idest si maxime iuuẽtus fauebat:sed maxime nobilium p certis.¶Magnifice:idest gloriose.¶Et molliter: idest luxuriose.¶Incerta pro certis: idest bellum q̃ pacem.¶Cuiusuis opes: uel Catilinæ: uel alterius &c. ¶Sed antea quidem coniurauere &c. Ad confirmandum Catilinam fecisse coniurationem:dicit enim alteri iam interfuisse coniurationi.Continuatio: non solum istam coniurationem fecit:sed etiam ante.¶Quam uerissime: hic beniuolum reddit auditorem.¶Paucis absoluam:hic reddit attentum.Designati consules.Duo comitia erãt in anno:æstiualia & hiemalia: & æstiua.

lia erāt Calē.Iulii:in qbus designabant & eligebāt cōsules:hiemalia erāt in Calē.Ia.qn̄ in sede maiestates uel dignitates eleuabant.Isti aūt duo anq̄ admitterent dānati fuerāt.Interrogati legibus ambit⁹:una ē dictio.Lexambitus erat:q eos q p pecuniā ad honorē uenerāt:dānabat:uel sint duæ dictiōes.Interrogati legibus.i.s̄m leges.Dederāt.i.sustinuerant pœnas: repulsam:qua nihil grauius.Ambitus.i.ambitiōis suæ: isti qui pecuniā dederāt repudiati.Sed Catilina q reddere nō poterat:q debuit:phibit⁹ est petere:& hoc ē q paulopost cām subdit:qa phibitus:qa reus repetundaꝝ:eo q intra legittimos dies p̄fitere nequiuerat.Mos erat Romæ:q si qs deposuisset pecuniam alicui :ne posset h̄re:ueniebat ad p̄torē: prætor uero mandabat debitori:& constituens terminū quēdā pcipiebat ei:ut infra terminū illū pecuniā pfiteret.Et tunc:ut ita dicāt dicebantur petendæ:si uero debitor in terminū nō pfiteret:idē depositor ueniēs ad prætorem pecuniā repetebat:unde dicebant repetūdæ.Tūc uero debitor dānāte p̄tore reus erat repetūdaꝝ.Cōcordia est inter bonos:factio uero inter malos a fauēdo.Cō hoc.s.Pisone.Ipsi.s.Cotta:Torquatus:uel Catilina :& sui.

malí mores stimulabāt.Cū hoc Catilía & Antoni⁹circiter nonas decēbris cōsilio cōicato pabant i Capitolio Calē.Ia.L.Cottā:&.L.torq̄tū eos iter ficer.Ipsi fascib⁹correptis:Pisonē cū exercitu ad obtinēdas duas hispāias mitter.Ea re cognita rursus in nonas Feb.cōsiliū cędis trāstulerūt.Iā tū n̄ cōsulib⁹mō:sed plærisq̄ senatorib⁹pnicié machinabāt:qd Catilía nisi maturasset p curia signū sociis dare: eo die p⁹cōditā urbē romā pessimū facin⁹ patū foret: qa nōdū freq̄ntes armati ɔuenerāt. Ea res cōsiliū diremit.Postea Piso i citeriorē Hispaniā p p̄tore missus:adnitēte.M.Crasso:q eū infestū inimicū.Gn.Pō.cognouerat.Neq̄ tā senat⁹ puinciā iuit⁹dederat:qppe fœdū hoiem a rep.pcul eē uolebat:sil' qa bōi cōplures p̄sidiū i eo putabāt:ēt tū potētia Pōpeii formidolosa erat. Sed is Piso i puīciā ab eqtib⁹hispāis:quos i exercitu ductabat:iter faciēs:occisus ē.Sūt q ita dicūt impia ei⁹iniusta:supbia:crudelia barbaros neq̄ssime pati:alii āt eqtes illos.Gn.Pō. ueteres fidosq̄ cliētes ex uolūtate ei⁹Pisonē aggressos:nūq̄ Hispāos p̄terea tale facinus fecisse:sed impia sæua multo antea ppessos.Nos eā rem in medio relinquimus.

¶ De superiori coniuratione satis dictum est.

¶ Mali mo.qa sp cōsueuerat flagitiis & facinoribus se dedere: & iō cōsuetudine mala ad rēp. occupādā incitabat.Hoc Pisone.Catilia:qui repetūdaꝝ reꝝ fuerat accusatus.Antonius:q dānatus fuerat ābitus: hoc faciebat:ut ini urias suas uidicaret.Circiter.i.circa.In capitolio: cū senat⁹eos cōuocasset cōsules.Correp.rapti captis.Fasci.īsignib⁹ cōsulū.Pisonē:cū egestate & audacia patū eē ad facinora.Ea re.co. explorata:q struxissent cōsulū cædē.Cōsiliū cæ.de cæde cōsulū: eo q i Capitoliū nō uēissēt re cognita.Tam.pes.fa.q interfecti fuissēt cōsules:& ps magna senat⁹.Pro cu.añ curiam. Signo dato:quo oēs cōcurerēt ad cædē.Paratū:cōmissū.Sociis:cōiuratorib⁹.Post cō. ex q̄ urbs cōdita fuerat.Diremit:dissoluit cōsiliū.Ea res.s.q nō cōuenerāt.Postea Piso.Vidimus supius qūo res fieri nō potuit:eo q Catilina pperasset signū añ curiā dare cōiuratoribus cū armati hoīes nōdū cōuenissent:itaq̄ ut cōsiliū illd dissolutū fuisset.Piso:q eius cōiurationis princeps erat q̄stor missus est in Hispāiam p p̄tore.Postea:postq̄ dissolutū ē cōsiliū cōiuratiōis:qa i tpe nō cōuenerāt armati:cū Catilia signū dedit.Piso ei⁹cōiuratiōis princeps.Citeriorē His.duplex est His.s.His.citra Hibeꝝ fluuiū:q citerior appellat:& Hispania ultra Hibeꝝ q ulterior appellat:hic aūt Piso in citeriori His. missus ē p p̄tore:cum q̄stor eēt in urbe.Pro p̄tore:loco p̄toris.Adnitēte:ut hæc sibi puīcia daret.Quod.p qa.Infestū cōtrariū & aduersum Cn.Pō.cuius opes nimiū plusq̄ uellet crescere uidebat.Neq̄ tā:pro q̄uis Crassus nixus fuisset:ut in puinciā mitteret Piso:tñ senatus nō cōtra uolūtatē suā cōcesserat.Inuitus:contra uolūtatē suā.Fœdum:pernitiosum & crudelē.Procul a rep.remotū a rep.Pōpeii:a quo aliqd pnitiosum metuebat reip.potētia:nāq̄ Pōpeii ultra opes ciuitas exercuisse uidebat:itaq̄ timebat :ne piculū aliqd reip.inferret.In eo:Pisone.Etiā tūt iā tū usq̄:eo tpe.Erat formi.timebat:& iō sibi aduersariū pari uolebāt.Quos ductabat:quos ipse duxit in exercitu suo.Iter faciēs:agmē exercitus ducens in Hispaniā occisus est.Sunt.s.aliq:qui dicūt cām cædis fuisse:q nimis crudeliter Piso impabat His. & pp eā crudelitatē eū interfecisse.Eius:Pisonis.Iniusta:ultra iusticiā.Supbia.i.arrogantia.Crudelia:plena crudelitatis. Barbaros:Hispanos.Alii dicūt nō tā fuisse crudele impiū Pisonis cām q̄ charitatē Pōpeii:q̄ milites illi cōmoti:q quōdā sub Pōpeio militauerāt: uolūtate ipsius Pōpeii Pisonē iterfecerūt.Veteres:antiquos.Fidos:fideles.Cliētes:q sub cliētela Pō.ante fuerāt:& hæc cā ē cur dicāt:hoc facinus cā Pōpeii factum fuisse. Nunq̄ Hispanos.Hispani aūt nūq̄ hoc facinus cōmiserūt:ut iperatores suos iterficerēt: ergo credēdū est: nec nūc ausos fuisse:nisi ut Pōpeio obsequerent.Præterea:p̄terq̄ q Pisonē iterficerent.Sæua imp.antea ppes.ergo arguit auctoritate Pōpeii eum fuisse:ut Piso interficeret.Eam rē in me.re.hoc aliorum uolum⁹ esse iudicum.Superiori coniuratione:cuius princeps erat Piso.Tametsi.i.quamuis.

¶ Correptis fascib⁹.i.arreptis honoꝝ īsignib⁹.Ea re cognita.Sic occulte cōsiliū cōicauerāt:qd nescio qūo plata ē ea re cognita.Nō mō.i.tātūmō ita machinabat.Sed & pfecissēt:nisi maturassēt:& hoc ē.Q.d.i. Sed p curia.i.añ curiā Pessimū post urbē romanā cōditā:qa ex quo Roma fuit cōdita ñ fuit adeo pessi

LAV. VAL.

OMNI. BO.

mum facinus.¶ EA res.s.q tā cito īcœpit Catilina añ q̄ couenirēt socii.¶ QVæstor.p ꝑtore.q.d.q̄stor erat sed.p ꝑtore missus.i.ad hoc:ut eēt ꝑtor:q̄ dignitas.s.ꝑtura maior est q̄stura.Quæstor dr̄ q q̄rit tributa.¶ Adnitēte Crasso.i.fauente.¶ QVI cū infestū: cā est qa adniteref Crassus:tñ nec inuitus senatus Liptote bene uolēs.¶ QVippe:cā ē:qa senatus uolebat.¶ FOEdū.in moribus.¶ Simul:alia cā:qa boni cū plures putabāt ꝑsidiū in eo.i.Pisone cōtra Pōpeiū:quē timebāt.¶ Nā ēt tū &c.ita missus ē Piso a senatu:sed ibi itersfectus.¶ SVNT q ita dicūt.Diuersas mortis ei⁹ pōit opiniōes.¶ Barbaros:Hispanos.¶ IN MEdio ī discussu.

LAV. VAL.

c Atilina eos quos.s.senatorii ordinis & equestris hoīes.¶ Cū singulis multa: q̄uis singulos sæpe loquut⁹ fuerat ¶ IN Rem fore.i.in utilitate rei fore. ¶ VNiuersos appe.alloq simul oēs.¶ COhortari.s.uniuersos.¶ IN abditā ptē.i.in secreta:3:ne sua uerba pcipiant ab istis:q simul cū eo couenerāt.¶ Ibi: ī ea pte eoꝝ secreta.¶ ARbitris.i.oīb⁹ expulsis:ꝑter eos:q secū cōsenserāt.Arbitri.pprie dicunt: q alienæ rei q̄si testes itersunt.¶ NIsi uestra uirtus.In hac orone captat beniuolentiā ab auditoribus:laudat.n.eos a fortitudine atq fidelitate:captat.n.beniuolētiā a reipsa p insinuationem.Nā cū rē sceleratā aggressurus sit:dicit se facinus pulcherrimū atq honestissimū facturū eē ¶ Nisi uestra.Cœpit beniuolētiā ab auditorib⁹: quoꝝ uirtutē & fidē laudat.Fides ē fortitudo aī. ¶ EXpectata sa.foret satis.pbata.¶ Nequaq̄:frustra:neq ego si uos ignauos:& uani igenii hoīes eē cognoscerem:ego nō relinquerem certa.p incertis.Ignauia uulgo dr̄ uilta de aio.¶ VAna ingēia:leuia:& icōstātia.¶ Sed qa multis magnis: ecce rē.p redicit.n.cōiuratoē3:quā tractar cœpit facinus maximū atq pulcherrimū eē.¶ TEMpestatibus:piculis:tēpestas h̄ loco significat periculū.¶ FORtes fidelesq:fortitudie & fidelitate ꝑstātes ei:iō maximū ad q̄titatē:pulcherrimū ad q̄litatē referēs:uult.n.nō solū magnū:sed ēt hōestū eē hoc facin⁹:qd̄ icœpit.ut ī seqntib⁹ oñdit.¶ Simul qa.Alias rōes affert Catilīa: cur his iuuēib⁹ cōfisus fuerit.Dicit.n.ꝑterea uobis ɔfisus sū:qa nihil mihi utile ē neq pnitiosū:qd̄ ñ uobis quoq sit.¶ Simul :qa uisus tm̄ & tā hōestū facin⁹aggredi.¶ Nā idē uelle:ꝑterea fidē maximā uobis adhibui:qa qd̄ uobis utile atq pnitiosum est:mihi quoq:& ob eam rē sequif:ut id uelitis qd̄ ego:sed quia idē uelle atq nolle firma ē amicitia:relinquitur:ut uobis fidem maximā adhibeā:qbus eadē sunt bona atq mala:q̄ mihi eē uidetis.¶ AGitaui:cōcepi.¶ ACcēdit:ad ea:q̄ uobis singulis apui.¶ VIndicemus:asserimus nosmetipsos.¶ NAm postq̄ & incipit oñdere:q̄nā sit eoꝝ futura cōditio:nisi se liberauerit a potētia paucoꝝ:& arguit a iusticia:iustum est:ut nos cæteri iusto iure eē uelimus:qa nobis sua supbia supiores sūt.¶ PAucoꝝ.s.ciuiū rōanoꝝ.¶ IVS ptātē.¶ Ditionē:dñatiōnē.¶ CONcessit:redacta ē illis paucis.s.¶ REges:q multas.puīcias hñt.Tetrarchæ dñi:qui q̄ttuor.puinciis ꝑsunt.i.qui q̄ttuor.puinciaꝝ hñt impiū.¶ ESSE:.p erat.POpuli:scilicet ciuitas.

Atilina ubi eos:quos pauloāte mēoraui cōuenisse uidet:tametsi cū singulis multa sæpe gerat:tū ī rē fore credēs uniuersos appellare:cohortari:& ī abditā ptē ædiū secessit:atq ibi oib⁹ arbitris.pcul amotis orōnē hmōi hūit.Ni uirt⁹fidesq ur̄a spectata mihi forēt: neq̄ q̄ oportūa res cecidisset. Spes magna dñatiōis in māib⁹frustra fuisset:neq ego p ignauiā aut uana ingēia īcerta.p certis captarē. Sed q a multis tēpestatib⁹uos cognoui fortes fidosq mihi eo aīus ausus ē maximū & pulcherrimū facin⁹ īcipe:simul q uobis:eadēq mihi bōa malaq intelexi.Nā idē uelle:idē nolle:ea res demū firma am ícitia ē. Sed ego q̄ mente agitaui:oēs iā a me diuersi audistis. Cęterum mihi in dies magis aīus accēdit:cū cōsidero:quæ conditio uitæ futura sit:nisi nosmetipsos uindicemus in libertatem.Nam postq̄ respu. in paucoꝝ potentium ius atq ditionem concessit semp illis reges:tetrarchæ:uectigales: esse populi

OMNIBO.

Atilīa ubi eos &c.Redit ad cursū materiæ:isti cōuenerāt.¶ Quos postq̄ cōuenisse &c.¶ IN re.i.ī utilitatē.¶ ABditā:secretā.¶ Arbitris:arbiter dr̄ q rē secretā reuellat:& ī hac significatōe hic accipif.¶ SI uirt⁹fi.q ur̄a &c.In hac orone ītēdit Catilīa suos aīare:ut fortiter cōtra rēp.insurgāt:& sibi libertatē acqrāt:adhortās eos multis mōis dicēs.Aduersarios suos in oīb⁹ supabūdare:ipsos uero oīb⁹ egere:dicēs ēt aduersarios ocio & abūdātia corruptos & desides eē:ipos uero ualer & uiger:ait inq.¶ Nisi uirt⁹.q.d.res q ē opportūa mihi accidit ī māib⁹3 frustra accidet:nisi uirt⁹ fidesq ur̄a eēt &c.¶ Spectata.i.pbata.Nota q si fideles eēnt & ñ uirtuosi & fideles nihil.pdesset:& hic captat bēiuolētiā a psona auditoꝝ:ubi ipos uocat uirtuosos & fideles.¶ RES opportūa. Hic ab ipa re.ut eā dicat opportunā ūere.¶ FRustra:qa neq ego:neq captarē.¶ Per ignauiā : cōtra hoc:qd̄ dixerat:uirt⁹.¶ Aut per uana igēia.i.p ifidelitatē:cōtra hoc:qd̄ dixerat:fideles.¶ INcerta.i.bellū.¶ PRO certis.i.p pace:si scirē uos ignauos & uarios:ñ captarē:sed qa cognosco uos fortes:cōtra ignauiā:& fidos cōtra uaria igēia.¶ Namq idē uelle atq idē nolle:hic sūptū ē:qd̄ firmissimi aīci dñt.sic.n.ex idētitate aīæ idē uolum⁹& nolum⁹.nō.n. est:q repugnet:sic & illi:q idē uolūt eadē dñr hr̄e aiam.¶ Diuersi.i.singuli.¶ VOS qdē audistis cæterū:sed aīus & merito accēdif cū cōsidero.¶ Quæ cōditio:q̄ grauis:qa ī seruitute deprimif.¶ Vindicemus.i.acqremus:uel uindicem⁹.i.puīdicta libertatē acqram⁹uere mala cōditio futura ē.¶ Nā postq̄ &c.¶ In ius.i.arbitriū.¶ ATq di.i.ptātē illis.i.paucis potētib⁹.¶ TETRarchæ:tetras.i.quattuor & archos princeps in regno:uel aliter.Nam postq̄ dixit bene uidicamus nostros in libertatē:qa cā pdidimus.¶ VEctigales:uectigalia soluetis .Inter uectigal & tributū hoc ītereſt:qa uectigal ē qd̄ uehif.Tributū qd̄ q̄stori peteti retribuif.

LAV. VAL.

¶Nationes.s.puinciarum:ut natio italica:natio germanica:natio asiatica.¶Pendere: pro pendebant.¶Cæteri omnes:scilicet strenui &c.¶Fuimus uulgus:reputati fuimus:quasi uulgus ignobile.¶Obnoxii: subiecti.¶His: paucis potentibus.¶Formidini:terrori.¶Si resp.si reipu.suū ius suamq̄ ptātem obtineret subiecti his sumus:quibus terrorem incuteremus.¶Potentia:quia si donare uoluerint honores:aut fauorē:id ipsi pro suo arbitrio faciunt.¶Diuitiæ:opes:copiæ:quia donant honores atq̄ diuitias :quæ sunt reipu. munera quibuscunq̄ ipsi uoluerint.¶Pericula:scilicet bellorum:quia cum bella populo ro.inferunt: nos arma p reip.defensiōe capimus:in quibus sæpe trucidamur.¶Repulsas.s.dignitatum:uel magistratuum: qa si uel cōsulatū:uel ædilitatem petimus:repulsa nobis parata est.¶Iudicia:condēnationes:qa alii ambitus:alii rep repetūdaꝝ pœnas dederūt ¶Egestatem : qa ad extremum nos redigūt iudicia nobis inferendo:& dignitates nobis negādo.¶Quæ.s.pericula:iudicia:repulsas:et egestatem.¶Quousq̄:ad quod tempus patiemini: qsi dicat ulterius pati nullo modo debetis.¶Nōne emori:argumentum facit:arguit enim ab honesto:si duarum conditionum.s.uel strenue mori: uel uituperose uiuere:potius est strenue mori: q̄ illa quæ ignauiam afferunt:multo magis expergisci debemus:eo q̄ nihil tale timendum nobis est:nam nobis uictoria parata est.¶Præstat:melius est.¶Inhonestam:turpem & uituperosam. ¶Alienæ superbiæ:his:qui potentiores sunt : & propterea superbissimi.¶Per dedecus : per uituperationem.¶Verum enim uero. Superius uictis:quo argumentabatur:etiam si moriēdum sit potius esse per uirtutē uitā amittere : q̄ differre:ut per dedecus postea amittat:nunc uero argumētū suum corroborat dicēs non mō uobis non est moriēdum:uerum etiam uictoria uobis

nationes:stipēdia pendere : cæteri omnes strenui boni: nobiles : atq̄ ignobiles uulgus fuimus:sine gratia:sine autoritate his obnoxii:qbus: si Resp. ualeret:formidini essemus. Itaq̄ omnis gratia: potentia:honos : diuitiæ : apud illos sunt: aut ubi illi uolūt repulsas nobis reliquere:pericula:iudicia: egestatem. Quæ quousq̄ tandē patiemini o fortissimi uiri? nōne emori per uirtutem præstat:q̄ uitam miseram atq̄ inhonestam (ubi alienæ superbiæ ludibrio fueritis) per dedecus amittere? Verum enim uero:proh deum atq̄ hominum fidē testor: uictoria in manu nobis est:uiget ætas: animus ualet:contra illis annis atq̄ diuitiis omnia cōsenuere. Tantummodo incœpto opus est:cætera res expediet. Etenim quis mortalium : cui uirile ingenium est:tollerare istis poteft diuitias superare :quas profundunt in extruendo mari : & in

parata est in manibus &c.¶Verum enim.Superius argumentum sumpsit ab honesto:argumētabat enim a iusticia:q̄ est ps honesti:nūc argumētat a tuto.i.altera pte deliberationis:quæ tuta dr:hæc aūt diuiditur in uim & dolum:dolo uti se dicit Catilina contra incautos:ui contra inferiores.¶Verum enim uero:sed pfecto:& est cōpletiue positum:rarissimum est apud oēs idoneos:q̄ si quis in epistola usus fuerit:uenia repræhensionis profecto carere non debet:sed est uerbū historiographorum.¶Proh deū atq̄ hoīum:dixit nobis moriendum esse potius p uirtutē:q̄ mori p dedecus:sed nō est moriēdū:qa uictoria iam uobis parata est. ¶Proh deum &c.exclamantis est.¶Proh deum atq̄ hominum fidem.s.testor.i.testem facio.¶Viget uobis:qa iuuenes estis.¶Animus ualet uobis:quia excitati estis in rebus gerendis interficiendo homines sacra atq̄ phana spoliando.¶Contra illis:ecce prouidentiam:ponit illis.s. aduersariis nostris. ¶Annis atq̄ diuitiis:nam quia senes sunt:& diuites:consequitur imbelles esse:atq̄ imbecilles:nunc hæc duo solent homines effœminare atq̄ molliores reddere.¶Annis:quia senes sunt.¶Diuitiis: quarum copiam nimiā habent:quibus hoies solum negligentiores sunt.¶Incœpto:p incipere.¶Res:negociū ipm.¶Expediet:perficiet sine nr̄o labore.¶Et.n.qs.Rursus ad iusticiā redit:cū tuti ptes interposuerint:& honeste aūt a fortitudine argumētū facit:dicit.n.strenuum hoiem ista nullo mō posse pati.¶Cui uirile ingēium: q naturalem habent intellectum.¶Superare:abundare.¶Profundunt:quas ipsi pdigaliter consumūt.¶Extruendo mari: in ædificandis ædificiis in ipso mari:qa sicut superius dictum est in ipso mari ædificia condita sunt.

¶Pendere.i.soluebāt.¶Cæteri nos strenui nos dico obnoxii.Obnoxius proprie dicit : q propter aliquam noxam:aduersus aliū concessam ipm reueretur:sed sæpe largius p qualibet subiectione accipit:ut hic.¶Valeret.i.in ualido statu esset:& qa ipsis psoluebāt tributa:itaq̄ &c.¶Pericula:qa mittūt nos ad bella: & sic opponūt nos periculis.¶Repulsas:qa si aliqd petamus turpiter repellimur.¶Iudicia:qa turpiter nos dānāt:& iudicant:eorum iudicia nos redigunt ad egestatem:tandem p hoc notat:qa diu substinuerāt: nōne possent illi dicere:tu hortaris:ut insurgamus:sed insurgere nō possumus:quin mortis periculis incurramus:ad hoc respondet:& dicit:q̄ melius est uirtuose mori:q̄ inhoneste uiuere:nōne emori &c.dixit:q̄ præstat mori : sed non moriemini:imo uincetis:& hoc est.¶Verum enim uero.i.certe.¶Proh interiectio exclamatiua.¶Viget uere:uictoria est nobis in manibus:qa uiget ætas:nam iuuenes estis.¶Valet animus : nā estis audaces. ¶Contra: hucusq̄ captat in beniuolentiā ab ipsa re:a persona simili auditorum:modo a psona aduersariorum:ducens eos in odium & cōtemptū.¶Illis.i.aduersariis.¶Omnia cōsenuerunt annis & diuitiis.q.d.spacii diuturnitas & diuitiaꝝ supfluitas langorem:& torporem cōtulerunt.¶Et ideo opus est incœpto: ut incipiatis:nam dimidiū:q incœpit hēt.¶Res expediet.i.ipsius rei exhibitio:illius executio:& bene debetis incipere.¶Et enim.i.quia rem familiarem.Res familiaris dicitur proprie:unde familia substentatum.

OMNIBO.

c

LAV. VAL. ¶ Montibus coæquandis: explanandis montibus: ut ibi ædificia faciant amœnitate plena. ¶ Ad necessaria: ad uictum nostrum: & uestitum: nam hæc duo necessaria sunt homini: uictus scilicet & uestitus. ¶ Et nobis: quis potest tollerare. ¶ Continuare: continue: iugiter. ¶ Aedificant: duas: aut plures domos: cum una tantũ egeāt. ¶ Larem familiarem: proprie deus foci lar appellatur: sed hic pro loco accipitur: uidelicet pro foculo ubi familia stat. ¶ Tabulas pictas. Tabulæ ꝓprie dicuntur picturæ in tabulis artificiosæ formatæ: qbus maiores plurimum delectabantur. ¶ Signa: statuas: uel marmoreas: uel eburneas: uel argenteas: uel aureas. ¶ Toreumata: uasa torno facta: ut sũt pateræ pulcherrimæ: cathedræ: & alia huiusmodi. ¶ Vetera diruunt: non contenti maiorum ædificiis: ea solo æquant: alia ædificant. ¶ Vexant: frequenter uehunt: nam uexo frequentatiuum est de ueho idem est qd' lacero. Virgilius. Dulychias uexasse rates. ¶ Suma libidine: summa luxuria & superfluitate. ¶ Inopia: paupertas. ¶ Res mala est domi nostræ: & res familiaris nostra aduersa ē: qa pauperes sumus. ¶ Spes multo asperior: quia efficiemur pauperiores: ad extremum enim peruēturi sumus. ¶ Quin: pro ꝙ non capescite rempublicam: quoniam in medio posita est: nullo defendente. ¶ Omnia præmia: libertatem: diuitias decus: gloriam. ¶ Res: tēpus: pericula: & cætera: cōcludit per enumerationem: quia breuiter enumeratis: quæ superius diffuse dixerat: uel quod intendit cōcludit. ¶ Res: misera. ¶ Tempus opportunum. ¶ Pericula: quia spes nobis asperior est: ne ĩ discrimina perueniamus maiora. ¶ Egestas: quia summa necessitas nobis est. ¶ Magnifica: quæ dixi. ¶ Vobiscum: quia eodē furore incitati estis ad rempublicam occupādam: quo ego sum. ¶ Animus: scilicet uester. ¶ Postq̄ accepere. Visum est superius: quomodo adhortatus ē Catilina coniuratores ad rempublicam occupādā. Nunc autem dicit: quomodo se habuerunt: qui Catilinæ orationem audiuerant. ¶ Accepere: intellexere ea: q̄ supra dicta sunt a Catilina. ¶ Oēs: coniuratores. ¶ Quibus abunde mala: qui abundant omnibus malis: & inopia rei familiaris stricti erant: & grande æs debebant: nec quomodo soluerēt: ulla spes suppetebat. ¶ Abūde supfluet plusq̄ satis. ¶ Sed neq; res. i. qui inopes erant: nō sibi erant opes. ¶ Vlla spes: nihil habebant: & nihil sperabant: quod deterius est. ¶ Magna merces uidebatur: tam & si loco mercedis ponebant ocium & quietem reipublicæ perturbare. ¶ Quietam rempublicam: tranquillum: & ociosum statum ciuitatis. ¶ Plæriq;: cōiuratores. ¶ Quæ cōditio belli foret: si uictores euaserimus: quæ nam nostra erit conditio. ¶ Quæ præmia: quid ꝑmii cōsecuturi sumus: ex hoc quod in rempublicam arma capimus. ¶ Quid ubiq;: qbus nos periculis exponimus spe: quibus autem uiribus freti tantum facinus aggredimur. ¶ Tum Catilina polliceri ad id ꝙ dixerant plæriq; coniuratores: quæ conditio belli foret: quæ præmia.

montibus coæquādis: nobis rem familiarem etiā ad necessaria deesse: illos binas: aut āplius domos continuare: nobis larē familiarē nusq̄ ullū esse: tabulas: signa: toreumata emūt: uetera diruunt: noua ædificant. Postremo oībus modis pecuniā trahūt: uexant tamen suma libidine: diuitias suas uincere nequeunt. At nobis est domi inopia: foris æs alienū: mala res: spes multo asperior. Deniq; qd reliqui habemus præter miserā aīam? Quin igit̃ expergiscimini? En est illa libertas: quā sæpe optastis. Præterea diuitiæ: decus: gloria: in oculis sita sunt. Fortuna omnia ea uictorib9 præmia posuit. Res: tempus: pericula: egestas: belli spolia magnifica: magisq̄ oratio mea uos hortentur: uel imperatore: uel milite me utimini. Neq; animus: neq; corpus a uobis aberit. Hęc ipsa: ut spero uobiscū una consul agam: nisi forte aīus me fallit: nisi uos seruire: magis q̄ imperare parati estis. Postq̄ accæpere ea: quibus mala abunde oīa erāt: sed neq; res: neq; spes bona ulla: tametsi illis quietam rem publicam mouere: magna merces uidebatur: tñ postulauere plæriq;: ut proponeret: q̄ conditio belli foret: quę ꝑmia armis peterent: quid ubiq; opis aut spei haberēt. Tum Catilina polliceri tabulas

OMNIBO. ¶ Deesse nō ad supfluitatē: sed ēt ad necessitatē. i. uictũ & uestitũ. ¶ Toreumata. i. uasa tornatilia. ¶ Pecuniā trahũt uexant. i. de una forma ad aliam formam illis diuitiæ supabūdant. ¶ At nobis est domi inopia: qa desunt necessaria. ¶ Foris æs alienũ: soluēdo. ¶ Quin. i. cur nō poti9 expgiscimini: q̄ ista patiamini: & debet qa. ¶ En. i. ecce. ¶ Ea libertas &c. ¶ Res: orōne qdem tertia uos uolo hortari: sed ꝑcipue uos hortant̃ res. i. rei ipsius utilitates. ¶ Tēpus. i. temporũ opportunitas. ¶ Periculoꝝ siue pericula. i. periculorũ euitatio. ¶ Egestas: quā patimini. ¶ Spolia belli. i. magna remuneratio. Posset aliquis dicere: tu hortaris nos: ut ꝑ te pugnemus qa uis impium obtinere ad hæc rñdet: utimini me: uel ĩpatore uel milite: qa non aīus aberit consulendo: quod est imperatorum: neq; corpus agendo: quod est militis: dixi milite: uel ĩpatore: & tamen: ut spero: hæc ipsa agam consul: quia spero uos malle me esse consulem q̄ militem: & uos seruire magis: q̄ imperare: sed non est sententia autoris repetendus est ergo. ¶ Nisi forte: nisi fallor: & nisi uos magis parati estis seruire: illis potentibus: q̄ imperare ipsis. Huiusmodi orationem habuit Catilina &c. ¶ Postq̄ accepere ea &c. Accepere. i. audiert̃. ¶ Tam & si. i. q̄uis. ¶ Magna merces uidebat̃: malis enim magnum uidet̃ quieta turbare: ut proponeret. ¶ Quæ conditio belli: an. s. lucrum haberent: an equos: & arma consuli rederēt. ¶ Quid opis quantum ad diuitias. ¶ Aut spei: quantum ad auxilium militare.

¶Nouas tabulas:admirandas tabulas: quæ possidebãtur a diuitibus:sicut apud auctores compræhẽdi po LAV. test:erant præciosæ huiusmodi tabulæ:in quibus artificiosæ pingebantur imagines æreæ uel argento & au VAL. ro redimitæ.¶Proscriptionem locupletum:publicationem bonorum hominum diuitum: nam ꝓscribere nomen ciuis Romani:est nomen eius in tabula scriptum in publicum extollere:ut quisq; legere posset:& q cunq; legisset ius:habebat in corpus:& etiã in bona illius:qui in tabula proscriptus erat.¶Proscriptõem lo cupletum:publicationem bonorum:quæ possidebantur a diuitibus.¶Magistratus.Primus:& summus ma gistratus in urbe Roma erat consulatus:secundus magistratus erat prætura:tertius ædilitas: quar tus tribunatus plæbis:quintus quæstura:sed cen sura erat inter maiores magistratus enumeran da.¶Sacerdotia:idest sacerdotum beneficia: & honores: in quibus sacerdotes honoratim pri mo afficiebantur.¶Alia omnia &c.utputa alie nas stuprare uxores:uirgines:quas prius dilexe rãt uiolare.¶Fert:cupit.¶Præterea: dicebat ad illud quod ubiq; opis: aut spei haberet.¶Piso nem in citeriore Hispania.Superius dixit hunc Pisonem interfectum:sed antequam interficere tur: hæc omnia facta sunt.¶Adhuc:præterea di cebat.¶Fore:futurum esse.¶Speraret Catilina hominem familiarem:hominem sibi familiari tate coniunctum.¶Omnibus necessitudinibus omnibus necessitatibus.¶Circumuentum:ob sessum. Necessitudinibus: quia rem familiarem inopem domi habebat:multũ præterea æs ale nũ debebat:qui multa nefanda commisit flagi tia:infamis est apud omnes:quia omnes necessi tudines impulerãt ipsum obsequi mihi:ad quid sua opera uti uoluero.¶Agendi:scilicet ciuilis belli.¶Increpabat bonos omnes:nã mali sem per infensi sunt bõis.¶Vnumquemq; suorum nominans appellabat: omnes suos nomine.Lu ci uarguntei paratus sis:ut hæc omnia facias: q̃ mihi pollicitus es:& tu Publi Antoni:cum tu il lum interfecisti:animi tui documenta maxima

nouas:proscriptionem locupletum: magistratus: sacerdotia:rapinas:& alia omnia:quę bellum:atq; libido uictorum fert.Præterea esse in Hispania ci teriore Pisonem: in Mauritania cum exercitu.P. Sicenium Nucerinum consilii sui participes.Ad huc petere consulatum.C.Antonium:quẽ sibi col legam fore speraret:hominem familiarem: & om nibus necessitudinibus circũuẽtum:cum eo se con sulem initium agendi belli facturum:ad hæc ma ledictis increpabat omnes bonos. Suorum unũ quẽq; nominans:laudare:admonere: aliũ egesta tis:alium suæ cupiditatis:complures periculi: aut ignominiæ:multos uictoriæ syllanæ:q̃bus ea præ dæ fuerant.Postq̃ oĩum animos alacres uidet: co hortatus:ut petitionem suam curæ haberent:con uentum dimisit.Fuere ea tempestate: qui dicerẽt Catilinã orõne hita:cum ad iusiurãdũ populares sceleris sui addiceret:humãi corporis sanguinem uino permixtum in pateris circũtulisse.Inde cum

dedisti.¶Egestatis:uide in quãta egestate positus sis:si me seq uolueris:ab hac te egestate expediam teq; di tissimum breui faciam.¶Cupiditatis suæ:Scis te amore uirginis illius deperire:alio modo consequi nõ po tes:nisi mecum una reipublicæ statum perturbemus cæteris sociis adiuuãtibus.¶Periculi:scis te alieno ære astrictum esse:multas præterea cædes & nefanda stupra commisisse:& nisi hæc cõiuratio fiat: pœnas crimi nis tui esse daturum:relinquatur ergo:ut promptus sis atq; paratus:& hanc rem aggrediendam esse non du bites.¶Aut ignominiæ:non opus est:ut timeas famam bonam amittere:adeo enim es infamis :ut iam cõ stet apud omnes infamiam tuam esse non mediocrem.¶Multos uictoriæ syllanæ:uobis notum est uiri for tissimi:quantum pecuniæ consecuti fueritis:tunc cum uobis data sint bona eorum:quos bello uicistis: du ce Sylla:ita si hoc tempore uiri fueritis:bonorum omniũ uos dominos faciam.¶Ea:scilicet uictoria.¶Ala cres:idest postq̃ uidet lætos & promptos esse ad id agendũ: quod ꝓmiserãt.¶Petitionẽ suam:scilicet con sulatus:ut suffragia uestra sint mihi parata.¶Dimisit:licentiauit:missionẽ dedit his: qui cõuenerant.¶Fue re ea tempestate.Nunc ponit quandam opinionem:ut cum superiorem habuisset orationem:inter omnes: q aderãt:ibi paterã uino plenã sanguine pmixto Catilinã circũtulisse:ut queadmodũ fœdus uictimarũ san guine sanciri solet:ita ipsi fide astringerentur:sanguine humano sancita.¶Ea tempestate: eo tempore:quo hæc gesta sunt.¶Orationem:quã superius uidistis.¶Addiceret:astringeret:inde addicti:astricti.¶Popula res:fautores :& conscios sui sceleris.¶In pateris permixtum.Infundit pateris uinum sanguine humano per mixtum:deinde circũtulit omnibus execrando:ut ita suus sanguis hauriretur:si non fecissent:quæ promise rant:queadmodum sanguinem illũ hominis hausissent: inde dicitur Catilina aperuisse &c.

¶Tabulas nouas.i.noua testamẽta:seu hereditates.¶Proscriptionem.Poscripti dicuntur: quorum nomen OMNI aureis litteris in tabula ænea scribebant: in ænea propter famæ longitudinẽ:& aureis litteris pp dignitatẽ BO. Proscripti aũt dicebantur:quoꝝ nomina delebantur de tabula.¶Pisonem esse in Hispania: &.P. in quibus spẽ habebat.Superius dixit auctor eũ interfectũ:sed Catilina ignorabat:uel forsitan nondũ interfectus erat uel auctor præoccupat se facturũ initiũ belli agẽdi.i.coniurationem inchoandi.¶Ad hæc.i.pter hoc.¶Ma ledictis uerẽ.¶Bonos.i.sibi non consentientibus maledicebat.¶Quibus ea.s.sillana uictoria fuerãt prædæ idest lucro &c.¶Fuere ea tempestate:qui dicerent &c.post hanc execrationẽ:idest post execrabile factum. ¶Atq; eo.i.in eo loco dictitare:idest scribere:& humanum sanguinem circũtulisse.

LAV. VAL. ¶ Poſt execrationē &c. Poſt maledictionem: quā execrati ſunt multa mala in ſeipſos uertere: ſi non effecti eſſent fideliter ea: quæ promiſerant. ¶ In ſolēnibus ſacris: quæ ſolēnia ſacra ſolēt fieri cum fœdus ſancitur ſanguine uictimæ. ¶ Aperuiſſe: maniſeſtaſſe. ¶ Atq; eo dictare feciſſe. Superius uidiſtis: quō humanum ſanguinem iureiurando: cum ſe addicerent coniurationi hauſerunt: nunc dicit cām: cur execrationem illā inter ſe fecerint: uidelicet: ut huius ſceleris conſcii: alii aliis fideliores eſſent. ¶ Atq;: dicitur. ¶ Eo. i. iō. ¶ Dictarē frequenter dicere execrationē illā. ¶ Quo. i. ut tāti facinoris. i. coniurationis. ſ. ꝙ ſanguinem humanū hauſiſſent. ¶ Nonnulli hāc habent opinionē: ꝙ ſanguinē humanum pateris infuſum hauſerint: alii autem falſum eſſe dicunt: & hi erant: qui uolebant odium minui Ciceronis: quod poſtea in ipſum ortum eſt: eo ꝙ ciues Ro. interfici iuſſiſſet contra leges. ¶ Atrocitate: crudelitate eorum: q interfecti fuerant: nam ſi hæc ſcelera cōmiſerant minuebat odiū Ciceronis: ꝙ eos interfici iuſſerat. ¶ Inuidam: in odium. ¶ Atrocitate ſcelerum ꝙ diceret metuiſſe huiuſmōi ſceleratos ciues tale: & deterius ſupplicium pēdere: eo ꝙ tam atrū ſcelus commiſerant: utputa humanum ſanguinem haurire. ¶ Nobis ea res. Nunc dicit Salluſti⁹ opinionem ſuam. ¶ Pro magnitudine: ideſt ſecundum rei magnitudinem. ¶ Parum compertā: parum explorata: nam cum tanta eſſet rei magnitudo: profecto eſſet nobis manifeſta: quapropter comprehendi poteſt mendacem & falſum eſſe in coniuratione Catilinæ. ¶ Haud obſcuro: non ignobili. ¶ Coopertus: oppreſſus. ¶ Flagitiis: ideſt ſcelenbus: nam flagitium dicitur uitiū flagitione: ideſt repræhenſione dignum: ſeu in uerbis fuerit: ſeu in factis: ſed in factis ſemper facinus dicitur. ¶ Probri: uituperii. ¶ Amouerant remouerant: quia indignus erat ſenatorii ordinis. ¶ Non minor uanitas q̄ audacia quidem ſibi inerat: ſed ſimul uanus. ¶ Neq; reti. Dicit quo modo uanus erat ob ſcelera detecta. ¶ Penſi conſiderati: ſine ulla conſideratione. Ideo quia: & dicebat & agebat Curio. ¶ Conſuetudo: familiaris. ¶ Nobili: famoſa: & clara. Dicitur nobilis non ſolū uirtute inſignis: ſed uitio uel ille: qui uirtutibus: uel uitiis ingentibus: omnibus cognitus eſt: nobilis appellatur: unde nobile ſcortum: quia multis cognitum eſt. ¶ Cui cum minus gratus: hæc eſt conſuetudo meretricum: quum multum pecuniæ ab amico receperint diligunt: cū uero minimā pecuniā acceperint: minuitur amor. ¶ Quia minus inopia conſequitur: nam cum frequenter ad eam iter faceret: & ſemper ei aliquid largiretur: ad extremā neceſſitatē redactus erat: ut non poſſet explere eius auaritiam: quapropter minus grat⁹ erat. ¶ Repente: ex improuiſo. ¶ Glorians: quia iam coniurationis ſperabat euentū: ideo gloriabatur. ¶ Maria & montes: prouerbium eſt: quod cum de ingenti alicuius pollicitatione agimus: cum irriſione quadam dicere ſolemus: dicebat enim: mihi maxima eſt facultas diuitiaꝝ: quas paulopoſt polliceri licebit. ¶ Obnoxia: ſubiecta: & morigera. ¶ Agitare: uexare: & perterrefacere.

poſt execrationē oēs deguſtaſſent: ſicuti in ſolēnibus ſacris fieri cōſueuit: aperuiſſe cōſilium ſuum atq; eo dictare feciſſe: quo inter ſe fidi magis forēt alius alii tanti facinoris conſcii: nonnulli ficta hæc & multa præterea exiſtimabant ab his: qui Ciceronis inuidiam: quæ poſtea orta ē: leniri credebāt atrocitate ſceleris eoꝝ: qui pœnas dederant. Nobis aūt ea res ꝓ magnitudine parū comperta eſt. Sed in ea coniuratōe fuit. Q. Curius natus haud obſcuro loco: facinoribus atq; flagitiis coopertus: quē cēſores ſenatu ꝓbri grā amouerāt. Huic hoi non minor uanitas inerat q̄ audacia: neq; reticere q̄ audierat: neq; ſuametipſa ſcelera occultare: prorſus neq; dicere: neq; facere qcq̄ penſi hēbat. Erat ei cū Fuluia muliere nobili ſtupri uetus cōſuetudo: cui cū minus gratus eēt: qa inopia minus largiri poterat: repēte gloriās ex ɔiuratiōe maria mōteſq; polliceri cœpit: minari iterdū ferro: ni ſibi obnoxia foret: poſtremo feroci⁹ agitare q̄ ſolit⁹ erat.

OMNI. BO. ¶ Nonnulli &c. Quidā hoc dicebant: alii uero ab amicis Ciceronis dicta & ficta eſſe dicebant: & hoc eſt nōnulli &c. ¶ Ab his: q credebant poſſe leniri inuidiā Ciceronis: quæ poſtea orta eſt. ¶ Poſtea orta eſt: atrocitate ſcelerū eorū: ideſt ciceronianorū: qui dederant: ideſt intulerant pœnas: contigit enim quoſdā de coniuratione depræhenſos: & atrociter punire: unde in Ciceronem magna eſt orta inuidia: uel aliter & melius dicatur: ab his ficta eſſe hæc: qui inuidiā Ciceronis: quæ poſtea orta eſt: credebāt leniri: ideſt extingui. ¶ Dederant: ideſt pertulerant pœnas: nā grauia & atrocia cōmiſerant ſcelera: iccirco ea cōmemorando: poterat extingui Ciceronis inuidia. ¶ Nobis ea res. Iſti hoc dicunt: illi uero negant: ſed ea res parū eſt cōperta nobis. ¶ Pro magnitudine: adeo eſt magna. ¶ Sed in ea: Ad id reſpicit: quod ſuperius dixit: arbitris ꝓcul amotis: putabat quidem omnes arbitros: & reuellatores ꝓcul eſſe amotos: ſed nō fuerūt amoti: quia unus interfuit: ſcilicet Quintus Curius: q reuellauit: & hoc eſt. ¶ Sed in ea cōiuratōe. ¶ Flagitiis: ad facta facinorib⁹ ad uerba. ¶ Quē cenſores. Cenſores dicebantur: quia de moribus hominum cenſebāt. ¶ Senatu: ab ordine ſenatorio. ¶ Huic homini. Oſtendit perſonam per eius attributa: ad conſilium reuelandum idoneam. ¶ Vanitas. Inter uanum & mendacē hoc intereſt: ꝙ mendax dicitur: qui gratia & ſpe lucri mentitur: uanus: qui ſine utilitate mentitur. ¶ Audacia: impudentia. ¶ Penſi: ideſt conſilii. ¶ Nec dicere: ideſt in dicendo. ¶ Nec facere: ideſt in faciendo: ita Curius dicitur aperuiſſe: quia quomodo apparuit: hoc modo: quia erat &c. ¶ Minus: q̄ ſolitus erat. ¶ Obnoxia: obediens: & ſubiecta.

¶ At Fuluia.Fuluia:ut erat fœmina astutissima:se obnoxiam dixit futuram Curio:& ita pedetentim inter- LAV.
rogauit:dic mihi Curi:quam facultatem habeas diuitiarum:nam & si hoc mihi cõmunicaueris:ego tecum VAL.
simul bonis lætabor:& ita cum illa simulasset:se sibi fore obsecuturam:extorsit ab eo:ut coniurationem ape
riret.¶ Insolentia:superbia:& arrogantia.¶ Cã:cur adeo ferox factus esset.¶ Sublato auctore:discedente au
ctore coniurationis:qui auctor fuerat aperiundæ coniurationis.s.Curius.¶ Quæ.s.uerba.¶ Quomodo:sci
licet per astutiam suam Curius sibi aperuerat.¶ Cõpluribus:cum multis uerbis:uel cum pluribus.s.hoibus.

At Fuluia:in solẽtia: Curii cã cognita: tale periculum Reipublicæ haud occultum habuit. Sed sublato auctore:de Catilinæ coniuratiõe:quæ:& q̃uo audierat compluribus narrauit. Ea res in primis studia hominum accẽdit ad cõsulatũ mandandũ M.T.Ciceroni:namq; antea plæraq; nobilitas inuidia æstuabat.& quasi pollui consulatum credebant:si eum (quamuis ægregius) homo nouus adeptus foret. Sed ubi periculum aduenit: iuidia atq; superbia post fuere. Igitur:habitis comitiis: consules declarantur.M.Tulius:& Caius Antonius.Quod factum primo populares cõiurationis concusserat. Neq; tamen Catilinæ furor minuebatur:sed indies plura agitare: arma per Italiam locis opportunis parare:pecuniam:sua: aut amicorum fide sumptã mutuo. Fesulas ad Manliũ quẽdam portare:qui postea princeps fuit belli faciũdi. Ea tempestate plurimos cuiusq; generis homines asciuisse sibi dicitur. Mulieres etiam aliquot quæ primo ingẽtes sumptus stupro corpis tolerauerant:post ubi ætas tantũmodo quæstui:

¶ Ea res:scilicet:quam de coniuratione Catilinæ aperuerat.¶ Accendit:incitauit.¶ Mandandum:ad tradendum.¶ Mar. Ciceroni: quia solus ex oĩbus ciuib⁹ Romanis uidebatur idone⁹: qui de pernitiosis ciuibus Rempublicam eripe posset:quam Marcus Tulius:& est maxima Ciceronis laus:qui unus ex omnibus uisus fuerit ad Rempublicam recuperandã idoneus.¶ Plæraq; nobilitas:maior pars nobilium.¶ Aestuabat:ardebat:& simulabat odio: qa quodã odio populi maculari & sordidari uidebatur.¶ Eum consulatum nouus homo. Nouus homo dicit qui pauloante ab infimo gradu ad summũ officium ascenderit:ut tribunatus:& consulatus: ut Cicero fuit:nam dicũt nõnulli fabri ferrarii fuisse filium:fuit autem:quod cõstat: ex municipio Arpinati:unde dict⁹ est: Arpinas Cicero:sed cũ patre simul peruenit in urbem Romã: & ibi factus est ciuis:& cum ipse prudentia simul:& eloquentia refertissimus esset: princeps Romanus euasit:ergo nouus erat.¶ Sed ubi periculũ: ita quidem ante credebant consulatum maculari:si Cicero eum adeptus esset: sed ubi periculum coniurationis aduenit:obliti sunt inuidiæ atq; superbiæ.¶ Post fuere:post habita sũt.¶ Igitur:superius ostẽdit:quo modo plæriq; nobiles antea existimauerant pollui consulatum:si noui homines: quãuis ægregii:eum adepti fuissent: postq̃ periculum omnes metuebant: libenter & prompte consulatum Marco Ciceroni manda uerũt:cui collegã adiunxerũt Caiũ Antoniũ:qđ dicit.¶ Igitur:ergo:quando quidem: iam nunc inuidia hoies nobiles nolebant:nouos hoies consulatum adipisci:sed cum intelligebant periculũ: qđ instare:tõẽs curabant patrocinium ciuitatis habere.¶ Igitur:qa postposuerãt inuidiam atq; superbiam.¶ Habitis comitiis:idest congregationibus populi factis ad creandos consules:& dicitur comitium a con & itum eo qđ simul iret populus ad magistratum aliquem creandũ:uel aliud peragendum:& in campo martio cõ ueniebant:& significat comitium:populi congregationem:uel populi electionis magi̅ratum.locum:& tem pus ipsarũ electionũ.¶ Populares:fautores.¶ Primo:in principio.¶ Concusserat:metu terruerat.¶ Neq; tñ cæteri aũt metuebant:sed Catilina magis incitabat.¶ Agitare:pro agitabat.i.cogitabat.¶ Opportunis:bello.¶ Pecuniam:sua fide.¶ Amicorum:qui pro eo spoponderant fœneratoribus.¶ Fesulas. Fesulæ oppidũ est nunc dirutum distans Florentia duobus milibus passuum:cuius Manlius fuit princeps: sicut uidebimus: ¶ Tempestate ea.i.eo tpe.¶ Cuiusq; generis:cuiuscunq; conditionis:uel summæ:mediocris: & infimæ: & hoc est liberos:& seruos.¶ Mulieres ẽt:non solum dicit sibi adiunxisse uiros:sed etiam mulieres:q̃ sibi uidebantur idoneæ ad hanc rem.¶ Quæ mulieres.¶ Stupro:corporis:quia nobiles erant: & forma insignes: iõ a multis petebantur:quapropter multam lucrabantur pecuniam.¶ Aetas.s.senilis.¶ Quæstui.s.lucro.

¶ Cognita causa:quasi ita miraretur:& hoc.¶ Insolentia.i.propter insolẽtiã non tacuit inquam.¶ Sed sub OMNI.
lato auctore.i.tracto:uel sublato.i.alleuato auctore Curio ipso.¶ Ea res.i.illa manifestatio.¶ In primis.i. in BO.
ter primas potissimum res omnes compulit:quia antea multi inuidebant:& ita disturbabant. Hõ nouus dicebat:qui cũ ignobilis esset ꝑ ꝓbitatẽ nouã acquirebat nobilitatẽ.¶ Quamuis ægregius moribus.¶ Prius æstuabat inuidia:sed ubi periculũ &c.¶ Inuidia atq; supbia post fuere.i.post positæ fuerunt: & quia inuidia & superbia cessauere.¶ Igit &c.¶ Comitiis:comitia dicuntur a cometa: quæ stella cũ apparet:mutationem alicuius principis demonstrat:ita in comitiis consules declarabãtur.¶ Quod factum.s. declaratio istorum consulum.¶ Concusserat.i.turbauerat:quidem turbati erant:tamen Catilina non.¶ Fesulas: nomẽ est ciuitatis.¶ Belli:sed coniuratus.C. Ant.tñ nobiles prius asciuit Catilina.¶ Ea aũt tempestate &c.¶ Post ubi.i. postq̃ ætas fecerat.¶ Neq; modum.i.finem qustui.i.lucro:quia in senio nihil luctari poterant.

neq; luxuriæ modum fecerãt: æs alienum grande conflauerant: per eas se Catilina credebat posse seruitia urbana sollicitare: urbem incẽdere: uiros earum: uel adiungere sibi: uel interficere. Sed in his erat Sempronia: quæ multa sæpe uirilis audaciæ facinora cõmiserat. Hæc mulier genere: atq; forma: p̃terea uiro atq; liberis satis fortunata fuit: litteris græcis atq; latinis docta: psallere & saltare elegantius q̃ necesse est probæ mulieri: & multa alia: quæ instrumenta luxuriæ sunt: sed ei cariora semper omnia: q̃ decus aut pudicitia fuere. Pecuniæ: an famæ minus parceret: haud facile discerneres: libidine sic accensa: ut sæpius peteret uiros: q̃ peteretur. Sed sæpe antehac fidem prodiderat: creditum abiurauerat: cædis conscia fuerat: luxuria atq; inopia præceps abierat. Verum ingenium eius haud absurdum: posse uersus facere: iocos mouere: sermone uti: uel modesto: uel molli: uel procaci. Prorsus multæ facetiæ: multusq; lepos inerat. His rebus comparatis Catilina nihilo minus in proximum annum cõsulatum petebat: sperans: si designatus foret: facile se ex uoluntate Antonio usurum: neq; interea quietus erat: sed omnibus modis insidias parabat Ciceroni. Neq;

LAV. VAL. ¶ Neq; luxuriæ: eadem uoluntas libidinis inerat eis: quæ in iuuẽtute fuerat: sed non erat idem quæstus: qui fuerat in iuuẽtute: quia iam grandioris ætatis factæ: formosæ esse disistunt. ¶ Modum: finem. ¶ Solicitare: posse precibus flectere: ut coniurationi fauerent. ¶ Vrbem incendere: hoc est potissimum in capiundis urbibus: nam cum incendium fuerit incœptum: omnes eo concurrũt: & ita mœnia armatis deserta haud difficile capiuntur. ¶ Interficere: si uoluisset coniuratiõi fauere. ¶ Facinora audaciæ uirilis .i. quæ multa facinora sæpe perpetrauerat non ad mulierem: sed ad uiros pertinẽtia. ¶ Asciuisse: coniunxisse: nam asciscere cõiungere significat. ¶ Genere: quia nobili: & patritio genere fuit. ¶ Forma: quia pulcherrima. ¶ Viro: quia senatorio uiro cõiuncta erat. ¶ Liberis: quia uirilem stirpem procreauerat. ¶ Satis fortunata: satis fœlix. ¶ Docta: perita: erudita ¶ Psallere: canere unum psalterium: & est psallere proprie fidibus: canere uero uoce: saltare est in choreis saltationes hominum imitari. ¶ Elegantius: excellentius: præstãtius. ¶ Quam ꝓbæ: q̃ pulcherrimæ conueniret. ¶ Necesse est: opus est: probæ honestæ: & pudicæ mulieri. ¶ Instrumenta luxuriæ: instrumenta sunt luxuriæ canere: psallere: & saltare: quibus adolescentum animi ad libidinem incitantur. ¶ Probæ mulieri: quia non est dedecus mulieri .s. & saltare: & fidibus psallere: atq; uoce canere didicerit: dummodo id mediocriter faciat: sed si lasciuius fecerit hæc omnia iam dedecori sibi esse incipiunt. ¶ Decus: honor. ¶ Pudicitia: castitas: & pudor. ¶ Haud facile discerneres: non facile iudicares: uel dignosceres. ¶ An pecuniæ parceret magis q̃ famæ: idest uicium minoris præcii existimaret famam: an pecuniæ consumptionẽ. ¶ Antehac: antehanc coniurationem. ¶ Prodiderat: quia sæpe promiserat aliquid se facturã: quod postea nõ fecerat. ¶ Prodiderat fidem: idest perfida fuerat: non seruando fidem suam. ¶ Abiurauerat: declarat quomodo fidem prodiderat. ¶ Creditum abiurauerat: depositam & cõmendatam ei rem iureiurando negauerat: nam abiurare est rẽ creditam periurio negare. ¶ Cædis conscia: sibi cõmunicata fuit cædes hominum. ¶ Luxuria atq; inopia: nam quia luxuriæ & uoluptati operam dederat: ideo ad inopiam redacta erat: ut suas cupiditates expleret. ¶ Abierat præceps: ruerat in ruinam. ¶ Haud absurdum: non inconueniens: ut compararet uersus. ¶ Iocum mouere: idest ridicula uerba proponere: & iactare: quibus ad risum sodales mouerentur. ¶ Modesto: moderato. ¶ Molli: suaui. ¶ Procaci: lasciuo. ¶ Multæ facetiæ: multa faceta uerba. ¶ Multusq; lepos. Inter facetias & leporem hoc interest: quia facetiæ sunt breuia quædam eloquia: quibus animi auditorum delectantur: lepos dicitur sermonis expolitio & lautitia quædam. ¶ Nihilominus: quamuis omnia haberet sibi parata ad regnum. ¶ In proximum: in sequentem annum: nam Cicero & Antonius eo anno consules erãt. ¶ Antonio: nam Antonius multis egestatibus oppressus erat: quapropter credebat Catilinam obsecuturum sibi: si consul designatus foret: potius q̃ si priuatus desisteret. ¶ Ex uoluntate: in suam uoluntatem tracturum Antonium. ¶ Interea: donec ad consulatum perueniret. ¶ Quietus erat: non torpescebat ocio. ¶ Omnib⁹ mo. & foris & domi parabat insidias consuli Ciceroni. ¶ Vt q̃uis ille oibus modis sibi pararet insidias.

OMNIBO. ¶ Et nõ luxuriæ: nõ iccirco minus luxuriosæ erãt. ¶ Conflauerãt .i. cõsumpserãt. ¶ Per eas: cã est q̃re eas sciuerat Catilina. ¶ Sollicitare seruitia urbana .i. seruitia urbanoꝝ: q̃ meretrices solẽt desiderare. ¶ Sed in his .i. inter illas: cõtinuatio ẽ: oẽs qdẽ opportunæ erãt: sed ꝓcipue Sempronia: quã describit ad tale negociũ idoneã. ¶ Fortunata uiro: qa honestũ uirum .s. Brutũ hũit. ¶ Psallere: cãtare. ¶ Saltare: tripudiare elegantius q̃ necesse est probæ .s. mulieri elegantius: non decet enim probam mulierem psallere & saltare. ¶ Pecuniæ: an famæ minus parceret .i. indulgeret. ¶ Abiurauerat: cum periurio abnegauerat. ¶ Præceps in præcipitium ducta. ¶ Luxuria: per luxuriam. ¶ Vel modesto: ut pudica matrona. ¶ Vel molli .i. ut puella. ¶ Vel procaci: ut pessima meretrix. ¶ Faceciæ nũeri pluralis tm̃ .i. urbanitates in factis. ¶ Lepos .i. suauitas ad dicta. ¶ His reb⁹ cõpatis &c. Oẽs supradictos adiũxit Catilĩa sibi. ¶ His reb⁹ cõpatis nihilomin⁹: q.d. qa cõsulatũ petere uolebat: ab ĩfestatõe .r.p. cessarẽ dẽbat: sʒ nõ cessabat. ¶ Facile usuꝝ Anto .i. fauore Antõi: q cũ Cicerõe cõsul erat.

Illi:Ciceroni cõsuli. Ad cauẽdũ:ad euitãdas insidias. Dolus:dolus est mali ingenii cogitatio. Astutiæ:astutiæ dicuntur astuti ingenii præsentia consilia:& ab Astu oppido dicuntur:ubi erant homines uersuti:callidi:& astuti. A principio sui consul. Cum primum creatus esset cõsul Cicero. Effecerat per Fuluiã: idest intercessiõe Fuluiæ:cuius illecebris captus tenebatur:ob eam rem nihil ipsi Fuluiæ occultũ esse poterat. Propulerat:impulerat. Pactione, puinciæ:nam conuenerat inter eos: ut prouincia extrema cõtingeret Antonio:quæ nobilior erat:hoc autem fecit Cicero:ut uoluntati Antonii morem gereret: ut ipse urbi ubi periculũ cõiuratiõis iminebat faueret; nã mos erat:ut consules inter se prouincias sortirentur. LAV. VAL.

illi ad cauendum dolus atq; astutiæ deerant. Nam q; a principio consulatus sui:multa pollicendo: p Fuluiam effecerat:ut Q uin. Curius: de quo paulo ante commemoraui:consilia Catilinæ sibi pderet. Ad hæc collegam suum Antonium pactione prouincię propulerat:ne contra rempublicam dissentiret:circum se pręsidia amicorum atq; clientũ occulte habebat. Postq̃ dies comitiorum uenit:& Catilinæ:neq; petitio:neq; insidiæ:quæ consuli fecerat:prospere cessere:cõstituit bellum facere: & extrema omnia experiri: quoniam: quæ occulte tentauerat:aspera:fœdaq; euenerant. Igit̃. C. Mãlium Fesulas:atq; in eam partem Hetruriæ. L. Septinium:quendam Camertem in Agrum picenũ C. Iulium in Apuliam dimisit:pręterea alium alio quem ubiq; opportunum sibi fore credebat. Interea Romæ multa simul moliri:consuli insidias tẽdere:parare incendia:opportuna loca armatis hominibus obsidere:ipse cum tælo eẽ. Item alios iubere. hortari:uti semper intenti paratiq; essent: dies noctesq; festinare:uigilare:neq; insomniis: neq; labore fatigari. Postremo:ubi multa agitanti nihil procedit:rursus intempesta nocte coniurationis principes conuocat per. M. Portium Læcam: ibiq; multũ de eoꝝ ignauia questus:docet se Mãlium præmisisse ad eam multitudinem: quam ad capiẽda arma parauerat. Item alios in alia loca opportuna:qui initium belli facerẽt:seq; ad exercitũ ꝓficisci cupere: si prius Ciceronem oppressisset: cum suis cõsiliis multũ officere. Igit̃ pterritis:ac

Circum se: omnia exponit: quæ faciebãt ad euitandas Catilinæ insidias. Circum se: ad tutelam sui. Amicorum:& maiorum:& patium Clientum minorum:nam clientes dicuntur: qui sub maioris imperio sunt constituti. Dies comitiorũ:dies:ut noui consules declararent. Petitiões:nam cum ipse cãdidatus in campuꝫ martium uenisset:consulatum: q̃uis suffragantibus consciis coniurationis:adipisci non potuit:& passus est repulsam. Neq; isidias: idest cũ nihil contra Ci. moliri posset ad ipsius Cice. perniciem:cum Cice. omnia discuteret astutia sua. Bellum fa. non dolis:aut insidiis rempubli. occupare:sed ui. Omnia extrema:ephexegesis ẽ idest expositio:idest bellum:quod in omnibus extremis geritur. Aspera:iniqua:& est tractũ a montibus:& hoc autem pertinet ad facta. Fœda:absurda:& contra uoluntatem peruenientia & hoc refertur ad nomen suum: idest ad famã. Igitur:quia occulte tentata parũ successerant: & Catilina bellum facere:& omnia extrema experiri constituerat. Fesulas:oppidum non longe a Florẽtia: a quo originem habuisse dicitur Florẽtia. In eam partem Hetruriæ: enim Fesulæ etiaꝫ in Hetruria sũt. Camertem:de Camerino oppido. In agrum picenum: in Marchiã anconitanam. Præterea:scilicet dimisit. Opportunum:idoneum:& conuenientem:ad uim faciendam:scilicet in rem publicam romanam Interea: dum missi in ꝓuincias imposita sibi exequuntur. Consuli:Ciceroni. Incendia: nam duodecim nobilissima loca romanæ urbis incendio delere cõstituerat ipse Catilina. Cũ tælo:in mãibus esse:ut idem. s. cum tælo in manibus esset. Intenti:diligẽtes:parati:ut si occasio offerretur:consulem interficerent. Insomniis:idest uigiliis: & declinatur hæc insomnia niæ. Agitanti:idest cogitanti. Rursus conuocatus:quia superius:ut dictum est:& antea cõuocauerat. Intempesta nocte: media nocte. Per Marcũ Portium Læcam:hic hoc tempore præconis fecit officium. Ibi:in concione eorum. Si prius:quando quidem maturabat coniurationẽ ad exitum perducere Catilina:& solus ei erat:qui sibi:& suis consiliis officeret. Cæteris coniuratoribus. Perterritis:quod necesse esset:consulem uirum tantæ dignitatis:esse tollendum de medio.

Dolus in uerbis:astuciæ in factis:uere non deerat dolus. Nam a principio &c. Ad hæc. i. præter hæc Ecce astutia. Pactione prouinciæ:dederat enim Cicero Antonio:præter sortem suam: reditus cuiusdam prouinciæ:ne contra rẽp. dissentiret. Ecce alia cã Ciceronis ita Catilina uoluit petere consulatũ &c. Postq̃ dies:idest terminus petendi uenit. Aspera:quantum ad insidias. Q uæ non bene procedebant. Fœda quã tum ad repulsam:qua nihil fœdius. Item bellum facere statuit:igitur quæ bello erant necessaria præparabat Alio:aduerbium:idest ad alium locum. Intempesta nocte. Nox dicitur intempesta:non quia caret tempore. Sed quia tempore noctis actiones humanæ non possunt distingui sicut tempore diei. Eum:scilicet Cicerõnẽ. Officere:idest nocere. Domi suæ:idest in domo sua aduerbialiter:quia domi sit nomẽ ostenditobliquus casus intransitiue adiunctus. OMNI BO.

LAV. VAL. Dubitantibus:q̄ dubitabant consulem interficere:cum eum astutissimum ad cauendum cognoscerent. Eques:qa equestris ordinis ciuis erat. Operam pollicitus:se suscepturum hãc ꝓuinciam de interficiẽdo consule. Ea nocte:qua hæc acta fuerũt a Catilina cum coniuratoribus. Paulopost.s. aduentante die:qa nocte intempesta habitum fuerat consilium. Salutatũ:quia uisitandi gratia. Confodere:trucidare. Introire:intra domum Ciceronis ire. Imparatum:improuisum:qui nihil tale putabat: & ob eam rem facile confodi poterat. De improuiso:ex arbitratu. Quintus Curius princeps coniurationis. Quantum periculum:quia periculum capitis:quod factũ fuerat per Fuluiam:qa Fuluiam misit ad Ciceronẽ q̃ referret quid factũ esset aduersus eũ. Enunciat:nam declarauit consilium cõiurationis Curius. Prohibiti:remoti. Tãtum facinus.s.cõsulem interficere. Interea:dum Catilina Ciceronem ꝑsequitur. Plæbem:Hetruriæ. Sollicitabat ad coniurationem cõtra remp.Ro. Nouarꝫ reꝝ.i.cupidam nouare res. Egestas:egestas solet hoĩes ad ingentia scelera facilius inducere. Amiserat plæbs.s. Hetruscoꝝ. Quod Syllæ.Ostẽdit:quænã esset iniuria Hetruscoꝝ a Ro. Bona:cum iam remp.teneret Sylla ꝓscriptiones fecit locupletum militibus suis:sed præcipue bona Hetruscorum ꝓscripsit:itaq̃ agros: & bona eorũ militibus diripienda dedit. Præterea:præter hos. Cuiusq̃ generis: cuiuscunq̃ conditionis:siue serui:siue liberi essent. Latrones:qui latrocinio uiuebant. Magna copia:eo q̄ Hetrusci assueti erãt propter Syllanam uictoriã. Ex Syllanis colonis:ex illis:qui amici fuissent Syllæ.Nam Sylla uictores incolas oppidorum Hetruriæ expulit:& Romanos:qui suis ꝑtibus fauerant:in ea oppida misit.Colonia autẽ dicitur:cum maiores ciuitatis ciues i minorem habitandam mittuntur. Quib᷒ li.ostendit ẽt hos fuisse opportunos:qui ad coniurationẽ facile incitarẽtur. Quibus.s.colonis. Libido: pro aliarum rerum uoluptate:& cibi & uestitus. Luxuria.Hic ponitur luxuria pro incontinentia:& impudicitia corpis. Nihil reli.i. consumpsit cuncta. Ea cum.i.Catilinam: incendia urbi:& ipsi Ci.cædem parasse: & Manlium omni ratione copiã cõiurationis auxisse. Ancipiti.i. duplici:nam anceps duaꝝ rerum dr̃:quia & urbi & ꝓuinciæ succurrendũ erat:quod ipse declarat. Priuato sui ipsius consilio.Ci.ad hoc tẽpus remp.tm̃ consilio tutatus fuerat:sed ulterius tutari nõ poterat:nam in peius uergebat. Longius:diuturnius. Quãtus eẽt:quãtas copias hẽret Manlius. Quo consilio:an ipsi oẽs essent irati populo Ro.uidelicet:an ipsi uellẽt rẽp.inuadere:aut aliud qppiã facere. Exagitatam:diuulgatam. Rumoribus:qa oĩa hæc alius alii referebat. Itaq̃:cũ hæc retulisset consul in senatu de rep. Atroci negocio.i.cũ aliquod periculum maximum imminẽt reipu. Darẽt opam:laborarẽt. Ne quid de tri.oĩa curarẽt cõsules:q̃ utilia eẽnt reip. Ea ptãs:quã statim dicã. More Ro.ꝯm cõsuetudinem Romanoꝝ. Magistratui:consulibus:uel aliis impatoribus. Bellum gerere: indicere bellum:qbus libuerat. Coercere:in bel'a ad noia dãda:qui functi eẽnt militia:uel alia rõne.

dubitantibus cæteris. C. Cornelius eques romanus operam suã pollicitus:& cum eo.L. Vargũteius senator constituere ea nocte paulo post cũ armatis hominibus:sicuti salutatũ:introire ad Ciceronẽ:ac de improuiso domi suæ imparatũ confodere.Curius:ubi intelligit:quantũ periculũ cõsuli impendeat:ꝓpere per Fuluiã Ciceroni dolum:qui parabat:enunciat:ita illi ianua ꝓhibiti tantũ facinus frustra susceperant. Interea Manlius in Hetruria plæbem sollicitare egestate:simul ac dolore iniuriæ nouarũ rerum cupidã:q̄ Syllę dominatione agros:bonaq̃ oĩa amiserat. Præterea latrones cuiusq̃ generis:quoꝝ in ea regiõe magna copia erat:nõnullos ex Syllanis colonis:quibus libido atq̃ luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant. Ea cum Ciceroni nũciarentur: ancipiti malo permotus:q̄ neq̃ urbem ab insidiis: priuato cõsilio:longius tueri poterat:neq̃ exercit᷒ Mãlii quantus:aut quo consilio foret.satis compertum habebat.rẽ ad senatũ refert.iam antea uulgi rumorib᷒ exagitatam.Itaq̃:qđ plerũq̃ in atroci negocio solet fieri.senatus decreuit.ut darent opam cõsules.ne qd respu.detrimẽti capet.Ea ptãs per senatum.more Ro. magistratui maxima pmittitur.exercitũ parare.bellum gerere.coercere omnib᷒ modis socios ac ciues.domi militiæq̃ iperiũ

OMNI. BO. Salutatum.Quadã familiaritate solebãt antiquitus potẽtes salutari in mane:& in uespere. Impẽdeat.i. instaret: & immineret:& quia nunciatum est per Fuluiam:ita illi ꝓhibiti sunt a ianua:& non potuerunt intrare ad Ciceronẽ:& ita frustratum est scelus eorum:ita Catilina habuit se Romæ. Interea Manlius &c. Cupidam rerum nouarũ:egestate ac simul dolore iniuriæ:quia egestas & iniuria sibi ex Syllano pꝛouenerant: imperio:& hoc est qđ dicit. Dominatiõe Syllæ:Sylla.n.expulsis Romanis:bona illorũ dedit militib᷒ suis Libido atq̃ luxuria:in coitu luxuria:in uictu & uestitu libido dicitur. Ancipiti.i.dubio:anceps:q̄ ex utraq̄ parte læditur:ut intra urbem:& extra urbem:itaq̃ ad senatum retulit:dixit itaq̃ senatus: ut uideant consules:ne respu.detrimẽtum patiat̃:& hoc facto. Ea potestas permittit̃ maxima magistratui.i. consulibus.s. exercitum parare:& per populum:quia aliter sine iussu populi nulli consuli ius est.i.potestas. Earum rerum parandi exercitum:prodigia in extis portenta in satis:alii nunciabant.

Iudiciū summū capitale:pœnā:cum essent in castris impatores licebat eis quemq̄ noxium capite:uel alio supplicio afficere:sed in urbe nihil tale pmittebat:nisi hoc decretū factū fuisset. Earum rerum: hæc supra scripta facere possent. Sine iussu:hoc dixit:sine iussu populi:qa decernebat Senatus:populus postea iubebat. Post paucos:nunc respondit qūo coniuratio sit patefacta:post paucos inqt dies:qbus hæc decreta sūt a senatu & iussu populi. Fesulis. Hēbat Lu. Seruius aliquos Fesulis:uel hospicio:uel affinitate cōiunctos:q ipsum monuerunt litteris oīa:q parauerat. C. Manlius. Cœpisse:prius fecerat cōuētus pnitiosoꝝ hoīum nūc uero oēs armis instruxerat:ut iā exercitū haberent. v. kal. nouēb. ante sextū diē principii nouembris. Portenta & pdigia. Differentia ē īter portentum & pdigium:nam portētum dr: quasi porro tendens:& est illud:quod rem futuram significat:sed pdigium dr. quasi procul ad agendum:quod rem præsentem demonstrat: & statī expiandum est. Conuentus: congregationes hoīuꝫ fieri. s. Capuæ:i urbe Cāpana. Igit:qn̄ qdem tot & tanta infensa reipu. Ro. gerebant: & coniurationes non solum Romæ:sed in oī prouincia parabantur. Martius Rex: post exactos reges infestum & odiosum regium nomen erat & nullū regium nomen in urbe remanserat:sed Numæ quædam sacra īstituta erant: quæ a regibus tantūmodo celebrarentur:ergo ne uiderentur ea numina lædi:si ab aliquo qui rex non eēt sibi sacrificia fierent:Ro. constituerunt sacerdotium:cui qui præerant:reges appellarentur:& sacra celebrarent ea:q̄ solebant fieri a regibus:anteq̄ expellerentur. Igit reges erant noīe:non aūt potestate:& hic Martius huic sacerdotio pērat: cum Fesulis missus esset regio decore. Creticꝰ cognomen est:& hic est pulchra prolepsis:& dictus est creticus ab euentu:eo φ Cretem deuicerat. Ea loca:uidelicet in Lucanos: & in Brutios. Vtriq; enim:& quia posset dicere aliqs:cur mittebant priuatos hoīes in hæc loca:nōne conuenientius erat mittere priores impatores? dicit φ imperatores deuictis & debellatis prouinciis suis impediebantur falsis accusationibus:ne triūpharent aliquorum:quia cōtra ius & fas omnia uenalia hēbāt:qobrē ad hæc loca missi non sunt.

atq; iudiciū sūmū hre:aliter sine populi iussu: nulli eaꝝ reꝝ cōsuli ius ē. Post paucos dies. L. Seruiꝰ senator in senatu litteras recitauit:quas Fesulis allatas sibi dicebat:in qbꝰ scriptū erat. C. Mālium cœpisse arma cū magna multitudine ante diē. v. kal. nouēb. simul id:qđ in tali re solet: alii portēta atq; pdigia nūciabāt:alli cōuētus fieri: arma portari Capuę:atq; in Apulia: seruilia seruile bellū moueri. Igit Senatus decreto. Q. Martius Rex Fesulas. Q. Metellus creticus in Apuliam: circū ea loca sunt missi:utriq; n. ad urbē impatores erāt ipediti:ne triūpharēt calūnia paucoꝝ:qbꝰ oīa hōesta:atq; ihōesta uēdere mos erat. Sed ptores. Q. Pōpe. Ruffus Capuā. Q. Metellus celer in agrū picenū. Hisq; permissum uti p tpe: atq; periculo exercitum cōpararent. Ad hæc si qs indicauisset de coniuratione:q̄ cōtra rempub. facta erat:pmia decreuerunt: seruo. c. sestertia: & libertatē: libero impunitatem eius rei:& . cc. milia sestertia. Itemq; decreuere uti gladiatoriæ familiæ Capuam: & in cætera municipia distribuerent p cuiusq; opibus Romæ per totam urbem uigilię haberentur:iisq;

Vtriq;. i. uterq; impator:& pluralē ponit p singulari p figurā synthesim. Impatores. s. Q. Pōpe. qui Indiā debellauerat:deuicerāt. n. & cupidi suaꝝ reꝝ deserebāt rēp. Erant ad urbē:idest in urbem. Calūnia: falsa accusatiōe:inde calūniatores. Mos:cōsuetudo. Omnia honesta ī homine:quia per fas & nefas uolebant consequi largitiones. Sed prætores sunt missi. Hisq; permissum:īperatores semper exercitibus recedebant ad urbē Ro. sed quia necessitas periculi festinationem optabat:concessum est:ut exercitum:quem admodū tēpus:atq; bellū sibi exhibere uideretur. Pro tēpore:pro qualitate tēporis. Pro periculo:secundū exigētiā belli. Indicauisset:manifestasset. Sestertia. Sestertiū genus est ponderis:quo utebant Romani. Sestertium dicitur quasi semistertium:dupondius. n. & semis antiquum est sestertiū:dupondius uero a duobus ponderibus dictum est. Pondus est autem unū assis pōdiū:aut est unius libræ pōdus: sequit ergo: ut sestertiū sit duaꝝ libraꝝ cū dimidia. Gladiatoriæ fami. idest qui gladiis dimicabant in ludis. Distribuerentur:idest omnes illius familiæ:quæ gladiaturæ operam dabant:mitterētur ex urbe in municipia:nā huiusmodi hoīes solent facile ad quæq; facinora impelli:tum propter egestatem:tum φ parui uitā suā facere solent. Pro opibus cuiusq;:p facultate uniuscuiusq;:secūdū cēsum.

Bella seruilia moueri Capuæ apud Capuā. Atq; in Apuliā. In Apulia. n. serui soluti erāt ab ergastulis:ut bellū mouerēt. Igit:qn̄ qdē talia nūciabāt:igit missi sūt:q eos reprimerēt:& hoc ē. Senatꝰ decreto. i. fm decretū senatus:una ps:uel duæ. Q. Martius rex. hic ē pprīū nomē. Vtriq; iperatores. s. Quintus Martiꝰ & Quintus Metellus erāt ipediti. Ad urbē. i. ante:ne triūpharēt:& hoc calūnia. i. pp calūniā paucoꝝ. i. falsam accusationē si qdē isti triūphū meruerūt. Sed pauci in urbe erāt:q ipediebāt:ne triūphare possēt:uel aliter æqliter mittebāt hi duo. s. Cicero & Antoniꝰ. Ad hæc tādē:qa utriq;. s. Cicero & Antoniꝰ ipatores erāt Ad urb. i. ut urbi puiderēt:nec calūnia paucoꝝ. i. paucoꝝ calūniātiū:& ipedietiū rēp. triūpharēt. i. uictoriā obtinerēt. Sed ptores &c. Q. d. q̄liter pmittit:postea exeqtur p ptes:& partitionē facit. Gladiatoriæ familiæ. i. familiæ seruientiū. q prompti erāt in gladiatura. Quidā locus erat Romæ sic dictꝰ Gladiatura.

LAV. VAL.

OMNIBO.

LAV. VAL.

¶Minores.s.quæstores:& ædiles his nocturnis uigiliis.¶ Quã:quas res:scilicet lasciuiam & lætitiam.¶ Immutata:quia status ciuitatis est permotus.¶ Ex suma:declarat quomodo sit mutata ciuitas.¶ Repête:subito.¶ Inuasit:incessit:aggressa est.¶ Diuturna quies:longum ocium.¶ Festinare:pro festinabant Romani.i.accelerabant.¶ Trepidare:pro trepidabant:trepidatione plena ciuitas erat.¶ Cuiq̃ : quia nesciebant:an ille esset in coniurationibus:gerere bellum nesciebant:quo consilio gereretur:non a bello cessabant.¶ Habere pacem :nam q̃uis bellum non gererent:tamen uidebant copias hostiles aduersus remp.paratas:quapropter pacem non habebant.¶ Suo metu : secundum naturalem metum:nam qui timidior erat:maiora pericula instare credebat.¶ Mulieres: quæ naturaliter timidiores sunt :q̃ uiri.¶ Magnitudine reip.ad eam magnitudinem imperium Roma. ascenderat:ut multæ gentes sibi bella inferre auderent.¶ Timor insolitus:quanto magis insolitus erat timor:tanto magis mulieres timebant.¶ Incesserat.i. quas mulieres timor inuaserat.¶ Afflictare:idest cruciabant.¶ Supplices ipsæ mulieres:quod supplicantis signum.¶ Misereri pro miserabantur:& differt inter miseror aris:& misereor eris:q miseror aris semper construitur cum accusatiuo:ut hoc loco:& alibi. Causã miseratus acerbam:miseror autem construitur cũ genitiuo uel datiuo.¶ Rogitare:scilicet deos p̃cibus:ut uellent patriam seruare.¶ Pauere : pro pauebant:idest timebant:& proprie dixit : nam pauere est subito casu trepidare.¶ Omissis zeuma est.¶ Sibi patriæq diffidere: idest desperabãt de salute sua patriæq suæ.¶ Eadem:illa quæ incœperat prius.¶ Præsidia parabantur:aduersus coniurationem suam.¶ Lege plautia:idest lege Plautii:qui legem tulit aduersus coniuratores: ut ipsi responderent:si quis coniurationis accusatus fuisset omnibus:quæ sibi obiicerent.¶ Lucio Plau.s.tribuno plæbis.¶ Postremo : deniq detinebatur :ne respõderet lege plautia his criminibus:q̃ sibi obiiciebant:sed tandẽ coactus in senatum uenit.¶ Dissimulanda:dissimulare est: tegere quod est:sicut Catilina : qui tegere uolebat coniuratiõem:quam parauerat.¶ Sicut iur. quasi foret prouocatus cõuitio : quod sibi Mar. Ci.iniuste obiecisset.¶ Tum.cum in senatum uenisset Catilina.¶ Eius p̃sentia:timens ne sua uitia atq flagitia patribus conscriptis incognita eẽnt:& ipsi Catilinæ præstaret opportunitas:ut ip̃m Ciceronẽ grauis cõsuleret.¶ Luculentã:splendidam:& magnificam.¶ Perutilẽ:quæ multũ p̃fuit reipublicæ:quæ in maximo discrimine uersabatur eo tempore.¶ Quam postea:primo quidem eam recitauit coram senatoribus:sed postea eam inscriptis edidit : ut omnes legere possent.¶ Sed ubi ille:mos erat:ut cum de aliqua re consulendum esset :unus interrogaretur : & ita ille primus sententiam suam diceret:deinde dicta sentẽtia sedebat:postea secundus idem faciebat:& omnes illi per ordinem respondebant et inde sedebant:ita Cicero perorata oratione sedit.¶ Ille.M.T.Ci. Ad omnia dissi. quia uenerat paratus:ut omnia dissimularet:quæ sibi obiicerentur.¶ Voce sup.i.oratiõe plena commiserationis.¶ Temere:inconsulte:sine causa.¶ Vitam instituisse:bonis institutionibus uitam suam prouexisse:ut de ipso bona omnia sperare possent.

minores magistratus præessent. Quibus rebus pmota ciuitas:atq̃ imutata urbis facies erat:ex summa lætitia atq lasciuia:quam diuturna quies peperat:repente omnis tristitia inuasit:festinare: trepidare:neq loco:neq homini cuiquam satis credere: neq bellum gerere:neq pacem habere : suo q̃sq metu pericula metiri. Ad hęc mulieres:quibus reipu.pro magnitudine belli timor insolitus incesserat:afflictare sese:manus supplices ad cælum tendere:miserari paruos liberos:rogitare deos: omnia pauere:superbia atq delitiis omissis : sibi patriæq diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem illa mouebat :tametsi præsidia parabantur. Et ipse lege plautia interrogatus erat a Lu.Paulo. Postremo dissimulandi causa:& sui expurgãdi:sicut iurgio lacessitus foret:in senatũ uenit. Tum.M.Tullius consul:siue præsentiam eius timẽs:siue ira cõmotus orationem habuit luculentam:atq utilem reipublicæ:quam postea scriptam edidit:sed ubi ille adsedit: Catilina:ut erat paratus ad dissimulanda oia:demisso uultu:uoce supplici postulare a patribus cœpit:ne quid de se temere crederent:ea familia ortum:ita se ab adolescentia uitã instituisse: ut oia bona in spe haberẽt. Neq existimarent sibi

OMNI. BO.

¶Quibus rebus permota ciuitas &c.urbis facies.i.qualitas urbis erat.¶ Immutata:nam ex sũma lætitia mẽtis:atq lasciuia corporum:quæ duo peperit diuturna quies.¶ Quisq metiri:idest metiebatur pericula: suo metu:nam sicut quisq magis erat timidus:maius existimabat periculum.¶ At Catilinæ crudelis anim⁹&c. Tantus erat metus in urbe.¶ At Catilina crudelis eadem mouebat : quæ antea : idest ita perturbabat:sicuti prius:dum res fuit in occulto .¶ Tã & si:idest quãuis præsidia parabantur a Romanis cõtra ipsum:unde deberet cessare lege Plautia.Lex plautia erat:ut si quis suspectus esset aliquid machinari contra rempublicam. aliqua nobilis & præpotens persona ipsum super hoc interrogabat:& cogebatur uenire in Capitollum :& ibi negare uel affirmare.¶ Dissimulãda omnia:scilicet negandi:sed quia multa negantur:quæ non purgantur:ideo subiungit & sui expurgandi.¶ Præsentiam eius:scilicet Catilinæ : orationem habuit luculentam: idest lucidam a luce.¶ Temere:idest falso.

¶Patricio nobili.¶ Cuius ipsius:Catilinæ opus esse:per utile sibi fore rẽpu.prodi.¶ Inquilinus:peregrinus: nam inquilinus ciuis dicitur:qui de peregrina ciuitate in aliam urbem ascitus fuerit:sicut de Arpino municipio in urbem Ro. ascitus fuerat. M.T.Ci. ad hoc:q; dixerat ciuem esse peregrinum Ciceronem:sed mihi magis placet:ut legatur homo nouus.¶ Adderet his supradictis.¶ Maledicta:in Ciceronem.¶ Obstrepere conclamabãt.s.Catilinam parricidam:qui patriam perdere uellet.¶ Furibundus:furore plenus.¶ Agor:agitor.¶ Incendium meum: idest uos tuere faciam: & ita odium & incitationem: quam de me suscepistis deponere cogã:& est trãslatio sumpta ab ædib⁹ nã cũ ædes accensa fuerit: si fuerit cõtinuo incẽdium extinguitur.¶ Ibi:domi suæ.¶ Voluens: cogitans.¶ Consuli.s.facto quem interficere parauerat.¶ Munitam:defensam.¶ Vigiliis:custodiis nocturnis.¶ Optimũ factu:optimum est cõsilium.¶ Exercitum:Manlii.¶ Legiões: milites: nam legio continet sex milia:sexcentos:& sexaginta sex milites.¶ Describerent a Romanis cã supplẽdi suos exercitus.¶ Antecapere: præuenire:præoccupare.¶ Vsui:utilitati: multa consilia communicare uolebat Manlio:& postea decernere:qua ratione potissimum gererent bellum. ¶ Nocte intempesta:in media nocte:nox intempesta dicitur media noctis pars:quo tpe nihil geritur:eo tpe occioso:ideo tempore occioso: iõ sine tempore esse uidet: quapropter intempesta sine tempore dicta est.¶ Manliana.i.Manlii: na; a Manlio fit mãlianus liana nũ possessiuum: sed anteq recederet ex urbe Cæthego Lẽtulo coniurationis huius cõsciis.¶ Cæteris: quorum cæteris:qui audaciores erant.¶ Mandat:committit. ¶ Opes:uires.¶ Confirment:corroborẽt.¶ Maturent:properent:festinent:accedant.¶ Cædem scilicet senatorum.¶ Incendia.s.urbis.¶ Alia faci.s.rapinas:adulteria:stupra: proscriptões ciuiũ. ¶ Geruntur.s. a Catilina:& etiam a cõsule.¶ Ex suo numero:ex hominibus sui exercitus.¶ Martium regem:qui imperator erat in agro piceno. ¶ Regem sacrorum sacerdotes:qui sacrificuli reges appellabantur.¶ Deos homines: hæc est epistola:quã legatis misit Mãli⁹ ad Martiũ sacroꝝ regem:sed tunc erat impator.¶ Per deos testor. per deos:& homines iuramus.¶ Neq; quo aliis ut nos aliorum salutem impugnaremus: sed ut nos iniuria eriperemus.¶ Nostra:idest nostrum:qui & cætera.¶ Miseri: calamitosi.¶ Egentes: rebus omnibus necessariis carentes. LAV. VAL.

patricio hoi:cuius ipsius: atq; maiorum plurima beneficia in plebẽ ro.eẽnt: pdita rep.op⁹ eẽ:cum eã conseruaret.M.Tulli. hõ nouus:ad hæc maledicta:alia cum adderet:obstrepere oẽs hostem & parricidam uocare. Tum ille furibundus. Q ñ qdem circumuẽtus inqt ab inimicis præceps agor: incendium meũ ruina uestra extinguã. Deinde se e templo domũ proripuit:ibi multa secũ uoluens q, neq; insidiæ consuli procedebant:& ab incẽdio intelligebat urbem uigiliis munitã:optimũ factu credẽs exercitũ augere.ac priusq legiones describerent:multa antecape:ea q bello usui forẽt. Nocte intẽpesta cum paucis in manliana castra pfectus ẽ. Sed Cæthego atq; Lẽtulo.cęterisq;.quoꝝ cognouerat pmptã audaciã mãdat.qb⁹reb⁹ possent.opes.factiões.cõfirmẽt.insidias cõsuli maturẽt.cædẽ.incẽdia.aliaq; belli facinora parẽt.& sese ppediẽ cũ magno exercitu accessuꝝ ad urbẽ.Dũ hæc Ro.gerunt.C.Mãlius ex suo numero legatos ad.Q.Martiũ Regẽ mittit cum mãdatis huiuscemoi. Deos hoiesq; testamur ipator:nos arma neq; cõtra priã cępisse.neq; quo piculũ aliis facerem⁹:sed uti corpa nr̃a ab iniuria tuta forẽt.q miseri egẽtes:uiolẽtia:atq; crudelitate fœneratoꝝ plærisq;

¶Patricio homini:patricii uocabantur:qui erant patres ciuitatis.¶ Perdita repu.opus esse.i.perditionis reipu.præsertim cum habent bonum custodem:& hoc est ironia:cum seruaret eam.q.d. inquilinus ciuitatis: inquilinus ciuis dicitur quilibet aduenticius:assiduo tñ & frequenti incolatu ciuis efficitur.¶ Obstrepere.i. obstrepebant.¶ Parricidam.i.proditorem patriæ:& hostem inimicum publicum.¶ Præceps agor.i. cogor & compellor:& est mentis:& nõ corpis.¶ Extinguam incendium uestra ruina:uel tractũ est ab igne:qui cũ præmitur uires amittit:& cũ eleuatur uires resumit.¶ Procedebant.i.ad bonum euentum pueniebant.¶ Cõsuli.i.contra cõsulem.s.Ciceronem antecapere.¶ Præparare:nocte intempesta.Intempestam dicit noctem: quia non ita tempora diei discernimus.¶ Opes factionis:auxilia coniurationis.Factio dicit maloꝝ cõsensus in aliquo scelere.¶ Propediẽ una dictio.i.cito.¶ Dũ hæc gerũt &c.¶ C.Mãlius:quem Catilina ad parãdum exercitum Fesulas miserat.¶ Ex suo numero.i.ex his:quibus fuit.¶ Ad Manlium regem:de quo superius dixit:quia senatus eum Fesulas miserat:contra Manlium:quem cum primum Manlius intellexit aduenisse:misit ei litteras:quas ibi ponit auctor dicens.¶ Deos hominesq; testamur.Hæc oratio.C. Manlii partim est excusatoria:& partim supplicatoria:imprimis enim se excusat:q; arma non cæpit ad reipu. repugnationem:sed ad corporis sui defensionem:postea supplicari intendit:ubi ab ipso consilium requirit:statim & in principio captat ipsius beniuolentiam dicens.¶ Imperator &c.¶ Quo.i.ut corpora nostra: idest nostrũ: nostrũ dico.¶ Qui miseri &c.¶ Violentia atq; crudelitate fœneratoꝝ:hic captat beniuolentiã a persona aduersariorum:ducendo eos in festinationem & odiũ:& per hoc dicit:eos uiolentos & crudeles: utrũq; pbat:uere uiolentia est nobis illata:quia plærisq; OMNIBO.

LAV. VAL. ¶ Patria: nota constructionem: quia dicere solemus: exps huius rei. Salustius hoc loco aperte dicit expertes patria: fortunis &c. ¶ Fama pro fortuna: quia infames habiti sumus: & rebus nostris expoliati. ¶ Cuiq̃ nostrum: non licuit: ut causam nostram diceremus apud iudices. ¶ Patrimonio amisso: amissis rebus nostris: nam patrimonium dicitur ea pecunia: quæ a patre filiis traditur: unde a patre patrimonium est appellatum ¶ Sæpe maiores: probat exemplis: se id petere a patribus: quod superiori tpe plæbi concessum fuerat. ¶ Miserti: ecce misereor cum genitiuo. ¶ Decretis senatus consulti: nã decretum & consultum senatus idem sũt. ¶ Opitulati sunt: subuenerũt. ¶ Ac nouissi. nr̃a memoria: hoc factum ẽ quod iste dicit. Nam pp bella ciuilia Marii & Syllæ plæbs Ro. adeo pecunia exhausta erat: & ære alieno grauata: ut fœneratoribus satisfacere non posset: igitur senatores miserti inopiæ eius decreuerunt: ut ex ærario publico persolueretur fœneratoribus. ¶ Nouissime: pauloãte. ¶ Ex cõi ære: ex ærario solutum: scilicet fœneratoribus. ¶ Omnibus bonis: ex uoluntate omnium bonorum argẽtum: quod solũi non poterat a priuatis hominibus. ¶ Sæpe ipsa: facit argumẽtum: si plæbs a patribus secessit: ut imperium ipsa haberet simul cum patribus: cur id quoq̃ nobis facere non licet libere uiuendi causa. ¶ Superbia magistratuũ: quia ipsi insolentiam consulum pati non poterãt. ¶ Secessit: sicut in sacrum montẽ: quod habetur plane apd Ti. Liuium primo libro. ¶ At nos: ecce argumẽtum: si plæbs dulcedine imperii a patribus secessit: idẽ nobis facere causa libertatis liceat. ¶ Quarum rerum. s. diuitiarum: & imperii. ¶ Bella: q̃ publice inter populos & ciuitates fiunt. ¶ Certamina: quæ inter ciues suscitantur: ergo bellum ꝓpter imperium: certamina ꝓpter diuitias: ut sunt certamina fori non petimus. ¶ Nemo bonus: nemo strenuus patitur libertate carere: nisi uitam amiserit. ¶ Te Martium: regem: imperatorem. ¶ Obtestamur: rogamus. ¶ Consulatis: ꝓuideatis ¶ Legis præsidium: ut possimus cãm nr̃am agere: uindictæ dandæ erant ẜm libertatem: hic modo fideiussiõem facio huic ita: ut liber sit: donec uisum fuerit: an ille soluere debeat: an non ¶ Quonam modo. Cũ multis antea exitio fuimus: postea pareamꝰ. ¶ Ab armis: disciplina: deponite arma: deĩde supplices senatũ petite. ¶ Ut nemo: ut nunq̃ incassum auxilium & opem a senatu populoq̃ ro. quisq̃ petierit. ¶ Ex itinere: cum mitteret ad Mãlium litteras: quæ cõtinebant hoc: quod sequitur. ¶ Criminibus: accusatoribus. ¶ Circũuẽtũ: oppressum: obsessum. ¶ Factioni: potentiæ & opibus.

patria: sed omnes fama atq̃ fortunis expertes sumus. Neq̃ cuiq̃ nr̃m licuit: more maioꝝ: lege uti neq̃ amisso patrimonio liberꝝ corpus hr̃e: tãta fœneratorũ sæuitia: atq̃ ꝑtoris fuit. Sępe maiores nostri miserti plębis romãæ decretis suis inopię eius opitulati sunt: ac nouissime mẽoria nr̃a: pp magnitudinẽ æris alieni: uolẽtibꝰ oĩbus bonis: argẽtum cõi ære solutũ est. Sæpe ipsa plębs: aut dominãdi studio ꝑmota: aut supbia magr̃atuũ armata a prĩbus secessit. At nos non imꝑium: neq̃ diuitias petimus: quarum rerum cã: bella atq̃ certamina oĩa inter mortales sunt: sed libertatem: quã nemo bonus: nisi cum aĩa simul amittit: te atq̃ senatum obtestamur: ut cõsulatis miseris ciuibus: legis ꝑsidium: qd̕ iniq̃tas ꝑtoris eripuit: restituatis: neue eã nobis necessitudinem imponatis: ut q̃ramus: quonam modo maxime ulti sanguinẽ nostrũ: pereamus. Ad hæc. Q. Martius respõdit: si qd ab senatu petere uellent: ab armis discedãt. Romã supplices ꝑficiscantur. Ea mansuetudine atq̃ misericordia. S.P.Q.R. sp fuisse: ut nemo unq̃ ab eo frustra auxilium petiuerit. At Catilina ex itinere plærisq̃ cõsularibꝰ: ꝑterea optimo cuiq̃ litteras mittit: se falsis criminibus circũuẽtũ: quoniam factioni inimicorum resistere nequerit: fortunæ cedere

OMNIBO. ¶ Patria exptes sumus. i. exilio damnati: q̃ plærisq̃ patria: sed omnes exptes sumus. i. priuati fama: nam bonam famã perdidimus. ¶ Atq̃ fortunis: nã res nostras amisimus: probata uiolentia: probat crudelitatẽ dicẽs. ¶ Cuiq̃ nostrum &c. uere non licuit uti lege: qa nõ licuit corpus habere liberũ: amisso patrimonio: lex si quidem erat: q̃ si aliquis ad tãtam paupertatem redigeretur: q̃ debitum psoluere non posset: facto clamore a prætore: bona ipsius publicarent: modo uero ad tantam deuẽtũ erat auaritiam: uel crudelitatẽ: q̃ multi patria priuabantur: multi in seruos redigebãt. ¶ Sæuitia feneratorum: qui cõqueruntur. ¶ Et prætoris: per quem coguntur. ¶ Sæpe maiores: ecce ostendit: q̃ dixerat more maiorum. ¶ Opitulati sunt. i. opem cõtulerũt: nam ante uidetur remouere: q̃ dixerat. ¶ Sæpe: subiungit. ¶ Ac nouissime in memoria nostra: æs commune. i. de cõmuni ærario. ¶ Omnibus bonis uolentibus. i. annuentibus. ¶ Sæpe ipsa: posset aliquis dicere: nõ est mirum: si maiores nostri succurrebant: quia nobilitata plæbs erat in omnibus obsequens & subiecta hoc remouet dicens. ¶ Sæpe ipsa plæbs &c. ¶ Ut quæramus. i. quonam mõ pereamus. ¶ Sed tamen ulti sanguinem nr̃m. q. d. de morte puipẽdimus: si tm̃ mõ nos ulciscamur. ¶ Ad hæc. i. ad has lr̃as Mãlii. Q. Marciꝰ res. &c. ¶ Ut ab armis discedt. i. ut arma deponãt: & iõ nos supplicẽt. Et Catilinæ tales Mãlius mittebat lr̃as ¶ At Catilina tales: nã cũ recta uia tẽderet i mãliana castra: qbus tñ mãdauit: se potius ire in exiliũ. ¶ Cõsularibꝰ. Cõsulares dicũt: q uel habuerũt: uel digni sũt cõsulatu. ¶ Cædere fortunæ. i. aduersitati fortunæ. Nã s. hac de cã. ¶ Quo. i. qa eẽt cõscius sceleris. i. cõiuratiõis: sed uti ipso abñte resp. magis qeta foret. At his istis qdẽ falsas miserat lr̃as. at. Q. Catulo misit ueras: & hoc: sed & ab his longe diuersas. ¶ Exẽplum eaꝝ &c.

¶Non:pro & ne.¶Contentiõe:seditiõe:si ergo contendere uellẽ cõtra meos inimicos: fortasse aliqua se∖ditio oriref in ciuitate.¶Longe diuersas:ualde alienas.¶Ab his:q̃s supra memoraui.¶Quas sibi nomine Ca.quas a Catilinas sibi nuncius attulerat.¶Earꝝ.s.lrãꝝ exẽplũ:qđ nõnulli in odiũ dicũt:iõ exẽplũ appellabant.¶Lucius &c.Et hæc sunt ꝓpria uerba Catilinæ.¶Aegregia.i.pstans.¶Re:factis:non uerbis.¶Cognita:expta.¶In meis:in quibus nũc uersor.¶Fiduciã facit:ut considerẽ ea tibi cõmendare:quia tua fides satis mihi experta.¶In nouo cõsilio:qđ ego nũc susceperim defendere miseros.¶Statui:decreui.¶Defensionem:ut ego meũ consiliũ defendam apđ te: an sit bonũ:an sit malũ.¶Satisfactionẽ:excusationem:purgationem:unde satisfecisti mihi .i. purgasti:excusasti.¶Ex nulla conscientia: quia nullius mihi errati sum conscius.¶De culpa: quã mihi hoĩes obiiciunt.¶Mediusfidius: ita me adiuuet diu⁹ fidus.i.Iouis filius.s.Mercuri⁹.¶Quã:purgationẽ.¶Iniuriis:in uerbis.¶Cõtumeliis:in factis:unde facile patior iniuriã cõtumeliã.¶Concitatus.i.q̃a re:& uerbis me offenderũt inimici.¶Statũ dig.i.nõ poterã mea ex dignitate uiuere.¶Pro cõ.i. secundũ meam consuetudinẽ.¶Meis no.sumptũ.i.debiti: quæ feci.¶Alienum.s.sũptũ.¶Sed feci ꝙ:hoc dicebat ꝑpter ciues hõestatos:amplificatos.¶Alienatum.s.a Po.Ro.¶Hoc no.s. suscipiẽdæ cãæ miseroꝝ.¶Satis ho.satis honorificas:sicuti mihi uideť.¶Pro meo casu:quo a Po.alienat⁹ erã.¶Reliquæ dignitat(:quæ adhuc mihi restabat.¶Parari:ꝑ parabanť hoĩes:qui mihi uim inferrent.¶Aucto.i.ualde salu⁹ sit.¶Solicitatã:ad seditionẽ.¶Exornat:instruit.¶Fascib⁹.i. lictoribus:nã fasces erãt secures: quibus fasciculi uirgatum erant alligati:quas securi lictores imperatoribus præferebant.

Massilliam in exiliũ ꝓficisci:nõ quo sibi tanti sceleris conscius esset: sed uti Resp.qeta foret:neue ex sua cõtẽtione seditio oriref. Ab his lõge diuersas lrãs.Q.Catullus in senatu recitauit: q̃s sibi noĩe Catilinæ redditas dicebat:earꝝ exẽplũ infrascriptũ ẽ.L.Catilia.Q.Catulo salutẽ. Aegregia tua fides re cognita grata mihi: magnis in meis ꝑiculis fiduciã cõmendationi meæ tribuit.Quãobrem defensionem i nouo cõsilio nõ statui parare:satisfactionẽ ex nulla cõscientia de culpa ꝓponere decreui: quã mediusfidi⁹:uera licet cognoscas: iniuriis & cõtumeliis cõcitatus:ꝙ fructu laboris industriæq; meæ priuatus:statũ dignitatis nõ obtinebã.Publicam miseroꝝ cãm ꝑ mea cõsuetudine suscepi:nõ ꝙ æs alienũ meis sũptũ noĩb⁹ ex possessionib⁹ soluere nõ possem:cũ & alienis nominib⁹ liberalitas Orestillæ:suæ:filiæq; copiis persolueret:sed ꝙ nõ dignos homines honore hõestatos uidebã: meq; falsa suspitione alienatum esse sentiebã: hoc noĩe satis hõestas ꝑ meo casu spes reliq̃ dignitatis conseruandæ sum secutus.Plura cũ uellẽ scribere nũciatum est mihi uim parari. Nunc Orestillam cõmendo: tuæq; fidei trado: eã ab iniuria defendas per liberos tuos rogatus aucto. Sed ipse paucos dies commoratus apud.C. Flamminium in agro aretino:dum ciuitatem antea solicitatã armis exornat:cum fascibus atq; aliis imperii insignib⁹ in castra ad Manlium contendit. Hæc ubi Romę cõperta sũt:senat⁹ Catilinã & Mãliũ hostes iudicat

¶Lucius Catilina &c.In hac orõne intẽdit Catilina.Q.Catulo Aureliã Orestillã cõmẽdare: & cõsilii sui ueritatẽ:quã aliis redat: apire. Pri⁹ enim captat beniuolentiã ipsius dicẽs:eius fidelitatem firmiter sibi eẽ expertã:& hoc ẽ.¶Tua fides ægregia.i.extra gregem aliorũ cognita. ¶Mihi grata re.i.rei expimento: uel sit una dictio recognita.i.iterũ:& iterũ cognita: & ideo mihi grata.¶Quãobrẽ:quia cognoui fidelitatem tuã.¶Non statui parare defensionẽ: nolui me defendere de crimĩe imposito.¶Nouo cõsilio.i.nouo cõsilio scelerũ.¶Satisfactionẽ: excusationẽ.Ecce detegit cõsilium:ordo.Decreui proponere de coniuratiõe mihi ĩposita satisfactionem.i.purgationẽ.¶De culpa.i.de coniuratione mihi impofita.¶Ex nulla conscientia.i. ꝙ nullo modo eẽm cõscius tãti sceleris: quã.s.

culpã:l; ut uera cognoscas.Mediusfidi⁹ aduerbiũ iurãdi a mediatore:& fide.i.ꝑ Mercuriũ:q mediator & fidus ĩterpś deoꝝ ẽ:uel ꝙ meli⁹ ẽ:mediusfid⁹.i.mediãte fide.¶Ego cõ.iniu.q̃tũ ad fcã.¶Et cõ.q̃tũ ad uerba. ¶Q.đ.e. pri.fructu laboꝝ:&hoc q̃tũ ad bella.¶Industriæq;:q̃tũ ad utilitatẽ:uel q̃tũ ad utilia ɔsilia.¶Suscepi.i.sub me accepi.¶Cãm mi.ꝑ mea cõ.i.queẽadmodũ semp cõsueui:sed ne oppõeref:ꝙ ꝑ aliq̃ necessitate fecisset:hoc remouet dicẽs.¶Nõ q̃a æs alie.&c.q.d.nõ suscepi:q̃a nõ possem ꝑsoluere.¶Ex possef.i. ex his: quæ possideo.¶Alienũ æs meis no.s.sũptũ cũ &c.¶Liberalitas Orestil.i.libera Orestilla ꝑsolueret.¶Alienum.s.mutuo acceptũ.¶Alienis no.i.ad fidẽ alienoꝝ:iõ dicit noĩb⁹:q̃a feneratoꝝ:& debitoꝝ:& fideiussoꝝ noĩa scribebãt.¶Persolueret: inq̃.ex suis copiis:& ex copiis filiæ suæ:nõ iõ ĩq̃ suscepi:sed eo.i.iõ ꝙ.¶Alienatũ:ab honore.¶Hoc no.i.hac de cã sum secut⁹.¶Satis hone.spes reli.meæ digni.cõser.i. ut ꝯuare possem quod residuũ erat libertatis.¶Pro meo casu.i.q̃liscũq; seq̃ref exitus.Plura tibi scriberẽ:sed ꝓuidendũ est de hostibus:qui uim parant mihi.¶Nũc igiť Orestillã tibi cõmẽdo:ut defendas eã:sed ipse ad hoc respicit:qđ superius dixerat:q̃a Catilina ex itinere cuiq; optimo litteras miserat:& se Massilliã in exiliũ ꝓficisci mandauerat:sed hoc totũ falsũ erat.¶Quia ipe cõmorat⁹ &c.¶Aliis insignib⁹.Per hꝰ ondit:ꝙ fasces sũt insignia.

LAV. VAL. ¶ Cæteris insig.uidelicet cū prætexta:q̄ erat uestis imperatoria.¶ Iudicat hostē:iudicare hostē ē:quod uulgo dicit:el bandizado p ribello.¶ Statuit delibe.antq̄ dicat.¶ Sine fraude:sine pœna. ¶ Cōdēnati rerum: præter eos condēnati erant capite:anteq̄ inirent cōiuratione:& Priscia. adducit hunc locū lib. de constru. cum ostendit preter interdū cū abltō coniungi:¶ Ea tempestate.Hic patriæ casum miseratus Salu. ¶ Cuicum.i.Po.Ro.¶ Ab or.so.i.ab occidente ad orientē.i.uniuersus orbis ab eo subactus est.¶ Domita: uicta. ¶ Parerent:obedirent.¶ Affluerent:abundarent.s.ocium:& diuitiæ.¶ Prima.i. præcipua:& excellentia. ¶ Perditum:ad perdendum se.¶ Nāq;. Reddit rationem:cur miserabile sibi uisum fuerit imperium Po.Ro.ea tēpestate.¶ Duobus .s.factis duob⁹ decretis:quæ supra memoraui : unum si quis coniurationē indicasset maxima sumpturum esse præmia:alterū:q' intra certū diem:qui in exercitu Manlii & Cati.erat: ipune ab armis discedere liceret. Tanta eni cā erat cur neq; q̄sq̄ coniurationē patefecerat:neq; ab armis discesserat.¶ Tanta uis:tantus impetus.¶ Vti tabes: ueluti quædam confectio atq; cōtagio.¶ Plærosq; ci.i.animos multoꝝ ciu.ū.¶ Aliēa:aliena erat a Reip.statu:coꝝ.s. qui cōscii coniuratiōis fuerant causa. ¶ Cuncta plæbs: oēs sine exceptione. ¶ Probabat:laudabat.¶ Incœpta: ꝓposita Cati. ¶ Studio noua.re. uoluntate nouarū rerum.¶ Adeo.i. certe:quia sibi sua displicent. ¶ Bonis inuidēt:quia boni nullo sibi malis adiumento sunt:sperant ex magnificentia maloꝝ aliquid boni cōsequi.¶ Vetera: quæ sunt præter utilitatem eoꝝ.¶ Noua:quia sperant sibi cōmoda fore.¶ Turba:turbatione.¶ Seditiōib⁹: discordiis.¶ Alunt:nutriunt.¶ Sine cu.cura rerum suaꝝ:qppe qa nihil possunt perdere. ¶ Facile:qa facile ē pauperē fieri.¶ Habet: possidet. ¶ Sine dāno:qa q nihil hēt:nihil amittere pōt. ¶ Vrbana plæbs:erat præceps.¶ Vero: pro sed ea erat præceps.¶ Vbiq;: in oibus Italiæ locis. ¶ Præstabant:uincebant : excellentiores erant probro.¶ Obscœnitate.Rē obscœnā itelligit: ut sunt stupra:adulteria:incestus.¶ Petulantia: superfluitate:nā petulantia ꝓprie est loq̄citas.i. superfluitas in uerbis:sed conuenit : ut nō solū uerboꝝ superfluitas dicat: sed etiam superfluitas bibendi:edendi:& cæterarum rerum : q̄ luxuriæ sunt.¶ Itē alii conflauerant Ro.qui præstabant pa.i.qui rem a patribus relictam amiserant:uel conuiuiis sumptuosis:uel amorib⁹ illicitis:uel condēnationibus:cū pænas pecuniarias soluere coacti essent ꝓpter scelus aliquod perpetratum.¶ Amissis:perditis diuitiis.quas eaꝝ patres testamento reliquerant.

cæteræ multitudini diem statuit:anteq̄ liceret sine fraude ab armis discedere:p̄terq̄ rerū capitaliū cōdēnatis.Præterea decernit:uti Cōsules delectū habeāt.C.Anto.cū exercitu Catilinā persequi maturet:Cicero urbi p̄sidio sit.Ea tēpestate : ubi impiū Po.Ro.multo maxie miserabile uisū est:cui cum usq; ad occasū ab ortu solis:oia domita armis parerent:domi ociū:atq; diuitiæ: quæ prima mortales putāt:affluerēt.Fuere tñ Ciues:q sese Rēq;p. obstinatis ais p̄ditū irent: nāq; duobus Senatus decretis:ex tanta multitudine:neq; p̄mio induct⁹ coniurationē patefecerat:neq; ex castris Catilinæ quisq̄ omnium discesserat. Tanta uis morbi : uti tabes:plærosq; ciuium animos iuaserat. Neq; solum illis aliena mens erat:qui conscii coniuratiōis fuerant.Sed omnino cuncta plæbs:nouarum rerum studio:Catilinæ cœpta ꝓbabat. Id adeo more suo uidebatur facere.Nam semper sunt in ciuitate:qb⁹ opes nullæ sūt:bōis inuidēt:malos extollunt:uetera odere:noua exoptant:odio suaꝝ rerū mutari oīa studēt:turba: atq; seditiōib⁹ sine cura aluntᷓ:quoniā egestas facile hr̄ sine dāno. Sed urbana plæbs:ea uero p̄ceps erat multis de causis: p̄mūq; q ubiq; ꝓbro: atq; petulātia p̄stabāt. Itē q

OMNIBO. ¶ Cæteræ multitudini:quæ erat cū eis.¶ Statuit diē:añ q̄.i.infra quā diē.¶ Sine fraude.i. sine pœna liceret inq̄ omnibus.¶ Præter condēnatis.Priscianus hoc adducit in exēplū. Quia præter figuratiue abltō adiunxit:cū actō tātū adiūgi debeat.¶ Præterea decernit senatus:ut cōsules delectū habeant.i.electionem quid ē unusquisq; faciat.Et ecce delectio. ¶ Antonius persequatᷓ Catilinā:Cicero conseruet urbē: tātus metus erat in urbe &c.¶ Ea tempestate.Multo maxime augmentū augmento addidit.¶ Perditū irēt.i.p̄dere.¶ Obstinatis.i.malignitate pertinacibus:& induratis & obstinatis uere.¶ Nāq; duob⁹ senatus decretis. Si quidem senatus duo decreta dederat:ut si quis seruus coniurationem indicasset:libertatem primū pro præmio haberet.Et si quis ab armis discedere uellet:infra diem statutum discedere liceret:sed propter illa decreta neq; quisq̄ &c.¶ Vti:idest sicut tabes. Tabes morbus est porcorum:qui de uno transit ad alium:ita illi : qui coniurati erant Catilinæ fauebant.¶ Neq; solum illis erat aliena mens a rep.&c.¶ Sed studio.i. ꝓpter studium nouarum rerum.Nouas res coniurationes uocat.¶ Odio suaꝝ reꝝ:quæ aduersæ sunt:& fere nullæ. ¶ Turba:idest turbatione.¶ Sine cura:quia cum habeant nihil:de nihilo curant.¶ Sine dāno:cum pauper nō habeat quid amittat. Ita cuncta plæbs fauebat inceptis Catilinæ.¶ Sed urbana plæbs: maxime ea uero erat præceps:idest præcipitata in malum:& quare præcipitata erat:uarias causas assignat.¶ Primumq;:idest prima causa est hæc.¶ Vbiq; præstabant:idest ubiq; præstantes erant.¶ Probro:idest obprobrio : ad uerba. ¶ Atq; petulantia:idest lasciuia:ad facta:a peto is:petulātes enim superflua appetunt:& illi erant qui amissis patrimoniis:idest qui patrimonia amiserant &c.

¶Per dede.per uituperia.& opbrobria.¶Fla.a.s.¶Flagitiū dr̄ oē uitiū flagitatione.i.rep̄hensione dignū: & pōt ī uerbis cōsiderari.nā flagitiū eēt:si qs piumū faceret.h.n.ↄstituit uerbo nō re.¶Faci.āt est uiciū:qđ ī scō ↄsistit:ut eēt:furtū:homicidiū:adulteriū:cōmittere.Hi ro.si.ī sen.queādmodū aq̄ uitiosa p rimas in fundo nauis igredit:ita uitiosi hoīes:& pditi se Ro.ↄtulerāt.¶Sēti.Sētina ē aq̄ uitiosa p rimas ī fūdo nauis ingressa putrida:& mali odoris:uñ sētiā ēt dr̄ a sentiēdo.eo ꝗ odore suo narib⁹nautaꝝ sentiat: & pp maluȝ odorē dr̄ nauseā facer̄.i.uomitū.¶Memo.syl.meminerāt q̄tū ex memoria Syllæ cōq̄sti eent:q̄ pp eādem utilitatē se ↄsecuturos,putabāt.si nouæ res fierēt ¶Ex gre.mi.ex ignobilib⁹.nā gregari milites dicuntur ignobiles:quasi ex grege:ut sunt qui militibus seruitia p̄stāt:quos appellam⁹ agasones: lixas: calones:uel q pabulatū:uel lignatū eunt. ¶Victure.epulis regiis:cultib⁹regiis: uestib⁹ regiis.¶Si fo.i.si ille p̄stātior eēt:q fortior eēt ī armis.¶Quæ mer.hoīes appellabāt ope: ut ī epistolis Ci.ad atticū uerūtñ in sacra pagina īuenit misit oparios ī uineā suā.& ītelligit de hmōi hominib⁹.¶Mercede:ut ligonizare agros:putare uites.¶Priuatis: q̄s ferri uidebat. & supiori tpe fcās eē audiuerat.¶Ingrato:molesto:ñ placido sibi.¶Eos agrestes opas.¶Quo: pp qđ.¶Egētes paupes:maxima spe utilitatis,ꝓposita.¶Sibi: ac.r.p.iuxta:qđ sibi utile ē:id ēt reip. utile uider̄ ¶Præterea il. alios cōmemorat: qui parati erāt ad rēp.ꝑturbād i quoꝝ oēs erāt ciues ro. ¶Victoriā:pp uictoriā Syllæ . ¶Parē. q fuerāt secuti ptes Caii ma.¶Proscripti.capite dānati a Sylla ¶Bona er.qa qcūq̄ ꝓscripti fuissēt . unusqsq̄ bōa eoꝝ diripe poterat.¶Ius li.Vnū seqt ex reliquo:nā q̄to magiis opp̄ssi fuerāt.tātomin⁹libtatis erat eis.¶Alio.a.q̄ illos : quos sup̄ mēoraui. ¶Euē.s.ut resp.pderet.¶Aliaꝝ.i.q ptes seq̄bāt sēatui aduersas q̄ ipsi uellēt.¶Mi.ua.s.cæteris:ꝗ sēatu pl⁹ ualebāt.ip̄i uero optabāt rēp.ꝑturbari: eo:ꝗ nēo uellet alios aucītate pl⁹ualē.q̄ se ip̄os. ¶Id ma.ꝗ tribunat⁹restitut⁹fuerat:& recte malū dicit:nā ut ēt Ti.Li.dicit ptās tribunitia infensa erat senatui.¶Reuer.in ci.nā intermissa fuerat tribunitia ptās cū senatus uires suas auxisset. tribu.pl.deposuisset.¶Cn.Pō.q bellū ciuile cōtra Cæ.gessit:sȝ nōdū tp̄s huius belli ciuilis euenerat.cū ī urbe reuerterat.tribuni. po. Pō.ut sibi fauorē populi cōciliaret rogationes ad populū tulit:ut & tri.pl.crearent.q magr̄at⁹ sp īsensus erat ordini. senat⁹.¶Aetas: qa iuuenis.animus:qa īcitati erant aduersus p̄es.¶Cri.senatū.¶Lar.legimus Cæ.populo fecisse cōuiuiū.

per dedecora.patrimōiis amissis uagabāt. Postremo.quos flagitiū. aut facin⁹ domo expulerat .Hi Ro.sicut ī sentinā cōfluxerāt.Deide multi memores Syllāæ uictoriæ.ꝗ ex gregariis militibus alios Sēatores uidebāt.alios ita diuites. ut regio uictu: atq̄ cultu ætatē agerēt.sibi qsq̄:si ī armis foret:ex uictoria talia spabat. Pręterea iuuētus quæ ī agris manuū mercede inopiā tollerauerat:priuatis atq̄ publicis largitiōibus excita.urbanū ociū īgrato labori p̄tulerat:eos atq̄ alios oēs malū publicū alebat.Quo min⁹ mirādū ē:hoīes egētes malis moribus:maxīa spe:Reip.iuxta:ac sibi cōsuluisse.Preterea quoꝝ uictoria ꝓscripti Syllæ parētes : bona erepta.ius libertatis immiutū erat: haud sane alio aīo belli euētū expectabāt.Ad hoc qcūq̄ aliaꝝ q̄ Senatus partiū erant cōturbari Rēp.q̄ minus ualere ipsi malebāt:id adeo malū multos post annos in Ciuitatē reuerterat Nā postq̄.G.pompeio.M. Crasso Cōsulibus tribunitia potestas restituta ē. homines adolescētes summā potestatē nacti. quibus ætas.animusq̄ ferox erat.cæpe Senatū criminādo.plæbem exagitare.deinde largiēdo.atq̄ pollicendo magis īcendere. ita ipsi clari potentesque

OMNI BON.

¶Per dedecora:& quia longū eēt cōmemorare oēs dicit.¶Postre.oēs quos.¶Flagi.in factis.¶Facinus in dictis.hi inq̄ oēs sordidi.¶Confluxerāt Romā:ueluti in sentinā fluunt sordes:& dr̄ sentina a sentiēdo: eo ꝗ grauiter sentiat fetor ei⁹.¶Deide:ē alia cā corruptiōis ex militib⁹.¶Gregariis.i.q erāt de grege.i.de plæbe.Quisq̄ sibi sperabat talia uentura ex uictoria.ita tñ:si foret in armis uictoria subaudi.¶In armis foret.i. in armis catilinæ.¶Præ.i.p̄teristas cās:erat & ista.¶Excita cōmota ad belum donis.¶Vrbanum ociuȝ. qđ eēt bellū spabāt adipisci.¶Ingrato labori.quē exercebāt ī agris.¶Quo.i.pp qđ.¶Minus mirādū ē hoīes egētes:ut pote q talia sibi spabāt.q̄ Syllanis contingerāt.¶Iuxta .i.æqualiter¶Cōsuluisse.r.p.ac sibi qa sibi & rei p.male ↄsuluerūt.¶Præ.i.p̄ter hos supra dictos:quoꝝ parētes,ꝓscripti erat.i. deleti in tabulis.ī qb⁹pri⁹ eēnt ↄscripti.¶Sāe.i.certe.¶Haud:p ñ.¶Alio aīo:q̄ supra.¶Ad h̄:q erāt alioꝝ ptiū q̄ senat⁹: sētiebāt cōtra r.p.ut sic magis ualerent:q̄ ipsi uellent minus ualere repu.conturbata: & quia animis adeo obstinatis erant: ideo malum istud reuerterat.Antiquū est:& benedico reuerterat:nam prius extiterat:ad qđ ostendendū author facit digressionem. Si quidem tribunitia potestas maxīa cē solebat.Tribunus:n quotiēs uolebat: plæbē cōtra nobilitatem excitare poterat.sed iā longo tpe deperierat.Contigit autem.G.pompeiū:&. M.crassum eodem tempore tribunos:& consules esse:quī quodammodo:neglecto consulatu.tribunatum uoluerunt in pristinum statum reuocare:& ita plebem contra nobilitatem grauiter excitare: & tunc a plebe grauissime astricta est nobilitas:postea contigit Pompeium coutra Mitridatē regem Pōti missum fuisse : & tūc opes plæbis maxime sunt imminutæ: & sic ecōtrario plæbs grauissime astricta est a nobilitate.Et hoc exequtur author dicens.¶Nam postq̄ tribūitia poiestas restituta est in pristinum statum.¶Homines adolescentes.Tales eos ostendit:ꝗ cito quid tale facerent:ita ipsi.s. consules.

LAV. VAL. ¶ Fieri:.p fiebāt. ¶ Pleraq3:maior pars. ¶ Ope:possibilitate:sic Vir. Nō opis ē nostræ Dido. ¶ No.adolescētes. ¶ Sub sp.i.simulātes se defendere senatus authoritatem:sed tamen hoc faciebāt:ut magis senatum defenderent:q̄ ut suas opes augerent. ¶ Pro sua.ma.i.pro defendenda sua magnitudine. ¶ Quicunq3.i.omnes ciues. ¶ Alii.Declarat quomodo honestis nominibus ptes certabant modestia:ut se continerent. ¶ Modus:finis: ¶ Vtriq3:& plæbs:& patricii. ¶ Gn. Pō. q semper popularis.i.populo gratus fuerat:& plæbē:quibuscunq3 poterat ratiōibus sibi uendicauerat. ¶ Bellum ma.contra piratas:qui itinera obsederāt: & transeūtibus bona diripuerant. ¶ Mithridaticum:nam deuictis piratis missus est contra Mithridatem regem Ponti:quem Pō.tandem coegit ad mortē. ¶ Plæbis opes duce amisso Pō.uidel3:plæbs in pœnis uenit. ¶ Paucorū.s.nobilium:paucorum dixit:quia plæbs maiori in numero.est q̄ nobilitas. ¶ Hi.s.nobiles. ¶ Innoxii. Innoxius dicitur non solū:qui nemini nocet:sed etiam:q a nullo nocet:sicut hoc loco accipiendum est. ¶ Florentes:opibus. ¶ Sine metu:a plæbe. ¶ Iudiciis:condēnationibus. ¶ Terrere ipsi:qui i magistratu erant:alios nobiles terrebāt iudiciis: ut placidius tractarent plæbē:ut si plæbs subiecta teneret:ipsa facilius ferret:cū uideret alios iudiciis terreri. ¶ Dubiis:cū res dubiæ essent. ¶ Nouandis re.i.nouitate rerum. ¶ Vetus cer. qd' inter nobiles:& plæbem fuerat. ¶ Primo p̄lio:qd gestum est inter Catilinam:& Anto.consulem. ¶ Aequa manu:æquo marte. ¶ Clades:pnicies. ¶ Calamitas:miseria. ¶ Quin:prout non. ¶ Defessis.s.uictoribus:detrimētis belli lassis. ¶ Exāguibus:languidis:uulneribus acceptis in bello. ¶ Extorqueret:ui auferret. ¶ Qui plus posset.significat:aut magnum Pompeiū:siue Crassum:quorum opes maximæ erant in urbe.Ro. ¶ Extra coniurationē:qui coniurationis conscii nō erant. ¶ In his.s.qui cōiurationis ignari ad Catilinam proficiscerentur. ¶ Quem.s.Fuluium. ¶ Retractum ex iti.domū reductū. ¶ Neca. suffocari sine iudicio:cum ad coniuratores patriæ se conferre uoluisset. ¶ Hisdem temporibus:nō nulli extra cōiurationem profecti sunt in castra ad Catilinam.

fieri.Contra eos summa ope nitebat' plæraq3 nobilitas:sub Senat9 spē:p sua magnitudine. Nāq3 uti paucis uerum absoluā:post illa tēpora:qcunq3 Rempu.agitauere:honestis nominibus alii: sicut iura populi defenderent:pars quo Senat9 auctoritas maxima foret:bonū publicū simulātes:pro sua quisq3 potentia certabat. Neq3 illis modestia: neq3 modus contentionis erat:utriq3 uictoriā crudeliter exercebant. Sed postq̄ Gn. Pō. ad bellum maritimum:atq3 Mithridaticum missus ē: plæbis opes iminutæ:paucorū potentia creuit. Hi Magistratus:prouincias:aliaq3 omnia tenere: ipi inoxii florētes:sine metu ætatē agere: cæterosq3 iudiciis terrere grauissime:quo ipsam plæbē i magistratu placidi9 tractarēt. Sed ubi primū:dubiis reb9 nouandis spes oblata ē:uetus certamē aīos eorɣ arrexit. Quod si primo p̄lio Catilina superior:aut æq̄ manu discessisset:pfecto magna clades: atq3 calamitas Rēp.oppressisset. Neq3 illis: qui uictoriam adepti forent: diutius ea uti licuisset.qn defessis & exanguib9.q plus posset libertatē.atq3 ipiū extorqueret. Fuere tamē extra cōiuratione cōplures. q ad Catilinam in initio pfecti sunt. In his erat Fuluius Senatoris filius.quem retractū ex itinere pa:rēs necari iussit. Hisdē temporibus Ro.Lentulus

OMNIBO. ¶ Fieri.i.fiebant clara in fama. Et constantes in populo sub spē senatus:dicebant enim causa:& & defensione senatus facere:sed tamen id faciebant. ¶ Pro sua magnitudine:idest secundum posse suum:& bene dixit sub specie senatus. ¶ Nanque ut i ut paucis uerum: idest ueritatem paucis &c. ¶ Quicunque agitauere.r.p.sub honestis causis agitauere honestas semper prætendebant causas:& uere honestas.Nam alii:qui infestabant nobiles:id faciebant: sicuti defenderent iura populi:se enim id facere dicebant. ¶ Pars uero:quæ plæbem infestabat:quo:idest:ut authoritas senatus foret maxima:bonum.p.simulantes:qd non erat. ¶ Neque mostestia:in uerbis. ¶ Nec modus:in factis ¶ Vtrique:cum:qui fauebant senatui:tum qui plæbi. ¶ Victoriam crudeliter exercebant: idest per crudelitatem uincere intendebant. ¶ Sed postquam.Gn.Pompeius ab bellum Mithridaticum.i.contra Mithridatem. ¶ Potentia paucorum creuit:scilicet nobilium:& quia nobiles omnia tenebant. ¶ Ipsi innoxii erant: Innoxii in passiua significatione:idest quibus nemo nocebat:ideo florentes erant prosperitate sua gloriantes. ¶ Terrere:idest terrebāt. ¶ Ceteros iudiciis:idest ignobiles. ¶ Quo idest ut. ¶ In magistratu:idest ipsi facti magistri. ¶ Tractarent plæbem placidius.idest magis iuxta placidū ¶ .Sed ubi:ita plæbs attricta est:& postq̄ primum potuit surrexit:scilicet per Catilinam.& hoc est:qd superius dixit.Reuerterat uetus certamen.qd fuerat inter nobiles & plæbem. ¶ Eorum.qui erant ex parte plæbis. ¶ Quod.idest propter q:quia erecti sunt. ¶ Si primo prœlio non fuerit.s.uictor. ¶ Catilina discessisset supior.s.uictor. ¶ Aut æqua manu.idest æquo prelio. ¶ Fuere.Redit ad nouatiōem.facta digressione:continuat & dicit illos:qui de cōiuratione erant.profectos esse ad Catilinam.& quidem: qui non erant ad eum profecti sunt. & hoc est. ¶ Fuluius:extra coniurationem. ¶ Retractum ex itinere.Per hoc ostendit:quantum.ab omnibus diligenda sit.r.p.quia etiam pater contra.r.p.filio non pepercit:ita Catilina se:& suos extra romanam urbem præparabat. ¶ Hisdem temporibus Romæ Lentulus.

¶Sicuti Ca.p̄. nam:ut superius dixi:cū discessit Catilina:tradidit negocium Lentulo:ut omnia diligenter agerei:quæ ad cōiurationis opus pertinerent.¶Idoneos:aptos.¶Nouis rebus:ad nouandas res.¶Morib⁹: quia malis moribus uiuebant:& uixerant:& ideo perduriores erant ad flagitia. ¶Fortuna: quia pauperes erant:& inopes.¶Per alios:per internuncios.¶Cuiuscūq; modi.g.h.o.i.omne genus hominum. ¶Vsui: utilitati.¶Bello:ad bellum.¶Igitur:quia p̄ter ciues Romanos etiā cuiuscunq; generis homines sollicitabant:qui bello usui forent.¶Allobrogum. Sunt populi Galliæ Transalpinæ. ¶Ad societatem: contra patriam. ¶Publice:propter non solutū publicū tributū.¶Priuati pp tributū singulaꝝ psonaꝝ:iō alieno ære erāt obstricti. ¶Bellicosa:quia semp Galli delectantur bellis.¶Negociatus erat.i.negociationē fecerat i Gallia: iō nouerat eos inuicem:sicuti ipsi eum noscebāt.¶Sine mora.q.d. non opus fuit longa salutatiōe: cum ipse legatis esset notus:& ipse eos nouisset.¶Dolens. Dicebat:scio uos usq; adeo oppressos:ut soluere non possitis tributum:quod Populus Romanus imposuit ciuitatibus:atq; priuatis hoībus. ¶Magistratuū: uidelicet consulū p̄torū: præfectorum prouinciarum:& cæterorum:qui imperiū populi haberent. ¶Accusare senatū:qa cōquestus ad senatū ipse: nec qdem sibi quicq̄ opis attulisset. Et se in eam necessitatem adductū esse dicebat: ut calamitatibus suis nullum sibi remedium relinquatur:præter mortem.¶Dixit. Vmbrenus. ¶Asperum:durū.¶Ea res:quā facerent.¶Decii Bruti. Hic erat uir Sēproniæ:quam dixit coniurationis consciam esse:iō in domū ipsius duxit legatos: ꝗ ipse coniurationis inscius:eo ꝙ amātissimus esset Reipub. sed Sempronia eius uxor in coniuratione erat.¶Tum:eo tēpore. ¶Præterea:præterq̄ ꝙ in domum. Bruti deduxit: q.s. domus coniurationis erat conscia ꝓpter Semproniam.¶Gabinium:nam Gabinius Senator erat.¶Eo:Gabinio.¶Socios:potentissimos:ac nobilissimos huius coniurationis conscios. ¶Cuiusq;:tam ordinis senatoꝝ q̄ equestris: ut erat Cæsar Pomp. Cras. Innoxios:innocentes: q'nihil penitus de coniuratione sciebant.¶Amplior eēt:ut alacriori aīo rem aggrederentur legati.¶Pollicitos:quia ꝓmiserūt se quoq; ipsius coniuratiōis partes adiuturos esse.¶In incerto: in dubio in ambiguo. quidnam consilii potissimum sequerentur:an coniurationem: an reipu. statum iuuarent.¶In altera pte:uidelicet:ut sequerentur coniurationis partes.

sicuti Catilina p̄ceperat:quoscūq; morib⁹:aut fortuna:nouis uirib⁹ idoneos credebat:aut p se: aut p alios sollicitabat: neq; solū ciues: sed cuiuscūq; modi gen⁹ hominū:qd mō bello usui foret. Igit̄ P. Vmbreno cuidā negociū dat:uti legatos Allobrogū reqrat:eos:si possit:īpellat ad societatē belli:existimās publice:priuatiq; ære alieno opp̄ssos: præterea ꝙ natura gēs gallica bellicosa esset:facile eos ad tale cōsilium adduci posse. Vmbrenus:ꝙ i Gallia negociatus erat:plærisq; principib⁹ ciuitatum notus erat: atq; eos nouerat. Itaq; sine mora: ubi primū legatos in foro cōspexit: pcunctās pauca de statu ciuitatis:& q̄si dolēs casū eius reqrere cœpit:quē exitum tātis malis sperarēt. Postq̄ illos uidet q̄ri de auaritia magistratuū: accusare senatum:ꝙ in eo auxilii nihil eēt:miseriis suis remediū morte expectare. At ego inqt uobis mō: si uiri eē uultis:rationē ondā:qua tanta ista mala effugiatis. Hæc ubi dixit: Allobroges i maxiam spē adducit Vmbrenū orare:ut sui misereatur:nihil tam aspe rum:nihil tam difficile esse:qd' non cupidissime factur essent:dum ea res ciuitatem æré alieno liberaret. Ille eos in domum. D. Bruti perduxit:qd' foro ꝓpinqua erat. neq; aliena consilii pp Sēproniā. nā tū Brut⁹ ab Ro. aberat. p̄terea Gabiniū arcessit. quo maior auctoritas suo sermōi inesset. eo p̄sente. cōiurationem apit. noīat socios. p̄terea multos cuiusq; gn̄is inoxios. quo legatis aīus amplior esset. Deinde eos pollicitos operam suam. domū mittit. Sed Allobroges diu i icerto habuere. q̄dnā consilii caperent. In altera parte erat æs alienum.

¶Solicitabat: quoscūq; credebat idoneos reb⁹: ideſt cōiurationi.¶Morib⁹:ideſt per malos mores.¶Aut fortuna:ideſt egestate:& qa non solū per se:sed & p alios. ¶Igit̄ cuidā dat negociū.s. Publio Vmbrēo.¶Legatos:qui uectigalia Romana a Gallis obtulerant.¶Oppre. alie. ære.i. oberratos.¶Publice.i.pp publica tributa.¶Priuati:pp sua ꝓpa.¶Præ.i.p̄ter eā cām iterpellādi:& hac de cā negociū dedit Vmbre.¶Quod.i.qa Vmbren⁹ erat nego.i.negocia sua hūerat iqrēdo tributa Romanoꝝ ciuitatū Gallicaꝝ.¶Eos.i.legatos Vmbrēo datū ē negociū:qa Vmbren⁹ &c.¶Ciuitatis.s.suæ dolēs casum eius.s.ꝙ ita erat tributaria.¶Tantis malis: ideſt seruituti illi: & aliis.¶Auaritia magi. qa illi sua auferebant. Nos qdē mortē expectam⁹.s.p̄miū:uel solaciū nr̄is miſiis:at ego alidōndā remediū uobis.¶Dū ea res quā .s.facerēt.¶Liberaret eos ab alieō ære.i.a tributo:qd soluebāt: & ita se alienabāt.¶Ille eos i domū. D. Bru. pduxit. His duab⁹ de cāis:ꝙ dom⁹ erat ꝓpinq̄ foro:& qa Sēpro. uxor Bruti cōscia erat đ cōiuratōe. Diceret aliquis:qūo auderet eos ducere illuc:cū Brutus nō esset de cōiueatiōe dic. Nam tum Brutus a Roma aberat. ¶Innoxios.i.imunes.¶Opā:qdē pollicebant opam:sed tn̄ adhuc dubitabāt qd facerēt:& ponit utrāq; pte deliberationis:& dicit.¶In altera parte.s.Catilinæ erat æs alienum persoluendum.

LAV. VAL.

OMNI BON.

LAV. VAL. ¶Studium belli:quia gens illa bellicoſiſſima fuit.¶ Magna merces in ſpe:quia ſi obtinuerimus ciuitati dominabimur.¶ In altera par.maiores opes reipu.contra cõiuratores.¶ Maiores opes:nã plus poſſe uidebatur totus Reip.ſtatus:q̃ pauci q cõtra Rẽp.coniuraſſent.¶ Tuta cõſilia:quia nihil erat periculi cõiurationẽ patefacere.¶ Certa p̃mia.Nam ſenatus cõſultũ factuꝫ eſt:quo præmia dabant̃ his: qui cõiurationẽ indicaſſent.¶ Illis:Allobrogibus.¶ Fortuna rei:ut reipu.magis faueret q̃ coniuratoribus.¶ Cuius.Qu.Fabii.¶ Ciuitas eoꝝ Allobrogũ.Nã ut uidimus fieri.unaquæq; ciuitas ſuum habet patronum.¶ Studium:uoluntatem coniurationis.¶ Cæteros: ſocios p̃ter hũc Vmbrenum:& Gabinium.¶ Bene polliceant̃: uidelicꝫ ſeu paratos eſſe ad iuuãdũ cõiurationẽ. ¶ Quã maxime:ut ita ab eis cõiurationis conſilia excipiant:ut ipſi poſtea negare nõ poſſint. ¶ Hiſdẽ temporibus:quibus illa gerebantur.¶ In Gallia citeriore:quæ eſt citra alpes.¶ Vlteriore: quæ ẽ ultra alpes.¶ Agro piceno:quem nunc anconitanum appellamus.¶ Dimiſerat:in diuerſas p̃tes miſerat:ut cum opus eſſet:ſibi præſto eſſent.¶ Inconſulte:quia haꝝ rerum erãt imperiti : iõ neſciebant occulte coniurationẽ ſequi.¶ Incõſulte:inconſiderate:ſimul tali tempore non ordine agebant:ſicuti Catilina præceperat.¶ Nocturnis conſiliis:quia nocturno tempore cætus congregabant:& inter ſe de coniuratione conſilia agebant.¶ Portationibus tælorum. Nã arma portabant:nunc huc:nunc illuc.¶ Timoris q̃ periculi:omnia timore compleuerant:cum tamen nullum periculũ eſſet.¶ Ex eo numero : q metus fecerant.¶ Ex ſociis:Catilinæ. ¶ Cauſa cognita:detecta:plures ex ſociis eo numero cõiecerat in uincula.¶ Cõplures:multos.¶ In uincula:in carcerem.¶ Itẽ:ſimiliter:quẽadmodum ille fecerat in Gallia ulteriore: ita iſte in Gallia citeriore multos in uincula coniecit.¶ Caius: multos ſcilicet cõiecerat in carcerẽ. At Romæ. Nunc dicit:quid fecerit Lentulus in urbe cũ cæteris coniuratoribus:uidelicet cũ Vmbreno Gabinio:& cæteris ſenatoribus:q huius cõiurationis conſcii:& participes erãt. ¶ Paratis: a Catilina.¶ Feſulanũ.Feſulũ ẽ ciuitas Hetruriæ.¶ Lucius: qa & ipſe huius coniurationis erat ſocius.¶ Cõcione habita:aggregato populo. ¶ Quæreretur:pro conquæreretur.¶ Grauiſſimam inuidiã belli:odium maximum:ꝙ diceret Cicero nẽ deſperatuꝫ: atq; inanimatum fuiſſe in Catilinam:& ꝙ ipſe coactus fuerit arma cõtra patriã ſumere:& hæc omnia mala cauſa Ci. p̃ueniſſe.¶ Optimo conſuli.Ci.Hæc maxima eſt laus Saluſtii:ꝙ uer⁹ fuerit hiſtoriæ ſcriptor : nec q̃cquã mentitus fuerit..Nam ubique laudat Cicero.cum tamen conſtet inter eos maximas fuiſſe inimicitias.¶ Eo ſigno:uidelicet concionis habitæ a Lu.Beſtia:quia ita conſtituerat:ut cum die: quo Lu. Beſtia conqueſtus eſt de actibus Cice.ſequẽti nocte : oĩa quæ ſibi cõmiſſa fuiſſent:impigre exequerẽtur.¶ Proxima:ſequenti.¶ Ea:negocia.¶ Magna manu:magnis copiis.

ſtudium belli:magna merces in ſpe uictoriæ. At in altera:maiores opes:tuta conſilia: p incerta ſpe:certa p̃mia. Hæc illis uoluentib⁹:tandẽ uicit fortuna reip. Itaq;.Q.Fabio zãgę:cui⁹ patrocinio ciuitas plurimũ utebat̃:oẽm rẽ:uti cognouerant: apiunt Cice.p Zãgam:cognito cõſilio: legatis p̃cepit:ut ſtudiũ cõiurationis uæhemẽter ſimulent:cæteros adeant : bene polliceant̃:dentq; operã: uti eos q̃ maxime manifeſtos habeãt. Hiſdem fere temporibus in Gallia citeriore: atq; ulteriore. Itẽ in agro Piceno:Brutioq;:& Appullia motus erat. Namq; illi:quos antea Catilina dimiſerat:incõſulte:ac ueluti per dementiam cũcta agebant: nocturnis cõſiliis:armorum:atq; tælorum portationibus:feſtinando:agitando omnia: plus timoris q̃ piculi effecerant. Ex eo numero complures .Q. Metellus Celer prętor ex ſociis.cauſa cognita:in uicula cõiecerat. Item in citeriore Gallia. C.Murena: qui ei prouinciæ legatus præerat. At Romæ Lentulus: cũ cæteris:q pricipes cõiuratiõis erant: paratis. ut uidebat̃.magnis copiis.cõſtituerat.uti cũ Catilia in agrũ Feſulanũ cũ exercitu ueniſſet .L. Beſtia Tri.ple.cõciõe habita. cũ q̃reret̃ de actiõib⁹ Ci. belliq; grauiſſimã inuidiam optimo cõſuli ĩponeret. Eo ſigno.proxima nocte.cætera multitudo cõiurationis.ſuum quiſq; negocium exequerentur. ſed ea diuiſa hoc modo dicebantur. Statilius & Gabinius.uti cum magna mãu. duodecim ſimul

OMNIBO. ¶Et ſtudiũ belli:quia eos bellare oportebat:ꝓpter æs alienũ hñdũ: ſed p ſtudiũ belli erat magna merces in ſpe uictoriæ.¶ At in altera:Ciceronis.ſ.erãt maiores opes. Magna p̃mia promiſerat:ſi quis cõiurationẽ aperiret.¶ Tuta cõſilia.Hoc refert̃ ad eos:q cõiuratiõem patefeciſſent.¶ Proſpe.Incerta p̃mia ex p̃te Catiliæ erant:p̃mia certa ex parte Ciceronis.¶ Tandẽ:poſt lõgã deliberationẽ:uicit fortuna.R.P.qa legati.R.P. fauerunt.¶ Itaq; Quinto Fabio Zãgæ:trinominis erat.¶ Ciuitas.i.Roma.¶ Simulẽt ſtudiũ: q̃d'tñ nõ habebant.¶ Cæteros.ſ.cõiuratores manifeſtos.i.oĩno detectos in coniuratione.Ita Romæ agebant̃. ¶ Iſdem fere temporibus &c.Phiſicum temperamentũ.¶ In Gallia citeriore:quæ nobis eſt Ciſalpina: & ulteriore: q̃ nobis Tranſalpina:uere erat metus:nãq; illi &c.¶ Quĩtus Metellus celer:trinominis erat. ¶ Cognita cauſa ex ſociis.ſcilicet ſuis.¶ Itẽ.C.Murena:qui ei prouinciæ legatus erat:q̃ p̃xima ẽ ſuperiori:complures in uincula coniecerat.¶ Conſtituerat:ut Lucius Beſtia &c.¶ Eo ſigno:ideſt ea contione exigente pro ſigno.

LAV. VAL.

¶ Opportuna: ad gerendum: nam cum in parte urbis in cendium factum esset: omnes mediam urbem reliquissent & ad extinguendum ignem concurrissent: itaq; Cicero consul & cæteri boni ciues in media urbe destituerentur: quo facto: nos maximo ocio: & consulem: & cæteros Reipubli. amātissimos trucidare poterimus. ¶ Aggrederetur: contenderet: ut intra ædes: ad eum obtruncuncandum iret. ¶ Alium: scilicet senatorem. ¶ Parentes: reipu. amantissimos. ¶ Cæde: senatorum: consulis: & parentum. ¶ Incendio: urbis. ¶ Hæc patrata: scilicet: incendia: cædes & rapinas. ¶ Prolatando proferēdo. ¶ Corrumpere: destruere. ¶ Facto: pro facere. ¶ Consulto: pro consulere. ¶ Pauci adiuuarent: pauci ex sociis. ¶ Languētibus. torpescētibus. ¶ Ferox: indomitus natura. ¶ Vehemēs: acer. ¶ Promptus: ad lacessendum: & pulsandū ¶ Ex præcepto Ciceronis: quia Cicero consul ꝑceperat: introductionem habere per intercessorem Gabinium: quare uenerūt: & petierūt a Gabinio: ut sibi copia fieret colloquēdi cæteros cōiuratores. ¶ Postulat ius. & ita Gabinius eos duxit ad cæteros coniuratores. ¶ Lētulo Cethego Item Cas. qui omnes erant coniuratores. ¶ Iusiurādum: scilicet societatis factæ inter Allobroges & coniuratores. ¶ Quod signatum: ad suos uidelicet: ut possumus fœdus iureiurā. factum ostendere ciuibus nostris: ut scripto appareat: uos iureiurādo facto: nos in hac cōiuratiōe accipere: dicebant enim aliter suos ciues sibi fidem non esse daturos. Quod iusiurandum. ¶ Signatum: sigillatum: nam scripta rata: & firma solent sigilla habere: quibus magna fides adhibentur: nam aliter scripta corrumpi possent. ¶ Eos impelli: suos Allobroges. Dicebāt enim nisi nobis iusiurandum sigillatum dederitis: non facile persuadere poterimus ciuib⁹ nostris hoc uerum eē. ¶ Nihil suspicantes: credebant enim hoc uere: nō simulate dici a legatis. ¶ Eo: ad Allobroges. ¶ Breui tempore: qua propter non est opus iureiurando meo. ¶ Lentulus: alter coniurationis princeps. ¶ His: Allobrogibus. ¶ Crotonienses; de Crotona ciuitate. ¶ Domum pergerent: priusquam domum conuerterentur. ¶ Volturcio dat: idest litteras cōmittit uolturtio: quas ad Catilinā deferat: & est usitatus dicendi modus: do tibi litteras ad Antonium: idest committo tibi litteras: quas deferas ad Antonium. ¶ Qui sim: & cætera. Noluit ponere nomē suum ne scriptū cognosceret. ¶ Vir: fortis. ¶ Etiam infimorum: non solum a ciuibus: sed etiam a seruis: si forte ita opus esse uidebatur. ¶ Promptus manu: uulgo dicitur. baccaleto de le man. ¶ Iusiurādum: scriptum intellige aliter nisi dederit iusiurandū etcetera. ¶ Adhæc. Non prosequitur mandata: quæ dedit his qui litteras portabant ne forte: cōiuratione detecta daret penas.

opportuna loca urbis incenderent: quo tumultu facilior aditus ad consulem: cæterosq; quibus insidiæ parabantur: fieret: Cethegus Cice. ianuam obsideret: eumq; ui aggrederetur: alius autem alium Sed filii familiarum: quorum ex nobilitate maxima pars erat: parentes interficerent: simul cæde: & incendio perculsis omnibus: ad Catilinam erūperent. Inter hæc parata atq; decreta: Cethegus semper quærebatur de ignauia sociorum: illos dubitando: & dies prolatando: magnas oportunitates corrumpere: facto non consulto: in tali periculo opus esse: seque: si pauci adiuuarent: languentibus aliis: impetum in curiam facturum. Natura ferox. uæhemens: manu promptus erat: maximū bonum in celeritate putabat. Sed Allobroges: ex præcepto Ciceronis: per Gabinium cæteros cōueniunt. Ab Lentulo: Cethego: Statilio. item Cassio postulant iusiurandum: quod signatum ad ciues perferant. aliter haud facile. ad tantum negocium eos ipelli posse. Cæteri nihil suspicātes dat cassius semet. eo breui uenturum pollicetur. ac pauloante legatus ex urbe proficiscitur. Lētulus cum his Titum Volturcium quēdam crotoniensem mittit. ut Allobroges. priusquam domum pergerent cum catilina data. atq; accepta fide. societatē cōfirmarent. Ipse Volturcio litteras ad catilinam dat: quarū exēplū infra scriptū est. Qui sim scies. ex eo. quē ad te misi. cura ut uir sis. & cogita quē in locum sis ꝓgressus. & uide qd iam tibi sit necesse. cura. ut oīum tibi auxilia adiūgas. etiam infimorū

OMNI BO.

¶ Filii familiarum: idest suorum nobilium: non enim numerantur familiæ. nisi nobilium. ¶ Ad Catilinam erumperent: idest exirent: nam Catilina extra urbem erat. Cethegus maximum bonum in celeritate putabat: unde Horatius Cethegorum familiam citam: & expeditam uocat: ubi ait. Vbique citis non exaudita Cethegis. Ita constituerant Catilinarii & cætera. ¶ Sed Allobroges. Hoc modo impedierunt: quia ex præcepto Ciceronis & cætera. ¶ Per Gabinium: qui erat ex Catilinariis. ¶ Cæteros: participes coniurationis. ¶ Quod signatum: idest sigillo suo confirmatum. ¶ Perferant ad ciues suos: scilicet Gallicos. ¶ Litteras. In his litteris intendit Lentulus Catilinæ persuadere: ut cum iudicatus sit hostis a Romanis: auxilium petat ab omnibus: etiam ab infimis: audierat enim ipsum refutare seruorum auxilia. Noluit autem ponere nomen suum: ne litteris inuentis: eas misisse argueretur: dicit itaque: nomen meum non posui: quia satis per legatū cognosces: qui sim & cætera. ¶ Qui sim: fac: ut cogites in quanta calamitate sis: & ita tibi prouideas: & memineris: te uirum esse: ne a proposito desistas.

LAV. VAL. ¶ Ad hæc præterea.i.pter:idest hæc.¶ Dat Lẽtulo:& Volturcio:& legatis.¶ Quo cõsilio:& cætera:quia Catilina repudiabat seruos:ne uideref contra dignitatem facere:si uellet seruos ciuibus Roma.imiscere.¶ Cũ ab senatu hostis:ob quam causam iam non potes tuam dignitatem tueri.¶ Seruitia:idest seruos:nam seruitia pro seruis poni sæpe uidimus.¶ Propius:uidelicet ad urbem.¶ His rebus actis.Nunc dicit : quo consilio usus fuerit consul:cum hæc oĩa sibi nũciata essent.¶ His rebus:supra memoratis.¶ Actis:gestis.¶ Constituta:determinata:diffinita nocte.¶ Qua proficiscerent:ad Catilinam.¶ Cice.cuncta:quia Allobroges cũcta patefecerãt Ciceroni.¶ Prætoribus impe.iubet ¶ Miluio:põs est in urbe.¶ Per insidias : uidelicet ipsi delitescerent in insidiis.¶ Comitatus:societatem Allobrogum.¶ Aperit:declarat:manifestat ꝑtoribꝰ.¶ Cætera:cætera ꝑcepit : ut agant ꝑtores.¶ Facto:idest facere permittit : & ut hoc facere possent dat sibi milites : qui sibi parati essent ad imperium.¶ Sine tu : sine motu : ne si hoc cognoscerent : per aliam uiam proficiscerentur.¶ Collocatis : dispositis in ponte Miluio.¶ Occulte:latenter ne sentirent.¶ Obsidũt occupant.Dicimus:& obsident:& obsidunt:obsident ex ob & sedeo:obsidunt ex ob & sido sidis sicut erat præceptum a Cice.¶ Cum Volturcio: qui ducebat eos ad Catilinam.¶ Vtriq̃.s.a dextra:& a sinistra.¶ Cohortatus cæ.uidelicet ne timeant:sed & ipsi fortiter dimicent cum hostiũ multitudine.quæ obsederat eos.¶ Promptinũ. Hic Promptinꝰ prætor cognitus erat huic Volturcio:ideo sperabat ab eo posse impetrare salutem.¶ Obtestatus.cum deprecatus esset multa.¶ Quod ei erat notus:quia cognoscebat eum.¶ Diffidens uitæ:quia diffidebat se posse uitam seruare in tanta multitudine:& quia iam coniuratio detecta erat.¶ Propere: extẽplo: cõfestim ¶ Consuli:Ciceroni.Nã lætabatur non esse ereptam libertatem.¶ Anxius erat:solicitus : & cura plenus.¶ Tãtis ciuibus: idest deprehẽsis optimatibus ciuibus.¶ In maximo scelere: uidelicet in coniuratione.¶ Impunitatem:eorum.¶ Pro dẽdæ reipub.ad prodendam rempub. spectare. ¶ Igitur:quando quidem ambiguus : & anxius erat Cic.quid faceret:utrum pœnam ex perditis ciuibus sumeret: an eos impunitos relinqueret. ¶ Confirmato animo:bene cõfirmato: nam primo incertus erat animus Cice.utrum pũiret : an non:sed tandem animum confirmauit puniendos esse coniuratores.¶ Animo.s.puniendi eos ¶ Qui.Ceparius.¶ Ad concitãda seruitia : idest commouendos seruos : ut Catilinam aduersus rempu.sequerentur.¶ Cæteri uocati:scilicet a cõsule.s.Lentulus:Cethegus:Statiliꝰ:Gabinius:sed Ceparius rebus suis fugam consulit consilio Ciceronis.¶ Consul.Lentu.consul Cicero honoris gratia:q̃ prætor erat manu cæpit Lentulum: & ipsum in curiã introduxit.¶ Custodibus.i. cũ militibus armatis:qui custodirent : ne e manibꝰ elaberentur.¶ Aedem:templum.¶ Eo: scilicet i æde Cõcordiæ.¶ Frequẽtia:multitudine.¶ Eiꝰ ordinis:scilicet senatorii.¶ Legatis.Allobrogum.¶ Prætorem:urbanum.

Ad hæc mãdata uerbis dat:cũ ab senatu hostis iudicatꝰ sit:quo cõsilio seruitia repudiet.i urbe parata esse oĩa:q̃ iusserit:ne cũctet̃ ipse ꝓpius accedere.His rebꝰ ita actis.cõstituta nocte.qua ꝑ ficiscerẽt̃ Cicero ꝑ legatos cũcta edoctꝰ.l.Valerio Flacco.&.C.Prõptino ꝑtoribꝰ ipat:ut i põte Miluio ꝑ isidias Allobrogũ cõmitatus depħẽdant.Rẽ oẽm apit.cuius rei grã mittebãt̃.cætera uti facto opꝰ sit ita agãt.& ꝑmittit illis hoĩes militares siñ tumultu: Præsidiis collocatis:sicuti ꝑceptũ erat: occulte põtẽ obsidũt.Postq̃ ad id loci legati cũ Volturcio uenerũt:& simul utrinq̃ clamor exortꝰ est:Gallici cito.cognito cõsilio.sine mora ꝑtoribus se tradunt : Volturcius primo cohortatus cęteros:gladio se a multitudine defendit. Deinde ubi a legatis desertus ẽ: priꝰ multa de salute sua prõptinũ obtestatꝰ est.q̃ ei notꝰ erat.postrẽo timidꝰ.ac uitę suæ diffidẽs:ueluti hostibꝰ sese ꝑtoribus dedit.Q uibꝰ rebus confectis: oĩa prope ꝑ nũcios cõsuli declarantur.At illũ igẽs cura atq̃ lętitia simul occupauere. Nam lætabatur intelligens. patefacta coniuratione.ciuitatẽ piculis ereptã eẽ.Porro aũt anxiꝰ erat: dubitans in maximo scelere.tantis ciuibꝰ depħensis. q̃d facto opꝰ esset.pœnam illoꝝ sibi oneri ipunitatẽ pdẽdæ reip.fore credebat.Igitur cõfirmato aĩo.uocari ad se iubet Lẽtulũ:Cethegũ. Stati.Gabiniũ.itẽ quẽdã Cepariũ Terracinẽsem.q in Apuliam ad cõcitanda seruitia ꝓficisci parabat.Cæteri sine mora ueniũt.Cepariꝰ pauloante domo egressus: cognito indicio:ex urbe ꝓfugerat.Cõsul Lentulũ.q̃ prætor ipse erat.manu tenẽs perducit.Reliquos cũ custodibus in ædẽ Concordiæ uenire iubet.Eo senatũ aduocat.magnaq̃ freq̃ntia eiꝰ ordinis.Volturciũ cũ legatis introducit.Flaccũ ꝑtorẽ

OMNI. BO. ¶ Ad hæc.i.præter.hæc ꝑdicta:quæ mandauit litteris:mandauit & ħ sequentia uerbis.¶ Qua.ꝓficiscerent: ad Catilinam.¶ Quod.i.eo:q̃a erat ei notus.¶ Cura.i.anxietate.¶ Pœnã illoꝝ.i. tãtorũ ciuiũ credebat sibi fore oneri.i.inuidiæ:& odio.¶ Impunitatem:nisi eos puniret credebat fore perdendæ reip.i.perditõe reipu. &c.¶ Igitur cõfirmato animo:&c.¶ Cæteri:a Cepario:q̃ ipse prætor erat in ædem Cõcordiæ.idest in Capitolium.¶ Scrinium:in quo erant litteræ.¶ Fingere alia:quæ scilicet uera nõ erant.

¶Scriniū:capsam:uasculum:ubi erant litteræ conditæ.¶Litteris:ex quibus coniuratio patefiebat. nam in his continebatur:quomodo Catilina admonebatur:q̄ omnibus:quæ iusserat in urbe peractis: ipse propi⁹ cum exercitu ad urbem proficisceretur.¶De itinere:quia ex urbe hoc tempore proficisceretur:¶Quid.s. cū legatis haberet.¶De litteris: & q̄s nā sibi litteras dedisset.¶Aut qua de causa.s.habuisset id consiliū.¶Primo fingere:falso dicebat:se iturum quidem fuisse extra urbem ad Catilinam:non ut quicq̄ contra rempu. ageret.sed ut uideret:quidnam Catilina ibi facere constituisset.¶Alia:alias res de coniuratione: quæ falsæ erant.¶Post ubi:pro postq̄.¶Data fide pu. hoc est cum polliciti essent:id sibi impune futurum si uerum aperuisset.¶Aperit:admonet:ostēdit. ¶Accitū:uocatum.¶Eadē Ga. quæ. Volturti⁹ dicebat:¶Coarguunt. corripiunt.¶Galli dissimulantem:negantem ea:quæ erant uera.¶Præter litteras:quas dederat ad Catilinam.¶Portēdi:pdici:significari.¶Tribus Corneliis: de gente cornelia:scilicet Cinnæ:& Syllæ.¶Sibi:Lentulo:nam ipse quoq̄ de gente cornelia erat. Hi duo: scilicet Cinna & Sylla ante fuerant iperio urbis potiti:se autem nūc tertium eē: qui urbis imperio potiret.¶Fatatum destinatum. ¶Præterea:aliam rationem dicere solebat:qua ostēdebat imperium Ro. hoc tēpore sibi deberi.¶Ab incēso Capitolio:quemadmodum Ci. in libro de diuinatione dicit:incensum est Capitolium:ex illo incēdio cognitum est ab aruspicibus post uigesimum annum:bellum ciuile futurum:cum maxima ciuium pernicie: & hic iam erat uigesimus annus:ex quo Capitolium incensum fuerat.¶Quem uigesimum annum. ¶Ex prodi.quæ incendium Capitolii uiderāt. ¶Cruentum fore:cruentari oportere bello ciuili.¶Litteris per lectis: quas Lentulus mittebat ad Catilinam.¶Sua signa:sua sigilla:sigilla ipsius Lētu.¶Omnes.senatores.¶Abdicatus ma. sit priuatus prætura:nam abdicare priuare magistratu significat:hoc autem fecit sēatus. quia contra dignitatem po.Romani erat:nec etiam licebat in magistratu in quempiā animaduerte re.¶Itē:præterea censuit senatus.¶Cæteri:coniuratores cum ipso Lentulo.¶In liberis custodiis: in custodiis in quibus seruabantur liberi homines:& dixit hoc ad differētiam custodiæ seruilis:nam seruilis custodia est carcer.¶Incu. li.in custodiis:quæ conueniāt liberis hominibus.non seruis: hoc est:& domi seruentur apd̄ ciues Ro.¶Lētulus itaq̄ &c.¶Spintheri:est cognomen:quia Lentulus Spinther uocatus est. ¶Tum eo tēpore.¶Cethegus: traditur.¶Statilius:traditur.¶Gabinius:traditur.¶Nam his paulo et cetera.parenthesis est.Nam is paulo ante. quā ex urbe fugerat:ut ad Catilinam se conferret:& ex itinere tractus fuit Romam.¶Interea plæbs.Nunc uulgi mobilitatem ostendit:q̄ prius lætabatur:q̄ Catilina bellum pararet:eo q̄ res nouas optaret: nunc uero: quia Catilinæ res non processerant ex sententia:auctorē belli execrabantur.& precipue:q̄ incendere urbem constituerant coniuratores.¶Nimis:ualde. LAV. VAL.

Scrinium cum litteris:quas a legatis acceperat:eodem afferre iubet. Volturcius interrogatus de itinere:& de litteris:postremo quid:aut qua de causa consilii habuisset:primo fingere:alia omnia dissimulare de coniuratione.Post ubi fide publica dicere iussus est:omnia uti gesta erant: aperit: docetq̄:se paucis ante diebus a Gabinio:& Cepario socio accitum:nihil amplius scire. q̄ legatos tantummodo audire solitum ex Gabinio.Pu. Autonium.Seruium Syllam.L Vargunteium:multos preterea in ea coniuratione esse.Eadem galli fatentur. At Lentulum dissimulantē coarguūt: p̄ter litteras sermōibus.quos ille hr̄e solitus erat:ex libris Sybillinis:Regnum Romanum tribus Corneliis portendi.Cynnam.atq̄ Syllam antea.tertiū se dicebat:cui fatatum foret urbis potiri. Præterea ab incenso Capitolio illū esse.xx. annū. quē sepe ex pdigiis aruspices respondissent. bello ciuili cruentū fore. Igitur perlectis litteris.cum prius oēs signa sua cognouissent.Senatus decreuit. uti abdicatus esset a magistratu Lentulus. itemque cęteri in liberis custodiis haberētur.Itaq̄ Lentulus.P.lētulo Spintheri.qui tum ædilis erat.Cethegus.Q. Cornificio.Statilius.C.Cæsari.Gabinius.M.Crasso. Ceparius (Nam is pauloante ex fuga retractus erat) Gn. Terentio Senatori traditur. Interea plæbs: coniuratione patefacta. quæ primo cupida no uarum rerum. bello nimis fauebat

¶Fide publica:idest fide populi interposita:q̄ nullam inde pœnam pateretur.¶Lentulum coarguunt litteris:& præter litteras sermonibus.¶Regnum Roma.Ecce sermones:siquidē scriptū erat in libris Sybillæ:totum iperiū debere haberi a trib⁹ Corneliis:quorū duo Cinna: & Sylla fuerant:qui imperio iā potiti erāt.se ergo tertiū dicebat futurū.¶Fatatū foret:¶Potiri urbe.idest iperio urbis:potior illius rei antiqtus dicebat. ¶Præterea.alia est cōiectura:ipsum uelle urbem incendere.¶Quē sæpe ex prodigiis aruspices respōdissent Aruspices eni sæpe dixerant:quia ex uigesimo anno:ex quo incēsum fuerat Capitolium:maximum futurum bellum ciuile:& hoc solebat dicere Lentulus:unde enim arguebant ¶Igitur litteris perlectis. Igitur litteras perlegerunt &c.¶Senatus decreuit.i.diiudicauit.¶Abdicatus magistratu.i.depositus:non enim licebat aliquē honoratum punire:nisi prius deposito honore.¶In liberis custodiis:liberorum:& potentū:itaq̄ traditur iste isti:& ille i lli:& est p articio.¶Execrari:idest execrabatur auctores nouarum rerum. OMNI BO.

LAV. VAL. ¶Mutata mente: mutato proposito. ¶Tollere pro extollebat.i.efferebat: scilicet laudibus. ¶Erepta: liberata. ¶Gaudium: mentis ¶Læticia corporis. ¶Alia facinora: ut sunt rapinæ: cædes: ciuium proscriptiones. ¶Prædæ. scil; ad prædam. ¶Detrimento.i.ad detrimentum.i.ad dânum. ¶Fore: futura esse. ¶Cui scilicet plæbi. ¶Omnes copiæ: omnes facultates: ¶In usu quottidiano: quia in dies opere manuum suarum uiuūt. ¶Cultu corporis: scilicet in uestibus. ¶Post eum diem: quo coniuratores sunt traditi ciuibus i custodiis seruandi. ¶Quem.Lu.tarquinium. ¶Aiebant: dicebant. ¶Fides.p.esset data: si permissum fuisset publice: id sibi fraudi non esse ¶Quæ de coniuratione sciret dicere iussus est. ¶De paratis incēdiis: ut in duodecim pcipuis locis urbis Ro.incendium pararetur. ¶Cæde bo.ut Cice.& cæteri ciues interficerentur. ¶Iti.hostium: ut Catilina cum hostibus ad urbē ueniret. ¶Præterea: edocet. ¶Terrerent: a proposito remouerēt: eo ꝙ deprǣhensi essent. ¶Eo: tanto magis: ꝙ erant deprehensi. ¶Quo.i.ut reficeret: quia pterriti erant: cum illi principes coniurationis capti essent. ¶Apericulo erip.ut Lentulus: & Cethegus: & cæteri q deprǣhensi erant a periculo cædis liberarētur: quo deprehensi in custodiis habebantur. ¶Sed ubi Tarquinius: prolepsis est. Ordo erit hoc modo Omnes conclamant indicem esse falsum ubi postq̄ Tarqnius etcetera: Alii rati: &c. ɔclamant indicem esse falsum. Pars conclamat indicem esse falsum. Plæriq; cōclamāt etcetera indicem esse falsum. ¶Nominauit Crassum: Crassi nomen dixit. ¶Hominem no. nobili genere natus erat: nam patricius fuit Crassus. ¶Maximis di. quia ditissimus fuit Crassus: adeo ut diues Crassus appellatus sit. ¶Potentia summa: quia potens Crassus: nam eo tempore tres potentissimi fuerunt in urbe ro.s. Crassus Pom.& cæsar. ¶Rati arbitrati. ¶Etsi: q̄uis. ¶In tali tēpore: tā periculoso. ¶Tanta uis: tanta potentia. ¶Exagitanda. exacerbanda: d· falsitate huius indicis. ¶Obnoxii obligati. ¶Referatur. Referre in senatu est ꝙ ueneti dicunt partem ponere. ¶Consulente: consultante. ¶Referente de ea re Cice. ¶Frequens: ex maiori parte. ¶Potestatē.s.dicēdi. ¶Indicaret: aperiret: & mentitus falso dixisset. ¶Erant eo tempore. Supius scripsit Salust. q̄do decretum est Tarquinium falsum esse indicem: ꝙ Crassum nobilissimum uirum: maxima potentia: atq; maximis copiis præstantem nominasset. nunc autem dicit causam cur nominauerint in coniuratione Crassum. Tarquinius Eo tempore: quo ista gesta sunt. ¶Indicium illud scilicet Tarquinii: machinatum eē: fictum: inuentum, atq; fabricatum. a Pu. Anto. qui fauebat cōiurationi. Nā Antonius uolebat saluos eē cōiuratores. ¶Quo facilius.i.ut facilius. ¶Appellato Crasso: nominato Crasso cōiurationis cōscio. ¶Societatem periculi: cum in eodem periculo esset Crassus: quo & cæteri cōiuratores.

mutata mente: Catilinę cōsilia execrari: Ciceronē ad cœlū tollere: ueluti ex seruitute eēt erepta: gaudiū: & læticiam agitabant. Nāque alia belli facinora prædæ: magis q̄ detrimento fore. Incēdium uero crudele: immoderatum: ac sibi maxime calamitosum putabat. Quippe cui oēs copiæ i usu quottidiano: & cultu corporis erant. Post eū diem quidā.l. Tarquinius ad Senatum adductus erat: quē Catilinam proficiscentem ex itinere retractū aiebant. Is cum diceret. se indicaturum de cōiuratione: si fides publica data esset: iussus a consule: quæ sciret ediscere: eadē fere: quæ Volturcius de paratis incendiis: de cæde bonorū: itinere hostiū senatū docet. Præterea se missum a.M. crasso: qui Catilinæ nunciaret. ne eum Lētulus & Cethegus aliique ex cōiuratione depræhēsi terrerēt: eoque magis pperaret ad urbem accedere: quo cæterorū animos reficeret: & illi facilius a periculo eriperent. Sed ubi Tarquinius Crassum nomiauit: hominem nobilem: maximis diuitiis: summa potentia: alii rem incredibilem rati: pars tametsi uerum existimabāt: tamē quia in tali tēpore tanta uis hominis magis lenienda q̄ exagitanda uidebat. Plærique Crasso ex negociis priuatis obnoxii. conclamant indicē falsum eē: deque ea re postulāt: uti referatur. Itaq; consulente Cicerone: frequēs senatus decreuit Tarquinii indicium falsum uideri: eūque in uinculis retinendū: neque amplius potestatem faciūdam: nisi de eo indicaret: cuius cōsilio tātam rem esset mētitus. Erant eo tempore: qui existimarent indicium illud a.Pu. Antonio machinatum: quo facilius. appellato Crasso per societatem periculi. reliquos illum illius potentia

OMNI. BO. ¶Calamitosum idest calamitat: & miseria plenum. ¶In usu quottidiano.i. in uictu.cultu & uestimentis: non solum predicti aperuerunt coniuratiōem: sed etiam.L.Tarquinius &c. ¶Post eum diem & cætera.i.ut ipse nunciaret &c. ¶Cæterorūm.s.Catilinariorum.& illi qui rapti erant. ¶Indicem: clamant falsum esse. quia iudicio falso iudicauerat Crassum esse de coniuratione: cum non esset. ¶Vti referatur: idest retro feratur: & quasi non dicit habeatur: uel efferatur: idest rursus feratur: &'ducatur: & inde sententia detur. ¶Consulente cicerone.i.consilium dante. ¶Indicaret.i.indicium faceret de eo: cuius consilio tantam rem esset concitatus &c. ¶Eo tēpore: & cætera. ¶Quo.i.ut. ¶Appellato: idest nominato. More suo solitus erat.n. defendere malos. Quidam dicebant. Tarquinium missum a Cicerone: & ipse Crassus sæpius hoc dicebat: sed falsum erat: quia Cicero nunq̄ ad hoc potuit impelli: ut Cæsar nominaretur.

¶ Tegeret: defenderet. ¶ Reliquos: cæteros coniuratores. Potentia: illus Crassi. ¶ Aiebant: dicebant. ¶ Patrocinio: defensione: conturbaret rempublicam: immo nominari fecit. Cice. ipsum Crassum: & huius sententiæ etiam fuit Crassus: q̄ hanc inuidiam contra se factam esse crederet. ¶ Ego: Salustius. ¶ Prædicantem: dicentem. ¶ Contumeliam: iniuriā. ¶ Sed hisdem temporibus: uidetur hoc loco quasi defendere Cicero. Salustius: dicit enim non uidetur uerisimile falso a Cicerone accusatum fuisse: cum nobilissimi Roma. ciues: cum nulla conditione inducere potuerint: ut Cæsarem in coniuratione falso nominari faceret. ¶ Qu. Catu. C. Piso. nobilissimi Romani. ¶ Precibus: suppliciter agendo. ¶ Gratia. uidelicet fauore: quo plurimum ualebant. ¶ Precio: uidelicet ostendendo præmia. ¶ Alium iudicē: uel Volturciū: uel Tarquinium. ¶ Vterq̨: scilicet Piso: & Catullus. ¶ Piso: ōndit iniurias: q̄bus affecti erant Cæsari. ¶ Oppugnatus est: damnatus est a Cæsare pecuniarum repetundarum. Ea uerba: quæ pertinent ad accusationem: uel defensionē: uel absolutionem cum genitiuo construuntur: uel cum ablatiuo: ut damnatus furto: oppugnatus repetundarū: absolutus adulterii. ¶ Propter cuiusdā trāspadani supplicium: quia Piso: cum præfectus esset in Gallia transpadana: quendam Gallum transpadanum iudicio iniusto condemnauit: & accusatus est: postquam magistratu se abdicauit: ut reus: qui satisfacerē deberet iniuriis sibi illatis iniuste: ab eo Cæsar indicio Pisonē oppugnauit: & obtinuit: ut conuinceretur iniuriis illius satisfacere. Sed reus proprie pecuniarum repetundarū dicebatur ille: qui sociorū pecunias expilasset: & accusatus satisfacere deberet: quod iniuriose surripuisset: sed abusiue tamen reus iniuriarum dicitur: q accusatus satisfacere debet iniuriis: ut hoc loco. ¶ Incensus: scilicet erat. ¶ Pontificatus. s. maximus. Cum Catullus & Cæsar cōpetitores essent in pontificatu maximo: qui præerat oib⁹ templis sacris: & etiam omnibus sacerdotibus: Catulus autem iam grādi ætate: auctoritate maxima: rebus gestis præualens: superatus est a Cæsare adolescentulo: quod Catullo fuit molestissimum. Nam Cæsar adeo ambiuerat populū Romanum largitionibus: & precibus: q̨ die petitionis domo discedens matri dixerat: uel me pontificem hodie uidebis: uel mortuum. ¶ Maximis

tegeret: alii Tarquinium a Cicerōe immissum aiebant: ne Crassus: more suo: suscepto malorum patrocinio: rem pu. cōturbaret. Ipsum Crassum ego postea prædicantem audiui: tantam illam contumeliam sibi a Cicerone impositam. Sed iisdem tēporibus. Q. Catullus. &. C. Piso: neq̨ precibus: neq̨ gratia: neq̨ precio Ciceronem impellere potuere: uti per Allobroges aut aliū iudicem Cæsar falso nominaretur. Namq̨ uterq̨ cum illo graues inimicitias exercebāt. Piso oppugnatus in iudicio repetundarum: propter cuiusdam trāspadani supplicium iniustum. Catullus ex petitione pontificatus odio incensus: q̨ extrema ætate usus maximis honoribus ab adolescentulo Cæsare uictus discesserat. Res autem oportuna uidebatur: q̨ is priuatim egregia liberalitate: publice maximis muneribus grandem pecuniam debebat. Sed ubi cōsulē ad tantum facinus impellere nequeunt: sigillatim circūeūdo: atq̨ mētiēdo: q̄ se ex Volturcio: aut Allobrogibus audisse dicerent. magnā illi inuidiam cōflauerant. usq̨ adeo. ut illi equites Romani. q̄ pͥsidii cā cū tælis erāt. circū ædem Cōcordiæ. seu piculi magnitudine. seu aīi mobilitate ipulsi. quo studium suū in rempubli. clarius esset. Egredienti ex

hono. ædilis prætor. cōsul fuerat Ca. ¶ Discesserat ex cāpo Martio ¶ Opportuna: commoda ad persuadēdū hunc participem coniurationis. ¶ Is Cæsar egregia: excellenti quadam liberalitate animi numeribus maximis: quæ populo distribuerat. Nam constat Cæsarem populum Romanum accepisse conuiuio. ¶ Ipsi: scilicet Piso & Catullus. ¶ Conflauerant: fecerant iniuriam: & odium. ¶ Illi: Cæsari. ¶ Circumeundo sigillatim: quomodo conflauerant: scilicet circūeūdo: ambiendo. ¶ Sigillatim: per singulos. ¶ Mentiendo: falso dicendo: uidelicet facinora Cæsaris. ¶ Quæ audisse dice. Nam falso dicebant: cum Volturcio & Allobroges de coniuratione narrarēt: dixerunt & huius coniurationis participem esse Cæsarem. ¶ Impellere: cōtra Cæsarem. ¶ AEdem: templum Concordiæ: ubi senatus frequens habebatur. ¶ Circum locum stabant arma: ne ne uis aliqua senatui: & consuli inferretur. Nam quia Cicero timebat: ne coniuratores in se atq̨ in senatum impetum facerent: armatos milites semper secum habebat. ¶ Seu impulsi periculi magnitudne: quia uiderant in quāto periculo respu. esset per hos cōiuratores. ¶ Mobilitate: leuitate quadā animi. ¶ Quo: ut. ¶ Studium: uoluntas. ¶ Clarius: manifestius: & nobilius.

¶ Piso oppugnatus. Causam utriusq̨ inimicitiæ reddit. ¶ Oppugnatus: idest damnatus. ¶ Si quidem: qdā transpadanus: idest ultra Padum natus Pisoni commiserat pecuniam: quam cum ipse requireret: & Piso reddere nollet: uerberabat eum Piso: unde Cæsar dānādū iudicauit: ¶ Catullus uero iam antea maximis honoribus usus est: & cum in extrema ætate esset: pontificatum requisiuit: nec habere potuit: quem Cæsar adhuc adolescentulus obtinuit. Dicit enim Suetonius: Cæsarem maiorem fauorē habuisse ex omni tribu. cū. xxv. tribus essent Romæ: q̄ Catullus ex sua propria tribu. ¶ Res autem opportuna uidebatur nominandi Cæsarem. ¶ Quo. i. eo q̄ is. s. Cæsar. ¶ Illi Cæsari conflauerant. i. intulerant &c.

LAV. VAL.

OMNIBO.

LAV. VAL. ¶Gladio:cum gladiis.¶Egredienti e senatu:& ita fuit.Nam dum Cæsar egrederetur:hi equites:qui credebant eum coniurationis esse participem:propter uerba Pisonis:& Catuli irruerunt in eum:& Cicero periculum uidens:salute Cæsaris complexus est eum:ita:ut equites Cæsarem uulnerare non possent: nisi Ciceronem prius transfixissent:& hoc modo eum ex curia deduxit incolumẽ.¶Hæc:quæ supradicta sunt.¶Volturcio:eo ꝙ data sibi fide publica de coniuratione:patefecerat quæ sciret.¶Comprobato indicio: uidelicet ꝙ uerum esset.¶Liberti:idest serui Lentuli:qui ab eo facti fuerant liberti: & ideo ob tale beneficium pietate commoti:studebant herum ex periculo eripere.¶Ex clientibus.Clientes sunt:qui in defensionis tutela constituuntur:patroni sunt qui defendunt.¶Diuersis itineribus. in diuersas uias: qa & libertate cliẽtes:alii in alios uicinos diuisi ibãt solicitando: opifices ac seruos: ut Lentulus impetu facto ex custodiis eriperet.¶Sollicitabant s.præmiis:& pollicitationibus. Opifices dicunt illi.qui opere manuum suarum uitam sustentãt & ab opere faciendo dicti sunt opifices.¶Eripiẽdum:liberandum.¶Precio:præmiis:& quia ita consueuerant liberti: rati eos esse ydoneos ad hanc rem ingens præmium pollicebãtur huiusmodi facinorosis:& pernitiosis hominibus: ut herum suum de custodia liberassent.¶Cetheg⁹: illi sua sponte mouebantur ad eripiendum Lentulum dominum suum: sed Cethegus se aliter habebat:nã &c.¶Exercitatos: in huiusmodi rebus.¶Grege facto.i.multitudine facta.¶Irrumpe.i.deest ui ingrederentur ad eum: & eo modo e custodiis eriperent.¶Ea parari:uidelicet:uim parari a Lentulo:& Cethego: ut liberentur a custodia.¶Dispositis præsidiis: dispositis militib⁹ armatis circa ædem: ubi erant coniuratores. ¶Monebat:postulare uidebatur.¶Refert: rogat senatum.¶Sed eos:quamuis refert quid uideretur faciendum esse de his: tum senatus decreuerat ante eos contra rempublicam fecisse. ¶Quod eo: quod:pro quia.¶De Lucio Crasso:qui non in urbe:nec in custodiis erant:sed ipsi ex urbe profugerant:ergo hac conditione cõsultabatur:quid faciundum esset: si depræhensi fuissent. ¶Oratione Caii Cæsaris: quæ sequitur: scilicet: quæ incipit:omnes homines & cætera.¶Pedibus in sentẽtiam:quia hoc modo fiebat inter principes senatus: cum duæ erant sententiæ:uidelicet una suadens alia dissuadens qui hanc suadentem sequebatur: ibat in dextrã qui illam dissuadentem sequebat in sinistram:& ille qui in dexteram:aut in sinistrã iuisset:pedibus ire in sententiam dicebatur.Nam quia erat maxima multitudo senatorũ:magnum spaciũ consumptum esset: si singuli sententiã suam dixissent:sed eo modo breuiter explebatur cõsultatio .¶Abdicatis præsidiis: scilicet in locis opportunis:ne aliqua timeri posset uis:& perturbatio.¶Sed Cæsar:sed quia dixit de oratione Cæsaris ostendit:quænam fuerit eius oratio.

senatu Cæsari gladio immittarentur. Dum hæc in Senatu aguntur:& dum legatis Allobrogum: & .T. Volturcio: comprobato eorum indicio: præmia decernuntur.Liberti:& pauci ex clientibus Lentuli:diuersis itineribus:opifices:atque seruitia in uicis ad eum eripiẽdum sollicitabant. Partim exquirebant duces multitudinum:qui precio rempublicam uexare soliti erant. Cethegus autem per nuncios familiam: atq; libertos suos electos:& exercitatos orabat in audaciam: ut grege facto cum tælis ad sese irrumperent. Consul.ubi ea parari cognouit.dispositis præsidiis. ut res. ac tempus monebat.conuocato Senatu.refert quid de his fieri placeat:qui in custodiam traditi erant Sed pauloante frequens Sẽatus iudicauerat eos cõtra Rempublicam fecisse. Tũc.D.Iunius Sylanus primus sententiam rogatus:ꝙ eo tempore Consul designatus erat. de his: qui in custodiis tenebantur:& ꝑterea de.L.Crasso.P.Furio.P.Vmbreno.Q .Annio:si depræhensi forent: supplicium sumendum decreuerat.Isque postea permotum oratione .C. cæsaris pedibus in sententiam Tyberii Neronis se iturum dixerat: ꝙ de ea re: præsidiis abdicatis: referendum censuerat. Sed cæsar: ubi ad eum uentum est: rogatus a consule sententiam:huiuscemodi uerba locutus est.

OMNI. BO. ¶Cum hæc in senatu aguntur &c.¶Opifices:qui ei opem conferent:¶Seruitia.i.seruorum auxilia.¶Duces multitudinum:qui multos milites secum habebãt:sed eos de pœna quæsiuit:sed de culpa non.quia patebat ut hic est:sed eos &c.¶Designatus:& cui designatus erat:hic honor exhibebatur:ut in sentẽtia ab eo primũ quereret.¶Is.scilicet Decius postea permotus oratione Cæsar:tum: quam orationem inferius faciet Cæsar.¶Quod.i.eo ꝙ de ea re Cæsar censuerat.¶Referendũ.i.differẽdũ.¶Abdicatis præsidiis statuit eni Cæsar:ut depræhensi in custodia ponerentur:ut præsidia abderentur:& ita res differentur. Decius inquam ꝑmotus dixerat se iturũ pedibus in sententiã:idest imitari & confirmare sententiam Liberi Nerõis:cuius sẽtentia erat:ut de aliquo damnato sententia non daretur:uel aliter potest construi.Ordo. Is ꝑmotus oratione Cæsaris dixit se iturum &c.ꝙ idest eo ꝙ Tiberius non censuerat de ea re referendum.¶Abdicatis præsidiis.i.remotis defensoribus:& est positio Neronis:qui dixit sententia eius esse differendum:donec remouerentur defensores.¶Vbi ad eum uentum est:multi enim inter Cæsarem & Decium perorauerunt &c.

¶Ab odio: nam odiũ: quod habetur contra rẽpu. nõ sinit ueritatem discernere: & quia odio habetis cõiuratores nõ recte iudicabitis q̃ propter iustitiam. ¶Amicitia. Nam gratia moti hoĩes fauore iudicare solent cõtra iustitiã & rectũ. ¶Ira referas ad odium. ¶Misericordia: referas ad amicitiã. nam odio irascimur. ¶Verum: ueritate illa supra memorata. s. odium. ira: amicitia: atq̃ misericordia. ¶Officiunt: nocent in iudicando. ¶Quisq̃ hominũ: nemo. ¶Libidini. uoluptati suæ. ¶Usui: utilitati: nemo est: qui animo suo morẽ gerere possit: & utilitatẽ pub. sequatur. ¶Ubi: quando intẽderis ingeniũ ad odiũ: ualet ad dãnandum: si uero ingeniũ intenderis ad misericordiã: ualet ad absolutionẽ. ¶Intenderis intentum habebis ubi q̃n intenderis ad aliquã rẽ: quia intẽsũ fuerit & nõ erit inflexũ ab aliqua passiõe: uidelicet neq̃ ab odio: neq̃ a misericordia. ¶Va. suas. p prias habet uires: nec sibi ad hmõi auferunt: & ob eã rem: recte iudicare poterit: sed si remissũ fuerit ingenium: & inflexum aliqua passione. raro recte iudicabit. ¶Possidet: ingeniũ. ¶Ea libido. i. appetitus animi. ¶Anim⁹ ingenium. ¶Magna copia: nunc incipit uti insinuatione. qua rem ponit: & pro coniuratione ponit ex ternarũ ciuitatum defectionem. ¶Recte iuste: & honeste. ¶Ordinate modeste: qa ordo p̃cipue uersat̃ in modestia. ¶Bello macedonico. p exẽpla probat quod dixerat: neq̃ non posse simul eos parere libidini & utilitati suæ: dicit eñi &c. ¶Bello macedonico. uere inquã omissis: q̃ alii reges & populi incõsulte fecerint: ea peccata: q̃ maiores nr̃i modeste & ordinate fecerũt. ¶Macedonico bello: quod cõtra Macedones gestũ est. ¶Cum rege Persa. Scimus q̃uo extra ordinem Paulus æmilius: eam prouinciã impator missus debilitauit hostes: & regẽ ipsum Persam in triũpho Romã duxit. ¶Rhodiorũ. Rhodos insula est: & in ea ciuitas eiusdẽ nois. ¶Magna ampla: magnifica: p̃potens. ¶Infida perfida: diuersa. contraria. bello. s. Macedoniæ. rege Persa uicto. ¶Cõsultũ. de Rhodiis. qd nã placeret fieri de Rhodiis: qui defecerãt ad hostes. ¶Bellis punicis: sicut uideri põt apud Li. ¶Per inducias: cũ induciæ essent inter Romanos & Pœnos. Carthaginẽses classem Romanam inuasere. & partẽ eius maris summiserunt: partem aũt traxerũt: & Romanos legatos uerberib⁹ cedere ausi sunt: & tñ cum legati Carthaginenses uenissent ad Scipionem eos reliquit intactos: sed cũ legatis Romanorum eos Romã misit: senatus simul Romanus eos Carthaginẽ tutos remisit. Quod etiã Valeri⁹ li. vi. de fide po. tangit. Speciosa illa quoq̃ romana fides ingenti pœnorũ classe circa Siciliã deducta: duces eius fractis aĩs cõsilia petẽdæ pacis agitabãt. Quorũ Hamilcar ire se ad cõsulem negabat audire: ne eodem mõ cathenæ sibi iniicerent: quo ab ipsis Cornelio asinæ fuerãt iniectæ: Hãmo autẽ certior romani animi existimator nihil tale timẽdũ rat⁹: maxima cũ fiducia ad colloquiũ eorũ tetẽdit: apđ quos cũ de fide belli ageret: & tribun⁹ militũ ei dixisset: posset illi merito euenire: qđ Cornelio accidisset. uterq̃ cõsul tribũo tacer̃ iussit: isto iq̃t metu. Hãmo fides ciuitatis nr̃æ te liberat: claros fecerat tm̃ hostiũ ducẽ uicere potuisse: sʒ multo clariores fecit aduersus eosdẽ hostes parẽ fidẽ iiuriæ legatiõis tueri. P. C. dẽre.

Mneis hoies. P. C. q de reb⁹ dubiis cõsultãt: ab odio: amicitia: ira atq̃ misericordia uacuos esse decet. haud facile anim⁹ uerũ puidet: ubi illa officiũt: neq̃ hoium q̃sq̃ libidini simul: & usui paret. ubi intẽderis ingeniũ ualet. Si libido possidet. ea dominat̃. anim⁹ nihil ualet. magna mihi copia est memorandi. P. Cõ. qui reges: atq̃ populi ira. aut misericordia ĩpulsi male cõsuluerint. Sed ea malo dicere. q̃ maiores nr̃i: cõtra libidinẽ aĩ sui recte. atq̃ ordinate fecere. Bello Macedonico: qđ cũ rege p̃sa gessim⁹. Rhodiorũ ciuitas magna atq̃ magnifica: quæ Po. Romani opibus creuerat. infida atq̃ aduersa nobis fuit. Sed postq̃ bello cõfecto de Rhodiis cõsultũ est. Maiores nostri: ne quis diuitiarũ magis quam iniuriæ causa bellum cœptum diceret. impunitos eos dimiserunt. Item bellis punicis omnibus. Cum sæpe Carthaginenses in pace: & per inducias multa nepharia facinora fecissent: nunquam tamen ipsi

LAV. VAL.

Mneis hoies &c. i hac orone. C. Cæsar itẽdit illis iterceptis misicordiã ipetrare a. P. C. & hoc facit iprobãdo & destruẽdo sñiam Decii Syllãi: q eos iudicauerat iterfici dignos. Agit ãt rhetorice: & utit̃ isiuuatõe: multis. n. i locis eos dãnat & grauiter puniẽdos idicat: ut ita facili⁹ ueniã & misericordiã ipetrare ualeat. Ne aũt uideret̃ apte eos uelle defẽdere: remouet: dicẽs se ab amicitia: & misicordia: & cæteris eũ affectiõib⁹ uacuũ eẽ: a qb⁹ oẽs iudices uacuos eẽ decet & ab hoc pũcto icipit dicẽs. Oẽs hoies &c. p̃res cõscripti: ubi p̃res eos appellat ad misericordiã multũ icuruat: Quẽadmodũ bon⁹ pr̃ sup filios: si qd peccauerũt: misicorditer debet cõmoueri: sic & ipsi sup ciuib⁹ suis miserrimis. q sũt q̃si filii cõscripti. Siqdem Romulus scdm̃ q̃osdã. xxx. scdm̃ alios cẽtum. s. senatores q. r. p. puiderent elegit: ac eorũ noia in ænea tabula: & aureis lr̃is scripsit: i ænea tabula pp designandam ipetii p̃hẽnitatẽ: lr̃is aureis pp ipsorũ dignitatẽ. ¶Qui cõsultãt. i. cõsiliũ dãt de rebus dubiis. i. a spis: & piculosis: uel res uocat dubias. de q̃bus lex nũdũ data est: uel si est data nũdum p mulgata ẽ & cognita. oẽs inq̃ hoies deberẽt eẽ uacui ab istis quattuor affectionib⁹: quarũ duæ sunt de p̃nti: duæ de preterito: duæ nouitiæ: duæ uetustæ: duæ de bono: duæ de malo. Odiũ ẽ q̃dã aĩ passio uetusta: ad malũ p na subito: sed ex deliberatiõe p genita. Ira est q̃dã aĩ passio nouitia ad malũ p na: nõ ex deliberatiõe: sed repẽtino aĩ ipulsu p genita affectio.

OMNIBO.

LAV. VAL. ¶Occasionem.per opportunitatem:quam pfidia hostium sibi dederat.Quod sé dignũ sa.quid ad dignitatem suam ptineret:hoc item uidelicet: ut sitis attẽtiores ad salutem cõiuratorũ:q̃ ad obseruandũ .quid ipsi cõmiserint.¶Iræ uestræ cõ.ne magis iram uestram expleatis.¶Nam si digna &c.i si tanta pœna reperiret q̃ta fuit magnitudo scelerũ suorũ.¶Pro factis pro magnitudine scelerũ suorum.¶Nouum consilium. sc3 non stetur legibus:sed alia maiora supplicia inueniant.¶His consiliis compa.sunt legi.nã leges nõ pmittebant ciuẽ ro.uirgis cædi:nec capite puniri:sed si dephensus esset.perpetuo carcere teneret:si nãut extra urbem fuisset:ita ut dephendi nõ posset: exularet.

¶Rapi.i.stuprari.¶Pati.i.stupra & adulteria. ¶S3 p deos obsecro uos.p.c ¶Quo.i.ad qd illa orõ ẽ: in qua cria & scelera cõiuratoꝝ nõnulli exaggerarẽ uoluerũt.¶An uti:an illa orõ amplificãs scelera cõiuratõis ptinuit.¶An aut ĩsestos: iratos:& ĩsensos.¶Tanta res atq; tã atrox cũ ĩronia legendũ est: qui re nõ mouet. multominus uerbis mouebit.¶Atrox: sæua. ¶Suæ iniuriæ: ppriè erant iniuriæ omniũ senatoru3: eo q꞉ contra remp.sua cõiuratio facta erat.¶Eas iniurias suas.s.graui⁹ passi sunt iniurias: q̃ æquũ fuerat. ¶Aliis alia ulciscendi iniurias:nã priuati hoĩes possunt iniurias grauius ulcisci. qđ potẽtes facere non possunt:nisi cum ignominia maxima &c.

OMNI. ¶Misericordia est quedã animi passio nouicia ad bonum prona:nõ ex deliberatione:sed subito & repentino ai impulsu pgenita.uere ab his affectionibus omnes iudices uacui esse debent: quia ubi sunt officiunt:& nõ facile ueritas puidetur:& hoc est haud facile &c.Ista officiũt nec simul eẽ pñt:quia nec quisq̃. ¶Libidini.i.pprie uolũtati.¶Vsui.i.utilitati:uere nemo utriq; pu it:qa ubi intẽderis animũ.s.ad quarũcũq3 affectionũ applicaueris:ibi ingeniũ ualet: nã iuxta illã affectionẽ iudicas.& ita a ueritate deuias :uel aliter ubi intenderis.i.postq̃ animũ intẽsum habueris nõ impeditũ priuato odio:tũc ingeniu3 ualet ad cõsilium.s.utile inueniendum uere ubi intẽderis ualet ingeniũ.¶Quia si libido possidet.i.si uoluntas te ad aliquã affectionem applicet:anim⁹nihil ualet.i.ratio succũbit. ¶Magna mihi copia &c.ostẽderat sua ratione passiones illas ad bene iudicandum officere:modo uero dicit:se ex persona multorum:qui passionibus occupati:male iudicauerũt:illud idem posse ostẽdere:& hoc est.¶Magna mihi copia illoꝝ inq̃ magna est copia:sed malo:ideſt magis uolo memorare ea:quæ bene iudicauerunt:q̃ quæ male.¶Contra libidinem.i.cõtra aliquã affectionẽ.¶Bello macedonico.ecce exẽplificat de bono maioꝝ iudicio.siquidem Perses rex fuit Macedoniæ:qui Romanos diutius inquietauit.Rhodii aũt qui semper ex r.p.Romanoꝝ excreuerant contra Romanos sumpserunt bellũ:postea a Romanis deuicti sunt.Romani uero eos punire noluerũt:sed ne amplius insurgerent:phibuerũt.& in hoc bñ iudicauerunt:& hoc est bello Macedonico &c.¶Ciuitas Rhodiorum magna in se:& magnifica per famam. ¶Item bellis &c. Aliud exẽplum:est in quo Romani bene iudicauerunt.¶Punicis.i.affricanis.¶In pace:quia p̃das rapiebãt.¶Per inducias:quia confederati fidem pmiserant:nec obseruabant. ¶Nunq̃ ipsi.s.maiores nostri.¶Talia fecere. s.ciues necandos iudicauere.¶Per occasionẽ aliquam.quia magis qđ foret dignũ.& hoc ad suæ famæ conseruationem.¶Hoc item.i.similiter est nobis puidendum uere.¶Ne magis consultis iræ q̃ famæ.Nam si iræ cõsulatis : eos punietis.sed non puniendi:quia digna pœna nõ potest inueniri:ideo puniendi non sunt a simili per contrarium.& hoc est.¶Nam si digna pœna &c.¶Nouum consilium:ubiq; interfectionem ciuium.¶Sin pro si.si magnitudo scelerum superat omniũ ingenium:q; nemo sit adeo ingeniosus: qui pœnam possit æqualiter sceleri inuenire:his:quæ legibus sunt comparata ad similia patrata:plæriq; &c.¶Cõposite:ad rethoricam:magnifice ad uerborum exaggerationem: & sententias eorum : qui auctoritate dixerant.improbare & distinguere aggreditur:dicens. ¶Belli sæuitia .Ecce magnificentia : & exaggeratio uerborum.ita porauerunt.¶Sed quo.i.ad quid pertinuit &c.¶An:iccirco ita perorauerunt.¶Vti.i.ut orõ eoꝝ faceret nos infestos coniurationi:sed iccirco fecerant.frustra perorauerunt.quia qui nõ mouetur re: non mouebitur oratione.& hoc est multi eas grauius æquo habuere:& ita grauius quam debuisset punire ¶Sed alia est aliis licentia puniendi.scilicet:& uere alia aliis:& aliis alia: quia nobilibus non licet:infimis uero licet.& hoc est.

per occasionem talía facere. magis quod foret dígnũ se.q̃ quod in illos iure fieri posset:quærebãt. Hoc itẽ uobis puidẽdum est.P. C.ne plus apud uos ualeat.P. Lẽtuli:& ceteroꝝ scelus q̃ uestra dígnitas.neu magis iræ uestræ q̃ famæ cõsulatis.nã si digna pæna pro factis eorum reperiretur.nouũ cõsiliũ approbo.Si magnitudo sceleris oĩum ĩgenia exuperat.his utendũ cẽseo. quæ legib⁹ cõparata sunt.Pleriq; eorũ:q añ me snĩas dixerunt cõposite ac magnifice casum Reipub.miserati sunt. quę belli sæuitia esset.quę uictis accideret:enumerauere:rapi uirgines.pueros.diuelli liberos apparẽtum cõplexu.Matres familiarũ pati:quæ uictoribus collibuissent:phana atq; domos spoliari:cædẽ.icẽdia fieri.Postrẽo armis:cadaerib⁹: cruorẽ atq; luctu oĩa cõpleri.Sed p deos ĩmortales:quo illa oratio ptinuit.An uti uos ĩfestos cõiuratiõi faceret? scilicet.quẽ res tãta:atq; tã atrox nõ pmouet. eũ oratio accendet:nõ ita est. neq; cuiquam mortalium iniurię suæ paruæ uidentur. multi eas grauius æquo habuere.Sed alia aliis licentia.P.Con.

¶Demissi in ob.i.humiles hoïes in humili:& ignobili loco positi. ¶Si quid iracũdia de.i. p iracũdiã ali/qď crimẽ fecerũt.¶Agunt.i. uiuunt.¶Fama atq; for.pares.fortuna est humilis.ergo fama est obscura: & ignobilis.¶In maxima for. ꝓpositi exornati magno ĩperio i.in locupleti & nobili ꝑstãtissimoq; fortunæ statu positi pñt pauca licẽter facere ĩpsis neq; odio qcq̃ facere licet.¶Studere:q̃tum ad grãs.¶Odisse: q̃tũ ad odiũ.¶Equidem ego sic existimo:& quia occurrebat:q; senatores dicere possẽt:ergo Cæsar existimas hos paruo supplicio esse afficiendos:ne crudeliores existimemur potius q̃ iusti:cõfutat illud Cæsar.¶Po/strema me.quia nõ tã scelera eoꝝ cõsiderauere q̃tum pœnã exaggerauerũt.¶Postrema.i.pœ.nas.primo dicit̃ ď crie:deinde de supplicio agi tur.¶In hoïbus ĩpiis.i.in oïbus cõtra patriã arma ferẽtibus:qa impi⁹ dicit̃ ĩ deos: in parẽtes ĩ patriã paulo sæuũ eẽ dicebat.¶Deciũ syllanũ: & quia multi clari uiri de pœna disseruerunt. uult se beniuolũ reddere his:q de pœna disputauerũt: & in primis Decio syllano: q acerrim⁹ fuerat in hoc.¶Fortẽ aio:strẽnuũ corpe.¶Tãta reii.tãti momẽti re.¶Gratia q̃tum ad studere.¶Aut inimicitia:q̃tum ad odisse.¶Eos.i.tales.¶Modestiam.i.talem ut nihil gratiæ: nihil amicitiæ causa faciat.¶Quid in tales homines &c.p parẽthesim leget̃.Nã ꝑfecto supius excusabat Syllanũ: q; diceret talẽ uirũ: tanq̃ modestũ sine odio:aut grã.sñiam dixisse:ut supplicio capitali nõ aïaduerteret̃ in cõiuratores: ergo nũc dicit:sine odio:neq; grã dixisti:sȝ aut met⁹:aut ĩiuria te dicere coegit. Nam uere inquam: aut odio: aut iniuria dixisti: q; hæc duo te dicere aut coegerũt:ut metus & iniuria.¶Nouũ gen⁹ pœnæ:de nouo genere supplicii iudicare:ut neq; capite puniant̃.¶De timore:neq; timebas: ut si dimitant̃ hi aliquod periculum imineat.¶Iniuria:quam in repub.facere uoluerũt.¶Superuacaneũ:supfluum non est opus:ut metuas.¶Diligẽtia Clarissimi.Beniuolentiã captat ab auditore:uidelicet a cõsule:quẽ prudẽtissimum fuisse dicit in defendenda repu.Nã ut ait Cice/ro quotienscũq; datũ fuerit:ut beniuolentiæ aliqd cõparemus ab auditorib⁹ ĩcipiam⁹ qď facit hoc loco Cæsar.¶Viri.s.Ciceronis consulis. LAV. VAL.

Qui demissi in obscuro uitã agunt.si qd iracundia deliquere:pauci sciunt:fama atq; fortuna eoꝝ pares sũt:qui magno Impio ꝑditi: ĩ excelso ætatẽ agũt.Eoꝝ facta cuncti mortales nouere.Ita in maxima fortuna: minima lnia est.Neq; studeř: neq; odisse:sed mĩme irasci decet.Quę apď illos iracũdia dicit̃:ea ĩ Impio supbia atq; crudelitas appellatur.Equidẽ ego sic existimo.P.C.oĩs cruciat⁹ minores q̃ facinora illorũ esse.Sed plæriq; mortales postrema meminere:& in hoib⁹ipiis sceleris eoꝝ obliti disserũt de pœna: si ea paulo sæuerior fuit. D.Syllanũ uiꝝ forte:atq; strẽnuũ certe scio: q̃ dixerit studio Reipublicæ dixisse: neq; illũ in tanta re gratiam.aut inimicitiã exercer̃.eos mores:atq; modestiã uiri cognoui.Verum sñia eius nõ uidetur mihi crudelis.Quid enim in tales hoïes crudele fieri potest: sed aliena a Republica nostra sñia uidetur.Nam profecto:aut met⁹: aut iniuria te subegit.Syllane cõsulem designatum: genus pœnæ nouum decernere.De timore aũt superuacaneum est disserere: cum præsertim diligentia Clarissimi uiri Consulis tanta sint ꝑsidia in armis.

¶Qui demissi in obscuro.i.humiles & ũiles:de quorũ uita nulla fit mentio.Fama atq; fortuna sunt pares. Nullius enim sunt fortunæ:& ideo nullius famæ præditi:quia preditus a predo is.qď non est in usu: & qa oẽs mortales facta eoꝝ agnoscunt.¶Ita uere minimeq;: quia neq; decet eos studere.in priuata.s.amicitia neq; odisse:sed etiã minime irasci decet.& uere minime:quia q̃ apď alios.i.demissos: ut añ uideret̃ eos ap.te uelle liberare:dicit eos grauissimis dignos cruciatib⁹.oẽs.n.cruciatus minores sunt q̃ scelera eoꝝ:sed plerịq; quidẽ digni sũt grauiter puniri:sed si grauiter puniant̃:de pœna eorum apud posteros disseritur:& de culpa tacebitur:& hoc est.Sed plæriq; mortales meminere postrema.idest pœnam.Semper enim præcedit culpa & sequitur pœna.¶In hominibus impiis.i.damnatis.¶Obliti sceleris.i. non attendentes scelus eo.rum.¶De pœna disserunt.idest pœnam solũmodo retractant:sed eos pœna.¶Fuit paulo sæuerior. idest aliq̃tulũ sæua.Quia iterum sententiã Decii syllani nimis aperte uidebatur uelle destruere:iccirco quodam modo lenit dicens.¶Decium syllanũ &c.¶Virum fortem in corpore:& strẽnuum in cõsiliis suis.¶Quæ dixerat studio.r.p.idest amore.r.p.¶Neq; in tanta re:ut est cõiuratio.¶Exercere gratiã.i.amicitiã:neq; inimicitiã:quasi dicat:neq; p amicitiã:neq; p inimicitiã male iudicauit.¶Eos mores q̃tum ad alios: qbus se.cit se comparare:& modestiam quantũ ad alios.Decius quidem dedit sñiam:ut ne quæreretur ueꝝ sed sententia non uidetur mihi tenẽda &c.& hoc deberet dicere:ponit antecedẽs.s.nõ esse crudelẽ. si.n.crudelis esset tenẽda uere:nõ ẽ crudelis.¶Quid.n.crudele fieri põt.q.d.nihil.Sentẽtia quidẽ nõ est tenenda: sed est abicienda:& iteꝝ ponit antecedẽs ꝓ cõsequente:quia est aliena a nostra.r.p.¶Nam.pfecto &c.hucusq; sen.tentiam Decii occulte depræsserat:modo uero aperte iprobat: quia uero nõ est sñia tenẽda.nã quod iudi.cant:aut pro metu:aut pro iniuria iudicant:& hic uocat iniuriã quãlibet prædictaꝝ affectionum.Si.p metu ita iudicauit:male fecit:non.n.est habẽdus metus pristinus:cum tñ bonũ tutorem habeamus: scilicet Ciceronẽ.& hic quodãmodo applaudit Ciceroni:de iniuria noluit argumẽtari.Superius enim dixerat omneȝ iudicem carere ea: ergo.d.q; si iniuria fecit: male fecit. OMNIBO.

LAV. VAL. ¶De pœna possum: quod ptinet ad iniuriam coniurationis: ut quemadmodum magna flagitia cōmiserunt: ita magno supplicio afficiantur. ¶Erūnarum: miseriarū. ¶Requiem finem. ¶Non cruciatū: non pœnam esse mortis causa inuentam: & possum dicere eam mortem. ¶Dissoluere: delere. ¶Vltra: ulterius. scilicet post mortem. ¶Curæ: uidelicet tristiciæ: nā cura generatur ex tristicia. ¶Vti prius uerberibus: ut pri9 uerberibus cæderentur: deinde cæsi necarentur. ¶Animaduerteretur in eos. ut prius punirentur: nam animaduertere in aliquem est punire aliquem. ¶An non addidisti. ¶Lex portia: lex quā Portius Cato tulerat: ne liceret ciuem romanū uerberibus cædi. ¶An nō addidisti: ut cæderētur uerberibus. ¶In homīes: cōtra homīes. ¶Sin: pro sed si nō addidisti: ut uerberētur prius. ¶In miore negocio: seruasti legem: ī hoc ꝙ cēsuisti ciues romanos nō esse uerberibus cædēdos: sed fecisti contra legem: ꝙ cēsuisti esse necādos: quod contra leges est. ¶In miori negocio. scilicet ī uerberādo. ¶In maiori. scilicet ī necādo. ¶Parricidas: i. eos: qui rēpublicam perdere uoluerūt. ¶Tēpus reprǽhendet: & tp̄s significat statum tp̄is. ¶Fortūa: casus: qa aliqs icidet casus: ī quo hoc reprǽhēdi poterit. ¶Dies: cum fœminini generis est significat lōgitudinem temporis. ¶Libido. uoluntas. ¶Moderatur libido gentibus, idest gentes regit & gubernat. ¶Illis. scilicet cōiuratis. ¶Quid ī alios: bonum & supplicium ex cōiuratis sumere: sed cauēdum est. ne malū exemplum inde oriatur. ¶Ignaros: legum & iudiciorum. ¶Minus bonos: nō bonos. ¶Nouum exemplum. quod cōtra leges factū fuerit. ¶Lacedæmonii. Superius narrauit quomodo Cæsar ad confirmationem suæ orationis ueniret: nūc dicit omnia mala ex bonis principiis uenisse: hoc idem cauendum esse: hoc temporis dicit: ut si consul damnatos necauerit ciues. ad exempla huiusmodi rei: cum imperium ad malos peruenerit: ciues bonos: & Reipublicæ amantissimos uidebunt necari pro arbitrio suo.

De pœna possum equidē dicere id: qd' res habet ī luctu atq; miseriis: mortē erūnaꝝ requiē nō cruciatū esse. Eam cūcta mortaliū mala dissoluere: ultra neq; curæ: neq; gaudio locū eē. Sed per deos īmortales. quamobrem in sniam nō addidisti: uti prius uerberib9 in eos aīaduerteret: an quia Lex portia uetat. At aliæ leges. Item de condēnatis ciuibus nō aīam eripi: sed exilium pmitti iubēt: an quia grauius ē uerberari q̄ necari. Quid aūt acerbum: aut nimis graue ē in homines tanti facinoris conuictos. Sin: quia leuius est. quid conuenit. in minore negocio legē timere: cū eam in maiore neglexeris. Etenim qs reprǽhendat id: quod in parricidas Reipubli. decretum erit: tempus. dies fortuna. cuius libido gentibus moderatur. Illis merito accidet. quicquid euenerit. Cæterum uos. P.C. quid in alios statuatis considerate. Omnia mala exempla ex bonis rebus orta sunt. Sed ubi Imperium in ignaros: aut minus bonos peruenit: nouum illud exemplum ab dignis & idoneis: ad indignos & non idoneos transfertur.

OMNI. BO. ¶De pœna quidem &c. Decius male iudicauerat: sed ego bene iudicare possum: & hoc est. ¶De pœna &c. ¶In luctu ipse quidem morte puniendos iudicauit: sed non sunt morte puniendi. Nam si qua mors esset pœna: morte essent puniendi: ergo qa mors non est pœna: morte non sunt puniēdi: & ꝙ mors nō sit pœna. probat: quia est requies. ¶Vltra. idest post mortem. tu quidem eos necādos iudicasti. Sed per deos īmortales: cur de uerberibus tacuisti. Antiquitus enim ciues solebāt uerberari: nō necari. ¶Animaduerteretur. i. punirent̄. aīaduertere ꝓ punire ponitur: qa in aīo quātitas pœnæ pro qualitate culpæ prius uertitur & diiudicatur ab eo. iccirco de uerberibus tacuisti. ¶Quia lex portia uetat ciuem. s. uerberibus perimi: sed iccirco tacuisti: malefecisti: quia unam legem obseruādo: multas offendisti: quæ prohibent ciuem necari: & hoc est. ¶At aliæ leges: portia lex uerberari uetat: ast aliæ iubēt. ¶Item: idest similiter si illa uetat: tu quidem de uerberibus tacuisti: ergo uel quia graui9 uerberari q̄ necari: uel quia leuius: sed quia grauius est: tacuisti: male fecisti: quia nihil grauius in eos fieri potest. Et si quia leuius tacuisti: male fecisti: quia in minori & leuiori: s. in pœna uerberum legem portiam offendere timuisti: & maiori uero: & grauiori. s. in morte alias leges offendere nō timuisti: sed qūo hoc cōuenit: & hoc est. ¶Sin. i. sed si quia leuius ē tacuisti: quid. i. quomodo conuenit. i. conueniens ē in miore &c. Superius dixerat: ꝙ grauiter puniretur de pœna: si apud posteros ageretur: modo autem ipse q̄rit. qd sibi posset obiici. d. At enim certe. ¶Quis reprǽhendet &c. Tempus: responsio est. quasi dicat: & si nullus modo reprǽhendat. tamē aliud tempus erit. & alius dies: in quo poterit reprǽhēdi. Et fortuna reprǽhendi. ¶Cuius libido. i. uoluntas. ¶Domi gentibus. q. d. per fortunam poterit cōtingere. ꝙ in eos qui ita iudicāt: & in suos poterit culpa reffundi. Nec ideo dico ut illos defendā: quia illis merito accidet. quicquid mali euenerit. ¶Cæterum. i. scd̄m finē considerare debetis: & bene quia omnia: scilicet mala extra bona habuerunt principia: & hoc modo nō ē timendum: sed alio tempore: & hoc est: sed ubi imperiū &c. Nouū exemplū interficiēdi ciues a dignis & idoneis imperātibus: qui nūc iubēt addici dignos & nō idoneos imperatorum: q nunc uidebūt: at hæc nō est snia authoꝝ: sed hæc. Dignos & idoneos puniri ab īdignis: & nō idoneis: qui scilicet puniri nō meruerūt: & ꝙ mala extra ex bonis rebus orta sint probat. tam per græcos q̄ per latinos: & primitus exemplificat de græcis dicens.

Lacedæmonii: nunc uero exemplum ponit illius: quod supra dixerat: uidelicet a bonis initiis: mala exẽpla semp ꝑfecta fuisse. Deuictis Atheniensibus: diu bellum fuit inter Atheniẽses & Lacedæmonios & magnæ clades ultro citroq̧ acceptæ sunt: tandem Lacedæmonii superauerunt Athenienses: quibus deuictis triginta prætores crearunt: qui reipu. administrationem haberent: qui postea in totidem tyrannos uersi sunt. Tractarẽt. s. triginta uiri. Oibus inuisum: q odio toti⁹ ciuitatis erat ꝑsequẽdus. Indẽnatũ. i. indicta cã: anteq̃ causæ indictio daret: & ille indẽnatus diceba. Ea. s. re: q pessimi ciues & inuisi oẽs tollerent. Paulatim: sensim. Licẽtia. i. q firmato impio: iã sibi oĩa licere itellexerũt. Iuxta bonos & malos. i. sine discrimine bonos & malos interficiebant. Iuxta: æqualiter. Libidinose. p libidine: & uoluntate sua: nam libido uoluntas dicitur. Ciuitas: Lacedæmõioꝝ. Oppressa seruitute: hoc ẽ subiecta & obnoxia his triginta ꝑtorib⁹. Stultæ lætitiæ: qa stulte lætata fuerat: ꝑpessa est pœnas. Nostra memoria Nunc ꝓbat exẽplis domesticis: quod superius ꝓposuit. Nota est discordia po. ro. q fuit inter Syllam & Marium: q fauore ꝑdictorum ciuium factus est cõsul: & Syllam cum suis complicib⁹ ex urbe pepulit: & hui⁹ Marii ꝑtes fouebat. Damasippus qdẽ romanus ciuis ꝑditus: sed postq̃ Sylla recupatis uirib⁹ in urbem rediit: hunc Damasippũ: & alios seditiosos ciues interfici iussit: & hæc oĩa po. Ro. laudabat: sed &c. Quis non factũ &c. q. d. laudabãt oẽs. Nostra memoria: nostra ætate: quod meminisse possumus: & alios hmõi seditiosos: q secuti fuerant Marii partes. Scelestos: sceleratos: & factiosos: qui conspirauerant in rempu. Est factio maloꝝ conspiratio. Seditionibus: discordiis. Exagitauerant: turbauerant. Magnæ cladis initium: nam a seditiosis & ꝑditis ciuibus: ad bonos: & reip. amãtissimos: uel studiosos Sylla trãstulit. Dabat operã. s. Sylla. Vt is Ro. ciuis: q possederat: aut domum: aut uillam: aut uas: aut uestimentum. In numero ꝓscriptorũ: proscripti ciues erant hi: qui cũ noĩa eorum in foro exposita essent: interfici poterant a quocũq̧. Illi: quibus mors Damasippi &c. i. qui morte Damasippi lætati fuerant: eadem morte paulopost ipsi peribant. Prius finis iugulandi: non prius fact⁹ est modus ciuium interficiendorum: q̃ oẽs Syllani milites sũt locupletati. Expleuit: explere ẽ plus q̃ satiare. Atq̧ ego hæc nõ in Marco. Rñdet Cato obiectioni: quia dicere posset aliquis

Lacedæmonii: deuictis Atheniẽsibus: triginta uiros imposuere: qui Rempublicam tractarent. Hi primo cœpere pessimũ queq̧: & oĩbus inuisum indemnatum necare. Ea lege populus lætari: & merito dicere fieri. Post ubi licentia paulatim creuit: iuxta bonos & malos libidinose interficere: cæteros metu terre. Ita ciuitas: seruitute oppssa: stultæ lætitiæ graues pœnas dedit. Nostra memoria uictor Sylla: cũ Damasippum: & alios huiuscemodi: qui malo Reipublicæ creuerant: iugulari iussit: quis nõ factum eius laudabat: homines scelestos: factiosos: qui seditionibus Rempublicam exagitauerant: merito necatos aiebant. Sed ea res magnæ initium cladis fuit. Nam uti quisq̧: aut domũ aut uillam: postremo: aut uas: aut uestimẽtum alicuius concupiuerat: dabat operam: ut is in ꝓscriptorum numero esset. Ita illi quibus Damasippi mors lætitiæ fuerat: paulopost ipsi trahebãtur: neq̧ prius iugulãdi finis fuit: q̃ Sylla omnes suos diuitiis expleuit. Atq̧ ego hæc: non in. M. Tullio: neq̧ his temporibus uereor. Sed in magna Ciuitate multa: & uaria ingenia sunt. Potest alio tempore: alio consule: cui item exercitus in manu sit: aliquid falsum pro uero credi: ubi hoc exemplo per senatus decretum consul gladium eduxerit. Quis illi finem statuet: aut quis moderabitur?

sub eo cõsule res gerit: nihil tale uerendum sit: confirmat illud Cato: sed certe poterit esse ꝓspiciendum. Multa & uaria ingenia: cum diuersorum ingeniorum natura sint homines in urbe Ro. Vbi hoc ex. s. q. M. T. Cice. gladio ciues necaret contra legem: etiam si seditiosi fuerint per decretum senatus: quia decreto senatus hoc sibi cõmissum fuerat. Eduxerit: perstrinxerit. Statuet modum qs imponere poterit ꝑdito ciui q ad impium ꝑuenerit. Quis moderabit: qs ciuis gubernabit uim & ꝑtãtem eius cõsulis hoĩs ꝑditi.

Lacedæmonii &c. Indemnatũ. i. sententiæ dãnatione & iudicio. Iuxta. i. æqualiter. Libidinose. i. ad libitum suum. Nostra in memoria &c. Postq̃ exemplicauit de græcis: exemplificat de latinis: ne uideret uetustate abolita dicit. Nostra in memoria. q. d. in nostro tpe: q bene possumus mẽorare. Sylla uictor: scilicet Marii. Damasippum illum crudelissimum & alios. Qui creuerãt. Reip. malo. i. ex malo reip. uel malo. i. ad malum. r. p. Sed ea res: ita ipsi lætabant: sed potius erat tristãdum: quia ea res &c. Et uere fuit initium cladis. Nam uti. i. sicut quisq̧. s. Syllanus. Cõcupiuerat domum &c. Dabat operam. i. intentionẽ suam ad hæc: ut is: cuius rem concupiuerat: esset in numero. Proscriptorum. i. ut proscriberetur: & damnaretur. Videns patres. C. rationibus suis ad misericordiam non posse cõpellere: nititur eos ad legalem obseruantiam coercere: paulatim autem accedit ad id dicens. Maiores uestros audatiores & prudentiores fuisse modernis: qui tam ab hostibus q̃ a sociis bona exempla assumebant: qui etiam a græcis leges: quæ ciues uerberari iubebant: assumpserant: postea ad inuenta est lex portia: quæ ciues uerberari ꝓhibuit: deinde datæ sunt aliæ leges: quæ cõdemnatis permittebãt: & ad hoc tẽdit tota eius oratio: ut in exiliũ mitteret: & hoc ẽ.

LAV. VAL.

OMNIBO.

LAV. VAL. ¶Maiores nostri. Pergit Cæsar suam orationem expedire:ubi probare intendit:non esse nouum consilium de integro faciendum:uidelicet:ut inusitata supplicia sumantur de noxiis:& probat consuetudine maiorū: dicit enim &c. ¶ Maiores nostri:quum hanc rempu. constituere. ¶ Neq͂ consilii:& propterea si hoc uidissēt Reipu. utile esse:illud constituissent. ¶ Neq͂ illis superbia obstabat:quo minus:non hac superbia atq͂ arrogantia inducti sunt maiores nostri.ꝙ aliena constituta spernerent:si modo ꝓbauissent. ¶ Quo minus.i. ut non. ¶ Proba:optima. ¶ Arma atq͂ tela. probat illud exemplis. ¶ A Samnitibus. Eodem genere armorum utebantur Romani:quo Samnites. ¶ Plæraq͂ insignia a Tuscis:uidelicet sellam curulem: lictores:duodeciq͂ fasces. ¶ Vbiq͂.i. in quocūq͂ loco. ¶ Idoneum:aptum ad cōseruationem reipublicæ: seu socii:seu hostes id institutū habuissent:illi continuo sumebant:si modo dignum imitatione uisum fuisset. ¶ Studio:diligentia. ¶ Imitari.s. bonos bonis illis. ¶ Malebant:magis uolebāt. ¶ Eodē illo tpe:quo supra memorata sumpserunt ab aliis. ¶ Animaduertebant in ciues.i. puniebāt ciues:uirgis tātūmō:nō capitali pœna ¶ Cōdemnatis.s. capitali crimine. ¶ Summum suppliciū:qđ erat:ut uirgis cæderent. ¶ Factiones:cōspiratiōes maloꝝ. ¶ Cœpere:circūuenire idest fraude opprimere: qa circūuenire est fraude & dolis aliquem decipere. ¶ Innocentes.i. bonos:qui nullo crimine erant damnandi. ¶ Tūc lex portia:qa improbi ciues plærūq͂ puniebant bonum contra ius & fas. ¶ Quibus exilium:ergo prohibitū est ciues ro. uirgis cædi: & multo magis securi. ¶ Imprimis: ꝑcipue: potissimum. ¶ Quominus:ut non. ¶ Nouum cōsilium: uidelicet:ne iubeat coniuratores:qui ciues sunt necari. ¶ Hanc cām:uidelicet:qa in ptāte erāt pnitiosi ciues aīaduertebāt in bonos ciues. ¶ Profecto uirtus:alia rō est. ¶ In illis:iunioribus. ¶ Qui ex paruis:nā cū nihil ꝑter mœnia Romana hērent: quæ Romulus cōdiderat:impium totius orbis terrarum peperunt. ¶ Bene parta:bene acquisita bene comparata. ¶ Placet:dicet aliqs placet tibi o Iuli Cæsar &c. ¶ Minime? pro nō placet hoc. ¶ Pecunias:ꝓ oībus bonis accipit: qa in pecudibus ois substātia fuit apud maiores. ¶ In uinculis:in compedibus eē tenēdos. ¶ Per municipia per ciuitates:quæ in ciuitatem Romanam acceptæ sūt. ¶ Ne referat:nullam relationē faciat de his cōiuratoribus in senatu. ¶ Agat cū populo. Pulchram posuit differētiam inter referre in senatu:& cum populo agere:nam refertur in senatu:tunc:cum proponitur aliqd deliberādum senatui:agitur cum populo tunc:cum aliquid proponitur populo. ¶ Aliter:uidelicet:qui in senatu retulerit:uel cum populo egerit. ¶ Verbo:quia & pedibus assentitur. ¶ Rogatus.s. ut diceret quidnam sentiret de hac re.

Maiores nostri. Patres. Cōscripti:neq͂ cōsilii:neq͂ audacia unq͂ eguer̄:neq͂ illis supbia obstabat:quo minus aliena instituta:si mō ꝓba erāt:imitarent̄. Arma atq͂ tela militaria a Samnitib9:insignia magistratuū ab Tuscis plæraq͂ sumpserunt. Postremo:quod ubiq͂ apud socios:aut hostes idoneum uidebat̄. cū sūmo studio domi exequebant̄. Imitari q̄ inuidere bonos malebant. Sed eodē illo tpe Maiores nostri Græciæ morē imitati. uerberib9 animaduertebant in ciues:de condemnatis summum suppliciū sumebāt. postquā Resp. adoleuit & multitudine ciuium factiones ualuere. circūuenire innocētes. alia huiuscemodi fieri cœpere. tūc Lex Portia aliæq͂ leges paratæ sunt. qbus exilium damnatis ꝑmissum est. hāc ego cām. P. C. quominus nouum cōsiliū capiamus: imprimis magnam puto. ꝑfecto uirtus atq͂ sapiētia maior in illis fuit: qui ex paruis copiis tantum impium fecere. q̄ in nobis. q ea bene parta uix retinemus. placet igit̄ eos dimitti:& augeri exercitū Catilinæ. Minime? Sed ita censeo. publicādas eorū pecunias. ipsos in uinculis habendos per municipia. q̄ maxime opibus ualent. Ne quis de his postea ad Senatum referat ne ue cū populo agat. Qui aliter fecerit. Senatū existimare eū contra Rempublicā. & salutē oīum facturū. Postquā Cæsar dicēdi finē fecit. Cæteri uerbo eius ali9 uarie assentiebāt. At. M. Porti9 Cato rogatus sniam huiuscemodi habuit oratiōem.

OMNIBO. ¶Maiores nostri &c. ¶ Minus.i. nō. ¶ Si mō.i. si tantū mō. q. d. quando quidem illi prudentissimi alios imitati sunt:multo magis nos minus prudentes eos imitari debemus:& ꝙ antiqui alios imitent̄: ōndit dicēs. ¶ Arma &c. ¶ Domi.i. Romæ:& nō solū instituta alioꝝ imitati sunt in armis:& insignib' magr̄atuū:sed ēt Græcos imitati sunt in legibus:& hoc est. ¶ Sed eodem tpe &c. ¶ Aīaduertebant.i. iudicabāt summum supplicium.i. mortem:uel summum supplicium.i. uerbera. ¶ Damnatis ꝑmissum est exilium:qbus legibus datis:ita ꝙ hāc cām puto magis imprimis.i. inter prima. ¶ Quo minus.i. ut nō capiamus. ¶ Modū:cōsiliū.s. interficiendi ciues scđm:qđ' p leges ꝑmissum est:faciamus. ¶ Profecto uirtus &c. Laudat iteꝝ uirtutē maiorū: ut tāto magis digni imitatōe uideant̄. ¶ Placet igit̄:qđ sibi posset obiici:ipse sibi obiicit dicēs. ¶ Placet igit̄ &c. ¶ Sed ita cēseo. Ecce Cæsarum snia p municipia.i. p oppida:q̄ maxīe ualēt opibus.i. copiis ꝑsidioꝝ militum:& aliaꝝ reꝝ:ne in debilib' ponant̄:inde eripiant̄:& ad senatū referant̄. ¶ Ne ue cū populo agat.i. litiget q̄rens:cur populus eos uitā debilibus locis posuisset:q aliter fecerit:q̄ ego iudicanerim sciat senatus. &c. ¶ Postq̄ finem &c. ¶ Assentiebant uarie:quia alii assentiebant:& alii dissentiebant &c.

Onge alia. Vidimus superius: quomodo Cæsar suam sentẽtiam perorauit: uidelicet: ut di- LAV.
nisi per municipia: quæ plurimum ualebant opibus: in uinculis seruarentur coniurati: nunc VAL.
uero ponit: quæ Cato responderit: dicit enim Cato se multo aliter sentire: q̃ Cæsarem. ¶ Lõ
ge aliena: ita qdem se dicit sentire Cæsar: ego autem ualde aliter sentio. ¶ Longe aliena: ual
de aliena a sententia Cæsaris. ¶ Reputo: mecum ipse uoluo: & cogito. ¶ Illi. s. qui ante me di
xerunt. ¶ De pœna eorum: quasi id in dubio sit: nunquid id puniendum esse uideatur. ¶ Pa

Onge aliena mihi mẽs ẽ. P. C. cum res atq; pĩcula nr̃a cõsidero: & cum sñiam nõnullorꝝ ipse mecũ reputo illi mihi disseruisse uidẽt: de pœna eorũ: q̃ priæ: pẽtibus: aris: atq; focis: bellũ parauere. Res aũt monet cauerẽ ab illis magis: q̃ qd in illos statuamus cõsultare. Nã cætera maleficia tũ psequere: ubi facta sũt. Hoc nisi puideris: ne accidat: ubi euenerit: iudicia frustra iplores. Capta urbe nihil fit reliqui uictis. Sed p deos imortales uos ego appello: q̃ semp domos: uillas: signa: tabulas uestras pluris: q̃ Rẽpublicã fecistis: si ista cuiuscũq; modi sint: q̃ amplexamini retinere: si uoluptatib⁹ uestris ocium pbere uultis: expergiscimini aliqñ. & capessite Rẽp. Nõ nunc agit̃ de uectigalibus: neq; de sociorꝝ iniuriis Libertas: & aĩa nr̃a indubio ẽ. Sepenumero. P. C. multa uerba in hoc ordine feci: sæpe de luxuria atq; auaritia nr̃orũ ciuiũ q̃stus sum: multosq; mortales ea causa aduersos habeo: qui mihi: atq; animo meo nullius unq̃ delicti gratiam fecisse: haud facile alteri⁹ libidini malefacta cõdonabã. Sed ea tametsi puipẽdebatis: tñ resp. firma erat: opulẽtia

triæ: parentibus: & hoc fecerunt: non dubium ẽ: quin puniendi sint. ¶ Res autem. i. conditio rei. ¶ Cauere magis: uidelicet: ne ipsi contra rempu. faciant. ¶ Consultare. q. d. quis nec sint cõiurato res: quos in uinculis tenemus: esse necandos: & eos: qui adhuc sunt in potestate sua: uidelicet in exercitu Catilinæ simili supplicio esse afficiẽdos ¶ Prosequere: pro prosequi possis: cætera malefi cia sunt eiusdem generis: ut cum perpetrata fue rint: puniantur: sed maleficium: quod ptinet ad perdendam patriam: prius puniendum q̃ factũ sit. ¶ Hoc. s. quod pertinet ad perniciem patriæ: uidelicet cõiuratio. ¶ Prouideas. i. diligẽter pui debis. ¶ Implores: p implorabis. ¶ Euenerit: acci derit. ¶ Nihil reliqui fit: nihil relinquitur uictis. ¶ Sed per deos immortales: nolo inquit bonos ciues & reipu. amãtissimos alloq: sed uos: qui uo luptatibus & luxuriis dediti estis: & ea tñ bona esse putatis: cur non expergiscimini: ut remp. defendatis a coniuratis: ut uestris uoluptatibus diu satisfacere possitis. ¶ Domos: in urbe. ¶ Villas: i agris. ¶ Signa: statuas: picturas uestras. ¶ Ista. s. dom⁹: uilla: signa: & tabellas. ¶ Cuiuscũque modi: seu bonas: seu quouis alio modo: & loquitur Cato secũdum stoicos. Namq; & ipse Cato stoicus erat: & stoici hæc externa nullo modo bona esse appellanda putabant: nisi q̃ ad uirtutem ai ptinent. ¶ Amplexamini: maxima cupiditate cõ præhendetis. ¶ Ocium præbere. i. pacem q̃rere: per quam uestris uoluptatibus uti possitis. ¶ Expergiscimini: excitamini. ¶ De Vectigalibus: qa si uectigalia expilarẽt: si socii ẽt expilarent: tñ repu. maneret: sed nõ ita est de cõiuratõe. ¶ Luxuria & aua. hæc duo mala iter se cõtraria eẽ uidẽt & tñ hñt cõiũctionẽ inter se. Nam luxuria fere esse non potest sine auaritia: & tñ luxuriæ auaritia uĩ eẽ aliẽa sed qa q luxuriosi sũt: multas pecũias pfundũt: ergo: ut pecũia suis uoluptatibus satisfaciãt: auari efficiunt. ¶ Aduersos: cõtrarios: & infensos. ¶ Qui mihi: sed ẽ cur mihi ipsi ueniã pstare debeã: q̃ grauiter inuectus sum in eorꝝ libidinẽ. ¶ Vnq̃ delicti. i. nunq̃ ullius delicti ueniam dedisse mihi: neq; aĩo meo: & est honestus dicẽdi modus: gratiam tibi facio huius delicti. i. ueniã tibi do huius delicti. ¶ Haud facile cõ. nõ facile remit tebã. ¶ Sed ea tametsi. Supi⁹ p amplificationẽ cœpit detestari cõiurationẽ: & allocut⁹ ẽ eos: q uoluptatib⁹ de diti: ociũ sibi ppetuũ fore existimarẽt: hãc cõiurationẽ ipunitã nullo mõ permitterẽt: nũc pbat illd: dicit. n. ea neq; de peculatoribus ærarii: neq; de iniuriis sociorꝝ. ¶ Opulẽtia: negligẽtia tolerabat: qa adeo negligẽtes esse poteramus: ut copias & opes reip. assumeremus. Nã opes reip. maiores erãt: q̃ negligẽtia nostra.

Onge mihi &c. In hac oratione intendit Marcus Portius Cato sententiæ Cæsarum obuiare: & pa OMNI
tres. C. ad interceptos grauiter: & cito puniendos animare dicens. ¶ Longe mihi &c. q. d. Cæsar: BO.
& alii eos nõ morte puniendos iudicauerũt. ¶ Sed mihi longe aliena mens est. Beniuolẽtiam captat: sicut Cæsar superius a noĩe dignitatis uocans eos patres conscriptos. ¶ Cũ cõsidero res: atq; consilia: pericula mundi. i. res uestras in maximo periculo positas. ¶ Nonnullorum. s. Cæsarum & aliorum: nec mirum: si est mihi alia mens: quia illi uidẽtur disseruisse. s. dñudicasse de pœna eorum. s. interceptorum illorꝝ dico: qui pcipes sunt coniurationis: unde eis non est credendũ: sed hæc sententia non nullorum: sm qđ illi uidentur disseruisse. i. immorati fuisse de pœna eorũ: eorum dico. ¶ Qui patriæ &c. idest qui tãtũ scelus impetrauerunt: q̃ de pœna eorum esset immorandum: ipsi quidem morati sunt: sed potius est cauendum: q̃ immorandum: & hoc etiam res: idest rei periculosæ status.

LAV. VAL. ¶Bonis an malis moribus: utrum modesti simus in socios nostros. ¶ Futura nostra: idest sint futura tantummodo possessionis nostræ. ¶ Hostium futura: uidelicet: ut nō nostra solum: sed communia hostiū nobiscum sint futura. ¶ Quia bona aliena & cætera: quia corruptis uocabulis res appellatur. ¶ Audacia malarum: idest: qui audent dirumpere aliorum bona: uel interficere inimicos suos: uel stuprare mulieres fortes uocantur: & hæc talis audacia malarum rerum istis temporibus fortitudo appellatur. ¶ Eo: ideo. ¶ In extremo sita: in extremo & ultimo sita est. ¶ Ita mores se habent: qui ita uiuunt. ¶ Ex fortunis sociorum: idest fortunas: atq; diuitias sociorum largiantur: & se liberales appellent. ¶ Furibus: idest ueniam præstent peculatoribus reipublicæ. ¶ Ne illis sanguinem: scilicet & fortunas sociorum largiantur: & peculatoribus reipublicæ ueniam præstēt non largiantur sanguinem nostrum. ¶ Ne perditum eant: idest non dent: & est honestus dicēdi modus. ¶ Bene & composite. Hactenus suā confirmauit orationem: nunc incipit confutare argumenta aduersarii: scilicet. C. Iulii. Cæsa.

OMNI. BO. ¶Consultare: idest frequenter consulere: & ita immorari: & uere cauendum est: & non iudicio immorādum. Nam post peracta cætera maleficia potest sequi uīdicta: hic uero nulla: & hoc est. ¶ Nā cætera maleficia tum: & hoc est perse qui uindicta: scilicet: & uere frustra: quia urbe capta: nihil est reliqui: idest residui uictus: quasi dicat neq; uindicta restat: neq; aliud. Sed per deos: & modo conuertit se ad eos: qui rem priuatam semper pluris fecere q̃ publicam: & cū indignatione contra eos exclamat dicēs. ¶ Sed per deos & cætera: quasi dicat tale periculum nobis imminet: sed uos non attenditis. ¶ Signa: signa

negligentiam tollerabat. Nunc uero non id agitur: bonis: an malis moribus uiuamus: neq; quantum: aut q̃ magnificum imperium Romani populi sit. Sed hæc cuiuscunque modi uidentur nostra: an nobiscum una hostium futura sint: hic mihi quisquam mansuetudinem: & misericordiam nominat. Iampridem equidem nos uera uocabula rerum amisimus: quia bona aliena largiri: liberalitas. Malarum rerum audacia: fortitudo uocatur: eo Respublica in extremo sita est. Sint sane: quoniam ita se mores habent: liberales: ex sociorū fortunis: sint misericordes in furibus ærarii. Ne illis sanguinem nostrum largiantur: & dum paucis sceleratis parcunt: bonos perditum eant. Bene & composite. C. Cæsar pauloante hoc ordine

uocat statuas: uel sigilla: uel uexilla: tabulas: idest picturas cuiuscunq; modi sunt: Cato sanctissimus erat: qui terrena despiciebat. Et ideo dicit cuiuscunque modi sunt. ¶ Amplexamini: frequentamini: idest cum magna uoluntate: & frequentia amplectimini ¶ Capessite: desideratiuum: idest cum maximo desiderio capire: & defendite rempublicam: & bene debetis defendere: non enim agitur de tributis nostris: sed de uita: & de libertate nostra. ¶ Sæpenumero una pars: idest multotiens: aduerbium numeri: quasi dicat sæpe egi uobiscum de moribus: sed non exaudistis me. ¶ Ea causa: idest propter repræhensionem: sed non est mirum si uos repræhendi: quia nec etiam mihi peperci: ne dū uobis parcerem: & hoc est. ¶ Si gratiam: qui non fecissem mihi: idest actui mei. ¶ Atque animo: idest cogitationi meæ. ¶ Gratiam nullius delicti: ille gratiam delicti animo facit: qui sibi delinquenti parcit: & uicium non corrigit: ego inquam: qui me ipsum repræhendi. ¶ Haud facile cum donabam malefacta libidini alterius: idest libidinoso alterius animo: uos quidem uerba mea paruipendistis: sed quamuis paruipendistis non multum curabam: firmitudo enim & opulentia reipublicæ tanta erat: q; negligentiam uestram bene tollerare poterat: & hoc est. ¶ Sed ea tam & si & cætera: idest quamuis tunc quidem: cum paruipenderetis de moribus nostris agebam: hoc agitur an hoc: quæ scilicet modo nos possidemus: cuiuscunquemodi uiderentur siue uilia: siue non an hoc inquam sunt futura nostra: idest nobis propria: an una sunt futura: hostium nobiscum. Et quia tanta est aduersitas: igitur hic: idest in tanta aduersitate nominat mihi quisquam mansuetudinem & misericordiam. Hæc enim supius Cæsar nominauerat: nominat quidem: sed scio. quare: quia uocabulum usurpat: & hoc est: iam pridem & cætera. ¶ Eo: idest ideo: quia ita uitium uirtutem uocant. ¶ In extremo: idest in pessimo puncto: ipsi quidem uolunt esse misericordes: & sint sane: & est concessio ex indignatione: & quia aperta: ne uideretur concessio: uel persuasio: subiungitur quoniam: per quod manifesta apparet dissuasio: sicut illud Virgilianum. I sequere italiam uentis pete regna per undas: similiter & hic: sed non meo subaudis: ne largiantur nostrum sanguinem. ¶ Perditum: idest perdant. Volens Cato sententiam Cæsarum improbare: utitur Hironia dicens. ¶ Et composite de uita & morte disseruit: idest tractauit: cum mortem esse omnium laborum requiem dixit: & quia ea falsa existimauit: itaq; taliter iudicauit. hic compositionem facit: quia utrobiq; confunditur hostis: quasi dicat: eos in municipiis tenendos iudicauit: sed cūm taliter iudicauit: sed non fecit: uel quia timuit: uel non timuit: si quia timuit malefecit: quia sicuti Romæ sūt mali: ita & in cæteris municipiis. Iterum de eodem membro: si quia timuit male fecit: quia melius Romæ possunt defendi: quam alibi: minores enim opes sunt in cæteris municipiis ad defendēdum q̃ Romæ: si quia non timuit: fecit: patet ergo de coniuratione fuisse: quia nō timuit: ubi omnes timent ibi: scilicet in municipiis. ¶ Vbi: idest in quibus.

LAV. VAL.

¶De uita & morte.⸿ Cum dixit mortem miseriarum finem:nõ cruciatum esse.⸿ Falsa existimans differuit.⸿ Diuerso itinere:quia alii itinere campo℞ elisiorum possident amœna loca: alii itinere tartari ingentia supplicia proferũt.⸿ Tetra obscura:iculta:siluestria.⸿ Fœda:turpia: deformia:& fœtida ⸿ Formidolosa horrore:& formidine plena.⸿ Videt:censuit.¶Popularibus:fautorib⁹ coniurationis.⸿ Conducta.s. præcio.⸿ Audacia plus:quasi plus audaciæ nõ in municipiis q̃ in urbe:ubi sunt opes ad defendendũ:ne eripiãt per uim.⸿ Si tanto omniũ Nos clare superius uidimus:quomodo argumentari cœpit Cato aduersus Cæsarem:uidelicet:ꝙ censuisset ĩ custodiis hñdos

de uita & morte disseruit:credo falsa existimãs:ea quæ de iferis memorant̃: diuerso itinere malos a bõis.loca tetra.iculta.fœda:atq; formidolosa hr̃e. Itaq; cẽsuit pecunias eo℞ publicandas:ipos ꝑ municipia in custodiis habendos: uidelicet timẽs: ne si Romæ sint:aut a popularib⁹ cõiurationis. aut a multitudine conducta per uim eripiant̃. Quasi uero mali atq; scelesti tãtũmõ in Vrbe:& nõ ꝑ totã Italiã sint:aut nõ ibi plus possit audacia: ubi ad defendendũ opes minores sunt. Quare uanũ eq dẽ hoc cõsiliũ est.si piculũ ex illis metuit.si in tãto oĩum metu solus nõ timet: eo magis cõuenit: me mihi atq; uobis timere.quare cũ de.P.Lentulo cęterisq; statuetis ꝑ certo habetote.uos simul đ exercitu Catilinæ:& đ oĩbus cõiuratis decernet̃. Quãto uos attenti⁹ ea agitis.tãto illis animus ifirmior erit. Si paulum lãguere uos uiderint. oẽs iam feroces aderũt. Nolite existimare maiores nostros rẽ publicã ex ꝑua armis magnã fecisse:si ita res esset multo pulcherrimã eam hẽremus: quippe sociorũ atq; Ciuiũ:ꝑterea armo℞:atq; equo℞ maior copia nobis q̃ illis est:sed alia fuere: q̃ illos magnos fecere:quæ nobis nulla sunt:domi industria.foris Imperiũ iustũ:anim⁹ in cõsulẽdo liber: neq; delicto: neq; libidini obnoxi⁹. Pro his nos hẽmus luxuriã & auaritiã:publice egestatẽ.priuati opulentiã.laudam⁹ diuitias:seqmur inertiã. Inter bonos & malos discrimẽ nullũ est. Oĩa uirtutis præmia

ꝑ municipia cõiuratos:& confutauit illud Cato:quia dixit tutius seruari Romæ:q̃ in municipiis:si uim eo℞ timeret. Nunc rñdet ad illã ptẽ si nõ timet dicens.si ille nõ timet.p.c.nec me uſ ꝙ simul magis timere decet. Si ĩ tãto: ẽ pulchra cõpositio:aut timet:aut si nõ timet uanũ est cõsilium suũ:uidelicet ꝙ ꝑ municipia distribuãt̃: si nõ timet:nobis:multo magis timẽdum est:& hic latẽter ĩnuit:eũ huius coniurationis cõsciũ esse.⸿ Eo magis:tanto magis refert ad rem ptinet.⸿ Mihi atq;.n.i. timere mei cã & cã uestri: ⸿ Statuetis: sñiam tuleritis.⸿ Pro c:certũ hoc sit:& exploratũ uobis.⸿ Decer.iudicare & sñiaꝫ afferre.⸿ Illi.s.Cati.& complicibus suis.⸿ Infirmior:imbecilior.⸿ Languere.torpescere.ad uindictam eo℞:qui capti sunt.⸿ Omnes.Catilina. cũ suis militibus:quos in exercitu habet.⸿ Feroces ade.urbẽ ferocius inuadent.⸿ Armis.i.tãtũmodo armis.Si res ita esset uidelicet:ut armis tantũmodo auctum esset imperium nostrum. ⸿ Quippe sociorũ inq̃.si respub.tantũmodo armis aucta fuisset:nos eã multo maiorẽ atq; ampliorem haberemus.⸿ illis.i.maioribus nostris ⸿ Industria: uidelicet retinendi ea: q̃ ipsi pepeperant foris.⸿ Iustũ impe.uidelicet nullis iniuriis afficiendo socios.⸿ Animus nõ gratia: nõ metu:nõ misericordia cõmouebantur:sed ueritatem tãtũmodo sequebatur.⸿ Obnoxius subiectus libidini:nã qui sibi consci⁹ est alicuius delicti.uel libidinis:nõ audet liberã habere sentẽtiã ⸿ Pro uidelicet ꝑ industria:ꝑ iudicio iusto:pro consilio:pro libertate cõsulẽdi.⸿ Publice ege. quia rempu.nihil oĩno curamus.⸿ Priuati opulẽtiã:quia dũmodo nos diuites simus: parũ curamus qũo se resp.habeat.⸿ Laudamus di. unũ sequit̃ ex reliquo:nã qa diuitiæ nobis placent: ideo ocio torpescimus.⸿ Inter bo.& ma. quia nulla differẽtia sit: seu bonus:seu malus fuerit. ¶Quare conclusio est primi membri.⸿ Si ĩ tãto.aliud mẽbrum.⸿ Eo magis.i.tãto magis refert.ꝑdest.⸿ Me timere:& ita ꝑuidere mihi: & uobis.i.ad utilitatem mei:& uestri.q.d.de cõiuratione est:& qñ quidẽ Cæsar male iudicauit. Qualiter ergo ego taliter iudico.ut qđ de Lentulo statuetis de oĩbus cõplicib⁹ Catilinæ iudicetis:& cito:qa q̃to attẽtius.i.citius ea agetis.i.supplicium de eo accipietis.tãto ĩfirmior erit aĩus illis catilinariis:uere si uos uiderit.attẽtos & ꝑperãtes erũt.⸿ Infirmior:qa si uos uiderint lãguẽtes: fiẽt fortiores:& hoc ẽ si paulũ uos uiderit languere:⸿ Nolite existimare.Ecce recta frõte ifirmat sñiam Cæsa℞.q.d.Cæsar dicit:maiores eẽ imitãdos: & re uera digni sunt imitatione:nõ tãtum in legib⁹:ut Cæsar dixit:licet iniusto ĩperio & libero cõsilio:ꝑ hoc n.creuit apud eos respu.non aũt armis:nã si armis creuisset:noster multo maior eẽt:maiorẽ.n.tã ciuiũ q̃ armorum copiã hẽmus.& hoc est nolite existimare &c:⸿ Liber ab affectionibus:quæ officiũt ad uerũ iudicãdũ.pro his uirtutibus.s.maio℞ nos habemus uicia publice egestatẽ.nã in publico egeni apparem⁹.⸿ Priuatim opulentiã:priuati enim oppulenti & uiciose & luxuriose uiuimus:uere nullũ est discrimẽ:qa melius ẽt remunerantur mali q̃ boni:uel uirtuosi:& hoc est.

OMNI. BO.

LAV. VAL. ¶Ambitio:ambire est blanditiis circuire:uidelicet signis blanditiis allicere. ¶Neq; mirum:nunc ratiões adducit Cato:quia adeo corrupti sunt mores ciuitatis:ut nullum discrimen inter bonos & malos. ¶Sed s.quia quæ præmia uirtutis sunt: omnia ambitio sequitur.¶Neq; mirum.scilicet est:nõ discrepare bonum a malo & præmia uirtutis ambitionem possidere.¶Separatim:ubi non in commune consulitis: sed priuatim sibi quisq; prouidet.¶Vbi domi:& nõ est mirum:¶Vbi quando.¶Voluptatibus edendi:bibendi:uestiendi: exornandi domos uestras:& edificandi eas. ¶Hic pecuniæ aut gratiæ seruitis.uidelicet pecuniæ gratia omnia conceditis.si quis pecuniam uobis tradiderit:ille in senatu consequitur quod optauerit:& si quis plus gratia apud uos ualuerit:facile quicquid uoluerit obtinebit. ¶Eo .i. ideo.¶Vacuam:desertam: quia respu. defensoribus nuda inuaditur a sceleratis hominibus. ¶Coniurauere:rem omnẽ ante oculos ponit: ut periculosior uideatur.¶Nobilissimi:quasi dicat:si homines humiles conditionibus hoc fecissent.fortasse ueniam dandam esse censerem. ¶Infestissimam : scitis Gallos semper populo Romano infestissimos fuisse : & superatis alpibus in Italiam transitum fecisse : eamq; armis plurimum uastasse.¶Dux Cati.super caput imminet nobis : q iam occupauerat alpes. ¶Vos cunct.cum tantum periculum immineat tergiuersamini. ¶Misereminí: irridet Caii Cæsaris orationem: per quandam hironiam. ¶Adolescentuli:ualde iuuenes.¶Per amb. non spe regni:sed ambitione quadam. ¶Res ipsa: dicet aliquis.o Cato non est quod mireris : quia res quidem per se aspera est: sed non timetur : immo tu.scilicet timeris.¶Inertia:inertiam corporis molliciem animi esse uult.¶Inertia:imbecillitate corporis.¶Mollicie:effœminatione animi.¶Cunctamini:moramini.¶In maximis peri. scilicet bellis gallicis omnibus: belli punici. primo & secundo & tertio: ¶Suppliciis . idest precibus : quia non solum supplicium pœna dicit:sed etiam preces significat:quia apud maiores omnis pœna erat pecuniaria : etiam qui iter fecisset pecuniam soluebat:sed multo maiorem:& quia hac pecunia mulctaticia: quæ soluebatur propter supplicium emebantur hostiæ quæ diis immortalibus immolarentur.inde consuetudo inoleuit:ut supplicium preces significaret. ¶Vigilando procurando res. ¶Agendo tractando. ¶Cedunt eueniunt.¶Secordiæ atq; ignauiæ. secordiæ animi & inertiæ corporis te tradideris.¶Sunt.scilicet dii.¶Hostem:contra hostem.

ambitio possidet.Neq; mirum: ubi uos separati sibi quisq; consilium capitis.ubi domi uoluptatibus.Hic pecuniæ: aut gratiæ seruitis. eo fit ut impetus fiat in uacuam Rempublicã. Sed ego hęc omitto:Coniurauere Nobilissimi ciues. patriam incendere.Gallorum gentem infestissimam nomini Roma. ad bellũ accersiuerunt.dux hostiũ cum exercitu supra caput est. Vos cunctamini etiam nunc:ac dubitatis.quid intra mœnia deprehensis hostibus statuatis. Misereminí censeo. deliquere homines iuuenes.adolescentuli per ambitionem. atq; etiam armatos dimittatis. Vereor. ne ista nobis mansuetudo. & misericordia (si illi arma cœperint)in miseriam conuertatur. scilicet res ipsa aspera est.sed uos non timetis eam. Immo uero maxime. Sed inertia atq; mollitie animi alius alium expectantes.cũctamini.uidelicet diis immortalibus confisi.qui hanc Rẽpu. sæpe in maximis pⁱculis seruauere. Nõ uotis.neq; suppliciis muliebribus auxilia deorũ parãtur.uigilãdo. agẽdo.bene cõsulẽdo. pspere oĩa cedunt. Vbi secordiæ te atq; ignauiæ tradideris. nequicq̃ deos implores.irati infestiq; sunt. Apud maiores nostros

OMNI. BO. ¶Ambitio possidet præmia uirtutis.Nec est mirum:si nullum est discrimen.¶Vbi.idest postquam capitis consilium separatim.quod commune debet eẽ.¶Quisq; sibi:idest ad utilitatem sui.¶Hic:idest Romæ ĩ cõsilio seruitis . ¶Pecuniæ:aut gratiæ.idest amicitiæ:cã.n.pecuniæ:aut amicitiæ male iudicatis.¶Eo.i.iõ fit:quia sibi qsq; consulit:& pecuniæ seruit. ¶Vt impetus fiat in rempu.uacuam suis defensorib⁹: hæc ego dixi de moribus nrĩs:sed modo hæc omitto.i.prætermitto:& ad orationem meam redeo:& ecce redit: & cãm eorum grauat dicens.¶Coniurauere ciues nobilissimi:& ideo ad nocendum potentiores.¶Dux hostium.scilicet Catilina supra caput nostrum ĩminet:uos autem cũctamini:& dubitatis.q.d.non est cunctãdum:& nõ est dubitandũ.¶Misereminí censeo:hironica concessio:& iterum subiungit:ut uideatur dissuasio dicens.¶Sed timeo:subaudi:Ne mansuetudo &c.Et est timendum:quia scilicet re uera ipsa res.idest ipse rei status est qui perturbatur. Sed uos non timetis eã hironice.¶Immo uero maxime.hic detegit hironiam:uos quidem timetis:sed quadam animi inertia cunctamini:dum alius alium expectetis:ita uos inuicẽ expectatis:quia in diis confiditis:sed non debetis stulte in diis confidere: quia auxilia deorum non parãtur uotis muliebribus:idest stultis & indiscretis: neq; suppliciis:idest supplicationibus:& uotis.non parantur deorum auxilia:sed uigilando & agendo:idest bene faciendo omnia prospera pcedunt.i. eueniunt bene agendo prospera contingunt:quia ubi:i.postquam tradideris te secordiæ atq; ignauiæ:secors.i. sine corde ignauis:quasi igne animi uacuus:uere non debetis cunctari punire hostes.

Egregius adolescens.egregii animi iuuenis. Immoderatæ fortitudinis:quia præter modū fortis fuit LAV. Morte.i.capitali pœna affectus est. Cætera ui.idest præter hoc scelus:i omni reliqua uita modestissimi. VAL. ac temperantes fuerint. Cætera:reliqua. Obstat huic:ut scilicet propter reliquam ante actā uitā hoc scelus remitti debet. Diis uidelicet.ne peieraret per deos. Hominibus uidelicet:ne homines iniuriis afficeret. Iterum: secundo. Nam quid ego:ac si diceret:eorum flagitia satis nota sunt nobis. Quicquam pensi:aliqd cōsiderationis habuerūt. Me Hercu.peccato locus esset:ut peccari posset sine excidio reipu.ut demissis cōiuratoribus expimmini: q̄ta pnicies uobis instaret. In faucib⁹ita: uidelicet in alpibus. In sinu.in gremio uidelicet. Parari: neq̧ cōsuli:nā si qd occulte facere uoluerim⁹: cōtinuo cōiuratores in urbe sunt:qui consilia nostra palam faciant Catilinæ. Quare ego: ecce nunc sniam suam cōcludit. Nephario:scelerato:nō dicendo contra deorum iura. Consilio :quia nefas pertinet ad deos.& cōtra deos facit:q patriæ nocere machinat. In maxima: uidelicet ut ipeiū amitteret. Titi uolturcii:quia facta fide pu. dixit de cōiuratione. Cōuicti sunt, argumētis cōfessi sua sponte:nā conuincimur argumentis confitemur sponte nr̄a. Fœda. crueta. Confessi.nā si cōfessi sūt:iō manifesti. More maiorum anteq̄ lex portia fereret: nā lex fuit ut ciues q cōtra rēpu quicq̄ patrauissent capite punirent. sicut Brutus duos filios uirgis cædi:& securi percuti iussit.q consilia pdendæ urbis sumpserint. Valerius lib.v.cap viii.de sæueritate parētum in liberos.Brutus quoq̧ gloria par Romulo:qa ille urbe3: hic libertatem Ro.cōdidit.Filios suos dominationem Tarquini a se expulsam reducētes sūmū impium obtinēs cōpræhensos: proq̧ tribunali uirgis cæsos: & ad palum religatos securi percuti iussit:& pater ut consulē ageret. orbusq̧ uiueret:q̄ publicæ uindictæ deesse maluit. Postq̄ Cato assedit.nunc dicit quid fecerint senatores:perorata Cato orōne. Assedit scilicet perorata orōne. Omnes.c.oēs consulares:qui consulatum gesserant. Ferunt: efferunt: extollunt.

A. Manlius Torquatus bello gallico: filiū suū. q is contra Imperiū in hostē pugnauerat.necari iussit. Atq̧ ille egregius adolescens: īmoderatæ fortitudinis.morte pœnas dedit. Vos de crudelissimis parricidis:quid statuatis cūctamini: uidelicet cætera uita eorū huic sceleri obstat. Verum parcite dignitati Lentuli.si ipse pudicitiæ. si famæ suæ. si diis:aut hoibus:unq̄ ullis pepercit. Ignoscite adolescentiæ Cethegi: nisi iterū iā patriæ bellū itulit. nam qd ego de Gabinio. Statilio. Cepario loqr: qbus si quicq̄ unquam pēsi fuisset. non ea consilia de Republi.habuissent. Postremo.P.C.si me hercule peccato locus esset.facile paterer. uos ipa re corrigi : quoniam mea uerba contēnitis: sed undiq̧ circūuenti sumus: Catilina cū exercitu faucibus Italiæ urget. Alii intra mœnia in sinu urbis sunt hostes:neq̧ parari:neq̧ consuli quicquā pōt occulte:quo magis pperandum est.quare ego ita cēseo cū nephario cōsilio sceleratorum Ciuiū Resp. in maxia picula uenerit. Hicq̧ indicio. Volturcii: & legatorū Allobrogū cōuicti.cōfessiq̧ sint cædē incendia. alia fœda:atq̧ crudelia facinora i ciues: patriāq̧ parauisse:de confessis.sicuti de māifestis rerum capitalium more maiorum supplicīū sumendū. Postquam Cato assedit:oēs consulares. itēq̧ senatus magna pars sententiā eius laudant uirtutē animi ad cœlum ferunt. alii alios increpātes timidos uocant. Cato clarus atq̧ magnus habetur. Senatus decretū fit. sic uti ille censuerat.

Aulus Mālius torquatus. Torquatus dicitur OMNIBO. a torque.quo usus est qdam Gallus:quem ipse singulari certamine interfecit: & sibi assumpsit pprium filium(quia cōtra imperiū suum egerat)nō dubitauit interficere:& hoc est apud maiores &c. Vos qdē de pœna cunctamini: sed scio quare:qa neq̧ cætera uita eorum:quæ trāsacta est bona huic obstat sceleri: idest redimit hoc scelus:& est hironia:sed non redimit:& ecce detegit hironiam:dicens uerum. Sed parcite dignitati Lentuli inq̄ parcite: ita igitur si ipe unq̄ pepcit pudicitiæ. q.d.non pepcit. & iō non est ei parcendū. Nisi iterum fecerit bellū in patria.q.d.iterū fecit:& ideo nō est ei ignoscendū. De istis dixit. Nam de cæteris qd loquar quibus & cetera. Pensi.idest consilii a penso as:quia qui consulit pensat rem in aio. Postremo patres &c.multis modis pœnam eorum persuadeo.& adhuc assentire mihi nō uultis:sed postremo.i.ad ultimū uerbis dico. Me hercle.i:per Herculem:una pars aduerbiū iurandi. Si locus eēt peccato.i.patientiæ meæ:quæ peccatū esset: facile. paterer uos corrigi ipsa re:& ipsius rei periculo:sed nō est loc⁹ undiq̧ &c. In faucibus.i.in introitu ciuitatis:qd quia ita est.eo magis &c.& quia ita ē pparandū. Quar ergo ita censeo. Ecce Catonis snia:& iuxta pceptū epilogat. ut firmior stet snia sua dicens. Cum nefario &c.& cū his sunt: Conuicti p alios:cōfessi p se ipsos:& respicit ad id. q superi⁹ dixerat:quia cognouerāt sua signa cū hi inq̄ cōfessi sint:se parare eodem &c. De cōfessis:sicuti de manifestis:nullus.n. māifestior.q̄ cōfessus &c. Postq̄ Cato assedit &c.Cato stans perorauerat:ita finita uero oratione assedit:& postq̄ assedit:laudatus est ab oibus:& hoc est cōsulares &c. Consulares uocat uel eos:qui cōsulatu usi erant:uel qui digni erant. Clarus in fama:q̄tum ad alios.magnus in uirtute:q̄tum ad se &c.

LAV. VAL. ¶ Sed mihi multa. digressionem facit: in qua ostendit: quæ nam res fuerit: q̄ a paruulo initio respu. roma. ad imperiũ totius orbis terrarum peruenerit. ¶ Multa le. multas historias. ¶ Audiẽti a maioribus: a senatoribus. ¶ Domi: in pace. ¶ Mari atq̧ ter. bello terrestri: atq̧ nauali. ¶ Attẽdere: diligenter cõsiderare. ¶ Quæ res. scilicet bello paceq̧ gesta. ¶ Parua: parua turba. ¶ Magis. le. ho. duabus legionibus Luculus contra Mithridatem & Tigranem pugnauit: qui in exercitu quinquaginta milia hominũ habuisse dicuntur: unde Cice. in oratione pro Archita poeta cum Lucullũ laudaret: ut populi ro. exercitus: non cum magna manu innumerabiles armatorum copias fudit. ¶ Violenti am: ut aduersus Annibalem: aduersus Gallos. ¶ Facundia Grecos: quia Greci semper Ro. eloquentia: Galli iisdem romanis bellicis rebus superiores extiterunt. ¶ Fuisse ante Romanos. i. superiores fuisse Romanis: & est idoneus dicẽdi modus. Petrus est ante Ioannem uirtute. s. Petrus præstat Ioannẽ uirtute. ¶ Agitanti. cogitanti. ¶ Constabat. manifestum erat. ¶ Patrauisse: confecisse cuncta: quæ ad augendum imperium popu. Roma. pertinuissent. ¶ Eo que factum est: quia egregia uirtus paucorum omnia comparauerat populo Romano: sequitur illud: ut pauptas diuitias: & paucitas superaret multitudinem. ¶ Postquam luxu. quia occurrebat: si paupertas diuitias: & paucitas multitudinẽm: quomodo ergo tantum imperium pmansit cum nec uirtus: nec parsimonia remanserit in urbe. Respondet Salusti. luxu. luxuria: superfluitate. ¶ Desidia: inertia. Nam deses dicitur: qui labore desistit. ¶ Sustentabat: quia ad eam magnitudinem peruenerat: ut euerti non possz uitiis Imperatorum ¶ Sicuti effœta: diu inquit ciuitas parentibus, quasi orba sine magnæ uirtutis ciuibus fuit. ¶ Effœta: siue si respubli. esset priuata & orbata parentibus. nam mulier dicitur esse effœta cum partum ediderit: aut effœta casus ablatiui est: ut sit effœta. scilicet existente. ¶ Sed memoria mea: post magnum temporis interuallum ætate mea inquit Salustius duo præstantissimi uiri in urbe Ro. inuenti sunt. C. Cæsar. &. M. Cato: & uide quomodo post digressionem ad id peruenerit: quod intendebat: uidelicet ut de uirtutibus Caii Iulii Cæsa. & Marci. Cato. diceret. ¶ Res obtulit: scilicet dicendo de orationibus, quas uterq̧ in senatu habuerit. ¶ Non fuit consilium: non placuit. ¶ Præterire silentio: non nihil de uirtute eorum p̄dicare. ¶ Naturam: ingenium. ¶ Mores: consuetudines uitæ. ¶ Quantum ingenio possem: quantum uiribus ingenii ualerem.

Sed mihi multa legenti: multaq̧ audiẽti: quæ Populus Roma. domi: militiæq̧: mari: atq̧ terra p̄clara facinora fecit: forte libuit attẽdere: quæ res maxime tanta negocia sustinuissent. Sciebã sæpe numero po. Ro. parua manu cũ magnis legiõib⁹ hostium contendisse: cognouerã paruis copiis bella gesta cũ opulẽtis Regibus: ad hoc sæpe fortunæ uiolẽtiam tollerauisse: facundia græcos. gloria belli gallos: ante Romanos fuisse. At mihi multa agitanti constabat paucorũ Ciuiũ egregiam uirtutẽ cũcta patrauisse: eoq̧ factũ est: uti diuitias: paupertas. multitudinẽ paucitas superaret. Sed postquã luxu atq̧ desidia Ciuitas corrupta est. rursus Res pub. magnitudine sua: impatorũ atq̧ magistratuum uicia sustentabat. Ac sicuti effœta parentum multis tẽpestatib⁹. haud sane quisq̃ Romę uirtute magnus fuit: sed memoria mea ingenti uirtute diuersis morib⁹ fuere duo uiri. M. Cato. &. C. Cæsar. Quos (quoniã res obtulit) silẽtio præterire nõ fuit cõsilium: quin utriusq̧ naturam & mores q̃tum ingenio possem aperirẽ. Igitur his duobus

OMNI. BO. ¶ Sed mihi &c. Cum multi orationes suas dixerunt. quare. s. Cæsaris & Catonis posuit: & non aliorum subiungit: quia isti uiri erant honesti. & in repu. strẽnui: quare resp. olim multos bonos parere solebat: & q̄ multos bonos peperisset ostendit: & taliter probat: siquidem Salustius in historiis legerat: & a plurib⁹ audiuerat: q̄ olim paucitas Romanorum multitudiuem supasset hostiũ: & q̄ paupertas Romanorum euicisset hostium diuitias: unde ergo hoc cõtigisset. diu apud se considerauerat. Armis enim nõ contigerat. Nã si armis cõtigisset rẽpu. Gallorum: multo amplior esset. Gallici bellicosiores sunt q̃ Romani. Facũdia: iterum nõ cõtigerat. Nam si facũdia. R. P. Græcorum. multo clarior esset: Græci. n. facũdiores sunt q̃ Romani. depræhendit itaq̧ q̄ egregia uirt⁹ paucorum ciuiũ hæc oĩa hic impetrauit. Sed. R. P. multis tp̄ibus quasi effœta fuerat. nec aliquẽ dignũ & honestũ parere poterat. Nouissime aũt in sua memoria hi duo reperti sunt digni & honesti. & iccirco eorũ orationes tantum posuit: descẽsus ad litteram. multi quidem porauerunt: quorũ omnes orationes tacui. Istorum aũt protuli: & nõ sine cã. sed ideo quia multa mihi legẽti &c. ¶ Domi in pace. militiæ in. bello. ¶ Mari. i. nauali prælio. ¶ Terra: terrestri bello. ¶ Ad hæc. i. p̄ter hæc. ista libuit mihi intendere. ¶ At mihi multa agitanti. i. consideranti. ¶ Eo. i. pp id factũ est &c. Ita per egregiam uirtutem: & per bonos mores creuit ciuitas. Sed postea illis bonis uiris deficientibus negligentia & uiciis imperatorum: illorum qui successerunt. r. p. magnitudine sua uitia sustentabat. Effæta parẽtum. i. extra fætum bonorum patrũ: q̃ nullũ gignebat. ¶ Sane. i. certe. ¶ Haud quisq̃. i. nullus. ita multis tp̄ibus nullus inuentus dignus: sed i mea memoria duo inuenti sunt digni. s. Cato. & Cæsar. ¶ Diuersis moribus: diuersitatẽ postea ostẽdit. ¶ Quos qm̄ res &c. i. res & tractus secus. igitur &c. Quia naturam & mores eorum aperire uisum est mihi utile. igit̃ apperiam: & hoc est. hi. s. Cato & Cæsar.

¶Genus:ætas eloquētia:quia ambo erāt ætate florentes:eloquētia insignes:genere nobiles.¶ Alia aliis:notandū est φ alius cū de pluribus dicat:hic de duobus tantū dr.¶ Beneficiis:merēdo.¶ Munificētia:largiēdo ¶ Ille:Cæsar.¶ Mansuetudine & misericordia.¶ Ignoscēdo:nocētibus:seueritate dignitatis nemini parcēdo:qui qdem aliquid deliquisset.¶ Dādo:bñficia paupibus.¶ Subleuando:miseros.¶ Ignoscēdo :nocētibus.¶ Nihil largiēdo:nec pecūias nec pœnas remittebat Cato.¶ Pernities:exitiū.¶ Facilitas: qa facilis erat ad ignoscēdū.¶ Constantia:qa cōstās erat & a iusticia nullo mō deterreri potuerat.¶ Postremo:pergit mores & ingeniū Cæsaris & Catonis ꝓsequi ostendens:quænam inter eos differentia esset:dicit.n. ut oīa cōplectar:Cæsar uir nobilissimus fuit: Cato aūt seuerissimus & modestissim⁹.¶ Lab.u. laboribus uigiliis opam dare & intentū eē.¶ Sua negligere:paruipēdebat res suas priuatas:dūmō socioꝝ negocia ꝓcuraret.¶ Quod dono: nihil quod donari posset unq̄ negabat.¶ Nouū: magnū quod tandē obtinuit cū in galliā missus ē. ¶ Vbi:in quo studium exercitatio. ¶ Decoris: decentiæ & ornamenti: ne quid faceret contra hōestatē.¶ Seueritatis:iusticie.adeo enī seuerus erat:ut præcanti ignoscere nollet. ¶ Diuitiis: ut cæteris diuitiis præstaret.¶ Factione:factio dicit malorum conspiratio. Factiones interdum dicunt opes & diuitiæ. ¶ Cū strēnuo:ut strēnuū uirtute:modestū pudore:innocentē abstinentia superaret.¶ Esse:postq̄ ad propositū redit: dicens: duo tāta uirtute uiri sniam suā dixerāt.¶ Senat⁹ in Catonis sniam discessit. Senatus oīs laudauit Catōis sn̄am.¶ Antecapere:præuenire anticipare.¶ Triūuiros:iudices reꝝ capitaliū.¶ Disposi tis præsidiis:in locis opportunis: ne quis p uim Lentulum eriperet.Nam potentissimus erat in urbe.Fuerat enim ante consul: nunc uero ꝑtor. ¶ Quæ postulabat: uidelicet laqueum & eiusmodi:quibus noxii necātur.¶ Quod Tulianū: quotienscūq3 relatiuum inter duo substātiua diuersorum generum ponitur cuicunq3 uolueris addere potes:dūmodo utrūq3 sit appellatiuū: φ si eorum alterū proprium ē:cōcordatur cū ꝓprio nō cū appellatiuo.¶ Parietes murus.Dr̄ia est inter mœnia:murū:& parietē.Nā mœnia sunt urbis:mur⁹ publicoꝝ ædificioꝝ: paries priuatoꝝ. Camera:arcus icuruus. Dr̄ia est inter camerā & fornicem.Nā camera est totū ædificium coniunctum:fornix est quælibet ex quattuor arcub⁹ cameræ:super qbus ædificata ē ipsa camera.¶ Inculta:deformis.¶ Lapideis for.i.uīcta fornicib⁹ ex lapide fact[.]¶ Fœda:sordida.¶ Terribilis:formidolosa.¶ In eū locum:descripsit locū in quo demissi sūt nocētes:nūc dicit qūo suppliciū sūptū ē de his

LAV. VAL.

gen⁹:ætas:eloquētia ꝑpe eq̄lia fuere.Magnitudo aī par.Itē gl̄a:sed alia alii.Cæsar bñficiis & munificētia magn⁹ hēbatur.Integritate uitæ Cato.Ille māsuetudie:& mīa clar⁹ fact⁹.Huic seueritas dignitatē adiderat.Cæsar dādo:subleuādo: ignoscēdo.Cato nihil largiēdo gl̄ā adept⁹.In altero miseris ꝑfugiū.In altero malis ꝑniciēs.Illi⁹ facilitas.Huius cōstātia laudabat.Postrēo Cæsar in aīum induxerat:laborare:uigilare: negociis aīcoꝝ intentus: sua negligere:nihil denegare:qd dono dignū eēt: sibi magnū ipiū:exercitū:bellū nouū exoptabat: ubi uirt⁹ enitescere posset:at Catoni studiū modestiæ:decoris:sed maxie seueritatis erat: nō diuitiis cū diuite:neq3 factiōe cū factioso: sed cū strēnuo uirtute:cū modesto pudore:cū innocēte abstinentia certabat:eē q̄ uideri bon⁹ malebat.Itaq3 quomin⁹ petebat gl̄iam:eo magis asseq̄bat. Postq̄ ut dixit senat⁹ i Catōis sniam discessit:cōsul optimū factu rat⁹.noctē q̄ istabat antecape:ne qd eo spatio nouaret. Triūuiros: q̄ ad supplcium postulabat: parare iubet:ipse dispositis p̄sidiis Lentulū cauti⁹ in carcerē deducit. Idē fit cæteris ꝑ ꝑtores. Est locus in carcere:qd appellat Tullianū: ubi paululū ascēderis ad leuā circiter.xii.pedes depssus humi eū mūiūt undiq3 pietes:atq3 insup camera lapideis fornicibus uincta:sed inculta tenebris: odore fœda:atq3 terribilis facies eius est: in eū locū postq̄

¶Genus & ætas cōmēdat eos a genere & ætate:& ita aperit naturam eloquentia.Hic aperit mores gloria par:nā ambo pariter erāt gloriosi in factis. ¶ Sed alii alia.i.aliūde ꝓcedēs.¶ Ille.s.Cæsar huic scilicet Catoni decoris scilicet honorum.¶ Dando egenis.¶ Subleuādo depssos.¶ Ignoscēdo:reis &c.¶ Postq̄ senat⁹&c. ¶ Consul Cicero antecapere.i.anticipare.q.d.noluit diutius illorū supplicium differre.¶ Ne quid.s.mali. ¶ Innouaretur.i.nouum incideret.¶ Triumuiros:Triumuiratus erat qdā dignitas:quā possidentes triūuiri dicebant:quorum officium erat damnatos punire:& necessaria ad suppliciū inuenire.¶ Ipse.s.consul.¶ Dispositis:præsidiis.i.militibus suis: ne aliquo mō possent impediri. ¶ Est locus in carcere &c. Ecce uult locum describere in quo puniti sunt Lentulus & alii intercepti dicēs.Est locus in carcere quod tulianum appellatur:quod ut quidam dicunt ꝯm sensum refertur ad locum:& ꝯm constructionem refertur ad tullianū ut ibi.Semini tuo qui est Xp̄s: & ita tulianum erat nomē loci:uel quod melius est referatur ad carcer.Antiqtus enim secundum Priscianum hoc carcer dicebatur:& ita Tulianū erat nomē carcerum:quod autem nomen sit carceris:& nō loci testatur Cornutus supra uersum illum Iuuenalis. Vno contentā uiderunt carcere Romam.i.tuliano.Cum.s.locum camere:camerim græce curuum latinæ, unde camet⁹ ra um dicitur oē illud:quod iunctum est fornicibus.i.arcubus adnexis ad modum cœli.

OMNIBO.

LAV. VAL. ¶Demissus: supiori loco missus i iferiorē. ¶Iudices reoꝝ: hos maleficioꝝ iudices appellam⁹.

Vm ea Romæ. nūc redit ad Catilinā dicēs: q̄uo se habuerit postq̄ audiuit: q̄ facta fuerant. ¶Abduxerat: tūc cū ab urbe ꝓfectus est. ¶Instituit: ordinauit. ¶Cohortes: pro numero: nā legio sex cohortes continet: unaquæq; cohors sexcētos milites cōtinet. ¶Equaliter: per omnes cohortes. ¶Sed ex oi: hoc plurimum Catilinæ nocuit: pauci admodū arma militaria hēbant. ¶Casus: sicut casu unicuiq; ad manus arma puenerant. ¶Sparos: est genus teli. quo utunt rustici ad putandas arbores: & est oblōgū: & i extrēo icuruū in modū pedis. ¶Galliā uer. notādū ē hāc ꝑpositionē uersus siue i appositiōe siue i cōpōne sp postpōi debe: i cōpōne: ut dextrorsū: leuorsū: in appōne: ut hic galliā uersus. ¶Incœpta: incēdia: rapinas. ¶Seruitia. i. seruos: quorū magna copia confluxerat libertatis cupiditate. ¶Alienū: inconueniens: ne extimeret malo potius q̄ bono ciui id facere. ¶Dilabunt: i diuersas ptes fugiunt. ¶Magnis itineribus: longis itinerib⁹. ¶Pistoriensem. Pistorium ciuitas est Hetruriæ. Tramites: dicunt angustiores semitæ. ¶Præsidebat: erat inqt in agro piceno Qu. Metellus: qui cum uideret in maximis angustiis Catilinā existimauit: Catilinā eadē illa cogitare: q̄ ꝓposuerat Salu. ¶Ex difficultate rerū: ex angustiis: quibus obsitus erat Catilina. ¶Sub radicibus: in faucibus alpium. ¶Qua descensus: qua parte descenderet Catilina: ut iret in galliā. ¶Neq; tñ Antonius: superius scripsit: quomodo Metellus celer existimans id: quod erat. s. in Galliā transire statuisse Catilinā: qui alpium fauces occupauit: nec interea eū persequi desistebat Antonius: & nō ualde erat aptior Catilina ad fugiendum q̄ ad persequendum. Antonius: nam si Catilina erat cum suis expeditior ad fugā. Antonius locis æqoribus iter faciebat: igit q̄tū iuuabat spes fugæ Catilinam: tātum Antonium æquiora: tñ quāuis Metellus Celer Catilinæ descendenti ex alpibus oppositus esset. ¶Tentare: experiri. ¶Aequioribus: planioribus.

OMNI. BO. ¶Demissus. i. deorsum missus. Iudices rerū capitalium erant: qui cum aliquem puniebant crimina capitalia & iudicabant: uel quibus: ab ipo iudicabātur. ¶Ita ille patrici⁹: cōgemiscit auctor de isto nobili: ut a cōsimili scelere omnes alios absterreat. ¶Quam ipse abduxerat ad manliana. s. castra duas legiones in unaq̄q; legione sūt sex milia militū: & sexcēti sexagita sex. ¶Complet cohortes: nontamen plenarie: sed pro numero: idest secundum numerum militum uolūtarium. i. a cōiuratiōe alienū. Ita ipleuit legiōes oibus: sed non oēs militaria arma hēbant. Sed q̄rta ps militū erat mūita more militis. Alii uero habebant sparos borras. ¶Hostibus: plures qdē Catilia hūit: sed tñ pugnādi locū nō dedit: quia postq̄ Antonius &c. ¶Non dare. i. dabat.

demissus est Lentulus: iudices rerū capitalium: quibus præceptū erat: laqueo gulam fregere. Itaq; ille Lentulus patricius ex clarissima gente corneliorum: qui consulare imperium Rome habuerat: dignum moribus factisq; suis exitum uitæ inuenit. De Cethego. Statilio. Gabinio. Cepario eodem modo sumptum supplicium est.

Vm ea Romæ geruntur: Catilina ex omni copia: quam & ipse abduxerat: & Manlius habuerat: duas legiones instituit. Cohortes pro numero militum complet. deinde ut quisque uoluntarius: aut ex sociis in castra uenerat. æqualiter distribuerat: ac breui spacio legiones numero hominū expleuerat. cum initio nō amplius duobus milibus habuisset. Sed ex oi copia circiter quarta pars erat militarib⁹ armis instructa: cæteri ut quæque casus armauerat: sparos: aut lāceas: alii præacutas sudes portabāt. Sed postq̄ Antonius cū exercitu aduentabat: Catil. p mōtis iter facere: mō ad urbē: mō galliā uersus castra mouere: hostibus occasionē pugnandi nō dare. sperabat ꝓpediem magnas copias sese habiturum: si Ro. socii incœpta patrauissent. Interea seruitia repudiabat. cuius rei initio ad eū magnæ copiæ concurrebant: opibus coniurationis fretus: simul alienum suis ratiōibus existimās: uideri cām ciuiū cum seruis fugitiuis cōmunicasse. Sed postquam i castra nuncius peruenit: Ro. cōiurationem patefactam: de Lentu. & Cethego: cæterisq;: quos supra memoraui: supplicium sumptum. pleriq; quos ad bellum spes rapinarū. aut nouarū: rerū studium illexerat dilabūt. reliquos Catili. per mōteis aspos magnis itinerib⁹ in agrū pistoriensem adducit: eo cōsilio uti p tramites occulte ꝓfugeret in galliā trāsalpinā. At. Q. Metel. Celer cū trib⁹ legiōib⁹ in agro piceno presidebat ex difficultate rerū eadē illa existimās q̄ supra diximus Catilinā exagitare. Igit ubi eius iter ex ꝓfugis cognouit: castra ꝓpere mouit: ac sub ipis radicib⁹ mōtiū cōsedit: qua illi descēsus erat i galliā ꝓperātī. neq; tñ Antonius ꝓcul aberat: utpote q magno exercitu locis æquioribus expeditos in fugam sequeretur. Sed postquam uidet Catilina

¶ Montibus: obiectis. ¶ Clausum: hinc Antonius præmebat: hinc montes astabant. ¶ Fortunam: seu prosperã: seu aduersam. ¶ Concione: multitudine. ¶ Ex timido: si naturaliter fuerit imbellis: non potest firmior fieri corpore: & si timidus fuerit: non potest audaciam: & fortitudinem animi capere. ¶ Ignauo: ad corpus. ¶ Timido: ad animum. ¶ Natura: ad strennuum. ¶ Moribus: ad fortitudinem: sed cum hinc pericula sint: hinc gloriã uidetis strennuos & fortes esse oportere. ¶ Patere: apparere. ¶ Sed ego uos quo: occurrebat: si nihil proficit oratio Imperatoris ad milites adhortandos: cur nos aduocasti. ¶ Secordia: ignauia. ¶ Cladẽ: calamitatem: ¶ Nequiuerim: quia se nobis obiicit. ¶ Mecum: nunc uero pergit Catilina quod superius cœperat: ut ostendat: in qua necessitate sint milites sui: ut fortiter sibi pugnandum intelligãt. ¶ Iuxta: pariter. ¶ Loco: statu. ¶ Ab urbe: scilicet exercitus Antonii. ¶ A gallia: scilicet exercitus Metelli. ¶ Parato: prompto. ¶ Dextris: nam dextræ nostræ possunt nobis hoc parare. ¶ Texerint: defenderint. ¶ Nobis & illis: non eadem necessitate bellum geritis: quia nos pro nobis: illi pro aliis pugnant. ¶ Superuacaneuz: superfluum: & minime necessarium. LAV. VAL.

mõtib⁹: atqȝ copiis hostium sese clausum: in urbe res aduersas: neqȝ fugæ: neqȝ p̃sidii ullã spem: optimum factu ratus in tali re fortunã belli tentare: statuit cum Antonio quã primũ confligere. Itaqȝ contiõe aduocata: huiuscemõi orationẽ habuit.

Ompertũ ego habeo milites uerba uirtutem nõ addere: neqȝ ego ex ignauo strennuũ: neqȝ fortem ex timido: exercitũ impatoris oratione fieri: quanta cuiusqȝ aĩo: audacia: natura: aut moribus inest: tanta in bello patere solet: quem neqȝ gloria: neqȝ pericula excitãt: neqȝ quicquam horrere: timor animi auribus officit: sed ego uos: quo pauca memorem: aduocaui: simul uti causam mei consilii aperirem: scitis equidem milites secordia: atqȝ ignauia Lentuli quantã ipsi: nobisqȝ cladẽ attulerit: quoquo mõ: dũ ex urbe præsidia opior: in Galliã p̃ficisci nequiuerim. Nunc uero: quo loco res nr̃æ sint: iuxta mecũ oẽs intelligitis: exercitus hostiũ duo: unus ab urbe: alter a Gallia obstat. Diutius in his locis eẽ: si anim⁹ maxime ferat: frumẽti atqȝ aliaꝝ reꝝ egestas p̃hibet: quocunqȝ ire placet: ferro iter aperiendũ est: q̃propter uos moneo: uti forti atqȝ parato aĩo sitis & cum prœliũ inibitis memineritis: uos diuitias: decus: gloriã: p̃terea libertatẽ: atqȝ p̃riã i dextris uestris portare. Si uicerimus oĩa uobis tuta erunt.

¶ Propediem: idest cito: uel illum diem esse p̃ppe: in quem sperat sese habiturũ copias &c. ¶ Si socii patrauissent incœpta: socios enim sciebat interceptos. ¶ Seruitia: seruorũ. s. ¶ Cuius: idest quorum: seruorum: dicit Priscianus figuratiue hic poni: singularem pro plurali simul: ideo repudiabat: quia existimans &c. Ita primitus seruitia repudiabat. Sed postquam suppliciũ socioꝝ cognouit: non tantum alienos habuit: sed etiaȝ multos de suis amisit: & hoc est &ce. Sed postq̃ nuncius &ce. ¶ Reliquos: qui dilabi noluerunt. ¶ In agrum pistoriensem Regio ẽ. Ita in galliã Catilina fugere uoluit. At Quintus Metellus Celer ei obstitit: existimans Catilinam agitare illa eadem: quæ prædiximus: scilicet in Galliam uelle aufugere: & quia hoc existimauit &c. ¶ Ex profugis. Profugi dicuntur: qui de uno exercitu fugiunt ad alium. Item Metellus in pedem montis consederat: neqȝ tñ Antonius procul aberat. ¶ Aequioribus: idest planioribus. ¶ Expeditos in fugam: idest paratos in fugam: scilicet Catilina. Sed postquam Catilina uidet non esse spem fugæ: quia Metellus eum obsederat. ¶ Neqȝ p̃sidii: quia Antonius non multuȝ aberat: uel quia in urbe multæ erant aduersæ res. ¶ In tali re: in tanta rei aduersitate statuit ¶ Confligere: idest pugnare quamprimum: uelociter etiam: & quia statuit pugnare: itaqȝ &c. OMNIBO.

OMPERTVM habeo &cætera. In hac oratione intendit Catilina suos animare: ut fortiter pugnando hostes deuincant: uel si uicti fuerit: luctuosam & cruẽtam uictoriam relinquant dicẽs. Compertum &c. quasi dicat multitudine uerborum nihil est opus: scio enim multitudinẽ uerborum non addere uiris uirtutem: & hoc est compertum ego &c. ¶ Oratiõe: idest per orationẽ: quia inutilis est longa oratio: uere uerba non addunt uirtutem: nunc uiri: quia quanta audacia inest animo cuiusqȝ: nam naturaliter insita. ¶ Aut moribus: idest per doctrinam: uere uerba non addũt ignauo uirtutẽ: quia quem neqȝ gloria uictoriæ: neqȝ pericula: neqȝ fugæ. Vere neqȝ quicquam horrere. ¶ Timor auribus: officit: idest nocet auribus: idest per auditionem. Cum enim pericula timido enarrantur: ipse fit timidior. ¶ Sed ego: & quia uerba nec strennuo: nec ignauo addunt uirtutem: non ideo uos uocaui: ut hortarer ad uirtutem: sed quo idest: ut, pauca monerem &c. ¶ Scitis equidem: finito exordio incipit narrare: & consiliũ aperire. ¶ Nunc uero: quo in loco: idest in quanta aduersitate. ¶ Iuxta: idest æqualiter. ¶ Vnus ab urbe: scilicet exercius Antõii: ex parte urbis. Alter a Gallia: scilicet Qu. Metellus Celer: hic autem nõ possumus morari proegestate: & hoc est. ¶ Diutius &c. ¶ Si maxime animus ferat: idest si maxime uellemus: & ex utraqȝ parte obsessi sumus: ergo quocunqȝ &c. ¶ Aperiendum: cum sit ab hostibus impeditum. ¶ Quapropter. Quia ita agendum est: uos moneo &c. LAV. VAL.

LAV. VAL. ¶ Potentia paucorum: & ob eam rem paruifaciunt uter uincat. ¶ Licuit: ecce necessitas maxima. ¶ Amissis: perditis bonis uestris. ¶ Hæc: arma. ¶ Nisi uictor: cui semel bellũ placuerit: si pacem uoluerit: necesse ẽ ut uictor euadat. ¶ Auerteris: abieceris. ¶ Ea uero. i. certe. ¶ Maximũ periculũ: quia maximo timore afficiunt: q periculis subiacent. ¶ Nam: respondet obiectioni. ¶ Innulti: non uindicati sicut pecora: qa queadmodum pecora iugulantur: ita uos cũ in eorum manibus perueneritis: iugulabimini. ¶ Ordines instituit: totius aciei centuriones tribuni militũ: manipuli. ¶ Legati: legati qui legioni sex miliũ: sexcentorum: & sexagintasex hominum præerãt. ¶ Pedes: cũ descendisset equo.

¶ Pro loco: pro qualitate. ¶ Aspera rupe: aspero saxo reliquarum cohortium. ¶ In subsidiis: si forte prima acies cessisset. ¶ Ab his cẽturiones: pergit dicere: quo pacto instruxit exercitũ suũ: dicit enĩ cũ a dextra in rupe aspa posuisset aciẽ in subsidiis mãipulos collocasset: ex his delegit centuriones &c. ¶ Ab his: subsidiis. ¶ Centuriones: qui præerant manipulis. ¶ Euocatos: euocati dicebantur: qui scripti erant ex diuersis urbib⁹ sociorum populi Romani. ¶ Ex gregariis. Gregarii milites dicuntur de græge: qui nullum ordinem habent. ¶ Curate: curam habere.

OMNIBO. ¶ Commeatus &c. Cõmeatus dicitur expensa commeantibus in itinere necessaria: uere in armis libertatem portatis: quia nec locus. i. ipsi⁹ loci opportũitas. ¶ Præterea o milites. A nomine officii captat beniuolentiam. ¶ Illis. s. hostibus superuacaneum. i. superfluum: & tediosum pugnare: cum ut pauci potentes fiant: pugnent: qa non eadem necessitudo impendet. ¶ Quo. i. ꝓpter quod licuit: & debetis audacter aggredi: qa spõte hoc opus icepstis: uere spõte: qa licuit &c. Spectare non autem habere. ¶ Et quia intolerãda uidebantur uiris: idest nõ mulierib⁹: sed uiris diiudicastis sequi: scilicet hæc incœpta mea: si uultis relinquere hæc: idest illa intolerãda: opus audacia est: uere opus audacia est: qa nemo &c. Posset aliquis dicere melius esset effugere q̃ periculũ belli incurrere. hoc remouet dicens: noli persuadere fugam. ¶ Nam in fuga &c. cum arma auerteris: idest proieceris: uere est dementia: quia timentibus semper imminet periculum: audacibus uero non. Sed non timendum est: immo de uictoria sperandum: quia considero &c. ¶ Necessitudo: facit uos fortes: iuxta illud. Paupertas fœcunda uirorum: præterea loci opportunitas. Nam angustiæ loci &c. Ita habeo spem uictoriæ. ¶ Quod si fortuna uirtuti uestræ inuiderit: idest aduersa fuerit: cauete &c. ¶ Hæc ubi dixit paulum commoratus: ut se & suos præparet ad bellum. ¶ Ordines: scilicet militum in locum æquum: idest in campi planiciẽ: quo idest: ut exæquato periculo: quasi dicat ipse pedes fuit & ita periculum exæquauit: & cæteros audaciores reddidit. ¶ Pro loco: idest iuxta loci capacitatem: & uere ꝓ loco: nã uti planicies. ¶ Arctius: idest strictius. ¶ Ab his: idest post hos. ¶ Collocat oẽs lectos: idest electos: & euocatos: idest ab aliis uocatos. ¶ Euocatos: dicit: quia sunt tria genera militum. Euocati: qui ad bellum causa subiiciendi euocantur. Tumultuarii: qui pro solo tumultu adducunt. Legitimi: qui legibus & sacramentis sunt ascripti. ¶ Fesulanũ quẽdã: idest de Fesulis natum. ¶ Prope: idest iuxta.

Commeatus abunde: municipia: atq; coloĩæ patebũt: si metu cesserimus: eadem illa aduersa fiẽt. Neq; locus: neq; amicus quisquam teget: quem arma non texerint. Præterea milites non eadẽ nobis: & illis necessitudo impendet: nos ꝓ pria pro libertate: pro uita certamus. Illis superuacaneum est: pro potentia paucorum pugnare: quo audacius aggrediamini memores pristinæ uirtutis: licuit uobis cũ sũma turpitudine ĩ exilio ætatẽ agere. Potuistis nonulli Romæ: amissis bõis: alienas opes spectare: quia illa fœda atq; intoleranda uiris uidebant: hæc seq; decreuistis. si hæc relinq̃re uultis: audacia opus ẽ. Nemo nisi uictor ꝓ pace bellum mutauit. Nam in fuga salutem sperare: cum arma: quibus corpus tegitur: ab hoste auerteris: ea uero dementia est: semper in prælio his ẽ maximũ periculũ: qui maxime timent: audacia ꝓ muro habetur. Cum uos considero milites: & cũ facta uestra æstimo: magna me spes uictoriæ tenet: animus: ætas: uirtus uestra me hortant. Præterea necessitudo: quæ etiã timidos fortes facit: nã multitudo hostiũ: ne circũuenire queat: ꝓhibent angustiæ loci. Quod si uirtuti uestræ fortuna inuiderit: cauete ne ĩulti animã amittatis: neu capti potius: sicuti pecora trucidamini: quam uirorum more pugnantes: cruẽtam atq; luctuosam uictoriam hostibus relinquatis. Hæc ubi dixit: paululum commoratus: signa canere iubet: atq; instructos ordines ĩ locum æquum deducit. Deinde remotis omniũ equis: quo peditibus: exæquato periculo: animus amplior esset: ipse pedes exercitũ pro loco: atq; copiis instruxit: nam uti planicies erat inter sinistros mõtis: & ab dextra rupes aspera: octo cohortis in fronte constituit. Reliquorũ signa in subsidiis arctius collocat: ab his cẽturiones oẽs lectos: euocatos: ꝑterea ex gregariis militib⁹ optimũ quẽq; armatũ ĩ primã aciẽ subducit C. Manliũ in dextera. Fesulanũ quẽdã in sinistra parte curare iubet. Ipse cũ liberis & colõis prope

Aquilam: ideo prope uexillum: eo quod aquilas signa Romana scimus fuisse. Cimbrico: quod gessit contra Cimbros. Aeger pedibus: podagra laborans. Veteranas cohortes: id est ueteranorum militum cohortes. Veterani milites dicebantur: qui diu militiam gesserant: & propterea rei militaris erant peritissimi. Tumultus causa: ueterani milites subiti periculi causa conscripti erant. Post eas: post ueteranos milites: quos subiti periculi causa conscripserat. In subsidiis. Subsidia dicta sunt a subsidendo: eo quod post primas acies subsideant. i. stent: & cum prima acies uicta: uel labefacta fuerit: tunc milites: qui subsidiis praeerant: in priori loco ponebant: unde prima acies pedem retulerat. Nominans: nominatim. Ipse Petreius. Pro aris: & focis pro templis & focis. Praefectus: qui princeps exercitum duxerat. Praetor: imperator idem quod facit: quo tempore motus est exercitus Antonii: & eodem Catili. motus est exercitus. A ferentariis. Ferentarii dicuntur milites leuis armaturae: eo quod arma tantummodo ferebant: quae leuia manibus geruntur. Praetoria: cuius cohortis imperatoria tutella erat hi ex robustissimis totius exercitus erant delecti. Expeditis: leuis armaturae. Ex lateribus non in fronte ubi Catilina uersabatur. Imprimis: inter primos. Catilina: postquam Catilina: oes suos uidet fusos meminit suae nobilitatis: & ne turpiter caperetur in hostes confertissimos prorupit: ubi confossus est. Fusas: prostratas: caesas. Confodit transfigitur. Sed confecto. Nunc dicit Salustius: qualiter se habuerunt Romani fuso exercitu hostium. Confecto: perfecto .s. inter Catilinam & Marcum Petreium: quod in ancipiti fortuna lance steterat. Tunc uero cernes &c. & est ordo clarus.

Aquilam assistit: quam bello Cimbrico. C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera parte. C. Antonius pedibus aeger: quod praelio adesse nequibat. M. Petreio legato exercitum permittit. ille cohortis ueteranas: quas tumultus causa conscripserat: in fronte. post eas caeterum exercitum in subsidiis collocat: ipse equo circumiens unumquemque nominans appellat hortatur: rogat: ut meminerint se contra latrones inermes pro patria: pro liberis: pro aris: atque focis certare. Homo militaris qui amplius triginta annos tribunus: aut praefectus: aut legatus: aut pretor cum magna gloria in exercitu fuerat. plaerosque ipsos: factaque eorum fortia nouerat: ea commemorando militum animos accendebat: sed ubi omnibus rebus exploratis Petreius tuba signum dat: cohortes paulatim incedere iubet. Idem facit hostium exercitus: postquam eo uentum est: unde ab ferentariis prelium committi posset: maximo clamore cum infestis signis utrinque concurrunt: pila omittunt: gladiis res agitur: ueterani pristinae uirtutis memores cominus acriter instare: illi haud timidi resistunt: maxima ui certatur. Interea Catilina cum expeditis in prima acie uersari: laborantibus succurrere: integros pro sauciis accersere: omnia prouidere: multum pugnare. Saepe hostem ferire: strennui militis & boni imperatoris officia simul exequebatur. Petreius: ubi uidet Catilinam contra: ac ratus erat magna ui contendere: cohortem praetoriam in medios hostes inducit: eosque perturbatos atque alios alibi resistentes interficit. Deinde utrinque ex lateribus caeteros aggreditur. Manlius & Fesulanus imprimis pugnantes cadunt. Postquam fusas copias: seque cum paucis relictum uidet Catilina memor generis: atque pristine suae dignitatis in confertissimos hostes incurrit: ibique pugnans confodit. Sed confecto praelio: tunc uero cerneres: quanta audacia: quantaue

LAV. VAL.

Aquilam quam bello Cimbrico. Marius in Cimbrico bello aquilam habuit & Cimbros deuicerat: & quia Mario bene contigit: iccirco propter bonum omen Catilina illam habuit: ita Catilina pro se suos regebat: sed Antonius per alium &c. Et ex altera parte &c. Quod: id est propter quod nequibat in eo praelio adesse. Aeger pedibus: quia podagram patiebatur. Legatus dicitur: quia ad hoc: ut uicem alterius compellat: legitur. Causa tumultus: id est causa multitudinis. Homo militaris: talem describit Antonium: qui bene posset hoc agere: quod id est eo quod fuerat in exercitu amplius: id est ultra. xxx. annos Plaerosque nouerat ipsos: quantum ad personam eorum: & eorum facta hostium Catilinariorum &c. Postquam eo: id est ad id loci. Ferentariis: ferentarios uocat signiferos. Strennui militis bene feriendo: & bene imperando. bene prouidendo. Praetoriam cohortem. Legio constat ex sex milibus: sexcentis. lxvi. sunt autem in legione. xiii. cohortes: unaquaeque constat ex xii. et quingentis militibus. Tertiadecima uero ex sexcentis. lxvi. & illa uocabatur praetoria: quae quia fortior erat: idcirco a Petreio est in medios hostes perducta. Item in unaquaque centuria sunt decem decaniae: & sex milites: quae praetoria dicebatur: quia illi praeerat praetor: uel quia facta erat de praetoribus. In confertissimos: id est in densissimos & caetera. Sed confecto & caetera: dum pugnare steterunt maxima uirtus in Catilinariis potuit notari: sed postquam occiderunt & hoc. Sed confecto praelio & caetera.

OMNI BONI.

uis ai fuisset in exercitu Catilinæ. Nam fere quem quisq; pugnãdo locum uiuus cœperat: eum amissa anima corpore tegebat. Pauci autem: quos medios choors prætoria disiecerat: paulo diuersius iacebant: sed omnes tamen aduersis uulneribus cõciderant. Catilina uero longe a suis inter hostium cadauera repertus est. Paululum etiam spirans: ferociamq; animi: quam habuerat uiuus in uultu retinens. Postremo ex omni copia: neq; in ꝓlio: neq; in fuga quicquam Ciuis ingenuus captus est: ita cuncti suæ: hostiũq; uitæ iuxta pepercerãt. Neq; tamen exercitus populi Romani lætã: aut incruẽtam uictoriam adeptus est. nam strenuissimus q̄sq; aut occiderat in prœlio: aut grauiter uulnerat⁹ discesserat. Multi autẽ: qui de castris uisendi: aut spoliandi gratia processerãt: uoluentes hostilia cadauera: amicum alii: pars hospitem: aut cognatũ reperiebant. Fuere item: qui inimicos suos cognoscerẽt: ita uarie per omnem exercitum lætitia: mœror: luctus: atq; gaudia agitabantur.

FINIS.

LAVVAL. ¶ Vis: cõatus. ¶ Amissa anima. i. uita. ¶ Diuersius: a suis. ¶ Catilina uero longe. Catilina non modo contentus fuit non fugere. uerum etiam Romanos irrumpere uoluit: ne inultus moriretur. ¶ Ingenuus: libere natus esset. ¶ Iuxta: similiter. ¶ Tamen: quamuis cæsus esset exercit⁹ Catilinæ. ¶ Voluentes: ut spoliarent. ¶ Lætitia: eorum: qui inimicos reperiebant. ¶ Mœror: luctus eorum qui amicos: cognatos: aut hospites inuenerant.

OMNIBO. ¶ Tegebat: scilicet mortuus eundem locũ: quẽ quisq; uiuus occupauerat. ¶ Aduersis uulnerib⁹ idest oppositis: a pectore enim fixi erant: non a tergo. ¶ Spirans: idest spiritum ducens. ¶ Iuxta idest æqualiter: pepercerũt suæ uitæ & hostium quia neq; suæ: neq; hostium uitæ pepercerunt: neq; tamen sic se ex utraq; parte habuerunt: qa tandem Romani uictoriam obtinuerunt: non tamen lætã: sed cruentam: & luctuosam. Multi autem illorum, qui ex castris perfecti sunt: alii læ tabantur: alii tristabantur: & hic est lætitia ĩ uultu pro hostibus inuentis: & gaudium in corde: iterum pro hostibus. mœror in corde pro amicis: luctus in uultu: iterum pro amicis &c. Amẽ. Salustii Crispi de Catilinario bello scriptũ fœliciter explicit.

FINIS.

¶ Ioãnnes Chrysostomus Bartholomeo Soldo fratri salutem. Dedi operam mi frater: ut Salustii de bello Iugurthino interpretationem inchoarem: ut haberes quod: & utiliter legeres: & commode doceres. Cum opus absoluero. curabo illud ad te transmittere. Tu interea da operam: ut memorię teneas: quæ pręcepta dederim tibi: cum a te discederem. Scolasticos assiduo studio: atq; labore prosequere: eosq; oĩ diligentia custodi. Plura scriberem: nisi celeritas nuncii ꝓhiberet. Vale. Ex monasterio sancti Leonardi. q̄nto Calẽ. Ianua. M.cccclxx. extra Veronã.

¶ Ioannes Chrysostomus Bartholomeo Soldo fratri salutem. Mitto ad te expositionem in Salustium de bello Iugurthino: sicuti eram pollicitus: opus summo labore confectum. Qua in re ideo maior est a me labor susceptus: q̄ non solum sententiæ: resq; ipsæ mihi fuerunt explicandæ: sed ordo quoq; uerborum multis in locis est demonstratus: ut & tu ipse melius intelligeres: & alios facilius doceres. Tu si Salustium: & interpræationem: atq; expositionem nostram diligenter intuitus fueris: aditum intelligentiæ tibi multas ad res apertũ esse cognosces. Te rogo: ut des operam: ne tantus labor frustra a me susceptus: ne ue ex industria mea ignauia tibi parta esse uideatur. Quod si te hoc opere nostro delectatum eẽ intellexero: ad alia maiora aggredienda studium meum excitabis. Quantum enim tibi prodesse scis: ego etiam quãtum possim ĩtelligo. Nemo enim est qui te mihi in hac luce Charior sit: uel cui plus ingenium meum desudare cupiam. Sed fac te dignũ præstes: in quem talia a fratre officia conferantur. Cum epistolã legeris: Brixiam te conferes ad sanctũ Saluatorẽ: & fratrẽ Stephaninũ conuenies: cui opus tibi assignandũ tradidi. Curabisq; ut textũ correctissimum habeas: atq; ita legas: ut meo labore ꝓficere incipias. Vale. & Pasinum tuum cura diligenter. Vxorem: cæterosque meos nomine meo saluta. Datum Patauii. xv. Calẽ. Iuli. M.cccclxx.

¶ Commentaria Ioannis Chrysostomi Soldi Brixiani in bellum Iugurthinum.

Alustius Ciuis Romanus Senatorii ordinis fuit. Hic primo se ad rempublicam contulit: & in ea aliquandiu uersatus e: postea cu ei in senatu (ut tradit Acron) a censoribus obiectum esset: q libertinarum sectator esset: tum ille non se matronarum: sed libertinarum sectatorem esse testatus est: atq ideo senatu repulsus est: quod & in principio belli Catilinarii: & in praesenti exordio excusat. Dicit enim aliam fuisse causam: quamobrem se ab administratione Reipublicae remoueret: q uidelicet uirtuti honos non daretur: sed ambitio omnia uirtutis praemia possideret. Sed re uera constat Salustium infamia circa foeminas laborasse. Nam ut idem Acron refert: in Faustinae Syllae filiae & Milonis uxoris adulterio deprehensus ab ipso Tito Anio Miloe flagellis caesus est. Igitur Salustius ob eiusmodi flagitia a senatu remotus: cum intelligeret sibi ob tanta ignominiam aditum ad honores poenitus interclusum: omissa cura Reipublicę: se ad historiam scribendam contulit. In qua re ita claruit: ut omnibus qui historiam scripserunt: oium iudicio anteponatur. Et quemadmodum apud graecos Thucidides Herodotum: caeterosq qui historiam scripserunt nobilitate & artificio dicendi superauit: sic apud latinos Salustius Liuium caterosq historicos facile uicit. Vnde Quintilianus Thucididi Salustium comparat. Liuium Herodoto. Porro ta in Thucidide: q in Salustio mira breuitas quaedam & affectata rerum ubertas commendatur. Nam uterq ita rerum frequentia creber est: ut uerborum ppe numerum sententiarum numero consequatur. Genus autem dicedi pssum & nitidum & omnino rebus magis: q uerbis redundans. In hoc autem opere bellum: quod Romani cum Iugurtha rege Numidiae gesserunt conscribit. Sed ante praemittit exordium: in quo causam: ut diximus: ostendit quamobrem se ab administratione Reipublicae ad historiam scribedam contulit: ne forte ignauiae daretur: si uel taedio laboris: uel metu periculi potius q iusto iudicio animi Remp. reliquisse uideretur. Dicit enim sic. Cu multa sint studia & exercitia animi: quibus summa laus & claritudo comparari possit: ueluti consilio Rempu. regere: dare operam litteris: & alia huiusmodi. Hoc tempore mihi non placuit per administrationem Reipub. laudem & gloriam comparare: quia uidebam hoc tempore imperia & honores & magistratus dari hominibus indignis & non uirtute praeditis: sed ambitione corruptis. Et propterea aliud studium atq aliud exercitium animi quaerendum esse putaui: in quo laudem & gloriam comparari possem. Sed ex oibus studiis: quae exercentur animo atq ingenio: utilissimum uisum est historiam scribere: & memoriae mandare res gestas. Et ideo ad hoc studium atq exercitium me contuli: omissa cura Reipublicae. Sed uideamus quomodo paulatim ueniat ad exponendam hanc causam: atq hunc sensum explicandum.

ALSo queritur. Iniuste inquit homines conqueruntur de natura sua: dicentes: q natura sua imbecilla sit: & uiribus infirma: & breui tempore duret: & q fortuna potius q̃ cōsilio regatur: sed male faciunt: qui sic conqueruntur. Nā ego contrarium existimo. Nihil eniꝫ esse puto maius: aut præstabilius natura hominis: homo enim cunctis animantibus præstat: & excellit. Nam homo capax est rationis. &c. omnia animantia præter hominem: carent ratione. Est autem ratio aspectus animi: qui per seipsum uerum: non per corpus intuetur. Et ratio est. per quam uerum a falso discernitur. Et hac rōne carent cætera animantia præter hominem. IOAN. CHRI.

❡ CRISPI SALVSTII LIBER DE BELLO IVGVRTHINO.

ALSO queritur de natura sua genus humanū q ætas imbecilla. atque æui breuis. forte potius quā uirtute regatur. Nā contra reputando. neq maius aliud. neq prestabilius inuenies. magisq naturæ industriam hominum. q̃ uim. aut tempus deesse. Sed Dux. atq imperator uitæ mortalium animus est. qui ubi ad gloriam uirtutis uia crassatur. abunde pollens. potensque. & clarus est. neque fortuna eget.

❡ Falso. Ordo est. Genus humanū falso queritur: idest conqueritur de natura sua: q imbecilla scilicet ipsa natura: atq æui breuis regatur potius forte: q̃ uirtute. ❡ Falso. i. false. est aduerbium. i. iniuste. ❡ Genus humanū. i. hoies. ❡ Quod imbecilla: idest uiribus infirma. ❡ Ecce causas: quare homines conqueruntur de natura sua. Tres sunt causæ: primam causam eē dicunt quia natura hominis infirma sit uiribus. Nam multa sunt animalia fortiora hominibus quantum ad uires: ut bos: leo: & multa alia. Secundaꝫ causam esse dicunt: quia natura hominis: breuis ætatis est. Nam ætas hominis breuis admodum est: pauci enim sunt: qui centesimum annum attingant: multi inter ipsa infantiæ primordia intereunt: deniq cōmunis hoīum natura: uix sexagesimum annum attingit. Tertia causa: quare cōqueruntur de natura sua est: quia dicūt: hominē magis regi & gubernari a fortuna q̃ a consilio: propterea quia dicūt hoiem multis casibus fortunæ esse subiectū: q nō possunt humana rōne: neq consilio euitari. Sed has oēs rōnes inferius confutat: & eas falsas esse ostendit. ❡ Aeui. i. ætatis: temporis. ❡ Forte: hoc ē fortuna: & est casus ablatiui: nominatiuus est fors. ❡ Terentius. Quod fors feret feram. ❡ Quam uirtute. i. consilio: & iudicio animi. ❡ Nā contra reputando. Ordo est. Nam reputando contra: neq inuenies aliud maius: neq pstabilius. s. ipsa natura hominis magisq. s. inuenies industriā hoīum deesse naturæ q̃: uim: aut tēpus ❡ Nam cōtra: uere dico: q genus hominū falso cōquerit: quia e contrario existimādo: nihil inuenitur prestabilius humana natura. Et reddit cām: quare dixit: q genus humanum falso cōqueritur. Et confutat eas rōnes: pp quas hoīes cōqueruntur de natura sua. Dicit. n. si diligēter inspicere uolumus: nō uires: aut tps deest naturæ hominū: sed īdustriā qa si hoīes uellēt exercere animū: & ingeniū: satis uiribus fortes: & ualidi esse uiderent: & ubi breuis uitæ eē uident: exercendo uirtutē animi: & ingenii: īmortales efficerent: qa memoria eoꝝ nunq̃ periret: si pclarum aliqđ monumentū ingenii sui relinquerēt. Et certe uerꝫ est: quod dicit. Ecce q̃uis Salustius ipse scdm naturā humanā breui tpe durauerit: tñ qa pclaꝝ ingenii sui monumentū reliquit: memoria eius æterna manebit. Et hoc est: qđ dicit. ❡ Nam. p qa. ❡ Contra reputādo cōtra existimādo. ❡ Præstabilius. i. excellētius. ❡ Industriā. i. exercitationē animi: & ingēii. ❡ Quā uim. Refert ad id: qđ dixit. ❡ Imbecilla. ❡ Aut tps: ad id. qđ dixit. ❡ Aeui breuis. ❡ Sed dux. Ordo est. Sed aīus ē dux: atq īpator uitæ mortaliū: q. s. aīus ē abūde pollēs potēs & clarus: neq eget fortūa. ubi. i. quādo crassat. s. ille aīus ad gloriam uia uirtutis. ❡ Sed dux. Ac si diceret. Ita qdem hoīes cōquerunt de natura sua: dicētes illā eē infirmā: & breuis ætatis: & fortunæ esse subiectā. Sed ego ostendā illos falsum existimare: & iniuste cōqueri. Et hic incipit cōfutare opinionē eorum: qui existimāt & cōqueruntur: q natura hoīs sit īfirma: & breuis ætatis: & q fortūa potius q̃ cōsilio regat. Dicit eniꝫ sic. Hō cōpositus est ex aīa & corpe. Anima a deo ē. corpus a terra. Aīus: siue aīa dñari debet: corpus seruire. Si igit hō aīum teneat corpi īperantē: neq pmittat illū uinci: & pessundari a uoluptatibꝰ corpis: sed illū ad uirtutes exerceat: sine dubio satis uiribus potēs erit: neq a fortūa reget: sed ipse reget fortūam: & eas res geret: quaꝝ memoria æterna erit: ut cū ipse hō mortuus fuerit: tñ facta eius uiuūt. Et ita ostēdit queadmodū hō possit ætatē suā: q natura breuis ē: mēoria excellētiū factoꝝ q̃ lōgissimā facere. ❡ Sꝫ dux. i. rector: qa animꝰ regit corpꝰ. ❡ Impator. i. dñs. Nā aīus dñat: corpus autē seruit: unde ipse Salustius in Catilinario. Animi impio. corpis seruitio magis utimur. Alteꝝ nobis cū diis. alteꝝ cū belluis cōmūe ē. ❡ Mortaliū. i. hominū. Qui cū inquit aīus tēdit ad gloriā p uiā uirtutis. satis potēs ē. & uiribus ualet. neq fortūa īdiget. cōtra opinionē eoꝝ q dicūt. q natura hoīs. i. hō sit ībecillis & a fortūa regat. ❡ Ad gloriā Gloria est freqns fama cū laude. ❡ Virtutis uia. i. p uiā uirtutis. ❡ Crassat. i. tēdit. uadit. & crassari uēit ab eo. qđ est gradior. & crassari. scdm Noniū Marcellū duo significat. aliqñ crassari est supra modū sæuire. aliquando significat ambulare ut hoc loco. ❡ Potens. i. ualens. s. uirtute: potens. s. uiribus. ❡ Clarus. nobilis. ❡ Neque fortuna eget. quia animus prouidet sibi ea. quæ sunt necessaria ad gloriam comparandam sine adminiculo & præsidio fortunæ

IOAN. CHRI. ¶ Quippe.i.quas.¶ Quæ.f.fortunæ:uere dico ꝙ animus nõ indiget fortũa:qa animus per se sibi parat:& acquirit probitatem:& industriam:& alias bonas artes:quibus tendit ad gloriam:quas res fortũa nec dare cuiq̃:nec tollere põt.¶ Bonas artes.i.bonos mores:& uirtutes:nam artes in numero plurali mores significant.¶ Sin captus.ordo est.Sed infirmitas naturæ accusatur:& quiq; authores transferũt suã culpam ad negocia.ubi.i.qñ:uel postq̃ uires:tempus:& ingeniũ defluxere per secordiam si animus captus prauis cupiditatibus est pessundatus ad inertiam:& uoluptatem corporis usus paulisper perniciosa libidine sin captus.ita quidẽ animus satis est potens:& clarus:neq; fortuna indiget:quando per uirtutem exercet ad gloriam:imperium retinens supra corpus.S; e contrario.Si animus uincat a uoluptatibꝰ corporis:ignauiæ & libidini deditus cum homo ad finẽ uitæ suæ puenerit:ætate consũpta i luxu:& inertia:& nihil præclarũ:& memoria dignũ in tota sua uita gesserit:continuo naturã culpat humanã:cũ reuera nõ natura:sed uitia culpare debeat.¶ Captus:irretitus.¶ Prauis:peruersis.¶ Pessundatꝰ est.i.calcatus.¶ Ad inertiam:pigritiã:ut nihil agere uelit memoria:& laude dignũ.¶ Voluptatẽ corporis:ueluti ad luxuriã & gulã:his.n.uitiis uigor animi eneruat.¶ Perniciosa:mala:& dãnosa.¶ Vbi p secordiã.i.ignauiã:& negligentiam.Secordia ꝓprie est negligẽtia animi:inertia ẽ negligẽtia corporis:secordia dicta:quasi seorsum a corde.¶ Deffluxere.i.transiere.¶ Naturæ ĩfirmitas accusat.i.culpat:qa dicũt naturã infirmã eẽ:& imbecillam:ut pati nõ possit tot labores.Nã cũ uident in uita sua nihil præclaꝝ:& memoria dignũ gessisse:dicũt hoc euenisse pp imbecillitatem humanæ naturæ:quæ tot labores pati nõ põt.Atq; ita culpant naturam:cum potuissent ipsos culpare:qui se totos uoluptatibus corporis dederũt:& luxuriæ:atq; ignauiæ seruierunt.¶ Suam quiq; culpam authores ad negocia transferunt:idest.aut culpã in naturam transferunt:aut in aliquod aliud negociũ:cũ potius in seipsos culpam transferre deberent.¶ Culpã:scilicet:ꝙ nihil in uita sua præclarum:& memoria dignum gesserunt.¶ Ad negocia:idest ad res:quæ in humana uita contingunt.Multa enim contingere possunt homini:quæ illũ impediunt:ne præclarũ aliquid gerere possit:ut ægritudo:inopia.Sed reuera seipsos potius q̃ aliquid aliud culpare deberent:qa animum uirtutibꝰ excolere noluerunt.sed illũ prauis cupiditatibus:ac uoluptatibus corrumpi permiserunt.¶ Quod si hominibus.Ordo est.Hoies neq; regerentur magis casibus:q̃ regerent casus:& procederẽt eo magnitudinis:ubi p mortalibꝰ fierent æterni gloria:si tanta cura bonaꝝ reꝝ esset ipsis hoibus:quãto studio petunt aliena:ac nihil ꝓfutura.& multũ ẽt piculosa.Docet quomodo possint hoies facere:ne regantur a fortuna:sed ipsi regant fortunam:& quomodo possint ex mortalibus immortales fieri non natura:sed æternitate gloriæ.Et ita perstat in proposito:ut ostendat falso homines cõqueri:ꝙ natura hũana sit breuis:& ꝙ a fortuna regat.Dicit enim:si homines tanto studio bonis artibus & uirtutibus operã darent:quãto studio caduca:& nihil profutura quærunt.ꝑfecto nõ magis regerent a fortuna:q̃ ipsi infortunati regerent:& ad eam magnitudinem peruenirẽt:ut pro mortalibus:gloria ĩmortales fierent.¶ Bonaꝝ reꝝ.Omnino tria sunt genera bonorũ:uidelicet bona animi:bona corporis:bona fortunæ.Bona animi sunt uirtutes:uidelicet:iustitia:prudentia:fortitudo:temperantia.Iustitia autẽ diuiditur in has partes.f.religionem:pietatẽ:gratiam:uindicationẽ obseruantiam:& ueritatem.Prudentiæ partes sunt memoria:intelligentia:prouidentia.Partes fortitudinis:magnificentia:fidentia:patientia:perseuerantia.Temperantiæ partes:continentia:clæmentia:modestia.Hæ igitur uirtutes:earumq; partes bona animi dicuntur:quæ stabilia sunt.nec a possidẽte possunt auferri.Bona corporis.sunt incolumitas:sanitas:uelocitas:uires:pulchritudo:& hæc instabilia sunt:& breui tẽpore dilabuntur.Bona uero fortunæ sunt diuitiæ:honores:dignitates.Et hæc quoq; bona nequaquã stabilia sunt:sed pro arbitrio fortunæ ferũtur:licet xpiana religio fortunã tollat:& cuncta nutu diuino regi:atq; euenire cõfirmet.Dicit ergo Salustius.Si homines bona animi tãto studio:atq; solicitudine quærerẽt:quãto studio quærunt bona corporis:atq; fortunæ:quæ sunt caduca:& instabilia:profecto non magis regerentur a fortuna:q̃ ipsi regerent fortunam:& ex mortalibus gloria æterni fierent.¶ Bonarum:scilicet bonarũ animi:quæ sunt uirtutes:quas supra posuimus.¶ Aliena:idest extranea a nobis.i.bona fortunæ:sicuti sunt diuitiæ:quæ bona externa dicuntur:quia sunt extra nos.¶ Ac nihil profutura:quæ nihil ꝓdesse possunt:immo plerũq; obsunt.¶ Periculosa:quis nescit:diuitias multis sæpe periculo & exitio fuisse.¶ Petunt:appetunt:quærunt.¶ Neque regerent magis a casibus.Causa quare hoies putant naturã hũanã casibus fortunæ esse subiectam:hec est:quia sequunt ea bona:q̃ reuera fortunæ subiecta sunt:sicuti sunt diuitiæ:quæ cum ab eis auferunt:dicunt naturam humanam fortunæ eẽ subiectã.Sed sequantur bona animi:sequãtur uirtutes:quæ ab eis auferri non possunt:& tunc intelligent:id quod est uerũ:uidelicet naturam humanam casibꝰ fortunæ non esse subiectam.¶ Et eo magnitudinis procederent.idest ad eam magnitudinem peruenirent.

quippe quæ probitatem:industriam:aliasque bonas arteis:neq; dare:neq; eripere cuiquã potest. Sin captus prauis cupidinibus ad inertiam:& uoluptates corporis pessundatus est:perniciosa libidine paulisper usus:ubi per secordiã uires:ætas:ingenium defluxere:naturæ ĩfirmitas accusatur:suam quique culpam authores ad negocia transferunt.Quod si hominibus bonarum rerum tanta cura esset:quanto studio aliena:ac nihil ꝓfutura.multumque etiam periculosa petunt.neque magis regerentur casibus.q̃ regerent casus.& eo magnitudinis procederent.ubi pro moralibus.

¶Gloria æterni.ubi sunt mortales:efficerentur immortales:non quia non morerentur:sed quia post mortem facta eorum uiuerent. ¶Nam uti.Ordo:ita res cunctæ:& omnia studia nostra sequuntur:alia naturam animi.alia naturam corporis:uti pro sicut genus humanũ compositũ est ex anima & corpore. ¶Nam uti. Ostendit quomodo fieri possit id:quod dixit:scilicet:ut homines ex mortalibus:gloria immortales:& æterni fieri possint.Dixit enim.Sicut homo compositus est ex anima & corpore:anima autẽ immortalis est:corpus uero mortale:sic etiam omnes res:& omnia:quæ facimus:alia sunt mortalia:alia uero ĩmortalia.Mortalia sunt ea:quæ pertinent ad corpus: sicuti est pulchritudo:diuitiæ.Nam ista pertinent ad corpus:& ad tempus pereunt.Immortalia uero sũt ea:quæ pertinent ad animum: siue ad animam sicuti sunt ea:quæ exercentur consilio prudẽtia:& ingenio:& hoc breuiter dicit.Bona animi:ĩmmortalia sũt:sicut ipsa anima. Bona corporis:& fortunæ sunt mortalia:sicuti corpus. Si ergo ex mortalibus:ĩmortales effici cupimus:sequamur bona animi:& omittamus:ac contẽnamus bona corporis:& fortunæ: quia illa sunt eterna: & ĩmortalia:hæc uero mortalia: & corruptibilia. ¶Studiaq; omnia.i.omnia exercitia.s. quæ facimus: & exercemus. ¶ Alia sequuntur naturam corporis:sicuti sunt bona corporis: & fortunæ: quæ sunt mortalia:& corruptibilia:sicuti corp⁹: alia sequuntur naturam animi:& hæc sunt bona animi.quæ sunt ĩmortalia: sicut ipsa anima. ¶Igitur præclara facies.Ostendit: quæ sunt ea: quæ sequuntur naturam corporis: & quæ sunt illa:quæ sequuntur naturam animi: dicit ergo: pulchritudo corporis:magnæ diuitiæ: præterea uis corporis:& cætera huiusmodi: quæ ponunt in numero bonorum corporis:uel fortunæ: sequuntur naturam corporis:quia sunt mortalia: sicuti corpus:& breui tempore pereũt. ¶Ad hoc

gloria æterni fierẽt.Nam uti genus hominũ compositũ ex corpore.& anima est.Ita res cũctæ: studiaq; omnia.alia corporis.alia animi naturã sequũtur.Igitur præclara facies.magnæ diuitiæ.ad hoc uis corpis.& alia huiuscemodi omnia breui dilabuntur.At ingenii egregia facinora. sicuti anima ĩmortalia sunt.Postremo corporis.& fortunæ bonorum.ut initium.sic finis est.Omniaq; orta occidunt.& aucta senescũt.Animus ĩcorruptus æternus.rector hũani generis agit.atq; habet cuncta. neque ipse habetur. quo magis prauitas eorum est admiranda.qui corporis dediti gaudiis.per luxum.& ignauiam ætatem agunt.Cæterum ingenium. quo neque melius. neq; amplius aliud est in natura mortalium.incultu.atq; secordia torpescere sinunt.quum presertim tam multæ.uariæq; artes animi sunt:quibus summa claritudo parat.

.i.præterea. ¶Dilabunt:cadunt & pereũt:sicuti corpus. ¶At ingenii.Nunc ostẽdit:que sint illa:quæ sequuntur naturam animi:& immortalia sunt:sicuti aĩa. ¶Ingenii egregia facinora.i.pclara facta ingenii.sicuti est dare operã phiæ:res gestas mãdare memoriæ:causus forenses oratoria facultate tractare: & eas scriptis ac memoriæ cõmendare.cõsilio iuuare rẽpubli.hæc & huiusmodi pclara ingenii:ac uirtutis opera immortalia sunt:sicuti aĩa. ¶Postremo corporis.Ordo est.Postremo sic est finis bonorum corporis: & bonorũ fortunæ:idest sicut est initium:ac si diceret.qd opus est multa dicere:bona corporis & fortũæ:sicuti hñt principium:sic & hñt finẽ:qa necesse est:ut oẽ qđ orit:aliqñ moriat.& oẽ qđ crescit:aliqñ senescat:& ad finẽ aliquã do pducat.Sed alia est rõ animi:qa aius æternus est:& ,ppterea opa eius æterna sunt similiter. Aeternũ dicimus:qđ est sine principio:& fine:sicuti est deus.q nec principiũ hẽt:nec:finẽ.Sed aĩa licet finẽ nõ habeat:tamen habet principiũ:qa a deo creata est. ¶Omniaq; orta occidunt:idest oĩa:que sunt nata aliqñ moriunt. Et occido media correpta significat morior:media uero ,pducta significat interficio:primũ a cado:scđ3 a cedo cõpositũ est. ¶Aucta:quæ crescũt. ¶Anim⁹ incorruptus:idest incorruptibilis:& ĩmortalis. ¶Aetern⁹.i. qui finẽ nõ habet. ¶Rector humani generis:qa aĩo:& uirtute eius cũcta gubernant. ¶Agit:idest regit: Virgilius in primo æneidos.Tros tyrusq; mihi nullo discrimine aget:idest reget. ¶Habet:idest tenet & ĩtelligit:nã habere significat intelligere:ut ait Donatus in Terentiũ. Quod enim tenemus corpore habemus quoq; cõmune aĩo.quod habemus intelligimus. ¶Naq; se habet:ipse animus nõ ĩtelligitur. ¶Quo.i.propter quod.Nunc concludit dicens.Cum hæc ita sint:repræhendendi sunt magnopere illi:qui in uita sua tãtũmodo curam corporis habent:animum autem:atq; ingenium incultum: & inexercitatum relinquũt. cũ multæ sint artes:ac multa studia:in quibus.si animum & ingenium exercere uellent.summam laudẽ:& gloriam comparare.possent.& hoc est quod dicit. ¶Prauitas.idest peruersitas. ¶Corporis gaudiis.i.uoluptatibus. ¶Per luxum:atq; ignauiam ætatẽ agunt:idest uiuunt luxuria:& ignauia. ¶Cæterum:idest sed. ¶Amplius:idest maius:nihil enim est melius:aut maius ĩgenio in natura hominis:quia per exercitationẽ ingẽii: summa quæq; claritudo comparat. ¶Incultu:idest ignauia: inexercitatione:quia non exercendo ingeniũ torpescit. ¶Secordia:idest negligẽtia ¶Torpescere:marcescere:corrumpi. ¶Sinunt.pmittunt. ¶Cum præsertim tam multæ.Paulatim descẽdit ad id:qđ supra diximus:uidelicet:ut ostendat rationem consilii sui:q re:omissa cura:& administratione reipu.se ad historiã scribẽdã cõtulerit. ¶Tam multæ uariæq; sunt artes ai:multa.n.sunt studia:ac multæ artes:in qb⁹ aium:& ĩgeniũ exercere licet:ad gloriã cõparandã:ueluti dare operã phiæ:in administratione reip.uersari:causas.forẽses tractare:historiã cõscribere:hæ oẽs artes aĩo:atq; ingenio exercent:ex qb⁹ summa claritudo cõparat. ¶Claritudo:gloria:fama. ¶Parat.i.cõparat:& acquirit

IOAN. CHRI.

IOAN. CHRI. ¶ Verum ex his artibus Supra generaliter docuit: quẽadmodũ hoĩes possint ad summã gloriã peruenire: si uidelicet contẽnere uelint bona corporis & fortunæ: & amplecti bona animi: uidelicet uirtutes: & si nõ patiantur animũ: & ingenium suum ocio: & ignauia torpescere: præsertim: cum multa sint studia: ac multæ artes: in quibus illud ualeant exercere. Nunc specialiter ad causam suam descendit: ut ostendat: in qua arte potissimũ ingeniũ suũ exercere uoluerit. Dicit. n. cũ administratio reipublicæ una illarum artium sit: in quibus si animus: & ingenium exerceantur: summa gloria comparari potest. Non placuit mihi hoc tempore in hac arte ingenium meum exercere: & ꝓpterea me ad aliam artem: atque ad aliud studium contuli: uidelicet ad historiam scribendam: quoniam iter cætera studia: hoc maxime utilissimum est: memoriæ mãdare res gestas: & ita honesto nomine factum suum excusat. Nam cũ pp flagitia sua turpiter a senatu repulsus: administrationẽ reipu. relinquere coactus sit: dicit se non coactũ. sed sponte. & certo iudicio rempublicam reliqsse. quia uidelicet honores. & magistratus darentur non uirtute præditis: sed ambitione corruptis: & hac de causa relicta Republica se ad historiam scribendam contulisse.

Verum ex his: magistratus: & ĩperia. Postremo omnis cura rerum publicarum: minime mihi hac tempestate cupiẽda uident. Quoniam neq uirtuti honos dat: neq illi quibus: per fraudẽ ius fuit: utiq eo magis tuti. aut honesti sunt. Nã ui quidẽ regere patriam: aut parẽtes: quãquã id possis: & delicta corrigas. tñ importunũ est: quum præsertim

¶ Verum ex his artibus. Multæ & uariæ sunt artes animi: ex quibus summa gloria cõparatur: sed ex his artibus administratio Reipublicæ hoc tempore mihi non uidetur esse cupienda. ¶ Verũ: idest sed: ¶ Magistratus: officia publica: ut ꝑtura: ædilitas: tribunatus. ¶ Imperia: ut erant consules: & proconsules. ac etiam prætores. ¶ Nam erãt prætores urbãi: & prætores prouinciarũ. ¶ Hac tempestate. i. hoc tempore. ¶ Quoniam neq uirtuti honos datur. Reddit causam. quare administratio reipublicæ hoc tempore sibi non placeat. Dicit enim hoc tempore nemo per uirtutẽ ad honores aspirat: idest nemo per uirtutem honores assequi potest. Et quia occurrebat illud. Si non potes o Salusti per uirtutem honores adipisci: adipiscare per fraudem. & ambitionem: sicut multi faciunt. Sed hoc quoq ostendit non esse faciẽdũ. Dicit. n. illi. qui per latrocinia. & uim. & fraudem. & ambitionẽ honores. & magistratus assequũtur. in magno periculo uersant: ualde enim periculosum est uelle per uim patriam regere. & rempublicam administrare. etiam si delicta. & peccata corrigas. qa si postea rerũ coditio mutet: imminent tibi hæc mala ab his: quorum delicta correxisti. uidelicet cædes: exiliũ: direptio bonorũ tuoꝝ: & alia huiusmodi mala. Si autem delicta: & peccata non corrigas: dementia summa est uelle regere: & nihil proficere. ¶ Quoniam neq uirtuti honos datur: aut ꝑ uirtutẽ peruenitur ad honores & magistratus: aut per fraudẽ: & uim: & ambitionẽ. Sed hoc tẽpote ꝑ uirtutẽ non pueĩtur: per fraudẽ uero: & ambitionem perueĩtur quidem: sed cum magno periculo: & hæc est causa: quare hoc tẽpore administratio reipublicæ mihi non placet. ¶ Neque uirtuti honos datur. i. quia hoibus uirtute præditis hoc tempore non dantur honores: & magistratus: sicut consulatus: ꝑtura: censura. & ædilitas: tribunatus: imperia. Imperium dicitur ꝓprie ꝑtura: & cõsulatus: quãdo aliqs in ꝓuinciã mittit cũ officio publico: & exercitu: sicuti quãdo Cæsar missus est ĩ Gallias cũ quattuor legionibus procõsul: hic dicebatur eẽ cum imperio. ¶ Virtuti. i. hõi uirtute ꝓdito & ornato. ¶ Neque illi quibus per faudem ius fuit utiq tuti: aut eo magis honesti sunt. i. neq illi: qui assequunt magistratus: & honores ꝑ uim: & fraudẽ: & ambitionẽ sunt tuti: quia in magno periculo uersant: & quomõ uersant in magno periculo: ipse subdit causam: quia periculosum ualde est per uim patriã regere uelle: etia si possis: & si delicta corrigas: sicut iustũ est. Sed quare piculosum est ꝑ uim patriã regere: quia si postea status reꝝ mutet: hæc oĩa mala ĩminent tibi ab his: quoꝝ delicta correxisti: & qui nolebant regere Rẽpublicam: uidelicet: cædes: exilium: direptio bonorũ tuoꝝ: & alia mala his similia. Et hoc est: qd dicit. ¶ Per fraudem. i. per ambitionem: ꝑ uim. Ambire est blanditiis circũuenire. Qui ergo ꝑ ambitiõez magistratus obtinere uolebant: populum largitione pecuniarum: & numerum corrumpebant. aliquando cõuiuia populo exhibebant: & eo modo fauorem populi sibi cõciliabant. ¶ Ius fuit: idest potestas publica fuit. i. illi: qui magistratum assecuti sunt per fraudem. ¶ Vtiq tuti: non sunt tuti. quia in magno periculo uersant. & statim causam ipse subiungit. ¶ Aut eo. idest propter id: uidelicet. quia assecuti sint magistratũ. ¶ Magis honesti sunt. i. propter eum magistratum. quem per fraudem assecuti sunt. non sunt magis honorati. qa magistratus sic acquisitus. non tam illis honori est. q̃ dedecori. uel qdem melius est. non sunt magis honesti. i. non sunt magis boni. non sunt meliores. neq enim honor homini uirtutem. aut bõitatem addit. ¶ Nam quidem regere. Quare dixit. ꝙ illi non sunt tuti: qui honores assequuntur per fraudem. & uim. quia periculosum est ꝑ uim patriam regere uelle. Et hoc est. quod dicit. ¶ Regere ui parentes. hoc quod dicit de parentibus. ideo dicit. ut ostendat tam turpe esse per uim patriam regere uelle. quam etiam eẽt turpe. si quis ꝑ uim parentes. patriamq suam regere uellet. Ostendit ergo Salustius. turpe esse. & periculosum patriam & parentes regere uelle ꝑ uim. ¶ Nam Quidem regere patriam. & parentes. Ordo est. Nam regere ui parẽtes. aut patriam: tamen est ĩportunũ. quãq̃ possis id. & quanq̃ delicta corrigas. ꝑsertim cũ omnes mutatiões reꝝ portendãt cædẽ. fugã. & alia hostilia: quanq̃ id possis. s. facere. ac si diceret. etiam si possis per uim ꝑriam regere. & eius delicta corrigere. tamen non debes. quia & turpe est. & piculosum. ¶ Importunũ. i. ĩcomodũ & piculosuz. Importunũ. quasi sine portu. Mare autem. quod caret portu ualde ĩcommodũ est. & piculosũ

¶Omnes rerũ mutationes:qa ſi muteť ſtatus rerũ:ut q tui erãt inimici.i repu.obtineãt poſtea principatum IOAN:
iminent tibi hæc mala.¶Cædes:exiliũ:& alia huiuſmõi mala.¶Fugam:ideſt exiliũ.¶Aliaqꝫ hoſtilia:alia CHRI.
mala:quæ hoſtes facere ſolẽt:ut ẽ direptio bonorum.¶Portẽdant.i.denũciẽt.¶Fruſtra autem niti: Vide
quid dicat. Velle regere patriã per ui:etiam ſi poſſis:tamen eſt turpe:& periculoſum. Velle autem rege-
re p uim:& nõ poſſe:hæc ẽ ſũma ſtultitia. Et hoc eſt:qđ dicit.¶Fruſtra autẽ niti.¶Ordo autẽ eſt. Sed ex-
tremæ demẽtiæ fruſtra niti:neqꝫ quærere aliud:niſi odium fatigando ſe. Et hoc dico:niſi forte quem inho-

Omnes rerum mutationes.cædem fugam. aliaqꝫ
hoſtilia portendant.fruſtra autem niti. neqꝫ aliud
ſe fatigando.niſi odium quærere. extremæ demẽ
tiæ eſt.niſi forte quem inhoneſta & pniciosa libi
do tenet.potentiæ paucorum.decus.atqꝫ libertatẽ
gratificari ſuã.Cæterũ ex aliis negociis: quæ ĩge
nio exercentur.in primis magno uſui eſt memo
ria rerum geſtarũ.cuius đ uirtute.quia multi dixe
re.puto prætereũdũ ſimul.ne per inſolẽtiã qs exi
ſtimet memet ſtudium meum laudãdo extollere.
Atqꝫ ego credo fore.qui(quia dcreui procul a Re
publica ætatem agere) tanto tamque utili labori
meo nomen inertiæ imponat. Certe quibus ma
xima induſtria uidetur ſalutare plæbẽ.& cõuiuiis

neſta:& pernicioſa libido tenet: gratificari ſuuꝫ
decus:atqꝫ libertatẽ ſuam potentiæ paucorum.
¶Fruſtra autem niti.i. contendere: ut per uim
regas patriam:& nihil proficere: niſi acquirere
odium:eſt ſumma ſtultitia:niſi forte aliquis ſit:
q cupiat gratum reddere magiſtratũ ſuũ: & ho-
norem ac libertatem potentiæ paucorũ.¶Odi
um quærere.i.acquirere.¶Extremæ dementiæ
.i.ſummæ ſtultitiæ.¶Niſi forte quem libido p-
nicioſe tenet:dico ꝙ ẽ extremæ demẽtiæ aliquẽ
niti fruſtra:niſi illum:quẽ inhoneſta.i. turpis &
pernitioſa libido.i.pernitioſa cupiditas gratifi-
cari.i.pernicioſa libido:& cupiditas gratifican-
di tenet.¶Potentiæ paucorum:ueluti potẽtiæ.
Cæſaris & Pompei:qui rempu.pro arbitrio ſuo
uerſabant. Saluſtius enim floruit temporibus
Cæſaris & Pompeii. Multi ergo ambitioſi erãt:
quia omnia pericula ſubire non dubitabant: ut
ſe gratos redderẽt Pompeio:uel Cæſari:quoni-
am decus & libertatem ſuam in his poſitam eſ-
ſe uolebant.¶Decus: honorem. ¶Gratificari:
gratiam facere. Quid eſt gratificari libertatem ſuam:& decus potentiæ paucorum:niſi libertatem ſuam: &
decus potentiæ paucorum:gratis concedere:& libertatem:ac decus ſuum pro potentia paucorum periculis
exponere:ut eis gratos faciant.¶Cæterum. Ordo eſt. Cæterum memoria rerum geſtarum in primis eſt
magno uſui:ex aliis negociis:quæ exercentur ingenio. Supra monſtrauit:quare ſibi non placeat admini-
ſtratio reipu. Nunc dicit:quemadmodũ ex omnibus aliis artibus:& ſtudiis:quæ ingenio & animo exercen
tur:maxime utile ſibi uiſum ſit hiſtoriam conſcribere.¶Ex aliis negociis:ideſt ex aliis ſtudiis:& artibus.
Multæ enim ſunt artes animi:quibus gloria comparatur:ſicuti ſupra diximus:dare operam philoſophiæ:i
adminiſtratione reipu.uerſari: cauſas tractare forenſes:hiſtoriam conſcribere:& multa alia:excepta ergo ad
miniſtratione reipu.quæ mihi hoc tempore non placet:ex omnibus aliis artibus:maxime utilis uiſa eſt hi-
ſtoria:& propterea me ad hanc ſcribendam contuli.¶In primis:præcipue:maxĩe.¶Magno:uſui.i. magnæ
utilitati:dicimus enim:hæc res magnæ utilitati eſt mihi.¶Memoria rerũ geſtarum:ideſt hiſtoria. Inter an-
nales:& hiſtorias hoc intereſt:quia annales dicuntur eorum temporum:quæ etas noſtra non nouit: hiſto-
ria eſt eorum annoꝝ:uel tẽporum:quæ uel uidimus:uel uidere potuimus dicta ἀπο Τοῦ ισοφαy.i. a uidẽ
do:tamen iſta licenter confundit auctoritas.ut Virgilius. Et uacet annales noſtrorum:audire, laborum:an-
nales poſuit pro hiſtoria.¶Cuius de uirtute. Nolo inquit laudare hiſtoriam: quia multi ſcriptores eã lau-
dauerunt:& etiam ne uidear p ſupbiam laudare ſtudium meum: Et hoc eſt quod dicit. Ordo eſt. Puto eſſe
pretæreundũ:quia multi dixerũt de uirtute:cuius:ideſt illius hiſtoriæ:ſimul:ideſt: & ne quis exiſtimet: me
extollere laudando memet.& ſtudium meum per inſolentiam.¶Prætereundum: ideſt tranſeundum ſcili-
cet eſſe:ne dicam aliquid de laude hiſtoriæ:uidelicet q̃ utilis ſit.¶Simul:ideſt & per inſolentiam:arroganti-
am:& ſuperbiam. Nam arrogans uidetur:qui facta ſua laudat.¶Atquæ ego Ordo is eſt. Atqꝫ ego credo
fore.ſ.aliquos:qui imponãt nomẽ inertiæ tãto:& tam utili labori meo:quia decreui agere ætatem procul a
re pu. Credo: inquit:fore nonullos:qui uocabunt:& appellabunt me inertem: & ignauum:quia ſubtraxi
me ab adminiſtratione reipu.& me ad hiſtoriam ſcribendam contuli.¶Agere ætatem procul a republica:
ideſt uiuere procul ab adminiſtratione:& cura reipublicæ.¶Labori meo:ſcilicet ſcribẽdi hiſtoriam.¶Cer
te:quibus. Scis qui erunt illi:qui me inertẽ uocabunt:ambitioſi:qui blandis ſalutationibus ſplẽdidiſqꝫ con
uiuiis aurem popularem ſibi conciliare conantur:ut qui per uirtutẽ ad honores aſpirare nõ poſſunt: ad eos
populo corrupto:per ambitionem accedũt.¶Certe. Ordo eſt. Certe:ſubaudi illi imponent nomẽ inertiæ:
quibus uidetur maxima induſtria ſalutare plæbem:& quærere gratiam conuiuiis. Salutare. Vulgo dici-
tur uiſitare.¶Plæbem:plæbeios homines.ut eos fautores habeant in petitiõe magiſtratuũ. Tres ordines
erant Romæ.ordo ſenatorius.ordo equeſtris:ordo plæbeius. Senatus prouĩtias regebat. ordo equeſtris
uectigalia Reipubli.adminiſtrabat:plæbs bella gerebat. Ex his tribus ordinibus populus Romanus con-
ſtabat.¶Et conuiuiis per conuiuia. Solebant enim.qui ad honores inhiabant.& paulo potentiores erant.
ingentia conuiuia populo exhibere:ut hac liberalitate ſibi fauorem populi conciliarent.quod ſuper om-
nes.effuſo ſumptu.feciſſe Cæſarem legimus.

IOAN.
CHRI.

¶Gratiam quærere:gratiā:& fauorem acquirere ¶Qui se reputauerint.Ordo est.Profecto illi existimabūt me mutauisse iudicium animi magis merito q̄ ignauia:& maius commodum uēturū Reipubilicæ ex ocio meo:q̄ negocio aliorum:si qui:id est illi reputauerint:& quibus temporibus ego sum adeptus magistratū & quales uiri nequiuerint assequi idem:scilicet:quod ego adeptus sum:uidelicet magistratū:& postea q̄ genera hominum peruenerint in Senatum.Illi inquit intelligent:me non propter ignauiam:sed iustis de causis subtraxisse ab administratione,reipublicæ:& me ad historiam scribendam contulisse:si cōsiderare uolue

gratiā, quærere. Qui si reputauerint: & in quibus [illegible]go temporibus magistratus adeptus sum: & q̄ [illegible]s uiri ipsum assequi nequiuerint. & quæ genera [illegible]nū postea in Senatum peruenerint: profecto [illegible]abūt. me magis merito q̄ ignauia iudiciū [illegible] maiusq; cōmodum ex ocio [illegible] q̄ ex aliorum negociis reipublicæ uenturū

rint:quibus ego temporibus sum adeptus magistratum:& quales uiri non potuerint assequi illum magistratum:& si considerabunt:quæ genera hominum peruenerint in senatum: Nam hoc tempore uenerunt in senatum homies sordidi:& ignobiles:qui maiestatem Sēatus ignobilitate sua polluūt.Et propterea ego pati non potui:uersari in administratione reipublicæ,cum uiderem Senatum,electum non ex no[illegible] & sapientibus:ac præstantibus uiris:sed [illegible]ni fece hominum commixtum atq; pollutum & ideo mutaui consilium:& iudicium animi mei:ut nollem diutius uersari in administratione reipublicæ:sed potius historiā cōscribere:presertim quum ego iam persunctus essem honoribus in republica:& eum magistratum essem assecutus:quem summi:& præstantes uiri assequi non potuerunt. Et hoc est:quod dicit.¶Qui si reputauerint:idest considerauerint.¶Quibus ego temporibus:uidelicet cū adhuc iuuenis essem:magistratum adeptus sum:hoc ideo dicit:quia posset dicere aliquis:o Salusti.Tu ideo nō uis in administratione reipublicæ uersari:quia nō sperastite posse aliquem magistratum consequi.Respondet: hæc non est causa:quia cum essem iuuenis:tum magistratum sum consecutus:quem summi:& excellentes uiri assequi non potuerunt:nunc in hac ætate iam matura,multo magis me posse assequi magistratus sperare licet.¶Quales uiri:uidelicet:præstantes:& excellentes.¶Ipsum.scilicet:quod ego sum assecutus: uidelicet talem magistratum.Cicero in inuectiua contra Salustium obiicit ei:q; quæstor:& prætor prouinciam Aphricam expilauerit:ergo Salustius hunc magistratum est assecutus:quia prætor prouinciam Aphricam rexit:quem magistratum Salustius sit assecutus non legimus:sed intelligere possumus aliquē ex minorib' magistratibus:ut quæsturam:ædilitatem: fortasse etiam prætūram: sed in hoc nihil temere affirmamus. ¶Quæ genera hominum.uidelicet homines sordidi:& ignobiles:qui non erant digni:ut in Senatū admitterentur.¶Magis:merito:idest iusta de causa.¶Ignauiam:idest propter ignauiam: quia laborem subterfugerem administrandæ reipublicæ:& iudicium animi mei mutauissem:ut existimarem melius esse historiā conscribere:q̄ administrare rempu.¶Maius commodum:idest maiorē utilitatē.¶Ex ocio meo. Duplex est ocium:honestum ocium:& turpe ocium.Ocium honestum dicitur eorum:qui subtrahunt se a rebus gerendis:& in aliquo honesto studio plurimum occupantur.sicuti multi philosophi temporibus suis fecisse leguntur:qui nequaquam se ad Rempublicam conferebant:sed se totos ad contemplandam rerum naturam tradebant:sicut Plato fecisse legitur:qui Rempublicam nō attigit: sed totum tempus in philosophia consumpsit.Ocium turpe dicitur eorum:qui laborem prorsus fugiunt:& se ignauiæ dedunt: nec ingeniū: nec corpus exercentes.¶Ex ocio meo.s.scribendi historiam.¶Quam ex aliorum negocio:qui rempu.administrāt.Ociū,pprie est illorum:qui ingenium in aliquo studio contemplationis exercent: ut philosophi: historici:ut poetæ faciunt.Negocium est illorum:qui in rebus gerendis occupantur:ut sunt illi:qui in administratiōe reipu.uersantur:in foro causas agunt:qui bella gerunt:& cætera huiusmodi faciunt.¶Ex negocio:idest ex occupatiōe:& labore administrandæ reipub.¶Reipublicæ.idest in re pub.¶Nam sæpe ego audiui.Reddit rationem:quare utilius sit:historiā scribere q̄ administrare Rēpublicā:& hoc ē qđ dicit. Historia est imago q̄dā:& figura:atq; pictura earum rerū gestarū:quā uiri gloriæ cupidi intuentes accenduntur: & desiderio quodam uehementi inflammantur:ut ea facta imitentur:quæ in ipsa imagine historiæ depicta intuentur.¶Sic enim inquit:Audiui Quintum Maximum: & Publium Scipionem Aphricanum: & alios claros uiros solitos dicere:auide:atq; uæhementer sibi accendi animum:cum imagines maiorum suorum intuerentur:quia ipsa imagine gesta præclara maiorum in eorum animo cernerent. quæ imitari atq; insequi cupiebant.Quod si imago:uel pictura tantam habet uim ac uirtutem:ut animos intuētium uæhementer accendat.quia in ipsa imagine quodammodo cernant facta illius.cuius effigiem intuenf:quāto magis hoc facit historia.quæ multo clarius.multoque expressius.quam statua.uel pictura.non solum egregie gesta.& facta.sed ēt dicta:& consilia.& animos clarorum:atque excellentium uirorū ante oculos pōat. ¶Nā sæpe ego audiui. Vere dico.q; maius commodum uenturum est in rempublicam ex ocio meo scribendi historiam q̄ ex aliorum negocio.quia animi hominum accenduntur per historiam. Nam cum legunt in historia excellentium uirorum facta.accenduntur.& inflammantur animi eorum. ut imittentur ea facta. quæ legunt.¶Sic enim audiui Quintum Maximum.& Publium Scipionem solere dicere:q; eorum animi magnopere accenderentur: cum excellentium uirorum imagines intuerentur: quia tunc in memoriam ueniebant facta uirorum illorum. quorum imagines intuebantur. & sic animi eorum accen-

debantur: ut facta illorum imitarentur: q; si per imaginem: uel picturam tantopere accenduntur animi: quã to magis accẽdentur per historiam: quæ est imago multo expressior: atq; politior. Nam imago: uel pictura. tantummodo exprimit corporis effigiem: sed historia exprimit effigiem animi: consilii. mentis: & habitus ut Cicero pro Archita poeta. An cum statuas: & imagines nõ animorum simulachra: sed corporum studio se multi summi homines reliquerunt: cõsiliorum relinquere: & uirtutũ nostrarum effigiem nonne: multo male debemus summis ingeniis expressam: atq; politam. Nam sæpe. Ordo est. Nam ego sæpe audiui Quintum maximum: & Publiũ Scipionem: & præterea præclaros uiros nostræ ciuitatis solitos dicere ita: uidelicet: animũ uæhemẽtissime accendi sibi ad uirtutem: cum intuerenť imagines maiorum. Et etiam dicere scilicet: idest certe non illam figuram habere tantam uim in sese: sed eam flammam crescere in pectore uiris egregiis: memoria rerum gestarum: neque illã flammam scilicet pri⁹ sedari: q̃ uirtus eorum adequauerit famam: atq; gloriam eorum. Audiui scilicet a maioribus natu. Quid est hoc: quod audiui: hoc quod sequitur. Qui. Maximũ &c. Hic est: qui Hannibalem iuueniliter exultãtem patientia sua uicit: cuius non dimicare uincere fuit. De hoc Ennius. Vnus q̃ nobis cũctãdo restituit rem. P. Scipionẽ. Hic est: qui Hãnibalem ꝑlio fuditatq; fugauit: & Carthaginem tributariam popu. Roma. fecit. Præterea. i. ꝑter hos. Imagines: uel statuas: uel picturas. Cæra: idest statuam cæream. Neq; figuram. i. picturam Tãtam uim in se habere: quia animi non accendebantur propter statuam illam: uel pictum: sed ꝑpter memoriam rerum gestarum ab eo: cuius imaginem intuebantur. Memoria: propter memoriam. Eam flammam: idest eam cupiditatem: illud desiderium. Sedari. idest comprimi: & extingui. Cessare: quiescere. Sedari: scilicet illam flammam. i. illam cupiditatem non prius conquiescere: & cessare q̃ uirtus adæquaret famam: & gloriam. idest priusq̃ uirtus pertingeret: & perueniret ad æqualẽ gloriam. Atquis ita quod maiores nostri uirtute conabantur maiorum suorum gloriam adæquare. Sed econtrario homines huius nostræ ætatis faciunt. Nam non famam: neque gloriam: aut probitatem: uel industriam maiorũ suorum: sed sumptus: & diuitias adæquare cõtendunt. At q: idest. sed certe. Contra: idest est contrariũ. Ordo est. Atquis contra: idest econtrario: qui omnium est existens his moribus: qui non contendat cum suis maioribus diuitiis: & sumptibus: non autem scilicet probitate: neq; industria. Hoc dicit. Homines nostri temporis contenduntˀcum suis maioribus: cum diuitiis: & sumptibus: non cum probitate: & industria: quia conãtur superare maiores suos in diuitiis: & sumptibus: non autem in uirtutibus. Quis est omnium quasi dicat: nemo est: qui non faciat hoc. His moribus: idest talibus moribus: quales scilicet sunt mores nostri temporis. Diuitiis: & sumptibus: per hæc duo uitia notat contraria: auaritiam: & prodigalitatem. Auaritiam in accumulandis diuitiis: prodigalitatem in expendendis. Sumptibus: idest expensis. Probitate: idest bonitate. Contendat. i. certet. Etiam homines. Carpit mores sui temporis: & supra luxuriam: & auaritiam notauit: nunc carpit ambitionem dicens. Antea noui homines erant: qui nullis maiorum suorum imaginibus adiuti: propria uirtute honores assequebantur: nunc autem per latrocinia: ambitionẽ eos assequuntur: quasi claritudo in magistratibus sit: ac non potius tales sint magistratus: qualis est eorum uirtus: qui eos administrant. Et hoc ẽ quod dicit. Homies noui. Homines noui dicuntur: qui nulla maiorũ suorum nobilitate: aut gloria: sed propria uirtute ad honores accedunt: sicuti fuit Marius: & Cicero: qui cuꝫ maiores sui nulla gloria: aut fama rerum gestarum claruissent: facti sunt consules: alter septies. alter semel. Hi nobilitatem non acceperunt: sed uirtutẽ sibi pepererunt. Ergo noui homines dicuntur ignobiles genere: qui uirtute sibi nobilitates: & gloriam acquirunt. Etiam homines noui. Ordo est. Etiam homines eleuantur ad imperia: & ad honores furtim: & per latrocinia potius: q̃ bonis artibus: qui soliti erant anteuenire nobilitatem per uirtutem. Anteuenire nobilitatem: cum essẽt ignobiles: uirtute nobiles superabant in petendis honoribus. Nunc autem non uirtute: sed per ambitionem ad honores accedunt. Anteuenire: uincere: superare. Furtim: & per latrocinia: idest per ambitionem: quia populum largitione: pecuniisq; corrumpunt. Potiusq̃ bonis artibus: idest bonis moribus: & uirtutibus. Ad imperia: uidelicet ad consulatũ & præturam. Nam hi duo magistratus proprie dicuntur imperia: quia his fasces conceduntur. Consul duodecim fasces habet: idest duodecim lictores. prætor sex. Lictores autem dicuntur. a ligando: hi consulem: uel prætorem præcedunt: fasces uirgarum securibus alligatos portantes: quæ sunt insignia magistratus. Virgis autem reos pro qualitate criminis cedebant: securi autem percutiebant: & occidebant. Nituntur: idest crassantur: & tendunt. Perinde: idest similiter. Quasi: idest sicut.

IOAN. CHRI.

Nam sæpe audiui ego. Q. Maximum. P. Scipionẽ: præterea ciuitatis nostræ præclaros uiros solitos ita dicere: quum imagines maiorũ intuerentur: uehementissime sibi animum ad uirtutẽ accendi: scilicet non cæram illam: neq; figuram tantã uim in sese habere: sed memoriam rerum gestarũ: eam flammam egregiis uiris in pectore crescere: neq; prius sedari: q̃ uirtus eorũ famam: atque gloriam adæquauerit. At contra quis omnium est his moribus: qui non de diuitiis: & sumptib⁹: non probitate: neque industria cum moribus suis contendat: etiã homines noui: qui per uirtutẽ soliti erant nobilitatẽ anteuenire furtim: & per latrocinia poti⁹ q̃ ex bonis artibus ad iperia: & honores nituntur

IOAN. CHRI.

¶Perinde:quaſi:ordo pendet a ſuperiori:dico ꝙ noui homines per ambitionē nituntur ad honores:perinde quaſi conſulatus:& prætura:atq; alia huiuſmodi ſint clara:& magnifica per ſe:ac non habeātur:pinde ut eſt uirtus eorum:q ſuſtinent ea:ideſt hi noui homines tendunt ad honores per ambitionē:quia credunt ſe per honores nobilitatē:& gloriam acquirere:ſed decipiuntur.Nam honores & magiſtratus per ſe nō habent nobilitatē:aut claritudinem:ſed clari & manifici uidentur:ſi illi uirtute præditi ſunt:qui eos magiſtratus adminiſtrant.Et hoc eſt:qđ dicit.¶ Atq; alia huiuſmodi:ideſt cæteri magiſtratus:ut tribunatus:cenſura:ædilitas:quæſtura.¶ Acnon perinde habeantur:ideſt & nō reputentur talia:qualis eſt uirtus eorum:qui ea adminiſtrant.¶ Suſtinent:adminiſtrant.Et bene dixit:ſuſtinent:quia honores ſemper ſunt cum onere.¶ Verum:paulo inquit longius proceſſi:dum mores ciuitatis repræhendo:quia mihi diſplicent.Nam tota ciuitas auaritia:luxuria:& ambitione corrupta eſt.Hæc enim tria uitia:& hic:& in Catilinario carpſit.¶ Liberius:quia licenter carpſi mores ciuitatis.¶ Altius:ideſt longius.¶ Proceſſi:progreſſus ſum.¶ Nunc ad incœptum redeo:ideſt nunc reuertor ad id:quod incœperam:uidelicet:ut ſcribam res geſtas populo Romano.ante enim bellum Catilinæ ſcripſerat.ſed digreſſus erat ab incœpto interponens hoc exordiū.

Perinde quaſi pͥtura:& conſulatus:atq; omnia alia huiuſcemodi per ſeipā clara:& magnifica ſint.Ac non perinde habeantur:ut eorum:qui ea ſuſtinēt uirtus eſt.Verum ego liberius:altiuſq; proceſſi.dum me ciuitatis tædet:morum piget.Nūc ad incœptum opus redeo.

Ellum ſcripturus ſum:quod populus Romanus cum Iugurtha rege Numidarum geſſit:primū ꝙ magnum.& atrox uaria uictoria fuit.Deinde quia tum primū ſuperbiæ nobilitatis obuiatū eſt.

FINIS EXORDII.

BEllum.Exordio præmiſſo:rem ipſam aggreditur.Dicit ſe ſcripturum eſſe bellum:quod populus Romanus geſſit cum Iugurtha Rege Numidarum.Numidia eſt pars Aphricæ:in qua regnauit Maſſiniſſa rex:ſocius:& amicus populi Romani.Hic Maſſiniſſa tres habuit filios:Micipſam:Manaſtabalem.& Guluſſam.Sed mortuo Manaſtabale:& Guluſſa:Micipſa ſolus regnum obtinuit:qui Adherbalem & Hiempſalem filios ex ſeſe genuit.Iugurtham autem filium fratris ſui Manaſtabalis educauit:ut filiū:quem Maſſiniſſa auus priuatum reliquerat:quia ex cōcubina natus erat.Sed Iugurtha uirtute & uiribus multū ualebat:ingenio maxime excellēs:maior natu Adherbale:& Hiempſale.Micipſa igit̄ timēs:ne poſt mortē ſuā Iugurtha:paruis liberis Adherbale:& Hiempſale exiſtētibus:regnū ſibi uſurparet:ſtatuit eum obiectare periculis:& eo modo tentare:ſi quo modo Iugurtha perire poſſet.Cum igitur populus romanus Numantiam ciuitatem Hiſpaniæ:duce Scipione:obſideret.Micipſa auxilia peditum:& equitum ad id bellum populo Romano miſit:quibus Iugurtham præfecit:ſperans illum in eo bello poſſe interire.Sed lōge aliter euenit.Nam uirtus Iugurthæ in eo bello plurimū enituit:ac multa præclara facinora geſſit:ob quæ Scipio Iugurthā in concione laudatum:ac donis militaribus inſigne donatū:finito bello:capta & deleta Numātia ad Micipſam remiſit cū litteris:in quibus uirtutē Iugurthæ miris laudibus extollebat.Quo factū ē:ut Micipſa:mutato cōſilio:ac aīo:quē antea interire cupiebat:hūc maxime icolumē eſſe uellet.Micipſa igitur Iugurthā ſibi in filiū adoptat:& paulopoſt moriens:fortūas ſuas omnes:ac regnum ipſum ei cum liberis commune reliquit.Mortuo Micipſa cū tres reguli:Adherbal:Hiempſal:& Iugurtha regnum inter ſe diuidere conſtituiſſent:loco:& tempore ad id faciendum conſtituto:Iugurtha Hiempſalem natu minorem per inſidias interfecit.Quo extincto:cūm ad occupandum uniuerſum regnū iecisset animum:contra Adherbalem exercitum parat:& prælio facto:illum uictum fudit:fugauitq;.Adherbal uictus:ac regno ſpoliatus Romam uenit:expoſitaq; nefanda crudelitate Iugurthæ in ſe:fratremq; ſuum Hiempſalem extinctum:a Senatu petit auxilium contra illum.Senatus decretum fit:ut mittantur decem legato:qui regnum iter Adherbalem & Iugurtham diuiderent.Diuiſo itaq; regno:cum legati Romani ex Aphrica diſceſſiſſent:rurſus Iugurtha animum intendit.ad occupandum regnum Adherbalis.Igitur exercitu comparato regnum eius inuadit:Adherbal neceſſitate coactus:& ipſe copias parat:Iugurthæ obuiam proficiſcitur:mox prælio commiſſo:Iugurtha Adherbalis exercitum fudit:atq; ipſum Adherbalem cū paucis equitibus in Cyrtham oppidum fugere compellit.Iugurtha oppidum obſidet.Interea Adherbal per litteras Senatum monet:quo in ſtatu fortunæ ſuæ ſint poſitæ.regno ſpoliatum a Iugurtha eſſe:fame:ac ferro ad extrema eſſe deductum:nec amplius obſidionem poſſe ſuſtinere:Iugurtham decreta ſenatus paruifacere:petere:ut ſibi auxilium mittat.His litteris in Senatu recitatis:fuerunt:qui cenſerent ſtatim Adherbali ſubueniendū eſſe:& exercitū in Aphricam cōtra Iugurthā eſſe mittendum.Sed reſiſtentibus amicis Iugurthæ:quos ſibi pecuniis parauerat:ne quid tale fieret:legati ad Iugurthā mittuntur.qui uerbis Senatus eum ab incœpto deſiſtere cogerēt.Iugurtha legatis uerba dedit:quo ad uſq; diſcederent:quo facto:illi qui cū Adherbale intra oppidum obſidebantur:perſuadent ei:ut oppidum Iugurthæ tradat:tantum ab eo uitam petat.Deditione igitur facta:Iugurtha ſtatim contra fidem datam Adherbalem excruciatum interfecit.

IOAN. CHRI.

¶Quæ cum Romæ nunciata essent: grauiter a Senatu sunt habita. Igit. L. Calphurnius Bestia cõsul cũ exercitu cõtra Iugurthã mittit: a quo consul pecunia corruptus: turpiter cũ eo fœdus fecit: quam rẽ Sẽat⁹: populusq Romanus grauiter tulit. Post Calphurniũ. Albinus cõsul mittit cõtra Iugurthã: a quo diu ludificatiõibus tractus: cum ei res spẽ deditionis faceret: tandẽ: re infecta: qa tẽpus comitiorũ instabat: Romã rediit: Aulo fratre suo proprætore relicto: qui exercitui & puĩciæ præesset. Hic seu belli cõficiẽdi cupidus: seu: ut a rege pecuniã acciperet: mense Ianuario: aspera hyeme: exercitum ex tabernaculis i expeditionẽ uocat. Iugurtha cognita imperitia eius: uelut pauidus ad eũ supplices legatos mittit. Ipse exercitũ per loca saltuosa: uelut fugiens ducit. Aulus hũc magis insequitur. Vbi Iugurtha uidet se traxisse Romanos in locũ sibi cõmodũ ad pugnandũ præliũ cõmittit: in quo Romanos fudit: ac fugauit. Postero die cum Aulus: & Iugurtha in colloquium uenissent: fœdus inter eos ita factum est: ut omnes Romani incolumes sub iugum mitterent: & post: ut decem diebus extra Numidiam decederent. Quæ cum Romæ nũciata essent: dolor ac timor oẽs iuasit. Post Auli fœdus: & Romani exercitus fugam: Metello cõsuli puincia Numidia p sorte uenit. Hic optimi imperatoris artibus usus: cũ exercitum: uitio superiorũ ducũ licẽtia solutũ accepisset: ad normã ueteris disciplinæ reduxit: atq ita Iugurtham aggressus aliquod grauibus præliis: opes eius attriuit. Postremo. C. Marius post Metellum cõsul creatus, cũ ei Numidia puincia decreta esset: Iugurthã bello psequẽs: tãdẽ illũ ad extrema cõpulit: & pditionẽ sibi traditũ in triũphũ duxit. Hoc est totius operis argumentũ.

quæ contentio diuina cũcta: & humana pmiscuit Eoq uecordiæ pcessit: ut studiis ciuilib⁹ bellum: atq uastitas Italiæ finem faceret. Sed priusquã huiuscemodi initium expediã: pauca supra repetã: quo ad cognoscendum oia illustria: magis magisque in aperto sint. Bello punico secundo: quo dux

¶Primum: qa magnũ. i. asperum: & difficile. ¶Varia q̃ uictoria: qa aliquãdo Romani uicere: aliqñ sunt uicti: ut supra monstrauimus. Ergo uaria uictoria: qa aliqñ uicerũt Romãi: aliqñ Iugurtha. ¶Supbiæ nobilitatis obuiatũ est. Sæpe certamina erant: & seditiões iter pr̃es. i. iter sẽatũ: & plæbẽ: qa senat⁹ magna ex pte cũcta pro arbitrio suo gerebat. i hoc ergo bello plæbs maxime nobilitati & patribus restitit: sicuti ĩfra uidebit. Nã magna pars nobilitatis Iugurthæ fauebat. quia ab eo pecũiã acceperat: qd plæbs moleste ferebat. Sed qũo plæbs restiterit nobilitati: uidebit infra. Nam. C. Mariũ nouũ hoiem & ignobilẽ cõtra factionẽ nobilitatis cõ. creauit. Et hic primũ factiões in urbe Roma pullulare cœperũt: qa ciuitas quodãmodo in duas ptes diuisa: ẽ: una factio: & una pars erat nobilium altera ps plæbis. Nec hæ partes prius destiterunt: q̃ tota ciuitas: atq uniuersa Italia uastata ẽ: & cede: ac sãguie ciuium repleta est. ¶Cõtẽtio: certamẽ. s. ptiũ. ¶Diuina & humana cũcta pmiscuit. Hoc ideo dicit: qa ex his ptibus bellũ ciuile iter Mariũ: & Syllã ortũ ẽ: dũ plæbs Mariũ: nobilitas Syllã sibi ducẽ assumit: quo bello oia iura diuĩa: & hũana uiolata fũt: nec. n. leges hũanæ: aut diuĩæ i eo bello ualuerũt: s3 put libido uictoris erat fiebant. ¶Permiscuit: pturbauit. ¶Eoq uecordiæ pcessit. i. ad eã insaniã puenit. ¶Studiis ciuilibus. i. ptibus & factiõib⁹. ¶Bellũ: atq uastitas Italiæ finẽ faceret: nõ pri⁹ inqt ptiũ. & factionũ certamẽ cessauit: q̃ bello: & uastitate finiret Italiæ. Nã tota Italia bello ciuili Marii &. Syllæ implicata ẽ. ¶Quæ cõtẽtio. Ordo ẽ. Et quæ cõtẽtio pmiscuit diuĩa & humana: & pcessit. s. ea cõtẽtio eo uecordiæ: ut bellũ: atque uastitas Italiæ faceret finẽ studiis ciuilibus. i. factionibus: & ptibus ciuiũ: qa nõ prius cessauerũt ptes: & factiones ciuitatis: q̃ finirẽtur bello & uastitate: ac clade totius Italiæ. ¶Sed priusq̃. Ordo. Sed ego repetã pauca: priusq̃ expediã initiu3 huiuscemodi rei. quo. i. ut oia sint magis illustria ad cognoscendũ: & sint magis in apto. ¶Sed pri⁹. Añ (inquit) q̃ incipiã narrare bellũ Iugurthæ pauca: q̃ antea gesta sunt: exponã: ut oia clarius intelligãt. & facili⁹. ¶Priusq̃ expediã initiũ huiuscemõi rei. i. priusq̃ exponã: & explicẽ initiũ belli Iugurthini. ¶Pauca re. pauca añ gesta: narrabo: & exponã: nã repetere: hoc loco ñ significãt re ãndictã replicare: s3 rẽ ãte gestã narra re: quia bellũ punicum scdm gestũ est ante bellũ Iugurthinũ. ¶Illustria: clariora. ¶Bello punico scdo. Ter romani cũ Carthaginẽsibus bella gesserunt. Primũ punicum bellum cõfecit. Q. Luctatius cõsul. Secundũ Scipio Aphricanus maior: uicto Hãnibale: & Carthagine tributaria fcã Po. Ro. Tertium Scipio Aphricanus minor. deleta prsus: & extincta Carthagine. ¶Bello punico secũdo. Ordo est. Massinissa rex Numidarũ est receptus in amicitiã a Publio Scipione: cui postea fuit cognomẽ Aphricanus ex uirtute: dico q est receptus in amicitiã: bello punico scdo: quo Hannibal dux Carthaginensiũ maxime attriuerat opes Italiæ: p⁹ magnitudinẽ nois Ro.: & fecerat. s. Masinissa multa p̃clara facinora rei militaris: ob quæ populus Roman⁹ dedit dono regi quascũq urbes & agros cæperat manu. ¶Victis Carthaginẽsibus: & capto Siphace: iperiũ eius magnũ: atq latũ ualuit in Aphrica. ¶Bel. puuico scdo. Primo punico bello finito. Q. Luctacio: & . M. Manilio consulibus: pax Carthaginẽsibus annis. xl. data est. xxiii. annis post incœptũ est scdm bellũ punicum &. xxvii. anno finitũ. Hoc aũt ordine gestũ est. Hannibal Hamilcaris filius post mortẽ patris dux Carthaginensiũ creatus: qnto mense. postq̃ a Carthagine discesserat i Italiam peruenit cum. lxxx. millib⁹ peditum. x. millibus equitũ. Consules. P. Cornelius: & . T. Semproniis iter se puincias partiti sunt. Cornelio Hispania. Sempronio. Sicilia cũ Aphrica sorte euenit. Copias ita inter se diuiserunt: Sempronio datæ sunt legiones duæ: quæ octo millia militũ cõtinebant. Na3 singulæ legiones quaterna millia militũ habebant. Post. ccc. equites: & hic numerus ex Romanis. Sociorũ aũt populi Romani data fũt sexdecim millia peditũ: equites mille octingẽti: naues longæ. clx: celoces. xii. Cũ his terrestrib⁹. maritimisq copiis in Siciliam pfectus ẽ Sẽpronius: ubi fœliciter contra Carthaginenses dimicauit.

IO. AN. CHRI. vii.nauibus captis:cæteris in fugam uersis.Cornelio minores copiæ datæ sunt.Legiões duæ cum suo iusto equitatu:& q̃ttuordecim millibus peditum:equitibus mille ducentis ex sociis.Cornelius igitur cum his copiis obuiã proficiscit̃ Hannibali in Italiã trãseunti:in tr ansitum Rhodani primum prælium cõmissum est: haud grãde:sed atrox:in quo superiores Romani fuerunt.cc.ex hostibus ceciderunt in eo prælio:ex Romanis.clx.Secundum apud Ticinum flumen:haud longe a Placentia præliũ ab Hannibale:& Scipione cõmissum est:cũ omnibus copiis:in quo Hãnibal superior fuit:grauiter cõsule uulnerato:quem e periculo liberauit uirtus pubescentis filii:cui postea cognomẽ Aphricani fuit.Et cum.P.Cornelius Scipio uiribus:& numero copiarum Hannibali par non esset:iussu Senatus:Semproni⁹:relicta Scicilia: se Scipioni coniunxit:& apud Trebiam castra locauit:ubi cum consilio:uel potius temeritate Sempronii:renitente Scipione: cũ præliũ cũ Hãnibale esset commissum:ingenti clade fusi:fugatiq; sunt Romani.Deinde cũ alpes Hãnibal transisset:apud lacum Trasumenum:Flaminio consule duce:exercitum Romanũ prælio fudit:in quo prælio cæsa fũt Romanoꝝ.xv.milia:decem milia sparsa fuga per oẽm Hetruriã:diuersis itineribus Romam petiere Trãslato deĩde in Apuliã bello:apud Cãnas:cõsulibus Emilio Paulo:ac Terentio Varrone:Hãnibal:ꝑlio cõmisso:temeritate.Terentii:inuito collega ac renitente:exercitũ Romanũ fusum ad ĩternicionẽ occidit. In hoc prælio, Romanoꝝ.xl.peditũ milia cæsa sunt:æquites duo milia ducenti:& tãta prope ciuiũ socioꝝ pars cæsa tradit̃.In his paulus Emilius consul cecidit. Hac clade res romana afflicta est:ut de summa rerũ ꝓpe desperatum sit.Cum Mãgo frater Hãnibalis:nucius huius uictoriæ:Carthaginẽ missus:de rebus a fratre gestis in Italia:apud senatum loqueret̃:dixit occidisse illum supra ducẽta milia:supra quinq̃ginta milia hostiũ cæpisse:ad fidẽ deinde tantæ fœlicitatis effundi iussit in uestibulo curiæ annulos aureos:qui:ut q̃dã tradunt:tres modii cũ dimidio fuerũt:uerior tñ fama est modiũ nõ excessisse.Hac uictoria multæ ciuitates ad eũ defecerũt:inter quas Capua ciuitas opulẽtissima.Vario deinde euentu cum Marcello apud Nolam pugnauit:sed tandẽ Marcellus cũ speculatũ exisset:insidiis ĩterceptus occidit̃.Dũ in Italia hæc ab Hãnibale gerunt̃.P.Cornelius Scipio in Aphricã mittit̃:ibi Siphacẽ regẽ Massessuloꝝ:q cũ Carthaginensib⁹ fœdus habebat:ad amicitiã Romanoꝝ traxit.Massessuli gens affinis Mauris est:ĩ regionẽ Hispaniæ maxime: quia sita noua Carthago est:quo facto in Hispaniam transiit: ubi seditio militaris orta comprimit̃. Deĩde cõpositis rebus Hispaniæ:cũ rediret,Masinissa:qui cũ Carthaginensibus erat:ad Scipionem uenit:eũq; allo quit̃.gratias agit ei de fratris filio remisso:ex eo tẽpore affirmat:eam se quæsisse occasionem:quam oblatã deoꝝ beneficio omiserit.Cupere se illi populoq; romano operã nauare:ita ut nemo unus magis enixe adiuuerit rem romanã.Lætus eũ Scipio uidit:audiuitq;:cũ caput rerũ in oĩ hostiũ equitatu Masinissam sciret: fide data:acceptaq;:firmataq; amicitia:Masinissa digredit̃:ꝑmissuq; Scipiõis populat̃ agros uicinos:ne sine causa ex Gadis: ubi erat:in continentẽ trãsisse uideret̃:sicq; Gadis redit. Deinde cũ Romã Scipio rediisset: & in Senatu extra urbẽ res a se in Hispania gestas narrasset:quot oppida ex hostibus:ui cæpisset:acie dimicasset:senatu misso:urbẽ ingressus est:statimq; summo oĩum cõsensu ante annos consul creatus est.P.Licinio Crasso pontifice maximo:statimq; ingẽti classe:atq; exercitu Siciliam traiecit:præmisso in Aphricam. Lelio:ad quem prædas ex agro inermi agentem Massinissa cũ paucis eqtibus:uenit:querit̃:q; in Sicilia Scipio cũctetur.Cum igit̃ hæc ꝑ Lælium Scipioni nunciata essent:& in alteꝝ annũ ei ꝓrogatum esset imperiũ cum exercitu in Aphricam traiecit:ac primo Vticam ciuitatem obsidere parat.Carthaginenses Hasdrubalem ex Hispania accersunt:ut patriæ prope circumfessæ opem ferat: Siphacem qui iam Hasdrubalis filiam in uxorẽ acceperat:orat:ut Carthagini:ut uniuersæ aphricæ subueniat. Hasdrubal cũ triginta milia peditũ: tria milia equitum confecisset:Siphaci se coniunxit:qui exercitum quinquaginta milia peditum cũ multo eqtatu comparauerat.quoꝝ aduentu Scipio ab obsidione Vticæ discessit.Sextodecimo anno belli punici: Seruilio Cepione:& Seruilio Heminio consulib⁹:Scipioni prorogatum est imperiũ:donec in Aphrica bellatũ foret.Scipio igit̃ castra Siphacis:& Hasdrubalis:instructo exercitu:nocturno tempore aggressus incendit.Cæsa sunt:aut flammis consumpta quadraginta milia hominum:capta supra quinque milia: undecim senatores nobiles Carthaginensium:centum octogintaquattuor signa militaria capta.Carthaginenses tanta clade accepta: cum quid agendum esset:consulerent: decernunt exercitum reparandum: Siphacemq; orãdum:ne bello obsisteret. gitur nouo exercitu comparato:qui fuit ad triginta milia armatorum: Scipionem ab Vticæ oppugnatione depellunt:commissoque in campos magnos:sic uocãt:prælio:Pœni. Numidæq; funduntur a Romanis.Ibi Siphax:grauiter equo uulnerato:dum obequitat: si aciem nutantem insisteret: effusus in terram uiuus opprimitur. Qua clade Carthaginenses coacti sunt Hannibalem ex Italia reuocare.Cum igitur Hannibal in Aphricam traiecit:& cõtra Scipionem castra locasset: duces in colloquium uenerunt:si forte de pace fienda inuicẽ cõuenirent.Cum de pace nihil agerẽt:uterq; exercitum ad prælium instruit.Dato utrinq; ad pugnã signo cõcurrũt:sũma ui utrinq; pugnatũ est:tandẽ Pœni fundunt̃.Carthaginẽsiũ:sociorumque:ea die cæsa sunt supra uiginti milia:totidem ferme capta:cum centũ triginta duobus signis militaribus.Elephanti undecim capti:quos ad.lxxx.Hãnibal in acie locauerat.Non tamẽ Romanis incruenta uictoria fuit. Nam.x.milia ex Romanis ceciderunt. post hæc Verminam Siphacis filium

Carthaginẽsiũ Hãnibal:post magnitudinẽ nois. Romani.Italiæ opes maxie attriuerat: Massinissa rex Nũidaꝝ:ĩ amicitiã recept⁹ a.P.Scipione: cui postea Aphricão cognomẽ ex uirtute fuit: multa & ꝑclara rei militaris facinora fecerat: ob q̃ uictis

¶Carthaginensibus auxilium ferentem:missa exercitus parte:Scipio fudit:cæsa eo prælio.xv.milia hominum.Deinde uictis Carthaginensibus pax data est his conditionibus:ut liberi legibus suis uiuerent: populandi eo die finem Romani facerent:perfugas:fugitiuosq;:& captiuos:ut Carthaginenses redderent.Romanis bellum ne in Aphricā:ne ue extra Aphricam: iniussu populi Roma.facerent:naues rostratas traderent:Massinissæ res redderēt:& fœdus cum eo facerent:decem milia talenta argenti descripta:æquatis pensionibus:in annos quinquaginta soluerent:centum obsides arbitratu scipionis darent.Atq; ita finis secundo punico bello a Scipione impositus est.His ita gestis Romā reuersus clarissimum omnium egit triumphum.

IOAN CHRL

Carthaginē.sib9:& capto Siphace:cuius in Aphrica magnum atq; latū imperiū ualuit:populus Romanus quascunq; urbes:& agros manu cæperat:regi dono dedit.Igitur amicitia Massinissæ bona:atq; honesta nobis permansit: sed imperii: uitæq; eius finis idem fuit; deinde Micipsa filius regnū solus obtinuit.Manastabale: & Gulussa fratrib9 morbo absumptis.Is Adherbalem: & Hiempsalem ex se genuit. Iugurthamq; filium Manastabalis: quem Massinissa:quod ortus ex concubina erat: priuatum reliquerat: eodem cultu: quo liberos suos domi habuit.Qui ubi primum adoleuit:pollens uiribus:decora facie:sed multo maxie ingenio ualidus:non se luxui:neq; inertiæ corrumpendum dedit:sed uti mos est illius gentis: equitare iaculari:cursu cum æqualibus certare: & cū gloria ante omnes iret:omnibus tamē charus esse poterat. Ad hæc plæraq; tempora in uenando:agere leonem:atq; alias feras primus: aut imprimis ferire:plurimum facere:& minimum de seipo loqui:

¶Bello secundo punico.Peni dicuntur Carthaginēses:quasi Phœni.Nam de Tiro Phœnicis regionis parte uenere:qui Carthaginem condiderunt:inde Punicus Carthaginensis:Dido nanq; de Tiro:quæ est pars Phenicis regionis uenit:quæ Carthaginem condidit. ¶Post magnitudinem nominis romani. Nam iam tunc nomen Romanorum magnū erat per totum orbem terrarum ꝓpter magnitudinem imperii.¶Italiæ opes maxime attriuerat:quia multas & clarissimas uictorias in Italia ex ducibus:atq; imperatoribus Romanis affecutus fuerat.xvii.annis:quibus in Italia fuit:sicuti supra mōstrauimus.¶In amicitiam receptus est a.P.Scipione: eo modo:quo supra diximus. ¶Multa militaris rei:& præclara facinora fecerat:quia una cum Scipione bis Hasdrubalem: & Siphacem prælio:atq; acie uicit:& postremo ipsum Hannibalem: uictis Carthaginensibus: scilicet Hasdrubale:& Siphace bis prælio uictis: ac ad postremum:ipso Hannibale acie superato a Scipiōe: qui postea ob eam uictoriam dictus est Aphricanus.¶Capto Siphace: eo prælio: quo ipse:& Hasdrubal uicti sunt in campos magnos apud Vticam Aphricæ ciuitatem: ut supra monstrauimus.¶Regi dono dedit.scilicet Massinissæ:ut refert Titus Liuius:Scipiōem:parta uictoria de Harsdrubale duce Cartnaginensium.Siphace rege:sceptro:& corona:atq; aliis insignibus Massinissam donasse: ac præsente exercitu regem appellasse:postea Senatus decreto:quicquid urbium:& agri bello acquisiuerāt in Aphrica Romāi ipsi Massinissæ dono datum est.¶Bona:scilicet ipsius utilis.¶Atquæ honesta:hoc est honorifica:& hōestate digna. ¶Imperii:uitæque eius idem finis fuit:quia finitum est imperium: quando uita Massinissæ finita est.¶Deinde:uidelicet post mortem Massinissæ.¶Is:scilicet Micipsa.¶Quod ortus ex concubina.¶Massinissa au' Iugurthæ:ipsum Iugurtham priuatum reliquit:quia non erat natus legitime: sed ex concubina.Nam qui sunt illegitime nati:non succedunt in hereditatem:sicuti etiam hoc tempore fit.¶Priuatum: uidelicet sine regno: non dedit ei partem aliquam regni.¶Eodem cultu:uidelicet quantum ad uictum & uestium: tractauit Iugurtham: sicuti filios proprios:quantum ad uictum & uestitum.¶Eodem cultu: uictu:& uestitu. ¶Habuit:idest tractauit.¶Qui:scilicet Iugurtha.¶Adoleuit:idest creuit.¶Pollens:idest potens.¶Decora facie: idest pulchra:facies dicitur tota species:quæ apparet:& cernitur:secundum Donatum in Terentium. ¶Validus:idest potens.¶Luxui:idest luxuriæ: & deliciis.¶Inertiæ:idest ignauiæ corporis.¶Vti mos est gentis illius:sicuti est consuetudo Numidarum: quia Numidæ: ubi ad adolescentiam ueniunt: exercent ad iuuentutē corpus:uitando:iaculando:currendo:uenando.nam per hæc exercitia uires corporis roborantur.¶Equitare.pro equitabat.Consuetudo historicorum est:ut infinitum ponant frequenter pro præterito imperfecto indicatiui.¶Iaculari:pro iaculabatur.¶Cum æqualibus:idest sociis: & coeuis: idest: qui eiusdē ætatis sunt.¶Certare:pro certabat.¶Cum omnes anteiret: idest superaret.¶Gloria: idest fama: & laude. ¶Tamen omnibus charus esse poterat:hoc ideo dicit:quia ferme semper uirtuti comes est inuidia: sed in Iugurtha aliter erat.Nam quamuis uirtute superaret:tamen nemo ei īuidebat:sʒ omnibus charus erat:& ab omnibus amabatur.¶Ad hæc:idest præterea:& est usitatus loquendi modus apud Crispū:ut hic & in Catilinario milies patet: & alibi notatū fuit.¶Plæraque tempora.idest multa tempora:hoc est multum temporis.¶Agere:pro agebat:idest consumebat.¶Ferire:pro feriebat:& hic uirtutem:& exercitationē Iugurthæ ostendit:qui non dedit se luxuriæ:& ignauiæ:sed uirtuti:& exercitatiōi corporis.¶Facere:ꝑ faciebat.¶Loqui:pro loquebatur.Non ostentabat uirtutem suam uerbis:neq; eggregia facta sua: quæ in expugnatione Numantiæ:& alibi gesserat uerbis extollebat:sed cum multa faceret:nihil de seipso dicebat.

IOAN. CHRI. ¶Quibus rebus Micipsa. Ordo est. Micipsa tñ pmotus uæhemēter eo negocio: uoluebat multa cū suo aio: postq̄ intelligit hoiem adolescentē magis ac magis crescere: exacta sua ætate: & puis liberis. s. existētibus: tā & si ipse Micipsa fuerat lætus i initio: quib⁹. i. illis rebus: existimās uirtutē Iugurthæ fore gloriæ suo regno. A principio Micipsa gaudebat: q̄ Iugurthæ uirtus indies crescebat: credens: & existimās: Iugurthā futurum: gloriæ regno suo: sed postea timere cœpit: cum uideret illum nimiū crescere. Timebat eni: ne si ipse morit̃: uel etiā adhuc: ipso uiuente, Iugurtha regnū occuparet: quia filii sui Adherbal: & Hiempsal adhuc parui erant: & ipse erat senex. ¶Quibus rebus: uidelicet: qa Iugurtha ita se dederat ad exercendas uires corporis. ¶Fore. i. futurū eē. ¶Gloriæ. i. ad gloriā. ¶Exacta. i. finita: qa iā Micipsa ad extremam senectutem uenerat. ¶Paruis liberis. i. filiis suis Adherbale: & Hiēpsale. ¶Eo negocio: idest ea re: uidelicet: qa crescebat nimiū uirt⁹: & potentia Iugurthæ. ¶Voluebat. i. agitabat: considerabat. ¶Terrebat eum. Micipsa iō timebat: quia uidebat naturā hominū esse ꝓcliuē: & cupidam ad imperiū. Nam naturaliter hoies magis cupiunt imperare: q̄ seruire. Et ꝓpterea timebat: ne si morirēt: Iugurtha capta occasione filios suos interficeret: & regnū usurparet: sicuti etiam fecit. ¶Terrebat. i. pauefaciebat. ¶Mortaliū. i. hominū. ¶Auida. i. cupida. ¶Et p̄ceps. i. prona: ꝓcliuis: & inclinata: qa naturaliter hō nititur explere cupidinē ai sui. ¶Oportūitas. i. occasio. s. terrebat. ¶Suæ ætatis: quia senex erat. ¶Liberoꝝ. i. filioꝝ: qa adhuc pui erant. ¶Quæ etiā mediocres uiros spe p̄dæ transuersos agit. Opportunitas: inquit facit: ut hiq a natura bōi sunt: spe alicuius cōmodi data: mali: & peruersi efficiant̃: nam sæpe hoc euenire solet: ut hō: qa natura bon⁹ ē: oblata sibi occasiōe ad aliquod facinus perpetrandū ducat̃: qd' nō fecisset: nec excogitasset: nisi occasio sibi oblata esset: & hoc est: qd' dicit. ¶Quæ. s. opportunitas. ¶Etiā mediocres: non solū malos: sed etiam moderatos: & modestos. ¶Spe p̄dæ. i. spe lucri: & cōmodi. ¶Trāsuersos agit. i. puertit: & puersos facit: ut ut ex bonis malos faciat. ¶Ad hoc. i. præterea. ¶Studia. i. fauor: & beniuolentia: qa Numidæ omnes miro quodam amore Iugurtham diligebant ꝓpter uirtutē eius: & ei fauebāt. ¶Iugurthā. i. ergā: & in fauorē Iugurthæ. ¶Ex quibus. s. studiis: ꝓpter studia Numidarū in Iugurtham Micipsa timebat: ne si Iugurthā dolo: uel ui interfecisset: seditionem populi contra se: uel bellum concitaret. Ordo est. Ex quibus anxius erat. s. Micipsa: nequa seditio: aut bellum orirēt: si interfecisset talem uirum dolis. ¶Talē uirū. s. Iugurthā: ac si diceret tam gratum omnibus. ¶Ne qua seditio. i. ne aliqua discordia. Et seditio ꝓprie dr̃ populi discordia: neq̄ enim recte dicerēt seditio inter duos: & dicit̃ seditio: quasi seorsum initio. ¶Anxius erat. i. timebat. ¶His. i. talibus. ¶Circunuentus: idest circundatus: & pressus: scilicet Micipsa. ¶Acceptum popularibus. i. tā gratū populo. Popularis dicitur secundum Donatum: in Teren. qui a populo amatus est: & hoc loco hanc significationem non habet. Popularis etiā dicitur ciuis: popularis humilis: popularis uilis: & hæ significationes hoc loco conueniunt: ut popularibus dicat hominibus populi. ¶Manu promptus: idest strennuus: & fortis manu. ¶Obiectare. i. obiicere: & exponere. ¶Periculis: ut quē aperte interficere non audebat: exponēdo illum periculis faceret interire. ¶Fortunam tētare. i. experiri fortunam. s. si aliquo mō Iugurtha perire posset. ¶Numantino. Numantia ciuitas est Hispaniæ: quā Scipio Aphricanus minor diu obsessam tādem cæpit: atq̄ deleuit. ¶Ad hoc bellum. Micipsa auxilia peditū & equitū misit Populo Ro. quia amicus erat: & socius erat populi Ro. His igit̃ peditibus & equitibus: quos mittebat in Hispaniā Micipsa ducē p̄posuit Iugurthā: sperans illum in eo bello posse iterire: uel dū uirtutē suā ostentare uult: uel pp sæuitiā hostiū. ¶Sæuitia: crudelitate. ¶Occasurū. i. periturū: morituꝝ. ¶Præfecit: præposuit. ¶Res longe aliter: ac ratus erat: euenit. i. res multo aliter euenit q̄ putabat. ¶Longe. i. ualde. ¶Ac: pro q̄. ¶Ratus erat. i. putauerat. ¶Nam Iugurtha. Ordo est. Nam Iugurtha breui tēpore puenerat in tantā claritatē: ut esset uæhementer nr̃is charus: & esset maximo terrori Numantinis: multo labore: & multa cura: p̄terea parendo modestissime: & sæpe eundo obuiā periculis: ubi pro postq̄ cognouit naturā. P. Sc piōis: q tū erat impator Romanus: & postq̄ cognouit morē hostiū: dico fecit hæc oia: ut. i. sicut erat. s. hō ipigro: atq̄ acri ingenio. ¶Nam Iugurtha. Reddit cām: q̄re res aliter euenit q̄ putabat Micipsa: qa Micipsa putabat Iugurthā in eo bello periturum: ipse aūt clarior euasit.

quib⁹ reb⁹ Micipsa: tametsi initio læt⁹ fuerat: existimās uirtutē Iugurthæ regno suo gloriæ affore: tñ postq̄ hoiem adolescētē: exacta ætate sua: & puis liberis: magis magisq̄ crescere intelligit: uæhemēter eo negocio permotus: multa in aio suo uoluebat. Terrebat eum natura mortaliū auida imperii: & p̄ceps ad explēdā animi cupidinē. Præterea opportunitas suę: liberorūq̄ ætatis: quæ ēt mediocres uiros spe p̄dæ trāsuersos agit. Ad hoc studia Numidarū in Iugurthā accensa: ex quibus: si talē uirū dolis interfecisset: ne qua seditio: aut bellū oriretur anxius erat. His difficultatibus circūuētus: ubi uidet: neq̄ p uim: neq̄ insidiis opprimi posse hoiem tā acceptū popularibus: q̄ erat Iugurtha māu p̄ropt⁹: & appetēs glię militaris: statuit eum obiectare piculis: & eo mō fortunā tētare. Igit̃ bello Numantino Micipsa cū popu. Romano eqtū: atq̄ peditum auxilia mitteret: sperans: uel ostentādo uirtutem: uel hostiū sæuitia facile eū occasuꝝ: p̄fecit Numidis: quos i Hispaniā mittebat: sed ea res lōge aliter: ac ratus erat: euenit. Nā Iugurtha:

¶ Vt erat. Ac si diceret:facile cognouit naturā.P. Scipionis:& consuetudinem hostiū:tanq̄ homo acuti: & acris igenii. ¶ Impigro:dicimus. Cæsar uir acer ingenio:& uir acri ingenio:& uir acris ingenii. ¶ Impigro:ueloci. ¶ Acri.i.uæhementi. ¶ Imperator:idest dux. ¶ Morem:consuetudinem. ¶ Parendo: obediēdo: scilicet imperatori. ¶ Claritatem.i.famam:gloriam. ¶ Nostris.i.Romanis. ¶ At sane.i. certe. ¶ Quod difficillimum in primis.i.quæ res maxime difficillima est:ut inueniātur in uno:& eodē homine & cōsiliū animi:& fortitudo corpis. ¶ Strennuus:fortis. ¶ Quoꝝ alterū.s.eē bonū cōsilio. Hoc dicit: euenire solet : ut hi

IOAN. CHRI.

(ut erat impigro:atq; acri ingenio) ubi naturam P. *Scipionis*: qui tum Romanis Imperator erat: & mores hostium cognouit:multo labore:multaque cura. Præterea modestissime parendo:sæpe obuiam eundo periculis: in tantam claritudinem breui peruenerat:ut nostris uæhementer charus. Numantinis maximo terrori esse. At sane: quod difficillimum in primis est: & prœlio strennuus erat:& bonus cōsilio. Quorum alterum ex prouidentia timorem:alterum ex audacia temeritatem afferre plærunq; solet. Igitur Imperator omnes fere res asperas per Iugurtham agere:in amicis habere:magis : magisque eum indies amplecti. Quippe:cuius neque consilium : neque inœptum ullum frustra erat:huc accedebat munificentia animi : ingenii solertia. Quibus rebus: Iugurtha multos ex Romanis sibi familiari amicitia coniunxerat. Ea tempestate in exercitu nostro fuere q̄ plures noui:atq; nobiles: quibus diuitiæ bono: atque honesto potiores erant. Factiosi

qui ualent consilio:plærunq; sint timidi:qa ꝓuident:& intelligunt ea:quæ cōtingere p̄nt : & hi qui ualēt uiribus:temerarii sint:& se īprudenter periculis obiiciunt ꝓpter audaciā:quā habēt ex uiribus. Dicit ergo:eē bonū cōsilio:solet afferre timorem ex ꝓuidentia:esse strennuū prœlio: solet afferre temeritatē ex audacia. ¶ Ex ꝓuidētia.i.ꝓpter ꝓuidentiā: nā qa prouident etiā aduersa sibi posse contingere:plærunq; timent :& propterea dixit rem eē difficillimā:ut hæc duo in uno inueniantur:quia cōtraria sunt prouidētia:& temeritas:& duo cōtraria nō possunt stare simul in uno subiecto:una eni & eadem res nō potest eē alba simul:& nigra. Igitur: quia Iugurtha erat strēnu⁹ pærlio:& bonus cōsilio : agere: pro agebat:ferme oīa difficilia:& aspera Scipio per Iugurthā faciebat. ¶ Amplecti: pro amplectebatur. ¶ Quippe:quia Iugurtha nihil perexcogitabat:consilio aut opere incipiebat sine cā. ¶ Erat frustra.i.inutiliter:sine causa. ¶ Huc accedebat.i.ad hoc addebatur:adiūgebatur:nā accedere est addi:& adiungi:unde accessio est additio:& incrementū. ¶ Munificentia.i. liberalitas: quia Iugurtha liberalis erat. ¶ Solertia:idustria. Est aūt industria proprie uis quædā ingenii exercitata:cui contraria est ignauia.i.torpor ingenii:quādo ingeniū nō exercet: sed torpore languescit. ¶ Quibus rebus:his inquit rebus multos ex Romanis sibi fecerat amicos. ¶ Ea tēpestate:idest eo tēpore. ¶ Noui atq; nobiles: idest ignobiles:& nobiles. Eo tempore inquit:multi fuerunt:tam nobiles q̄ ignobiles:qui Iugurthā incitabant: dicentes fore:ut ipse totius Numidiæ occuparet imperiū: si Micipsa patruus eius interiisset: & dicebant Iugurthā hoc facile assequi posse:quia in eo magna uirtus erat:& Romæ omnia uendebātur:uidelicet: ꝓuinciæ:regna:& imperia. Qui aūt ita Iugurthā incitabāt:erant hoies factiosi:auari:potentes:& hoc ē qd' dicit. ¶ Cū plures.i.ualde multi. ¶ Quib⁹ diuitiæ bono:honestoq; potiores erāt.i.quibus diuitiæ cariores erant: q̄ honestas:& iusticia. Nā eiusmōi hoies ꝑ diuitias:iusticia:& honestate calcata:unūquodq; facin⁹ ꝑpetrassent. ¶ Bono & honesto.i.utili:& honesto. Nihil aūt utile esse pōt:qđ iusticia uacat:ſm stoicos: & hoc Cicero tractat:& ꝓpterea diximus bonū:iusticiā intelligi:aut certe bono: & honesto dixit:utili & honesto ſm Ciceronem:qui in arte ueteri honestatis duas partes esse dicit:honestatē simplicem: & honestatē iunctam: honestas simplex dicitur:quæ appetitur ꝓpter se:honestas iūcta dicitur : q̄ appetit᷑ ꝑtim ꝓpter se: partim ꝑ aliud.i.ꝓpter utilitatem:honestas simplex est uirtus. Est aūt uirtus habitus animi:naturæ modo ratiōi consentaneus. Hæc diuiditur in iusticiā:prudentiam:& temperantiam. Iusticia est habitus animi:cōmuni utilitate conseruata:suam cuiq; tribuens dignitatē. Prudentia est rerum bonaꝝ:& malarū: & utrarūq; scientia. Fortitudo est considerata periculorum susceptio:& laborum cum utilitatis ratione perpessio. Temperantia est rationis in libidinem atq; in alios non rectos impetus animi:firma & moderata dominatio:hæ uirtutes in eas partes diuiduntur:quas supra nominauimus:quæ ad simplicem pertinent honestatem : honestas aūt iuncta est:quæ in se honestatis habet:& utilitatis cōsiderationem. Sunt enim multa: quæ nos cū dignitate: tum quoq; fructu suo ducuntur:ut gloria:dignitas:amplitudo:amicitia. Gloria est frequēs de aliquo fama cum laude. Dignitas est alicuius honesta:& honore:& uerecundia digna auctoritas. Amplitudo est potentiæ:aut maiestatis:aut aliquatum copiarum magna abundantia. Amicitia est uoluntas erga aliquem rerū bonarum:illius causa:quem diligit:cum pari eius uoluntate. Bonum ergo Salustius appellat hanc honestatis partem:quam habet cum honestate coniunctam:considerationem utilitatis:honestum autem appellat superiorem illam simplicem partem honestatis. Sed diuitiæ:quas illi:qui Iugurtham accendebāt : bono & honesto cariores habebant : neq; superiorem illam:neq; hanc postremam partem honestatis attingunt. ¶ Potiores:idest cariores. ¶ Factiosi. Factio dicitur malorum hominum conspiratio.

IOAN.
CHRI.

domí potētes:apud socios clari:magis q̄ honesti: q Iugurthæ nō mediocrē aīum policitādo accēdebāt:si Micipsa rex occidisset: fore uti solus iperio Nūidiæ potiret:i ipo maximā uirtutē:Ro.oīa uenalia eē. Sed postq̄ Numātia deleta.P.Scipio dimittere auxilia:& ipe reuerti domū decreuit: dōatū:atq; laudatū magnifice ꝓ cōcioe Iugurthā i ptoriū adduxit:ibiq; secreto mōuit:ut potiꝰ pubice q̄ priuati:aicitiā po.Ro.coleret: neu aliqbꝰ largiri insuesceret:piculose a paucis emi: qd multoꝝ eēt. Si pmanē uellet i suis artibꝰ:ultro:& illi glīā:& regnū uēturū. Si ꝓpantiꝰ pgeret:suā pecūiā:& ipm pcipitē casuꝝ. Sic locutꝰ cū lrīs eū:qs Micipsę redderet:dimisit. Earū snia hæc erat. Iugurthæ tui in bello Numātino:maxia uirtus fuit:quā rē tibi certe gaudio eē scio:nobis ob merita sua charus ē:ut idē Senatui & po.Ro.sit sūma ope nitemur. Tibi qdē ꝓ nrā aicitia gratulor. En hēs uirū dignū te: atq; auo suo Masinissa. Igit rex:ubi ea:q fama acceperat:ex lrīs iperatoris eē:ita cognouit: tū uirtute: tū gratia uiri pmotꝰ:flexit animum suū:& Iugurthā beneficiis uincere aggressus ē: statimq; eū adoptauit: & testamento pariter cū filiis hæredē instituit. Sed ipe paucos post annos morbo: atq;

¶Domi potentes:uidelicet Romæ.¶Apud socios.Socii populi Romani dicebant:qui erant cum popu. Roma.confœderati:sicuti erant Latini:sicuti fuit Masinissa.& Micipsa.Nam quotiens popu. Roma. bellū gerebat.socii auxilia mittebant:& uicissim:si sociis bellum ab aliquo populo illatum eēt:popu. Roma.eis auxilia mittebat:& eos tuebatur.¶Clari:hoc est fama insignes.¶Quam honesti .i. q̄ uirtute pditi. Clarus aūt:& nobilis in bonam:& in malam partem accipiuntur.¶Pollicitando.i.promittendo.¶Accēdebant.i. incitabāt.s.dicētes.¶Occidisset.i.mortuus eēt:& interiret.¶In ipo:& dicebāt in ipso eē uirtutem.¶Romæ omnia uenalia.i.Romæ omnia uendi:& omnia esse uendibilia:si dici posset. Ecce occasiōes ad obtinēdum imperium Numidiæ. In te o Iugurtha est uirtus:& Romæ omnia uenduntur:hoc aūt ideo dicitur:quia Iugurtha dicere potuisset. Senatus:populusq; Ro.non patiet socios suos: uidelicet filios Micipsæ regno spoliare. Rndent ad hoc. Tu oīa pecuniis obtinebis: quod etiam postea fecit. Venalia dicunt: quæ ad uendendū exponūtur:a ueneo uenis.i. uēdo.¶Sed postq̄ Numantia:ac si diceret:ita quidē hoīes corrupti Iugurthā incitabant:sed Scipio Imperator aliter ipm admonuit:quū deleta Numantia ipm: & donatum:& laudatum domum remisit. Ordo est. Sed.P.Scipio adducit in prætoriū Iugurthā donatum:atq; laudatū magnifice pro concione:postq̄ ipse Scipio decreuit dimittere auxilia:& ipse decreuit reuerti domū:deleta Numantia.¶Deleta.i.excisa:destructa. Dimitter uulgo dicitur licentiare. Auxilia: ꝓprie dicunt copiæ: quæ a sociis mittuntur in auxiliū belli.¶Ipse.s. Scipio.¶Reuerti domū.i.Romā.¶Donatū.s. donis militaribus.¶Atq; laudatū:qa miris laudibus Scipio in cōcione uirtutē Iugurthæ:& facta illius laudauit.¶Pro conciōe .i. in cōcione. Concio ē multitudo populi:uel exercitus cōuocata. Prætoriū dicitur tabernaculū imperatoris. ¶Ibiq;.s.i prætorio.¶Coleret.i.seruaret:custodiret.¶Neu.i.& ne largiri:uel pecuniā: uel munꝰ. ¶Insuesceret:cōsuesceret.¶Periculose a paucis emi:qd' multoꝝ esset. Scipio sciebat & ipse: q Ro.per pecuniā oīa fiebant. Sed tñ monebat Iugurthā:ne pecuniis sibi regnū parare uellet: qa cum periculo emitur a paucis:qd' est cōe oīum: ¶Periculose:subaudi dicebat. Nā oia pēdēt ab eo:qd' dixit:monuit:& monere nō potuit:nisi dicendo.¶Periculose a paucis emi:& dicebat Scipio: q si qs uelit emere a paucis hominibus id:quod est cōmune omnibus:ualde periculose hoc facit: quia omnes nō patiūtur:q pauci uendant ea:quæ sunt cōmunia tam sibi:q̄ his:qui ea uendūt.¶Si permanere uellet:subauditur:& dicebat. Scipio:inquit dicebat ad Iugurtham:o Iugurtha:si perseueraueris in uirtutibus: & gloria: & regnum habebis:sed si ante tempus per largitionem pecuniaꝝ:imperiū tibi parare uolueris: & pecunia tua:& tu ipse peribis.¶Suis artibus:suis moribus:& uirtutibus.¶Vltro:idest etiam si non quesieris.¶Venturum.s.esse.¶Properantius:festinantius.¶Pergeret.i.tenderet:iret casurū.s.ruiturū.¶Sic locutus. Cum hæc inquit Scipio dixisset:Iugurthā dimisit:& ei litteras dedit:quas Micipsæ redderet.¶Earū.s.litterarum. ¶Iugurthæ. Hæc fuit snia litteraꝝ Scipionis ad Micipsam.¶Lōge.i.ualde.¶Suma ope.i.sūma ui.¶En:ꝓ ecce.¶Virū.s.Iugurthā.¶Dignum:qa nō degenerat a moribus tuis:& aui sui Masinissæ.¶Igitur rex. Cum igitur rex per litteras Scipionis intellexisset id:quod antea per famā cognouerat:mutauit animū suū: ut Iugurthā:maxime incolumē esse uellet:quē pauloante interire cupiebat. Ordo est. Rex.s. Micipsa pmotus: tū uirtute ipsius Iugurthæ:tū grā uiri:flexit aīum suū:& est aggressus uincere Iugurthā bñficiis: & statim eum adoptauit: & instituit hæredem pariter cū filiis testō.ubi:idest postq̄ ipse rex cognouit ex litteris iperatoris ea esse:ita quæ acceperat fama.¶Fama:per famā.¶Acceperat.i.audiuerat:intellexerat.¶Tū.i.ptim.¶Grā uiri.s.Scipiōis:& uirtꝰ Iugurthæ:mouit aīū:& grā Scipiōis:q ita scripserat.¶Flexit.i.mutauit.¶Agressus ē.i. conatus ē:& cæpit.¶Eum adoptauit.i.filiū fecit. Secūdū Aul.Gel.cū extranei sumut i locū liberoꝝ: aut p ptorē fit:aut p populū. Qd' p ptorē fit:adoptatio dr:qd' p populū:arrogatio. Ergo adoptare ē extraneū in locū liberoꝝ sumere.¶Instituit:ordinauit.¶Sed ipe.s.Micipsa. Cū Micipsa ad extremū diē uitæ uenisset:coram aicis:& cognatis:& filiis ꝓpriis Adherbale:& Hiempsale:ita cū Iugurtha locutus est.¶Morbo:egritudine.

IOAN. CHRI.

Aetate:scilicet senectute. Confectus:consumptus:maceratus. Adesse:ideſt iminere. Ordo eſt. Sed ipſe poſt paucos annos confectus morbo:atq; ætate dicitur habuiſſe huiuſcemodi uerba cum Iugurtha: coram amicis:& cognatis:& item coram Adherbale:& Hiempſale filiis ſuis:cum intelligit finem uitæ adeſſe ſibi. Huiuſcemodi uerba:ideſt talia uerba. Eſt aũt huiuſcemoni indeclinabile:& gñis omnis: ſicut illiuſmodi.

ætate confectus:cum ſibi finem uitæ adeſſe intelligeret:corã amicis:& cognatis: itemq; Adherbale & Hiempſale filiis dicit: huiuſcemodi uerba cũ Iugurtha habuiſſe.

Aruũ ego Iugurtha te:amiſſo patre:ſine ſpe: ſine opibus:in meũ regnum ſuſcepi, exiſtimans: non minus me tibi:q̃ liberis: ſi genuiſſem ob beneficia charum fore: neq; ea res falſũ me habuit:nã:ut alia magna:& ægregia tua facta omittam:nouiſſime tu rediens Numantia: meq;: regnumq; meum gloria decoraſti:tuaq; uirtute nobis Romanos ex amicis amiciſſimos feciſti: in Hiſpania nomẽ familiæ noſtræ renouatum eſt. Poſtremo:quod difficillimũ inter mortales eſt:gloria inuidiam uiciſti. Nunc: quoniam mihi natura finem uitæ facit; per hanc dextram:per regni fidem moneo: obteſtorq; te: uti hos:qui genere tibi propinqui beneficio meo fratres ſunt:charos habeas:neu malis alienos adiungere q̃ ſanguine coniunctos retinere. Nõ exercitus:neq; theſauri præſidia regni ſũt:uerũ amici. Quos neq; armis cogere: neq; auro parare q̃as:officio:& fide pariuntur. Quis aũt aicior: q̃ fr fratri: aut quem alienũ fidũ iuenies:ſi tuis hoſtis fueris: equidẽ ego uobis regnum trado firmum: ſi boni eritis:ſi mali imbecillum. Nam concordiæ paruæ res creſcunt:diſcordia maximę dilabuntur. Cæterum Iugurtha ante hos te(quia ætate: & ſapientia prior es)ne aliter:quid eueniat: puidere decet.

Aruum ego. In exordio hui⁹ orationis captat beniuolentiam Micipſa a perſona ſua:cum oſtendit: qualis fuerit ĩ Iugurtham. Sine ſpe:ſine opibus:qa Maſſiniſſa au⁹: ut ſupra dixi:Iugurtha; priuatum reliquit: quia natus erat ex cõcubina. Si genuiſſem: quãdo Micipſa Iugurtham paruum accæpit in domu; ſuam:nondum filios genuerat:& ideo dicit: q̃n te paruum accæpi in domum mea;: exiſtimaui me:ita charũ tibi fore:ſicuti filiis:ſi filios genuiſſem. Neq; ea res falſum me habuit: ideſt: neq; ea res me decepit:quia ſemper me charum habuiſti:& non fefelliſti opinionem mea;. Et nũc captat beniuolentiam a perſona auditoris:ideſt a perſona Iugurthæ:cum quo loquitur:quia pietatem erga ſe cõmemorat: & præclara facta ei⁹. Nam ut alia. Ecce cauſam reddit:quare iugurtha non fefellit opinionem ſuam: quia ſemper eum mirifice coluit Patrem:& eius honori non defuit:nam iugurtha magno honori Micipſæ fuit:tum aliis in rebus: tum præcipue in bello Numantino: In Hiſpania nomen familiæ noſtræ renouatum eſt. Sicuti ſupra monſtrauim⁹. Maſſiniſſa amicitiam cum Scipione contraxit. Cum Scipio ipe ex Hiſpania diſcederet:uel certe:quia Maſſiniſſa anteq̃ ſe cum Romanis cõiũgeret:multa cum Haſdrubale duce Carthaginẽſium bella in Hiſpania geſſerat cõtra Romãos: & nomen eius in Hiſpania propter hoc celebre erat: quod poſt multos annos iugurtha: bello Numatino:inſigni uirtute:ac gloria renouauit: In Hiſpania:in qua eſt Numantia. Renouatum eſt: quod erat iam uetuſtate detritum: & prope memoria extinctu;. Poſtremo. Ordo. Poſtremo uiciſti inuidiam gloria:quod eſt difficillimum inter mortales: ideſt quæ res difficillima eſt inter homines. Hoc ideo dicit: quia: ut diximus ſupra: uirtuti ſemper comes eſt inuidia:nam qui uirtute præditi ſunt: ſemper eis inuidetur:ſed Iugurtha uirtute ſuperauit inuidiam:quia uirtus ei:non inuidiam peperit: ſed beniuolentiam conciliauit. Nam propter uirtutẽ Iugurtha ab oĩbus amabat:ſicuti ſupra mõſtrauit. Gloria.i.uirtute. Nũc. Poſtq̃ beniuolentiã captauit:& a perſona ſua:& a perſona auditoris deſcendit ad cã;:ut oñdat quid uellit ab eo. Per hãc dexteram. Intelligimus Micipſam hæc dicẽtẽ dexterã Iugurthæ apphẽdiſſe. Hos:dicticos.i.demõſtratiue dixit oſtẽdens Adherbalẽ & Hiẽpſalẽ:q aderãt. Genere ſanguis:cõiunctiõe. Nã Micipſa:& pr Iugurthæ fr̃es erant. Bñficio meo:qa te adoptaui in filiũ:& nũc p adoptionẽ fr̃ eoꝝ es. Malis.i.magis uelis. Nõ exercitus. Sniæ gñales pulcherrimæ. Armis.i.ui. Cogere.i.cõparare:acq̃rere. Auro.i.pecuniis. Parare.i. acq̃re. Offõ. Offm̃ dr̃ cũ hõ facit:qđ ex honeſtate facere debet. Pariunt:uel parat.i.acq̃rũt officia. Quis aũt:Micipſa p rõcinationẽ hoc cõcludere intẽdit:ut ſi regnũ ĩcolume ſeruare uolũt:cõcordes ſint. Et ꝑpõ eſt talis. Si regnũ:o filii:incolume ſeruare uultis:uos oportet eſſe cõcordes:& amore cõiunctos. Ratio ꝑpoſitionis eſt. Nã aici magis q̃ exercitus:aut pecũiæ præſidio regni ſunt. Nemo aũt amicior eſt: q̃ frater fratri: ergo uos:qui fratres eſtis:oportet eẽ cõcordes:& amore coniunctos. Fidum:ideſt fidelem. Imbecillũ.i. infirmum. Boni eritis:ideſt concordes:& unanimes. Maximæ:ſcilicet res. Cæterũ: ante hos: ſcilicet Adherbalem & Hiempſale;. Ante hos:ideſt magis:q̃ hos:ſcilicet decet. Decet:inquit:ut tu magis q̃ hi: prouideas:ne inter uos diſcordia oriatur:quia tu:& ætate:& ſapientia antecedis eos.

IOAN. CHRI.

¶Nam in omni certamine. Reddit aũt causam & ratiõem: quare Iugurthã magis q̃ Adherbalẽ: & Hiẽpsalem ꝓuidere deceat: ne discordia inter eos oriatur: qa si inter uos discordia: & cõtentio oriret: oẽs tibi hanc culpã adscriberent & attribuerent: qa tu es potentior: & ꝓpter ætatẽ: & pp sapiam: & pp uires: qa in oi certamine: & in oi dissensione: ille qui plus põt: dr̃ facere iniuriã: & esse cã totius discordiæ: pari rõne si inter uos discordia oriret: oẽs existimabunt o Iugurtha cãm discordiæ a te ꝓficisci: qa tu plus potes. Et propterea magis te q̃ illos ꝓuidere decet: ne inter uos discordia: & certamẽ oriat. ¶ Ne aliter quid eueniat. s. discordia aliqua. ¶ Nam in omni certamine: in omni contentiõe: & discordia. ¶ Opulentior. i. ditior: potentior. ¶ Vos aũt o Adherbal. Nunc Micipsa conuertit sermonem ad filios: Adherbalem & Hiempsalẽ. ¶ Colite: amate: & honorate. ¶ Hunc talẽ uirum. s. iugurtham: acsi diceret: tanta uirtute: & gloria prædi tum. ¶ Nitimini: conamini: & date opã: ne melior sit fili⁹ Iugurtha: quẽ adoptaui: q̃ uos quos genui. ¶ Meliores libe. notãdũ liberos nũero plurali dici ẽt de uno. ¶ Meliores liberos sumpsisse. s. Iugurthã. ¶ Quã genuisset. s. uos. ¶ Ad ea iugurtha. Quamuis: inquit iugurtha intelligeret: Micipsam ficta locutum fuisse: & alið habuisse in animo: aliud dixisse: tñ benigne rñdit: sicuti tempus postulabat. ¶ Et ipse. s. iugurtha. ¶ Agitabat. i. uersabat: cogitabat ĩ animo suo: non enim respondit: sicuti cogitabat ĩ animo: sed sicuti tempus postulabat. ¶ Postq̃: mortuo inquit Rege: cum exequias magnifice celebrassent: in unum reguli conuenerunt: ut de omnibus rebus inter se differerent: & disputarent. ¶ Illi: scilicet Micipsæ mortuo. ¶ More regio: secundum regiam consuetudinem. Magna. n: ambitione: & põpa exequiæ regum celebrabãtur. ¶ Iusta. i. exeqas funebres. Et tantũmõ plurali numero declinant. ¶ Reguli: scilicet Iugurtha: Adherbal: & Hiempsal. ¶ Disceptarent: discuterent: & disputarent. ¶ Sed Hiempsal: cum in unum reguli conuenissent: ut de omnibus rebus inter se colloquerentur: inter sedendum Hiempsal: ita cõsedit: ut fratrem Adherbalem inter tres medium constitueret: quãuis ætate iugurtha prior esset: non enim ferre poterat: ut iugurtha honore esset superior: qui genere erat inferior: nam ex concubina natus erat. ¶ Ante Adherbalem assedit: idest iuxta Adherbalẽ sedit. ¶ Deinde tamen: ut ætati concederet: idest ut locũ daret iugurthæ: qui ætate maior erat. ¶ Vix. i. cũ labore: difficulter. ¶ Ibi cũ multa. Oñdit i hoc primo colloquio: q; inter se reges habuerũt causam discordiarum: & certaminis eorum. Nam cum iugurtha dixisset omnia oportere rescindi: quæ Micipsa statuerat: & decreuerat quinq; annis ante mortem suam: qa propter ætatem: & senectutem: non satis animo ualebat. Hiempsal respondit id: sibi placere. Nam in eo qnquennio dicebat iugurthã a Micipsa filium adoptatum. Quod dictum ex aĩo & memoria iugurthæ non decessit: postq; illð semper cogitauit iugurtha: quo pacto Hiempsalẽ interficeret. ¶ Consilia: idest statuta. ¶ Decreta: quicquid decreuisset Micipsa per quinq; annos ante mortem. ¶ Rescindi: idest irritari: ut essent irrita quæcunq; decreuisset: & nihil ualerent: nullam uim haberent. ¶ Nam: scilicet dicebat. ¶ Confectum: consumptum. ¶ Parum animo ualuisse: idest nõ satis ĩtellectu ualuisse: ideo ipse dicebat rescindi. ¶ Altius: idest interius. ¶ Quã quisq; erat ratus: q̃ quisq̃ putauerat. ¶ Anxius: sollicitus. ¶ Moliri: pro moliebatur. i. parabat. ¶ Atq; ea modo: idest tantũmodo. ¶ Habere: pro habebat in animo. ¶ Quæ ubi tardius ꝓcedũt. Cum (inquit) iugurtha uideret Hiempsalẽ per dolum facile capi nõ posse: sed eam rem tardius perfici: & in longius tempus ire q̃ uolebat: decreuit: quoquomodo: idest uel per uim: uel per insidias facere: quod statuerat. ¶ Quæ. s. ut per dolum Hiempsal caperetur. Quæ. i. quæ res. ¶ Vbi: pro postq̃. ¶ Tardius procedunt. i. in longius tempus uadunt. ¶ Neq; lenitur: idest mitigatur. ¶ Animus ferox. i. indomitus aĩus. s. iugurthæ.

Nam in omni certamine: qui opulẽtior est: etiam si accipit iniuriã: tamẽ quia plus põt: facere uidet: uos autẽ Adherbal & Hiempsal colite: obseruate hũc talem uirũ: imitamini uirtutem: & enitimini: ne ego meliores liberos sũpsisse uidear: q̃ genuisse. Ad ea Iugurtha: tametsi regem ficta locutũ intelligebat: & ipse longe aliter in animo agitabat: tñ pro tẽpore benigne respõdit. Micipsa paucis post diebus moritur. Postq̃ illi regio more iusta magnifice fecerant. Reguli in unum conuenerũt: ut inter se de cunctis negociis disceptarent. Sed Hiẽpsal: qui minimus ex illis erat: natura ferox: etiam antea ignobilitatem Iugurthæ: quia materno genere impar erat: despiciens ante Adherbalẽ assedit: ne medius ex tribus: quod apud Numidas honori ducitur: Iugurtha foret. Deinde tamẽ: ut ætati concederet: fatigatus a fratre: uix in partem alteram traductus est. Ibi: quum multa de administrando imperio differerent. Iugurtha inter alias res ait: oportere quinquẽnii cõsulta & decreta oia rescindi. Nã per ea tpa confectũ annis Micipsam parum animo ualuisse: tum idẽ Hiempsal placere sibi respondit: nã ipm illũ his tribus proximis annis adoptione in regnũ peruenisse: quod uerbum in pectus Iugurthæ altius q̃ quisq; ratus descendit. Itaq; ex eo tempore ira: & metu anxius moliri: parare: atque ea modo in animo habere: quibus Hiempsal per dolum caperetur. Quæ ubi tardius procedũt: neq; lenitur animus ferox statuit

JOAN. CHRI.

¶ Quouis modo.i.quoquo modo:quolibet mō:uidelicet:ut si non posset per insidias īterficere Hiempsalem:uia apta eū occideret. ¶ Incœptū.i.ꝓpositū animi sui. ¶ Perficere:adimplere:cōplere. ¶ Primo cōuentu:in primo colloquio:qd fecerūt inter se reguli:decreuerant uidere thesauros:& oēs pecunias:& assignare unicuiqꝫ partē suā imperii:ut unusquisqꝫ sciret:qd' suū esset. ¶ Primo conuentu.i. qn̄ primum cōuenerunt. ¶ Ad utranqꝫ rem.s.ad diuidendū impium:& ad diuidendos thesauros. ¶ Maturius.i.prius:celerius. ¶ Distribuendā.i.diuidēdā. ¶ Alius alio.i.alius in aliū locū. ¶ Concessere.i.uenere:ꝓfecti sūt. ¶ Sed Hiempsal.s. cōcessit:& ꝓfectus est. ¶ Oppidū.i. in ciuitatē Thirmidū. ¶ Forte eius. Nūc dicit:quo cōsilio Iugurtha usus fuerit:ut per insidias Hiēpsalem captum iterficeret. Dicit eni Iugurtha ministrū quēdam hēbat charū admodū: & gratū sibi:q familiariter utebat̄ domo Hiēpsalis. Nam domum hēbat propriā in ea ciuitate:in qua Hiēpsal se contulerat. Iugurtha igitur hunc ministrum ad se uocat:multa:& magna p̄mia ei ꝓmittit:si fecerit hoc:qd' ei ꝓponit. Tandem illū inducit:ut ad eā ciuitatē uadat:in qua erat Hiēpsal:& claues portarum adulterinas: & falsas faciat:& certo:ac statuto tpe portas aperiat: & iugurthæ milites introducat. Minister ille oīa:sicuti dixerat iugurtha:breui tpe facit: & per noctē iugurthæ milites introducit. Atqꝫ ita Hiempsal:qui audito tumultu: in Tuguriū cuiusdā ancillæ cōfugerat:capit̄ & obtruncat̄: caputqꝫ eius ad iugurthā defert̄. ¶ Eius domo.s.Hiempsalis. ¶ Lictor.i.minister. Nā lictores dicuntur ministri:q magistratū:uel regē p̄cedūt. ¶ Qui erat proximus iugurthæ: ex multis lictoribus iste:de quo loquit̄:proximus erat iugurthæ:qa magis ꝓpe iugurthā incedebat. ¶ Vtebat̄: qa hic lictor familiariter uersabat̄ in domo Hiempsalis. ¶ Acceptus.i.gratus. ¶ Ei.s.iugurthæ. ¶ Quem ille. Ordo ē:quē ministrū casu oblatum ille onerat ꝓmissis:& īpellit: ut eat tāq uisens domū suā:& paret claues adulterinas: nā ueræ.s.claues referebantur ad Hiēpsalē. ¶ Ille.i. Iugurtha. ¶ Onerat promissis:qa multa Iugurtha:& magna p̄mia promittit. ¶ Impellit:i: inducit. ¶ Visens.i.uisitās. ¶ Claues adulterinas: idest falsas. ¶ Nā ueræ.s.claues:ac si diceret ueras claues habere non potuisset:qa cum clausæ essent portæ ciuitatis:claues reportabantur ad Hiempsalem. ¶ Cæterū:ubi res postulauerat.i. quando oīa parata essent. ¶ Seipsum uenturū: scilicet dicebat. ¶ Maxima māu.i.multitudine. ¶ Numida.s.minister ille. ¶ Breui.s. tempore. ¶ Doctus:instructus. ¶ Introducit: uel in ciuitatem:uel certe in domum Hiempsalis. ¶ Qui.s. milites. ¶ In ædes.i.in domum. ¶ Irrupere.i. ui introiere. ¶ Diuersi:uidelicꝫ:ali9 ali3 uia. ¶ Quærere:pro quærebant. ¶ Occursantes:obuiam factos. ¶ Interficere:pro interficiebāt. ¶ Scrutari: pro scrutabantur.i.inquirebant. ¶ Abdita.i. secreta. ¶ Clausa:quæ clausa erāt frangebantur. ¶ Miscebant.i. turbabant. ¶ Tugurio. Tugurium est domus uilis:& abiecta:a tegendo dicta. ¶ Quo:idest:in quod tugurium. ¶ Referunt: reportant. ¶ Tanti facinoris:idest tanti sceleris. Facinus in bonam:& malam partē accipi pōt. Nam & bonū:& malum facinus dicimus. ¶ Diuulgatur:idest spargitur. ¶ Adherbalem:ordo ē. Mætus inuadit Adherbalem:& oēs: qui fuerant sub imperio Micipsæ. ¶ Numidæ:tota prouincia Numidaꝫ in duas ptes diuisa: una ps Adherbalem:altera Iugurtham sequebat̄:sed plures tamen sequuntur Adherbalē: q meliores erāt bello sequunt̄ Iugurtham. ¶ Copias:exercitum. ¶ Qui senatum:docerent:qui senatui exponerent.

quouis modo incœptum perficere:primo conuētum:ab regulis factū:supra memoraui:ꝓpter dissensionem placuerat diuidi thesauros:finesqꝫ imperii singulis constitui. Itaqꝫ tēpus ad utranqꝫ res decernitur:sed maturius ad pecuniam distribuendam:reguli interea in loca ꝓpinqua thesauris ali9 alio concessere. Sed Hiempsal in oppidum Thirmida:forte eius domo utebatur quidam proxim9 lictor Iugurthæ:q charus acceptusqꝫ ei semp fuerat:quē ille casu ministrū oblatum:promissis:onerat:impellitqꝫ:uti tāq suā uisens domū eat:portaꝝ claues adulterinas paret:nam ueræ claues ad Hiēpsalē referebantur. Cæterum: ubi res postularet: seipsum cum maxima manu uenturū. Numida uero mandata breui cōfecit. Atqꝫ:uti doctus erat: noctu Iugurthæ milites introducit: qui postq̄ in ædes irrupere:diuersi regem quærebant:dormiētes alios:alios occursantes interficere. Scrutari loca abdita: clausa effringere: strepitu & tumultu omnia miscere. Quum interim Hiempsal reperitur:occultās se in tugurio mulieris ancillæ: quo in initio pauidus:& loci ignarus perfugerat. Numidæ caput eius:uti iussi erant:ad Iugurthā referūt. Cæterum fama tanti facinoris per oēm Aphricā breui diuulgat̄:Adherbalē: oēsqꝫ: q sub imperio Micipsę fuerant:mætus inuadit:in duas ptes Numidæ discedunt:plures Adherbalē sequunt̄: sed illū alterum bello meliores. Igitur Iugurtha quā maximas potest:copias parat:urbes ptim ui: alias uoluntate impio suo adiungere: omni Numidiæ imperare. Adherbal tāetsi legatos Romam miserat: q senatū docerent de cæde fratris: & fortunis suis: tn̄ fretus multitudie militum parat armis cōtēdere. Sed:ubi rex ad certamē uenit:uict9 e p̄lio

IOAN. CHRI.

¶ Profugit in ꝓuinciam. Romani partes terrarum: quas bello subiugabāt: ꝓuincias appellabāt: ad q̄s: uel ꝓto res: uel ꝓconsules cū offō mittebāt: q eas regerēt. Multa ergo oppida in Aphrica Po. Ro. hēbat: quas p ma gistratus administrabat. Hæc ergo loca: q̄ Po. Ro. hēbat: dicebāť ꝓuinciæ: in hāc ꝓuinciam rex Adherbal ui ctus a Iugurtha: ꝓfugit: deinde Romā uenit. ¶ Contendit. i. uadit: ꝓficiscit. ¶ Tunc Iugurtha: cū Iugurtha Hiempsalē occidisset: & Adherbalē regno spoliasset: scelus suū in aīo ptractās: timere cœpit Po. Ro. nec ali quam spē habebat aduersus irā eius: nisi in auaritia nobiliū Romanorum: & i pecunia sua. Ordo est. Tunc Iu gurtha reputās facinus suū cū animo suo: time re: pro timebat Po. Ro. neq̧ habere: pro habebat spem usq̄ aduersus irā eius: nisi in auaricia nobi litatis: & in sua pecunia: postq̄ potiebatur oī Nu midia i ocio. peractis cōsiliis. ¶ Peractis cōsiliis: idest perfectis cōsiliis. i. cū ꝓfecisset id: qď facere decreuerat: uidelicet cū Hiempsalē interfecisset: & alterū frēȝ Adherbalē regno expulisset: & to tum regnū Numidiæ usurpasset: sicuti facere co gitauerat. ¶ In ocio: in qete & pace: quia nemo ei ipedimentū afferebat. ¶ Reputās: considerās: pertractans. ¶ Populū Romanū timere. Time bat eni Po. Ro. qa sciebat illū non esse passurum socios suos: tam idigne & crudeliter fuisse uexa tos a Iugurtha. ¶ Vsq̄. i. in aliqua re. ¶ Nisi i aua ritia nobilitatis: quia sperabat nobiles senato res Romæ auaros: a se posse pecunia corrūpi: ne paterenť aliquid decerni contra senatū: qď etiaȝ fecit. ¶ In auaritia nobilitatis. i. nobilium ciuiuȝ Romanorum. ¶ Et pecunia sua: quia sperabat no biles Ro. ciues posse corrūpere. ¶ Quibus præ cepit. i. iussit. ¶ Ne cunctentur. i. ne morenť: ne differāt. ¶ Sed ubi Romam legati. Ostendit q̄ta mutatio aīorum Ro. facta sit: postq̄ legati Iugur thæ Romam missi: ciues muneribus: & pecunia corruperunt. Dicit enim Iugurtham facta largi tione: in gratiam omniū uenisse: quē antea oēs odio hēbant. ¶ Sed ubi. Ordo est. Tanta cōmu tatio incessit: ut Iugurtha ueniret in gratiam no bilitatis: ex maxima inuidia: ubi ꝓ postq̄ legati Ro. uenere: & misere magna munera hospitib⁹: & aliis: auctoritas: quorum pollebat in senatu: ea tē pestate dico misere magna munera ex præcepto regis: quorum pars inducti spe: alii inducti præ mio nitebantur: ambiendo singulos ex Senatu: ne consuleretur grauius in eum. ¶ Hospitibus: uel qui susceperant legatos hospitiis: uel qui ali quando suscepti fuerant hospitio a Iugurtha in prouincia Numidiæ. ¶ Ea tēpestate: eo tēpore. ¶ Pollebat: idest potens erat. ¶ Incessit: inuasit.

profugit in ꝓuinciam: ac de hinc Romā cōtendit. Tū Iugurtha: pactis consiliis: postq̄ oī Numidia potiebať in ocio: facin⁹ suū in aīo reputās: timere po. Ro. neq̧ aduersus irā eius usq̄: nisi in auaritia nobilitatis: & pecunia sua spē hr̄e. Itaq̧ paucis die b⁹ post cū auro: & argēto multo: Romā legatos mittit. Quib⁹ præcipit primū: uti ueteres amicos muneribus repleāt: deinde nouos exq̄rant. Postre mo quæcunq̧ possint largiēdo parare: ne cūcten tur. Sed ubi legati Romā uenere: & ex ꝓcepto re gis hospitib⁹: aliisq̧: quorū ea tēpestate in senatu auctoritas pollebat: magna munera misere. Tā ta cōmutatio incessit: ut ex maxia inuidia: & mali uolentia: in gratiā & fauorē nobilitatis Iugurtha ueniret. Quorū pars spe: alii præmio inducti: sin gulos ex senatu ambiendo nitebanť: ne grauius in eum consulereť. Igitur: ubi legati satis cōfidūt die constituto: senatus utrisq̧ datur: tum Adher balem hoc modo locutum accepimus.

P Atres. C. Micipsa pr̄ me⁹ moriēs mihi ꝓcepit: uti regni Nūidiæ tā tūmō ꝓcurationē existimarē meā. Cæterū ius: & iperium penes uos eēt. Po. Ro. sił eniterer domi: mili tiæq̧ q̄ maxio usui esse. Vos mihi cognatorum: & affiniū loco ducerem. Si ea fecissem in uestra aīcitia exercitum: diuitias: munimēta re

¶ Vt ex maxima inuidia. i. odio. ¶ Ecce cōmutatio: quē prio maxie oderāt: ei postea fauebāt: eūq̧ sūme di ligebāt. ¶ Quorum. s. nobiliū. Nā nobilitas collectiuū nomen est. ¶ Pars spe: qdā inducti spe: quā legati facie bant: ꝓmittebāt. n. in futurū magna munera. ¶ Alii pmio: alii inducti pmio: q iā munera: uel pecunias acce perant. ¶ Ambiēdo. i. blādiciis: circūueniēdo: & blādiēdo: qa q corrupti erāt: alios senatores sigillatim allo quebanť: blādiciis rogātes: ne in Iugurthā graue aliqd decernerēt. ¶ In eū. i. Iugurthā. ¶ Cōsulereť. i. decer nereť: deliberareť: & determinareť. ¶ Igiť legati. Postq̄ legati uisi sūt munerib⁹: & pecuniis satis sibi ꝓpitios reddidisse senatores: ut iam cōfidere possent: dies statuitur: in quo & Rex Adherbal: & ipsi legati in senatum uenirent. ¶ Locutū. s. in senatu. ¶ Accepimus. i. audiuimus: intelleximus. ¶ Vtrisq̧. s. & regi: & legatis. ¶ Se natus dať: ut Senatus eos audiat.

¶ Oratio Adherbalis Regis Numidiæ in senatu Romæ habita.

P Atres Conscripti. Romulus: q primus Romæ regnauit: centū senatores elegit: quos a simili tudine curæ: patres appellauit: postea centū alii: ut refert Liuius: additi sunt: q quia simul cum primis in senatu scripti sunt: simul omnes patres conscripti sunt appellati: quasi simul scripti. Patres autē ideo dicti sunt: uel ab ætate: quia cētū illi primi a Romulo senes electi sunt: unde & senatores dicti: uel ut dicit Salustius: a similitudine curæ: quia uelut patres filios suos: & fa miliam: sic illi Rempu. curarent: & administrarent. Qui ab his patribus descenderūt: patricii sunt uocati.

IOAN. CHRI.

¶ Hæc autem oratio in genere deliberatiuo posita est. Est autem genus deliberatiuum: quod positũ in consultatiõe habet in se suasionem & dissuasionem. Suadet enim senatui: ut sibi cõtra iugurtham auxilium ferat. Huius autem generis finis est utilitas. Nam qui suadet aliquid: oportet ut ostendat: id esse utile. Vtile autem diuiditur in tutum: & honestum. Tutum est: quod cõficit instantia: ut consequentis periculi uitationẽ: qualibet ratione. Honestum diuiditur in rectũ: & laudabile. Rectum est: quod cũ uirtute & officio fit. Id diuiditur in prudentiã: iusticiã: fortitudinem: & modestiã. In hac igitur oratione ab his partibus maxime argumentatur: & a iustitia præsertim. Nam ut ait Cicero. Iusticiæ partibus utemur: si aut innocentum: aut supplicum misereri dicimus oportere: si ostendemus bene merentibus gratiã referri conuenire. si demonstrabimus ulcisci male meritos oportere: si societates atque amicitias studiose coli conuenire dicemus. Ab his partibus tota oratione arguit. Est autem oratio composita ad eliciendam misericordiam senatus in se. & ad indignationem concitandam contra iugurthã. Oratio diuiditur in exordium: narrationem: diuisionem. confirmationem: confutationem: & cõclusionem. In hac oratione omnes hæ partes tractãtur: excepta diuisione: quæ necessaria non erat.

gní me habiturũ. Quæ præcepta patris. quũ agitarem: Iugurtha homo oíum: quos terra sustinet sceleratissimus. contẽpto uestro imperio. Massinissæ me nepotẽ. et a stirpe sociũ. atq; amicũ populi Romaní. regno. fortunisq; omníbus expulit. Atq; ego Pa. C. quoníam eo miseriarum uenturus erã. uellem potius ob mea, quam ob maiorum beneficia meorum. posse meum auxiliũ a uobis petere.

In exordio beniuolentiam captat a persona sua: & a persona aduersariorum. A persona sua beniuolentiam captat: cum quæ incommoda sibi acciderint: exponit: dicit enim se expulsum regno: & omnib⁹ fortunis spoliatum. Simul etiam beniuolentiam captat: cum obsecratione humili ac supplici utitur. A persona aduersariorum beniuolentiam captat: cum crudelitatem iugurthæ in se & fratrem suum ostendit. dicit enim se crudeliter ab ipso regno expulsum. Attentos facit auditores: cum ostendit hoc de quo agitur: ad ipsos: qui audiunt pertinere. Dicit enim: se ex toto regno pulsum: cuius administratio tantummodo non sua fuerit: sed ius regni ipsius populi Ro. sit. Hæc in exordio facit. Nam exordium est oratio: per quam nobis beniuolum: attentum: & docilem reddimus auditorem. ¶ Patres conscripti. Alloquitur senatores. Ordo patet & sensus Dicit enim pater meus moriens ꝑcepit mihi: ut existimarẽ administrationem regni Numidiæ tantũmodo esse meam: sed regnum ipsum esse populi Ro. ¶ Procurationem. i. administrationẽ. ¶ Eius. s. regni. ¶ Penes uos: apud uos esse. i. regnum ipsum esse uestrum. Et ita attentos facit auditores: cum ostendit hoc: de quo loquitur ad eos ptinere. ¶ Eniterer: conarer. ¶ Simul. i. & præcepit: ut darẽ operã: ut essem maxime utilis populo Romano. ¶ Vsui. i. utilitati. ¶ Vos mihi cognatorum: uos affinium: cognati genus paternũ respiciunt affines genus maternum. ¶ Ducerem: idest existimarem. ¶ Si eam fecissem: pendet a superiori: hoc enim respicit illud: quod dicit: præcepit: sed præcipere non potuit: nisi dicendo. ergo subauditur: & dicebat: me habiturum exercitum: diuitias: munimenta regni in uestra amicitia: si ea fecissem. ¶ Si ea fecissem. i. si ita existimassem: sicuti mihi præcipiebat. ¶ In uestra amicitia: quia uestra amicitia erit mihi exercitus: erunt diuitiæ: erit munimentum regni. Et ex his uerbis sibi beniuolentiam conciliat auditoꝝ: cum in nulla re nisi ĩ amicitia populi Romani spem habuisse ostẽdit. ¶ Quæ cum præcepta. Nũc aduersarium in odium adducit: cũ superbiam eius: & crudelitatem ostendit: qui contempto: & neglecto imperio populi Romani: se regno crudeliter expulit. ¶ Agitarem: idest seruarem. Ex hoc sibi beniuolentiam comparat: cum laudat officium suũ sine arrogãtia. ¶ Contempto impio uestro. Ex hoc indignationem senatus cõtra iugurthã concitat. ¶ Massinissæ me nepotẽ. Personam Massinissæ nominat artificiose: qa hic & amicitiã instituit cum populo Ro. & eam: dum uixit: officiosissime coluit. ¶ Expulit: ui eiecit. ¶ Atq; ego. Exordio ꝑmisso: trãsit ad narrationem in qua breuiter exponit: quid uelit: petit enim auxilium a senatu contra iugurtham: licet & illa potuerit esse narratio: in qua rem gestam breuiter aperuit: uidelicet: queadmodum regno expulsus sit a iugurtha. ¶ Atq; ego. P. C. Vide quid dicat. Vtinã (inquit) ita mihi euenisset: ut si aliqñ in meis necessitatibus opus esset auxilium petere a uobis: id facere auderem magis propter beneficia mea erga populum Romanũ: q̃ pp bñficia maiorum meorum. Ac si diceret: doleo: q cum a me nullum bñficium acceperitis: cogor a uobis beneficiuʒ petere. Nam si aliquando uobis aliquod beneficium præstitissem: iusta causa esset: cur in meis necessitatibus ego quoque a uobis beneficium: & auxilium peterem. Nunc autem nullum meum erga uos beneficium: sed tantummodo beneficia ipsa maiorum meorum audaciam præstant ad petendum a uobis auxilium. Sed uellem potius: ut mea erga uos beneficia q̃ beneficia maiorum meorum hanc præstarent audaciam. Et hoc est quod dicit. Ordo est. Atq; ego. O patres con. Vellem potius me posse petere a uobis auxilium ob beneficia mea: q̃ ob beneficia maioꝝ meoꝝ: qm̃ ego eram uẽturus eo miseriaꝝ. ut uellẽ maxime bñficia deberi mihi a populo Ro. qbus utinã non egerem. sed uti uterer debitis. si erãt desiderãda. ¶ Eo miseriarum. idest ad eas. hoc est tantas miserias. scilicet ad quantas perueni. ¶ Ob mea. idest propter mea scilicet beneficia. ¶ Meorum maiorum. In hac parte latenter tangit populum Ro. memorem esse debere beneficiorũ maiorum suoꝝ. s. massinissæ aui. & micipsæ patris sui. Nam ut supra mõstrauimus. massinissa in Aphrica cõtra Carthaginenses multa præclara facinora gessit. micipsa etiam bello Numantino populum Romanũ iuuit.

IOAN. CHRI.

¶Ac maxime. Vide quid dicat. Vellem inqt: ut populus ro. mihi beneficia deberet. sed nollem eis idigere: & si beneficiis po.ro. indigerē: uellē posse uti debitis: non gratuitis. Beneficia debita dicunt: quæ alii debēt ex merito nostro: gratuita dnr beneficia: q̃ alii nobis p̄stāt: ñ ex merito nostro: sed ex gr̃a sua: & liberalitate: cum nihil nobis debeant. ¶ Deberi mihi be:a po. Ro. Quo modo po. Ro. deberet Adherbali beneficia. Si po.ro. accepisset aliqua bñficia ab Adherbale: tūc ei deberet beneficia. ¶ Vti debitis uterer. i. uterer his bñfiiciis: quæ mihi deberentur ex merito meo a populo ro. ¶ Sed quoniam. ac si diceret nollē: ut mihi eēt necesse petere auxilium a po.ro. Sed quoniam necessitas incumbit: propterea ad uos confugi. neq; enim per me tutus esse possum. Et hoc est quod dicit. ¶ Sed quoniam ipsa probitas. i. ipsa bonitas: ac si diceret: quoniam bonitas mea: & innocentia per se tuta esse nō potest: neq; iugurtham cognoscere potui: qualis esset: ad uos confugi. ¶ Neq; mihi in manu fuit iugurtha. i. neq; mihi cognitus est Iugurtha: qualis esset. Et est modus notandus. Ea in manu esse dicuntur: quæ palam cognoscunt. Nam id: quod in manu habemus: nobis est notum. ¶ Confugi. i. recurri. ¶ Quib⁹: quod mihi miserrimū est: cogor prius oneri eē quam usui. Doleo inqt: quod prius uobis sum oneri: q̃ utilitati: quia a uobis beneficiū peto: antequam aliqd utilitatis uobis attulerim. ¶ Vsui. i. utilitati. ¶ Cæteri reges. Per narrationem exposita cā trāsit ad confirmationē. Nam tota spes uincendi: ratioq; persuadendi in confirmatione & confutatione posita est. Est aūt confirmatio: p quam argumentando nostræ causæ fidē: & auctoritatē: & firmamentum adiungit oratio. Oēs aūt argumentatiōes sumunt: aut ex his: quæ attributa sunt p̄sonis: aut ex his: quæ sunt attributa negociis: p̄sonis attributa sunt: nomen: natura: uictus: fortuna: habitus: affectio: studia: consilia: facta: casus: oratiōes. Hoc loco arguit a factis. dicit. n. quid fecerint maiores sui pro po. Ro. Simul a partibus iustitiæ arguit: ut antea diximus. Nā iustū est benemerentibus gratiā referre: in hoc argumēto maxie p statuit meminerint beneficiorū: aut aui sui massinissæ: & p̄ris micipsæ: dicit ergo. Cæteri reges i uestrā amicitiā uenere necessitate coacti: cū sibi magis: q̃ uobis p̄desse quærerēt: sed massinissa auus meus uobiscū amicitiā cōtraxit eo tpe: quo uobis se maxie eē utilē itelligebat: fidei magis q̃ fortūæ rōne. ¶ Cæteri reges. ¶ Familia nostra: uidelicet massinissa. ¶ Bello carthaginensi. s. bello punico secūdo: hoc supra mōstrauim⁹. ¶ Instituit: incœpit: inchoauit. ¶ Fides eius magis q̃ fortūa: quia tunc Massinissa pauper erat. Vnde Liuius refert ad eum Romanos transisse tantummodo cum ducentis equitibus. Ergo fides eius magis q̃ fortuna erat petenda: quia potētia eius erat pua: utpote: q spoliatus erat a Carthaginēsibus: & cū his postea fœdus fecerat. ¶ Petenda. i. expetēda: desiderāda. ¶ Quo℞ p̄geniem: ad familiam refert: sed familia nomē collectiuū: & in nūero sing. plures significat: unde nunc dicit. i. quorū filios. s. me nepotem Massinissæ nolite pati: frustra petere auxilium a uobis. ¶ Si nihil causæ. Nunc utitur locis ad eliciendā misericordiā accōmodatis: plures locos Cice. tractat (qbus misericordia captat) quorum primus est: per quem: quibus in bonis fuerimus: & nūc qb⁹ in malis simus: ostendimus. Hoc loco utitur Adherbal: dicit enim. Si nihil haberem aliud: quod uos moueret ad præstandum auxilium: fortuna mea uos mouere deberet: quia pauloante eram rex potens: genere: fama: exercitu: fortunisq; omnibus: nūc inops: & calamitatibus: & miseriis plenus: oībus rebus spoliatus alienas opes mēdicare compellor. Hic locus diligenter tractus sine dubio multum ualet ad animos flectendos ad misericordiam. ¶ Si nihil aliud. Ordo est. Tamen erat maiestatis populi Romani p̄hibere iniuriam: neq; pati regnum cuiusq̃ crescere p scelus: si nō aliud causæ haberem ad impetrandū: p̄ter miserandam fortunā: quod pro quia: ego pauloante rex potens: genere: fama: atq; copiis: nunc deformatus erumnis: & inops: expecto opes alienas. Ac si diceret. Si nullam causam societatis & amicitiæ hērem cum populo Ro. tñ maiestatis populi Romani est miserabili fortunæ meæ subuenire: & nō pati: ut aliqs usurpet regnum alterius per scelus: sicuti fecit Iugurtha ¶ Genere: sanguinis nobilitate. ¶ Nunc deformatus. i. deturpatus. ¶ Erumnis. i. per erumnas. ¶ Erūnæ p̄priæ dicuntur labores onerosi: dictæ ab arumnulis: quæ secundū Plautum sunt furcillæ: quibus religatas sarcinas uiatores gerebant secundum Sextum Pompeium. ¶ Alienas opes: aliena p̄sidia: uel opes facultates. ¶ Tamen maiestatis erat populi Romani. Arguit hoc loco a partibus fortitudinis quæ res magnas & excelsas sequitur: & a partibus iusticiæ: quæ quod suū est cui q; restituit: ¶ Per scelus crescere: sicuti crescit regnum iugurthæ per scelus: qui Hiempsalem dolo iterfecit: & Adherbalē regno expulit.

ac maxime deberi mihi beneficia a populo romano quibus utinā nō egerē: sed si ea desideranda erāt: uti debitis uterer. Sed quoniam parum tuta per se ipsa probitas est: neq; mihi in manu fuit: qualis foret iugurtha: ad uos confugi. P.C. quibus: quod mihi miserrimū est: cogor prius oneri: quā usui eē. Cæteri reges: aut bello uicti i amicitiā recepti sunt: aut i suis dubiis reb⁹ societatē uestrā appetiuerūt. Familia nostra cū po.ro. bello carthaginēsi amicitiā instituit: quo tpe magis fides ei⁹: q̃ fortūa petēda erat. Quo℞ p̄geniē uos. P. Con. nolite pati: me nepotē massinissæ frustra auxiliū petere: sed si ad impetrandū nihil causę haberē: pręter miserandā fortunā: q; pauloāte ego rex: genere: fama: atq; copiis potēs: nūc deformat⁹ erūnis: inops: alieñas opes expeto: tamē erat maiestatis po.ro. prohibere iniuriā: neq; pati cuiusquā regnum per scel⁹ crescere:

¶ Verũ ego his. Vide qd dicat:& quõ hoc cũ sũpiore sensu cõiungat. Si nõ hẽrẽ aliã cãm: pter miserãdam fortunã:tũ pp maiestatẽ uestrã:deberetis mihi subuenire. Sed pter fortunã miserabilẽ:hẽo alias cãs: uidelicet amicitiã:& societatẽ antiquã:qa po.Ro.pp societatẽ & amicitiã donauit maioribus meis hoc regnũ:de quo sum expulsus:& de quo auus meus:& pr meus una nobiscũ expulerũt Syphacẽ & Carthaginẽses:& hi est:qd' dicit. ¶ Veru.i.sed. ¶ His finibus.i.eo regno. ¶ Po.Ro.dedit:hoc supra dixit:qa ui ctis Carthaginensibus:& capto Syphace:po.Ro.dono dedit Massinissæ q̃scũq; ciuitates:& loca bello acqsiuerat in Aphrica.

uerum ego his finibus eiectus sum. quos maioribus meis. po. Ro. dedit. unde pater. & auus meus una uobiscũ expulere Syphacẽ. & Carthaginenses. Vestra mihi beneficia erepta sũt. P. C. i mea iniuria despecti estis. Heu miserum me. Huccine Micipsa pater beneficia tua euasere? ut quẽ tu parẽ cũ liberis tuis. regniq; participẽ fecisti: is potissimũ stirpis tuæ extinctor sit? Nunq̃ ne ergo familia nostra quieta erit? Semper ne in sanguine: ferro: fuga uersabimur? Dũ Carthaginenses incolumes fuere: iure omnia sæua patiebamur. hostis a latere. uos amici procul. spes omnis erat in armis Postquã illa pestis ex Aphrica eiecta est. lęti pacẽ agitabamus. quippe. quibus nullus hostis erat. nisi ille forte. quẽ uos iussissetis. Ecce autẽ ex improuiso Iugurtha intolleranda audacia. scelere. atque superbia sese efferens. fratre meo. atque eodẽ ꝓpinquo suo interfecto. primũ regnũ eius sceleris sui prędã fecit. Post ubi in eisdẽ dolis me nequiuit caper̃: nihil minus q̃ uim: aut bellũ expectantẽ in ĩperio uestro (sicut uidetis) extorrẽ patria: domo inopẽ. & coopertũ miseriis effecit. ut ubiuis tutius quã in meo regno essẽ. Ego sic existimabã. P. C. (uti prædicantẽ audiuerã patrẽ meũ) qui diligẽter colerẽt uestrã amicitiã. eos multũ laborẽ suscipe: cæterũ ex oibus maxime tutos esse. Quod in familia nostra fuit prẽstitit: uti in oibus bellis adesset uobis. Nos: uti per ociũ tuti sum9: ĩ manu uestra est. P. Con. Pater nos duos fratres reliquit. tertiũ Iugurthã beneficiis suis: ratus est eo iunctũ fore. Alter eoꝝ necat9 ẽ. alter ipse ego man9 ipias uix effugi. Quid agã? aut quo potissimũ ĩfœlix accedã Generis oia ꝑ fidia extincta sunt. Pater: uti necesse erat. naturæ cõcessit. Fratri quẽ minime decuit

Vnde auus meus.s.Massinissa. ¶ Pater.s.Micipsa & ex hoc oñdit societatẽ antiquã:q̃ fuit iter suã familiã:& po.Ro. ¶ Vestra bñficia mihi erepta sunt.i.nõ possum uti uestro bñficio:qa id:quod uos ddistis aliqñ maiorib9 meis:mihi abstulit iugurtha. ¶ Vos in mea iniuria despecti:dũ iugurtha facit iniuriã:uos despicit. Et ita indignatõe; senatus cõtra iugurthã cõcitat. ¶ Heu miseꝝ me Huccine Micipsa pater. Exclamatio est:q̃ fit ad significationẽ doloris: aut alicuius idignatiõis p hois:aut urbis. aut loci:aut rei cuiuspiã cõpellationẽ. Locus ẽt unus est ex his:ex qbus & in nos misericordia captat:& odiũ:atq; indignatio in aduersariũ cõcitat:qd fit:quotiẽs cũ indignatione cõquærimur:q; ab iis:a qbus minie cõueniat male tractemur:amicis. ꝓpinqs:qb9 bñfecerim9: quos adiutores recitauerimus. ¶ Huccine. Huc ĩ quit. o pr Micipsa tua bñficia puenerũt:ut quem tu in filiũ adoptasti: hic filioꝝ tuoꝝ interfector existat. ¶ Micipsa. Sermonẽ ad prem mortuum cõuertit. ¶ Iure oia sæua patiebamur. Dũ Carthaginẽses in impio fuerũt:merito oia mala patiebamur. Nã iustũ erat:ut eos hostes hẽremus: q erãt hostes po.Ro. ¶ Hostis a latere.s. Carthaginẽses. Nã & Carthaginẽses:& Numidæ ĩ Aphrica sunt. ¶ A latere.i.a uicino. ¶ Eiecta. Nã eo tpe quo Adherbal hæc dicebat:Carthago dleta erat ab Aphricano minor̃. ¶ In tollerãda audacia: iugurthã in odiũ adducit:supbiã ei9:arrogãtiã: & crudelitatẽ exponẽs. ¶ Regnũ ei9 sceleris sui pdã fecit:qa iugurtha p9 scelus suũ:quo Hiẽpsalẽ interfecit:regnũ ei9 rapuit. ¶ P9 ubi. Ordo ẽ. Postq̃ ille iugurtha effecit me extorrẽ: sicuti uidetis:dico me nihil minus expectãtẽ:q̃ uim:aut bellũ:& effecit me inopẽ pria domo:& cooptũ miseriis ita.s.ut eẽm tuti9:ubi uis:q̃ in meo regno. ¶ Eisdẽ do.s.qb9 cæperat fratrẽ meũ. Nihil minus: qa nihil erat:qd' minus timerẽ q̃ bellũ a iugurtha. ¶ In impio uestro. Nã ut a pricipio dixit. regnũ & impiũ Numidiæ uult eẽ Romãoꝝ:sed admĩstrationẽ tm̃mõ suã. ¶ Ego sic. In tota orone hĩ agit:ut ostẽdat in uulla te spẽ hre uoluisset aut ꝑ fidia regni sui collocasse:nisi in amicitia:& societate po.Ro. ¶ Cæterũ.i.sed existimabã eos multũ laborẽ suscipe:q urãm tenerẽt aicitiã:sed sup oẽs eẽ tutos. ¶ Quod in famil:a nra fuit. Arguit a ptib9 iusticiæ:uidelicet a grã. Nã ptes iusticiæ sunt religio:pietas:grã:uindicatio:obseruãtia:& ueritas. Est ãt grã:in qua amicitiaꝝ: & bñficioꝝ alterius memoria:& alterius remunerãdi uolũtas cõtinet. Dicit ergo familia nra sp uobis auxilio fuit ĩ oib9 bellis:iustũ ẽ igit:si grati & mẽores bñficioꝝ eẽ uultis:ut uos mihi urm ĩ tanta necessitate pstetis auxilium. ¶ Qd' in familia. Ordo ẽ. Nra familia pstitit.s. hoc:ut adesset uobis ĩ oib9 bellis:qd' in nra familia fuit.i.q̃tũ familia nra potuit:uobis auxilio fuit in oib9 bellis. ¶ Nos. Ordo ẽ. In ura manu:uti nos sumus tuti p ociu;: ac si diceret. Parum ẽ qd' peto. Nã sine bello uos facere potestis:ut tutus sim ĩ regno. ¶ Pater nos duos fres reliqt. Rẽ ponit añ oculos:ita ut magis geri:q̃ narrari uideatur. ¶ Alter eoꝝ.s. Hiẽpsal:alterius iugurthæ.

IOAN. CHRI.

¶ Propinquus.s.iugurtha.¶ Oppressit. Quid agam?aut quo potissimū infœlix accedā?Color est:q appellat, Subiectio.Est aūt subiectio:cum interrogamus:aut q̄rimus:qd cōtra nos dici possit: deinde subiicimus id qd oportet dici:aut nō oportet:aut nobis adiumēto futuꝝ sit:aut aduersariis obsfutuꝝ.Dicit ergo.Quid agam?aut quo potissimū infœlix accedā?ac si diceret:a quo p̄sidiū petā?A meis?At hi extincti sunt. An ab affinibus:ppinqs:amicis.At hi alius alia clade a iūgurtha sunt oppressi.An ab aliis regib⁹:& natōib⁹.At oēs infesti:& inimici sunt mihi pp societatē & amicitiā:q̄ mihi est cum po.ro.Cum igitur & familiæ nostræ:& ppinquoꝝ.& amicoꝝ.& affiniū.& regū.& nationum.ac gētiū oīum.p̄sidia mihi sublata sint: relinquitur.ut ad uos cōfugiā.& a uobis p̄sidiū petā.P.Cō.& a po.Ro.in cuius amicitia.& societate familia nostra regni sui præsidia.'semper uoluit eē collocata.& hoc est.qd dicit.Vtit aūt colore.q dr̄ cōmoratio quæ fit.cū in loco firmissimo mānet diutius.& eodem sæpius reddit. sicut facit Adherbal.qui p totā orōnē hoc tractat. & ad hanc s̄niam sæpius recurrit.ut dicat maiores suos spē oēm cōseruādi regni sui in fide.ac societate po.Ro.positam eē uoluisse.nec ad præsidiū regni sui aliarum gētiū aut regū societates: aut fœdera q̄siuisse.¶ Pauci.Mirā crudelitatē iugurthæ ōndit:qa supplicia morte grauiora inuenit.¶ In tenebris.i.in carcere.¶ Sed si oīa.Ordo est: O.P.C.tum ego implorarem uos.qb⁹ decet ius & iniurias oēs eē curæ p magnitudine imperii. si quid aduersi accidisset ex improuiso.si oīa manerent incolumia.quæ aut amisi.aut facta sūt aduersa necessariis.Supra dixit p̄sidia generis amicorum.affinium.& propinquorū eē sublata.nec ab eis posse p̄sidiū petere.qa eorū ps extincti sūt ps i carcere clausi:nūc dicit.Si pr̄.& frater.& aīci & ppinqui:& oēs supra dicti uiuerent. & incolumes eēnt.tn̄ si qd mihi aduersi accidisset.ad uos cōfugissē.a uobis auxiliū iplorarē.nūc uero. cū eoꝝ mihi p̄sidia sublata sint. & exul patria i tāta calamitate positus sim.ad quos alios cōfugiam. nisi ad uos.q.d.nemo mihi relictus est.a quo p̄sidiū petā.nisi a uobis.Et qa qs obiicere potuisset Sūt & aliæ natōes.atq; alii reges.a qb⁹potes auxiliū petere.Rn̄det Adherbal nō possum.qa oēs mihi & familiæ nr̄æ sūt aduersi pp societatē.& amicitiā uestrā.Sed si ēt possem ab aliis.q̄ a uobis auxiliū petere.nō facerē:qa massinissa auus nos ita docuit.atq; istruxit.ne cū aliquo populo:aut rege.uel gēte societatē:& aīcitiā hēremus.nisi cū Po.Ro.in eo magna nobis & ampla p̄sidia ad tuēdum regnū nostrū futura dicebat.Et hoc est qd' dicit.¶ Quæ aut amisi:hoc ptinet ad patrē & ad fratrē extinctum .¶ Aut q̄ necessariis aduersa fcā sūt:hoc ptinet ad affines.ppinquos.&amicos.Nā necessarii dicūtur.nō solū sanguine. sed & familiaritate:atq; aīcitia nobis cōiūcti.¶ Aduersa fcā sūt:nō solū q̄tū ad eos:q necati sunt:sed ēt q̄tū ad eos:q carcere afflicti sūt.¶ Incolumia manerēt.i.salua:atq; integra:& q̄tū ad uitā:& q̄tū ad fortunas: & q̄tū ad dignitatē.Nā ille d incolumis de cui⁹salute:ac dignitate nihil diminutū ē.¶ Pro magnitudīe impii. Arguit a fortitudine:cuius ptes sūt magnificētia:fidētia:patiētia:pseuerātia.Nūc ab ea pte.q̄ dr̄ magnificētia arguit Est āt magnificētia reꝝ magnaꝝ:& excelsaꝝ:cū aī ampla q̄dā:& splendida ppositōe agitatio: atq; admistratio.Dicit ergo.p magnitudine impii ur̄i uos decet dare opam:ut unusq; ius suū hēat:& iniurias illatas uidicetis:atq; pūiatis.¶ An Quoq̄.i.ab aliquo ad alique locū.Quo inqt ire possē:ubi nō appeat:quēadmodū maiores mei hostes fuerūt illius loci pp uos.Nam qcunq; fuerūt hostes uestri:fuerūt & familiæ nostræ pp societatē.¶ Postremo.ac si diceret.Etiam si haberē p̄ter uos:uñ p̄sidiū petere possem.nō peterē. qa auus nr̄ Massinissa ita nos docuit.ne cū aliquo populo societatē hēremus.nisi cū po Ro . Dicebat incolumi impio Ro.nos quoq; futuros icolumes.Et ecōtra.ruēte & cadēte ipio Ro.nos ēt occasuros eē.¶ Ac diis uolētib⁹ ac si diceret:benignitate deoꝝ.Et arguit a possibili.Nā q petit:ea petere debet:q̄ is p̄stare possit.a quo petit. ¶ Virtute.s.ur̄a.¶ Diis uo.i.benignitate deoꝝ.¶ Magni.s.noīe.ac fama.¶ Opulēti.s.ipio.i.potētes. & diuites.ac si diceret.Date operā.ut itelligā.Massinissā uera nobis p̄dixisse de uob.Dixit.n.icolumi hoc ipio.nos quoq; futuros icolumes.Nūc ur̄m impiū icolume ē.& magnū atq; amplū.Curate igit.ut ego pp ur̄am societatē incolumis sim.Et ita cōcludit argumēta suæ cōfirmatōis.¶ Oīa secūda.i.pspera.¶ Sociorum.cōfœderatorum.quos nunc uulgo colligatos uocāt.¶ Iniurias.sicuti est iniuria.quam mihi iugurtha intulit.

propinquus p scelus uitā eripuit. affines amicos. cæteros meos ppinquos.alium. alia clade oppssit. capti a iugurtha.ps in crucē acti.ps bestiis abiecti sunt.pauci qbus relicta est aīa. clausi in tenebris. cum mœrore.& luctu.morte grauiorem uitā exigunt.Etiā:si quæ.aut amisi.aut quæ ex necessariis aduersa facta sunt.incolumia manerent.tamen: si quid ex improuiso mali accidisset:uos implorarē. P.C. qbus p magnitudine iperii eius.iniurias oīs curæ esse decet.Nunc uero exul patria.domo. solus.atq; omniū honestarū reꝝ egens:quo accedā: aut quos appellē?Nationes ne.an reges?q oēs familiæ nr̄ę.ob uestrā aīcitiā.ifesti sunt. ān quoquā mihi adire licet.ubi nō meorū maiorū monimēta hostilia plurima sint? an quisq̄ nostri misereri potest.qui aliquādo uobis hostis fuit. Postremo Micipsa. ita nos instituit. P. C.ne quē coleremus. nisi po. Ro. ne societatē: neq; fœdera noua acciperemus: abūde magna præsidia nobis in uestra amicitia fore.Sed si huic imperio fortuna mutaretur una occidendum nobis.uirtute . ac diis uolentib⁹ magni. & opulenti estis.omnia secūda.& obediētia sunt.quo facilius sociorū iniurias curare licet:

JOAN. CHRI.

¶ Tantum illud uereor. Núc transit ad confutationem. Confutatio est: per quam aduersariorum argumenta dissoluimus. ¶ Quos (iquit) intelligo priuata amicitia fauere iugurthæ: & ambire unumquéq; uestrum: ne ipso absente: aliquid contra ipsum statuatis: & dicere: me fingere uerba: & simulare fugam: cum in regno manere potuerim: quod falsum est. ¶ Ne quos. i. aliquos. ¶ Transuersos agat. i. peruertat: & a recto deducat ¶ Maxima ope. i. maxima ui. ¶ Niti. i. conari. ¶ Ambire: bládiciis circũuenire. ¶ Absente. s. iugurtha. ¶ Fingere me uerba: subauditur: & audio illos dicere: me fingere uerba. ¶ Quod utinam. Per imprecationem uertit in iugurtham hoc: quod de se dicunt aduersarii sui. Amici iugurthæ: dicũt me omnino fingere: sed utinam inquit ego aliquando uideam iugurtham sceleratum ita fingentem: & simulãtẽ quemadmodum ego fingo: ut sic pœnas meritas luat scelerum suorum: quæ in patrem meum & fratrem Micipsam ausus ẽ perpetrare. ¶ Q&utinam: idest: sed utinã: ordo est. Quod. i. sed utinam uideam illum simulantem hæc eadem: illũ dico: impio facinore: cuius sum piectus i has miserias. Et aliquando oriaẽ cura rerum humanarũ aut apud uos: aut apud deos immortales: ut ille: qui nunc est ferox: atq; præclarus suis facinoribꝰ excruciatus omnibus malis: reddat graues pœnas ĩpietatis in parẽtẽ nr̃m: & pœnas necis fr̃is mei: & pœnas miseriarũ mearũ. ¶ Sceleribus suis ferox. i. idomitꝰ: & imanis pp scelera sua. ¶ Præclarus: nobilis: per hironiam dictũ. ¶ Impietatis in parentem: quia a quo adoptatus erat in filiũ: eius filios impie persecutus ẽ. ¶ Iã iam aio meo charissime frater. Hic incipit cõclusio: quæ tripliciter tractatur: aut per enumerationem: aut p indignationem: aut per conquæstionem: hic concludit per cõquæstionem. Est autem cõquæstio oratio auditorum misericordiã captans. In hac cõqõne ex pluribus locis misericordiã captat: ex primo loco: cum ostẽdit ex regno ad tãtas miserias esse deductum: ex loco sexto: cum ostẽdit pter spem in tantas calamitates incidisse: ex quarto decimo. cum humili & supplici oratione obsecrat auditores: ut sui misereanẽ: & sibi opem ferant. ¶ Iam iam: color est: qui dicitur conduplicatio: q̃ fit cũ rõne amplificatõis: aut cõmiseratiõnis eiusdẽ unius: aut pluriũ uerborũ iteratio fit. Nũc unius uerbi iteratio est: & orationẽ ad fratrẽ extinctum uertit: ut nece indigna fratris cõmemorata: aĩ oĩum magis ad misericordiã cõmoueaẽ. ¶ Aio meo charissime. Affectũ suũ erga fratrẽ ostẽdit. ¶ Immaturo. i. iuueni. ¶ Et unde. i. quo. s. a iugurtha, ppinquo tuo: & fratre adoptiuo ¶ Vnde minime decuit. Captat misericordiam ex eo loco: per quẽ cum indignatione conq̃rimur: q; male tractemur ab his: a quibus minime conueniat: ppinquis: amicis: qbus bñfecimus minime decuit. i. eripi. Ordo est. O frater chariss͞me animo meo: iam iam tamen puto esse lætandum magis casũ tuũ q̃ dolẽdũ: q̃ uita sit erepta tibi immaturo: &. s. erepta sit ab eo: unde: idest a quo minime decuit. s. eripi. ¶ Casum tuum. i. propter mortem tuã. ¶ Nõ enim. Reddit causam: quare magis lætãdum sit ex morte eius q̃ dolendum. Melius fuit mori q̃ uiuere: sicuti ego uiuo. s. in exilio: in egestate: in erumnis: hæc oĩa mala cum uita simul amisisti. ¶ Fugam. Declarat quid sit fuga. i. exilium. ¶ Premunt: affligunt: erumnas. i. miserias: & labores. ¶ Anima: idest uita. ¶ Præcipitatus: idest deiectus. ¶ Rerum humanarum spectaculum præbeo. Sine dubio ingenti artificio hanc conclusionem tractat. Pauloante (inquit) rex eram: nunc in tanta mala deductus sum: ut rerum humanarum spectaculum & exemplum sim: quia qui me aspiciunt: discunt ex me: q̃ mutabilis sit rerum humanarum natura: quia cum pauloante rex fuerim: nunc autem tam inops & infœlix: doceo rerum humanarum naturam instabilem esse: atq; uolubilem. ¶ Incertus: idest dubius. ¶ Quid agam. Subiectio: quẽ colorẽ ẽt supra tractauit. ¶ Tuas ne iniurias persequar: ipse auxilii egens. q. d. num adhuc persequar fratrem extinctum ab eo. ¶ An regno consulam: idest prouidebo. q. d. non possum: cum uita mea & mors in potestate aliorum sit posita. ¶ Tuas ne iniurias persequar: ipse auxilii egens. O frater: an persequar eum: q tibi iniuriam attulit: cum ego indigeam auxilio. q. d. non possum: non enim possum tibi ad uindicandas iniurias auxilium afferre: cum ego ipse egeam auxilio. ¶ An regno. s. meo. ¶ Cuius. s. mei. Ordo. An ego consulam regno cuius potestas uitæ: & necis pẽdet ex alienis opibus: uita inquit mea & mors ex aliorum pẽdet auxilio. Nã si mihi afferẽ auxilium: uiuã: si negaẽ auxilium: moriar. ¶ Ex opibus alienis. i. ex psidio alieno.

tãtũ illud uereor: ne quos priuata amicitia: Iugurthę parũ cognita, trãuersos agat: quos ego audio sũma ope niti: ambire: fatigarẽ uos singulos: ne q̃d de absente: incognita cã: statuatis. Fingerẽ me uerba: & fugã simularẽ. cui licuerit in regno manere: q; utinã illũ: cuius ĩpio facinore in has miserias p iectus sũ: eadẽ hæc simulãtem uideã: & aliq̃n: aut apud uos: aut deos ĩmortales rerũ humanarũ cura oriaẽ: ut ille. q nũc sceleribꝰ suis ferox. atq; p̃clarus est: oĩbus malis ipse excruciatus: impietatis in parentem nr̃m: fratris mei necis: mearumq; miseriarũ graues pœnas reddat. Iam iã frater aĩo meo charissime: quãquã tibi immaturo: & unde minime decuit: uita erepta est: tñ lætãdum magis: q̃ dolendum casum tuum puto. non enim regnum: sed fugam exiliũ: egestatem & omnes has miserias: quæ me premunt: cũ anima simul amisisti. at ego infœlix in tanta mala præcipitatus ex patrio regno. rerum humanarum spectaculum prębeo: incertus sum quid agam: tuas ne iniurias persequarẽ ipse auxilii egẽs: an regno cõsulamẽ cuius uitæ: necisque potestas ex opibus alienis pẽdet:

IOAN. CHRI. ¶ Vtinam emori:fortunis meis honestus exitus esset:ne uiuere cõtemptus uiderer:si defessus malis iniuriæ concessissem. Vtinam inquit pro dignitate mea honeste mori possem:ne turpiter: & cum dedecore uiuere uidear:si malis defatigatus iniuriam prohibere:& superare non ualens:in regnum nõ rediero. Atq; ita:neq; mihi uiuere placet:neq; mori possum sine dedecore. Adherbal in eo statu:quo nec erat:nec mori:nec uiuere honeste poterat:quia regno:& dignitate:& fortunis omnibus spoliatus:tanq̃ homo priuatus:turpiter cum dedecore & uixisset:& mortuus esset. Quia ergo neutrum honeste facere poterat:medium quoddam petit a senatu:populoq; Ro. ut præsidio eius restituat in regnum. ¶ Vtinam emori .i. utinam mors esset hõestus finis statui meo:& hoc est qđ dicit. ¶ Cõtemptus.i.neglectus spretus. ¶ Iniuriæ cõcessissem.i.locum dedissem iniuriæ:quid est locum dare iniuriæ:nisi uinci ab iniuria:& iniuriã superare non posse. Nunc neq; uiuere libet:quia regno pulsus:& fortunis omnibus spoliatus cũ dedecore uiuo. ¶ Neq; mori licet.i.nec mori possim sine dedecore eadem rõne.s. qa ẽm dignitatem generis mei:regno amisso:& fortunis oĩb9 priuatus mori nõ possem. ¶ Subuenite mihi misero. Item obuiam iniuriæ. Dissolutio ẽ:quæ fit: cum oratio:cõiũctiõibus ex medio sublatis:separatis ptibus:effertur. ¶ Ite obuiam iniuriæ.i.iñiuriam,phibete:arcete:repellite. ¶ Regnũ Numidiæ:quod uestrũ est:qđ est ualidissimum argumentum:& primum:& ultimum ponit. Vult.n. hoc inhærere animis auditorum:regnũ Nũidiæ esse non suũ:sed populi Ro. ¶ Per scælus & sanguinem:cædem fratris sui a iugurtha ppetratã notat:ut animi auditorum cõtra iugurtham ad indignationẽ:& odium cõcitent. ¶ Tabescere.i. corrumpi. ¶ Postq̃:finita oratione Adherbalis: dicit quid ex altera parte legati rñderint. ¶ Largitione:quã fecerãt:ut supra dixit. ¶ Quũ cã eorũ turpis erat. ¶ Freti:cõfisi. ¶ Paucis.i. cum paucis uerbis. ¶ Hiẽpsalẽ ob. hoc falsũ est. Adherbalẽ ultro bellũ inferẽtẽ. Et hoc quoq; est falsũ. ¶ Vltro.i.sponte:quũ,puocatus nõ eẽt. ¶ Quæri:pro cõqueri. ¶ Adherbalẽ:p oĩa subaudit rñdẽt:uel dicũt:nam rñdentes dicebant. ¶ Ac Numantiæ cognitus eẽt:uirtutẽ iugurthæ in bello Numantino monstratam in memoriam reducũt. ¶ Ac p quã. ¶ Vtriq;:& rex:& legati. ¶ Curia.i. senatu

utinã posse emori. fortunis meis honestus exitus esset. ne uiuere contẽptus uiderer. si defessus malis. iniuriæ concessissem. Nũc neq; uiuere libet mihi. neque mori licet sine dedecore. P.C. obtestor uos p liberos. atq; parẽtes uestros p maiestatẽ po. ro. subuenite mihi misero. Ite obuiã iniuriæ. nolite pati regnũ Numidiæ. qđ uestrũ ẽ. p scęlus. & sanguinẽ familię nostrę tabescere. Postquam rex loquẽdi finẽ fecit. Legati Iugurthæ largitiõe freti magis q̃ cã:paucis rñdẽt. Hiempsalem ob sęuitiã suã a Numidis interfectũ. Adherbalẽ ultro bellũ inferentem. postquã superatus sit. q̃ri q iniuriã facere nequisset. Iugurtham ab senatu petere. ne se alium putarent. ac Numantię cognitus eẽt. neu uerba inimici ante facta sua ponerẽt. Deinde utrique a curia digrediuntur. Senatus statim consulitur. Fautores legatorum. præterea senatus. deprauata gratia. magna pars Adherbalis dicta cõtemnere. Iugurthæ uirtutẽ extollere laudib9: grã. & uoce. Deniq; omnibus modis pro alieno scelere. sua quasi p gloria nitebant. At contra pauci. qb9 bonũ & æquũ carius diuitiis erat. subueniẽdi Adherbali. & Hiẽpsalis mortẽ seuer uindicãdã cẽsebant. sed ex omnibus maxime Aemilius Scaur9

¶ Consulitur.i.rogatur. Nam qui senatum rogabat:proposita re:de qua deliberandum eẽt. unumquemq; senatorem rogabat.ut sententiam suam diceret. deinde:cum super ea re satis dictum uideretur: senatores in sententiam mittebantur. Nam ab una parte curiæ:in alteram partem transferebantur. Et hoc erat ire pedib9 in sententiam:quicquid maior pars decreuisset scriptis notabatur. Et id tale dicebatur Senatusconsultum: uel Decretum Senatus. ¶ Deprauata gratia:idest ficta:& corrupta ipsa gratia:siue per gratiam. ¶ Contemnere dicta Adherbalis.,p contemnebãt. ¶ Extollere iugurthæ uirtutem:pro extollebãt:idest laudabãt. ¶ Nitebantur pro gloria:idest certabant. ¶ Pro alieno scelere.s.ipsius iugurthæ:ita contendebant pro scelere iugurthæ:ut scelus iugurthæ defenderent:qui & Hiempsalem interfecerat:& Adherbalem regno spoliauerat ¶ At contra bonum & æquum:idest honestum:& iustum:idest honestas:& iusticia. ¶ Seuere:idest iuste: & pro merito uindicandum:idest puniendum. ¶ Censebant:iudicabant. ¶ Sed ex oĩbus maxime Aemilius Scaurus: scilicet censebat. Super omnes Aemilius Scaurus censebat Adherbali esse subueniendum:& iugurtham esse puniendum:qui Scaurus:quãuis auarus & diuitiarum cupidus esset:tamen non permisit se a legatis pecunia corrumpi:quia uidebat eam largitionem tam aperte:& impudenter fieri:ut inuidiam in eos qui corrupti essent:accendere posset. Mores autem Scauri describit:hac de causa:quia cum diuitiarum & potentiæ cupidus esset:mirum uidetur:q & ipse non fuerit a legatis largitione corruptus: sed Salustius causã ostendit:quare non permiserit se corrumpi:& dicit:Scaurus quidem erat potentie cupidus & diuitiarum: sed sua uitia calide & astute occultabat. Nolebat enim:ut omnes uitia sua intelligerẽt. Et ideo cum uideret eam largitionem:quam legati iugurthæ faciebant:esse nimis apertam,: & impudentem:ita ut inuidiam accendere posset:& continuit seipsum. & nihil pecuniarum a legatis iugurthæ accipere noluit. & propterea libere contra iugurtham in senatu locutus est. Et hoc est quod dicit. Homo nobilis ex gente patricia.

IOAN. CHRI.

Impiger in laboribus exercitatus. Factiosus. quia factiões amabat. Auidus. cupidus. Callide. astute malicioſe. Is postq̃. Ordo ẽ. Is ueritus. s. id qđ solet fieri in tali re. s. ne polluta Inia accẽderet nimiã inuidiã: cõtinuit aĩum a ɔsueta libidine. postq̃ ille uidet famosam. & impudẽtẽ largitionẽ regis. Regis. s. Iugurthæ: quã faciebãt legati ei⁹. Famo. i. isamẽ. & turpẽ. Impu. qa nimis apte: & ĩpudẽter eã largitionẽ faciebãt legati. Veritus. i. timẽs. Qđ in ta. re fieri so. Sic. n. euenire solet: ut eiusmodi largitiões odiũ: & inuidiã pariãt. qa corrũpũt ueɋ aĩ iudiciũ. Nã cũ hõ uel pecuniis: uel munere aliquo: uel grã corruptus ẽ: nõ dicit id qđ sentit: & plærũq; nõ sentit id: qđ sẽtirẽt. Ne pollu. Inia. i. ne turpis. & ĩhonesta largitio. Accẽ. concitaret. Aĩum a ɔsueta libidĩe continuit qa nihil a legatis accipe uoluit. A consueta libidĩe. nã supra dixit eum fuisse cupidum diuitiarũ. Dicit tamen. quãuis pauci senatores. & maxime Scaurus. cuius magna erat ĩ senatu auctoritas cẽserẽt: Iugurthã eẽ puniendũ. & Adherbali subueniẽdum. tñ fautores Iugurthæ uicerũt. s. ne qđ cõtra ipm decerneret. uidelicet. ne ꝑ tãtis sceleribꝰ puniret. Nam uerebatur se regno. & uita spoliari. queadmodũ ipse Hiẽpsalem interfecerat. & Adherbalem regno priuauerat. Pars illa. uidelicet fautores Iugurthæ q corrupti erãt pecunia. & q ꝓponebãt pecuniam. & gratiã ueritati. Quæ uero ꝓcium: aut gratiam anteferebat. i. qui præponebat pecuniam: & gratiam ueritati. Vero. idest ueritati. Decretuȝ fit Dicit quid decreuerit senatus. Decreuit senatus: ut eligerent decem legati ex Romanis: q diuiderẽt regnũ totũ: quod Micipsa tenuerat: inter Adherbalẽ & Iugurthã. Qui cõsul. Caio graccho: &. M. Fuluio Flacco interfectis accerrime uictoriã nobilitatis in plæbẽ exercuerat. Dicit quãobrẽ. L. Opimius prĩceps illiꝰ legationis eo tpe fuerit potẽs in senatu. Hic Lucius Opimius accerrime ꝑ dignitate: & ptibus senatus contra plæbẽ: &. C. gracchũ tribunũ plæbis dimicauerat. cũ eẽt ɔsul. Res aũt ita gesta est. Caius graccus tribunus plæbis plures leges ad minuendã nobilitatis potẽtiã. & ad conciliandã sibi populi beniuolentiã tulit. uelutí de coloniis deducẽdis: de uestibus publice militibus dãdis sine stipendiorũ diminutiõe: de iunioribꝰ decẽ & septẽ ãnis ad militiã nõ cogẽdis: tulit & đ suffragiis socioɋ: pares Italos: & ciues constituẽs. Tulit: & frumẽtariã legẽ: de ãnona paupibꝰ assignãda. Tulit de iudicibus deligẽdis. Nã cũ soli antea senatores iudicarẽt: ob eãq; rẽ a plæbe timeret: trecẽtos ex eq̃stri ordine iudices adiecit parẽ senatoribus numeɋ statuẽs hæc lex potẽtiã senatus magna ex pte ꝓcidit: ac minuit. Vias: lapide laborato: & arenã sũma diligẽtia mũiuit. Ob hæc cũ se sũme gratũ a populo credidisset. Caiũ Saniũ aĩcũ suũ ad ɔsulatũ grã & fauore suo ꝓuexit. Ipse tri. plæbis scđo creatꝰ ẽ: plæbe id iubẽte: sine ulla ipsius petitiõe. Sed cum senatũ sibi ĩfestũ aĩaduerteret Fanium uero cõsulẽ ob id ipm minus potẽtẽ: qa sibi aĩcus erat. rursus aliis legibus ꝓmulgatis: aĩos plæbis suscitauit Colõias Tarẽtũ: atq; Capuã mittẽdas: & latios ĩ cõionẽ ciuitatis uocãdos decernẽs. Sed cum. L. Opimius factus cõsul multas ex legibus a. C. Graccho latis abrogare decerneret: erat enĩ ei inimicꝰ: q; Graccho Saniũ amicũ suũ ĩ comitiis ꝓferret. repulsam cõsulatus antea acceperat: Gracchus multitudĩe collecta: aduersus cõsulẽ resistere statuit: amicis eius: & maxĩe Fuluio Flacco uiro cõsulati familiari suo: & ĩ diuisiõe agroɋ: collega cohortãte eũ: atq; ĩcitãte. Quo die Opimius de abrogãdis legibꝰ Gracchiãis erat laturꝰ prĩa luce ab utrisq; Capitoliũ occupat: ibi dũ cõsul sacra fecisset: minister qdam Antillus nomine intestina aspor tãs: illis q circa Fuluiũ erãt: dixit. Cedite bõis ciuibus mali ciues: quo dicto minister a Fuluiãis stati occidit. Ea de re Caius gracchus quidẽ ĩdoluit. At. L. Opimꝰ cõsul: q̃si data occasiõe: ad ulciscẽdũ suos hortatus est Imber ea die certamẽ diremit. Postero die cõsul senatũ sũmo mane in curiã uocat: ibi dũ de repu agеretur corpꝰ Antili cũ plãctu secus curiã defert: simulãte cõsule: id se mirari: senatu egredit: & ad ĩdignationẽ cõcitatꝰ decreuit: ut Opimius cõsul uideat: ne qđ resp. detrimẽti capiat: ille statim iubet: ut Sẽatus arma capiat: atq; æquites Romãi singuli binos seruos cũ armis postridie adducãt. At Fuluiꝰ ɔtra se par: & plæbẽ colligere cœpit. Igit postero die Fuluiꝰ cũ armatis hoibꝰ mõtẽ Auentinũ occupat: hũc secutus est Gracchus tristis nec armatus: sed uelut ĩ forũ iturus: togatus: ꝑuo dũtaxat gladio accinctus: ubi Gracchꝰ cũ sua multitudine se Fuluio cõiũxit: cõmũi cõsensu miserũt iuniorẽ filiũ Fuluii cũ caduceo ad senatũ: & cõsulẽ: q de concordia ageret: cõsul Opimius rñdit: si de cõcordia agere uellẽt. de Auẽtino descẽderent: & se iudicio Senatus permitterẽt: ac ueniã postularent. Quod cum adolescens: Graccho & patri retulisset: ferũt Caium Graccũ uoluisse ad Senatum descendere. Sed cæteris non probantibus: iterum remissus est adolescens cum mandatis similibus. At Opimius pugnandi cupidus: puero in custodiam tradito: contra Gracchum & Fuluiũ cũ multitudine armatorũ ac sagittariorum Cretensium profectus aduersarios prœlio cõmisso pturbat: & in fugã uertit. Fuluius in quoddã balneum se cõiecit: ac paulopost depræhensus cũ maiore filio occiditur. Gracchus fugiens cum in templum Dianæ se contulisset: & sibi ipse uim inferre uellet: a Licinio: & Põponio fidelissimis familiaribus ꝓhibitus ẽ. Itaq; in fugam conuersus cum aduersarii iuxta põtẽ ligneũ illum iã assequerentur. Licinius & Põpo. amici se obiicientes non prius quẽquã transire ꝑmiserũt: quã ipsi pugnãtes occisi sunt.

impiger: factiosus: auidus: potẽtię: honoris, diuitiarũ. Cęteꝝ uitia callide sua occultãs. Is postq̃ uidet regis largitionẽ famosã: ĩpudẽtẽq; uerit⁹: qđ in tali re fieri solet. ne polluta Inia iuidiã accẽderet: aĩum a ɔsueta libidĩne cotinuit. Vicit tñ in senatu ps illa q̃ uero ꝓciũ: aut gratiam anteferebat. Decretũ fit: uti decẽ legati regnũ: qđ Micipsa obtinuerat: iter Iugurtham. & Adherbalem diuiderent: cuius quidem legationis princeps fuit. L. Opimius homo clarus: & tum in senatu potens: qui consulibus:

IOAN. CHRI. Cum.C.Graccho Seruus unus aufugerat Philocrates:ac cũ uniuersi certatĩ eũ hortarent̃:nemo tñ auxiliũ pstaret:nec peteñti equũ qsq̃ ɔcederet:& iã aduersarii adessent:cũ se in sacrũ deaꝝ nem⁹ ꝓripuit.ibiq; a Philocrate seruo occidit̃:q prio dñm:deide seipm pemit.Caput eius abscisum : & Septumuleo quodã relatũ: statera deide ĩpositũ libraꝝ.x.&.vii.ac dimidiæ põdus traxit:detracto cerebro:& ꝑ eo plũbo ĩfuso a Septumuleo:ut æquũ põdus auri de publico:ut erat ꝓmissũ:accipet.In eo certamĩe cæsa sũt circiter tria milia hominũ ex plæbe.Corpa Caii Gracchi:& Fuluii:& alioꝝ hoĩum ĩ Tyberi,piecta sũt:bõaq; eoꝝ publicata: edictũ est mulierib⁹:ne lugerẽt. ¶ Accerrime uictoriã nobilitatis in plæbẽ exercuerat.Nã ut supra apparet.Opimius consul uictor cũ tota nobilitate tria milia hoiu; ex plæbe occidit:& qđ crudelissimũ fuit.occisos sepultura spoliauit: cadauerib⁹ ĩ Tyberi proiectis. ¶ Eũ Iugurtha.Opimi⁹ priceps legatõis:cũ ad Iugurthã uẽiss;:splẽdide susceptus ẽ a rege:atq; ab eo pecunia corrupt⁹:cõmodũ regis famæ:& fidei suæ anteposuit.Ob quã rẽ cũ Ro.rediisset:cũ sũmo dedecore ĩ iudicio dãnat⁹ est:ut tradit Plutar.ĩ uita Gracchoꝝ. ¶ Accuratissime:diligẽtissime. ¶ Perficit obtinuit. ¶ Famæ:fidei: qa pecunia corruptus Opimi⁹ pluris faciebat cõmodũ regis : q̃ famã suã:& fidẽ.Nã ĩ diuisione regni meliorẽ ptẽ Iugurthæ assignauit. ¶ Eadẽ uia.i.eadẽ rõne.s.largitõe pecuniaꝝ. ¶ Plærosq;:maiorẽ ptẽ legatorũ pecunia corrupit:pauci tamẽ ex ipsis corrũpi nõ potuerũt. ¶ In diuisiõe:dicit meliorẽ ptẽ regni p legatos Iugurthæ fuisse assignata;: pulchriorẽ uero Adherbali. ¶ Quæ ps subaudit̃ ea s.ps.Mauritaniæ. in q̃ habitant Mauri. ¶ Illam alteram.Ordo ẽ.Adherbal possedit illã altera; ptẽ:potiorẽ specie.i.pulchriorem:q̃ utiliorem. ¶ Specie.i.pulchritudine. ¶ Quã usu .i. utilitate. ¶ Quæ portuosior:qa hæc ps plures port⁹habebat. ¶ Res.i.propositum. ¶ Postulare:exiger̃ ¶ S; quæ loca.Ordo ẽ .S; ego haud facile narraui cõpertũ de his.s.locis & natiõibus:q̃ loca: & natiões sunt minus frequẽtata:aut asperitate aut solitudine ob calorẽ.De situ Aphricæ toti⁹ uidet̃ esse dicẽdũ:sed qm̃ in Aphrica loca sĩt: & natiões:ad q̃s hoĩes accedere non pñt pp aspitatẽ.& solitudinẽ ipsorũ locoꝝ:quæ est ĩ eis locis pp solis calore;:iõ de his locis nõ dicã: qa đ his uerã nõ hẽmus cognitionẽ. ¶ Ob calorẽ:nã Aphrica in meridie posita est:& circa eã calor solis uehemẽter exæstuat:adeo:ut multa loca habitari non possint propter solis calorem:de qbus locis se facile dicere nõ posse affirmat. ¶ Aut asperitate:aut solitudine minus frequentata.Conceptio generis est:nã neutrum genus cõcipit masculinum:& fœmininum:ut hoc loco.Cum dixisset:loca & nationes: intulit frequentata: & neutro rñdit.Dicit.n.ea loca nõ esse freq̃ntata & celebrata pp locoꝝ nimiã asperitatẽ:& solitudinẽ: quæ est in eis locis:& hoc propter nimiũ solis calorẽ:& ideo ad ea loca rarissime homies accedũt:& ppea de his perfecta:& uera cognitio haberi nõ põt:& cum uera non possit haberi cognitio:de his dicit se nõ eẽ scriptu rũ. ¶ Compertum:cognitũ. ¶ Cætera q̃ paucissimis absoluã.i.reliq̃ loca:uidelicet:q̃ sunt frequentata : & de qbus põt haberi certa noticia:paucis uerbis exponã. ¶ Quã paucissimis.i. ualde paucis uerbis. ¶ Absoluã idest perfecte exponam.Nam absouere est perficere:ita ut nihil desit. ¶ Absoluam:idest dicam:& exponam.

C.graccho:&.M.Fuluio Flaccho ĩterfectis acerrime uictoriam nobilitatis in plæbẽ exercuerat:eũ Iugurtha: tametsi Romæĩ amicis hũerat: tñ accuratissime accepit. Dando & pollicendo multa perfecit:uti famæ. fidei: postremo omnibus suis rebus commodum regis anteferret. Reliquos legatos eadem uia aggressus est. plærosque capit. paucis charior fides. q̃ pecũia fuit. In diuisione regni. quæ pars Numidiæ Mauritaniam attingit. agris uirisque opulentior Iugurthæ traditur. illam alteram specie potiorem quam usu. quæ portuosior. & ædificiis magis exornata erat. Adherbal possedit.Res postulare situm Aphricæ uidetur paucis exponere.& eas gentis.quibus cum nobis bellũ. aut amicitia fuit. attingere.Sed quæ loca. & nationes ob calorem . & asperitatem inter solitudines minus frequentata sunt.his haud facile compertũ narrauerim.Cætera q̃ paucissimis absoluam.

IN diuisione orbis terræ plæriq; ĩ pte tertia Aphricã posuere. Pauci tãtũmõ Asiã. & Europã ee:sed Aphricã ĩ Europa. Ea fines hẽt: ab occidente fretum nostri maris & oceãi : & ab ortu solis decliuẽ.

IN diuisiõe.Dicit cõem esse opinionem scriptorum:q orbis terraꝝ ĩ tres ptes diuisus sit.s.Asiã Europã:& Aphricã.Fuerũt tñ qui dicerent orbem terrarũ tantũ in duas ptes esse diuisum.s.in Asiã & Europã.Et hmõi Aphricã ĩ pte Europæ posuerũt. ¶ Plæriq;.i.maior ps scriptoꝝ. ¶ Posuere.i.scripsere.Nã ponere significat scribere.Horati⁹ Scriptor honoratũ:si forte repõis Achillẽ.Iuuenalis.Semp ego auditor tm̃:nũq̃ ne reponã.i.rescribam.Persius.S; is põere lucꝝ. ¶ Pauci tantũ: subaudi posuere. ¶ Sed Aphricam in Europa esse:subaudi posuere. ¶ Ea fines.Describit Aphricã & ei dat terminos ab oriente:& ab occidente. ¶ Ea scilicet Aphrica. ¶ Fretum nostri maris: ideſt aquã nostri maris.Nã fretũ licet mare significet:proprie tñ dicitur aqua maris mobilis:ab undarum feruoř noiatũ. ¶ Et oceani.Oceanus est mare magnũ:qđ uniuersam terrã ambit. ¶ Ab ortu solis declinẽ latitudinẽ: scilicet habet. ¶ Ab oriente(inquit) Aphrica habet fines:latitudinem quandam decliuem:idest pendentem.

JOAN. CHRI.

¶ Quem locum Cathabathmon incolæ appellant: habitatores eum locum lingua punica appellāt Cathabathmon. ¶ Mare sæuum. s. est. i. ad nauigandum difficile: & periculosum. ¶ Ager fertilis frugum: per oīa subauditur est. Terra inquit fœcunda est: & fructifera. ¶ Bonus pecori. Ager Aphricæ bonus est: & utilis pecori: qa pascua habet latissima: pecoris autem appellatione omnia animalia grandiora intelliguntur. ut sūt armenta: & greges. ¶ Arbori infœcundus: sterilis est arboribus. Nam ibi arbores non nascunt: uō aūt subinfertur statim. qa ibi neq; de cœlo pluit aqua: neq; de terra manat. ¶ Penuria. i. inopia. ¶ Genus hominū salubri corpore. Non potuit breuius: & perfecti⁹ cūcta describere. In Aphrica (inquit) hoīes corpora habent sana: raro morbis: & infirmitatib⁹ obnoxia. & ideo maiori ex parte hoīes usq; ad senectutē uiuunt. ¶ Velox: quantum ad cursus celeritatem. ¶ Plerosq;. i. maiorē ptem. ¶ Senectus dissoluit. Dicit hoīes ibi pro maiori parte nō mori: nisi senectute. ¶ Dissoluit. i. interemit ¶ Ferro. uidelicet ī pugna dimicando: aut ī aliquo priuato certamine. ¶ Bestiis: uidelicet: uel leonibus: uel aliis feris. ¶ Nā morbus. Vere dico: quia pro maiori parte intereūt. uel senectute: uel ferro: aut bestiis: qa ex morbo raro moriuntur. ¶ Supat: occidit: interimit. Virgi. primo æne. Clam ferro incautum superat. i. interficit. ¶ Ad hoc. i. præterea. ¶ Malefici generis plura animalia. s. sunt: ut leones: & serpentes. ¶ Sed q mortales. Descripsimus Aphricam: & fines ei⁹: & qualitatē terræ: atq; hoīum. Nunc dicemus q hoīes prio habitauerint Aphricā. Deinde q adiuncti cū prioribus se cōmiscuerint. Et hoc quod dicā: licet dissentiat a fama multorū: tamen ita nobis interpretatū est ex libris punicis: q fuerunt Hiempsalis: & ita ēt res se habet sicuti habitatores Aphricæ putant. Ordo est. Sed tñ ego quā paucissimis dicā. qui mortales habuerint Aphricā in initio: & q postea accesserint: aut quomodo sint permixti iter se: uti ē nobis interptatum ex libris punicis: q dicebāt .s. eē regis Hiempsalis. & ut cultores eius terræ putāt: rem sese habere: q̄q̄ est diuersum ab ea fama: q obtinet plerosq;. ¶ Mortales: hoīes. ¶ Aphricā habuerint. i. habitauerint. ¶ Quiq;: & qui hoīes postea supuenerint: & additi sint: & adiūcti. ¶ Inter se pmixti: uidelicet posteriores cū priorib⁹. ¶ Quāquam ab ea fama: q plærosq; obtinet diuersum est. i. q̄q̄: hoc: quod dicam: dissentiat a fama multorum. Nam multi dicunt rem non ita sese habere. ¶ Diuersum. differēs. Tamē uti ex libris punicis: qui regis Hiempsalis dicebantur: nobis interptatum est. Salustius libros lingua punica conscriptos habebat: qui aliquando regis Hiempsalis fuerant. Eos cū nō intelligeret ,ppter diuersitatē linguæ: sibi fecit interptari: ex qbus libris accepit. qui primi homines fuerint. qui Aphricam habitauerint. ¶ Cultores. i. habitatores. ¶ Eius terræ. scilicet Aphricæ. Opinio eorum: q nunc habitant Aphricam: conuenit cum his: q accepi ex libris punicis. ¶ Rem sese hr̄e. i. rē ita esse: & ueritatem ita esse. ¶ Cæterum fides ei⁹ rei penes authores erit. sed hoc (inquit) credet authorib⁹ punicis nō mihi: qa authores punici hoc ,pbe esse ponunt. ¶ Aphricam in initio. Primi qui habitauerunt Aphricam fuerunt Getuli: & Lybes: qui ritu ferarum sine legibus: & sine ullo rectore uiuentes sparsi uagabantur. Deinde mortuo Hercule gentes diuersæ: quæ erant in exercitu eius ex Hispania p mare in Aphricā transierūt. Hæ aūt gentes erāt Mœdi. Persæ: Armeni. Sed Persæ coniunxerunt se Getulis. & cōnubia miscuerunt. Mœdi & Armēi adiunxerūt se ad Lybes. Et ita paulatim in Aphrica creuit numerus incolarū: urbesq; ædificari cœptæ sunt ab his: qui antea in tugutiis habitabant. Postea etiam Phœnices uenerunt in Aphricam: & multas urbes cōdiderūt. quas Salustius inferi⁹ cōmemorat. ¶ Habuere. i. habitauer. ¶ Asperi. i. duri. & rigidi: q̄tum ad uictum. nam carnibus ferinis: & pabulo uescebantur tanquam pecora. ¶ Inculti: q̄tum ad uestitū. ¶ Atq; humi. i. ex terra. ¶ Moribus neq; legibus. Inter mores. & leges hoc itereſt. Mos ē cōis cōsensus oīum simul habitantiū. q iueteratus cōsuetudinē facit. Lex est q aliquid fieri nō fieriue pcipit: aut uetat. ¶ Palātes. i. sparsi: & uagantes. ¶ Quo: subauditur ea parte certas: & stabiles sedes. aut domicilia nō habebāt. Sed ubicūq; nox eos inuenisset: ibi habitabant. ¶ Sed postq̄: cum inquit Hercules in Hispania mortuus esset: exercitus eius: q mixtus erat ex diuersis gentibus: statim dissipatus est: quia cū essent diuersæ nationes p gentes: simul stare nō potuerunt: amisso duce. & iō pars eorū ex Hispania p mare trāsiuit in Aphricā. ¶ Exercitus eius compositus. i. mixtus: ¶ Ex uariis gentibus. Nam alii erant Mœdi: alii Persæ: alii Armeni.

Quem locū Cathabathmō incolæ appellāt: mare sæuū: importuosū. Ager frugū fertilis: bonus pecori. arbori infœcūdus. cœlo. terraq; penuria aquarū genus hominū salubri corpe: uelox. patiens laborū: plærosq; senectus dissoluit: nisi q ferro. aut bestiis iteriere. Nam haud morbus sæpe quēquā supat. Ad hoc malefici generis plura aīalia: sed qui mortales ī initio Aphricam hūerint. q̄q̄ postea accesserint. aut quō iter se pmixti sūt: q̄q̄ ab ea fama: q plerosq; obtinet. diuersum est: tñ uti ex libris punicis. q regis utiq; rē sese hr̄e cultores ei⁹ terrę putant. Hiēpsalis dicebāt: iterptatū nobis ē. q̄ paucissimis dicā. Cęterū fides eius rei penes auctores erit. Aphricā hūere in initio Getuli. & Lybes. asperi: incultiq;. qb⁹ cib⁹ erat caro ferina: atq; humi pabulū uti pecorib⁹. Hi neq; morib⁹: neq; lege. aut imperio cuiusquam regebantur. uagi palantes. quo nox coegerat. sedes habebāt. Sed postquam in Hispania Hercules. sicuti Aphri putant. interiit: exercitus eius compositus ex uariis gentibus.

IOAN. CHRI. ¶ Amisso duce. idest Hercule. ¶ Passim. i. ubiq; p oēs. ¶ Imperiū petētibus: qa unusqsq; sibi qrebat imperiū ¶ Breui dilabitur. i. dissipatur: & ruit. ¶ Proximos. i. uicinos. ¶ Nostro mari. i. Aphrico mari. i. Romano. i. mari: p qd nos Romani nauigamus: & sub imperio nro tenem⁹. Sed Persæ intra Oceanū magis. s. occupauerūt locos. Nā hi retrahētes se longius a nostro mari mediterraneo: magis Oceanū uersus habitauere. ¶ Hi alueos nauiū inuersos: alueí nauiū inuersi fuerunt eis. ¶ Tuguria: quia sub fundis nauiū inuersis habitauerūt Et cām ostendit: quare sibi aliter domos ædificare nō potuerūt: qa nec ī Aphrica materies lignorum erat: nec ab Hispanis emere poterāt: aut cōmutare. Nā iter Aphricā & Hispaniā mediū est mare. & ꝑterea cum linguā Hispaniæ ignorarēt: nō satis cōmode negociationes exercere poterāt. ¶ Materies: uidelicet ligna. Nam supra dixit terram Aphricæ esse infœcundam arboribus: propter nimiū caloris æstum. ¶ Copia. i. facultas: & declarat: quare nō poterāt emere ab Hispanis: aut cōmutare. quia mare: & ignara lingua ꝓhibebant. ¶ Mare magnum. i. mare oceanū: qd est īter Aphricā & Hispaniā. ¶ Ignara. i. ignota: incognita. s. lingua Hispana ignota ipsis Persis: uel ignara lingua. s. sua. i. ignorans. ¶ Cōmercia. i. negociatōes. ¶ Hi. s. Persæ. ¶ Et qa sæpe tētantes agros. Dicit quār hi Persæ cū Getulis adiūcti Nūidæ sint appellati: hi ab initio q̄litatē agroꝝ tentātes sepi⁹: ut terrā fertilē & fœcūdā inuenirēt: multa loca diuiserūt: & a diuidēdo semetipos Numidas appellauerūt: a græco uocabulo. Nā νεμω̑ω significat diuido ¶ Partiuerant. Antiqui ptior & partior dicebāt ut hoc loco partiuerāt dixit. ¶ Nos aūtem partior dicimus. ¶ Tentātes agros. idest qualitatē agrorum probantes: an fœcūda esset in eis terra: an nō: ex hoc eueniebat: ut multa loca diuiderent: qa agros: quos steriles & infœcūdos ꝓbabant: eos deserebant: & relinquebāt: atq; alios tentabant. ¶ Cæterum adhuc ædificia Numidarum. Dicit ergo Salustius: ꝙ usq; ad sua tempora ædificia domorum agrestium: siue rudium Numidarum gentium in modum: siue ad instar carinaꝝ erāt facta: qa sic a principio alueos nauiū īuersos ꝓ tuguriis habuere. ¶ Mapalia illi uocant. Ex hoc ergo loco apte colligitur: quid significent mapalia. Nā Mapalia sunt domus hominum agrestium in agris. ¶ Incuruis: idest flexis: & incuruatis. ¶ Nauium carinæ. Carina ē ps nauis inferior. ¶ Mœdi aūt: & Armeni accessere Lybes. Ita qdem Persæ cōiunxerunt se Getulis. Sed Mœdi & Armeni adiunxerūt se ad Lybes populos. ¶ Accessere Lybes. i. cessere ad Lybes. i. peruenerunt ad Lybes: & se eis cōiunxerunt. Lybes autē magis mare Aphricū Romā uersus agitabant. Getuli uero in meridiem magis uersi non ꝓcul a solis ardoribus habitabant. ¶ Mare ꝓpius Aphricum. i. magis ꝓpe Aphricū. ¶ Agitabant. i. habitabant: & uiuebant. ¶ Sub sole magis. in plagam australem magis descendentes. ¶ Hi q; mature oppida habuere. Mœdi & Armeni celeriter urbes habuerūt. qa per mare Aphricū in Hispaniā nauigare: & mercaturā exercere poterant. ¶ Qui. s. Mœdi: & Armeni. Nec quēquā mouere debet: ꝙ relatiuum: sit ab antecedēte tam longe distet. quia hæc oīa p parenthesim interposita sunt: uidelicet. ¶ Nā hi Lybes marē ꝓpius Aphricū agitabant: Getuli sub sole magis haud ꝓcul ab ardoribus. ¶ Mature. i. celeriter. ¶ Oppida: urbes. ¶ Freto. i. mari. ¶ Diuisi ab Hispania. qa ut dictū est. mare diuidit Aphricā ab Hispania. ¶ Mutarē res inter se instituerāt. Hac de cā (inquit) Mœdi. & Armeni celeriter urbes condiderunt: quia per mare in Hispaniā nauigare poterāt: & mercaturam exercerē. unde cito facti sunt opulenti. Sed mirum uī: ꝙ supra dixit Persas: qui postea Numidæ sunt appellati: ideo alueos nauium īuersos ꝓ tuguriis habuisse: ꝓpea ꝙ domos & urbes ædificare nō poterāt: qa ab Hispanis materiā ædificādi emere non poterāt: nec res cōmutare: quia mare ꝓhibebat: qd mediū erat. Nūc aūt dicit Mœdos & Armenos celeriter urbes ædificasse: opportunitate maris: p qd in Hispaniā nauigabant. interueniēte. Ergo mare Persis erat īpedimēto: & Mœdis: atq; Armenis adiumēto ad nauigandū in Hispaniā. Hoc certe miꝝ uī: sed maria erāt diuersa. Ocean⁹. n. marē magnū Persas ab Hispanis diuidebat: & p oceanū nauigarē nō poterāt. Mœdi āt: & Armeni cōmode p marē Aphricū in Hispaniā nauigabāt. ¶ Insti. i. incœpant. ¶ Mutare res. i. mercaturā exercerē: q̄ fit p cōmutationē reꝝ.

amisso duce, ac passim: multis sibi impium petētibus: breui dilabitur. Ex eo nūero Mœdi. Persæ. Armeni nauibus in Aphricam trāsacti. ꝓximos nro mari locos occupauerē. Sed Persę ītra magis oceanū. Hiq; alueos nauiū īuersos ꝓ Tuguriis habuere. quia neq; materia in agris. neq; ab Hispanis emēdi: aut mutuādi copia erat. marē magnū: ignara lingua cōmercio ꝓhibebant. Hi paulatim ꝑ cōnubia Getulos secū miscuere. & qa sępe tētantes agros. alia deinde loca petiuerāt: semetipsi Numidas appellauerē. Cæteꝝ adhuc ædificia Numidaꝝ quæ agrestiū mapalia illi uocant. oblōga: curuis lateríb⁹ tecta: quasi nauiū carinæ sunt. Mœdi autē: & Armēi accesserē Lybes. Nā hi mare ꝓpi⁹ Aphricū agitabant. Getuli sub sole magis. haud ꝓcul ab ardoribus. hiq; mature oppida habuere. nam freto diuersi ab Hispania mutare res inter se constituerant. Nomen eorum paulatim Lybes corrupere: barbara lingua Mauros ꝓ Mœdis appellātes. Sed res Persaꝝ breui adoleuit. ac postea noie Numidæ ꝓp multitudinem a parentib⁹ digressi possidere ea loca: quæ proxime Carthaginem Numidia appellatur. Deinde utriq; alterius freti: finitimos armis: aut metu sub imperium suū coegerē.

¶Nomen eoꝝ paulatim Lybes corrūpere. ſubauditᷓ īſtituerāt. Cœperāt inqt Lybes populi paulatī corrū-pere nomē Mœdoꝝ. ꝑ Mœdis Mauros uocātes. ¶ Libes cū his ſe coniunxerāt Mœdi: & Armenii ut paulo ante dixit. Sed res Perſaꝝ. Dicit quēadmodū hæ gētes ī Aphrica creuerint: & impiū auxerint. ſ. Mœdi: Armenii. Perſæ: & Mædos qdē: atq; Armēios dixit celeriter urbes ædificaſſe. qa cōmode in Hiſpaniā nauigare poterāt: & mercaturā exercerᷓ. Nūc dicit qūo creuerīt Perſæ: q Nūidæ ſūt appellati. ſicuti ſupra dixit. ¶ Sʒ res Perſaꝝ. i. impiū. Virgi. iii. æneidos. Poſtq̄ res Aſiæ. Priamiq; euertere gētem. ¶ Breui. ſ. tpe. ¶ Adoleuit. i.

nomē: gloriāq; ſibi addidere: magis hi: q ad noſtꝝ mare ꝓceſſerāt: qā Lybes q̄ Getuli minꝰ erāt bellicoſi. Deniq; Aphricę ps īferior. pleraq; a Nūidis poſſeſſa ē: uicti oēs in gētē nomēq; impantiū ꝯceſſere. poſtea Phœnices alii multitudinis domi minuēdę gr̄a: ps cupidie impii: ſollicitata plębe. & alii nouaꝝ reꝝ auidi Hiponē: Adrumētū: Lepti: aliaſq; urbes ī ora maritima ꝯdiderᷓ. hæq; breui multū auctæ. ps origibꝰ ſuis p̄ſidio: alii decori fuere. Nā de Carthagie ſilere meliꝰ puto. q̄ paꝝ dicere. quoniā

creuit: ac ſi diceret: ita qdem Mœdi: & Armenii nauigādo: & mercaturā exercēdo cito urbes cōdiderūt: & opulēti facti ſunt. Sed & Perſæ breuiter īperiū ſuū auxerūt: nō mercaturā exercēdo: ſʒ bella gerēdo. Nā Perſæ: q Nūidæ ſūt dci: finitimos populos bello ſupatos īperio ſuo ſubegerūt: atq; ita gloria belli magni fci ſūt. ¶ Ac poſtea Nūidæ noie pp multitudinē a parentibꝰ digreſſi: poſſedere ea loca: q̄. ꝓxīe Carthaginē: Nūidia appellabatᷓ. Dicit ꝙ hi Perſæ: q poſtea dicti ſūt Nūidæ: cū multū nūero & multitudīe creuiſſent: a parētibꝰ ſuis diſceſſerūt. & ea loca: q̄ ſūt ꝓpe Carthaginē poſſederūt: q̄ loca poſtea dcā ſūt Nūidia. ¶ Ac poſtea Nūidæ noie. ac ſi diceret: hi Perſæ priꝰ: poſtea Nūidæ appellati nomie digreſſi a parētibꝰ pp multitudinē poſſederūt ea loca: q̄ ꝓpe Carthaginē appellatᷓ Numidia: ¶ Digreſſi. i. cū diſceſſiſſent. ¶ Proxie Carth. i. ualde ꝓpe Carthaginē. ¶ Dei. utriq;. Dicit hi Numidæ: q̄uis ī duas ptes eēnt diuiſi: tn̄ ad bella gerēda ſibi inuicē auxilio erāt & ita populos uicinos īperio ſuo ſubiugabāt. ¶ Deīde utriq;: uidelicet: & hi: q in priſtinis ſedibꝰ remāſerāt: & hi: q ſedes nouas: & loca ꝓpe Carthaginē occupauerāt. ¶ Freti. cōfiſi: qa ubi opꝰ erat: ſibi īuicē auxilia p̄ſtabāt. ¶ Finitimos. i. populos uicinos: & ꝓxios. ¶ Armis. i. bello. ¶ Nomē. i. famā. ¶ Magiſq̄ hi: q ad nr̄ʒ mare ꝓceſſerāt: qa Lybes q̄ Getuli minꝰ ſunt bellicoſi. Dicit Numidas: q Perſæ priꝰ dicebantᷓ: maiorē famā: & gloriā bello ſibi cōparaſſe: q̄ Mœdos & Armenios. Et hæc fuit rō: qa Getuli: cū qbꝰ ſe Numidæ cōiūxerāt: magis bellicoſi fuerūt: q̄ Lybes: cū qbꝰ Mœdi: & Armeni cōiūxerāt. Et h̄ eſt qđ dicit. ¶ Quod nr̄m mare ꝓceſſerāt: ſ. Mœdi: & Armenii. Nā ſupra dixit: Mœdos & Armenios ſe ad Lybes adiūxiſſe: q mare ꝓpius Aphricū agitabāt. Dicit ergo Nūidæ nomē. & gloriā ſibi addidere: magis: q̄ Mœdi: & Armenii: q ad nr̄ʒ mare ꝓceſſerāt. i. iuxta mare nr̄m habitauerāt. Et hæc fuit rō: qa Lybes: qbꝰ admixti ſūt Mœdi: & Armēii minꝰ ſunt bellicoſi: q̄ Getuli: qbꝰ ſe admiſcuerūt Perſæ: q poſtea Nūidæ ſūt dicti. ¶ Ad nr̄m mare. ſ. mare Aphricū: h̄ tpe dr̄ mare leo. ¶ Deniq; Aphricæ ps īferior plæraq; a Nūidis poſſeſſa ē: ac ſi diceret: Vis uiderᷓ: qūo ueꝝ ē: qđ dico: uidelicʒ ꝙ Nūidæ maiorē belli gloriā adepti ſūt: q̄ Mœdi & Armēii: q poſtea dicti ſūt Mauri. Ecce maiori ex pte gētes oēs: q̄ in īferiori pte Aphricæ poſitæ ſūt: a Nūidis bello uictæ ſunt: & ī gēte nomēq; ꝯceſſere uictoꝝ. ¶ Pars īferior: uidelicet ps illa: quæ magis ī plagā auſtralē deſcēdēs meridiē reſpicit. ¶ Plæraq;. i. ꝓ maiori pte. ¶ Victi oēs īgētē nomēq; impantiū cōceſſere. Cōſuetudo fuit apud antiquos: ut uicti nomē acciperent eoꝝ: q uiciſſent: un̄ gētes & populi: q fuerāt a Nūidis uicti bello: nomē ꝓpriū amiſerūt: & Nūidæ ſūt appellati. Et h̄ ē qđ dicit. ¶ Impantiū. ſ. Nūidaꝝ. ¶ Cōceſſere. i. ꝑuenere. ¶ Poſtea Phœnices: Hoc uſq; dixit: qūo Getuli & Lybes primi populi fuerint: q Aphricā habitauerīt: deinde quēadmodū Perſæ: Mœdi: & Armenii his adiūcti: īperiū ī Aphrica auxerīt: mutato noie: ut Perſæ Nūidæ uocarētᷓ: Mœdi & Armēii appellarētᷓ Mauri. Nūc dicit: quēadmodū de Phœnice regiōe multi ī Aphricā trāſierūt: īperii cupiditate ducti: & rerū nouaꝝ auidi: q multas ī Aphrica urbes cōdiderūt. ¶ Alii multitudinis minuēdæ gr̄a. Varias cās oñdit: q̄re de Phœnice ī Aphricā multi uenerīt. ¶ Gr̄a. i. cā multi deſcēdebāt: ut multitudinē domi minuerēt: qa regio tātā multitudinē cōmode cape nō poterat: & paſcere. ¶ Pars impii cupidie ſolicitabat plæbē. Multi īperiū affectabāt: cū eſſent potētes: & plæbē: minutāq; turbā: & inopē īducebat: ut ſecū ꝓficiſcerentᷓ ad nouū impiū q̄rēdū. ¶ Sollicitata: uerbis: & pollicitatiōibꝰ īducta. ¶ Hiponem: Adrimetū: Lepti. Hæc ſūt noīa ciuitatū. ¶ In ora: in regiōe maritima: uidelicet circa mare. ¶ Hæ. ſ. urbes. ¶ Originibꝰ ſuis p̄ſidio. Aliq̄ haꝝ ciuitatū p̄ſidio fuerūt Phœnicibus: un̄ originē ducebāt: aliæ fuerūt honori: & ornamēto. ¶ Nā de Carthagine. Dicit quēadmodū Hippona: Adrumētū. & Leptis originē ducūt a Phœnicibꝰ: qa de Carthagie nolo inqt dicere: qa meliꝰ ē de ipſa tacere: q̄ paꝝ dicere. Nā & ipſa carthago a Phœnicibꝰ originē ducit. Sed qa Carthago āpliſſima ciuitas erat: & caput totiꝰ Aphricæ: maluit tacere de ipā: q̄ tantūmō dicere: a qbꝰ cōdita eēt: niſi ēt totā explicaret hiſtoriā. A Phœnicibꝰ aūt h̄ mō originē ducit. Dido cū fratrē ſuū Pigmaleonē: q maritū eiꝰ Sicheū īterfecerat: fugeret. collecta īgēti multitudīe de Tyro: q̄ ps eſt Phœnicæ regiōis: claſſe in Aphricā uenit: un̄ cū ab Hiarba rege pelleretᷓ: callide petit: ut ei uēderet tm̄ terræ: q̄tum poſſet coriū bouis tenē: qđ cū ille ꝓmiſiſſet: coriū ī tēuiſſimas corrigias ſectū tetēdit: occupauitq; ſtadia. xxiii. q̄ tria miliaria cōficiūt. Atq; ita urbē ꝯdidit: q̄ prīo byrſa appellata ē a corio bouis: nā byrſi ſignificat bouis coriū: poſtea aucta Tyros dcā ē: poſtrēo carthago uocata ab cartha oppido: un̄ fuit Dido. Hæc cītas poſtea aucta ad eā magnitudinē uēit ut. xxiiii. miliaria ī circo patēt: tūc cū capta & euerſa ē a Scipiōe Aemi. q ob eā uictoriā Aphri. poſtea dictꝰ ē.

IOAN. CHRI.

IOAN. CHRI. ¶ Alio.i.ad aliud:uidelicet ad historiā positā Iugurthini belli psequēdam.¶ Monet.i.hortaf.¶ Igif:ergo succincte & breuiter dicamus de aliis ciuitatib⁹ Aphricæ:qn̄ qdē de Carthagine.nūc dicere uolum⁹:qm̄ lōgā explicare oporteret historiā:qđ nūc facere nō possum⁹:qa ad aliud tendimus.Igif describit ciuitates:q sunt citra fines Aphricæ:q̄ oriētem respiciūt.Nā antea dicit Aphricā ab oriēte habere fines Cathabathmō:q locus diuidit Aphricā ab Aegypto.¶ Ad Cathabathmō.i.apud:uidelicet citra Cathabathmō. Nā ultra hūc locū Aphrica nō ꝑcedit.¶ Prima Cyrene est:prima ciuitas:q inuenif apud Cathabathmon est Cyrene:hæc ciuitas Cyrene dr̄ a regina Cyren.q̄ eā condidit:& de suo noīe eā appellauit:ut dicit Seruius.¶ Colonia.There.noīa cuitatū sunt.¶ Duæ Syrtes.Ipē Salustius inferi⁹ describit has Syrtes Sunt aūt loca in mari ꝑiculosa:qa sūt arenosa.¶ Inter quas Leptis.Hæc ciuitas inter duas syrtes est posita:nō ꝙ in mari sit fundata:sed extra mare posita inter duas Syrtes.¶ Deinde Philenū aræ.s.sunt.Quare hic locus dictus sit.Philenū aræ:historia est cōsiderāda:nā cū Carthaginenses & Cyrenēses de finib⁹ diu inter se bello decertassent:tandē defatigati.ita inter se côuenerūt: ut certo die legati utriusꝙ ciuitatis domo discederēt:& quo in loco obuii inter se fuissent.is locus cōis utriusꝙ ciuitatis finis haberet.Igitur a Carthagine duo fratres missi sunt:q Philenes uocabanf:hi celeriter iter suū direxerunt.Cyrenēses tardius iuerūt.Hi igif domi pœnas metuentes.qa tardius iuerāt.criminabātur Carthaginēses:dicentes eos ante tp̄s constitum domo discessisse:& ꝑpea celerius uenisse:se nō passuros:ut dicti domum abeant.Igif cū Carthaginenses aliam aliquam cōditionē æq̄ peterent. Cyrenenses hanc eis obtulerunt:ut quo in loco fines populo suo peterent: ibi uiui obruerenf.se quoꝙ tandē cōditionē subire paratos.Phileni:ꝓbata conditione: se uitamꝙ suā

alio properare tp̄s monet.Igif a Cathabathmon. qui locus Aegyptum Aphrica diuidit. secūdo mari prima habitatō Cyrene est.colonia Thereorum ac deinde duæ sunt Syrtes.inter quas Leptis. deinde Philenū aræ.quē locū Aegyptū uersus.finē imperii habuere Carthaginēses: post aliæ punicæ urbes.cętera loca usꝙ ad Mauritaniā Numidę tenēt Proxie Hispaniā Mauri sunt:sup Numidiā Getulos accepim⁹. ꝑti i tuguriis.alios iculti⁹ uagos agitare.Post eos Aethiopes eē. deinde loca exusta solis ardorib⁹.Igif bello Iugurthino.plæraꝙ ex punicis oppida.& fines Carthaginensiū.quos nouissime hūerat.Po.R.ꝑ magrat⁹ admistrabat Getulorꝝ magna ps:& Nūidię usꝙ ad flumē Muluchā sub Iugurtha erāt.Mauris oīb⁹ impitabat rex Boch⁹.ꝑter nomē ꝑ cætera ignar⁹.P.r.iteꝙ nob. neꝙ pace. neꝙ bello aū cognit⁹ erat.De Aphrica:& de eiusdē incolis ad necessitatē rei satis dictum ē.

Reipublicæ cōdonauerūt:atꝙ ubi fines patriæ eē uolebāt:ibi uiui sepulti sunt.ob eā rē Carthaginēses Philenis frīb⁹ aras cōsecrauerūt in eo loco:ubi uiui obruti:ac sepulti sunt.Philenū aræ ē locus.ubi fūt fines iperii Carthaginēsiū uersus Aegyptū.¶ Quē locū.Ordo est:quē.s.locū ipsi Carthaginēses habuere finē.s.iperii uersus Aegyptum.¶ Post aliæ punicæ urbes.s.sunt.post loca:& ciuitates:quas supra dscripsit:sūt aliæ punicæ urbes.i.urbes Carthaginensiū.¶ Cætera loca.Apparet magnum fuisse Nummidarū.iperiū.¶ Sup Numidiā.i.ultra Numidiā.Ordo ē.Nos accepim⁹ Getulos uagos agitare ꝑtim in tuguriis.alios incultius.supra Numidiam:ultra Numidiā inqt habitāt Getuli.ꝑtim i Tuguriis.alii etiā incultius uagātes.Et ultra Getulos habitant Aethiopes.Post Aethiopes loca sunt deserta.exusta calorib⁹ solis.¶ Accepim⁹.i.audiuimus:itelleximꝰ.Tuguria sunt uilia ædificia in agris paleis tecta a tegendo dicta.¶ Inculti⁹.i.asperi⁹.qa multi ex Getulis sub dio.hoc est sub aeī degunt sine tecto.¶ Agitaf.i.uiuef:habitaf.¶ Post eos Aethiopes eē.i.accepimus.Aethiopes sunt.q ob solis calorē:cui sunt uicini.carnē nigrā habent.απο του αἴθω.quod ē ardere.Nam ætho græce.latine significat ardeo. καὶ φωο τουοωσ.ideſt a uultu.¶ Deinde subaudi accepimus esse loca exusta solis ardoribus.s.ꝑp solis uicinitatem.¶ Igif bello iugurthino.Ordo est.Igif po.ro.admistrabat ꝑ magistratus plæraꝙ oppida ex punicis.& fines Carthaginēsinm.quos nouissime habuerat.dico administrabat bello iugurthīo.i.tp̄e belli iugurthini.Postquam totam Aphricam descripsit.Nunc cōcludit.oñdens:qui eam impio regebant.Nā antea toti Aphricæ impabant Carthaginēses.Numidæ.Mauri.Getuli.Aethiopes.Totū impiū Aphricæ inter hos erat diuisum.Sed tp̄e Iugurthini belli fere totā eā ꝑtem quā Carthaginēses tenuerant:populus Romanus ꝑ magistratus regebat:iam a Scipione Aphricano minori deleta Carthagine:& iperio eius ferme toto in ditionē:& ꝑtātem populi Romani redacto.Magna pars Getulorꝝ.& Numidiæ sub impio Iugurthæ erat:Bocch⁹ rex Mauris impabat.¶ Quos nouissime habuerat: quos nuprime subegerat duce & impatore.P.Scipione.Emiliano:qui Aphrican⁹ est dictus:quia iperiū Carthaginis:qđ erat in Aphrica Romano subegit iperio:ipsa Carthagine prorsus deleta & extincta.¶ Per magistratus.uidelicet ꝑ cōsules:uel ꝑtores: uel ꝓconsules.¶ Præter nomē ꝑ cætera ignarus Po.Ro.Bocchus rex Maurorꝝ ignotus erat po.Ro.ꝑ oīa.excepto noīe:qa nullā amicitiā:aut societatē cū po.ro.habuerat.Et iō ꝑter nomē eius:in cæteris rebus erat populo Romano ꝓrsus incognitus.¶ Cætera.i.deiceps.i.ꝑ cætera:in cæteris rebus.¶ Ignarus.i.ignotus:incognitus.Ignarus dicif:& qui ignoraf.¶ Incolis habitatoribus.¶ Ad necessitudinē.i.ad necessitatē.Salustius digressiōe fcā ad scribendam Aphricam: dicit se nūc ad ꝓpositum redi:qn̄ quidem de Aphrica id qđ erat necessarium dixit.

¶Postquam diuiso. Nunc redit ad ppositum: ut ostēdat qd fecerit Iugurtha: postq̄ legati Romani diuiserunt regnum Numidiæ inter ipsum & Adherbalē. Ordo est. Iugurtha ratus esse certum. i. id: qd accepat ex amicis suis apud Numantiā. uidelicet oīa eē uenalia Romæ: & accensus pollicitationib⁹ illorum: quos paulo ante muneribus expleuerat: intendit aīum in regnū Adherbalis: postq̄ legati discessere Aphrica: diuiso regno: & postquā uidet se eē adeptū pmia sceleris cōtra timorē aī. Cum (inquit) legati Romani: diuiso regno ex Aphrica discessissent: statim Iugurtha cogitare cœpit: quomō regnū Adherbalis inuadere posset: qn̄ qui

Postquam autem: diuiso regno. legati ab Aphrica discessere. & Iugurtha cōtra animi timorē præmia sceleris adeptū sese uidet: certū eē ratū. qd ex amicis ad Numātiam accepat: omnia Ro. uenalia eē. simul & illorum pollicitatōibus accēsus. quos paulo ante muneribus expleuerat. in regnū Adherbalis animū intēdit. Ipe acer bellicosus. At is. quē petebat: qet⁹ in bellis: placido ingenio. opportun⁹ iniuriæ. metuens magis q̄ metuēdus. Igit ex improuiso ei⁹ fines cū magna manu iuadit: multos mortales cū pecore atq; alia pda cæpit. ædificia incēdit plæraq; loca hostiliter cū eqtatu petit. Deinde cū omni multitudine in regnū suū ɔuertit. existimās Adherbalē dolore pmotū. iniurias suas manu uindicaturū. eāq; rē belli cām fore. At ille: q; neq; se parem armis existimabat. & amicitia po. ro. magis q̄ Numidis fret⁹ erat. legatos ad Iugurtham d iniuris q̄stū misit. qui tametsi cōtumeliosa dicta retulerāt. prius tn̄ omnia pati decreuit: q̄ bellū sumere: quia tētatū ante secus cesserat. Neq; eo magis cupido Iugurthæ minuebat. Quippe q totū regnū eius animo iam inuaserat: itaq; non uti ante cum pdatoria manu: sed magno exercitu cōparato. bellum gerere cœpit: & aperte totius imperium Numidiæ petere. Ceterū. qua pgebat: urbes: agros uastare. pdas agere. suis aium: hostibus terrorem augere. Adherbal ubi intellexit esse pcessum: uti regnū. aut relinquendū esse. aut armis retinendum: necessario copias parat. & Iugurthæ obui⁹ pcedit iterim haud lōge a mari ppe Cirthā oppidū. utriusq; exercit⁹ cōsedit. & qa diei extremū erat: pliū nō est incœptū: sed ubi plurimū noctis pcessit. obscuro etiam tūc lumine: milites iugurthini: signo dato castra hostiū iuadūt: semisomnos ptim: alios sumentes arma fugant. fundūtq;. Adherbal cum paucis equitibus Cirtham pfugit. & ni multitudo

dē cognouit id eē uerum: qd audiuerat ab amicis suis: cū apud Numātiā eēt: uidelicet q; oīa erāt uenalia Romæ. ¶Contra timorē aī pmia sceleris adeptū sese uidet. i. postq̄ uidet se eē cōsecutū īpunitatē sceleris sui cōtra id: qd timebat in aīo suo. Nam Iugurtha semp timuerat: ne senatus scelus suū puniret. qa Hiēpsalem īterfecerat: & Adherbalē regno expulerat. ¶Præmia sceleris i. īpunitatē: qa senat⁹ nō puniuit scel⁹ Iugurthæ: imo decreuit: ut dimidiū regni Numidiæ hr̄et. ¶Apd Numantiā accepat. i. audiuerat: hoc qd supra monstratū est. ¶Oīa Ro. uenalia eē. i. oīa Romæ p pecuniā uendi: qd Iugurtha tūc expertus erat. Nā pecuniis īpunitatē sui sceleris emerat a senatorib⁹ Roma. ¶Pollicitationib⁹. i. pmissionibus: qa legati q pecuniā & munera paulo ante ab eo acceperant: pmiserāt ei suū auxiliū si forte accideret: ut d eo aliqd tractaret Romæ in senatu. ¶In regnū. ut regnū Adherbalis iuadat. ¶Intēdit. dirigit. ¶pse acer. Ecce occasiones: q accēdebant Iugurthā: ut regnū Adherbalis iuaderet. ¶Ipse. s. iugurtha. ¶Acer. i. fortis. ¶Bellicosus: bello assuet⁹. belli pitus. ¶At is. s. Adherbal. ¶Petebat. i. iuadebat. ¶Quiet⁹. i. pacific⁹. ¶Placido. i. miti. ¶Oportun⁹ iniuriæ. i. ad iniuriā cōmodus. uidelicet: cui cōmode inferri posset iniuria. ¶Fines eius: iperiū Adherbalis. ¶Magna manu. idest magna multitudie. ¶Vindicaturum. i. ultu rum. ¶At ille. s. Adherbal. ¶Armis. idest bello. ¶Quæstum. i. ad conquerendum ¶Contumeliosa dicta: quia Iugurtha cā belli qrebat. Legatis Adherbalis cōtūeliose respōdit. ut Adherbal: & iniuriis simul: & contumeliis cōcitatus: bellū cōtra eum susciperet. Sz Adherbal oīa potius pati uolebat: quā bellū sumere cōtra Iugurthā: qm̄ bello pauloāte ab eo uictus fuerat. ¶Retulerant: reportauerāt. ¶Prius. i. potius. ¶Decre. s. Adherbal. ¶Secus cesserat. i. male euenerat. Nam: ut supra uisum ē: a Iugurtha plio uictus ē Adherbal. ¶Neq; eo. i. pp id: qa Adherbal de iniuriis sibi a Iugurtha illatis uindictā nō faciebat: sed tolerabat: nō tn̄ pp id Iugurthæ cupiditas minuebat. ¶Manus idest multitudie. ¶Comparato. i. cōtracto: collecto. ¶Petere. i. inuadere. ¶Qua pgebat. subaudit ea pte. ¶Vastare: pro uastabat. ¶Agere. p agebat. i. pellebat: uel ducebat. ¶Augere. pro augebat. ¶Vbi: postq̄. ¶Eo pcessum. i. ad id eē puentum. ¶Copias. idest exercitū. ¶Diei extremum. i. extrema pars diei. ¶Plærumq; noctis. i. magna ps noctis ¶Processit. i. pertrāsiit. ¶Obscuro lu. s. existente. ¶Signo dato: uidelicet cū buccina: tuba. ¶Inuadunt. i. aggrediuntur. ¶Et ni multitudo togatorum. Nisi inqt ciues Iugurthinos milites a mœnibus urbis repulissent: eo die finitū esset bellum. quod incœptū erat. nā urbē Cirthā introissent: & regem Adherbalem cæpissent: sed ciues phibuerunt. ¶Et ni. pro nisi.

IOAN. CHRI.

¶ Togatorum.i.oppidanorum:& ciuium:qui nõ erant armati:ut milites: sed togati:ut ciues esse solent.i. toga induti. ¶ Patratũ.i.pfectum:& finitũ:ni in oppidum cirthã. Adherbal ingressus fuisset a Iugurtha fuga tus uictusq;. ¶ Oppidum. ciuitatem. ¶ Circunsedit.i.obsedit: ¶ Vineis. Vinea est genus machinæ in modũ uitis:ab una parte tectum:sub qua milites tecti pugnant. Vnde secundum Festum Pompeium:sub uitem p liari dicuntur, milites:q sub uinea militari pugnant. Sub uineã iacere dicuntur milites: cum centurionibus astantibus sudes iacere coguntur:hoc genus machinæ in urbium expugnatiõe mœnibus admoueri solitũ erat. ¶ Turribusq;. Turres sunt ædificia alta:atq; munita extra mœnia:ab hoste obsidente con structa:de quibus commode: & tute pugnatur. ¶ Maxime festinans. Iugurtha festinabat: ut si posset urbem expugnaret:antequam legati Adherbalis Romam peruenirent. Nam Adherbal legatos Romã miserat ante bellũ incœptũ: uidelicet cũ Iugurtha subita incursione prædabũdus fines eius inuasit. Deinde multis locis incensis:uastatoq; agro:& præda abacta: in regnũ suum reuersus est:ut supra uisum est. Vel certe:tũc misit legatos:cũ intellexit Iugurtham iam cõparato exercitu:non pparatoria manu: ut antea regnũ suum inuaderet. ¶ Antecapere: idest anteuenire. ¶ Præuenire:uidelicet:ut prius urbem caperet:quam legati Romam peruenirẽt. ¶ Accepit:idest audiuit: intellexit. ¶ In Aphricam legantur:idest legati mittuntur. ¶ Senatus populiq; Roma. uerbis nuncient: idest ex parte Senatus:& po. Roma. nuncient.s.hoc qđ sequit̃: uidelicet:se uelle & cẽsere:idest decernere. scilicet hoc:uidelicet:ut a bello desistant. ¶ Ita & censere:ita etiã dignum se:scilicet senatu populoque Romano. ¶ Illis que. s.regibus. ¶ Maturantes: idest festinantes. ¶ Eo magis:idest ideo magis festinantes ueniunt in Aphricam: quia dum in Aphricã ire parant:iam Romæ audiebat̃: quomodo prælio commisso:uictus Adherbal in urbem Cirtham profugisset:& ibi a Iugurtha obsideretur. ¶ Sed is rumor clæmens erat: idest hæc fama mitis erat:quia non ualde aspera nunciabãtur:nec ea res ualde diuulgabatur. ¶ Quorum:scilicet legatorũ. ¶ Accepta oratione:idest addito sermone. ¶ Respõdit. iugurtha:cum audiuisset legatos sibi uerbis senatus imperantes: ut a bello desisteret: callide respondit: se nihil charius habere authoritate senatus:idest se nihil charius habere:q̃ ut faciat id:quod senatus decernit. ¶ Ab adolescentia Hæc omnia sunt clara. Et subauditur:per omnia respondit:uel dicebat. ¶ Enixum:idest conatum:dedi semper operam ab adolescentia mea:ut me unusquisq; optimus laudaret. Ob uirtutem apud Numãtiam placui Scipioni optimo imperatori:ob eandem uirtutem Micipsa me in filium adoptauit. ¶ Probaretur:idest laudaretur. ¶ Artis: idest uirtutes. ¶ Non penuria liberorum:idest non quia filios non haberet micipsa: me in regnum adoptauit:sed propter uirtutem:Nam filios duos habebat. ¶ Cæterum. Sed dicebat eo:idest ideo animum suũ minus tolerare iniuriam:q; pro quia fecisset plura bene:atq; strẽnue. Apud legatos iugurtha causam suã mendacio defendit. Dicit enim. Ego hoc bellum non sponte suscepi:sed coactus. Nam cum Adherbal mihi tenderet insidias:& me dolo interficere conaret̃. coactus sum me defendere:& iniuriam repellere. Nam cũ multa fortiter fecerim:non possum iniurias tolerare:sed hoc totũ falsum est:qđ Iugurtha dicit. ¶ Strẽnue.i.fortiter. ¶ Minus.i.nõ. ¶ Dolis.i.p dolos:dolus a ledendo dictus est. ¶ Quod ubi comperisset. ¶ Et dicebat:se obuiam isse sceleri eius.ubi pro postquam comperisset qđ:idest illud:uidelicet insidiari sibi. ¶ Comperisset idest inuenisset. ¶ Obuiam isse.i.restitisse. ¶ Populum Romanũ. Populus Romanus(inquit) nõ bñ faciet si me phibet iniuriã mihi illatã repellere:qđ iure gẽtium cõcedit̃ unicuiq;. Nam ius gentiũ: & ius naturale est:ut unicuiq; uim ui repellere liceat. ¶ Ab iure gentiũ sese phibuerit:uidelicet: si prohibuerit:quominus uim ui repellã: qđ apud omnes gentes licet. Nã ius gentiũ dr̃. qđ apud oẽs gentes seruat̃. ¶ Ita:hoc modo:uidelicet cum Iugurtha ita respondisset: ¶ Vtriq;. s.legati Iugurthæ. ¶ Digrediuntur.i.ab inuicem discedunt.

togatorum fuisset:quę Numidas insequẽtes mœnib⁹ phibuit: uno die iter duos reges cœptũ. atq; patratũ bellũ foret. Iugurtha oppidũ circunsedit uineis turribusq;: & machinis oĩum generum expugnare aggredit̃. maxime festinãs tp̃s legatorũ antecape. quos ante prælium factum ab Adherbale Romã missos audiuerat. Sed postquam Senatus de bello eoꝝ accepit: tres adolescentes i Aphricam legãtur: qui ambos Reges adeant. S. Po. Q. Ro. uerbis nuncient censere. & uelle eos ab armis disceder̃. ita seseq; illis q̃ dignũ eẽ. Legati i Aphricam maturãtes ueniunt. eo magis. q; Romæ cum proficisci parant; de prelio facto: oppugnatõe Circhæ audiebant. sed is rumor clẽmens erat: quorũ Iugurtha. accepta oratione: respondit. sibi neq; maius quicquã. nec charius auctoritate senat⁹ eẽ ab adolescentia ita se enixum: ut ab optimo quoq; pbaret̃ uirtute. nõ malitia. P. Scipioni summo uiro placuisse ob easdẽ artis: a Micipsa non penuria liberoꝝ in regnũ adoptatũ esse. Cæterũ q; plæraq; bene: atq; strẽnue fecisset. eo animũ suũ iniuriã minus tolerare. Adherbalem dolis uitæ suæ insidiatum esse. quod ubi cõperisset. sceleri obuiam isse Po. Ro. neq; recte. neq; pro bono facturum. si ab iure gentium sese phibuerit: postremo de omnibus rebus legatos Ro. breui missurum. ita utriq; digrediuntur. Adherbali non fuit appellãdi copia

¶Iugurtha ubi eos. Iugurtha postquam legatos Ro. ex Aphrica discessisse cognouit: cũ uideret se Cirthã armis capere non posse: qa per naturã loci munitissima erat: uallo: & fossa mœnia circũdat. turres altas extruit: & eas p̃sidiis firmat: hoc fecit: ne quis ex urbe egredi posset: & ne cõmeat⁹ introferri possent. ¶Rat⁹ ẽ idest opinatus est. ¶Expugnare. i. uincere. ¶Vallo. Valli dicuntur fustes fossarum genere masculino. Nam munitio ipsa uallum dicitur neutro genere. nam uallum est munitio ex fustibus facta. i. ex palis. Vnde q ob fident urbes uallo: & fossa: solent eas cingere: ne oppidani subita eruptione exercitũ inuadere possint: & ne

IOAN. CHRI.

Iugurtha: ubi eos Aphrica discessisse ratus ẽ. neq; pp loci naturam armis expugnare Cirthã põt: uallo atq; fossa mœnia circũdat: turres extruit: easq; p̃sidiis firmat. p̃terea dies. noctesq;. aut p uim. aut dolis tentare. defensoribus mœnium p̃mia modo modo formidinẽ ostentare: suos hortando ad uirtutẽ erigere: prorsus intẽtus cuncta pare. Acubi Adherbal intelligit omnes fortunas suas in extremo sitas: hostẽ infestũ: auxilii spẽ nullã: penuria necessariarũ rerũ bellũ trahi nõ posse: ex his: qui unã Cirthã p̃fugerãt. duos maxĩe impigros delegit. eos multa pollicẽdo. ac miserando casum suũ ↄfirmat: uti p hostiũ munitiones noctu ad p̃ximũ mare. deinde Romam p̃gerent. Numidæ paucis diebus iussa efficiũt. Lr̃æ Adherbalis in senatu recitate. quarũ sententia hæc fuit.

On mea culpa sæpe ad uos oratum mitto. Pa. Conscri. sed uis Iugurthæ subegit: quẽ tãta libido extinguẽdi me inuasit. ut neq; uos. neq; deos immortales in aĩo hẽat. sanguinẽ meũ quã oĩa malit. itaq; iam qntũ mẽsẽ socius. & amic⁹ Po. Ro. armis obsessus teneor. neq; Micipsæ p̃ris mei bñficia. neq; ur̃a decreta auxiliãt. ferro: an fame acrius urgear. incertus sũ. Plura de Iugurtha scribeꝛ dehortat̃ fortuna mea. etiam añ exptus sũ

cõmeatus ex aliqua parte introduci possint: ne ue multitudo possit exire: atq; ita ad famem ciuitas deducatur: ut ea necessitate deditionem facere compellatur. ¶Præsidiis. Præsidium dicitur a præsidendo. Est autẽ præsidium electa militum multitudo ad custodiam alicuius: uel urbis: uel arcis: uel castelli: uel alterius cuiuspiã loci mũiti posita. ¶Firmat. i. munit. ¶Dies noctesq;. i. per diẽ: & per noctem. ¶Tentare: pro tentabat more suo. ¶Defensoribus. promittebat ingentia præmia his: qui urbem defendebant: si eam sibi tradere uellent. ¶Modo. i. aliqñ. ¶Intentus. i. solicitus. ¶Adherbal. Ordo ẽ Adherbal delegit duos maxime impigros ex his qui profugerant secũ una Cirtham: & confirmat eos multa pollicendo: & miserando casum suũ: uti noctu pergerent ad mare per munitiones hostiũ: dehinc p̃gerent Romã. ubi p postq̃ cognoscit oẽs suas fortunas. s. esse in extremo: & hostẽ infestũ. s. esse: nullã spem auxilii. s. esse: & bellũ trahi nõ posse penuria reꝝ necessariaꝝ. Sensus patet. Cũ (inquit). Adherbal uidit se ad extremũ eẽ deductũ: nec haberẽ spẽ aliquã auxilii: & obsidionẽ diutius ferre non posse: p̃ter inopiã rerum necessariarum. duos uiros Romã misit: cum lr̃is ad senatũ. ¶Oẽs fortunas suas. i. statum suũ. ¶Sitas. i. positas eẽ. ¶Hostem infestum. i. hostem in exitiũ suũ paratũ: & perseuerantẽ. ¶Penuria. i. inopia. ¶Rerum necessariaꝝ: qa necessaria ad uictum iã deficere ĩcœpant. ¶Trahi. i. p̃lõgari. ¶Impigros. i. strẽnuos. ¶Miserãdo cãum suũ. i. ĩcõmiserationem ducendo. ¶Confirmat. i. ĩducit. ¶Paucis diebus iussa efficiunt: quia paucis dieb⁹ Romam uenerunt cum lr̃is Adherbalis ad Senatum. ¶Iussa. i. præcepta: que præceperat Adherbal. ¶Quarum sententia. Salustius non uerba sed sententias lr̃arum Adherbalis ponit.

On mea culpa: idest propter meam culpam. In hac epistola beniuolẽtiam captat a senatu: & inodium aduersariũ adducit: cum eius crudelitatem ostendit. & superbiam. ¶Oratum: idest ad orandum. ¶Vis: uiolentia. ¶Subegit. idest coegit. ¶Extinguendi: idest occidẽdi. Ecce crudelitatem Iugurthæ ostẽdit. ¶Inuasit: idest incessit. ¶Neq; uos neq; deos. i. nec deos: nec homines ueretur. ¶Sanguinem meum. i. uitam. ¶Malit: idest magis uelit. ¶Itaq;: quia cupit me extinguere: iõ jam menses quinq; me obsidet. ¶Socius: per hoc ostẽdit sibi a senatu auxilium deberi. Et est argumẽtum a partibus iusticiæ: uidelicet a gratia. ¶Neq; patris mei. Contra Iugurtham non opitulatur mihi: q̃ a p̃re meo ipse in filiũ adoptatus est: neq; q̃ uos decreuistis: quam partem regni quisq; possideat. sed calcata pietate: & decreto uestro neglecto: me regno expulit: & uitam mihi auferre conatur. ¶Beneficia: scilicet in Iugurtham: quia Iugurtha a patre meo in filium adoptatus: & assumptus est: & hoc nihil mihi prodest: quia Iugurtha impius: & immemor beneficii sanguinem meũ quærit. ¶Decreta uestra: id qđ uos decreuistis: uidelicet ut uterq; partem illam regni teneat: quã legati Romani assignauerunt: ipse Iugurtha hoc negligit: & regnum meũ inuasit. ¶Ferro: an fame. Ingentibus malis se premi dicit: ferro: & fame. ¶Acrius. i. uehementius. ¶Vrgear. i. premar. ¶Incertus sum. i. nescio: dubius sum. ¶Dehortat̃ fortuna mea. s. ĩfœlix: & aduersa fortuna dehortat̃ me plura scribere de Iugurtha: qa timeo ne mihi nõ credat̃. Nã ita euenire solet: ut miseris & infœlicibus parum credatur.

IOAN. CHRI. ¶ Parum fidei miseris esse.i.parum credi miseris:sicuti ego sum regno: & fortunis oibus spoliatus. ¶ Nisi tm intelligo:ac si diceret:Nescio utrũ mihi credatis id:qd scribo de Iugurtha.Sed hoc certe scio. ¶ Aliud ẽt pter me Iugurthã q̃rere.Nam q̃rit hoc:qũo regnum Numidiæ:qd ẽ uestrũ: sibi usurpet. Quare si mihi auxilio esse non uultis:saltem rebus uestris prouidete.Tantũ illud a uobis peto:ut me ex manibus eius eripiatis & hoc est:qd dicit.Et ex hoc loco maxime attentos facit eos:ad quos scribit.Dicit.n.hoc ad eos pertinere: de quo agitur. ¶ Nisi tantũ.i.solũmodo. ¶ Illum.s.Iugurtham. ¶ Supra q̃ ego sum petere.intelligo inqt Iugurthã plus q̃ ego sũ q̃rere:nõ solũ me q̃rit:sed ẽt aliud.Et ita senatũ ualde sollicitũq̃ reddit: ne diutius tardet ꝯtra Iugurthã ꝓuidere. Dicit.n. Iugurtha q̃rit aliud q̃ me.Et quid est illud: qd quærit? imperiũ Numidiæ:qd est uestrum:sibi usurpare quærit. ¶ Petere.i.quærere. ¶ Supra q̃ ego sum.i.plus q̃ ego sum. ¶ Neq3 simul amicitiã uestrã:& regnũ spare meũ.Ego intelligo: ꝙ Iugurtha hæc duo simul spare nõ põt: uidelicet:ut & amicus uester sit:& regnũ meũ teneat:atq3 usurpet.Nouit.n.& itelligit Iugurtha: si fieri nõ posse:ut me regno spoliet. & sit uester amicus.Et quãobrẽ.Quia cũ ego iunctus sim societate & amicitia cũ populo Romano:apte intelligit:se eẽ uestrũ inimicũ:si me regno spoliauerit:ius.n.societatis.& amicitiæ hoc exigit ut q mihi hostis ẽ:is ẽt uester sit hostis. Cũ aũt nũc Iugurtha me regno spoliauerit:apte se hostem po.ro.esse demõstrat: atq3 fatet: ꝙ si hostis uester est Iugurtha:uidete. ne regnũ Numidiæ:qd ẽ uestrũ:sibi usurpet.Et hoc est qd dicit. ¶ Neq3 simul.Et itelligo illũ Iugurthã nõ spare simul amicitiã uestrã:& regnũ meũ:qa amicus uester eẽ nõ põt simul:& tenere regnũ meum.Et hæc est rõ:qa ego sũ amicus & socius populi Romani.ut necesse sit:eũ esse uestrũ inimicũ.q mihi inferat iniuriã. ¶ Verum grauius existimet:nemini occultũ est:ac si diceret.Cũ Iugurtha intelligat se amicitiã uestram simul:& regnum meũ hr̃e nõ posse.i.cũ Iugurtha intelligat se nõ posse uestrũ amicũ esse simul:& mihi inimicũ:quis non intelligit:cũ me regno iam spoliauerit:illum factũ esse uestrũ inimicũ:& hostẽ.Si aũt uester hostis est factus: quis hoc quoq3 nõ inteligit illum aliud q̃rere:q̃ me:uidelicet regnũ Numidiæ:qd est uestrũ.Et hoc est:qd dicit. ¶ Verum grauius existimet.nemini est occultum.i.nemo ignorat:an grauiꝰ aliqd cogitet Iugurtha. i.nemo ignorat:an maius qddã quærat Iugurtha q̃ ego sum.Vult.n.Adherbal ꝓbare hoc. & cõcludere:ꝙ Iugurtha q̃rit aliud:q̃ se Adherbalẽ.uidelicet regnũ Numidiæ:qd est populi Romani:ut senatus cito ꝓuideat:qñ res sua agitur.Nam in initio,ꝓbat hoc Adherbal:qd dicit:uidelicet Iugurthã:aliud q̃rere:quam se Adherbalem.Et hoc,ꝓbat ab ante acta:ac si diceret. Iugurtha hoc facere cõsueuit.cum aliquem regno spoliauit.statim aggreditur aliũ:& ppea cum me regno spoliauerit.qs dubitabit:qn regnum Numidiæ. qd ẽ uestrum :statim inuadat.imo illud iam armis tenet:nisi cito prouideatis. Iugurtha.n.habet hanc consuetudinem.ut cũ aliquẽ regnum spoliauerit:statim aliud aggrediat:ꝓbat ab exemplo dicens: Iugurtha prio Hiempsalem fratrem meũ interfecit.deinde me regno expulit: ¶ Nam in initio:uere dico: ꝙ cũ Iugurtha me regno spoliauerit.nemo ignorat:qn grauius aliqd facere cogitet:qa sic facere consueuit.Nam in initio Hiẽpsalẽ occidit:deinde me regno expulit. ¶ Quæ sane fuerint nr̃æ iniuriæ:nihil ad uos.Color est.q uocatur occupatio.q̃ fit:cũ dicimus: nõ pterire:aut nõ scire.aut nolle dicere.inde qd nũc maxime dicimus:ut hi loco. Adherbal cõmemorat iniurias acceptas a Iugurtha:ut ostẽdat eas ad senatũ ptinere.qñ quidem ipse Adherbal socius est:& amicus populi romani.Et tñ dicit iniuriæ:quas intulit Iugurtha nr̃æ sint.i.ad nos tãtũmõ ptineãt: ¶ Nihil ad uos.s.ptineãt.ac si diceret:d̃ iiuriis nr̃is:nolite eẽ solliciti:s3 solliciti este d̃ regno Numidiæ.qd ẽ uestrũ.qd nunc Iugurtha armis tenet. ¶ Nihil ad uos.s.ptineant iniuriæ nostræ: p occupationem monet Senatũ:ut iniurias illatas a Iugurtha ulciscatur:& tñ negare uidetur. ¶ Verum.ac si diceret.si de nostris iniuriis nõ curatis.saltem de regno Numidiæ:quod est uestrum curam habete. ¶ Vestrum reg. s.Numidiæ:sicut supra dixit.Administrationem regni uult esse suam: sed regnum ipsum uult esse Populi Romani. ¶ Quanti fecerit.i.q̃ti æstimauerit. ¶ Pericula mea declarant.non.n.essem in his periculis. si uerba legatorũ obseruasset. ¶ Quid reliquum.id est quid supest.quod restat: per quod Iugurtha moueri possit. ¶ Nisi uis uestra.i.potentia uestra. ¶ Nam ego qdem.Ordo est.Nam pro quia.& hec quæ ego scribo. & illa:quæ ante sum questus in senatu:uana forẽt potius.idest potius essent falsa.quam miseria mea faceret fidem uerbis.ac si diceret.uos potestis credeř id eẽ uerum .quod scribo.qa calamitas & miseria mea facit.ut credatis.Sed utinam:& hæc:quæ nũc scribo.& ea quæ conquestus sum in senatu de Iugurtha. cum essem Romæ:essent falsa potius q̃ miseria mea faceret fidem uerbis.uellẽ:ut id:quod scribo.non ẽt uerbis potius q̃ ut ex miseria mea credatis.uerum esse qd scribo.

parum fidei miseris esse.nisi tantũ intelligo illũ: supra quã ego sum petere.neq3 simul amicitiam uestram.& regnũ meũ spare.ut grauius existimet nemini occultũ est.Nam in initio occidit Hiempsalem fratrẽ meum.deinde patrio regno me expulit.quæ sane fuerint nostræ iniuriæ . nihil ad uos. Verum nunc regnum uestrum armis tenet. Me quem uos imperatorem Numidis posuistis.clausum obsidet.Legatorũ uerba quãti fecerit pi̇cula mea declarãt.qd reliquũ.nisi uis uestra.q̃ moueri possit:Nam ego quidẽ uellem. hæc quæ scribo. & illa.quæ antea in senatu questus sum. uana forent.potiusquã miseria mea fidem uobis faceret.

IO AN. CHRI.

¶Sed quoniam in eo natus sum. Ordo est. Sed ego iam deprecor: ut euadā nō mortē: neq̧ erūnas: sed tantūmō īperiū inimici & cruciat⁹ corpis: quoniā sum natus eo. i. ad id: ut essem oñtui sceleꝝ Iugurthæ. Sēsus pēdet a supiori: nā antea p occupationē hoc dixit. nolo uos de me: & de meis iniuriis esse sollicitos: ac si diceret non peto: ut me restituatis in regnū: qa nolo uos de me esse sollicitos: tantūmodo de regno Nūidiæ: qđ est uestrū: este sollicit: qa qtū ad me attinet: unū solū a uobis peto. ut me de manibus impiis Iugurthæ eripiatis: ne si in ptāte: & man⁹ eius uenero uitā in tormētis & cruciatib⁹ finire cōpellar.

Sed quoniā in eo natus sum: ut Iugurthæ scelerū ostētui essē: nō iā mortē: neq̧ erūnas: tantūmō imperiū inimici: & cruciatus corpis depcor. Regno Pa. Cōscri. Numidiæ: qđ uestrū ē: uti libet cōsulite: me māib⁹ ab ipiis eripite: p maiestatē īperii: p amicitiæ fidē: si ulla apđ uos memoria manet aui mei Massinissæ. His litteris recitatis. fuere: q exercitū in Aphricā mittēdū cernerēt: quamprimum Adherbali subueniēdum: interim de Iugurtha cō suleretur: quoniā legatis non paruisset: Sed ab iisdem regis fautoribus summa ope enixum est: ne tale decretum fieret: ita bonum publicum: ut plærisq̧ negociis solet: priuata gratia deuictū. Legantur tamē in Aphricā maiores natu nobiles: āplis honoribus usi: in quibus fuit. M. Aemilius Scaurus: de quo supra memorauimus: homo consularis: & tum in Senatu potētes principes. Hi: & qđ Iugurthæ res ī iuidia erat: simul & a Nūidis obsecrati: triduo nauē ascēdere: deide breui. Vticā appulsi: lras ad Iugurthā mittūt: q̄ ocissime ad puinciam accedat: se ad eū ab Sēatu missos. Ille ubi accepit hoīes claros: quoꝝ auctoritatē Ro. pollerē audierat ꝯtra icœptū suū uēisse: prio cōmot⁹ metu atq̧ libidie diuers⁹ agitabaṫ. Tiebat irā sēat⁹: ni puisset legatis: porro aīus cæc⁹: cupidie ad icœptū scel⁹

¶Eo nat⁹ sū. ac si diceret: qm̄ fatali quadā necessitate ad hoc natus sum: & ad hāc miseriā me uenire oportebat: ut Iugurtha in me potissimū sua scelera ostētaret. ¶Sce. ostētui eēm. i. ut eē₃ ad oñtationē sceleꝝ Iugurthæ: qa Iugurtha sua scelera ī me potissimū oñtat. ¶Inimici. s. Iugurthæ. ¶Impe. ptātē: supbiā: & dñationē. ¶Euadā. i. effugiā. ¶Reg. Numidiæ: qđ uestrū est: uti libet cōsulite. ¶Color est: q dr̄ pmissio: q fit: cū ī dicendo nos ostēdimus aliquam rem totam tradere. & cōcederē alicuius uoluntati. Sicuti hoc loco facit Adherbal: dicit. n. de regno Numidiæ. ego nō curo: facite puidete: ut uultis: uestrū est: illud. tm̄ a uob peto: ut me de manibus impiis Iugurthæ eripiatis: & hoc pcor p maiestatē impii: & fidem amicitiæ. ¶Cōsu. puidete. ¶His lris recitatis. i. cū hæ lræ recitatæ fuissēt ī sēatu. Dicit qđ decreuit senatus: postquam litteræ Adherbalis sunt in senatu recitatæ. ¶Quidā fuetūt: q censerent exercitū: statim in Aphricam esse mittēdum. & Adherbali subueniēdum: interea in senatu decernereṫ: qđ esset faciendū de Iugurtha: q legatis nō obediuerat: sed fautores Iugurthæ īpediuerūt: ne hoc senatuscōsultū fieret. Decretū ita q̧ est: ut legati ad Iugurthā mittereṫ: q ei minarenṫ uerbis senatus: q ab oppugnatiōe desisteret. ¶Quā primū. i. cito. ¶Cōsu. i. deliberareṫ ¶Interim: uidelicet dū exercit⁹ in Aphricā mittiṫ. ¶Sūma ope. i. sūma ui. ¶Enixū ē. Nota enixū in passiua significatione ab enitor. i. conor. ¶Ita bo. publicū cōe uictū ē: & supatū gr̄a priuata. Nā bonū cōe fuisset subuenire Adherbali socio: & aīco po. ro. ¶Vt ī plærisq̧ solet negociis: sicuti fieri solet in multis reb⁹: & negociis. ¶Gr̄a priuata. i. gr̄a quorundā: q priuati fauebāt Iugurthæ pecunia ab eo corrupti. ¶Legā. i. legati mittunṫ. ¶Maiores natu. i. senes: non sicuti pauloante adolescentes. ¶Amplis. usi honoribus: ideſt p functi magnis honoribus: ut consulatu: sicuti Scaurus: qui & consul fuerat: & princeps senatus. ¶In quis. i. in quibus. ¶Hi. scilicet legati triduo nauē ascendere: pro ascenderūt: quia res erat in inuidia: & qa a Numidis obsecrati. s. fuerant. ¶Res erat inuidia. i. in odio. Nā multi moleste ferebant. q̧ Iugurtha tam sceleratus esset in Adherbalem: & tam supbus: ut legatis non paruisset. ¶A Numidis. qui uenerant ad senatum cum litteris Adherbalis. ¶Obsecrati. rogati. ¶Triduo. i. tribus diebus. ¶Vticam: est ciuitas Aphricæ: quam Romani tenebant. ¶Appulsi. i. aduecti. ¶Litteras ad Iugurtham mittunt: cuius rei ltteras mittunt. s. ut q̄ celerrime accedat ad prouinciam. ¶Quāocissime. i. quam celerrime: hoc ē ualde: & maxime celeriter. ¶Accedat ideſt ueniat. ¶Ad prouinciam. Sicuti supra dixi: ea pars Aphricæ: quam tenebāt Romani: uocabaṫ prouincia: a porro & uincendo dicta. ¶Ille ubi accæpit. Ordo ē. Ille. s. Iugurtha prio cōmotus metu: atq̧ libidine agitabaṫ diuersus: ubi p postq̄ accæpit hoīes claros uenisse ꝯtra suū icœptū: quoꝝ. s hominū auctoritatē audiuerat pollere Romæ. Cū inqt Iugurtha audiuisset hoīes sūmæ auctoritatis uenisse ad se: timerē cœpit. Sed tñ cū hoc timore erat iūcta libido pficiēdi: qđ semel incœpat: uidelicet: ut urbē Cirthā expugnaret: & Adherbalē capet: Cū ergo metus & libido Iugurthā agitarent: uicit tandē libido. atq̧ ita circundato exercitu Cirthā irrūpe conat⁹ est: sed nihil pficere potuit. ¶Pollere. i. ualere. ¶Cōtra incœptū. i. ꝯtra conatū suū: uidelicet: ut cogerēt eū desisterē ab icœpto: & a pposito suo. ¶Metu atq̧ libi. Ipse declarat: & qđ timeret: & qđ cupet: timebat senatū: nisi puisset legatis: q uolebāt eū ab oppugnatōe Cirthæ desistere: cupiebat aūt ipe urbē cape: priusq̄ ad legatos ueniret. ¶Aduer. i. in diuersas ptes. ¶Agita. i. cōmoueban. ¶Por. i. deide. ¶Cupidi. i. cupiditate. ¶Ad icœptū scelus: uidel₃: ut Cirthā urbē expugnaret: & Adherbalē capet atq̧ necaret.

IOAN. CHRI.

¶Rapiebatur: ferebatur: ducebat. ¶ Vicit tamẽ in auido ingenio prauũ consilium:qa deliberauit pri⁹ expugnare urbẽ:si ullo mõ posset:deinde ad legatos uenire. ¶ Irrũpere.i.per uim ingredi. ¶ Nititi:conatur p oppugnationẽ ingredi. ¶ Maxime sperãs:sperabat Iugurtha posse urbẽ:aut ui.aut dolis cape:si hostes diuiderent inter se.nec in uno loco simul oẽs pugnarẽt:sed sepati urbẽ diuersis i locis defenderẽt:& hoc est qđ dicit. ¶ Maxime sperãs:deducta manu hostiũ:aut ui:aut dolis sese casum uictoriæ inuẽtu⁊. ¶ Deducta manu hostiũ:i.diuisa multitudine hostiũ:q urbẽ defendebãt:uidelicet:ne in uno loco simul oẽs pugnarẽt:nã deduco significat diuido. ¶ Aut ui:aut dolus.i. aut p uim:aut p dolos:qa qñ simul oẽs in uno loco pugnãt: difficili⁹ supant:& difficilius decipiuntur. Sed si multitudo diuisa est:facilius: & uincunt. & dolis decipiunt. ¶ Qđ ubi sec⁹ pcedit. Ordo est. Ille Iugurtha uenit in puinciam: cum paucis eqtib⁹:ne amplius morãdo intẽderet. M. Scau⁊:quez plurimũ metuebat: ubi pro postq̃ qđ.i.illud secus pcedit:neq⁊ põt efficere: id qđ intẽderat.s.uti potiret Adherbalis:priusq̃ cõueniret legatos. Sensus patet. ¶ Secus pcedit i.aliter euenit.s.q̃ putabat:nã sperabat posse urbẽ cape:anteq̃ legatos cõueniret:sed non potuit ¶ Intẽderat.i.cogitauerat:& conatus fuerat: & declarat qd sit illud:qđ intenderat:uolebat.n. priusq̃ legatos cõueñiret cape Adherbalẽ. ¶ Cõueniret.i.alloqret. ¶ Adherbalis potiret.i. Adherbalẽ capet.& eũ i ptãte suã redigeret. ¶ Amplius.i.diutius. M. Scau⁊:principem legationis ¶ Incẽderet.i.exagitaret:irritaret. ¶ In puinciã dixi antea:qd sit puincia. ¶ Venit in puinciã:uidelicet Romanoruz ad legatos. ¶ At tametsi. Ordo ẽ. Ac.i.& tamẽ legati frustra discesser cõsũpta multa orone:tametsi p q̃uis graues minæ nũciabant ei uerbis Senatus:q pro quia nõ desisteret ab oppugnatiõe:quis legati ex pte senatus grauiter minarent Iugurthæ:quia nõ desisteret oppugnare Adherbalẽ:tñ nihil fecerunt sed frustra discesserũt. ¶ Ea. Ordo ẽ. Italici. uirtute quo⁊ mœnia defensabantur: confisi sese fore inuiolatos p magnitudinem po.ro. fcã deditione. suadẽt Adherbali. uti tradat se.& oppidum Iugurthæ.& suadẽt: & dico fecerũt hoc: postq̃ ea sũt audita Cirthæ:pacifcaf tm̃ uitã ab eo:& dicebãt de cæteris fore curæ senatui. ¶ Qui urbẽ Cirtham defendebãt magna ex pte erãt Italici. Igitur hi cũ uiderent legatos frustra discessisse:nec spẽ auxilii Adherbali eẽ relictã suadẽt ei:ut & se & urbem Iugurthæ tradat:hoc pcõ:ut uitã sibi relinquat. Adherbal q̃uis crederet Iugurtham fidẽ nõ eẽ seruatu⁊:tñ qa illi Italici:q hoc suadebãt Adherbali, cogere ẽt poterãt:ille nolẽs fecit:sicuti illi hortabant.& tradidit se Iugurthæ:Quo fcõ stati Iugurtha ɔtra fidẽ Adherbalẽ interfecit. ¶ Ea.i.illa res:uidelicet q̃uo legati frustra discessissent:re infecta. ¶ Confisi. Spabãt Italici:si deditio fieret:se nihil mali passuros eẽ:sed fore oĩno iuiolatos a Iugurtha:qa erãt Italici sub impio Ro.ɔstituti. ¶ Tantũ ab eo uitã paciscaf.i.solũ ex pcõ uitam petat. ¶ De cæteris.s.reb⁹ Italici dicebãt. O Adherbal: si uitã seruaueris:satis ẽ.cætera senatus curabit. ¶ At ille. Ordo ẽ. At.i.sed ille fecit deditionẽ:ita ut Italici cẽsuerãt:qa ptãs cogẽdi erat penes eosdẽ: si ille aduersaret.tametsi.p q̃uis ille rebat:oĩa potiora fide Iugurthæ. Adherbal q̃uis đ fide Iugurthæ dubitaret:uidelicet illũ nõ seruatu⁊ id:qđ pmitteret:tñ qa uidebat fore:ut si nollet:cogeret p uim ab ipis Italicis:tradidit se:& urbẽ Iugurthæ. ¶ Tametsi oĩa potiora fide Iugurthæ:rebat.i.q̃uis putabat oĩa esse meliora: quam fidem Iugurthæ. Videbat Adherbal:se nihil peius facere posse.q̃ se fidei Iugurthæ cõmittere:qa sciebat illũ nõ eẽ seruatu⁊ fidẽ. ¶ Penes eosdẽ.i.apud eosdẽ.s.Italicos:qa si noluisset Adherbal tradere se:& urbẽ Iugurthæ: sicuti uolebãt:ipm coegissent:uel ipsi urbẽ tradidissẽt. ¶ Necat:interficit. Dicit qd fecerit Iugurtha:postq̃ Adherbal ei urbẽ tradidit.prio ipsũ Adherbalẽ interfecit:deinde oẽs Numidas adultos: & negociatores:qui armati defenderãt urbẽ:Italicos seruauit:qa timebat Romanos. ¶ Oẽs puberes.i.adultos. Puberes dicunt q ad eam ætatem uenerũt:ut iam primam barbæ lanuginẽ emittant. ¶ Omnes Numidas:uidelicet q habitabant Cirthã. Nam Cirtha est ciuitas Numida⁊. ¶ Nego.q nõ erãt ciues:nec icolæ Cirthæ:sed aduenæ & pegrini.q tñ & ipsi urbẽ defensauerãt. ¶ Promiscue.i. mixtim.pariter:sine dria.qa sic pegrinos sicuti incolas necauit. ¶ Vti qsq⁊ armatus obuius fuerat. sicuti quisq⁊ armatus sibi restiterat in expugnatione urbis.

rapiebatur. Vicit tñ in auido ingenio prauũ consilium. Igit exercitu circundato: summa ui Cirthã irrũpere nititur: maxime sperãs: deducta manu hostiũ:aut ui:aut dolis sese casum uictoriæ inuẽturũ. Qđ ubi secus pcedit:neq⁊ qđ intẽderat: efficer põt:ut prius q̃ legatos cõueniret. Adherbalis potiret:ne ampli⁹ morãdo Scau⁊:quẽ plurimũ metuebat: incenderet: cũ paucis equitibus in prouinciam uenit. Tametsi senatus uerbis minæ graues nunciabantur:quod ab oppugnatione Cirthæ nõ desisteret:multa tamen oratione consumpta:legati frustra decessere. Ea postquam Cirthæ audita sunt. Italici:quorum præclara uirtute mœnia defẽdebantur:confisi:deditione facta: propter magnitudinem Populi Romani:inuiolatos sese fore. Adherbali suadent:uti se: & oppidum Iugurthæ tradat:tantum ab eo uitam paciscatur. de cæteris senatui curæ fore. At ille tametsi omnia potiora fide Iugurthæ rebatur:tamen quia penes eosdẽ si aduersaret: cogẽdi ptãs erat:ita uti cẽsuerãt italici deditionẽ facit. Iugurtha i primis Adherbalẽ executu⁊ necat. deiñ oẽs puberes Nũidas. atq⁊ negociatores pmiscue:uti qsq⁊ armat⁹ obui⁹ fuerat. iterfec

¶Quod postq̃. Cũ(inquit) Romæ cognitũ eẽt:quid fecisset Iugurtha:uidelicet q̃uo Cirthã p deditionem accepisset:& cõtra fidẽ Adherbalẽ regẽ necasset:& cedẽ ingentẽ hoĩum ppetrasset: senatus tractare cœpit: quid de ipso faciendũ esset. Fautores Iugurthæ:ne aliqd decerneret̃ elabotabant:ipsi:& grã:& contentione quantũ poterãt:trahebant:& atrocitatẽ facti Iugurthæ mitigabant. ¶ Quod post. Ordo est:iidem illi ministri regis seruiebãt: atrocitatẽ facti iterpellando:& trahendo tp̃s sæpe gratia:interdũ iurgiis. ¶ Postq̃ qd'.i. illud est cognitum Romæ:& postq̃ res cœpit agitari in senatu. ¶ Agitari.i.tractari:discuti. ¶ Ministri.i. fau- JOAN. CHRI.

Q d' postq̃ Ro. cognitũ ẽ: & res in senatu agitari cœpit:iidẽ ministri regis iterpellãdo: ac sæpe grã iterdũ iurgiis trahẽdo tp̃s:atrocitatẽ facti lęniebãt. ac ni. C. Mẽmi9 Tri. Ple. designat9 uir acer:& infestus potẽtiæ nobilitatis. Populũ Ro. edocuisset:id agi:ut p paucos factiosos Iugurthę scel9 cõdõaretur: pfecto oĩs iuidia i platãdis cõsultatiõib9 dilapsa foret. Tanta uis grã: atq; pecuniæ regis erat. Sed (ubi senat9 delicti cõscientia populũ timet) lege Sempronia puinciæ futuris Cõsul. Numidia: atq; Italia decretę sũt. Cõsules declarati. P. Scipio Nasica. L. Calphurnius Bestia. Calphurnio Numidia. Scipioni Italia obuenit. Deinde exercitus: qui in Aphricam portaretur: scribitur: stipendiũ: alia: quæ bello usui forẽt: decernũt̃. At Iugurtha

tores:qui corrupti erant pecunia. ¶ Interpellando.i. impediendo: interpellare pprie est mediã alterius orationẽ:uel actionẽ interrũpere. ¶ Sæpe grã:qa nõnũq̃ fautores regis senatores priuatim benigne & suppliciter rogabant:ut amore: grã sui:nihil cõtra Iugurthã decernere uellent. ¶ Interdũ iurgiis:i.cõtentiõibus: quia fautores regis aliqñ non priuatim:sed publice in senatu cãm Iugurthæ defendebãt:aperte resistẽtes his: qui aliqd contra Iugurthã dicebãt esse decernẽdum. ¶ Trahendo.i. prolongando: prolatãdo. ¶ Atrocitatẽ:asperitatẽ.inuidiam:nihil enĩ tam asperũ:& tã graue est:quod diuturnitate tpis leue:& molle nõ fiat. ¶ Ac nisi:ordo est: profecto oĩs inuidia foret dilapsa platandis cõsultationibus:tanta erat uis grã:& pecuniæ regis:nisi Caius Mẽmius designatus tribunus plæbis: appositiue:uir acer:& infestus potentiæ nobilitatis:docuisset populũ Romanum:id agi:ut scelus condonaretur Iugurthæ per paucos factiosos. Tribuni plæbis primum creati fuerunt ad defensionem plæbis contra uim consulum: & nobilitatis:hominum tribunorum magna erat potestas adeo:ut si totus senatus aliquid decerneret:solus tribunus plæbis intercedendo illud ipedire posset. Cũ ergo Caius Mẽmius tribunus plæ. designatus uideret maiorẽ partẽ senatus & nobilitatis ita corruptã:ut scelus Iugurthæ impunitum relinqueret̃:populum ad cõtionẽ uocauit:& ei exposuit:quemadmodũ per paucos potentes & amicos Iugurthæ:id tractaretur:ut scelus Iugurthæ impunitũ relinqueretur. Quo factũ ẽ: ut senatus populũ timẽs:statim decerneret:ut cõsul cũ exercitu in Aphricã mitteret̃ cõtra Iugurthã. Et hoc est quod dicit. ¶ Tribunus plæbis designatus.i. electus:& creatus. Nõdum enĩ inierat magr̃atum:sed tãtũmodo creatus erat tribunus plæbis. ¶ Acer.i. fortis.& uæhemens. ¶ Infestus potẽtiæ nobilitatis.i. aduersus: & contrarius potentiæ nobiliũ. Mẽmius moleste ferebat tantã esse potentiã senatus:ut puincias regeret:& totã rẽpu. pro arbitrio suo gubernaret:iõ erat aduersus:& inimicus potẽtiæ nobiliũ. ¶ Id agi: idest tractari. ¶ Iugurthæ scelus cõdonaret̃.i.ut Iugurthæ scelus nõ puniret̃:nã scelus dicit̃ cõdõari:qñ ipunitũ relinq̃t̃. ¶ Omnis inuidia prolatandis cõsultationibus dilapsa foret. Vnũquodq; scelus:qñ recens est:atrox & indignum:punitiõe dignũ uidet̃:sed si in longũ punitio differt̃ atq; ptrahit̃:per diuturnitatẽ tpis atrocitas sceleris & inuidia minuit̃. Fautores igit̃ & amici Iugurthæ:quotiens in senatu de ipso agitabat̃:dabant operã: ut nihil decerneret̃:sed in aliud:atq; in aliud tp̃s differret̃:& ita tp̃s deliberatiõis plõgando sensim atrocitatem facti Iugurthæ:& inuidiã minuebãt. ¶ Omnis inuidia.i. odiũ. ¶ Prolatãdis cõsultatiõibus.i. plongãdis:& ptrahendis deliberationib9. ¶ Dilapsa foret.i. effugisset. ¶ Sed ubi:ordo est. Numidia atq; Italia puinciæ decretæ sunt futuris cõsulibus:lege Sẽpronia.ubi p postq̃ Senatus timet populum:conscientia delicti: ¶ Prouinciæ populi Roma. gerebant̃:aliæ p cõsules:uel pcõsules:aliæ p p̃tores:digniores puinciæ gerebãtur per cõsules:Sẽpronius Gracchus cõsul legẽ tulerat:ut Italia & Numidia puinciæ regerẽt per consules. Cum ergo Senatus intelligeret populũ per. C. Mẽmium tribunũ plæbis eẽ cõmotum:timere cœpit:& statim decreuit secundũ legẽ Semproniã:ut qui proxime cõsules electi essent:Italiam & Numidiã puincias regendas haberẽt. ¶ Consules declarati sunt. P. Scipio Nasica &. L. Calphur. Bestia: hi puincias inter se ptiti sunt. Calphurnio Numidia: Scipioni Italia per sortẽ euenit. ¶ Delicti cõscientia:nã quia Senatus sciebat se peccasse ppterea timebat populũ. Sciebat enim Senatus partẽ maiorẽ Iugurtha esse corruptã: & iõ non puniri scelus ei9: queãdmodum & iusticia & dignitas populi Rom. exigebat. Et hoc erat delictũ. ¶ Decretæ: idest deliberatæ. ¶ Deinde exercitus:ostendit quanta celeritate prouiderit Senatus cõtra Iugurthã postq̃ timere cœpit populum. ¶ Portaretur:idest nauibus uæheretur per mare:nam mare diuidit Aphricã ab Italia. ¶ Stipendium:stipendium dicitur merces & præmium militare. ¶ Vsui.i. utilitati. ¶ Decernunt̃:deliberantur: statuuntur. At Iugurtha:ita quidem Senat9 decreuerat:ut consul cũ exercitu cõtra Iugurtham i Aphricam iret. ¶ Sed Iugurtha cum hoc intellexisset:filium suum:& duos familiares legatos misit ad Senatum. ordo est. At Iugurtha mittit filium & duos familiares cum eo legatos ad Senatum:nuncio accepto contra spem:quippe pro quia cui hæserat in animo:omnia uenum ire Romæ.

IOAN. CHRI.

¶ Contra spem nuncio accepto:idest cũ nuncium accepisset cõtra spem:quia nõ sperabat Iugurtha: ꝙ Senatus contra se exercitũ mitteret:qa hoc fixum hẽbat in animo:ꝙ omnia Romæ eẽnt uenalia:idest oĩa Romæ uenderẽtur. Cũ ergo Iugurtha hoc haberet in animo:ꝙ oĩa Romæ uenderent:spabat se pecũiis posse redimere ĩpunitatẽ sui sceleris:quia Adherbalẽ primo regno spoliauerat:postea interfecerat. Sed ubi uidit Senatum decreuisse:ut exercitus contra se mitteretur:statim legatos ad eũ misit. ¶ Cui hæserat in animo:idest cui fixum erat in animo. Et quid erat fixum: hoc quod sequitur:uidelicet omnia uenum ire: idest oĩa uendi Romæ. ¶ Venum ire:idest uenire hoc ẽ uendi. ¶ Hisq;:ordo est. Et præcepit his : scilicet legatis:ut ipsi aggrediantur oẽs mortales pecũia: ũti ꝓ sicut p̃cepit illis.s. legatis: quos miserat .s. Romanis:interfecto Hiempsale. Iugurtha totã suam spem habebat in pecunia sua : & auaritia Romanorum nobiliu;. Dicit ergo Iugurtha sicuti quando Hiempsalẽ interfecit:legatis quos Romam misit præcepit:uti corrumperent pecunia quoscunq; ciues nobiles possent:sic etiã p̃cepit his legatis:quos nunc misit. ¶ Omnes mortales aggrediatur pecũia:idest omnes homines pecunia corrumpere temptent. ¶ Qui:ordo est. Senatus est consultus a Bestia cõsule:ne.i.an placeret legatos Iugurthæ recipi mœnibus : postq̃ qui:idest illi aduentabant Romam:Bestia consul cum audiuisset legatos Iugurthæ Romam appropinquare. Senatum conuocauit:& eu; rogauit:an placeret:ꝙ legati Iugurthæ inter urbẽ reciperentur. Senatus decreuit:ꝙ non reciperentur iter urbem:nisi uenissent:ut regnum Iugurthæ & ipsum Iugurtham traderent & dederent populo Romão:ꝙ si uenissent propter hoc: spatio decem dierum ab Italia recederent. ¶ Aduẽtabant:idest appropinquabant. ¶ Consultus .i. rogatus. ¶ A Bestia.L.Calphurnius Bestia consul erat:ut antea dixit. ¶ Mœnib⁹:idest iter mœnia. ¶ Neq;:scilicet Senatores. ¶ Ipsum.s.Iugurtham. ¶ Deditum:dedere est tradere. ¶ Ex Senatus decreto nunciari iubet:idest Cõsul iubet: ut legatis nuncietur: quemadmodum decreuisset Senatus. ¶ Infectis:idest nõ perfectis. ¶ Interim: dum legati Iugurthæ i Aphricam redeunt:Calphurnius Bestia consul exercitu præparato:eligit homines nobiles & potentes: quos secũ ducat in Aphricam & in Numidiam:& ideo nobiles & potẽtes elegit:ut si quid minus laudabile fecisset:eorꝫ auctoritate tegeret. ¶ Parato.i.p̃parato. ¶ Legit.i.elegit: ¶ Factiosos.i.potentes: factiosi dicũtur qui multos habent sui studiosos:& complures sibi adhærentes. Quorum auctoritate:quæ deliquisset munita fore sperabat. Sic enim solet euenire:ut si quis socium habeat magnũ aliquem & potentẽ:uerũ etiã si male faciat:tamẽ tolleretur:& recte factum putetur ꝓpter auctoritatem potentis illius uiri:quẽ habuit socium. ¶ Munita.i.tecta. ¶ Supra memorauimus. Nam supra mores Scauri descripsit. ¶ Memorauimus.i. dixim⁹. Nam uere dico ꝙ Calphurnius Bestia hoĩes potentes elegit:quos secum duceret: ut si quid peccasset: eorꝫ auctoritate se defenderet. Quia ipse cõsul habebat quidẽ multas uirtutes:sed habebat uitium auaritiæ: quo uitio omnes uirtutes impediebantur:& ideo facile peccare poterat: ac ꝓpterea se potẽtibus uiris munierat. ¶ Artes.i.uirtutes. ¶ Præpediebat.i.impediebat. ¶ Patiens laborũ.s.erat. ¶ Acri.i. uehementi: ¶ Belli haud ignarus.i.peritus belli. ¶ Firmissim⁹.i.fortissimus. ¶ Sed legiões. Dicit qũo exercitus i Aphricã trãsuectus sit. ¶ Igitur.s.postq̃ exercitus in Aphricã traductus est. ¶ Cõmeatibus:cõmeatus dicuntur ea quæ ad uictũ sũt necessaria:uulgo uictualia nũc appellãt. ¶ Sed ubi Iugurtha:ita qdẽ Calphurni⁹ Bestia cõsul cũ exercitu Numidiã ingressus multos hoĩes & aliquot urbes cæpit. Sed Iugurtha ubi hoc ĩtellexit legatos ad consulẽ misit:qui illũ pecunia corrũperent:& asperitatẽ ac difficultatẽ belli ei monstrarent:quo facto statim anim⁹ ad auaritiã ꝓnus mutatus ẽ. Ordo est:sed aĩus æger auaritia facile ẽ cõuersus:ubi ꝓ postq̃ Iugurtha cœpit temptare.s.eũ pecunia ꝑ legatos:& cœpit oñdere aspitatẽ belli:qd̕ administrabat. ¶ Pecunia.i. cũ pecunia. ¶ Temptare.i.experiri. ¶ Administrabat.s.cõsul. ¶ Animus.s.consulis. ¶ Aeger.i.infirmus. ¶ Auaritia .i. ꝓp auaritiã. ¶ Cæterũ:cõsul accepit sibi socium.M.Scaurum:ut omnia ex consilio & auctoritate eius faceret.

cõtra spẽ nũcio accepto: quippe oĩa:cui uenũ ire Romæ in aĩo hæserat:filiũ & cũ eo duos familiares ad sẽatũ legatos mittit. Hisq; uti illis quos Hiẽpsale ĩterfecto miserat:p̃cepit:oĩs mortales uti pecunia aggrediant̕. Qui postq̃ Romã aduẽtabãt: senatus a Bestia cõsultus ẽ:placeret:ne legatos Iugurthæ recipi mœnib⁹. Hiq; decreuere si regnũ: ip̃mq; deditũ uenissent: uti dieb⁹ ĩ ꝓxĩs decẽ Italia decederẽt. Cõsul Numidis ex Scipione Decimo nũciari iubet:ita infectis reb⁹ illi domũ discedũt. Interim Calphurnius parato exercitu:legit sibi hoĩes nobiles factiosos:quorꝫ auctoritate q̃ deliqsset:mũita fore sperabat:in qb⁹ fuerat Scaur⁹: de cui⁹ natura & hitu supra memorauim⁹. Nã ĩ cõsule nr̃o multæ bõæq; artes aĩ & corpis erãt: q̃s oĩs auaritia p̃pediebat:patiẽs laborꝫ:acri ĩgenio:satis ꝓuidẽs:belli haud ignar⁹:fortissim⁹ cõtra pericl'a & ĩsidias:sed legiões ꝑ Italiã Regiũ:atq; ide Siciliã:porro ex Sicilia ĩ Aphricã trãsuectę sũt. Igit̕ Calphur.ĩ initio paratis cõmeatib⁹ acrit̕ Nũidiã aggressus ẽ:multos mortales & urbes aliquot pugnãdo cœpit. Sed ubi Iugurtha ꝑ legatos pecũia tẽtare:belliq;:qd̕ admĩstrabat aspitatẽ oñdere cœpit:aĩus æger auaritia:facile cõuersus ẽ: cæterꝫ socius & minister oĩum cõsiliorꝫ assumit̕ Scaurus:

¶ Qui tametsi: ordo est: qui. s. Scaurus: tñ est abstractus a bono & honesto ad prauũ magnitudine pecũiæ: tametsi pro quãuis ille acerrime impugnauerat regem a pricipio plærisq; ex factione ei⁹ corruptis. Quãuis (inquit) Scaurus a principio regẽ ĩpugnasset: & cum multi ex factione eius corrupti eẽnt: ipe tñ corrũpi nõ potuisset: tñ nũc ipse quoq; magnitudine pecuniæ simul cũ consule corruptus est: & a iusticia atq; honestate ad prauitatẽ deductus est. ¶ A principio: uidelicet qñ Adherbal rex Romã uenit: & de Iugurtha in senatu conquæstus est. Tũc enĩ Scaurus cõtra Iugurthã in senatu sñiam dixit: eũq; uæhementer ĩpugnauit: plærisq; ex factiõe eius corruptis. Tunc multi ex factione Scauri corrupti fuerunt a rege Iugurtha uel a legatis: sed Scaurus ipse corrũpi nõ potuit. ¶ A bono. i. recto & iusto ¶ Ad prauũ. i. ad prauitatẽ & iniusticiã. ¶ Abstract⁹. i. deduct⁹. ¶ Sed Iugurtha: Iugurtha a principio solũmodo qrebat: hoc quõ bellũ ꝓtraheret: nec copiã pugnandi hostibus faceret: quia se inferiorẽ eẽ intelligebat: ut si p̃lio uictus esset: regnũ amitteret. Ergo a principio in hoc tantũ elaborabat: ut bellũ ꝓtraheret: & pugnã subterfugeret. Sed postea q̃ Scaurũ pecunia corrupit: atq; illũ negocii pticipem fecit: sperare cœpit se pacẽ cũ Romanis habere posse: nã cõsul oĩa faciebat ex cõsilio Scauri sũmæ auctoritatis uiri. Scauro igitur pecunia corrupto cũ rex de pace sperare cœpisset: statuit ad cõsulẽ ire: & pñs cũ eo & Scauro tractare de oĩbus: quæ ad pacẽ ptinebant. ¶ Tantũmõ belli moram redimebat. i. solũmõ bellũ protrahebat & ꝓlongabat: pugnã subterfugiens. ¶ Precio. i. pecunia. ¶ Participẽ negocii Scaurũ accepat. i. postea q̃ Scaurũ pecunia corruperat: & negocii participẽ fecerat. ¶ Recuperãdæ pacis: quã amiserat bello sibi a Romanis illato. ¶ De omnibus pactionibus. i. pactis: quæ ad pacem pertinebant. ¶ Agere tractare cum eis: scilicet cum consule Calphurnio Bestia & Scauro socio & participe oĩum consilioꝝ consulis. ¶ Cæterum interea: uide q dicat: consul pecunia corruptus a Iugurtha: pacẽ ei se daturũ eẽ promiserat: si inter se conuenirent: sed ut cõmode de pace tractare inuicem possent: necesse erat: ut ambo in colloqum uenirent. Igiẽ Cõsul: ut Iugurtha ad se in castra ueniret: Sextũ q̃storeꝫ suũ misit in Vaccã: ubi erat Iugurtha causa fidei: puta ut fidẽ Iugurthæ daret: ꝙ sine periculo ad consulẽ in castra ueniret. Nam Iugurtha nõ uenisset ad cõsulẽ: nisi data ei fides esset a cõsule: p quã tutus ad eũ ire. Hac igiẽ de cã: cõsul Sextum q̃storẽ in urbem Vaccã misit: uidelicet ut fidẽ Iugurthæ daret: sed tamẽ simulauit se alia de cã cõsul mittere q̃storeꝫ. Finxit eni se mittere q̃storẽ: ut frumentũ accipet: ꝙ legatis Iugurthæ ĩperauerat: q ad se uenerãt: hoc aũt iõ simulauit: ne quis intelligere posset cõsiliũ suũ: & ne qs dephendere posset illũ a Iugurtha pecunia esse corruptũ. ¶ Fidei cã: uidelicet ut Iugurthæ fidẽ daret: & ꝓmitteret illũ tutũ & inuiolatũ fore: si ad consulẽ ĩ castra ueniret. ¶ Quæstor: q̃stores dicebanẽ: qui p̃erant pecuniæ publicæ: siue urbani: siue prouinciales eẽnt: a quærendis pecuniis nominati. ¶ Cuius rei species erat acceptio frumenti. Consul palã ostẽdit oĩbus se mittere quæstorem: ut frumẽtũ acciperet: quod antea legatis Iugurthæ imperauerat corã oĩbus: sed tamẽ illũ misit cã fidei. uolebat enĩ cõsilium suũ oib⁹ paucis exceptis esse occultũ. ¶ Cui⁹ rei: uidelicet: ꝙ q̃stor missus esset in urbẽ Vaccã. ¶ Species. i. color: apparebat enĩ: ꝙ quæstor missus esset ꝓpter frumentũ accipiẽdũ: cũ reuera missus eẽt pp fidẽ Iugurthæ præstandã. ¶ Quod Calphurnius palã legatis ĩperauerat: qm̃ deditiõis mora iduciæ agebanẽ. Iugurtha per legatos suos cõsuli Calphurnio mõstrauit se deditionẽ eẽ factuꝝ. Sed interea donec deditionẽ faceret a consule petebat inducias: qbus cõsul cõcessit sub hac cõditiõe: ut certam quãtitatẽ frumẽti Iugurtha daret: & hoc est qđ dicit. Tñ hæc oĩa cõposita erãt ficta a cõsule iã corrupto: ut cõsiliũ suũ oĩbus occultaret. ¶ Legatis. i. Iugurthæ. Nam supra dixit Iugurtham misisse legatos ad cõsulem. ¶ Quoniam deditionis mora. Quamobrẽ consul legatis Iugurthæ frumẽtum imperauit: quo iure hoc fecit. Quia cũ legati inducias peterent a consule: donec Iugurtha deditionẽ faceret: ille eas concessit sub hac conditione: ut Iugurtha certam frumenti quantitatẽ daret: aliter eas nequaq̃ concedebat. ¶ Deditionis mora: idest propter moram deditionis: donec Iugurtha se consuli dederat induciæ agebãtur. ¶ Igitur rex: quãdoquidem data est ei fides per quæstorem. ¶ Constituerat: idest decreuerat. ¶ In castra: scilicet Romanorũ. ordo est igitur. Rex uenit in castra: ac ille locutus pauca pñte cõsilio de inuidia sui facti: atq; ut acciperetur in deditionẽ: trãsegit: reliqua cũ Bestia & Scauro secreto. Vide quo consilio usus sit cõsul: ut uideretur facere de consilio omnium: id quod faciebat. Cum Rex uenisset in castra: statim cõsilium nobiliũ & principum conuocauit: ut toto præsente cõsilio Iugurtha peteret quod uolebat. Igitur Iugurtha præsente cõsule & toto consilio: pauca quædam de inuidia sui facti locutus est. Deinde rogauit: ut ĩ deditionẽ acciperetur. Et nihil aliud præsente consilio locutus est: sed cætera separatim cum consule Bestia & Scauro tractauit.

qui tãetsi a pricipio plærisq; ex factiõe ei⁹ corruptis acerrime regẽ ĩpugnabat: tñ magnitudine pecuniæ a bono honestoq; ĩ prauũ abstract⁹ ẽ. Sed Iugurtha ꝑmũ belli tãtũmõ morã redimebat: existimãs sele aliqđ iteri Romæ ꝑcio aut grã effecturũ. Postea ṽo q̃ pticipẽ negocii Scaurũ accepit: ĩ maximã spẽ adductus recuperãdæ pacis: statuit cũ eis de oĩbus pactionibus pñs agere. Cæteꝝ interea fidei cã. mittiẽ a cõsule Sexti⁹ q̃stor ĩ oppidũ Iugurthæ Vaccã: cuius rei species erat acceptio frumenti: qđ Calphurnius palã legatis imperauerat: quoniã deditõis mora iduciæ agitabãtur. Igiẽ rex uti cõstiterat: in castra ꝑuenit: ac pauca pñti cõsilio locutus de inuidia facti sui: atq; uti in deditionem acciperetẽ: reliq̃ cũ Bestia & Scauro secreta

IOAN. CHRI.

¶Deinde sequenti die:consul iterū cōuocato cōsilio:snīas oīum quæsiuit: nūqd eis uideretur Iugurtha in deditione accipiendus.Itaq; toto ꝑbante:& assentiente cōsilio:Iugurtha in deditionē accipit: hac cōditiōe ac pacto hoc:ut.xxx.elephātos traderet:& pec⁹:& multos equos:& paruū quoddam pondus argenti:q oia quæstori tradita sunt præsenti consilio.Nam in exercitu cū deditio aliqua facienda uel suscipienda eēt: cōuocabantur a duce exercitus capita:& princeps exercitus ueluti quæstor: legati: centuriōes:& qui i exercitu aliqua præditi erant dignitate:uel qui aliquando magistratum aliquē gessissent.Et de consilio eoꝝ faciebat:quod faciendū erat:si res postulabat:ut sententias eorum exquireret.¶Trāsegit.i. perfecit. ¶Quasi per legem satyrā.Dicendo quasi ostendit consulē hæc omnia simulasse. Nā consul simulabat se nihil facere uelle:nisi de consensu cōsilii:cum lex Satyra ē: quæ uno rogatu plura cōtinet:hoc mō placet:ut Iugurthæ fœdus feriat: in deditione Iugurtha recipiatur . Elephantos: tradat:omnes transfugas:tamen parua &pauca ad consilium referret:magna aūt & multa secreto cum Scauro peragerer.Dicit ergo: tūc consulem cōuocato consilio snīas oīum exquisiuisse: quasi legem Satyraꝫ seruare uellet:quæ iubebat Dux & Impator exercitus sententias exquireret totius consilii:cum graue aliquid deliberādum esset:præsertim cū ipsa deditio facienda uel suscipiēda esset.hoc autē ideo fecit:ut si fœdus huius deditionis improbaretur a Senatu: sicuti improbatū est:culpam a se in cōsilium reiiceret: & eam sibi cū omnibus esse cōmunem ostēderet: ¶Quæstori traduntur:quia q̄stor pecuniā publicam curat.Calphurnius dicit:quid fecerit cōsul composito bello:& pace data Iugurthæ. Romam:inqt Calphurnius profectus est:ut Comitia haberet:in quibus magistratus futuri declararentur.¶Ad magistratus rogandos. Rogare legē:uel rogare magratum est: cū quis populū rogat:& a populo petit: ut eā legem:quam fert: populus accipiat: & ascifcat ac sanciat.Sic & rogare magistratum ē:quū quis populum rogat:

trāsegit. Deīde postero díe q̄sī p Satyrā legē sententiis exq̄sitis ī deditionē accipit: sed utí ꝑ consilío īperatū erat:elephāti trigínta: pecus atq; equí multi nō cū paruo argētí pōdere q̄stori tradūtur. Calphurnius Romā ad magistrat⁹ rogādos ꝓficiscit:i Numídia & i exercitu nr̄o pax agitabatur. Postq̄ aūt res ī Aphrica gestas: qūo actæ forent: fama diuulgauit.Romę p oēs locos & cōuētus de facto cōsulis agitari: apd' plæbē grauis inuidia orta ē:pres sollicití erāt:an ꝑbarēt tantū flagitiū: an decretū consulis subuerterēt:parū constabat. Ac maxīe eos potētia Scauri:q, ís auctor:& soci⁹ Bestiæ ferebat:a uero bonoq; īpedīebat. Ac. C. Mēmi⁹:de cui⁹ libertate īgenii:& odio potētiæ nobilitatís supradixim⁹:īter dubitationē & moras senatus:ī cōcíōib⁹ populū ad uīdicādū hortari:monere populū Romanū:ne rēp.ne libertatē sua deserērēt:crudelía & supba multa facinora nobilitatis ōndere: ꝓrsus ītēt⁹ oino plæbis aīum accēdebat: sed quōiā ea tēpestate Rōę Mēmii facūdia clara

& ab ipso populo petit:ut hunc uel illū magistratū creet:siue cōsul:siue ptor:siue quæstor: siue quicūq; ali⁹ magistratus sit creandus. Quo facto cū candidati:hoc est illi qui petebant magistratum:populo sigillatim supplicassent:ut sibi fauerent:tribus in suffragiū mittebant:& ita magistratus declarabant. Erat autem populus Romanus in tribus trigintaquinq; diuisus.Cum populus ad ferenda suffragia conuocabat:comitia dicebātur.¶In Numidia:ex parte Iugurthæ.¶Agitabat.i.agebat:& erat.¶Postq̄ res.Ordo est grauis inuidia apud plæbem.i.erat:postq̄ fama diuulgauit Romæ res gestas in Aphrica: & quo mō forent actæ.s. illæ res.Et postq̄ cœpit agitari de facto cōsulis per oēs locos:& per oēs conuentus. Cū(inquit)Romæ diuulgatum est:id qd̄ fecerat cōsul cū Iugurtha in Aphricā:uehementer populo displicuit & senatui:incert⁹erat senatus confirmaret ne:an infirmaret & rescinderet fœdus: qd cōsul fecerat cū Iugurtha.Nā potentia Scauri qui socius consulis fuerat in ea re obstabat:ne Senatus factū cōsulis rescinderet.Et hoc est qd̄ dicit.¶Apud plæbē grauis inuidia.s.erat:qa plæbs uehementer oderat:id qd' fecerat consul.¶Probarēt: ordo est:'patres erant solliciti:ne.i.an ꝑbarent tm̄ flagitiū:& paꝝ cōstabat an subuerterent decretū cōsulis . ¶Probarent .i. confirmarent.¶Flagitiū.i.rem tam turpem & indignā.Flagitiū:secundum Donatū dr̄ more militari res flagitiōe.i.repræhensiōe digna.¶Decretū:id qd' cōsul decreuerat iniussu senat⁹.¶Subuerterent.i.rescinderent:& infirmarent:irritarent. ¶Parū cōstabat.i.nō cōstabat:incertū erat.¶Ferebat.i.dicebat.¶Ac.C.Mēmius.Ita quidem senatus dubitabat qd de federe cōsulis cū Iugurtha facto statueret:an ꝑbaret illud:an improbaret.Sed Mēmius Tribunus plæ.populū hortabat:ut scelus cōsulis uindicaret atq; puniret.¶Et odio nobilitatis potentiæ.Nā supra dixit hunc Memmiū infestū & inimicū fuisse potentiæ senatus & nobiliū ¶Inter dubitationem & moram senatus.Dum senatus dubitat & differt quid de facto consulis statuat. ¶Concionibus.Concio significat multitudinem populi conuocatam ad audiēdum:& significat oratione quæ habetur ad ipsam multitudinem.Et significat locum ubi conuocatur: nunc significat orationem. ¶Ad uindicandum:idest puniendū.¶Hortari:pro hortabatur.¶Monere:pro monebat.¶Sed quoniam: ordo est:sed ego existimaui decere.¶Præscribere unam:scilicet orationem:ex tam multis eius oratiōibus: quoniam ea tempestate facundia Memmii fuit clara & pollens Romæ.Sensus patet.¶Ea tempestate:idest eo tempore.¶Facundia Memmii.idest eloquentia.¶Clara:idest nobilis & nota.

¶ Pollens:idest potens. Multum enim in dicendo ualebat Memmius. ¶ Decere:idest conuenire. ¶ Potissimum:idest maxime: præcipue. ¶ Eam:scilicet orationem. ¶ In concione. Ecce concio hoc loco non orationem significat:sed multitudinem populi conuocatam. ¶ Post reditum Bestiæ:postq̃ Bestia consul rediit ex Aphrica Romam. ¶ Disseruit:idest dixit. IOAN. CHRI.

pollensq; fuit:decere existimaui unam ex tã multis orationem eius perscribere. Ac potissimũ eam dicam: quam in conciõe post reditum Bestiæ huiuscemodi uerbis disseruit.

Vlta me dehortantur a uobis Quirites:nisi studium Reipublicæ omnia superet: opes factionis:uestra patiẽtia: ius nullum:ac maxime:q; innocentiæ plus periculi q̃ honoris est: nam illa quidem piget dicere: his annis quindecim q̃ ludibrio fueritis superbiæ paucorum:quã fœde:quamque inulti perierunt uestri defensores: ut uobis animus ab ignauia: atq; secordia corruptus sit: q̃ nec nunc obnoxii inimicis exurgitis:atq; etiam nunc timetis eos: quibus terrori decet esse:sed q̃q̃ hæc talia sunt: tamẽ

Vlta me dehortantur a uobis Quirites:nisi studium Reipublicæ oĩa superet. In hac oratiõe Memmius hoc suadere populo Romano intendit:ut libertatẽ suam tueatur: & eam a nobilitate opprimi non patiat: ut factũ consulis puniatur:nõ ui:neq; armis:sed iudicio: ut uidelicet quæstionibus & inquisitionibus ueritas inuestigetur:deturq; opera:ut Iugurtha populo Romão dedatur:ut eius indicio scelus detegatur. Sed in principio orationis beniuolẽtiã captat a persona sua:cum ostendit studium suũ in Rẽpub. & in eos ipsos qui audiunt. ¶ Multa me dehortãtur a uobis. Quirites. Multa (inquit) quæ me dehortantur atq; deterrent a studio defẽdẽdæ uestræ libertatis. Sed amor meus i rẽpubli. omnia uicit:& facit ut illa cõtemnat: quæ me deterrent a studio defendendæ uestræ libertatis contra nobilitatem. ¶ Multa me dehortantur a uobis multa me dehortantur o Quirites a defensione uestri. ¶ Quirites:idest o Romãi. Quirites aũt dicti sunt:uel a curi hasta Sabinorum: uel a Curibus:quæ est ciuitas Sabinorum:postq̃ inter Romulũ & Tacitum regem Sabinorum fœdus percussum est. ¶ Nisi studiũ Repub. i. amor & uoluntas mea prona in Rempublicam superet:idest uincat. ¶ Opes factionis:hæc sunt quæ me dehortantur a uobis:uidelicet opes factionis. i. potentia partis:uidelicet potentia nobilitatis:quæ est pars aduersa:contra quam uestram defensionem suscipio. ¶ Vestra patiẽtia. Ac si diceret:nobilitas potens est ad opprimendam uestram libertatem:& uos patientes estis ad tantam iniuriam tolerandam. ¶ Ius nullum:quia plæbs labores sustinet bellorum: nobilitas honores possidet. ¶ Ac maxime q; innocentiæ plus periculi q̃ honoris est. Ecce probat quomodo ius nullum est: quia boni & innocentes plus periculi habent q̃ honoris. Hoc antem dicit plæbs bona & innocens: pericula quidem & labores sustinet:sed nobilitas honores habet:quia magistratus:& imperia:& prouinciæ per nobilitatem gubernantur. Plæbs uero ad bella gerenda detruditur:& ad labores ac pericula subeunda destinatur. ¶ Nã illa quidem piget dicere:dixi q; potẽtia nobilitatis:& uestra patientia:& ius nullum dehortantur me a defensione uestræ libertatis:quia sunt:& alia quæ me dehortãtur:sed piget dicere ea. Et quæ sunt illa: his annis quindecim superioribus: multi ex plæbe interfecti sunt a nobilitate:multi etiam uestri defensores periere:quos in ipso periculo deseruistis:& postea interfectos multos reliquistis. Cum ergo hæc in memoriã ueniunt:dehortantur me a studio uestræ defensionis:quia uideo uos deserere:& paruifacere uestros defensores. ¶ Nam illa:dixi q; illa me dehortantur: quæ supra posui: quia illa quæ sequũtur sine labore & tædio dicere non possum. Ordo est. Nam: pro quia me piget dicere illa:scilicet quæ sequuntur: uidelicet q̃ pro quantum fueritis ludibrio superbiæ paucorum:& piget dicere q̃ pro quantum fœde multi uestri defensores perierint inulti:& ut ꝓ sicut animus sit corruptus uobis ab ignauia:& secordia: qui nec nũc quidem obnoxii inimicis exurgitis:atque etiam nunc timetis eos: quibus decet esse terrori. Commemorat Salustius iniurias:quas plæbs accepit a nobilitate:ut ipsam plæbem magis contra nobilitatem Romanæ urbis accendat:& non patiatur diuitiis opprimi suam libertatem. ¶ Quam ludibrio fueritis superbiæ paucorum:piget me dicere:quemadmoduʒ superbia nobilitatis uos ludibrio habuerit & lacerauerit:ac pro arbitrio suo tractauerit:iam quindecim annis:ex quo Tyberius Gracchus uester defensor interfectus est. ¶ Quam fœde:idest cruẽte. ¶ Inulti uestri defensores perierũt: scilicet Tyberius Gracchus primo. Deinde. C. Gracchus frater eius:&. M. Fuluius. Quomodo perierint. C. Gracchus & Fuluius supra diximus. De Tyberio paulo post dicem⁹. ¶ Vt uobis animus:plæbem licenter arguit ignauiæ:ut eam accendat ad capessendam libertatem. ¶ Obnoxii inimicis: idest obligati inimicis: quia timetis eos:qui uos timere deberent:& ideo quia timetis uestros inimicos:a quibus timendi estis:propterea non exurgitis cõtra eos:qui tot uobis iniurias intulerunt:& uestros defensores occiderunt. ¶ Timetis eos:quibus terrori decet esse:idest timetis eos a quib⁹ uos estis timendi. ¶ Sed q̃q̃:ordo est:sed tamen animus meus subegit me obuiam ire potentiæ factionis: q̃q̃ hæc sint talia. Quanuis inquit multa & magna sint:quæ me dehortantur a uobis o Quirites:sicuti sunt hæc:quæ supra monstraui:tamẽ animus meus erga uos & erga Rempublicam uincit hæc omnia: & cogit me resistere potentiæ nobilitatis. ¶ Hæc talia sint:uidelicet magna & grauia.

IOAN. CHRI.

¶Obuiã ire.i.resistere.¶Factionis potentiæ.i.potẽtiæ ptis aduersæ.s.nobilitatis.¶Subegit.i.coegit.¶Certe ego:uolo inquit experiri libertatẽ meã contra nobilitatẽ.¶Verũ:ordo est:uerũ.i.sed ẽ sitũ in uestra mãu o Quirites:an faciã id frustra:an faciã ob rẽ.i.o Quirites ĩ uřa ptãte positũ ẽ:an expiar libertatẽ meã frustra:an utiliter:qa si me seq uolueritis:& uestrũ auxiliũ mihi pstare:utiliter experiar libertatẽ meã. Si aũt me deserueritis frustra:& sine utilitate libertatẽ meam experiar.¶Ob rẽ.i.utiliter.¶Frustra.i.sine utilitate.¶In uřa manu.i.in uřa ptãte.¶Sitũ ẽ.i.positum est.¶Neq; uos hortor:ordo est: neq; ego hortor uos:ut uos armati eatis contra militias. quod.i. quã rẽ nři maiores sæpe fecere.i.nõ hortor uos:ut uim & armis resistatis iniuriis: q̃s nobilitas uobis infert:sicuti fecerunt sæpe maiores nostri:nã exactis iã regibus plæbs armata bis secessit a patribus in montẽ Auentinum:nec recõciliari potuit:donec ei Senatus postulata cõcederet. Causa aũt patriæ secessiõis hæc fuit. Magna iter pres.i.senatũ & plæbẽ discordia erat pp nexos ob æs alienũ: nexi dicebantur:q tãtisper seruiebãt creditorib⁹ suis:donec debitũ psoluissent. Nexi dicebant:q pp debita uincti creditoribus suis tradebant. Fremebant & murmurabãt plæbei hoĩes se foris pro imperio & libertate dimicare:domi aũt a ciuibus captos & oppssos teneri:tutioreq̃ in bello q̃ in pace:iter hostes q̃ inter ciues libertatem suã eẽ. Legit. Appio Claudio & Seruilio cõsulibus:cũ Volsci infesto exercitu ad urbẽ uenire nunciarẽtur:alius aliũ hortabat:ne oĩno noĩa darẽt:& ne se ad militiã scribi paterent. Patres ancipiti re pculsi in tãto periculo Seruiliũ cõsulẽ monẽt:ut rẽpu. terroribus circũuentã expediat. Tũ Cõsul misso Senatu in cõcionem pdit: docet curæ eẽ pribus:ut plæbi cõsulat:& puideat. Interim citati dẽt noĩa. Deinde edictũ ppõit: ne quis uinctũ neue clausum teneat:quominus nomẽ dare possit:& ne qs miles:donec in castris eẽt: bona ipsa possideret. Mox uero aderant nexi noĩa pfitentes. Finito ergo & expedito bello. plæbs aderat:promissa consulis & Senatus:nobilitatisq; fidem expectans. Appius plæbi semp grauis atq; infestus:ut fidẽ collegæ uanã faceret:ius de creditis pecuniis dicebat:q nexi fuerãt creditoribus tradebant. Plæbs promissis elusa & decepta:cũ a tribus populis:Volscis:Eqs:& Sabinis bellũ instaret:nulla rõne cõpelli potuit: ut ad militiam noĩa daret. Coactus nocturni:& colloquia fiebãt inuicẽ exhortantiũ:ne ad bellũ gerendũ pficiscerent. Senatus hac de re cõsultus increpat cõsules:q imperiũ consulare nõ exequãtur. Sed consules nihil pficiunt: tandem Dictator creatur:q edictũ pposuit fere simile edicto seruili. Atq; ita plæbe dante noĩa:legiones decem conscriptæ sunt. Mox tribus bellis psp re confectis:& parta uictoria de Volscis:Equis:& Sabinis cũ dictator ad Senatũ retulisset:quid de nexis fieri placeat:relatio reiecta ẽ. Tũ dictator iratus. Nõ placeo (inqt) concordiæ auctor. Optabitis mediusfidius ppediẽ ut mei similes Rõana plæbs patronos hẽat:ita curia egressus dictatura se abdicauit. Tum patres timor inuasit:ne si exercitus dimissus esset: rursus coactus occulti & colloquia secreta:conuentusq; nocturni fierent cũ magno periculo ciuitatis. Itaq; simulant ab Eequis bellũ renouatum esse:ac sub hac specie iubent:ut consules legiones:& exercitum educant. Plæbs: quia in consulis uerba iurauerat:ut legione & iuramento solueretur. Consules interficere parabat:sed cum intellexisset se pp hoc non exolui religione. Sicino quondã auctore secessit in montẽ sacrũ:ut quidã referunt: ut alii dicũt: in montem Auentinum. Ibi sine ullo duce uallo fossaq; cõmunitis castris quieti rẽ nullã:nisi necessaria ad uictum sumentes:aliquot dies sese tenuerunt. Pauor ingens urbem inuasit. Itaq; patres Meneniũ Agrippã facundum uirum miserunt ad plæbem recõciliandã:qui in cõcione huiuscemodi uerba fecit. Tempore: quo in hoĩe non:ut nunc:oĩa cõsentiebant:sed singulis membris suũ cuiq; cõsilium:suus sermo erat: indignatæ sunt reliq̃ ptes:q suo labore oĩa uẽtri pararent. Vẽter aũt in medio qetus nihil faceret:nisi q uoluptatibus datis frueret. Cõspirauerũt igit:ne manus ad os cibũ ferret:ne os acciper datũ:ne dẽtes cõficerẽt. Hac ita dũ uentrẽ domare uolũt:ipsa quoq; mẽbra piter cũ toto corpe ad extremã tabẽ corruptioneq̃ uenerũt:hic apparuit uẽtris quoq; nõ eẽ ociosum offm̃:qui cibũ accæptũ in oẽs ptes corpis redderet: sanguinẽ hũc quo uiuimus comparando cibo mature cõfecto. Menenius igit cũ docuisset irã plæbis in patres eẽ similem iræ membrorũ in uentrẽ: flexit animos oĩum: cœptumq; est agi de concordia: concessumq; plæbi est: ut suos magistratus haberet sacrosanctos:qui ei aduersus consules auxiliũ ferrent:ne ue cuiq ex patribus eũ magistratum cape liceret. Ita Tribuni plæbis tũc primũ duo creati sũt. C. Licinius:&. L. Albinius. Atq; ita plæbs recõciliata ẽ:& seditio sedata. Cã alterius secessionis hæc fuit. Appius Claudius decem uir capt⁹ erat amore insano Virginiæ filiæ cuiusdã Virginii plæbei hoĩs:Icilio uiro Tribunicio desponsatæ. Et cũ eam aliter habere non posset ad explendam libidinem suã. M. Claudio clienti suo negocium dedit:ut illam in seruitutẽ traheret:q diceret eam ex serua sua natam:eiq; auxiliũ suum pollicitus est. Cum ergo. M. Claudius eã p forum transeuntẽ rapuisset:eãq; seruã suã assereret:re ad tribunal Appi deducta:eam. M. Claudius Appio adiudicauit. Virginius pater cum indignitatem rei ferre nõ posset:simulato cũ filia & eius nutrice colloquio ueluti ab ea rei ueritatem exquirere uellet:anteq̃ uelut serua abduceret:stricto ferro:hoc te (inquit) modo filia in libertatẽ uindico:pectus deinde puellæ transfigit:respectansq; ad Tribunal Appii:hoc te (inquit) Appi caputq; tuũ sanguine cõsecro. Ad hoc facinus clamore sublato. Appius cõpræhendi Virginiũ iubet:ille quacunq; incedit ferro uiã facit. Icilius sponsus corpus exãgue puellæ sublatũ populo ostentat. Scelus Appii puellæ infœlicẽ fortunã: pris necessitatẽ deplorat. Ita plæbs ĩ urbe Icilii clamore:& indignitate sceleris

obuiã ire potentiæ factionis aius subegit. Certe ego libertatem: quæ mihi a parente meo tradita est: experiar. Verum id frustra: an ob rem faciam: in uestra manu situm est Quirites: neque ego uos hortor: quod sæpe uestri maiores fecere

concitatur. Virginius in castra pfectus: ubi ordines ducebat: nō minorē ibiq̄ in urbe tumultū concitat. Scælus Appii: & cunctaq; quæ gesta erāt: exponit. Supinas deinde tendens manus, cōmilitones appellans orabat, ne quod scelus Appii eēt: suum crederēt. Vitā filiæ sibi sua cariorē fuisse: si libere ac pudice uiuere potuisset: cū uelut serua ad stuprū duci uideret: morte melius adimi ratū q̄ cōtumelia liberos uiuere: in speciem crudelitatis lapsum eē. Illis quoq; sorores: filiasq; & uxores esse: libidinem Appii cū filia sua nequaquā extinctā: Hæc Virginio uociferāti succlamat multitudo: se nec dolori illius: nec libertati suæ defuturos. Ita multitudo exercitus cōcitata facto agmine: eūt ad urbē & mōtem Auētinum occupant: ut quisq; occurrebat ad repetēdā libertatē: tribunosq; plæbis creādos adhortantes. Nam pauloante creatis decem uiris sublata erat tribunitia ptās: & ,puocatio ad populum duo munimenta libertati: alia uox nulla uiolentiæ audita est. Sed non multo post plæbs urbana cum liberis & uxoribus factū exercitus secuta: ipsa quoq; secessit in montē Auētinū: urbe uelut in solitudine relicta. Patres noua re pterriti. L. Valeriū. & M. Horatiū legatos mittunt: q de recōciliatiōe cū plæbe ageret Icilius,p multitudine rñdit: plæbem petere: ut sibi potestas tribunicia & ,puocatio restituaṫ. Et sibi decemuiri tradanṫ: ne ue cui fraudi esset: cōscisse milites ante plæbem. Legati postulata plæbis ad senatum deferūt. Senatus consultum fit: decemuiri primo quoq; tpe se magr̄atu abdicarent. Qu. Furius pontifex maximus tribunos plæbis crearet: & ne cui fraudi. i. pœnæ esset: secessio militū plæbisq;. Ita plæbs recōciliata est.

uti cōtra iiurias armati eatis: nihil ui: nec secessio ne op9 ē: necesse ē: suo metipsi more pcipites eāt

¶ Nihil ui: nec successione opus est. Non est opus ui aut successione: uidelicet secedatis & recedatis a patribus: quēadmodum bis nostri maiores fecerūt. ¶ Necesse est. Est necesse: ut ipsimet erāt pcipites suo more. Vide qd dicat. Memmius rñdet tacitæ qōni. Posset.n. dicere aliqs: O Mēmi, tu dicis q̄ non est opus ui aut secessione. Quare hoc dicis? An forte patres cōmittunt scelera digna secessiōe? Mēmius rñdet. Ita cōmittūt. Necesse ē enim: ut nobilitas: & patres faciant sicuti facere cōsueuerunt: & scelus sceleri addant: ut uestram opprimāt libertatem. Ex quo necesse est: ut uos eis resistatis non ui: neq; armis: neq; secessione: sed iudicio & iusticia. Et hoc est sensus totius orōnis Memmii. Necesse est obscure hunc sensum cum supiore cōiungi. Dicit enim sic: O Quirites ego uos hortor: ut uestrā libertatē defendatis: & resistatis iniuriis patrum non ui: neq; armis: neq; secessione quemadmodū merenṫ. Nam quātum ptinet ad ipsos patres: necesse est: ut faciant quēadmodum cōsueuerūt: & ea cōmittāt si mereanṫ, ut resistatis eis ui: & armis & secessione Sed nō hortor: ut sic resistatis eorum iniuriis. Quid ergo faciēdū est? Vindicādū inqt in eos cēseo nō manu neq; ui: sicuti merenṫ sed iudicio & iusticia. Itaq; quæstionibus & tormētis: & iudicio ipsius Iugurthæ ueritas indaganda & inquirenda est de crimine: p quod cōsul tā ignominiosum fœdus cū Iugurtha fecit in iussu Senatus populiq; romani. Nam in eo fœdere maiestas Senatus populiq; Romani uiolata est. Et ideo hoc crimen puniendum censeo non ui: neq; armis: sed iudicio & iusticia. ¶ Præcipites eant: ire præcipitem est temere & incōsulte in aliquod malū ruere: est inquit necesse: ut patres & nobiles ad opprimēdā uestrā libertatē pcipites ruāt: sicuti consueuerūt. Et ita opportunitate iniurias nobilitatis in plæbem Romanā cōmemorat. Et prio quēadmodum Tyberium Gracchum defensorē plæbis iniuste occiderūt. Postea. C. Gracchū & Fuluiū: q iura libertatis plæbis Romanæ tuebāṫ. ¶ Occiso: ordo ē: magnæ qōnes habitæ sūt in plæbē Romanā: occiso Tyberio Graccho: quē nobiles aiebāt parare regnū. Postq̄ inqt occiderūt Tyberiū Gracchū tanq̄ regnū affectantē: multos ex plæbe Romana tormētis cruciauerūt: ueluti p torturā & funē ab eis ueritatē elicere uellēt. Tyberius autem Gracchus interfectus est: atq; hac de cā Romani agros quos hostibus uicinis bello uictos adimebāt pti uēdere pti i publicū redigere: & egenis ac paupib9 ciuib9,p modica pēsiōe utēdū tradere solebāt. Sz cū diuites icœpissent eas pēsiōs augere: & hoc mō ex agris paupes excludere lata ē lex: q̄ uetabat quēq̄ ciuem Romanū hr̄e plusq̄ qnquaginta iugera agri: hæc lex auxilio fuit paupib9 ciuibus alquot annos contra diuites. Sed cū rursus locupletes cōtēpta lege agros occupare cœpissent: & ob eā cām paupes ciues irritati ad militiam dare noīa recusarēt: & filios educare nollēt. Tyberius Gracchus Tribunus plæbis creat9 hāc cām suscipere: & paupibus subuenire cōstituit. Itaq; plæbe flagitante legem,pmulgat mitissime scriptā: q iubebat: ut locupletes accepto pcio: qd,p pēsione erogauerāt: agros publicos dimitterēt: & eos paupibus ciuibus traderent. Factio nobiliū & locupletū aduersus hāc legē se opponit: quo minus feraṫ: & a populo faciātur. Sed cū p se locupletes infirmi eēnt. M. Octauiū tribunum plæbis collegā & familiarē Tyberii cōfirmāt ut legi intercedat: hoc est auctoritatem suā īterponat ne lex feraṫ. Est aūt tribunoꝝ plæbis maxima in,phibēdo potestas: nam uno prohibente: alii etiā si plures sint: nihil efficere possint. Ob hāc intercessionem iratus Tyberius priore lege reiecta: q̄ erat humaniter scripta: aliā plæbi magis gratā,pmulgat: uidelicet: ut agri: qui cōtra leges erāt possessi dimitterenṫ: nulla mentione precii facta. Et edicto pposito oēs urbanos magr̄atus quicq̄ agere,phibuit: priusq̄ de lege agraria ad populū ferreṫ. Aerario sigilli impssit: & p q̄stores qcq̄ depromi, aut importari uetuit. Locupletes cuncti uestes mutauerāt: & mœsti forū circuibāt. Postq̄ dies comitioꝝ aduenit. M. Octauius intercessione perseuerat. Tyberius Octauium suppliciter rogat: ut ab intercessione desistat. Quod cum negaret Octauius. Tyberius ad rem non legitimam: neque humanam conuersus. M. Octauium tribunatu priuare atq; amouere cogitauit. Itaq; postremo die: conuocato populo: rursus. M. Octauium uerbis hortaṫ: ut ab intercessiōe desistat. Quod cum impetrare non posset: tulit ad populum de abrogatione Octauii. Ac statim tribus in suffragium misit. Erāt tribus trigintaquinq;: quarum cum decem & septem Octauium abrogassent: & una tantam restaret ad rem perficiendam: Tyberius ad Octauium

JOAN. CHRI.

IOAN. CHRI. conuersus rogat:ut ab intercessione desistat:ne ue tantam notam sibi inferri patiatur. Deinde toto inspectante populo eum reuerent er amplexus deprecabatur. Ferunt his pcibus Octauiũ oculos lachrymis impleſſe:& aliquanto cum silentio stetisse. Sed ubi ad locupletes & nobiles respexit: qui aderant rogantes eum:ut perseueraret in intercessione: generose Tyberio respondit:ut faceret: quod uellet. Itaq; populi iussu abrogato magistratu Octauii:& misso a Tyberio apparitore: qui illum tribunali detraheret. concursus ex locupletibus:& a plæbe factus: rixaq; orta est. Octauius per tumultum aufugit. Itaq; lex agraria. hoc est de diuidendis agris lata est. Tres uiri: qui agros diuiderent creati sunt. Tyberius ipse legis auctor. Appius Claudius Socer. C. Gracchus frater. Post hæc cũ Attali regis testamentum a Pergamenis Romã transmissum esset: in quo po. Ro. scriptus fuerat statim Tyberius tulit ad populum: ut Regis pecunia ciuibus Romanis: quibus agri dabãtur p cultura assignaret. De oppidis aũt q̃ Attali fuissent nihil ad senatum: sed ad populum ptinere dicebat. Hæc res maxime Senatum offendit. Postremo aperte contra Senatum contentõe magis q̃ iusticia & æquitate multitudinem excitare conatus est: aliis legibus: quibus tpa militiæ detrahebat: & iudicib⁹ tũc senatoribus parem numerum ex equestri ordine statuebat. De his rebus: ut ad populum ferret: ĩ Capitoliũ pergit: ubi multitudo conuenerat. Inter hæc Fuluius Flacchus senator in eminentem locum ascendẽs: qm̃ uox eius præ clamore:& strepitu multitudinis exaudiri nõ poterat: manu significauit uelle se cum Tyberio loqui: iussuq; Tyberii per multitudinem receptus: nũciauit ei diuites de nece eius agitare: eaq; de cã seruos ac liberos cum armis hr̃e. Hæc postq̃ amici qui circa Tyberium steterãt: audierãt: subito togas accingũt hastiliaq; de manibus ministrorum: qui multitudinem reprimunt: rapientes se ad resistendum parant. Sed illi qui in concione longius aberãt: hanc præparationem admirantes: quum interrogarẽt: qd sibi uellet ea res: Tyberius manu tangens caput suum: sibi periculum imminere significabat. Hoc signum inimici maligne interp̃tantes: quasi diadema & coronam regni deposceret: rem Senatui nunciant. Qua de re cum oẽs perculsi essent Scipio Nasica Mutium Scæuolam consulem cohortatur: ut libertati Romanæ Reipub. succurrat. Deinde cum respondisset consul: se auctorem belli intestini & ciuilis discordiæ fore: nec quemq̃ Romanum ciuem sine iudicio necatum: prosiliẽs Nasica. Quando (inquit) consul ciuitatem prodit: qui leges saluas esse cupiunt: me sequantur. Hæc dicens lacinia togæ super caput posita in Capitoliũ pgit. Aliiq; post eum toga circa brachiũ inuoluta secuti sũt. itaq; subselliorum pedibus reuulsis obuios feriẽtes cõtra Tyberiũ uadũt: Cæde igit̃ & fuga Tyberii sociorũ facta: cum ipse Tyberius cursu euadere pperaret. toga per quẽdã retentus cecidit. Surgenti uero. P. Saturnus collega eius pede subsellii caput percussit. Hic primam plagã intulit: secundã uero. L. Ruffus: de qua etiam gloriari solitus est: ex aliis circiter triginta mactati sunt fustibus: & lapidibus oẽs: nemo ferro. Corpus Tyberii cũ aliis cadaueribus in Tyberim proiectum est. Nec his finis cladis fuit. Nam amicorum & familiariũ Tyberii alii indicta causa in exilium pulsi sunt: alii capti crudelissime trucidati sunt: inter quos. C. Iulius eculeo cum anguibus insutus necatus est.

Occiso Tyb. Graccho: quẽ regnũ pare hoĩes aiebãt: in plæbẽ Romanã graues habitæ sũt q̃ones: p⁹. C. Gracchi:&. M. Fuluii cædẽ: itẽ uestri ordĩs multi mortales ĩ carcere necati sũt: utriusq; cladis nõ lex: uerum libido eorum finẽ fecit: sed sane fuerit

¶ Occiso Tyberio Graccho: idest postq̃ Tyberius Gracchus occisus est: duce Scipiõe Nasica: eo mõ quo diximus. ¶ Quem regnũ parare nobiles agebant. i. quem nobiles dicebant acquirere signum. Nam (ut supra diximus) cum in cõciõe manu caput suum tangens salutem suam populo commẽdaret: nobiles ita interprætati sunt: illud signum ut dicerent: Tyberium coronam regni petere a populo. ¶ In plæbem Romanam magnæ quæstiones habitæ sunt. i. magnæ inquisitiones factæ sunt: contra plæbem Romanã mortuo Tyberio. Multi. n. ex plæbe fune torti sunt:& multi in exilium pulsi:& multi sunt interfecti: ut ante diximus. Quæstiones: dicuntur inquisitiones criminũ: q̃ fiunt p iudices: adhibitis tormẽtis: unde q̃ones etiam tormenta dicuntur: per quæ ueritas exquiritur. ¶ Habitæ. i. exercitatæ. ¶ Post Caii Gracchi:&. M. Fuluii cædem: de his ante diximus queadmodum sunt interfecti. Ordo est. Item multi uestri ordinis sunt necati in carcere post necẽ Gracchi:&. M. Fuluii. ¶ Multi uestri ordinis. i. multi ex plæbe. Nã tres ordines erãt. Senat⁹. Eq̃ster ordo:& plæbs. ¶ Vtriusq; cladis. s.& Tyberii &. C. Gracchi. Ordo est. Non lex sed libido eorum fecit finẽ utriusq; cladis. Clades significat exitium & perniciem. Dicit ergo: nobiles fecerũt finẽ utriusq; cladis: non q̃n debuerunt: sed q̃n uoluerunt. Nõ. n. legibus paruerũt: sed libidinẽ & uolũtatẽ suã expleuerũt. Multos. n. ex plæbe contra leges: sine iudicio necauerũt. Sed sane fuerit regni reparatio: plæbi iura sua restituere. Tyberius Gracchus dum plæbi iura sua restituit: nobilitati uisus est quærere sibi regnũ. Dicit ergo. Concedamus uerũ esse id qđ dicũt aduersarii: uidelicet Tyberiũ Gracchũ regnũ sibi q̃rere uoluisse: qđ tñ falsum est. Nã Tyberius Gracchus non sibi regnũ q̃siuit: sed plæbi iura sua restituere:& libertatẽ eius defendere uoluit. Et est color: q dicit̃ pmissio: siue cõcessio: quæ fit: q̃n id maxime negamus: quod cõcedere uidemur: sicuti nunc. Nam uult Mẽmius negare: quod Tyberius Gracchus regnum affectauerit & quæsiuerit. Et tñ uĩ concedere dicens. ¶ Sed sane fuerit Regni reparatio: plæbi iura sua restituere: idest concedamus uerum esse: quod dicunt nobiles Tyberium Gracchum regnum sibi parare uoluisse: cum plæbi iura sua restitueret:& defendere iura plæbis: uocemus acquirere regnum. Sic. n. hic color Rhetoricus: qui dicit̃ permissio siue concessio fit: quando nos ostendimus in dicendo aliqd concedere:& tamen semper aliqua uerba interponimus: per quæ aperte significamus nos id negare: quod concedere uident̃. Sic Virgili. in. iiii. æneĩ. Sequere Italiam: uentis pete regna per undas.

¶Regni reparatio.Ordo est.Sed restituere iura sua plæbi:fuerit reparatio regni:& iure sit factum:quicquid IOAN.
non potuit ulcisci sine sanguine ciuium. Totum hoc dicit per concessionem : in qua id maxime negatur: CHRI
quod uidetur concedi.¶Regni reparatio:idest reformatio:renouatio:restitutio regni.Sane id dicitur repa
rari:quod deletũ & perditum est.Vnde expulsis:iam multo tempore ante regibus : regnum extinctum erat
Romæ:nũc ergo recte dicitur reparatio regni:idest restitutio & reformatio.¶Plæbi iura sua restituere: sicu
ti fecit Tyberius Gracchus:qui legem ægrariam tulit contra factionem locupletum & nobilium:ut paupe-

regni reparatio plębi sua iura restituere:quicquid
sine sanguine ciuium ulcisci:nequid iure factũ sit
Superiorib9 annis taciti indignabamini ærarium
expilari:reges & populos liberos paucis nobilib9
uectigal pendere:penes eosdem & summam glo
riam:& maximas diuitias esse:tamen hæc talia fa-
cinora ĩpune suscepisse parum habuere. Itaq; po
stremo leges:maiestas uestra:diuina & humana
oĩa hostib9 tradita sunt.neq; eos:q ea fecer̃ pudet
aut pœnitet:sed incedunt p ora uestra magnifici

ribus ciuibus agri restituerentur : qui eis adem-
pti fuerant per locupletes contra leges: sicuti su-
pra uisum est.¶Quicquid sine sanguine ciuiũ
ulcisci nequit iure factum sit.Hoc ideo dicit : qa
posset aliquis dicere.O Memmi.Tu dicis nobi-
litatem iniuriam plæbi intulisse : quia Grachos
interfecit.Sed uide quid dicas.Nam multi existi
mant Gracchos iure interfectos fuisse:tanquam
ciues seditiosos:& tanquam ciues:qui discordiã
inter patres & plæbem seminarent . Respondet
Memmius.Sit ita.Concedo Gracchos iure iter
fectos fuisse:sed alia scelera nobilitatis & patruũ
atq; alias iniurias ostendam:quibus intelligetis
eos uestram libertatem opprimere uoluisse : &
ex quibus intelligetis:eos tanquam dominos:
uos tanquam seruos esse.Potestis hoc ferre: cer-
te nõ debetis.¶Quicquid sine sanguine ciuium ulcisci : nequid iure factum sit. Hoc dicit propter Gracchos
& eos qui cum ipsis interfecti sunt.Ac si diceret.Concedo Gracchos iure:idest interfectos esse:quamq̃ si in
aliquo peccauerant:eos poterant aliter punire:& nõ interficere.¶Vlcisci:idest uindicari :puniri:passiue po
situm est ulcisci.¶Nequid:idest non potest.Ac si diceret:concedo iure interfectos esse: sed tamen si quid de
liquerant:id puniri poterat sine sanguine.Et ita per hæc uerba negat iure interfectos esse:quamuis concede
re uideatur.¶Superioribus annis.Memmius trãsit ad alia crimina patrũ siue nobilitatis : quia de Gracchis
uaria erat opinio:nunquid iure occisi essent.Vnde Scipio Aemilianus:qui erat affinis Gracchorum .Nam
sororem eorum uxorem habebat:cum apud Numantiam bellum gerens. audiuisset Tyberium Gracchum
interfectum fuisse:interrogatusq; esset:quid sibi uideret de morte eius.Respondit:illum sibi uideri iure in-
terfectum esse.Memmius igitur transit ad alia scelera nobilitatis:& dicit.O Quirites superioribus ãnis uos
moleste ferebatis ꝙ nobiles ærarium expilabant:& pecunias publicas diripiebant:& a regibus & populis li
beris uectigalia exigebant:hæc tanta scelera nequaquam punita fuerunt.Et propterea:quia uidebant se im-
pune peccare:leges & maiestatem uestram hostibus tradiderunt:sicuti nunc fecit cõsul Bestia: quia tã igno-
miniosum fœdus cum Iugurtha fecit.Ordo est:uos taciti indignabamini superioribus annis ærarium ex-
pilari:& indignabamini reges & liberos populos pendere uectigal paucis nobilibus:& indignabamini pe-
nes eosdem esse:& summam gloriam & maximas diuitias:ac si diceret. O Quirites:nõne uidetis nobilita-
tem & patres in manibus suis uniuersam rempublicam habere:& eam pro arbitrio suo uersare : ipsi ærariũ
spoliant:uectigalia publica exigunt:prouincias administrant:& in administratiõe harum rerum infinita sce
lera impune committunt.¶Taciti:quia indignabamini:sed nihil dicebatis.Aerariũ dicitur locus : ubi æra
& pecuniæ publicæ reponuntur.¶Expilari:idest spoliari:& furto diripi.¶Reges & populos liberos:qui bel
lo subacti fuerãt a Romanis:& populos liberos:q reges nõ hñt:sed in libertate uiuũt.¶Vectigal.i.tributũ:
uectigal ꝓprie dr̃ id precium:quod pendit̃ pro uectura alicuius rei.¶Pendere:idest soluere. ¶Tamen hæc
talia facinora impune fecisse parum habuere:idest nobiles non satis putauerunt:ꝙ tanta scelera perpetras-
sent.nec puniti fuissent:sed etiam alia scelera addiderunt:itaq; leges & maiestatem uestram hostibus tradi-
derunt.¶Impune sine pœna:quia puniti non sunt.¶Parum habuere:idest parum putauere:ac si diceret:nõ
fuerunt contenti sceleribus illis:& ideo alia addiderunt.¶Itaque : quia parum putabant scelera suprascri-
ta impune perpetrasse.Ordo est:itaq; leges & maiestas uestra & omnia diuina & humana sunt tradita hosti
bus:neq; eos pudet : qui facere ea aut pœnitet:sed incedunt magnifici per ora uestra: ostentantes sacerdo-
tia & consulatus:pars ostentantes triumphos suos:perinde quasi:idest tanquam si habeant ea honori:& nõ
prædæ:Memmius ostendit nobilitatem uniuersam pro arbitrio suo tractare:Rempubli.& leges & maiesta
tem populi Romani:& diuina atque humana omnia uiolare:atq; ea hostibus tradere: quemadmodum su-
pra Salustius ostendit.Nam maior pars Senatus ac nobilium pecunia a Iugurtha corrupti contra leges &
præter maiestatem populi Romani:Iugurtham impunitum dimiserunt:qui Hiempsalẽ interfecerat:& Ad
herbalem regno eiecerat . Cum ergo Senatus talia facit : leges & maiestatem populi:& diuina & humana
omnia hostibus tradit.¶Pudet:uerecundiæ est.¶Pœnitet:doloris est.Male faciunt : nec eos male facti pu-
det aut pœnitet:sed procedunt in publicum:dignitates:& honores suos palam omnibus ostentantes : quia
aliquando uel pontifices maximi fuerunt:uel consulatum gesserũt:uel ex hostibus triumpharũt.¶Per ora
uestra: idest in conspectu uestro.

IOAN. CHRI.

¶ Sacerdotia:uel pontificatum:uel aliquod aliud ſacerdotium:nam Romani pontificem maximum creabant:qui omnibus ſacerdotibus præerat. ¶ Perinde quaſi honori habeant:non prædæ. Nobiles ex ſacerdotiis:& ex magiſtratibus:& ex triumphis:non tam honorem ſibi acquirunt:quam prædam & diuitias atque pecunias. Nam qui triumphabant:& qui magiſtratus Romanæ reipublicæ adminiſtrabant:multas ſibi diuitias:& pecunias accumulabant. Et propterea triumphi & magiſtratus:non tam illis honori fũt: quã prædæ Sicuti conſulatus Beſtiæ conſuli:non tam fuit honori:q̃ prædæ. Nam multas pecunias accepit a Iugurtha: ut illum in deditionem acciperet. Beſtia igitur conſulatum habuit:nõ tam honori:ideſt ad honorem:q̃ prædæ:quia in eo conſulatu plus prædæ: & pecuniarũ acquiſiuit: q̃ honoris. ¶ Serui ære comparati: iniuſta imperia non perferunt. Poſtquam uitia & ſcelera nobilitatis oſtendit: hortatur plæbem ad ea ſcelera punienda: & ne uelint pati libertatem ſuam opprimi. Dicit eniꝫ ſerui qui pecunia empti ſunt:nõ poſſunt pati dominos iniuſtos & crudeles. Vos autẽ Quirites totius orbis terrarũ domini & rectores:quomodo poteſtis pati ignominioſam ſeruitutem. ¶ Serui ære parati:ideſt ipſa pecunia empti. ¶ Iniuſta impia:ideſt dominos iniuſtos & crudeles. ¶ Non perferunt:ideſt non ſuſtinent. ¶ Vos quirites in imperio nati:ideſt:uos qui non eſtis ſerui:ſed domini. Et eſt color qui dicitur contentio qui fit cum ex contrariis rebus oratio conficitur ¶ At qui animo ſeruitutem tolleratis: ideſt uos pati poteſtis:ut uobis dominẽtur nobiles. ¶ At qui ſunt hi. Oſtendit eos non debere pati ſeruitutem:præſertim ab hominibus ſceleratis. ¶ Sceleratiſſimi:in odium adducit aduerſarios:ſceleratos eos:& flagitioſos appellans. ¶ Cruẽtis manibus:ac ſi diceret homicidæ. ¶ Immãi:ideſt ingenti. ¶ Quibus fides:decus:pietas:honeſta atqꝫ inhoneſta omnia quæſtui ſunt: ideſt qui uẽdũt fidem:& decus:& pietatem:& honeſta: & inhoneſta. Nam pecunia talibus carior eſt quam fides:& decus:& honeſtas:ſicuti ſupra dixit de legatis qui ĩ Numidiam prouinciam miſſi: meliorẽ partem regni iugurthæ adiudicarunt. Nam hi pecuniam fide cariorem habuere. Deinde dicit. Paucis fides q̃ pecunia carior fuit. ¶ Decus:ideſt honorem: Beſtia decus ſuum quæſtui habuit:quia honorem ſuum per pecuniam uendidit. Nam propter pecuniam fœdus cum Iugurtha fecit:quod ſibi magno dedecori fuit. ¶ Honeſta: ut ſi quis propter pecuniam pudicitiam ſuam amitteret. ¶ Quæſtui:ideſt ad quæſtum:quæſtus dicitur turpe lucrum. ¶ Pars eorum: ordo eſt. Pars eorum habent pro munimento. ¶ Tribunos plæbis occidiſſe:alii ſcilicet habent pro munimento quæſtiones iniuſtas feciſſe. ¶ Plærique habent pro munimento feciſſe cædem in uos:ideſt quidam putant ſeſe eſſe tutos: quia tribunos plæbis occiderunt. Alii uero putant ſe eſſe tutos:quia quæſtiones:ideſt inquiſitiones iniuſtas & iniquas exercuerunt:alii putant ſe eſſe tutos:quia multos ex plæbe interfecerunt. Atqꝫ hoc modo: unde maxime timere deberent:inde maxime tutos ſe eſſe putãt. ¶ Occidiſſe:ideſt interfeciſſe. ¶ Tribunos plæbis:ſcilicet Tiberium & Caium Gracchos. ¶ Quæſtiones:ideſt inquiſitiones:quæ per tormenta fiunt. ¶ Pro munimẽto pro defenſione. ¶ Ita quã:ideſt hoc modo tantum quiſqꝫ eſt maxime tutus: quantum quiſque peſſime fecit ¶ Metum a ſcelere ſuo ad ignauiam ueſtram tranſtulerunt:hoc eſt quod ſupra dixit. Atque etiam non timetis eos:quibus terrori eſſe decet:hoc enim dicit. Nobiles timere debent propter ſcelera ſua. Nunc autem uos:o quirites timetis propter ignauiam ueſtram:quia animus uobis ab ignauia corruptus eſt:ſicuti ſupra dixit. Et ita ipſi trãſtulerunt metum a ſcelere ſuo ad ignauiam ueſtram:quia ipſi non timent: qui timere debuerant propter ſcelera ſua. Et uos timetis propter ignauiam ueſtram: qui timere non deberetis: quia nihil mali feciſtis: ſed timetis propter ignauiam:quia puſillanimes eſtis: ordo eſt:illi nobiles ſcelerati tranſtulerũt metum a ſcelere ſuo ad ueſtram ignauiam: quos omnes coegit in unum hoc: quod ſequitur uidelicet:eadem cupere:eadem odiſſe:eadem metuere. ¶ Eadem cupere:ſcilicet mala. ¶ Eadem odiſſe: ſcilicet bona:ſicuti in Catilinario:dicit idem uelle:& idem nolle:ea demum firma amicitia eſt: hoc loco dicit: eadem cupere: eadem odiſſe: eadem metuere: inter bonos eſt amicitia: ſed inter malos eſt factio. Quando ergo mali homines eandem rem cupiunt: & eandem rem odio habent: & eandem rem metuunt: ſi in unum coniunguntur: uocatur factio: ſi boni homines faciunt:hoc idem uocatur amicitia. ¶ Coegit:ideſt congregauit. ¶ Quod ſi tam:ordo eſt:quod pro ſed.

ſacerdotia & conſulatus. pars triũphos ſuos oſtẽtantes:perinde quaſi ea honori non prædæ habeant. ſerui ære comparati iniuſta imperia dominorum non perferunt. Vos Quirites in imperio nati:æquo animo ſeruitutem tolleratis: At qui ſunt hi:qui hanc rempublicam occupauere:homines ſceleratiſſimi:cruentis manibus:immani auaritia. nocentiſſimi.idemqꝫ ſuperbiſſimi.quibus decus. fides.pietas. poſtremo honeſta atque inhoneſta omnia quæſtui ſunt:pars occidiſſe tribunos plæbis: alii quæſtiones iniuſtas: plærique cædem in uos feciſſe pro munimento habent. Ita q̃ quiſque peſſime facit:tam maxime tutus eſt.metum a ſcelere ad ignauiam ueſtram trãſtulere: quos omnis cupere eadem: eadem odiſſe: eadem metuere in unum coegit: ſed hæc inter bonos amicitia: inter malos factio eſt. Quod ſi tam uos ad curam libertatis:quam illi ad dominationem accenſi ſunt

IOAN. CRI

¶ Sed profecto neq respu.uastaretur:sicuti nunc scilicet uastatur:& beneficia uestra forent penes optimos: non penes audacissimos:si uos haberetis tantam curam libertatis:qui pro quantum illi sunt accensi ad dominationem. Aduersarios in odium adducit:cum dicit illos esse cupidos dominãdi:nobiles dominari uobis cupiunt:o quirites:& uos libertatem uestram non curatis. Nam si tantopere curam uestræ libertatis haberetis:quantopere illi cupiunt dominari:profecto neq resp.uastaret sicuti uastat:& honores ac magistrat9 penes optimos essent:& non audacissimos:quia si maiorem curam uestræ libertatis haberetis:honores & magistratus daretis optimis uiris:& non improbis ac sceleratis.

profecto:neq respublica.sicuti nunc uastaretur: & beneficia uestra penes optimos: non audacissimos forent. maiores quidem uestri parandi iuris & maiestatis constituendæ gratia: per secessionẽ armati:bis auentinum montẽ occupauere. uos ꝑ libertate. quam ab illis accepistis. nonne summa ope nitemini:atque eo uehementius:quod maius dedecus est parta amittere. q̃ omnino non paruisse. Dicet aliquis quid igitur censes? uindicadum in eos, qui hosti prodidere Rempublicam nõ manu neq ui:quod magis uobis fecisse. q̃ illis accidisse indignum est. Verum quæstionibus. & indicio ipsius Iugurthæ. qui si deditus est. ꝑfecto iussis uestris obediens erit. Sin ea contemnit. scilicet existimabitis. qualiter illis pax. aut deditio sit. ex q̃ ad Iugurtham scelerum impunitas ad paucos potentes maxime diuitiæ. at in Rempu. damna atq

¶ Bñficia uestra: idest honores magistratus. Nam popu. Roma. beneficium est: dare honores & magistratus quibuscũq uoluerunt. ¶ Penes optimos. i. apud optimos. ¶ Maiores uestri parandi iuris & maiestatis constituendæ gratia. Maiores uestri (inquit) ut iussus sibi & maiestatem pararent:& constituerent:bis secesserunt a patribus armati in montem. Auentinum:sicuti supra uisum est. ¶ Parandi iuris grã: idest causa acquirendi iuris sui:ut plæbs ius suũ haberet:ex quo concessum est plæbi:ut suos magistratus haberet sacrosanctos: qui eã defenderent. Itaq tribuni plæbis creati sunt: sicut supra uisum ẽ. Et cũ postea creatis decem uiris: plæbs tribunos amisisset:iterum secessit in montem ꝑ occasionẽ Virginiæ occisæ. Et tribuni plæbi restituti sunt. ¶ Et maiestatis. i. uenerationis. Nam maiestas est: per quam aliquis ueneratur simul & timetur. Antequam crearentur Tribuni plæbis:plæbs contemnebatur:sed postquam creati sunt tribuni plæbis:uenerari & timeri cœpta est ¶ Summa ope: idest summis uiribus. ¶ Maius dedecus est ¶ Parta. i. acquisita. ¶ Paruisse. idest acquisiuisse. Sine dubio turpius est amittere ea: quæ semel sunt acq̃sita: q̃ omnino nunq̃ acquisiuisse. ¶ Quid igit censes. Aliquis mihi fortasse diceret: o Memmi. Tu hortaris nos:ut tueamur nostram liberbertatem:sed tu dixisti supra: ꝙ nõ est opus:ut neq armis ad hoc. Quid ergo censes tu esse faciendum? Mẽmius respondet. Ego censeo eos esse puniendos:qui hosti prodidere rempu. non ui neq armis:sed q̃onib9 idest inquisitionibus:& indicio ipsius Iugurthæ. ¶ Quid igitur censes? inducit aliquem ita se interrogãtem O Mẽmi. Quid igit censes. i. quid iudicas esse faciendum. ¶ Vindicandum:hæc sunt uerba Mẽmii rñdẽtis ego censeo uindicandum in eos qui prodidere Rempublicam hosti:non manu neq ui:quid est magis indignum uos fecisse:quam illis accidisse. ¶ Verum. i. sed quæstionibus. s. uindicandum censeo:& indicio ipsius Iugurthæ:qui profecto erit obediens nostris iussis:si ille est deditus. ¶ Vindicandũ in eos: idest eos esse puniendos. ¶ Hosti. s. Iugurthæ. ¶ Prodidere Rempublicam. Quomodo respu. prodita in Iugurtha:qa fœdus flagitiosissimum cum eo factum est: iniussu Senatus populiq Romani. ¶ Non manu. i. per manum. i. per uim:& hoc sequentia declarant. ¶ Quæ magis. i. quæ res non tam uobis conuenit q̃ illis:qui tãtum scelus commiserunt:mererentur quacunq ratione puniri:etiam ui:sed hoc uobis non conuenit. Nam uos decet nocentes punire non ui:aut armis:sed iudicio & iusticia. ¶ Quod: idest quæ res scilicet punire eos ui. ¶ Quæstionibus:idest inquisitiõibus:ut quæratur diligenter:& indagetur:qui fuerint auctores & complices huius fœderis:quod cum Iugurtha factum est. ¶ Indicio. i. per indicium:ut Iugurtha indicet & detegat ueritatem. ¶ Qui. s. Iugurtha. ¶ Deditus:dedere est tradere. ¶ Iussis. i. præceptis nostris obediens erit:quia ueritatem dicere cogemus Iugurtham. ¶ Sin ea contemnit. si (inquit) Iugurtha Romam uenerit: ex ipso ueritatem agnoscemus. Sed si uenire noluerit:signum est sine dubio:in ea pace:quæ cum ipso facta est:fraudem & dolum fuisse:quia ex ipsa pace hæc mala sunt secuta. Nam ipse pro suis sceleribus punitus non est:pauci Romani per ipsam pacem diuites facti sunt:in rempublicam damna & dedecora peruenerũt. ¶ Sin ea contemnit:ordo est:sed. s. idest certe existimabitis qualis sit illa pax:ex qua impunitas scelerum ꝑuenit ad Iugurtham:magnæ diuitiæ peruenerũt ad paucos potẽtes:damna atq dedecora peruenerunt in rempu. Si ille igitur Iugurtha contemnit ea. ¶ Sin. i. sed si contemnit ea:idest si contemnit & negligit:& non uult uenire Romam:quia timet:ne uerum dicere cogatur. ¶ Scilicet existimabitis:idest certe putabitis:hoc est certe putare debetis:qualis sit illa pax:ex qua tot mala secuta sũt. Existimare enim certe potestis ꝙ sit iniqua pax. ¶ Impunitas scelerum:scilicet peruenit. est enim zeuma ab inferiori. ¶ Impunitas scelerum:quia in conditionibus pacis illius:scelera eius impunita relinquuntur ¶ Ad paucos:ueluti ad consulem & Scaurum. ¶ Damna atq dedecora. Damnum enim hoc peruenit in rempu. quia Numidia prouincia in conditiõibus pacis Iugurthæ concessa est:quæ in potestatem & ius populi Romani uenisset:si consul bello persecutus eẽt Iugurthã.

dedecora peruenerunt:niſi forte nondum etiam uos dominationis eorum ſacietas tenet: & illa q̃ hæc tempora magis placent: cum regna:prouinciæ:leges:iura.iudicia.bella:atqꝫ paces.poſtremo diuina & humana omnia penes paucos erāt: uos autem inuicti ab hoſtibus.imperatores omnium gentium ſatis habebatis animum retinere. Nam ſeruitutē quidem quis ueſtrū recuſare audebat? At ego tametſi uirum flagitioſiſſimum exiſtimo impune iniuriā accepiſſe. tamen uos hominibus ſceleratiſſimis ignoſcere:qm̄ ciues ſunt æquo aīo paterer:niſi miſericordia in perniciem caſura eēt. nam & illis(quantum importunitatis habēt)parum eſt impune male feciſſe. niſi faciundi licentia deinde eripiatur. & uobis æterna ſollicitudo remanebit. quum intelligetis. aut ſeruiendū eē. aut

IOAN. CHRI. ¶Dedecora:quia tot & tanta ſcelera Iugurthæ impunita ſunt relicta:& dedecus fuit etiam populo Romano tam ignominioſam pacem & fœdus cum Iugurtha facere:in qua pace Numidia ei conceſſa eſt: quæ antea iuris fuit populi Romani:licet adminiſtratio permiſſa eſſet familiæ Maſſiniſſæ propter amicitiam.¶Niſi forte:ordo litteræ cum ſuperiore coniungitur:& ſenſus pendet a ſuperiori.Dico ꝙ ſumma ope conari debetis pro ueſtra libertate:& punire eos qui rempub.hoſti prodidere:niſi forte adhuc uobis placet ſeruire nobilibus:quemadmodum feciſtis his ſuperioribus annis:poſtquam iterfecti fuerunt Tyberius &.C.Gracchꝰ defenſores ueſtri:& hoc eſt:quod dicit.Niſi forte dico': ꝙ debetis facere quod dixi:niſi nōdum etiam ſatietas dominationis eorum teneat uos & niſi illa tempora magis placent:q̃ hæc uidelicet:quando regna:& prouinciæ:& leges:& iura & iudicia:& bella & paces: poſtremo omnia diuina & hūana erant penes paucos:ſcilicet penes Senatum & nobiles:& quādo uos hoc eſt popu lus Romanus inuicti ab hoſtibꝰ:&: imperatores omnium gentium:ſatis habebatis retinere animum in inuidiam:& adducit Senatum & nobiles patricios:quos dicit ſuperioribus annis poſt mortem Tyberii & Caii Gracchorū dominos & principes fuiſſe:& totam Romanam rempu. in eorum poteſtate & arbitrio fuiſſe. Populum autem Romanum pauperem & ſumma cū egeſtate uix uiuere potuiſſe:qui uictor omnium gētium totum orbem terrarum ſuo ſubegerat imperio. Et reuera. Nam plæbs: hoceſt populus: & multitudo multa bella agebat: & gentes ac populos infinitos imperio Romano ſubigebat & ſemper in paupertate eratꝰ. Senatus autem & nobiles honores:& magiſtratus:& adminiſtrationem prouintiarum totius Romanæ Reipublicæ poſſidebat.¶Dominationis eorum.ſ.Nobilium & Senatus.¶Illa tempora.ſ. poſt mortem Tyberii & Caii Gracchorum.Nam poſt mortem eorum per aliquot annos tota reſpublica Romana in poteſtate & arbitrio ſenatus fuit:tota plæbs perculſa.¶Quam hæc.ſ.tempora:in quibus plæbs in ſuum ſibi cœpit uēdicare.¶Regna:quia regna:quæ bello ſubigebantur imperio populi Romani per Senatum adminiſtrabātur & ſimiliter prouinciæ.Sciendum eſt autem ꝙ Romāi ſi regnum aliquod:uel inſulam aliquam: uel partem alicuius ꝓuinciæ:uel totā ꝓuinciā aliquā bello ſubigebant:eandē:ſiue eaſdē:uel per cōſules:uel ꝑꝓcōſules uel per prætores adminiſtrabant:et prouincia uocabatur.¶Leges iura:iudicia: bella: atqꝫ paces.poſtremo uero diuina & humana omnia:his omnibus rebus tota Romana Reſpublica conſeruatur:& continetur. ¶Penes paucos.i.apud paucos.i.in poteſtate paucorum:uidelicet ſenatus & nobilium.¶Vos autē: hoc eſt populus Romanus.Ex hoc magis inuidiam ac ſi diceret.Tota reſp.erat in poteſtate paucorum: & populus Romanus:qui totum orbem terrarum ſuo ſubegit imperio:uix habebat:unde uiueret:ac ſi diceret res indigna eſt:& non tolleranda.¶Nam ſeruitutē:uere dico:ꝙ ſatis habebatis ſi uiuere poteratis:quia ſeruitutem non recuſauiſſet aliquis ueſtrum:modo uictum iuuenire potuiſſet:ideo pauperes & miſeri eratis.¶At ego ordo eſt:atqꝫ ego tamen paterer æquo aīo uos ignoſcere ſceleratiſſimis hoībus:qm̄ ſunt Ciues: niſi miſericordia eſſet caſura in perniciem:tametſi pro q̄uis ego exiſtimo eſſe flagitioſiſſimum.accepiſſe iniuriam impune.Quamuis(inquit)turpe putem:non punire iniuriam acceptam:tñ ego æquo aīo ferrem uos parcere ſceleratis hoībus:qa ſunt ciues:niſi talis miſericordia maius malum & maiorē ꝑniciem generaret.¶Flagitioſiſſimum.i.turpiſſimum.¶Iniuriam:qa reſp.hoſti ꝓdita eſt.¶Hoibus ſcele.qui rempu.hoſti ꝓdiderunt. ¶In perniciem.i.exitium & ruinam rei u.¶Caſura.i.uentura.¶Nam & illis(quantum importunitatis habent)parum eſt impune male feciſſe: niſi deinde faciendi licentia eripitur: & nobis æterna ſollicitudo remanebit:cum intelligetis:aut ſeruiendū eē:aut ꝑ manus libertatem retinēdam:ordo eſt.Nam & illis eſt parum malefeciſſe impune(quantū importunitatis habent)niſi licentia faciendi:deinde eripie̊: & æterna ſollicitudo remanebit nobis cum intelligetis:aut ſeruiendum eſſe:aut libertatem eē retinendā ꝑ manus.Reddit cauſam quare miſericordia in perniciem uentura ſit.Quāobrem dixi ꝙ miſericordia in perniciē & ruinam uentura eſt:quia. et illi tantum importuni ſunt.ut non contenti impunitate prioꝝ ſcelerum: alia maiora ſcelera ſint cōmiſſuri:niſi oīno eis maleficiendi licentia tollatur.Et nos perpetuo ſolliciti erimus:quando intelligemus eſſe neceſſe:ꝙ uel ſeruiamus:uel libertatem ꝑ uim retineamus.¶Quantum importunitatis habent:per parentheſim dictum eſt:cum admiratione & indignatione.¶Nam & illis:ſcilicet hoībus ſceleratis.¶Parum eſt:parum uidetur eis hoc:ꝙ male fecerūt:& puniti nō ſunt:& qa hoc paꝝ uide̊:ſcelera ſceleribus addent:niſi nunc puniane̊:& eis omnino maleſaciendi licentia tollå.¶Impune.i.ſine pœna.¶Seruiendum eſſe.i.iugum ſeruitutis eſſe ſumendum:quemadmodū ſeruiūt populi regibus & tyrānis ſubiecti.

¶ Per manus.i.p uim.Nã fidei:uere dico:q̃ si nunc nõ puniretis sceleratos hoies:aut libertatẽ amittemus: aut eã per uim retinere opportebit:quia nõ est spes:q̃ inter uos & patres fides:aut cõcordia:uel pax esse posſit:& hæc est ratio:quia illi uolunt esse domini:& uos non uultis esse serui:sed liberi:rursus illi uolunt facere uobis iniurias:& uos nõ uultis tolerare:nã fides dicitur quando fit id:quod dicitur.Nũc ergo dicit fides inter uos patres esse nõ poterit:qa si illi uobis aliquid promittent:non seruabunt.Nã uos tanq̃ seruos tractare & habere cupient & uolẽt.¶ Illi.i.pres & nobiles.¶ Vos.s.uultis.¶ Facere.s.uolũt.¶ Sociis nrĩs:socios nostros tanq̃ hostes tractant:quæ res indigna ẽ populo Ro.& nullo mõ tolerãda.¶ Sociis no. Dixi supra q̃ uocabant socii populi Ro.¶ Potest ne eẽ pax.q.d.nõ.Quar ergo Mẽmi9:postq̃ oñdit:quæ mala uẽtura sint in rẽp.nisi factũ cõsulis & socioꝝ eius puniat:cõcludit orõnem exhortans populũ Ro.ad puniendũ scelus cõsulis:qa fœdus cũ Iugurtha fecerat ignominiosũ sine ulla authoritate Sena.Po.q̃ Ro.¶ Non peculatus:p cõparationem auget atrocitatem criminis.Dicit.n.hoc nõ est crimen læsæ maiestatis:qñ qs totam rẽpu.offendit:sicuti pbat fecisse cõsul.¶ Peculat9:peculatus dr̃ furtum pecuniæ publicæ.¶ Nõ peculatus ærarii factus.i.furtum pecũiæ publicæ nõ est factum:ærariũ locus:ubi pecũiæ publicæ reponunt.¶ Neq̃ p uim sociis ereptæ sunt pecuniæ.Si quis socios expoliasset: & accusatus fuisset:is reus repetũdaꝝ dicebat: sicuti fuit Verres:q cum ptor totã Siciliã rapinis & furtis uexasset:a Siculis querelæ Romã delatæ sũt:atq̃ ita Ciceróe cãm Siculoꝝ suscipiente: Verres repetundarum reus damnatus est:is aũt q̃ repetũdarum accusatus eẽt:atq̃ dãnatus furtis oĩum:quos expoliauerat in pciũ redacti ex bonis suis uenditis auctiõe:eam sũmam restituebat.¶ Quæ.s.expoliare ærarium:uel socios.¶ Tamen ex cõsuetudine.i.pter cõsuetudinẽ: quia sæpe hæc dũ crimina ppetrant.s.peculatus & repetundarum.¶ Habent.i.reputant.¶ Hosti acerrimo:ac si diceret:ecce crimẽ:qd puniẽdum est:nam crimẽ est læsæ maiestatis:quia maiestas totius populi offensa est.¶ Authoritas senatus:.pditum impium urm:quia fœdus cum Iugurtha fieri nõ potuit sine cõsensu Senatus populiq̃ Romani.¶ Domi militiæq̃.i.& Romæ & in exercitu respub.uẽdita fuit:quia & Romæ & in exercitu ciues Romani nobiles corrupti rẽpu.prodiderunt.¶ Quæ:nisi quæsita:nisi inqt inqsitio facta fuerit de his criminibus:& nisi nocẽtes puniti fuerint:nihil aliud restat:nisi ut nos seruiam9 illis:tãq̃ regibus:quia illi.pprie reges dicunt:qui possunt facere quicqd uolunt ĩpune:ordo ẽ.Quid erit reliquũ:ut uiuamus obediẽtes illis:qui fecere ea nisi:quæ.i.illa erunt quæsita:& nisi erit uindicatũ in noxios.¶ In noxios.i.cõtra nocẽtes.i.nisi nocẽtes puniti fuerint.¶ Quid erit reliquum.i.quid restabit.¶ Illis:qui ea fecerunt uidelicet nobilibus.¶ Obediẽtes:ac si diceret.Quid restat:nisi ut in seruitutẽ redacti obediamus illis:quasi regibus.¶ Nam ipu.uere dico:q̃ nihil aliud restat:nisi ut seruiam9 illis:quasi regib9:quia illi.pprie uocant reges:quia faciũt quicqd uolũt ĩpune.Si ergo illi:qui rempu.pdiderũt puniti nõ fuerint:nõne sũt tanq̃ reges. Nullũ.n.peccatũ grauius cõmittere potuerũt.Nã impune.Hic est color:qui dr̃ diffinitio:nam.p commodo suo diffinit quid sit rex.Quid ẽ rex:Rex ẽ:qui põt facere qcqd uult ĩpune.¶ Malitis.i.magis uelitis.¶ Perperam:idest peruerse & male.¶ Recte.i.bene.¶ Sed ne:idest sed hortor.¶ Ignoscẽdo malis:dum malis ciuibus pcitis.¶ Perditum eatis:idest perdatis.¶ Ad hoc.i.præterea.¶ Præstat:idest melius ẽ:ut Virgi.Præstat trinacrii metas lustrare pachini.In repub.Melius est obliuisci beneficioꝝ q̃ iniuriarum:sed secus est in rebus priuatis.Nam priuatum hominem magis decet iniurias obliuisci q̃ beneficia ¶ Quam maleficii:idest iniuriæ.Et notandum maleficium iniuriam significare.¶ Bonus:reddit rationem:quare melius est obliuisci beneficium q̃ iniuriam:quia ille:qui in republi.benefacit:si non remuneratur:negligentior tantũmodo fit ad bene merendum in posterum.Sed ille qui malefacit in repub.si non punitur:sceleratior fit.¶ Segnior: idest negligentior & tardior ad promerendum in posterum.¶ Vbi negligas:idest quando contemnas præmio digno meritum eius:& uirtutem afficere. ¶ Improbior.s.fit:idest sceleratior & peior.¶ Ad hoc.idest præterea.Alia etiam ratio est:quare melius est obliuisci beneficium q̃ iniuriam obliuisci:idest punire innocẽtes q̃ non remunerare bene meritos:quia si nocentes puniuntur:non sunt quæ faciãt iniuriam:& si iniuriæ nõ sunt:nunquam indigebis auxilio:ne tunc indigemus auxilio:quando opus est:ut resistamus eis : qui nobis iniuriam faciunt.¶ Haud sæpe:idest non sæpe.¶ Egeas pro egebis:idest indigebis.

p man9 libertatẽ retinẽdã.Nã fidei qdẽ:aut cõcordiæ:quæ spes ẽ:dominari illi uolũt:uos liberi esse: facere illi iniuriã:uos phiber:postreo sociis nrĩs ueluti hostib9:hostib9 p sociis utunt.põt ne in tã diuersis mẽtib9 pax.aut aicitia eẽ: Quar mõeo hortorq̃ uos.ne tãtũ scelus ipunitũ omittatis.non peculat9 ærarii factus ẽ.neq̃ p uim sociis ereptæ pecuniæ:q̃ q̃q̃ grauia sint.tñ ex cõsuetudie iã p nihilo hñtur:hosti acerrimo pdita senat9 authoritas. pditũ iperiũ uestrũ est.domi militiæq̃ respublica uenalis fuit.quæ nisi q̃sita erũt:& nisi uindicatũ in noxios.qd erit reliquũ:nisi ut illis obedientes uiuamus:q eã fecerũt.nã ipũe quodlibet facere.i.regẽ esse.Neq̃ ego uos.Qu.hortor:ut malitis ciues uestros perperã q̃ recte fecisse.sed ne ignoscẽdo malis bonos perditũ eatis.Ad hoc in rep.multũ pstat beneficii:q̃ maleficii imemorẽ eẽ:bonus fit tãtum modo segnior.ubi negligas:at malus improbior. ad hoc:si iniuriæ nõ sint:haud sæpe auxilii egeas.

IOAN. CHRI.

Aec atq; alia: dicit Mẽmium oratione sua persuasisse populo id quod uolebat: uidelicet: ut mitteretur. L. Cassius prætor ad Iugurtham: & eum iterposita fide publica Romam adduceret: ut ipse Iugurtha indicaret & panderet: qui fuissent illi canes Romani: qui ab ipso pecũia acceperant. L. Cassius hic fuit uir summæ seueritatis. Nam multa ei⁹ extãt seueritatis exempla: hic etiã Tribunus plæbis plures leges tulit ad minuẽdam nobilitatis potẽtiam. Hui⁹ extãt leges de suffragiis ferẽdis nõ uoce: sed per tabellã. ⸿ Prætor erat. Decẽ prætores Romæ creabant: qui ius populo dicerent. Similiter decem tribuni plæbis: quoq; magna erat authoritas. Nam ad defensionem populi creati erant. ⸿ Interposita fide publica: idest data fide publica ut Iugurtha securus ueniret Romam: & inuiolatus esset. ⸿ Scauri & reli. quorũ delicta patefierent: quos captæ pecuniæ arcebant: ideo uolebant Iugurthã Romam uenire: ut eius indicio facilius crimen Scauri & reliquorum patefieret: qui dicebant: se pecuniam accepisse ab ipso Iugurtha. ⸿ Quos captæ pecũiæ arcessebant: idest quos pecuniæ acceptæ accusabãt. Accerso & arcesso significant euoco: uel aduoco: arcesso uero significat accuso. Si autem legeris accersebant: si ue accersibant. i. aduocabant: & est sensus: quos pecuniæ acceptæ Romam aduocabant: ut ad iudicium uenirent: dicimus autem accerso tertiæ cõiugationis: & accersio quartæ & significat aduoco & appello. ⸿ Dum hæc Romæ geruntur. Dicit nunc quid fecerint illi: qui in Numidia relicti fuerãt a cõsule: ut exercitui præessent. ⸿ Elephantes: quos Iugurtha tradiderat Romanis in conditionib⁹ pacis. ⸿ Alii perfugas: perfugæ dicuntur illi: qui fugiũt ad hostem. ⸿ Ex pacatis. i. ex populis: qui pacem cum Romanis habebãt. ⸿ Tanta uis auaritiæ: hæc flagitia perpetrabant ppter nimiam auaritiam: quæ animos eorum uelut quædam pestis inuaserat. ⸿ At Cassi⁹ prætor: postquam breuiter dixit: quid in Numidia gestum sit ab his: qui præerant exercitui: reuertitur, ut ostendat quid fecerit. ⸿ Cassius prætor: quando electus erat a populo: ut ad Iugurtham proficisceretur. ⸿ Perlata rogatione. i. perlata lege: hoc est data lege. Et quæ erat hæc lex: uidelicet: ut Cassius prætor ad Iugurtham iret: & eum data fide publica: Romam duceret. Nam quicquid populus decernit siue iubet: dicit͛ rogatio siue lex: siue plæbiscitum: nam nobilitas & senatus uehemẽter timere cœpit: hac lege perlata. Multi enim timebant: ne si Iugurtha Romam ueniret: ab eo panderet͛: quia pecuniam ab ipso accepissent: & ita damnarẽtur. ⸿ Eiq;. s. Iugurthæ. ⸿ Et ex consciẽtia rebus suis diffidenti: quia sciebat se talia scelera ppetrasse: ut merito timere deberet rebus suis. ⸿ Persuadet: quo se populo Ro. dedisset. i. psuadet Iugurthæ: ut se populo Ro. daret: & ab eo ueniam peteret. ⸿ Priuatim. Cassius: tanq̃ legatus ex parte populi Romani Iugurthæ promittebat: illum tutum & inuiolatum fore: si Romam iret: & hæc erat fides publica: sed priuatim postea: nõ ut legatus: sed ut Cassius: fidem suam interponebat: promittens ei suum auxilium: si Romam iret: & omnia libere sicuti gesta erant apperiret. ⸿ Non minoris. s. præcii Iugurtha tanti estimabat fidem Cassii: quanti estimabat fidẽ populi Romani. ⸿ Ducebat. i. existimabat. ⸿ Cõtra decus regiũ: qa reges uestib⁹ præciosis uti ferme solent: hic uero uestitu sordido & abiecto usus est ad eliciendã misericordiã. ⸿ Cultu. i. ornatu & uestitu miserabili. ⸿ Ac tametsi. Dicit qd fecerit Iugurtha: postq̃ Romã uenit: ad præsidiũ cõsuetũ confugit: uidelicet: ut pecuniã sibi fautores pararet: ergo Caiũ Bebiũ Tribunũ plebis pecũia corrupit: cui⁹ auxilio tut⁹ eẽt contra oẽs iniurias: & contra ius. Tanta aũt erat authoritas uni⁹ tribuni plæbis: ut unus ꝓhibere posset: ne fieret id quod reliq oẽs tribuni uellent. Erant aũt: ut diximus: decẽ tribuni. Ordo est: ac ille cõfirmatus ab oib⁹ potẽtia: aut scelere: quoq; gesserat ea cũcta: q̃ supra mẽorauim⁹ parat. C. Bebiũ tribunũ plæbis magna mercede: ipudẽtia cui⁹ eẽt munit⁹ cõtra ius & oẽs iniurias: tametsi magna uis ai erat in ipo. ⸿ In ipo. s. iugurtha. ⸿ Cõfirmat⁹. i. cohortat⁹. ⸿ Magna mercede. i. magno p̃mio: magna pecũia. ⸿ Parat. i. pparat. ⸿ Impudentia. i. p ipudẽtiã: & bñ ipudẽtiã ei⁹ dicit. q ɔtra ius iugurthã tueri pat⁹ eẽt. ɔtra ius & iiurias. i. ɔtra iusticiã & iiusticiã.

Aec atq; alia huiuscemodi sæpe i dicendo Memius populo psuadet. ut L. cassius. qui tũ p̃tor erat: ad Iugurtham mitteret͛: eũq;: interposita fide publica. Romã duceret. quo facilius indicio regis Scauri & reliquorũ. quos pecuniæ captæ arcessebant: delicta patefierent. Dum hæc Romæ gerunt͛: q in Numidia relicti a Bestia exercitui præerãt: sequuti morẽ iperatoris sui: plurima & flagitiosissima fecere facinora. Fuere qui auro corrupti elephantes Iugurthæ traderent. alii p fugas uẽderẽt: ps ex pacatis p̃das agebãt. Tanta uis auaritiæ aios eoꝝ ueluti tabes iuaserat. At Cassius plata rogatiõe a. C. Mẽmio: ac pculsa oi nobilitate ad Iugurthã ꝓficisci͛t. eiq; timido: & ex cõscia diffidẽti rebus suis psuadet. quo se populo ro. dedisset. ne uim q̃ misericordiã experiri mallet: priuatim p̃terea fidẽ suã iterponit: quã nõ mioris quam publicã ducebat. Talis ea tẽpestate fama d̃ Cassio erat. Igit͛ Iugurtha cõtra dec⁹ regiũ cultu q̃ maxime miserabili cũ cassio romã uenit. Ac tãetsi i ipo magna uis ai erat. cõfirmatus ab oibus: quoꝝ potentia: aut scelere cũcta ea gesserat. quæ supra diximus. C. tñ Bebiũ tribunũ plæbis magna mercede parat. Cuius ipudentia cõtra ius & iniurias omnes

IOAN. CHRI.

¶Munitus:armatus:& tutus.¶ Ac.C.Memmius:ordo est.Ac p sed.C.Mémius cõsulens magis dignitati q̃ iræ:sedare p sedabat motus:& molire p mollibat aĩos eo℞:& postremo cõfirmabat fidẽ publicã fore inuiolatam per se:q̃q̃ plæbs erat infesta regi:& q̃q̃ ps iubebat illũ duci in uincula:ps iubebat suppliciũ sumi de hoste more maiorũ:nisi apperuisset socios sui sceleris.Sensus patet.¶ Aduocata cõcione.i.multitudine populi conuocata ad concionẽ.¶ Infesta.i.irata.¶ Regi.s.Iugurthæ in uincula:ecce quõ irata erat plæbs contra Iugurtham:quia pars iubebat illũ in carcerẽ duci:ps iubebat illũ occidi:nisi indicasset socios sceleris.¶ In uincula.i.in carcerẽ.¶ Appetuisset.i.indicasset:detexisset.¶ More.i.ẽm consuetudinem maiorum & antiquo℞:qa ita antiqui facere consueuerant.¶ De hoste supplicium sumi.i.Iugurtham interfici debere.¶ Dignitati magis q̃ iræ consulẽs.i.magis attendens dignitatem populi ro.q̃ irã:qa non decebat populum ro.facere id qd' ira suadebat.Nam si de Iugurtha supplicium sumpsisset:contra dignitatem suam fecisset:quia fidem datam Iugurthæ uiolasset.¶ Sedare pro sedabat.i.quiescere faciebat.¶ Motus.i.irã & indignationem.¶ Mollire:pro mollibat.i.mitigabat.¶ Postremo cõfirmabat fidem publicam p sese inuiolatam fore.i.dicebat & affirmabat se nõ esse passurũ:ut fides publica uiolaretur:quã Iugurthæ dederant per Cassium p̃torem.¶ Post ubi silẽtiũ Cum in concione oẽs silentium fecissent:in medium pductus est iugurtha:tũc Mẽmius ipso p̃nte cõmemorate cœpit oĩa scelera eius:q̃ cõmiserat in Micipsam & Hiempsalem & Adherbalẽ:hortatusq; est eum:ut libere aperiret & diceret:q ciues Romani adiuuissent illum ad hæc scelera perpetranda dicens:Populum Ro.scire & intelligere:qui fuissent illi ciues:sed tñ cupe ex ipso iugurtha oĩa magis hr̃e manifesta.¶ Post ubi.i.p⁹ quã.¶ Producto.i.in medium concionis ducto.

munit⁹foret.At.C.Mẽmius aduocata cõciõe:q̃q̃ regi ĩfesta plæbs erat: & ps in uincula duci iubet: ps ni socios sceleris apiret:more maio℞ũ de hoste suppliciũ sumi:dignitati magis q̃ irę cõsulẽs:sedare mot⁹ & aĩos eorũ molire:postremo cõfirmare fidẽ publicã:p sese iuiolatã for̃.Post ubi silẽtiũ cæpit:pducto Iugurtha uerba fecit:Romæ Nũidiæq; facinora ei⁹memorat:scelera ĩ patrẽ fr̃esq; ostẽdit:& qb⁹iuuãtib⁹ministris ea egerit:q̃q̃ itelligat po.ro.tñ se uelle mãifeste magis ex illo hr̃e:si ue℞ apiat in fide & clæmẽtia populi ro.magnã spem illi sitã.Sin reticeat nõ saluti sociis fore: sese & suas opes corrupturũ.Deinde ubi Mẽmi⁹ dícẽdi finẽ fecit:& Iugurtha iussus est r̃nder̃.C.Bebius:quẽ pecũia corruptũ supra dixim⁹:regẽ tacere iubet ac tametsi multitudo:quæ in cõcione aderat:uehemẽter accensa:terrebat eũ clamore:uultuq; sæpe

¶ Romæ:uidelicet queadmodũ Romæ ciues corrupisset pecunia.¶ Numidiæq;.i.scelera:quæ in Numidia cõmiserat:cõmemorat.¶ In patrẽ.s.Micipsam:qa impie & crudeliter usq; ad mortẽ psecutus eũ: & filios ei⁹: a quo ipse in filiũ fuerat adoptatus.¶ In fratres.s.Hiempsalem & Adherbalẽ:quos crudelissime necauerat.¶ Quibus iuuãtib⁹.Et dicebat populũ Ro.tm̃ uelle hr̃e ex illo magis manifesta:q̃q̃ intelligeret.s.populus Ro.hoc uidelicet:qbus iuuantibus:& quibus ministris gesserat ea.¶ Quibus.s.ciuibus Romãis.¶ Ex illo.s.iugurtha.¶ Si ue℞:& dicebat magnã spem eẽ sitam illi ĩ fide & clæmẽtia po.Ro.si aperiat uera: sed dicebat illum non fore saluti sociis:sed esse corrupturũ & suã opẽ:si reticeat.¶ Aperiret.i.indicaret & pãderet.¶ Si tam.i.positã.¶ Sin reticeat.i.sed si taceat.¶ Nõ sociis:uidelicet ciuibus Romanis:q iuuerũt illũ.O iugurtha si uerũ dixeris:tu sperare potes misericordiam populi Ro.sed si ueritatem dicere nolueris:socios tui sceleris non pp hoc seruabis:sed te ipsum & tuũ p̃sidium destrues.¶ Corruptu℞.i.destructurũ.¶ Deinde ubi.Vide quem euẽtũ habuit cõsiliũ & diligẽtia Mẽmii:q tãto studio po.Ro.cohortatus fuerat ad uindicandũ scelus consulis Bestiæ:& alio℞ ciuiũ:qui cõplices & socii eius fuerant ad fœdus tã ignominiosum cum iugurtha faciendũ:Mẽmius oratione sua a populo impetrauerat:ut inquisitio fieret de crimine consulis & socio℞.Et ut melius ueritas inueniri posset p indicium iugurthæ obtinuerat:ut Cassius p̃tor ad iugurthã mitteret̃:qui eum data fide publica Romã adduceret:iugurtha Romã uenerat.Res iam in eo erat:ut ueritas ueniret ĩ luce.Et ecce unius Bebii tribuni plæbis impudẽtia:hæc oĩa tãta diligẽtia & studio cõparata subuerti.Nã cum Mẽmius exposuisset scelera iugurthæ:iussissetq; illũ ueritatẽ dicere:qui ciues Romani socii eius fuissent:Bebius ex altera pte iussit illũ tacere.At ita nihil actũ est:cõcioq; illico ẽ soluta.Neq; ulla res alia Romã ac ptes armauit in bella ciuilia:nisi seditiões tribunitiæq;pcellæ:primo qdẽ ciuili sanguine Roma maculata est seditione Gracchorum:q dũ ĩmoderate nimis libertatẽ plæbis & iura tueri conãt̃:totã ciuitatem in arma cõpellũt.Hinc secutũ est bellũ ciuile Caii Marii &.L.Syllæ:cui.S.Sulpitius tribunus plæbis cãm maxime p̃stitit rogatõe sua:p quã.C.Mario bellũ Mithridaticũ demãdari fecerat:ad qd iam.L.Sylla destinatus erat:hoc bello tota italia sanguine ciuili repleta.Postremo.C.Cæsaris.&.Cn.Põpe.funestũ ac luctuosũm bellũ exarsit.Caii Curiõis maxĩe tribuni plæbis:&.M.Antonii scelere cõcitatum.Nã a principio Caii Cæsaris feroces aĩ atq; impetus leniri ac reprimi posse uidebant̃:nisi eos funesta fax Curiõis & Antonii in incœpto uehemẽtius accẽdissent:in qd' bellũ nõ tota mõ ciuitas:cũctaq; italia: sed totus orbis terrarum conspirauit.¶ Terrebat eum.s.Bebium:ordo ẽ:tñ impudentia Bebii uicit:tametsi multitudo:q̃ erat in concione uehementer accensa terrebat eum clamore:uultu:& sæpe impetu:atq; aliis modis oĩbus:q̃ ira amat fieri. Quãuis multitudo populi uerbis:uultu:& minis Bebium terreret:tñ ab incœpto moueri nõpotuit.¶ Vultuq;.s.iracundo.

IOAN. CHRI.

¶Impetu:quia nõnunq̃ irruebant in eum minantes:nisi desisteret ab incœpto.¶Quæ.i.quæ res:nã ad oĩa superiora refert:uidelicet ad clamorem:uultũ:impetũ:& ad oẽs alios modos.¶Ira amat fieri: quia hõ irat⁹ ita ferme facere cõsueuit:ut uerbis durioribus: & minis nõnũq̃ utat:ita populus ludibrio hĩtus.i.popul⁹ ludificatus.¶Exagitabat.i.uexabat.¶Quæstio.i.inq̃sitio.¶Augescũt.i.crescũt.¶Ea tẽpestate: hucusq; differuit:quẽ euẽtũ habuerit conatus Mẽmii:q inquisitionẽ facere uolebat de crimine cõsulis:nunc trãsit ad aliã rem narrandam.Dicit enim eo tempore Romæ fuisse quẽdam de Numidia prouincia:nomine.Massiuam filiũ Gulussæ.nepotem Massinissæ : cui Spurius Albinus consul persuasit:ut a Senatu peteret regnum Numidiæ:quãdo quidem ipse erat de sãguine Massinissæ:& Iugurtha eo tpe in magno odio esset:ac metu.¶Ea tempestate:eo tempore quo iugurtha erat Romæ:erat etiam : qdã Numida.i.quidam de Numidia prouincia.Massiua nomine:filiũs Gulussæ:nepos:Massinissæ:ut supra uisum est.hic ergo cum esset filius Gulussæ nepos erat Massinissæ.¶Dedita Cirtha.Hic ex Aphrica Romã ueneratːqñ Adherbal obsidionẽ diutius ferre nõ ualẽs:Cirthã urbẽ Iugurthæ tradiderat:& ipe a Iugurtha interfect⁹erat.¶Dedita Cirtha.i.tradita Cirtha ciuitate in manus iugurthæ.Profugus dr:qui procul a sedibus suis uagatur.¶Huic Spurius.Ordo est.Spurius Albinus:qui post Bestiam gerebat consulatum cũ Minutio Ruffo:persuadet huic:ut petat a senatu regnum Numidiæ:quoniam sit ex stirpe Massinissæ.Et quoniam inuidia cum metu urgeat Iugurtham obscelera.¶Post Bestiam: post Bestiã consulem creatus est consul Spurius Albinus.¶Quinto:qa quinquies consul fuerat.¶Ex stirpe.i.ex progenie.Stirps masculino genere: truncum arboris:uel radicem significat. Stirps uero fœminino genere:progeniem & prosapiã significat.Duæ rationes erant:per quas Albinus consul suadebat Massiuæ:ut regnum Numidiæ a senatu peteret.Prima ratio erat:quia Massiua ex sãguine Massinissæ:& ex ꝓgenie erat.Secunda rõ: quia iugurtha eo tempore erat in summis angustiis propter scelera eius.¶Inuidia cum metu.i. inuidia & metus.¶Vrgeat.i.præmat.¶Auidus:ostẽdit causam:quare Albinus consul hoc suadebat Massiuæ:quia uidelicet:auidus erat belli gerendi.Cum ergo Albino consuli decreta esset prouincia Numidiæ: uidebat bellum geri oportere contra iugurtham:si Senatus regnum Numidiæ Massiuæ concessisset : quia iugurtha regnũ Numidiæ sine bello Massiuæ tradere noluisset:Atq; ita futurum erat:ut cõsul exercitu suo Massiuam in regnum induceret:quod sine bello fieri non poterat.¶Auidus : consul auidus gerundi belli malebat omnia moueri:quam senescere.Consul inquit cupiebat omnia potius turbari q̃ qescere:ut sic causam haberet belli gerendi.¶Mouere:idest turbari:scilicet in prouincia Numidiæ.¶Quam senescere:idest quiescere:torpescere.¶Malebat:idest magis uolebat.¶Ipsi:scilicet Albino consuli.¶Minutio:alteri consuli.¶Quæ:postquam.Ordo est.Iugurtha imperat Bomilcari proximo ac maximo fido sibi:ut paret insidiatores massiuæ maxime occulte : dico paret precio : sicut multa confecerat: & interficiat Numidam quouis modo:si id parum ꝓcedat:& hoc facit.postquam masiua cœpit agitare:quæ idest illa: & postquam non est satis præsidii iugurthæ in amicis:quod pro quia conscientia impediebat alium eorum. & mala fama : & timor impediebat alium.Cum (inquit)massiua tractare cœpisset cũm senatu:ut sibi regnum Numidiæ concederetur:iugurtha desperato amicorum præsidio:cum Bomilcare ꝓpinquo & amicissimo suo tractare cœpit:quomodo massiuam interficeret:itaq; ipsi Bomilcari imperat:ut homines pecunia præparet:qui per insidias massiuam interficiant occulte:& si occulte per insidias occidi non posset : alio quocunquemodo ipsum interficiant.¶Quæ postquam massiua agitare cœpit:idest postquam massiua tractare cœpit : ut sibi Senatus regnum Numidiæ daret.¶Alium conscientia impediebat:quia qui pecuniam ab ipso acceperant non audebant iugurtham in hac causa defendere propter conscientiam:uidelicet :quia sciebant se pecuniã accepisse.¶Alium mala fama & timor:unum pendet ex alio:nam malam famam habebãt : qui a iugurtha pecuniam acceperant:& ideo timebant.¶Proximo:idest propinquo.¶Fido:idest fideli.¶Precio:idest pecunia.¶Paret:idest præparet.¶Sin id parum procedat:idest sed si id non ueniat ad effectum: uidelicet : ut occulte interficeretur.

impetu:atq; aliis oib⁹:q̃ ira fieri amat.uicit tamen Bebii impudentia.Ita populus ludibrio habit⁹ex concione discessit. Iugurthæ Bestiæq;:& cæteris: quos illa q̃stio exagitabat:aĩ augescunt.Erat ea tẽpestate Romæ Numida quidam noĩe Massiua:filius Gulussæ:nepos Massinissæ : q̃ iã in dissensione regum Iugurthæ aduersus fuerat: dedita Cirtha.& Adherbale interfecto.ꝓfugus ex Aphrica abierat:huic Sp.Albinus:q ꝓximo anno post Bestiam cum.Q .Minutio Ruffo consulatum gerebat:persuadet:quoniam de stirpe Massinissæ sit: iugurtham:obscelera: inuidia cum metu urgeat: regnũ Nũidiæ a senatu petat. Auidus consul belli gerundi: mouere q̃ senescere oia malebat.ipsi ꝓuincia Numidia . Minutio Macedonia obuenit. Quæ postq̃ Massiua agitare cœpit . neq; iugurthæ in amicis satis præsidii eẽ . quia eorum alium cõsciã:aliũ mala fama.& timor ĩpediebat.Bomilcari proximo.ac maxime fido ibi imperat. ut precio. sicut multa confecerat. insidiatores Massiuæ paret.ac maxime occultet.sin id parum procedat:

Quouis mō: ac si diceret apte. Numidā.s.Massiuā. Mature.i.celeriter. Exequitur.i.pficit. Talis negocii artifices.i.p hoies:qui talia negocia:uidelicet homicidia perpetrare consueuerant. Explorat.i. inuestigat. Paulo inconsultius.i.paulo incautius:sed qūo dicit paulo incautius:cū aggressum fuisse:cum dicat ꝙ illum interfecerit:iō hoc dicit:quia licet eum occiderit:tñ ipse quoqꝫ cōpræhensus est. Indicium pfitef: idest pollicetur:se indicaturū esse:cuius consilio Massiuam occiderit. Atqꝫ ita confessus est se a Bomilcare missum ad interficiendum eum:Igitur Bomilcar accusatur. Fit reus: Bomilcar fit reus magis ex æquo & bono:q̄ ex iuregētiū.Iusgentiū est:ut fides publica inuiolata seruetur:ergo ius gētiū postulabat: & exigebat:ut iugurtha cum comitib⁹ suis Romæ ob fidem publicam datā:tutus oīo & inuiolatus esset:& si Romæ īterim deliquisse inuenire tur:non tunc puniretur:sed in locū remitteretur ubi fides publica ei data erat.s.in Numidia:deinde ab eo satisfactio iniuriarum repeteref:ꝙ si satisfacere nollet:tunc eo bello persequi iuregētiū populo Ro.licuisset.Hic igif rigor iuris gētium erat.Sed æquitas & bonum de hoc rigore aliqd remittūt.Nam æquum & iustum est:ut qui non accipit iniuriā:nō faciat.Cū ergo iugurtha & comites Romæ tuti & inuiolabiles essent:æquitas exigebat:ut ipsi quoqꝫ aliis iniuriā nō inferrent. Quia ergo Bomilcar occidi mandauerat Massiuam:ex iure æquitatis accusatus est. Fit reus.i. accusaf:ꝙ Massiuam fecerit interfici: nā reus dicitur ille:qui accusaf:siue ille a quo in iudicio aliquid petitur:actor dicif ille: q accusat: siue ille q petit aliquod in iudicio. Ex æquo.i.ex æquitate:Nam æquitas postulat:ut qui non ledif: non ledat:& qui iniuriam nō accipit:iniuriam non īferat. Bono.i.ex iusto:ex iustitia æquum & bonū ptes iuris sunt. Ex iure gentium:ius gentiū dicitur:quod apud omnes gentes seruatur:quale ē:ut legati ubiqꝫ sint tuti:fides publica ubiqꝫ inuiolata seruetur.liberi parentes obseruent:& eos in necessitate alant:& similia. Comes eius.s.iugurthæ: & hæc erat causa:quare ex iure gētium Bomilcar Romæ tutus erat:& inuiolabilis.quia comes iugurthæ erat:qui Romam uenerat:data ei publica fide. At iugurtha. Vide qd dicat:iugurtha non prius cessauit defendere Bomilcarem:q̄ cognouit inuidiā facti:& atrocitatē sceleris uincere gratiam:& pecuniam suam:& ob eam causam:cum uideret futurum esset:ut Bomilcar damnaretur:quia plus poterat inuidia: & atrocitas sceleris: ut damnaref:q̄ gr̄a de pecunia sua:ut defenderef:eū iudicio subtraxit:& occulte in Numidiā cū dimisit:ne de damnato supplicium sumeref:& hoc est:quod dicit. Manifestus tanti sceleris.Notanda cōstructio:dicim⁹ enim hic manifestus est furti:ut hoc loco:iugurtha manifestus tanti sceleris:quia māifeste oēs intelligebāt causam ppetratæ cædis ab ipso Iugurtha esse pfectam. Non prius omisit contra uerum niti.i.nō prius cessauit contra ueritatem tendere:defendendo Bomilcarē. Quā aiaduertit.i.cognouit. Sup grām: atque pecuniam suam inuidiam facti esse.s.iugurtha nō prius cessauit cōtra ueritatem tendere:defendēdo Bomilcarem accusatum:q̄ cognouit inuidiam facti:plus posse:q̄ pecuniam & gratiam suam:nā iugurtha gratia & pecūnia contendebat quantum poterat:ut Bomilcarē defenderet:sed inuidia:& atrocitas cædis perpetratæ plus poterat:ut Bomilcarē dānaretur: q̄ pecūia iugurthæ:ut Bomilcar defenderef. Inuidiam facti.s. cædis ppetratæ. Igitur:ergo quia uidebat se Bomilcarē defendere nō posse:eum clam in Numidiā remisit. Ordo est.Igitur iugurtha cōsulens magis regno q̄ uadibus.clam dimittit Bomilcarem in Numidiam: ueritus: ne metus parendi sibi inuaderet reliquos populares:si supplicium foret sumptum de illo:q̄q̄ dederat quinq̄ginta uades ex amicis in priori actione.Scimus:ꝙ qui in iudicium uocantur:uades dare coguntur: se obtēperaturos esse iudicio:ergo iugurtha:cum a Memmio Tribuno plæbis in iudicium uocatus est: dederat ex amicis suis uades quinquaginta:per quos pmittebat se staturum esse iudicio:& obtemperaturum.Nūc aūt cum uideret apte futurum eē:ut Bomilcar damnaretur in iudicio:& de eo supplicium sumeretur: uadibus sub periculo satisfaciendi.p fuga Bomilcaris relictis:ipsum Bomilcarem periculo subtraxit: & eum in Numidiam remisit.Hoc autem ideo fecit:quia si de Bomilcare supplicium sumptū esset:reliqui timuissent parere & obedire regi:si eos secum ducere uoluisset:quemadmodum duxerat secum Romā Bomilcarē. In priori actione:uidelicet qñ a Mēmio in iudicium uocatus est:& in concionem pductus:ut supra uisum est. Actio dr̄ ciuilis cōtrouersiæ agitatio:siue disceptatio:q̄ cōstat ex accusatione:& defensione:siue ex petitiōe. & recusatione:uel negatōe. Regno magis q̄ uadibus. Consulens.i. magis attendēs cōseruatōem regni q̄ uades:nam charius sibi regnum erat q̄ uades:Nam si de Bomilcare supplicium sumptum eēt:regnū in periculo erat.hac de cā:quia reliqui postmodū regi nō obtemperassent:casum Bomilcaris attendentes.

quouis mō Numidā īterficiat. Bolmicar matur̄re gis mādata exequit̄: & p hoīes talis negocii artifices.itinera:egressusqꝫ ei⁹. postremo loca atqꝫ tpa explorat. Deinde:ubi res postulat:insidias tetēdit. Igit̄ un⁹ex eo numero:q ad cædē pati erāt:paulo incōsultius Massiuam aggredit̄:illūqꝫ obtrūcat: dephēsus multis hortantib⁹: & in primis Albino cōsule indicium pfitet̄. Fit reus magis ex ęquo & bono q̄ ex iure gentium:Bomilcar comes ei⁹. qui Romā fide publica uenerat. At Iugurtha manifestus tāti sceleris nō pri⁹omisit cōtra uerū niti quā aīaduertit super gratiā atqꝫ pecuniā suā inuidiam facti eē. Igit̄ quāquam in priori actiōe ex amicis quinquaginta uades dederat: regno magis q̄ uadibus cōsulens: clā ī Numidiā dimittit Bomicarē. ueritus: ne reliquos populares metus inuaderet parendi sibi.si de illo supplicium sumptum foret

IOAN. CHRI.

IOAN. CHRI.

¶Et ipse.s.iugurtha.¶Eodē loco.i.ad eundem locum.s.Numidiam.¶Iussus a senatu. Senatus iusserat Iugurthā ex Italia discedere.¶Fertur.i.dicitur.Eo.i.ad eam urbem.s.Romam.¶Vrbem uenalem.s.Romam. Cum egressus esset iugurtha:respiciens Romam dixit O Roma urbs uenalis:cito peribis:si inueneris:qui te emerit.¶Venalem:idest uendibilem.¶Et mature:idest cito.

Nterim Albinus.Nūc narrare incipit qđ fecerit Albinus cōsul postq̄ iugurtha Roma egressus in Numidiā rediit.Dicit ergo Albinū cōsulē cū iugurtha bellū renouasse: atq̧ ex Italia in Aphricā & cōmeatū & stipendiū &c.q̄ militib⁹ sūt necessaria portasse.Cōmeatū:quē nūc uulgo uictualia uocāt.¶Renouato bello.s.cōtra iugurthā.¶Stipēdiū: p̄miū militare.¶Aliaq̧:ueluti arma:uestes:¶Vsui.i.ad usuȝ ad utilitatē.¶Maturat.i.accelerat:festinat.¶Ipse s.Albinus cōsul.¶Profect⁹est.s.i Aphricā:nā Numidia:in qua bellū gerebat̄:ps ē Aphricæ: ut dictū est.Ordo est.Ac ipse statim ē ꝓfectus:uti ꝓut cōficeret bellū:ut armis:aut deditiōe:aut quouis mō āte comitia:qđ tp̄s haud lōge aberat.Dicit Albinū cito in Aphricā eē ꝓfectū:qa bellū renouatū cū iugurtha cito finire cupiebat̄: ut posset ad Romā redire ad comitia:quæ non longe aberāt.Comitia tria significat:comitia dr̄ tp̄s ip̄m: in quo populus cōuocat̄ ad creādos magr̄atus. Dr̄ ēt populus ipse cōuocatus ad hoc: uidelicet ad magr̄atus declarandos.Comitia ēt electiōes ipsæ a populo factæ dicūt̄.hoc loco comitia tp̄s significat:unde sequit̄.¶Qđ tp̄s haud lōge aberat.¶Armis bello.¶Deditione:ut iugurtha se dederet.¶Cōficeret.i.finiret.¶At ꝯtra:cōsul cupiebat bellum finire:sed iugurtha ecōtrario bellū trahebat.¶Trahere.ꝓ trahebat.i.ꝓlongabat. ¶Facere.ꝓ faciebat:¶Polliceri:ꝓ pollicebatur. ¶Metū simulare:simulabat se timere.¶Cedere istāti:rebus præsentibus cedebat:ne uidelicet cū cōsule pugnaret:& q̄uis hoc faceret:tn̄ suos hortabat̄:ne diffidāt.¶Ne sui diffiderent.i.instabat ne sui hoīes diffiderēt:& desperarent.¶Ita belli mō.i.aliqn̄.¶Mō.i.aliqn̄:mora pacis: aliqn̄ per moram belli:cōsulē ludificabat & decipiebat. ¶Pacis mora:qa simulabat:se uelle facere pacē: ꝑ deditionē.¶Ludificare.i.decipiebat.¶Fauere s.aliquid.¶Haud ignarum.i.insciū.Aliq fuerūt:

& ipse paucis dieb⁹ ꝓfect⁹ē:iussus a senatu Italia decedere.Sed postq̄ Roma egressus ē: fert̄ sæpe tacit⁹ respiciēs postrēo dixisse:urbē uenalē.& mature piturā.si emptorē inuenerit.

Nterim Albin⁹ renouato bello cōmeatū:stipēdiū:aliaq̧: q̄ militib⁹ usui forēt:maturat i Aphricā portar̄:ac stati ipse ꝓfect⁹ē: uti añ cōmitia: qđ tp̄s haud lōge aberat:armis:aut deditiōe:aut quouis mō bellū cōficeret. At cōtra Iugurtha trahere oīa:& alias cās more facere:polliceri deditionē: ac deīde metū simulare: cedere instanti: & postpaulo: ne sui diffiderent: istar̄:ita belli mō: mō pacis mora cōsulē ludificar̄. Ac fuer̄:q tū Albinū:haud ignarū cōsilii regis existimarēt.Neq̧ ex tāta ꝓperātia: tam facile tractū bellū.secordia magis q̄ dolo crederēt.Sed postq̄ dilapso tp̄e:comitiorū dies aduētabat:Albin⁹.Aulo fratre in castris ꝓ p̄tore relicto:Romā discessit. Ea tēpestate Romæ seditiōib⁹ tribūitiis attrociter respublica agitabat̄.P.Lucili⁹.L. annius tribuni plębis:resistētibus collegis.cōtinuare magistratū nitebantur: quæ dissensio totius anni comitia impediebat.Ea mora in spem adduct⁹ Aulus:quem pro prętore in castris relictum supra dixim⁹: aut

qui existimarent Albinum intellexisse cōsiliū regis:neq̧ negligētia magis q̄ dolo bellū traxisse.¶Tāta ꝓperantia.i.festinatiōe:nā supra dixit illū festinasse:ut bellū finiret ante comitia.¶Secordia.i. negligentia. ¶Neq̧ ex tāta properātia.Et fuerūt.q credebāt bellū tā facile tractū.s.fuisse:neq̧.ꝓ nō magis secordia: q̄ dolo.i.aliq fuerūt q crederent bellum ab Albino eē ꝓlongatū magis dolo q̄ negligentia:cuius rei indicium:& cōiectura erat:qa a principio tātope festinabat:& tā facile postea illa festinatio cessauit.¶Sed postq̄.Cū(inquit)ipse dies comitiorū appropinquaret:Albinus cōsul fratrem suū Aulum in castris reliquit in loco p̄toris:& ipse Romā reuersus ē:ut comitiis interesset.¶Dilapso tp̄e.i.elapso tp̄e.¶Aduētabat.i. appropinq̄bat. ¶Pro p̄tore.i.in loco p̄toris:hoc ē:cū offō p̄toris.Prætor aūt sex fasces hēbat.Cōsul uero duodecim.¶Ea tēpestate:eo tp̄e inqt:respublica uexabat̄ ꝑ seditionē tribunoꝝ plæbis.¶Seditiōibus.i.discordiis.Publius Lucullus:& Lucius Annius tribuni plæbis nitebant̄ cōtinuate magr̄atum:collegis resistētibus:qa uolebāt: ut sequenti anno reficerent̄ tribuni:collegæ aūt eorū nolebāt.& resistebāt.¶Collegis:uidelicet aliis tribunis plebis:magr̄atus a populo creari nō poterant.¶Ea mora.Ordo est.Aulus:quē supradiximus eē relictū i castris ꝓ prætore:adductus i spē ea mora.i.pp eam morā:euocat milites ex tabernaculis in expeditionem mense Ianuario:aut cā cōficiēdi belli:aut cā capiūdæ pecuniæ:a rege terrore exercitus.i.pp terrorem exercitus:Aulus frater Albini cōsulis relictus:ut p̄esset exercitui:cū uideret sibi tp̄s dari ad bellū gerēdū: qa successor creari nō poterat:pp morā comitiorū:q̄ a tribunis īpediebat̄:exercitū in expeditionē eduxit:seu sperans bellum finire posse:anteq̄ successor mitteret̄:seu:ut terrore iugurtham induceret:ut sibi pecūias daret. ¶Ea mora.i.pp eam moram.¶In spem adductus.Aulus:qui sperabat pp eam moram. se posse bellum finire:antequam successor crearetur in locum Albini fratris sui:qui annum suum expleuerat.

¶Conficiendi.i.finiēdi.¶Terrore exercitus:nā Aulus credebat:se posse terrere Iugurthā:si exercitū ī prœlium educeret:atq; eo terrore Iugurtham inducere:ut pecunias sibi daret.¶Ex tabernaculis.i.ex tentoriis. ¶In expeditionē.i.in bellū.¶Euocat.i.educit.¶Magnis itineribus:quia singulis diebus magna itinera conficiebat.¶Hyeme aspera:utpote mense Ianuario.¶Quod oppidū:ordo est.Tamē Aulus frater Albini agere .p agebat uineas:& iacere pro iaciebat aggerem:& præparabat alia:q forēt usui incæpto: & hoc faciebat: aut gratia simulandi:quo.i.ut adderet formidinem regi:aut cæcus cupidine potiundi oppidi ob thesauros: qq̄ illud:idest illud oppidum:neq; poterat capi: neq; poterat obsideri:& sæuitia temporis:& iopportunitate loci:nam pro quia planicies limosa fecerat paludem hyemalibus aquis circa murū situm in extremo prærupti montis.Sensus est. Aulus aggressus est oppugnare hoc oppidum. Suthul:licet inexpugnabile esset:& propter naturam loci:& propter sæuitiam tēporis:sed hoc fecit:ut uel regem terreret:uel quia cupiebat capere hoc oppidū propter thesauros regis: q ibi erant.¶Sæuitia tpis:qa erat hyems aspera.¶Sæuitia:idest asperitate.¶Inopportūitate: qa oppidum erat in monte altissimo:muro munitū: & circa murum aquæ pluuiales paludem fecerāt ī planitie limosa.¶Nam circum: declarat quare dicit iopportunitate loci oppidū capi nō posse. ¶Situm.i.positū.¶Prærupti:idest editi: & alti: nam præruptus dicitur in altum eleuatus. Virg. i.ænei.Insequitur cumulo prærupt⁹ aquæ mōs. ¶Limosa.i.cenosa:& limo:& ceno:ac luto plena.¶Hyemalibus aqs.i.cum aquis:quæ hyeme pluunt.¶Gratia:idest causa.¶Formidinē .i.pauorem.¶Adderet.i.iniiceret:inferret.¶Oppidi potiundi.i.capiendi oppidi.¶Vineas:machinamentum bellicum.¶Agere:.p agebat.i. admonebat.¶Agerem iacere.Quid sit iacere aggerē clarius demonstrat inferius:ubi sic dicit. Deide iubet uineas agere:superq; eas aggerem iacere: & super aggerem:impositis turribus:opus a ministris defendi.Sic ergo faciebat.Vineas ad muros agebāt:& appellebant:deinde super uineas iaciebant:& fundebant terram.i. aggerē: & sup aggerē turres faciebant:& in his turribus pugnatores locabāt.¶Quid sit uinea:qd sit agger:declarat īferi⁹. ¶Incœpto:ad incœptū:uidelicet ad obsidionē:& oppugnationē oppidi.¶Vsui:ad usum & utilitatē.¶Vanitate.i.amētia & stultitia.¶Legati.s.Auli.Nā Aulus lȝ a frē .p ꝑtore in castris relict⁹ sit:tñ erat legat⁹.Legat⁹ dicebat:q uni legioni præerat.Legio aūt q̄ttuor milia militū continebat:licet postea is numerus auctus sit. ¶Subdole:fraudulenter:& dolose.¶Augere:.p augebat.Et declarat qūo eius amentiā augebat:nam Iugurtha fingebat se timere:& .ꝑpterea ad eū legatos mittebat:ipse cū exercitu se fugere simulabat.¶Missitare:.p missitabat.i.frequenter mittebat ipe.s.Iugurtha.¶Vitabundis.i.uitāti similis:nā nō uitabat:sed uitare simulabat.¶Saltuosa.i.nemorosa.¶Tramites.i.per uias occultas.¶Ductare:.p ductabat. ¶Spe pactionis.i. per spem pactiōis Iugurtha callidus hāc spē Aulo dedit:ut diceret se cū illo pactū:& fœdus facere uelle:sed uolebat: ut Aulus seq̄ret se in regiōes occultas:ut delicta & errata sua ī hoc bello cōmissa:eēnt magis occulta. ¶Pepulit.i.iduxit.¶Relicto Suthule.i.omissa obsidiōe:& oppugnatiōe Suthulis.¶Abditas.i. remotas & occultas.¶Cedētē.i.retrocedētē & fugientē.¶Ita.s.dicebat.¶Calidos.i.astutos.¶Exercitū.s.Auli.¶Tētabat.i.solicitabat.¶Cēturiōes:centurio dicebat:q uni centuriæ ꝑerat.Cētutio,cētū hoies continebat: & centuriæ sunt peditum:turmæ uero eqtum. Turma triginta eqtes continebat:& ē .p lepsis.¶Transfugerēt: ab exercitu Romano ad se.¶Corrūpere:.p corrūpebat:uti partim transfugerent:& uti alii desererent locū: dato signo.Disciplina militaris erat:ut miles in pugna locū semel captū: in iussu imperatoris nō desereret. ¶Signo dato.s.pugnæ p tubam:nam tubā canit:cū milites ī pugnā uadūt.¶Locū.s.pugnæ.¶Quæ postq̄ ex sententia instruit.i.postq̄ corrupit pecunia centuriones:& duces turmarum quemadmodum uolebat. ¶In tempesta nocte.i.media nocte:Nam ut dicit Seruius:nox tempesta dicitur:nox media: hoc est nimiū obscurissima:quia caret tempore:quod secundū Lucretium per se nullū est:nisi ex actibus itelligat: mediū autem noctis tēpus caret actu:ergo intempesta: nox inactuosa: hoc est sine actu: per quē dignoscit tēpus: intempesta nox:idest sine tēpestate:hoc est sine tēpore:nam tempestas significat tempus:nox uero sine tpe: ideo dicitur:quia est sine actu:quo tempus dignoscitur.¶Multitudine.i.cum multitudine.

cōficiendi belli. aut terrore exercitus: ab rege pecuniæ capiūdæ:milites mēse Ianua.ex tabernaculis in expeditionē euocat:magnisq; itinerib⁹:hyeme aspera peruenit ad oppidū Suthul: ubi regis thesauri erant: qd' q̄q̄ ex sæuitia tpis: & inopportunitate loci: neq; capi:neq; obsideri poterat (nā circa murū sitū in ꝑrupti montis extremo: planicies limosa hyemalibus aquis paludē fecerat) tñ: aut simulandi gratia: quo regi formidinē adderet: aut cupidine cæcus oppidi potiūdi:uineas agere: aggerē iacere: alia:q incœpto usui forēt: ꝑperare. At Iugurtha:cognita uanitate: atq; impitia legati: subdole augere eius amentiā: missitare supplicātes legatos:ipse quasi uitabundus ꝑ saltuosa loca: & tramites exercitū ductare. Deniq; Aulum spe pactionis pepulit: uti Suthule relicto: in abditas regiōes sese:ueluti cedētē inseq̄ret. Ita delicta occultiora fuer.Interea ꝑ hoies callidos die noctuq; exercitū tētabat:cēturiōes ducesq; turmaꝝ. ꝑtim uti trāsfugerēt. corrūpere. alii signo dato. uti locū desererent. quæ postq̄ ex sentētia instruit. ī tempesta nocte cū multitudine Nūidarū Auli castra

IOAN. CHRI.

Circunuenit.s.Iugurtha.i.circũdat. Perculsi.i.perterriti. Periculũ anceps.s.erat.i.duplex: nam periculum erat siue manerẽt:siue fugerent:& hoc sequentia declarãt. Cohors una ligurũ. Ligures & Thraces auxilia miserãt ad hoc bellũ po. Ro.ergo ex Ligurib⁹ una cohors:& ex Thracib⁹ duæ turmæ eqtũ cũ paucis militibus gregariis ad Iugurthã transfugerunt. Gregariis militibus. Milites gregarii dicti sunt:quasi ex grege:hoc est ex multitudine:& sunt milites uiliores. Et centurio:ordo est. Et Centurio primi uexilli tertiæ legionis dedit locũ introeundi hostibus per munitionẽ:quã acceperat uti defenderet.i. Centurio primi uexilli tertiæ legionis corruptus: locum hostibus dedit:ut in castra Romana introirent per munitionem:quam defendendam acceperat. In exercitu multæ legiones erant:in legione multæ centuriæ. Primipilus dicebatur:qui nõ solum aquilæ præerat:uerũ ẽt quattuor centurias: hoc ẽ quadringentos milites in prima acie gubernabat. Dicitur aũt centurio primipili:& cẽturio primipilus:hoc est centurio primi uexilli:uidelicet aquilæ:quæ est primum signum:ac uexillu3: unaquæq3 legio habet unũ centurionẽ primipili. Eaq3.i. per eam partem. Nostris.i. Romanis. Vide q̃ facile uicti sunt Romãi. Cum Numidæ hostes castra Romana irrupissent: subito Romani alii fugientes: alii arma abiicientes in collem: quẽdam montis proximum ascenderũt. Plærīq3: ac si diceret:Romani collem occupauerunt:alii fugiendo:alii non fugiendo:sed pugnãdo paulatim cedẽtes. Nox atq3 præda castroru3: hoc dicit:duæ res fuerunt:quæ hostes impedierunt: ne funditus Romanos delerent.s.nox & p̃da castrorum. Nam nox obscura prohibebat:ne hostes Romanos insequerentur:& dum hostes occupati sunt indiripiendis castris Romanorum: interea in locum tutum Romani fugierunt. In legione decem cohortes sunt:sed prima cohors reliquas:& numero militum:& dignitate præcedit:hæc enim suscipit aquilam: quod primũ & precipuũ signum est in exercitu:hæc hẽt imagines imperatorũ:habet milites mille centũ qnq3: equites.c.xxxii. reliquæ eiusdem numeri sunt:singulæ enim habent pedites quingentos quinquagintaquinq3:equites.lxv. prima cohors caput est totius legionis:ab hac cũ pugnandũ est: prima acies incipit ordinari. Quominus.i. ut non. Victoria uterentur. Victoria uti:est hostẽ funditus delere:ita ut reliquiæ fracti exercitus ĩ unũ aliquem locum colligi non possint:uiresq3 resumere:nam sæpe euenire solet:ut acies p̃lio fusæ atq3 fugatæ:in tutum aliquem locũ se recipiãt: & breui tempore in pristinum robur reparẽtur.

circũuenit, Milites Romani perculsi isolito metu arma capere:alii sese abdere:pars territos confirmare:trepidare:omnib⁹ locis uis magna hostiũ: cœlum nocte:atq3 nubibus obscuratum:periculũ anceps. Postremo fugere:ac manere tutius foret: in incerto:sed ex eo numero:quos pauloante corruptos diximus:cohors una ligurũ cum duabus turmis Thracũ:& paucis gregariis militibus transire ad regem:& Primipilus tertiæ legionis p̃ munitionem: quã:uti defenderet: accepat:locũ hostibus introeũdi dedit. Ea numidæ cuncti irrupere. Ex nostris fœda fuga:plærīq3: abiectis armis: p̃ximum collem occupauerant:nox atq3 p̃da castroꝝ hostes:quomin⁹ uictoria uterent᷑: remorata sũt. Deinde Iugurtha postero die cũ Aulo in colloq̃ ṽba facit:tãetsi ip̃m cũ exercitu fame ferroq3 clausum teneat:tñ dicit se memorem humanarũ reꝝ: si secum fœdus faceret: incolumes oẽs sub iugũ missurũ: p̃terea uti decẽ diebus Numidia decederent. Quæ q̃q̃ grauia & flagitii plena erant:tñ qa mortis metu nutabãt:sicuti regi libuerat:pax cõuenit. Sed ubi Romæ comperta sunt. metus atq3 mœror ciuitatem inuaserat. pars dolere pro gloria imperii. pars insolito bellicarum rerum timore liberati. Aulo omnes infesti. ac maxime: qui bello p̃clari sæpe fuerãt. q̃ armat⁹ dedecore poti⁹ q̃ manu salutẽ q̃siuerat. Ob ea cõsul Albin⁹ ex delicto frĩs sui. de hinc inuidiã. ac piculũ ptimescens.

Tãetsi.ordo ẽ. Iugurtha tñ dicebat se memorẽ reꝝ hũanaꝝ eẽ missuꝝ oẽs incolũes sub iugũ:tãetsi teneret ip̃m cũ exercitu clausũ fame:& ferro. Cũ Aulus & Iugurtha ĩ colloqũ uenissent. Iugurtha sic dixit. O Aule: scio res hũanas instabiles eẽ:ut q̃uis hodie uictor sim:tñ cras uinci possim:& ꝓpterea:q̃uis te cũ exercitu fame & ferro clausum obsideã:tñ si mecũ fœd⁹ facere uis:nõ recusabo:ut oẽs milites Romanos subiugũ mittã: atq3 ita ĩcolumes abire p̃mittã. Aulus cõditionẽ ignominiosam metu mortis nõ recusauit:itaq3 oĩs exercitus sub iugũ missus ẽst. Sic aũt milites sub iugũ mittebant᷑:ut tradit Liuius. Hastæ duæ terræ affixæ in altum erigebantur:tertia e transuerso ducebat᷑:atq3 ita milites subire cogebant᷑:quæ res eos uictos significabat. Præterea:hoc etiã Iugurtha in cõditiõibus fœderis uolebat:ut Romãi decẽ dieꝝ spacio e Numidia discederent. Quæ q̃q̃:ordo est:tñ pax cõuenit.s. ita sicuti libuerat regi: quia nutabant᷑ metu mortis: q̃q̃ q̃ idest illa erãt grauia & plena flagitii. Mortis metu:nã in colle:quẽ occupauerant clausi a Iugurtha obsidebantur:nec inde discedere poterãt: quin in Numidas inciderent. Conuenit.i. composita est. Metus atq3 mœror:Romani ciues:& timebant:& dolebant. Et declarat utrũq3. Pro gloria imp̃ii: nam gloria imperii Romani in tã turpi fœdere maculata:& uiolata esse uidebat᷑. Dedecore poti⁹:uidelicet p̃mittẽdo: ut exercitus sub iugũ mitteret᷑:nam euentum pugnæ potius experiri debuit:q̃ tantam ignominiam subire.

IOAN. CHRI.

¶Senatũ defendere consulebat:utrũ senatus fœdus ꝓbaret an rescinderet & irritaret.¶ Supplementũ scribere.i.scribebat milites:quos in supplementũ mitteret eoꝝ:q amissi erãt ĩ ꝑlio.¶ Auxilia:milites q a sociis adiumẽto mittebanᷓ:auxilia uocabanᷓ.¶ Accersere:ꝑ accersebat.i.uocabat.¶ Suo.s.in iussu.i.senat⁹ decreuit:Aulũ nõ potuisse fœdus facere cũ Iugurtha sine suo ꝑcepto:& sine ꝑcepto po.Ro.Ecce decreto Senatus rescinditur fœdus factũ cũ Iugurtha.¶ Impeditus a tribunis.Ecce quanta erat auctoritas tribunoꝝ plæbis. Consul copias parauerat:q̃s secũ in Aphricã duceret:& tribuni eũ:ne hoc faceret:ꝓhibuerũt.¶ Nã oĩs exercitus.Dicit:q re cõsul in Aphricã ꝓfectus:qa totus exercitus hyemabat in ꝓuinciã:qui erat deductus ex Numidia.¶ Vti cõuenerat.i.sicuti pactũ fuerat ĩter Aulũ & Iugurthã:sic eni inuicem cõuenerãt:ut Romani spatio decẽ dieꝝ ex Numidia discederẽt.¶ In ꝓuinciã.i.in eã ꝑtẽ Aphricæ:quã tenebãt Romani:q̃ more Romano dicebatur ꝓuincia:ut supra diximus.¶ Postq̃ eo uentũ est:ordo est Albinus cõsul:ex copia reruꝫ statuit.Mos dicendi apud Salu.est:ex copia rerũ cõsiliũ capit:ex copia reꝝ cõsul trahit:ex copia rerũ statuit.i.ex opportunitate:& occasiõe:quaꝫ hẽbat:hoc cõsiliũ capit:& hoc decernit:uidelicet nihil sibi agẽdũ eẽ statuit nihil sibi agendum .s. esse:cognitis militibus:quos Auli corruperat licentia:atq; lasciuia:soluto ĩperio ꝑter fugã:q̃q̃ animus ardebat ꝑseq Iugurthã:& mederi fraternæ iniudiæ.i.postq̃ uenit Albin⁹ cõsul in Aphricam cupiebat ꝑseq Iugurthã:ut cladẽ uitio fratris acceptã si posset:aliquo mõ releuaret.Sed postq̃ cognouit totũ exercitũ licẽtia & lasciuia corruptum:nihil tentare uoluit.¶ Mederi fraternæ inuidiæ.i.fraternã ĩuidiã releuare:nã Aulus ab oĩbus odio hẽbaᷓ.¶ Præter fugã.i.post fugã.¶ Soluto ĩperio .i.impio fracto & eneruato:qa milites faciebat qcqd uolebãt.¶ Licentia:qa milites licẽter faciebãt qcqd uolebãt:neglecta militari disciplina.¶ Interim Romæ.Trãsit ad aliã rẽ.Dicit eni:Caiũ Manliũ Tribunũ plæbis rogationẽ ad populũ ꝓmulgasse:ut inq̃sitio fieret de his:quoꝝ cõsilio Iugurtha Senatus decreta neglexisset:& qui ab eo pecunias accepissent in legatiõibus:uel impiis:& q elephãtas ac ꝑfugas tradidissent:& qui de pace:uel de bello pactiones cũ eo fecissent.¶ Rogationẽ ad populũ ꝓmulgat.i.petitionẽ uel legẽ populo proponit:q̃ petitio continebat ea:quæ sequunᷓ.Is q populum uocat:& petit ab eo:ut aliqd iubeat aut uetet:dicitᷓ ad populũ ferre:siue ad populũ ꝓmulgare:siue populũ rogare.Exẽpli gratia.C.Mãlius populum conuocatũ ita interrogat:uultis:iubetis ne Quirites:ut q̃ratur in eos:quoꝝ consilio Iugurtha Senatus decreta contempsit. Cum hanc rem ad populum promulgasset.i.cũ hanc rem populo proposuisset:qui eã rem probabant:suadebant populo Romano:ut rogatiõem suffragiis aut auxiliis confirmaret:qui autem improbabant:dissuadebant.Cum res in utranq; partem disputata esset & discussa:populus:qui ex triginta quinq; tribus constabat:mittebatur in suffragiũ.Cum decem & octo tribus.i.pluſq̃ dimidia pars populi rogationẽ probasset suffragiis:lex:siue rogatio perlata dicebaᷓ.Promulgare aũt dicitur quasi ꝓuulgare .i. ad uulgũ ferre:hoc est populo proponere.¶ Aut in legationibus:ex hoc legati notabantur:qui missi sunt:ut regnum Numidiæ inter Iugurthã & Adherbalẽ diuiderẽt:quoꝝ pars maior a Iugurtha pecuniã accepit:ut supra uisum est.¶ Aut impiis:ꝑ hoc cõsul Bestia notabaᷓ.¶ Elephantes & ꝑfugas:hoc uisum est supius.Nã q in castris relicti sunt:elephantes & transfugas tradiderũt.¶ Pactiões fecissent:ꝑ hoc Bestia consul & Aulus frater Albini consulis notabantur.¶ Huic rogationi:ordo est.Partim homines cõscii sibi:alii metuẽtes pericula ex inuidia:partim parabant occulte impedimenta huic rogationi per homines latini nominis:& per socios Italicos:quoniam aperte resistere non poterant:quin faterẽtur illa:& alia talia placere sibi:hoc dicit:illi qui erãt in delicto:hanc rogationẽ Manlii impedire conabantur ꝑ hoĩes Latinos & Italicos:qui etãt ciues Romani:sed tamen nihil facere potuerũt.Nã rogatio perlata est & iussa.¶ Alii ex inuidia partiũ pericula metuentes.Multi nobiles erant:q timebant ꝑpter inuidiam partiũ:qa intelligebãt piculũ:sibi iminere si plæbs in hac rogatiõe uictoriã obtinuisset:nam factio nobiliũ ꝑ hanc rogationem uires amittebat.Econtra factio plæbis uires & aĩos augebat:sicuti ipse Salu.infra ostendit.¶ Quoniã apte resistere non poterant:occulte resistebãt huic rogationi ꝑ alios:qa ꝑ se aperte resistere nõ poterãt:qn suũ delictũ fateren̄ᷓ.¶ Illa& alia talia.s.accepisse pecunias a rege:& ipm regẽ iuuisse &c.fecisse quæ in rogatione ꝓmulgata cõtinebanᷓ.

Senatũ defendere cõsulebat:tñ exercitui interim supplemẽtũ scribẽ:a sociis:& noĩe latio auxilia accersere.Deniq; oib⁹ modis festinare.Senat⁹ uti par fuerat decernit:suo atq; ppli sine iussu nullũ potuisse fœdus fieri.Cõsul ĩpedit⁹ a Tri.pl.ne q̃s pauerat copias.secũ portarẽ:paucis dieb⁹ ĩ Aphricã ꝓficiscitᷓ.Nã oĩs exercit⁹(uti cõuenerat)Nũidia deduct⁹ ĩ ꝓuĩciã hyemabat.Postq̃ eo uẽtũ ẽ q̃q̃ ꝑseq Iugurthã.& mederi frñæ ĩuidiæ aĩus ardebat:cognitis militib⁹:quos ꝑter fugã.soluto ĩperio:licẽtia atq; lasciuia corrupat.ex copia reꝝ statuit sibi nihil agendũ.Interim Romæ.C.Mãlius Limitan⁹ Tri.Pl rogationẽ ad populũ ꝓmulgat:uti quæreretur in eos:quorũ consilio Iugurtha senat⁹ decreta neglexisset:& q tradidissent elephãtes & ꝑfugas:qq; ab eo ĩ legatiõib⁹:aut ĩperiis pecuniã accepissent.itẽ q de pace aut bello cũ hostibus pactiões fecissent.Huic rogatiõi ptim conscii sibi:alii ex ptiũ inuidia picula metuentes:quoniã aperte resistere non poterant:qn illa & alia talia placere sibi faterentur)occulte ꝑ aĩcos:ac maxie

IOAN. ¶Homines latini nois.i.p hoies latinos:qbus ciuitas Ro.data erat.i.q̃ ciues Rõani facti erãt. ¶Sed plæbs.
CHRI. Sed est incredibile memoratu q̃tũ fuerat intenta plæbs:& q̃ta ui iussent rogationẽ:magis odio nobilitatis: cui illa mala parabanť: q̃ cura reip.tanta libido erat ĩ partibus:sensus patet.¶Incredibile memoratu.i.dictu incredibile:qa si diceret nõ crederet.Suffragiũ ꝓprie dr̃ uotũ & uolũtas uniuscuiusq;: q̃ prĩo uote: deinde per.L.Cassiũ legali lege p tabellã oñdebat:ita ut uolũtas cuiusq; pãdat:psona occultaret.¶Rogationẽ iusserit.i.rogationẽ suffragiis approbauerit.Nã eã rogationẽ se acceptare: & approbare suffragiis oñdit. Nã plæbs dicebat iussisse:id q̃d suffragiis approbabat. ¶Igit cæteris metu pculsis.Cũ(inqt) cætera nobilitas pterrita eẽt ob legẽ Mãlii: Scau.inter cæteros nobiles potẽs:ptẽ hui⁹ terroris & periculi imminentis excessit.Nã cũ tres inq̃sitores cõtinerenť in lege:fecit & obtinuit: ut ipse unus esset ex his:qui inq̃sitionẽ faciebant. Atq; ita cũ de ipso inq̃sitio facienda esset:q pecuniã acceperat a Iugurtha: per potentiã suã fecerat:ut ipe de aliis inquisitionẽ faceret. ¶ Igitur cæteris metu perculsis:i.cæteris nobilibus metu perterritis. ¶Inter lætitiã plæbis:nam plæbs lætabať: qa uidebat fore:ut multi nobiles damnarenť.¶Tres q̃ones:prima quæstio erat de his:quoꝝ consilio Iugurtha Senatus decreta cõtẽpserat:& q pecuniam ab eo accepãt.Secũda erat de his:q elephãtes & transfugas uendiderãt.Tertia de his: q pactiones de pace:aut bello cũ hostibus fecissent. ¶In eo numero.i.numero q̃sitorũ: obtinuerat: ut ex tribus q̃sitoribus unus eẽt:nã opus erat:ut singuli q̃sitores singulis inquisitiõibus p̃essent. Nã quæsitores dicunť:q de criminibus suspectis inq̃sitionẽ faciunt.¶Sed q̃stione exercitata: ordo est:ea tẽpestate: sic insolentia cæperat plæbẽ ex secũdis rebus:ut pro sicut ipsa insolẽtia sæpe cæperat nobilitatẽ:excitata q̃one:aspere & uiolenter ex rumore & ex libidie plæbis.Postq̃(inquit)inq̃sitio exercitata ẽ:sicuti plæbs cupiebat: ipsa plæbs supbire cœpit: ex hoc queadmodũ sæpe nobilitas superbire consueuerat.¶ Aspere & uiolenter:quia multi nobiles dãnati sunt:iter quos.L.Opimus: q princeps legationis fuit qñ decem legati missi sunt:ut regnũ Numidiæ diuiderent inter Iugurthã & Adherbalẽ.¶Ex rumore & ex libidine plæbis.i.quemadmodũ dicebat & cupiebat plæbs.¶Ex rumore.i.secundũ rumorẽ & famã plæbis: quia inquisitio facta est:de his hominibus:de quibus plæbs dicebat esse faciendã.¶ Ex secundis.i.psperis rebus:quia inquisitiones fiebãt:queadmodũ ipsa plæbs uolebat.¶Cæterũ mos. Salu. capta oportunitate: dicit:unde partes & factiones Romæ originẽ habuerint.¶Partium popularium & senatus factionũ. Tota ciuitas in duas partes & duas factiones diuisa erat. Vna pars siue factio erat senatus & nobilium. Altera ps erat plæbis.Sed factio senatus magis unita erat & coniuncta:factio plæbis magis dispsa.Sed ubi tota plæbs in unum conspirabat propter multitudinem superior erat:præsertim si duces factionis potentẽ aliquẽ inuenissent:ut Caium Marium:& Caium Cæsarẽ.¶Ocio.i.ppter pacẽ.Nam diuturna pax:& quies a tumultu bellorum uires:& animos eneruauerãt:& in superbiã erexerãt.¶Prima.i. præcipua:& meliora. Nam homines existimant diuitias esse cæteris rebus meliores.¶Nã ante Carthaginẽ.Ostendit nocuisse Romanis delere Carthaginem:quia donec Carthago in imperio fuit semp in bello Romanos tenuit occupatos: ita ut nec lasciuire nec superbire possent.Sed deleta & extincta Carthagine: cum impium Romanũ creuisset in immensum:& reꝝ oĩum affluentiã diuturnitas pacis:atq; ocii peperisset: lasciuire animi cœperũt:& ĩ superbiã extolli:atq; ita dominandi libido:paulatim incessit.Ante Carthaginẽ deletã. Cũ in senatu agitareť: an delenda esset Carthago.Sententias dixerunt.M.C.Censorinus:&.P.Scipio Nassica. Cato cẽsebat delẽdam esse Carthaginem:ut metu perpetuo belli Roma liberaretur:econtra.P. Scipio Nassica censebat Carthaginem non esse delendam:ne metu belli sublato ignauia topescerent animi:& uires ocio ac lasciuia corrumperẽtur:quod postea factum est:ut Salu.hic docet.¶Sed ubi:ordo ẽ.Sed lasciuia atq; supbia incessere: dico lasciuia: & superbia: appositiue ea quæ secundæ res amant.¶Vbi:pro postq̃ illa formido discessit mẽtibus.Sensus patet.¶Illa formido.s.Carthaginis.i.postq̃ Carthago deleta est:& metus belli supra diximus quemadmodum.P.Scipio Aphricanus minor Carthaginem captam funditus deleuerit: ex quo Aphricanus cognominatus est.¶Ea quæ secundæ res amant.Nã ex affluentia reꝝ lasciuia & superbia generantur.

per homines nominis latini:& sociis italicis impedimenta parabat:sed plæbs incredibile memoratu est quantũ intenta fuerit: quantaq; ui rogationẽ iusserit:& decreuerit: & uoluerit: magis odio nobilitatis:cui illa mala parantur: q̃ cura reipublicæ:tãta libido in partibus erat. Igitur cæteris perculsis metu.M.Scaurum:quem legatũ Bestiæ supra memorauimus:inter lætitiã plæbis: & suorũ fugam:trepida etiã tum ciuitate:quum & Manlii rogatiões tres quæsitores rogarenť:effecerat: uti ipse in eo nũero crearet. Sed q̃one exercitata aspere uiolenterq; ex rumore & libidine plæbis: ut sæpe nobilitatẽ:sic ea tẽpestate plæbẽ ex secũdis rebus isolẽtia cępat.Cæterũ mos ptiũ populariũ: & senatus factionũ:ac deinde oĩum malaꝝ artiũ paucis ante annis Romæ ortus est:ocio atq; abũdantia eaꝝ reꝝ:q̃ pria mortales ducũt:nã añ Carthaginẽ deletã.P.R.&.S.R. placide modesteq; iter se.R.P.tractabãt:neq; gl'ie certamẽ:neq; dñatiõis iter ciues erat:met⁹ hostis i bõis artib⁹ ciuitatẽ retinebat.Sed ubi illa formido a mẽtib⁹ discessit.s.ea:quæ res secũdæ amãt: lasciuia atq; supbia

¶ Incessere.i.inuasere:intrauere inuectæ:& introductæ sunt.¶ Ita:ordo:ita ocium quod optabant in aduer sis rebus fit acerbius & asperius:postq̄ adepti sunt.s.illd' ociū.Optabāt pacē qn̄ in bello erāt.Et postq̄ adepti sunt pacē:eo aspior fuit bello.¶ Cœpet.plepsis ē.Nobilitas inqt cœpit couertere dignitatē in dn̄ationē:qa non satis hēbat:q̄ administrationē reip.& puīcia℞ possidebat:sed ,ṗrsus dn̄ari uolebat:ex altera pte plæbs libertatē suā in libidinē couertere cœpit:qa nō solū senatui & nobilitati subiecta eē uolebat:sed leges ferebat & iubebat:q̄ nobilitatis potentiā extingueret:sicuti fuit lex sup̄ior de q̄onibus exercēdis:q̄ lege nobilitas perculsa est. IOAN. CHRI.

incessere.Ita quod ī aduersis reb9 optauerāt: ociū postq̄ adepti sūt:acerbius asperiusq̄ fit.Nāq; nobilitas dignitatē in dominationē:& populus libertatem in libidinē uertere:sibi quisq̄ ducere:trahere:rapere:ita oīa ī duas partes abstracta sunt: respub.quæ media fuerat:dilacerata est.Cæterū nobilitas factiōe magis pollebat:plæbis uis soluta ac dispersa in multitudine minus poterat:paucorum arbitrio belli domiq̄ respu.agitabat̄: penes eosdē ærariū:prouiciæ:magistrat9: gloriæ triūphi erāt. Populus militia atq̄ inopia urgebatur:prædas bellicas:imperatores cū paucis diripiebāt.Interea parentes:aut parui liberi militū: sicuti quisq̄ potentiori affinis erat:sedibus pellebātur.Ita cū potētia: auaritia:sine modo modestiaq̄ ïuadere: polluere: & uastare oīa:nihil pensi:neq; sancti habere: quo ad semetipsam precipitauit.Nā ubi primū ex nobilitate repti sūt:q uerā gloriā iniustæ potētiæ anteponerent:moueri ciuitas cœpit:& dissensio ciuilis

¶ Abstracta.i. distracta: diuisa sunt.¶ Respu.bonū cōmune: & bonū publicū. Dum uuusquisq̄ rem suam curat respu. neglecta est:& dilacerata est.Dum unusquisq̄ bonū priuatum curat:bonū publicū contēnit.¶ Nobilitas magis factione pollebat.i.factio nobilitatis potentior erat:quia magis erant uniti & coniuncti:plæbs uero dispersa erat.¶ Soluta.i.disiūcta:quia pauperes ciues q̄rebant quottidie:qūo uictum sibi pararent:non quomodo diuitibus & nobilitati resisterent.Et ideo potentia plæbis minor erat:quia non erant uniti & coniuncti:sicuti nobiles.¶ Imperatores.i.duces exercituū.¶ Parentes:aut parui liberi militū:probat quod superius dixit:uidelicet:quomodo nobilitas dignitatem in dominationem uertere cœperit. Ecce totius reipu.administrationem tenebāt:& tn̄ postea p̄res & liberos pauperū ciuium:qui foris bella gerebant:de agris suis pellebant: si forte eis uicini erant.¶ Sedibus:uidelicet de agris: hoc etiā supra docuimus:factū eē:qn̄ Tyberi9 Gracchus legē agrariā tulit. Nā diuites q̄ potētes augebānt pensiones:& ita de agris publicis pauperes ciues excludebant. ¶ Ita cum potētia ordo est:ita auaritia cum potentia inuadere pro inuadebat:& polluebat: & uastabat omnia sine modo:& sine modestia:& nihil pensi habere p habebat:& nihil sancti:quoad præcipitauit semetipsum.Nobiles romani potentes erant & auari:& p̄pterea p̄fas ac nefas oīa aggrediebantur:atq̄ oīa uiolabant.Nam qa potentes erāt oīa aggrediebant̄:quia auari erāt:oīa uiolabāt:& oīa p pecuniā faciebāt. ¶ Polluere:pro polluebāt:hoc est uiolabāt oīa p auaritiā:sicuti senatores Romani pecūia corrupti iustitiā & fidem uiolauerunt:Iugurthā p tantis sceleribus impunitū relinquētes: & quēadmodū legati per auaritiam fidē uiolauerūt:qui accepta pecunia meliorē partē regni Iugurthæ assignauerunt.¶ Nihil pensi h̄re.i. nihil cōsiderabant.Et hoc refert̄ ad id qđ dixit:Inuadere:qa temere & sine ulla cōsideratiōe ea aggrediebātur:q uel erant illicita:uel suis uiribus maiora.¶ Neq; sancti h̄re.i:& nihil sancti hēbāt: hoc refert̄ ad id qđ dixit polluere.¶ Nihil sanctū h̄re est oīa sancta uiolare:nam id dicit̄ sanctū:qđ uiolari nefas est:ut fides:pietas:iustitia: religio:hæc oīa:& his similia sancta dicunt̄:qa ea pollui & uiolari nō licet. Sed nobiles Romāi nihil sancti hēbant:qa oīa uiolabāt:quæ uiolari nō licet:nā fidem & iustitiā pro pecunia uiolabant: ut ante dixit.¶ Nihil pensi.i.nihil pensum hēbant:quia nihil quod facerent pensabant.i.librabant: & ponderabāt: & examinabant:sed temere & inconsulte quicquid appetebant aggrediebant̄:& inuidebant potentiæ suæ confisi.¶ Præcipitauit.i.euertit & deiecit:nā potentia Romano℞ tātopere creuit:ut sua magnitudine rueret.Nam arma ab hostibus in seipsos uerterūt:donec bellis ciuilibus Roma funditus euersa esset.¶ Nā ubi primum:postq̄(inquit)ex nobilibus aliqui reperti sunt:q iustitiā potentia contēnerent:& uerā gloriā q̄rerent:tunc primū bellū & discordia ciuilis oriri cœpit:iniusta potentia erat nobiliū:qui ea faciebant: q̄ supra dixit:uidelicet:qui totius reip.administrationē h̄re uolebant:& insuper inopē plæbē seruire oppressam tenebant:uera gloria erat dare operā:ut plæbs quæ pro repu.semper bella gerebat: non opprimeretur a nobilitate:sed libertatē suā inuiolatā haberet.Postquam igitur inuenti sunt aliqui ex nobilibus:qui spreta iniusta potentia:hanc ueram gloriā quærerēt:ut uidelicet conarent̄ plæbē in libertatē restituere:subito exinde bellum ciuile ortum habere cœpit:quia dum nobilitas dominari cupit:plæbs aūt dominationē pati non uult necesse fuit ad arma uenire.¶ Nam ubi ordo est:nam ciuitas cœpit moueri: & dissensio ciuilis cœpit oriri:q̄si pmixtio terræ.¶ Vbi primū.i.cū primū repti sunt.s.aliq ex nobilitate: q anponerēt uerā gloriam. ¶ Iniustæ potētiæ.Mirū uidet̄ hoc qđ dicit:nisi diligētius cōsideret̄.Nā mirū uidet̄:q̄ bellū ciuile sit:qa ex nobilib9 inuēti sūt:q uerā gloriā iniustæ potētiæ anponerēt:imo ex hoc uidet̄ potius concordia nutriri potuisse.Sed iā exposui hanc sententiam:quæ exemplo Gracchorum clarius intelligitur. Nam Gracchi uero dum ueram gloriam quærunt:plæbi libertatem & iura sua restituēdo:discordiam ciuilē in urbe cōcitarūt.

¶Quasi permixtio terræ.i.q̃si puluis:sic ciuitas turbari cœpit:& suscitari ciuilis discordia:quẽadmodum puluis turbari & suscitari solet turbine uẽti cõmotus.¶Nã postq̃:probat exẽplo Gracchoꝝ hoc ueꝝ eẽ:q̃d dixit:uidelicet ciuilẽ discordiã exoriri cœpisse:dũ inuenti sunt ex nobilib⁹:q uerã gloriã iniustæ potentiæ anponerẽt:sicuti Gracchi fecisse pbant:ordo est. Nã nobilitas noxia atq; pculsa eo.i.iõ inerat obuiã actionibus Gracchoꝝ.¶Modo.i.aliqñ p socios ac nomẽ latinũ:interdũ p eqtes romanos:quos spes societatis dimouerat a plæbe:postq̃ Tiberi⁹ & Caius Gracchus:maiores quoꝝ addiderãt multũ reipu.bello punico.

quasi pmixtio terræ oriri. Nã postq̃ Tiberius & C.Gracchus:quoꝝ maiores in punico bello: atq; aliis multũ Reipub.addiderãt:uendicare plæbem in libertatem:& paucoꝝ scelera patefacere cœpere:nobilitas noxia atq; eo perculsa:modo per socios ac nomen latinum: interdum per eqtes Ro. quos spes societatis a plæbe dimouerat Gracchorum actiõibus obuiam inerat:& primo Tiberiũ: deinde paucos post annos ingredientem eadẽ.C. Tribunũ: alterũ triũuirũ in deducẽdis coloĩis cũ M.Fuluio Flacco ferro necauerat: & sane Gracchis cupidie uictoriæ nõ satis moderat⁹ aĩus fuit:

¶Atq; aliis.s.bellis.¶Cœpe p cœperũt uẽdicare plæbẽ in libertatẽ:& patefacere scelera paucorum.Quoꝝ maiores punico bello atq; alis multum reip.addiderãt.Gracchi multa p̃clara facinora bello gesserũt:& in bello punico:& ĩ aliis. Nã Sẽproni⁹ Gracchus cõsul & collega.P.Cornelii Scipiõis prĩs Scipiõis Africani maioris ad insidias missus cõtra Carthaginẽses bello nauali fœliciter dimicauit:septẽ nauibus captis:cæteris in fugã uersis:idẽ apud Placẽtiã cõtra Hãnibalẽ fœliciter pugnauit:pulso hoste ĩ castris. Tiberius aũt Gracch⁹ Hanonẽ ducẽ Pœnoꝝ cum exercitu fudit apud Luceriã:ex quo p̃lio minus duo milia hoĩum cũ ipso duce fugerunt. Itẽ.P. Sẽpronius cõsul in agro crotonẽsi cũ Hãnibale cõflixit:fuso fugatoq; exercitu q̃ttuor milia hostiũ occidit:paulominꝰ trecẽtos cœpit:undecim signa militaria capta sunt. Ex his patet q̃uo maiores Tiberii &.C.Gracchoꝝ multũ reipu. addiderunt.Deniq; Tiberius Gracchus prĩ eoꝝ bis cõsul fuit:ac bis triũphauit.¶Vindicare.i.trahere.Ecce q̃uo Tiberius &.C.Gracchus uerã gloriã iniustæ potẽtiæ anteponebãt:quia ipsi nõ cupiebãt dominari sicuti cæteri nobiles:sed ipsam plæbẽ seruitute opp̃ssam in pristinã libertatẽ reuocare cupiebãt:& dũ hoc faciunt:discordia & bellũ ciuile cœpit.¶Scelera patefacere.Nã ostendebãt quẽadmodum nobiles oĩa ad se traherẽt:ærariũ expilarẽt:paupes de agris suis pellerent:regna & puincias uẽderent:& cætera scelera his similia perpetrarẽt.¶Eo.i.iõ ppter id.¶Perculsa.i.pterrita.Nã ipsa nobilitas timebat:quia sciebat se esse in his delictis:q̃ Gracchi patefaciebãt.¶Modo per socios:ac nomen latinũ:populi latinoꝝ socii uetustissime erant populi Romani:qui tandẽ in communionẽ ciuitatis Romanæ accepti sunt:hoc est ciues Romani facti sunt:ita ut & ipsi haberent suffragia.Dicit ergo nobilitatem & senatum restitisse actionibus Gracchoꝝ per latinos:quia latini adherebant senatui potiusq̃ plæbi:aliquando senatus resistebat actionibus Gracchorum per equites Romanos:quia similiter equæster ordo adhærebat potius senatui q̃ plæbi: licet sæpe a senatu alienatus sit:& se cum plæbe coniunxerit.Ordo iste est.Nam inter senatum & plæbẽ medius erat ordo equæster:diuitiis maxime præpotens.¶Quos spes societatis a plæbe dimouerat:senatus :ut ordinem equæstrem alienaret a plæbe:& eum sibi conciliaret: atq; etiam coniungeret:dabat ei spem societatis : & propter hanc spem equæster ordo a plæbe discesserat & senatui adhærebat.¶Spes societatis:& quia equites sperabant:se socios fore senatus in administratione totius reipublicæ.Nam senatus totam rempublicã in sua potestate habebat:ut supra uisum est.¶Gracchoꝝ actionibus:quibus actionibus libertatem: & iura sua plæbi restituere conabantur:ut supra uisum est.¶Eadem ingredientem:idest eadem molientem & cõnantem:quæ ipse Tiberius conatus fuerat:uidelicet ferentem leges agrarias.¶Triumuirũ coloniis deducendis.Quando agri publici ex hostibus capti pauperibus ciuibus Romanis diuidendi erant:tres uiri creabantur a populo:qui eos agros diuiderent.Et hi triumuiri dicebantur: quemadmodum quãdo Tiberius Gracchus legem tulit agrariam:tres uiri electi sunt ad agros diuidendos : uidelicet ipse Tiberius :Appius Claudius socer eius:&.C.Gracchus frater eius. Vnusquisque eorum triumuir dicebatur. Nunc ergo dicit C.Gracchum triumuirum deducendis coloniis cum Fuluio Flaccho interfectum fuisse:quia.C. Gracchus Fuluius Flacchus triumuiri fuerant ad deducendas Colonias Tarentum atq; Capuam:& ad agros diuidẽdos.Nam.C.Gracchus Tribunus plæbis legem tulerat:ut Coloniæ mitterentur Tarentum atq; Capuam: Colonia dicebatur multitudo ciuium romanorum missa ad aliam ciuitatem:in qua agri publici per triũuiros ei diuidebantur:& assignabantur:ergo deducere Colonias est de ciuitate romana ciues tollere: & in aliam ciuitatem ducere:in qua eis agri publici diuiduntur & assignantur.Quemadmodum autẽ.C. Gracchus & Fuluius Flacchus interfecti sint a nobilitate supra diximus.¶Et sane Gracchis. Salustius iudicium suum de morte Gracchorum ostendit. Dicit enim eos immoderatum animum habuisse: dum iura sua plæbi restituere conarentur.Nam licet a pricipio Gracchi ægregio animo ducti sint:ut plæbis iura & libertatem contra nobilitatem tuerentur:tamen postea ad iniustitiam descenderũt:dum uincere & obtinere cõnantur quod semel intenderant:quẽadmodũ Tiberius Gracchus fecit:qui sine exemplo Octauio Collegæ suo magistratũ abrogauit: hoc enim nimis superbum & intolerãdum uisum est omnibus.¶Cupidine uictoriæ:idest cupiditate uincendi:uidelicet:dũ cupiunt uincere & obtinere id: quod semel excogitauerãt.

IOAN. CHRI.

¶ Sed bono ordo e. ¶ Sed ē sati⁹ uinci bono. s. more q̄ uicere iniuriā malo more. Hæc ē apostolica sniā atq̃ diuina: dicit. n. quis Gracchi imoderatū aīum hērētn̄ meli⁹ erat: ut nobilitas eos uincere pmitteret q̄ ut eos iterficeret: & exēplū malū itroduceret. ¶ Sed bo. snia gn̄alis qdē est: sed ad ppositū accōmodata. ¶ Satius. i. meli⁹. ¶ Malo mo. i. malo exēplo nobilitas uicit iniuriā Gracchoꝝ: sed malo exēplo uicit: qa eos iterfecit: & in ipa uictoria nimiā crudelitatē exercuit. Et iō meli⁹ eēt uici: q̄ sic uicere. ¶ Igit. ordo est. ¶ Igit nobi. usa est uictoria ex sua libidie extixit multos mortales ferro: aut fuga. ¶ Ea uic. in q̄ Gracchos uicit: & iterfecit. ¶ Ex libidie sua. Inter uolūtatē & libidinē hoc itereſt scd̄m Ciceronē in. iiii. Tusculanaꝝ: uolūtas est q̄ qd cū rōne desiderat: quæ aūt rōne aduersa ici tata ē: ea libido est: uel cupiditas effrenata. Ergo desideriū i bono uolūtas dr̄: desideriū i malo libido uocat. ¶ Multos mor. fer. aut fuga extixit. i. multos interfecit: & multos exilio mulctauit. ¶ Plus ti. q̄ po. si. addi. ¶ Ex ea uicto. nobili. fe. ut plus timeret i posteꝝ: nō ut plus posset. ¶ Quæ res: uidelicet imoderate uti uictoria: & ipiā crudelitatē exercer̄: sicuti nobilitas fecit. ¶ Magnas ciuitates pessūdedit. i. euertit: & deleuit: sic Athenæ florētissima ciuitas euersa ē. ¶ Maturius. i. citius. Si uellē loq de ptib⁹ ciuitatis: put res postulat: tam magna res est: ut citius tempus de futurum sit q̄ res. ¶ Redeo: idest reuertor.

Sed bono uinci satius est: q̄ malo more iniuriam uincere. Igit ea uictoria nobilitas ex libidine sua usa: multos mortaleis ferro: aut fuga extinxit. Plusq̃ in reliquum sibi timoris: quā potentiæ addidit. Quæ res plerunq̃ magnas ciuitates pessundedit: dum alteri alteros uincere quouis modo: & uictos acerbius ulcisci uolunt. Sed de studiis partiū: omnibusque ciuitatis moribus sigillatim: aut p magnitudine parū disserere tēpus: quā res maturius me desereret. Quāobrem ad incœptū redeo.

POst Auli fœdus: exercitusq̃ nostri fugam fœdā. Q. Metell⁹. &. M. sylan⁹ Cons. designati prouincias iter se partiuerant: Metelloq̃ Numidia obuenerat: acri uiro: & quāquā aduerso populi partibus: fama tamen æquabili & inuiolata: is ubi primum magistratū ingressus est: alia oīa sibi cū collega ratus. ad bellū: quod gesturus erat: animū intendit. Igitur diffidens ueteri exercitui milites eligere: scribere: præsidia undiq̃ accersere: arma: tela: equos & cętera instrā militiæ parare. Ad hoc cōmeatum affatim deniq̃ oīa: quæ in bello uario: & multarū reꝝ egēti usui eē solēt: cęteꝝ ad ea patrāda senatus auctoritate socii: nomēq̃ latinū: & r̄ges ultro auxilia mitter̄. Postrēo oīs ciuitas sūmo studio nitebat

FActa digressione: postq̄ descripsit mores & ptes ciuitatis: nūc reuertit ad id: qd omiserat: ut ondat qd factū sit. Romani fusi sūt a Iugurtha: & postq̄ Aulus uictus fœdus cū Iugurtha fecit. ¶ Quāq̄ aduerso. i. cōtrarius & inimicus: licet aduersus eēt plæbi pp factionē tn̄ famā itegrā & icorruptam hēbat. ¶ Fama tn̄ æq̄bili: qa nihil de seipo prauū & iniquum dicebat. ¶ Magistratū igres. est. i. ubi magistratū init. ¶ Cōsules: & alii magistrat⁹ aliquot mensibus añ declarabant: deide calēdis iāuariis magistratū inibāt. i. magr̄atū Rōanæ reip. admistrar̄ incipiebāt. ¶ Et q̄q̄ ad. po. par. ¶ Fama tn̄ æq̄bi. iuiolata: & icorrupta erat. Ordo est pendēs a supiori. ¶ Numidia euenerat Metello acri uiro: & tn̄ erat fama æq̄bili: & iuiolata. s. ipse Metellus: q̄q̄ erat cōtrarius. i. aduersus populi partib⁹. i. quamquam Metellus erat inimicus partium ipsius populi: tn̄ erat æquabili fama: quia Metellus æquabiliter: & similter pbat⁹ erat apud populum: sicuti apud Senatum: quāuis esset inimicus populi propter partes: & sine dubio magna quidem laus est Metellis: q uita eius & mores ita pbabantur ab inimicis: sicuti ab amicis. ¶ Aduerso partib⁹ populi: idest inimicus partium populi. ¶ Alia omnia communia sibi cum collega ratus: idest cum putasset alia omnia: præter bellum: tam ad collegam: q̄ ad se pertinere: Metellus enim putabat alia omnia esse communia sibi cum collega: hoc est alia omnia: præter bellum: tam ad collegam q̄ ad se pertinere: sed bellum putabat præcipue ad se pertinere: quia illa prouincia sibi per sortem euenerat: in qua illud bellum gerendum erat. Et ideo Metellus curam rerum aliarum omnium ad rempu. spectantium collegæ suo relinquens: ad bellum præcipue animum intendit. ¶ Præsidia undiq̃ accersere: pro accersebat: auxilia undiq̃ a sociis petebat. ¶ Ad hoc: idest pterea. ¶ Patranda: idest perficienda. ¶ Auctoritate senatus: quia senatus decreuerat: ut Latini ad hoc bellum auxilia mitterent. ¶ Et reges: qui erant socii populi Romani: sicuti fuit: Eumenes: Ariobarzanes rex: & multi alii. ¶ Vltro: insuper. ¶ Aduersus diuitias inuictum animum regebat: Ciues bene de Metello sperabant: ob hanc causam potissimum: quia sciebant illum pecuniis a Iugurtha corrumpi non posse: quemadmodū superiores duces: & legati corrupti fuerant: nam Metellus diuitiis uinci non poterat. ¶ Exercitus iners. Vitia describit exercitus corrupti. A Spurio Albino proconsule: Albinus elapso anno non consul: sed procōsul erat. Consulis autem & proconsulis idem erat imperium: nam uterq̃ duodecim fasces: idest duodecim lictores habebat. ¶ Lingua q̄ manu promptior: magis promptus erat ad dicendum: q̄ ad faciendum. ¶ Prædator exercitus Romanus: prædas ex sociis agebat: & ipse erat præda hostium. ¶ Sine imperio & modestia habitus: idest rectus sine auctoritate: & modestia: & hoc pertinet ad Aulum fratrem Albini consulis.

IOAN. CHRI. ¶ Ita.i.hoc modo:qa exercitus tanta in se uitia habebat.¶ Imperatori nouo.s.Metello:ordo est ita plus sollicitudinis accedebat nouo impatori ex malis moribus:q̃ auxilii:aut bonæ spei ex copia militũ.Nouus imperator magis timebat pp malos mores & pp uitia exercitus q̃ sperabat pp multitudinem:statuit tñ Metellus.Quãuis(inqt)tp̃s æstatis instaret bello opportunũ:& ciues euentũ belli expectarent:tamen Metellus bellum inchoare noluit:priusquã exercitum licẽtia & lasciuia corruptũ.ad normã ueteris disciplinæ reuocasset.¶ Statuit tñ:ordo est:tñ Metellus statuit non prius attingere bellum:q̃ coegisset milites laborare disciplina maiorum:q̃q̃ tempus æstiuorum imminebat mora cõmitiorũ:& q̃q̃ putabat aĩos ciuium intẽtos expectatiõe euẽtus.¶ Cõmitiorũ mora.i. pp moram cõmitiorũ.Declarat quare tp̃s æstatis iminebat:& adhuc nihil fecerat:hæc fuit cã: qa magistratus suo tpe creari non poterant:qa cõmitia impediebanť pp seditionem.¶ Tribunorũ Publii:Luculi:& Lucii Annii:q cõtinuare magistratum uolebant:sicuti supra dixit:& ob hanc cãm Metellus tardius consul creatus in ꝓuinciam uenerat:æstate iam instãte.¶ Expectatione euẽtus.s.qa ciues intẽti expectabant euentũ belli.¶ Priusq̃ milites maiorũ disciplina laborare coegisset.i.bellum inchoare noluit:priusq̃ milites instruxisset secũdum disciplinam maiorũ:nam lasciuia & licentia corrupti consuetudinem disciplinæ militaris uitio impatorũ amiserant:sicuti ipse Salusti.declarat.¶ Nam Albinus Nõ solũ Aulus Albini frater:sed ẽt Albinus ip̃e exercitũ licenter habuit:& lasciuia corrumpi:& eneruari permisit:ordo est.Nã Albinus ꝑculsus clade Auli fratris & exercitus:habebat milites ĩ castris statiuis plerunq̃:nisi cum egestas:ardor:aut pabulũ subegerat mutare locum:q̃tum tpis æstiuorũ fuit in imperio:postq̃ decreuerat non egredi a ꝓuincia.¶ Prouincia.s.ex ea parte affricæ:quã tenebãt Romãi.¶ Quãtũ tpis æstiuorũ.i.toto tpe æstatis:quo fuit in ĩperio:uidelicet ꝓconsul.¶ Habebat.i.tenebat.Albin⁹ cũ in ꝓuinciam uenisset exercitum lasciuia corruptum inuenit:& ideo bellum cõtra Iugurtham temptare noluit:sed in prouincia exercitũ tenuit in castris toto tpe æstatis:quo fuit ĩ imperio:nec milites ex castris egredi permittebat:nisi necessitaś cogeret.Sed tamen milites sub norma militaris disciplinæ non tenebat:nam neq̃ uigilias faciebant more militari:& licẽter lixæ militibus permixti die noctuq̃ uagabanť:agros uastabant:ꝑdas cũ mercatoribus ꝑmutabãt:frumẽtũ publicæ datũ uẽdebãt:& ex militib⁹ mercatores quodãmodo efficiebanť:quæ uitia Metellus:anteq̃ bellũ attingeret:primo quoq̃ tpe:summa diligentia corrigere curauit.¶ Vigiliæ.i.custodes exercitus.Vigiliæ nocturnæ sunt:excubiæ diurnæ.¶ More militari.i.scd̃m morẽ militarem:nã milites iter se uigilias ptiri solẽt.¶ Vt cuiq̃ libe.

Itaq̃ ex sñia oĩb⁹ reb⁹ paratis:cõpositisq̃ ĩ Numidiã ꝓficiscitur:magna spe ciuiũ:tũ ꝓpter artis bonas:tũ maxĩe:q̃ aduersum diuitias inuictũ aĩum gerebat:& auaritia magistratuũ ante id tẽp⁹ ĩ Numidia nostræ opes cõtusæ:hostiumq̃ auctæ erãt. Sed ubi in Affricã uenit:exercit⁹ ei tradiť a Sp.Albino procõsule iners:ĩbecillis:neq̃ periculi:neq̃ laboris patiẽs:lingua q̃ mãu ꝓmptior:ꝑdator ex sociis:& ip̃e ꝑda hostiũ:sine ĩperio & modestia habitus:ita ĩperatori nouo plus e malis moribus sollicitudinis:q̃ ex copia militũ auxilii:aut bonæ spei accedebat.Statuit Metell⁹ tñ:q̃q̃ & æstiuorũ tp̃s cõmitiorũ mora ĩminebat:& expectatione euẽtus ciuiũ anios intentos putabat:non prius bellũ attingere:q̃ maiorũ disciplina milites laboraŕ coegisset. Nã Albĩn⁹ Auli fratris:exercitusq̃ clade ꝑculsus: postquã decreuerat non egredi prouincia:quantũ tẽporis æstiuorũ:in ĩperiũ fuit:plærũq̃ milites statutis castris hẽbat:nisi quũ ardor:aut pabuli egestas locũ mutare subegerat.Sed neque more militari uigiliæ ducebanť:uti cuiq̃ libebat:ab signis aberat.Lixæ permixti cum equitibus die noctuq̃ uagabantur:& palantes agros uastare:uillas expugnare:pecoris & mancipiorum prædas certantes agere:eaq̃ mutare cum mercatoribus uino aduectitio:& aliis talibus.Præterea frumentũ publice datũ uẽdere:panẽ ĩdies mercari.Postremo q̃cũq̃ dici:aut fingi queũt:ignauiæ luxuriæq̃ probra ĩ illo exercitu cũcta fuere:& alia ãplius:sed ĩ ea difficultate Metellũ nõ minus q̃ in reb⁹ hostilib⁹ magnum & sapientem uirum fuisse comperio.tanta tẽperantia inter ambitionẽ sæuitiãq̃ moderatum.

ordo est:unusq̃sq̃ aberat a signis:uti.ꝓ sicut libebat cuiq̃:Mos militaris disciplinæ est:ne miles discedat a signo.i.a uexillo suo.¶ Lixæ:lixæ dicebanť illi:q militib⁹ aquã ad castra:uel ad tẽtoria ferŕ solebãt:nã ueteres lixã aquã dixerũt:ũn elicũ dŕ qcq̃d aq̃ molif:uel decoqť.Nũc ergo dicit.Mĩstri militũ cũ ip̃is militib⁹ ꝑmixti licẽter die noctuq̃ uagabanť.¶ Palãtes.i.sp̃si & uagãtes.¶ Mãcipiorũ.i.suorũ.Mãcipiũ dŕ ꝗ⁹ q̃ mãu capiať.¶ Vio adue.i.uio qd aduectũ erat:ꝑdas cũ uio cõmutabãt.¶ Sed ĩ ea dif.Diť Metellũ ĩ corrigẽdis atq̃ emẽdãdis uitiis exercit⁹ sapiẽtẽ & moderatũ fuisse:qppe q ñ milites puniẽdo:sed eos a talib⁹ uitiis ꝓhibẽdo breui tpe exercitũ ꝯfirmauit.¶ In ea dif.ut uitia purgaret exercit⁹.¶ Inter ambi.se.mo.Ambitio dŕ blãdiciis quædã lenitas affectata:sæuitia dicitur in puniendo crudelitas.Nunc dicit Metellũ inter ambitionem:& sæuitiã mediũ se gessisse:ut in delictis emendandis:nec crudelitatẽ:nec nimiam rursus lenitatem ostenderet.

¶Namq3 edicto: Metellus primo iussit: ne aliquis panẽ: aut cibũ coctũ in castris uẽderet: & ne lixæ sequerẽtur exercitũ: & ne milites iumenta haberent: aut in castris: aut in agmine. Et hoc fecit: ut milites corpus ad laborẽ exercerẽt. ¶ Adiumenta ignauiæ. i. fomẽta: & adminicula ignauiæ. Ignauia dicitur quando corpus a labore subducit: atq3 subtrahitur. ¶ Sustulisse: subaudi: cõperio: ¶ Ne quisq̃ i castris panẽ. Ecce quõ sustulit adiumenta ignauiæ. Nam hæc sunt: quæ ignauiã generant: & fouẽt: uidelicet uendere panẽ in castris: & habere seruos & iumenta. ¶ Ne lixæ exercitũ sequerentur: ut milites nõ per lixas: & ministros: sed per seipsos IOAN. CHRI.

Nãq3 edicto primo: adiumenta ignauiæ dr̃ sustulisse: ne quisq̃ in castris panẽ: aut quẽ aliũ cibum coctũ uẽderet: ne lixæ sequerent̃ exercitũ: ne miles gregarius in castris: ne ue in agmine seruũ: aut iumentũ haberet. Cæteris arte modum statuisse. Præterea trãsuersis itinerib9 quotidie castra mouere: uallo ac fossa munire: uigilias ṽo crebras ponere: & easdẽ ip̃e cũ legatis circuire. Itẽ in agmine imprimis mõ: modo in postremis: sæpe in medio adesse: ne q̃spiam ordine egrederet̃: ut cũ signis frequẽtes incederẽt: miles cibũ & arma portaret. Ita prohibendo a delictis: magis q̃ uindicãdo exercitũ breui cõfirmauit. Interea Iugurtha: ubi ea: quæ Metellus agebat: ex nunciis accepit: simul de innoẽtia eius certior Romæ fact9: diffidere suis rebus: ac tũ demũ uerã deditionẽ facere conatus ẽ: igit̃ legatos ad cõsulẽ cũ suppliciis mittit. Qui tãtummodo ipsi liberisq3 uitã peterẽt: alia oĩa dederent populo Romano: sed Metello iam antea experimentis cognitũ erat: genus Numidarũ infidũ: ingenio mobili: nouarũ rerũ auidũ eẽ: itaq3 legatos: alium ab alio diuersos aggredit̃: ac paulatim tẽtãdo: postq̃ opportunos sibi cognouit: multa pollicendo p̃suadet: ut Iugurthã maxĩe uiuũ: sin id parum p̃cedat: necatũ sibi crederẽt. Cæterũ palã. q̃ ex uolũtate forent. regi nũciare iubet. Deĩde paucis diebus intento atq3 infesto exercitu. in Numidiam p̃cedit. Vbi contra belli faciẽ. tuguria plena hoĩum. pecora. cultoresq3 i agris erãt ex oppidis.

necessaria sibi pararent. ¶ Miles gregarius. i. miles ex grege: nam legatos: tribunos: præfectos cohortiũ: centuriones: & duces turmarũ nõ p̃hibebat: quin seruos & iumẽta haberent. Sed uolebat: ut milites simplices: qui aliis non præerant: nec seruos: nec iumenta haberent: ut & ĩ castris sibiipsis per se ministrarent: & cũ castra mouerẽtur: cibum per se: & arma portarent: sicuti paulo post ostendetur. ¶ Nec in castris: neue in agmine: hoc est: nec in exercitu cũ stat: nec in exercitu cum incedit. Agmen proprie dicitur ordinata multitudo: sicuti multitudo exercitus ĩcedẽtis. Neque enim uno in loco stans proprie agmen dicitur: unde cum exercitus per ordinẽ incedit agmẽ dicitur. Metellus igitur iussit: ne miles gregarius seruum: aut iumentum haberet: neq3 cum exercitus staret in castris: neq3 cum exercitus incederet: ut & in castris non per seruos: sed per seipsum sibi ministraret: & cũ castra mouerentur: & exercitus locum mutaret in ipso incessu: atq3 in itinere: non per iumenta: sed per seipsum cibum. & arma portaret: atq3 ita corpus labori assuefaceret: & induraret. Iumentum dicit̃ a iuuando. iumenta enĩ sunt: quæ onera portãt. ¶ Cæteris arte statuisse modum: subaudi cõperio. ¶ Cæteris: scilicet rebus: quæ ad militarẽ disciplinam pertinent. ¶ Præterea & diligentiã: & prudentiam imperatoris ostendit. Hæc enim Metellus faciebat: non ex necessitate: sed ut milites ad normam & instituta disciplinæ militaris informaret. ¶ Transuersis itineribus. quia exercitum inducebat: non per uias publicas & rectas: sed ex transurso p loca insueta: & uias ignotas. ¶ Mouere: pro mouebat. ¶ Ac pro q̃: ita uallo & fossa ipsa castra muniebat: sicuti si inimici & hostes adessent. ¶ Vigilias: idest custodes exercitus. Nullum periculum instabat: & tamẽ ita tenebat exercitũ: ueluti: si hostes adessent. ¶ Itẽ ĩ agmine. In hoc autem loco aperte ostẽditur qd sit agmen. Nam quum exercitus de loco ad locum mouetur: & per debitum ordinem incedens: & ambulans agmen uocatur. Dicit ergo nunc Salustius. Cum castra Metellus mouebat

inter eundũ: aliq̃n inter prios: aliq̃n inter medios: aliquãdo uero in ultimis erat: diligenter aduertens: ne aliquis ex ordine egrederetur: & ut milites conferti & densi sub signis incederent: & ut cibum: atq3 arma portarent. ¶ Adesse: pro aderat: præsens erat: infinitiui ponuntur hic pro præterito imperfecto indicatiui. ¶ Interea. Dixit quid fecerit Metellus imperator: postq̃ uenit in castra. Nunc dicit quid fecerit Iugurtha: postq̃ audiuit per nuncios ea: quæ Metellus agebat in castris. ¶ Simul: idest &. ¶ Innocentia: idest integritate: quia Metellus pecuniis corrumpi non poterat. ¶ Sed Metello. Metellus cum ad se uenissent legati Iugurthæ: ut dederent regnum iugurthæ: & omnia quæ debebat: tentauit cum ipsis legatis: ut Iugurtham: uel uiuum uel mortuum sibi traderent. Et hoc cum ipsis tractauit: quia sciebat gentem Numidarum esse infidã: & ingenio mobilem: atq3 aptam proditioni. ¶ Sin id parum procederet: idest si id ad effectum uenire nõ posset. ¶ Cæterum. Secreto cum legatis tractauit de proditione iugurthæ: sed aperte coram omnibus dixit: quid uellet: ut iugurthæ nunciarent. ¶ Intento: idest parato: atq3 infesto. i. aduerso. ¶ Cõtra belli faciem: idest cõtra speciem belli: quia in Numidia non apparebat: q3 bellum gereretur.

IOAN. CHRI.

¶ Mappalibus.i.domibus pastoralibus.Nam:ut supra dixit:ædificia agrestium mappalia dicebantur. ¶ Illa deditionis signa.Signa deditionis erant:q̃ cultores & pecora eẽnt in agris:& q̃ Iugurtha præfectos obuiã Metello misisset:q dicerent:se paratos eẽ facere qcqd Metellus imperaret.Sed Metellus credebat hæc signa deditionis fieri:magis ad ostentationẽ q̃ ad ueritatem:credebat enĩ Iugurthã simulare:ut insidiis locũ inueniret:& insidiis locũ tentaret:& Metellus credebat Iugurtham tentare locum insidiis. ¶ Itaq̃: quia timebat insidias Metellus. ¶ Expeditis.i.cum cohortibus leuis armaturæ.Nam cohortes expeditæ:dicebanť cohortes leuis armaturæ:quæ grauibus armis nõ erãt impeditæ:ut clypeo:& galeis:sed expeditæ:& leues ad cursum:tela missilia gerebant. ¶ Cohortibus.In cohorte:sicuti & in legiõe numerus militum uariatus est.Aulus Gelius dicit in legione fuisse.lx.centurias:triginta manipulos:decẽ cohortes:ex quo colligitur in legione una sex milia militum fuisse.Nam centuria centum homines:manipulus ducentos:cohors sexcentos cõtinebat.Sed ut tradit Festus Pompeius primus Caius Marius sex milium & ducentorum miliũ legionem instituit:cum antea quattuor milium fuisset:ut aperte Liuius docet. ¶ Funditorum. Funditores dicuntur:qui funda pugnabãt. Nã glandes plumbeas funda iaciebant in hostem. Virg.Pars maxima glãdes.Liuentis spargit plũbi.Est aũt glandis plũbum iin modicũ informatum.Funda aũt a fundendo dicta.i. ab emittendo. ¶ Delecta mãu.i.electa multitudine. ¶ In postremo.i.in postrema parte exercitus. Vide q̃ta erat prudentia:& peritia: ac diligẽtia imperatoris:cũ agmẽ incederet:nõ negligebat disciplinã militarẽ:licet nullũ periculum instaret: sed ipse inter primos erat cum armatis cohortibus Marium legatum in postrema pte locauerat: deide a lateribus tribuni legionum: p̃fecti cohortum cum equitibus curabant: ne equites hostium a latere pedites Romanos inuaderẽt. Nam apud antiquos maiors pars exercitus ex peditibus cõstabat.Et pedites quidem in medio:equites a latere collocabant:tam in acie q̃ in agmie. Acies dicebatur cum exercitus pugnabat. Agmẽ cum incedebat. ¶ Permixti Velites: Velites: rorarii: & ferẽtarii idẽ sũt.Sũt ãt milites leuis armaturæ:armis grauib⁹ ñ ĩpediti:q p̃liũ ĩchoãt ñ multis iaculis:Velites dicti ἀπὸ τοῦ βάλλειν.i.a iaculãdo:qa tela missilia ĩ hostẽ iaculãť:uel a Velaneo:ut tradit Fest⁹ Põpeo qđ uelati.i.uestiti & inermes seq̃renť exercitũ:siue uelites dicti expediti milites:q̃si uolitãtes: ut idẽ Fest⁹ ait.Rorarii milites appellabanť:q añq̃ congressæ erãt acies:p̃io nõ multis iaculis p̃liũ initiabãt: tractũ aũt: q̃ añ maxias pluuias cœlũ rorare incipiat:uñ:qa añ pugnã grauẽ:hi leuẽ pugnã cõmittentes:tela in modũ roris spargebãt:rorarii sunt appellati.Ferentarii milites leuis sunt armaturæ:q̃ qcqd op⁹ eẽt auxilio ferrẽt: ex cursu leuibus armis:grauib⁹ nõ impediti.Salu.in Catilinario.Postq̃ eo uentu ẽ:unde a ferẽtariis p̃liũ cõmitti posset.Metellus igiť Velites eqtibus auxiliariis p̃miscuit circa latera peditũ:ut hostiũ eqtatũ arcerẽt. Equites aũt auxiliarii erant nõ Romani:sed qui a sociis & ab alienigenis ĩ auxiliũ ad id bellum missi erant. ¶ Nam in iugurtha.Quãobrẽ Metellus tanta diligẽtia agmẽ instruebat:qa in iugurtha tãtus dolus erat:& tanta peritia locoꝝ & militiæ:ut ẽt abñs & pacẽ ac deditiõnẽ offerens timendus esset. ¶ Incerto habereť.i. dubiũ eẽt:an esset p̃niciosior absens:an p̃ñs:an gerẽs pacẽ:an gerẽs bellũ: et p̃pterea: q̃uis iugurtha nunc abesset:& pacẽ ad deditionem Metello offerret:tñ propter dolos ei⁹ ac perfidiã:& p̃pter peritiã militiæ: nõ minus timebatur a Metello:q̃ si p̃ñs fuisset:& bellum gessisset. ¶ Oppidum Vacca noĩe.s.ciuitas:q̃ uocabať Vacca. ¶ Foꝝ rerũ uenaliũ:totius regni maxime celebratũ.Foꝝ diciť locus negociatiõis:sic dictus:q̃ illuc feruntur ea:quæ uenduntur. Vacca igitur ciuitas erat forũ rerũ uenaliũ totius regni:quia tota p̃uincia Numidiæ illic confluebat ad emendum & uendendum:quæ opus erant. ¶ Incolere.i.habitare: in hac ciuitate multi mercatores italici habitabant. ¶ Huic.Ordo est.Consul imposuit præsidium huic scilicet oppido tentandi:gratia:quid animi haberent.Ponere præsidium est imponere milites ad custodiam:& tutelam:ne ciues deficiant ad hostem:& ut ciuitas tutior sit ab hoste. ¶ Tentandi gratia.Metellus imposuit p̃sidium huic ciuitati Vaccæ:ut tentaret: an iugurtha ueram: an fictam deditionem fecisset. Nam si ficta fuisset deditio ciues:non passi essent:ut Metellus imponeret præsidium.

& mappalib⁹ p̃fecti regi obuiã p̃cedebãt pati frumentũ dare:cõmeatũ portare.Postremo oĩa:q̃ imperarenť facere.Neq̃ Metellus iccirco min⁹: sed pariter:ac si hostes adessent:munito agmine incedere:late explorare.oĩa illa deditiõis signa ostẽtui eẽ credere:eo insidiis locũ tentare: itaq̃ cũ expeditis cohortibus:itẽ funditoꝝ & sagittarioꝝ delecta manu apud primos erat.In postremo.C.Marius legatus cũ equitibus curabat. In utrũq̃ latus auxiliarios eqtes Tribunis legionũ: & p̃fectis cohortum dispertiuerat:ut cũ his Velites sic p̃mixti: quocunq̃ accederent:eqtatus hostiũ p̃pulsaret. Nam in Iugurtha tantus dolus:tantaq̃ peritia locorum & militiæ erat:ut absens:an præsens:pacẽ: an bellum gerens perniciosior esset:in incerto haberet. Erat haud lõge ab eo itinerẽ: quo Metellus p̃gebat oppidum Numidarum nomine Vacca: forũ rerũ uenalium totius regni:& maxime celebratũ: ubi incolere.& mercari res cõsueuerant italici generis multi mortales. Huic consul simul tentãdi gratia.si paterenť opportunitates loci. præsidium imposuit.Præterea imperauit frumentum: & alia quæ

Bello usui forēt.i.quæ opus essent ad bellum.Nam usus ē:significat opus est. Vir.viii. Nūc uiribus usus: Præterea impauit.Metellus impauit.s.ciues Vaccēses:comportare frumentū:& alia:quæ forēt usui belli. Ratus.Dicit quare Metellus huic ciuitati præcipue præsidiū imposuit:quia uidebat propter frequentiā: & accessum mercatorūq illuc assidue cōueniebant: fore:ut su⁹ iuuaret exercit⁹:& ei necessaria nō deessent. Forēt.s. freqntiā:& cōmeatuū & negociatorꝫ. Vti priores:sic priores legatos. Nā supradixit: Metellū cū legatis iugurthæ tractauisse de proditione. Promissa legatorꝫ expectare:expectabat id: qd' ꝓmiserāt legati:uidelicet:ut sibi traderent iugurthā: uel uiuum:uel mortuum.

IOAN. CHRI.

bello usui forēt:cōportare:ratus id:qd' res monebat:frequētiā negociatorū:& cōmeatuū:etiā paratis rebus munimento fore. Inter hæc negocia Iugurtha impensius:modo legatos supplices mittere:pacem rogare:præter suam liberorūq uitam. Metello oīa dederē. Quos item priores Cōsul electos dimittebat ad proditionē:regi pacem: quam postulabat: neq abnuere: neq polliceri:& inter eas moras promissa legatorꝫ expectare. Iugurtha ubi Metelli dicta cū factis cōposuit:ac se suis artibus tentari animaduertit. Quippe: cui pax uerbis nūciabat: ceterum re bellum asperrimū erat: urbs maxima alienata; ager hostibus cognitus: animum popularium tentari: coactus rerum necessitudine statuit armis certare. Igitur explorato itinere hostium:in spem uictoriæ adductus ex opportunitate loci:quā maximas copias potest omnium generū parat:ac per tramites occultos exercitum Metelli anteuenit. Erat in ea Numidiæ parte:per quam Adherbal in diuisione possederat:flumen oriens a meridiæ Muthul: a quo mons aberat ferme milia passuum uiginti:tractu pari: uast⁹ a natura:& humāo cultu alienatus: sed ex eo medio:quasi collis oriebat in immensum pertingēs: uestitus oleastro:ac myrtetis: alisq arborum generibus:quæ humo arida atq arenosa gignūtur. Media autē planicies deserta: erat penuria aquæ: præter fluminis propinqua loca: ea consita arbustis:pecore:atq cultorib⁹ freqntabant. Igit' i eo colle.quē trāsuerso itinere porrectū docuim⁹. Iugurtha.extenuata acie suorꝫ cōsedit.elephātis & pti copiarꝫ pedestriū Bomilcarē præfecit. eūq docet

Iugurtha. Ordo ē.Iugurtha coactus necessitudine rerū:statuit certare armis:ubi.i.postq̄ composuit dicta Metelli cū factis:ac postq̄ animaduertit se tētari suis artibus: quippe:idest quia:cui nunciabat pax uerbis:sed bellum erat asperrimum in re:& postq̄ urbs maxima est alienata:& ager est cognitus hostibus: & postq̄ animi popularium tentati:scilicet sunt. Cum(inquit) Iugurtha uideret Metellum aliud dicere:& aliud facere:promittere pacem:& gerere bellum:& uideret se amisisse maximā urbē.s. Vaccam:statuit cum Metello bello cōtendere. Composuit.i.comparauit.Nam cōponere est comparare. Virg. in Buc. Sic paruis cōponere magna solebā. Dicta cum factis cōposuit. Nā Iugurtha cōparando dicta Metelli cū factis: cognouit facta eius conuenire cū dictis. Nam alid' dicebat:aliud faciebat:promittebat pacē:& bellū inferebat. Ac se suis artibus tentari animaduertit. Iugurtha cognouit Metellum uti his artibus contra se:quibus ipse Iugurtha uti solebat contra alios:uidelicet dolis & fraudibus. Artibus:scilicet dolis & fraudibus. Quippe.Ecce declarat dolos Metelli:qui pacem Iugurthæ ꝓmittere uidebatur:& bello illum insequebatur. Et hic proprie dicitur dolus:quando aliud dicitur:& alid' fit. Alienata:idest amissa.Nam Metellus eam in suam potestatem redegerat:imposito præsidio. Animum popularium:idest animi hominū uulgarium: & īfirmorꝫ.Nam popularis est:qui a populo amatus est:popularis ciuis est:popularis humilis:popularis uilis. Tētari: idest sollicitari. Ex opportunitate loci Iugurtha sperabat uincere ꝓpter opportunitatē loci: ipsum aūt locum infra describit. Anteuenit'.i. præoccupauit Iugurtha:cū cognouisset quo tēdebat Metellus cū exercitu:eo ipē prior uenit. A quo aberat:a quo fluuio procul erat mons fere uiginti milia passuum. Tractu pari: idest pari longitudine.Nam mons tantæ longitudinis erat:quantum a fluuio distabat. Vastus ab natura:& humano cultu: idest desertus:& qa natura asper erat:& quia ab hominibus non calcatus. Sed ex eo medio.Ex medio huius montis:collis nascens lōgissimus:ex trāsuerso ducebatur:plenus oleastro & myrtetis:atq aliis arborib⁹:quæ nascunt in terra arida:& arenosa. Vestitus.i.plenus. Vestire eni significat iplere. Virg.in geor.luuat hismara baccho. Conserere:atq olea magnū uestire taburnū.i.iplere. Oleastro. Oleaster arbor agrestis oliuæ. Ac myrtetis. Myrtetū ē locus plenus arborib⁹ myrtetis. Myrtus est arbor ueneri consecrata. Media aūt planicies. Inter montē & flumē planicies erat:deserta propter penuriam aquæ:ꝓter loca:quæ sunt flumini uicina:nā ea loca habitant:& pecore:atq cultoribus sunt plena. Ea:scilicet loca propinqua flumini. Igitur in eo colle. Locū describit:in quo iugurtha ī insidiis latens exercitum Metelli de monte descendentē aggressus est. Porrectū.i. in longitudinē extensum. Extenuata.i.rarefacta:quia nec conferti:nec densi:sed rari consederant iugurthini milites. Elephātis. Antiqui in prælio elephantis utebantur:& maxime Aphri. Sunt enim belluæ mitæ magnitudinis.

IOAN. CHRI.

¶Quæ ageret.i.quæ agere deberet.¶ Turmas. Turmæ proprie sunt equitum. Nā turma triginta equites continet: dicta quasi ter una: eo ꝙ terdeni equites ex tribus tribubus Triciensium Rāniū Lucerum fiebant. Nā singulæ tribus singulas decurias equitum mittebant: unde & decuriones dicti: q decem equitibus.i.viii. decuriæ præerant.¶ Manipulos.Manipulus: ut antea dixi: ducentos milites cōtinebat.i.duas centurias.Nā antiquis hic mos fuit: cū adhuc reges Romæ regnarēt: ut manipulos miscerent ex Romanis & Latinis: ita una cēturia Romanoꝝ: & una Latinoꝝ unū manipulū conficerent: & unū sequerent signū.Manipulus aūt dictus ē: quia dū Romani adhuc pauperes eēnt: manipulos fœni ꝑticis alligabant: & eos pro signis seqbant: ut Lucanus.Pertica suspensos portabat longa maniplos.¶ Obtestaf: rogat.¶ Pristinæ.Pristinus dicitur antiquus: cuius deriuatio dubia est: ēt apud peritos.¶ Cū his certamen fore: & dicebat.¶ Quos antea uictos sub iugū miserint: hoc supra uisum est.Nā Iugurtha Romanos uictos sub iugū misit.¶ Ducē illis nō aīum mutatū: subaudit dicebat: per oīa nō animū: qa quāuis nouū acceperint ducem: tñ pristinū animum retinent: uidelicet ignauū & timidū. ¶ A bono impatore.s.prouideri. ¶ Locū supiorem: scilicet eē prouisum.Ecce quō oīa prouisa sunt Iugurtha suis militibus ꝓuidit: ut haberent locum superiorē.s.colle mōtis & ꝓuidit: ut periti cum imperitis: nec pauciores cū pluribus: nec rudes cū bello melioribus certarēt.¶ Nec pauciores cū pluribus: quia Iugurthini nō erāt pauciores numero ꝙ Romani. ¶ Aut rudes.i.ignari: quia Iugurthini milites peritia belli nō cedebāt Romanis.¶ Manum consererent.i. pugnarent. ¶ Proinde.i ideo: & dicebat: ut ideo essent parati & intenti inuadere Romanos: dato signo. ¶ Illum diem: Iugurtha suos ad prœliū exhortans dicebat.O milites: hic dies.aut oēs labores præteritos: & uictorias confirmabit: aut erit initium magnaꝝ calamitatū.¶ Omnes labores & uictorias confirmaturū: uidelicet ne labores frustra suscęperimus: & antea frustra uicerimus. ¶ Confirmaturū.s.si uicerimus. ¶ Maximarum ærūnarum.i.miseriaꝝ & calamitatū. ¶ Initium fore.s.si uicti erimus.¶ Ad hoc.i.ꝑterea: ordo ē:

quæ ageret: ipse ꝓpior montē: cū oī eqtatu atqꝫ peditibus delectis: suos collocat. Deīde singulas turmas: & māipulos circuiens: monet atqꝫ obtestat: uti memores pristinæ uirtutis: & uictoriæ sese: regnumqꝫ ab Romanorū auaritia defendant. Cum his certamen fore: quos anteá uictos sub iugū miserint. Ducē illis nō mutatū animū: q ab impatore decreuerāt oīa: suis ꝓuisa: locū superiorē: uti prudētes cū impitis: ne pauciores cū plrib⁹: aut rudes cū bello meliorib⁹ manū cōsererēt: ꝓinde parati: intentiqꝫ essent: signo dato Romanos iuadere: illū diē: aut oīs lab res & uictorias confirmaturū: aut maxīaꝝ ærūnaꝝ initiū fore. Ad hoc uiriti: uti quēqꝫ ob militare facinus: pecūia: aut honore extulerat: cōmonefacere bñficii: & eū ipm aliis ostētare. Postremo ꝓ cuiusqꝫ igenio pollicēdo: minitādo: obstentando.aliū alio modo excitare. Cum interim Metellus ignarus hostium monte digrediens cū exercitu cōspicitur. Primo dubi⁹ qdnam insolita facies ondēret. Nāqꝫ inter uirgulta equi Nūidæqꝫ consederant. neqꝫ plane occultati humilitate arborum: & tamen incertū quidnā esset. tū natura loci

Iugurtha commonefacere: ꝓ cōmonefaciebat sui bñficii.s.illū uti ꝓ sicut extulerat quēqꝫ pecunia: aut honore: ob facin⁹ militare: & oñtabat eū ipm aliis. Iugurtha sua bñficia cōmemorabat eis: quos: aut pecunia: aut honore exaltauerat ob ægregia facta eoꝝ. Atqꝫ hoc faciebat: non ut exprobraret sua beneficia: sed ut illi magis ad uirtutē. & ad concurrendū accenderent: cū meminissent Iugurthā ægregiū eē uirtutis remuneratorem.¶ Extulerat.i.exaltauerat.¶ Cōmonefacere beneficii sui. Dicimus ergo cōmonefacio te hui⁹ rei. ¶ Et eū ipm aliis oñtare. Ostendebat eū: quē exaltauerat aliis: ut ipsi spe talis remuneratiōis ad uirtutē ꝓuocarent.¶ Pro cuiusqꝫ ingenio.i.secūdū ingeniū & naturā cuiusqꝫ.Nā alii spe pmii: aut honoris: alii minis: alii ꝑcibus mouent.¶ Excitare ꝓ excitabat.i.accendebat: commouebat: incitabat. Ordo est. Postremo Iugurtha: excitare ꝓ excitabat aliū alio modo ꝓ ingenio cuiusqꝫ.s.pollicendo: minitando: ostentando: cū pro qñ interim Metellus ignarus hostiū digrediēs mōte cōspicit cū exercitu. Dū Iugurtha suos hortaf ad ꝑliū: ecce Metellus cū exercitu apparere incœpit: qui nesciebat iugurthā cū exercitu suo in colle occultatū in insidiis.¶ Primo dubius: ordo est. Primo Metellus dubi⁹: qdnā insolita facies ostēderet: deinde īstituit agmē paulisper cognitis insidiis: breui spatio: cætera p parenthesim dicta sunt. Et lōgū facit hypbathō. Et hoc dicit Metellus: cū de hostibus nihil oīno suspicaret: prīo dubitauit: qdnā eēt id: qd' uidebat i colle: nō.n. apte uidere poterat qd eēt: sed postea cū apte cognouisset insidias: statim exercitū instruxit ad pugnā. ¶ Primo dubius qdā insolita facies oñderet.i.primo dubitans: qdnā inusitata spēs eaꝝ reꝝ: quas uidebat in colle significaret. Nā uidebat i colle equos & hoīes: sed nō ita apte uidebat: ut posset itelligere qd eēt. Et declarat quare dubitabat qd eēt: qa eq & hoīes Nūidæ: ita inter arbores & uirgulta cōstiterāt: ut nec rursus pfecte uideri possent.¶ Nā inter: ordo est. Nā & eq & Numidæ cōsederant inter uirgulta: neqꝫ plene erant occultati humilitate arboru: & tamē erant incerti qdnā eēnt obscurati ipsi: atqꝫ īsignia militaria: tum: idest partim natura loci: tum.i.partim dolo.¶ Humilitate arborum: quia arbores non erant altæ: sed humiles. ¶ Et tamē: quis non essent perfecte occultati: tñ cognosci nō poterant qdnā essent.¶ Tū natura loci: propter arbores.

¶Tum dolo:quia ita se locauerāt:ut nō erectis:sed pstrati:& inter arbores iacerēt.¶Agmē instituit.i.exercitum instruxit:dr̄ ēt agmen dum ambulat:& icedit:sicuti nunc.¶Ibi:dicit:quō Metellus exercitū ad pugnā instruxit:nā ordines mutauit.Ordo est.Ibi:p tunc Metellus instruxit acies triplicibus subsidiis:in dextro latere:qd' erat pximū hostibus:ordinib⁹ cōmutatis:& disptit funditores & sagittarios inter manipulos:& locat oēm eqtatū in cornib⁹.Cū exercitus in acie ad pugnā īstruebaf:hic fere ordo seruabaf.In prima acie leuis armatura pōebaf.i.Velites:siue Rotarii:siue Ferētarii:itē funditores:& sagittarii:hi leuib⁹ certaminib⁹ pugnā inchoabāt.In secunda acie principia siue principes locabanf:sic dicti:quia a principio gladiis pugnabāt:ut ait Varro.In tertia acie sbsidia statuebanf.q milites subsidiarii dicebanf:qa subsidium ferebant principiis fessis:& fatigatis.Sed hic ordo p loco & tpe mutabaf:uel ex toto uel ex parte.Nunc uero dicit Metellum in ea parte:quæ hostibus erat uicina:subsidia triplicia collocasse:funditoresq & sagittarios:qui in pria acie locari consueuerant inter manipulos diuisisse.¶Pro tpe:qa ñ erat tps:ut multa diceret.¶Aciē Exercitus ad pugnam instructus dr̄ acies.¶Trāsuersus principis.Vide qd dicat.Metellus de mōte descēdebat:iugurtha aūt in colle cōsederat:q ex trāsuerso montis nascebaf.Metellus igif de mōte descēdēs aciē instructā dirigebat non contra collem:& contra iugurtham:sed per trāsuersum uersus flumē:qd distabat a mōte uigiti milibus passuū.¶Principiis.dixi iam ante q principia dicunf milites:q in secūda acie locanf.¶Sed ubi Ordo est.Metellus ueritus:ne exercitus cōficeretur:siti ex tempore anni:& inopia aquæ præmisit ad flu.Rutiliū legatum cum expeditis cohortibus:& parte equitum:ut ante caperet locū castris:existimans hostes esse remoraturos suū iter crebro impetu & trāsuersis præliis:& cē tētaturos lassitudinē & sitim militū:qm̄ diffiderent armis:ubi p postq̄ aīaduertit hostes quietos f.eē neq illos digredi colle.Metellus de mōte descēdens existimabāt hostes:q erant in colle agmē suum inuasuros.Sed postq̄ uidit eos nō moueri de colle:Rutiliū legatū cū cohortibus expeditis p̄misit ad flumen:ut locū caperet:ubi castra ponere uolebat:ipse uero post Rutiliū cum toto exercitu sequebaf:nec.n.apud mōtem diu manere poterat pp penutiam aq.¶Quietos.f.eē.i.nō moueri.¶Neq de colle digredi.i.discedere.f.contra se.¶Veritus ex anni tpe:qa erat æstas:quo tpe rarius pluit.¶Inopia aquæ:qa loca ipsa arida sunt & sine fontibus:& sine aq.¶Conficeref.i.consumeref.¶Expeditis cohortibus.Dixi quæ sint cohortes expeditæ.¶Ad flumen:quod supra dixit distare a mōte p uiginti miliaria.¶Impetu.i.incursu.¶Et transuersis præliis.i.præliis ex transuerso:& a latere:non a fronte factis.Nam Metellus agmen instructum dirigebat:non cōtra collem:nec cōtra iugurthā:sed uersus flumē:ita ut frons agminis respiceret flumē:latus uero dextrum respiceret collem:atq Iugurthā:ut necesse esset Iugurtham:si conaref inuadere Ramanos:eos a latere:& ex transuerso:nō a frōte neq ex aduerso inuaderet.¶Lassitudinem,sitimq militū tentaturos.Metellus uidebat iugurtham non audere armis cōtēdere:sed quærere:ut fatigaret Romanos:& impediret:ne ad flumen irent.Deinde Metellus p̄misit Rutilium legatū ad flumē:deinde ipse secutus est cum toto exercitu.¶Pro re atq loco:sicuti res:& locus postulabat.¶Sicuti monte.i.eo ordine:quo monte descenderant.¶Marium post principia habere:pro hēbat.i.tenebat Marium post principia.i.post secūdam aciem.¶Sinistræ alæ.Ala pprie dr̄ equitum ordo:eo q pedites tegat alarū uice.Virg.in.iiii.Dū trepidat alæ:saltusq indagine cingunt.Sed hoc loco alā sinistrā accipit p latere sinistro.¶Principes facti erāt.Metellus ordines ita mutauerat:ut milites:q in sinistro latere erāt:dū incederēt:principia essent.¶Principes.i.principia:iam sæpe dixit pricipia.¶At Iugurtha:postq̄ uidit Metellū reliqsse montē:& iā cū toto exercitu trāsisse suos primos milites:q erant in colle:statim cū duobus milibus peditum montem occupauit:atq hoc fecit:ne Romani illuc refugerent:si forte iugurtha ipsos inuadens:fugere compulisset.¶Primos suos.f.milites.¶Prætergressum.i.transisse.¶Quasi fere:& notanda noua significatio apud Salustium.Nam quasi proprie significat sicut:sed hoc loco significat fere.¶Cedentibus:idest retrocedentibus:& se recipientibus.¶Receptui:idest ad receptum:Iugurtha montem occupauit:ne Romani illuc redire possent:si forte in pugnam cedere.& se recipere cogerentur.

tū dolo:ipsi.atq militaria signa obscurati.)Deinde breui:cognitis insidiis:paulisp agmē cōstituit.Ibi:cōmutatis ordinib⁹:i dextro latere:qd pximū hostib⁹ erat:triplicib⁹ subsidiis aciē īstruxit:iter manipulos funditores:& sagittarios dispartit:eqtatū oēm in cornib⁹ locat:ac pauca p tpe milites horta t⁹ aciē:sicuti īstruxerat:trāuersis pricipiis i planū deducit.Sed ubi Nūidas qetos:neq digressos colle aīaduertit:ex anni tpe uerit⁹:& inopia aq:ne siti cōficeref exercit⁹.Rutiliū legatū:expeditis cohortib⁹:& pte eqtū p̄misit ad flumē:uti locum castris antecaperet:existimans crebro hostes impetu:& trāsuersis p̄liis iter remoraturos (& quoniā armis diffiderēt)lassitudinē:& sitim militū tentaturos.Deinde ipse pro tpe:atq loco:sicuti monte descenderat.paulatim pceder.Marium post principia habere:ipse cum equitibus sinistræ alæ esse:qui in agmine principes facti erant.At Iugurtha ubi extremum agmen Metelli:primos suos prætergressum uidet:præsidio quasi duum miliū peditum montem occupat.qua Metellus descenderat.ne forte cedētib⁹ aduersariis receptui.ac post

IOAN. CHRI.

¶ Munimēto.i.ad munimētū:ut Romani in mōte muniti de eo pelli non possent. ¶ Forte.s.mons. Ordo est.Iugurtha occupat montem præsidio:quasi duum miliū peditū.s.ab ea pte.qua descenderat Metellus: ne ille mons foret receptui aduersariis sedentibus:& post foret munimēto:ubi pro postq̄ uidet extremū agmē metelli esse prætergressum suos ¶ Numidæ.i.milites Iugurthini de Numidia. ¶ Ordines.i.acies:hic descri bit plium inter iugurtham & Metellum.Infinitiuos ponit more suo p pteritis imperfectis indicatiuorum. ¶ Quorꝫ.s.Romanorū:ex Romanis:qui erant fortiores obuiā hostib⁹ facientes:& resistentes:ipsi tantūmo do uulnerabanť: nec uulnerare poterāt hostē; quia ratione plii nō intelligebant: nam decepti erant.Ordo est.Quorum ipsi: qui fuerūt obuiā hostibus firmioribus animis ludificati incerto p lio:modo.i.tātummodo sauciabanť eminus:ne q erat copia contra faciēdi:aut cōserendi manū ¶ Fuerunt obuii.i.restiterunt. ¶ Ludificati.i. decepti:qa nō credebāt se inuadi posse:nisi a lateř dextro:nunc autem & a tergo:& ab utroq̄ late re præmebantur ab hoste. ¶ Ipsi mō sauciabanť idest ipsi Ro.tantummō uulnerabāt:nec uulne rare poterant. ¶ Eminus.i.de longe. ¶ Ante iā docti.ordo est.Equites iam ante docti ab iugur tha recipiebant se non confertim: neq̄ in unum sed recipiebant se q̄ maxime diuersi:uidelicet ali us alio. ¶ Vbi.i.quādo turba Romanoꝝ cœpe rat insequi.s.eos.Ostendit cām :quare Romani tantummō uulnerabanť:& non poterant uulne rare hostem:qa iugurtha nouā pugnandi rōnē inuenerat:nam suos equites docuerat : ut cū ho stem inuasissēt:& ille eos insequi cœpisset:nō in unum se reciperēt atq̄ colligerēt: sed separatim loca diuersa peterent:atq̄ ita hostem eluderent. ¶ Nō cōferti.i.non cateruatim: nec simul. ¶ Se recipiebāt.i.se retrahebāt. ¶ Alius alio.i.alius ad alium locū.s.recipiebat se.i.retrahebat. ¶ Ita nūe ro priores:ordo est.Ita illi equites iugurthini cir cunueniebant disiectos.s.Romanos a tergo:aut a laterib⁹:si illi nequiuerāt deterrere hostes prio res numero a persequendo.Attende quid dicat plærunq̄ enim difficile est intelligere: quō sen sus sequens cum superiore cohæreat: ne uagus & dissolutus errare uideatur:nam hic sensus est. Equites iugurthini: si Romanos persequētes se reprimere non poterant:quia illi plures erant nu mero:fugiebāt uel p planiciem camporum: uel in collē:si fugiebāt p campos:inuadebāt Roma nos a tergo:aut a lateribus dissipatos:si fugiebāt in collem:equi eorum facile collē ascēdebāt:qa erāt assue ti.Romani uero in collē nō facile ascēdere poterāt:& pp asperitatem:& qa nō erāt assueti. ¶ Numero prio res hostes.s.Ro.a psequēdo:nam paulo ante dixit:ubi Romanoꝝ turba insequi cœperat. ¶ Hostes numero priores.i.Romanos plures superiores numero. ¶ Disiectos.i.dissipatos:nam supra dixit:iugurthinos cōtur basse ordines Romanorū. ¶ Circūueniebant.i.inuadebant:aggrediebanť:iugurthini equites : si Romanis persequentibus resistere non poterant:fugiebant per cāpos:& quos a tergo:aut a lateribus dissipatos inue niebant:eos aggrediebanť. ¶ Sin opportunior:ordo est.Sed equi Numidarum consueti facile euadere pro euadebāt:ea.i.p eam ptē inter uirgulta:si collis fuerat oportunior.fugæ.i.ad fugā:q̄ campi.s.fuerant:aspitas & insolētia loci retinebat nostros.i.Roma.sin opportunior.i.si erat magis cōmodū fugere in collē:q̄ fugeř p planiciē cāpoꝝ:euadere.i.ascēdebāt.Euadere.i.ascēdere.Virg.Euado ad summi fastigia culmis.Vñ eua dere ēt ē p obstantia trāsire. ¶ Insolētia loci:qa Ro.nō fuerant assueti in eo colle. ¶ Totius negocii.i. plii. totum hoc pliū uariū fuit & incertū. ¶ Dispersi.s.tam Romani q̄ iugurthini.nam nec Ro.nec iugurthini or dines seruabant. ¶ Pars:plepsis est:& hic ut solet infinitiuos pōit p pteritis impfectis indicatiuoꝝ. ¶ Cede re:cedere aliqñ est ferire:& occidere:aliqñ est locū uictori dare:ut hoc loco:nā cedere significat cedebat.i.re trocedebat:& retrahebat se. ¶ Neq̄ signa:qa discedebāt a signis. ¶ Neq̄ ordines:qa discedebant ex ordine ¶ Vbi quēq̄:ordo est:Ibi quisq̄ residebat:ubi periculum cœperat quēq̄. ¶ Arma:tela:equi: ut hostes ciues permixti.s.erant:ostendit omnia fuisse confusa. ¶ Fors:idest fortuna. ¶ Euentus belli i incerto erat: quia ne mo sciebat:utri uicissent:an Ro.an iugurthini. ¶ Ordines restituit:qui erant perturbati:& dissipati.

munimēto foret. Deīde repēte:signo dato:hostes inuadit. Nūidæ:alii postremos cedere:pars a sini stra:ac destra tentare:īsensi adesse:instare:atq̄ oī bus locis Romanorū ordines cōturbare. Quorū etiā:qui firmiorib⁹ aīs obuii hostib⁹ fuerūt ludifi cati:in incerto plio ipsi mō eminus sauciabantur: neq̄ cōtra feriendi:aut cōserēdi manū copia erat: añ iā docti ab Iugurtha eqtes: ubi Ro.turmæ īse qui cœperāt: nō cōfertim in unū recipiebāt. Sed alius alio quā maxime diuersi.Ita nūero plures:si a psequēdo hostes deterrere nequiuerāt:disiectos a tergo.aut a lateribus circūueniebāt. Sin oppor tunior fugæ collis.q̄ campi fuerat.ea uero cōsueti Numidarū eq.facile inter uirgulta euadere. Nr̃os asperitas.& isolētia loci retinebat. Cæterū facies to tius negocii uaria.icerta.fœda. atq̄ miserabilis di uersi a suis. pars cedere.alii inseq. neq̄ signa.neq̄ ordines obseruare: ubi quēq̄ piculū cæperat.ibi resistere.ac ppulsař.arma.tæla. eq.uiri.hostes at q̄ ciues pmixti:nihil ɔsilio.atq̄ ipio agi.fors oia re geř.itaq̄ multū diei pcesserat.ēt tū euēt⁹ in icerto erat. Deniq̄ oib⁹ laboř.& ęstu lāguidis. Metellus ubi uidet Nūidas min⁹ istař.paulatī milites i unū ɔducit.ordies restituit.& cohortes legiōarias q̄ttu or aduers⁹ pedites hostiū collocat. Eoꝝ magna ps

Superioribus locis:uidelicet in colle. Ne deficeret.i.ne cessaret a pugna. Oratio Metelli ad milites erat hæc. O milites nolite a pugna deficere:& nolite patitur hostes uicat:fugientibus uobis nō hētis castra nec locum aliquem munitum:ad quē fugere possitis:salus uestra in armis posita ē. Fugiētes.s.Romāi. Ordo ē: & Metellus hortabat:ne Romāi fugiētes paterent hostes uincere:uel ne Romāi paterent hostes uincere fugiētes.s.Romanos. Neq3 illis:& dicebat nō eē castra illis.s.militib⁹ Ro. Castra est locus:ubi sunt tētoria qui locus uallo & fossa sp mūiri solet. Vallū:munimētum.i.locum aliquē munitum. Oia:uidelicet spē salutis & uictoriæ. Sed nec q Metellus suos in unum colligebat:& illos ad pliū hortabat: Sed ex altera pte Iugurtha quoq3 optimi impatoris artib⁹ utebat:circuibat:hortabat suos: plium renouabat. Ipsi pares.s.erāt:ipi ipatores uirtute: & scia militari pares erāt: sed uirib⁹ erāt ipares. Nā Metello:declarat quō erāt impares opib⁹.i.uirib⁹. Metellus meliores milites hēbat: sed Iugurtha meliorē locum:& magis opportunum. Deniq3 Rōani:iugurtha locum munitum hēbat:uidelicet collē:ubi tut⁹ erat. Rōani locū nullū munitū hēbāt:quo fugerēt. Metellus igit cu3 uideret se nō hēre locū:quo milites sui tuti cōfugerēt: iussit:ut Romāi p collē aduersum ascēderent:& hostes iuaderēt. Neq3 ab hoste copiam pugnandi fieri:qa iugurthini milites ex colle in planum ad pugnā descēdere nolebant:& nūero & uiribus erāt iferiores. Euadunt.i.ascendunt: aduerso colle. Euadere ē de ima pte sursum uersus ascēdere. Amisso loco. Ecce euēt⁹ plii. Romāi collē ascēderūt. & hostes pulsos suderūt atq3 fugarūt. Fusi.i.fracti. Plærosq3.i.maiorem ptē:ordo ē. Velocitas & regio ignara hostibus sūt tutatæ plærosq3:pauci i eo plio iterierūt:iō,qa maior ps cursu & fuga salutē qsiuit:cū p regionē fugerēt Rōanis icognitā. Velocitas:,qa cū primi fusi sūt cursu & uelocitate fugerūt. Interea Bomilcar:supius dixit quō iugurtha exercitū suū in duas ptes diuisit: uni pti Bomilcarem pposuit alteri pti ipse iugurtha pерat. Dixit:quō iugurtha uict⁹ est a Metello: nunc dicit qd interea fecerit Bomilcar. Dicit.n.hunc Bomilcatem descēdisse de colle.& Rutiliū legatū:quē metellus ad flumē pmiserat:iuasisse:fugatumq3 ab eo fuisse. Præfectum:i.ppositum:ordo est. Interea Bomilcar paulatim deducit suos i locū æquum. Vbi,p postq Rutilius est ptergressus eū:dico Bomilcar:quē supra diximus esse pfectum ab iugurtha elephātis:& pti copiaꝝ pedestriū. Vbi eū.s.Bomilcarē. Rutili⁹:q ad flumē tēdebat. Prætergressus est.i.transiuit. Quietus.s.Bomilcar. Neq3 remittit.i.cessat. Bomilcar non cessabat inuestigare qd faceret Rutilius:postq Rutilium cōsedisset.ordo est: Bomilcar ueritus ne legatus foret auxilio suis cognita re:latius porrigit aciē:q diffidēs uirtuti militū statuerat arte: dico lati⁹ porrigit:quo.i.ut officeret itineri hostiū. Postq aūt accæpit clamorē geri ex plio iugurthæ. Bomilcar diligēter inuestigabat p exploratores qd ageret Rutilius:& qd ageret iugurtha atq3 metellus. Cū igit itellexisset ex clamore iugurthā metellūq3 pugnare:& Rutiliū iā apud flumē castra posuisse:timuit:ne Rutilius rediret:ut metello ferret auxiliū. Ergo cū ħ timeret:aciē quā istructā de colle i planum deduxerat lati⁹ extēdit ne Rutilius redire posset ad metellum:& cum acie sic extēsa usq3 ad castra Rutilii legati puēit. Cōsedisse:i.castra posuisse. Accæpit.i.itellexit:audiuit. Ne le.s.Rutili⁹. Cognita re.i.cog.plio iter iugurthā & metellū. Quo hostiū iti.offi.i.ut noceret itineri ho.si uidelicet Rutili⁹ redire uellet:ut metello & Romāis ferret auxiliū cōtra iugurthā pugnātib⁹. Latius por.i.latius extēdit. Eoq3 mō:uidelicet sic acie extēsa. Romāi:uidelicet:q erāt cū Rutilio legato ñ cū metello. Pulueris ui.i.copiā pulueris:nā uer dico q ro.uiderāt puluerē:qa ñ poterat uider hoīes.nā ager plen⁹ arborib⁹ erat.pspectū phibebat:ut uidere nō possent hoīes.

superioribus fessa consederat:simul orare:hortari milites:ne deficerēt:neu paterent hostes fugiētes uicere:neq3 illis castra esse:neq3 munimentū ullū: quo cedētes tēderēt:in armis oia sita. Sed nec Iugurtha quidem interea quietus erat:circūire: hortari:renouare prœlium: & ipse cū delectis tentare oia:subuenire suis: hostibus instare dubiis: quos firmos cognouerat: eminus pugnādo retinere. Eo modo inter se duo imperatores summi uiri certabant.ipsi pares:cæterum opibus disparibus. Nam Metello uirtus militum:locus aduersus. Iugurthæ alia omnia:præter milites:opportuna. Deniq3 Romani:ubi intelligūt.neq3 sibi profugium esse. neq3 ab hoste copia pugnandi fieri. & iam diei uesper erat. aduerso colle. sicuti præceptum fuerat. euadunt.amisso loco. Numidæ fusi.fugatiq3 pauci interiere. Plærosq3 uelocitas. & regio hostibus ignara.tutatæ sunt. Interea Bomilcar: quē elephātis & parthis copiarum pedestriū præfectum ab Iugurtha esse supra diximus. ubi eum Rutilius prætergressus est.paulatim suos in æquum locum deducit.ac dum legatus ad flumen.quo præmissus erat festinās pgit.quet⁹:uti res postulabat:in aciē instruxit:neq3 remittit explorare:quid ibi hostis ageret. Postq Rutiliū cōsedisse:& iā aio uacuū eē accæpit simulq3 Iugurthæ ex plio clamorē augeri:ueritus: ne legat⁹:cognita re:laborātib⁹ suis foret:quā aciē diffidēs uirtuti militū arte statuerat: quo hostium itineri officeret:latius porrigit. Eoq3 mō ad Rutilii castra pcedit. Romāi ex improuiso pulueris uim magnā animaduertunt. Nam conspectum ager

IOAN. CHRI.

IOAN. CHRI.

¶Arbustis consitus.i.arboribus plãtatus.¶Et primo rati.s.sunt:primo putauerunt:puluerẽ a uento cõmoueri:sed post cũ uiderẽt ipsum puluerẽ magis ac magis appropinquare:cognitis hostibus:subito arma capiunt.¶Pro cast.i.ante castra.¶Deinde ubi.Deinde cõcurrit utrinq3.magno clamore:ubi est uentũ propius.¶Ventũ.s.a Numidis.i.postq̃ Numidæ,ppius ad castra Rutilii uenerũt:utrinq3 pugnare cœperũt Numidæ.Ordo est:Nũmidæ tãtũmõ remorati:dũ putant auxiliũ in elephãtis:faciũt fugã: postq̃ uident eos impeditos ramis arborũ:atq3 ita disiectos circũueniri.s.a Romanis:Numidæ spẽ.suã hẽbant in elephãtis: Sed elephãti uirtutẽ & robur suũ exercere non potuerunt:quia arbores eos ĩpediebãt:quod cũ uiderent Numidæ:subito fugere cœperũt.¶Collis: aut noctis auxilio:& collis uicinus: & nox:q̃ instabat:auxilio fuit Numidis.¶At Romãi. Rutilius ad flumẽ p̃missus cũ castra locasset:Metellũ cũ toto exercitu expectabat:qui tardius morabatur,ppter,p̃liũ cũ Iugurtha cõmissum: cũ ergo tardius moraret̃ Me. Rutiliani obuiã ei,pcesserũt.Ordo est.At Romani tñ ĩstructi & ĩtẽti,pcedũt obuiã.s.Metello:qa Metellus morabat̃ amplius opiniõe eo℞:qq̃.erãt fessi & lassi itinere:& ope castro℞:& p̃lio.¶Itinere:nã.xx.miliaria cõfecerãt.¶Opere castro℞.i.munitione:nã castra muniuerant fossa & uallo.¶Et prælio:quo pugnauerãt contra Bomilcarẽ.¶Fessi p̃lio & ope.¶Amplius opione eo℞.i.diutius q̃ opinabant̃.¶Instructi.i.armati:& in ordine cõpositi:¶Nã dolus. Quare Romani ẽt post uictoriã instructi:& armati obuiã,pcedebãt Metello:q̃re tanta diligentia utebant̃:qa timebãt insidias & dolos Numida℞.Nam dolus Numidarũ nõ patiebat̃ Romanos indulgentius & remissius se hẽre.Lãguidũ est torpere ignauo:Remissum est cõtrariũ ĩtẽto.Et ẽ trãslatio ab arcu:q cũ neruo.i.corda cũruat̃ ad iactum dr̃ ĩtẽdi:cũ uero laxat̃ dr̃ remitti. Ac primo: Metellus fuso:fugatoq3 hoste.tẽdebat ad flumẽ:quo iã ante Rutilium p̃miserat.Rutilius autẽ obuiã Metello,pcedit iam nocte obscurata Cum ergo iam uicini essent:strepitum ĩuicẽ faciebãt:& ,ppter noctẽ se nõ cognoscebãt:futurũq3 erat:ut inuicem pugnarent:nisi uterq3 milites p̃misisset:q ĩuestigarẽt rẽ:quo facto metũ deposuerũt:& gaudiũ ex utraq3 parte ortũ est. Et qm̃ Metellus Iugurthã uicerat: Rutilius Bomilcarem oẽs læti facta sua laudabant: ¶Velut hostes:strepitũ faciebant:tanq̃ si hostes essent.¶Tu multum.i.strepitum & clamorem.¶Imprudentia:per imprudentiam:quia se non cognoscebant inuicem.¶Admissum:idest perpetratum: & commissum.¶Facinus miserabile:quia inuicem pugnassent: cum oẽs Romani essent.¶Acta:quæ acta erant. Nã utriq3 hostem superauerant.¶Fert: idest extollit.¶Vel ignauis: idest etiam ignauis. In rebus humanis ita euenire solet:ut ab ea parte: ubi est uictoria:etiam ignaui:& rudes glorientur: & econtra apud uictos etiam qui strennui sunt: & fortes tanquam ignaui uituperẽtur.¶In hisdẽ castris.uidelicet in castris Rutilii.¶Reliquos labores.Dicebat Metellus amplius laborare non oportet pro uictoria:quia iam uictoriã simus assecuti.Sed si laborabimus,p præda laborabim⁹.¶Prædæ:idest ad prædam.Milites autem pro præda omnes labores facile tolerant.¶Tamen ordo est.Tamen interim Metellus misit transfugas & alios opportunos exploratum:ubi gentium foret Iugurtha:aut qd ageret.¶Ne.i.an esset cum paucis:an haberet suũ exercitum.¶Et ut:pro qualiter ille uictus gereret sese.Quamuis Metellus de iugurtha uictoriã habuissent.tamen:ut prudens imperator misit exploratores:q diligenter inquirerent:ubi nã esset iugurtha:& qd ageret:an hr̃et exercitũ.¶Tamẽ: quamuis uicisset.¶Trãsfugas.Transfugæ:ideo ad explorandum idonei sunt.quia necessario eos oportet esse fideles & cautos. Naʒ sũmopere cauent:ne in manus hostium a quibus semper fugerunt:deueniant.

arbustis cõsitus,phibebat.Et primo humum rati aridã uẽto agitari. Post ubi æq̃bilẽ manere. sicuti acies mouebatur:magis:magisq3 appropinquare uidebãt.cognita re,pperãtes arma:ac,p castris sicuti ĩperabat̃.Deinde ubi,ppius uentũ est: utrinq3 magno clamore cõcurritur.Numidę tantũmõ remorati:dũ in elephãtis auxiliũ putant:postquã eos ĩpeditos ramis arborum:atq3 ita disiectos circũueniri uidẽt.fugã faciunt:ac plærıq3.abiectis armis:collis.aut noctis:q̃ iã aderãt.auxilio ĩtegri abeunt.elephanti quattuor capti. reliqui oẽs numero quadraginta interfecti sunt.At romãi quãq̃ itinere.atq3 ope castrorũ.& p̃lio fessi:lassiq3 erant.tñ quod Metellus amplius opinione morabatur. instructi.intentiq3 obuiam procedunt. Nam dolus Numidarum nihil languidi.neq3 remissi patiebatur.ac primo obscura nocte. postq̃ haud procul ĩter se erant.strepitu.uelut hostes aduentare.alteri apud alteros formidinem simul. & tumultũ facere.& pene imprudentia admissum facinus miserabile foret.ni utrinq3 præmissi equites rem explorauissent.igitur pro metu repẽte gaudiũ exortum est.milites.alius alium læti appellãt:acta edocẽt.atq3 audiũt.sua q̃sq3 fortia facta ad cælũ effert Quippe humanæ res ita se habent.in uictoria ẽt ignauis gloriari licet.Aduersæ res etiã detrectant bonos.Metellus uero ĩ hisdem castris quatriduo moratus.saucios cum cura reficit.meritos in præliis more militiæ donat.uniuersos in cõtione laudat:atq3 agit g̃ras:hortaturq3 ad cætera:q̃ leuia sũt parẽ aĩum gerant:pro uictoria satis pugnatũ:reliquos labores p̃dæ fore. Tñ interim transfugas:&

Alios opportunos.i.alios hoies idoneos. Vbi Iugurtha gentiū.i.ubi nā gētiū & locoꝝ ponunť: nō ad necessitatē: sed ad ornatū: dicimus eni: Nescio ubi gētiū sit: nescio ubi locoꝝ sit. Exploratū misit.i.ad explorādū: hoc ē ad uestigādū. At ille.s.Iugurtha. Sese i loca saltuosa: munita natura: ad q̄ qdē loca non esset facilis: sed pdifficilis ad Iugurthæ isultū accessus. Recepat.i.reduxerat se. Cogebat.i. colligebat: congregabat. Virg.in Bucco. Tytire coge pecus. Agri ac pec.ma.q̄ bel.cul.hoies: quos congregabat Iugurtha erāt assueti magis ad agros colendos: & ad curāda pecora q̄ ad bella gerenda. Id ea grā: posset aliquis dicere: quare Iugurtha nouū colligebat exercitū: nōne hēbat ueterē exercitū: q secū pfugerat ex pliō: in quo uictus ē a Metello: nam in eo prœlio pauci ex Numidis interierunt: reliq oēs incolumes fugerūt: ut supra dixit: Salustius huic tacitæ q̄stioni respondet: & dicit hanc eē cōsuetudinē apud Numidas: ut quādo rex uictus est i pliō: nemo ex fuga euꝫ sequatur: præter regios equites: unusquisq; post fugā uadit quocunq; uult: neq; illud apud Numidas rephensibile est: quia sic est cōsuetudo. Id ea gratia eueniebat: idest ob eā cām Iugurtha nouū colligebat exercitum: qa nullus de exercitu uetere post fugam eum secutus erat: pter eqtes regios: q circa personam eius semp assistūt. Flagitium.i.scelus rephensiōe dignū. Ita se mores hn̄t.i.talis consuetudo. Igitur ubi Metellus ordo est: igiť Metellus statuit bellū esse gerendū nō pliis: neq; acie: sed alio more: ubi pro postq̄ uidet animū regis etiā tū eē ferocē: & postq̄ uidet bellū renouari: qď nō possꝫ geri: nisi ex libidine illius: & postq̄ uidet iniquū certamē eē sibi cū hostib⁹: & postq̄ uidet illos uinci minore detrimēto q̄ suos uincere: sensus patet. Igiť: qa uidelicet Iugurtha nouū cōpabat exercitū. Etiam tum uidelicet: postq̄ esset uictus. Animū ferocē .i. inuictū & indomitū: licet rex uictus eēt: tn̄ aīum hēbat iuictū: ferox significat inuictū & idomitū: & forte. Nisi ex libidine illius.i. nisi queadmodū uellet: ipse Iugurtha. Iniquū certamē.i. malignū & iutile: iniquū erat certamē: in quo uictor plus detrimenti patiebatur q̄ uictus: & hoc sequentia declarant. Sed alio more.i.alio modo: quem modum ipse inferius ostendit. Itaq; in loca. Ecce sicut alio modo bellū gerit Metellus. Temere munita.i.male munita: nā temere multa significat: aliqn̄ temere sine cā significat. Virgi. Haud temere ēt cōclamat ab aggere uolens: aliquādo significat fortiter: aliqn̄ male: ut hoc loco: aliqn̄ iprouide. Temere munita .i. mœnibus: & fossa: & aggere. Sine præsidio: sine custodia militū. Puberes interfecit: ætatē bello

alios opportunos. Vbi Iugurtha gentiū: aut quid ageret: cū paucis ne eēt: an exercitū hēret: ut sese uictus gereret: exploratū misit. At ille sese in loca saltuosa & munita natura receperat: ubiq; suū cogebat exercitū numero hominū ampliorē. sed hebetem infirmūq;: agri ac pecoris magisq̄ belli cultorem. Id ea gratia eueniebat: q̄ præter regios equites: nemo omnium Numidarum ex fuga regem sequebať. Quo cuiusq; animus fert: eo discedūt: neq; id flagitiū militiæ duciť: ita se mores habent. Igitur Metellus: ubi uidet regis etiā tū aīum ferocem eē: bellū renouari: qď nisi ex illius libidine geri non posset. Præterea iniquū certamē sibi cū hostibus: minore detrimento illos uinci: q̄ uicere: statuit nō prœliis neq; in acie: sed alio mō bellū gerēdū fore. Itaq; in loca Numidiæ opulentissima pergit: agros uastat: castella multa & oppida temere munita: aut sine p̄sidio capit: inceditq;: puberes interficit: iubet alia oia militū p̄dæ eē. Ea formidie multi mortales Romanis dediti: obsides: frumentum: & alia: quæ usui forent: affatim præbita sunt: ubicūq; res postulabat præsidiū impositū. Quæ negocia multo magis q̄ prœlium male pugnatū ab suis regem terrebāt. Quippe: cui spes omnis i fuga sita erat: sequi cogebať: & qui sua loca defendere nequiuerat: in alienis bellum gereret: tn̄ ex inopia: quod optimū uidebatur: consilium capit: exercitum plærunq; in hisdem locis operiri iubet: ipse cum delictis equitibus Metellum sequiť

& armis opportunā: & idoneā. Affatim: abūdāter. Regē ter.i.alienabāt: qa multo plures populi defecerunt a rege pp uastationē hostilē q̄ pp pliū. Quippe: ordo ē: qppe p qa: ille Iugurtha: cui oīs spes & salus erat sita i fuga: cogebať seq: & ille q nequerat defendere sua loca cogebať gerere bellum in alienis .s. locis. Oīs spes in fugā sita erat.i.posita: quia Iugurtha nō hēbat spem salutis: nisi in fuga: & tn̄ cogebať seq Metellū: ut eū a uastatiōe & depopulatiōe phiberet: si posset: qa p hmōi uastationē multos populos a se deficere uidebat. Tn̄ ex inopia: qď optimū uidebať cōsiliū capit. Mod⁹ dicēdi apď Salu. celeberrimus. Ex copia reꝝ cōsiliū capit: & ecōtrario. Ex inopia cōsiliū capit. Ex copia reꝝ cōsilium capit: cui opportunitas: & facultas: & occasio dať ad deliberandū: ecōtrario: ex inopia consiliū capit: q non ex multis: sed ex paucis: qď optimū uideť: delegit: atq; decernit: unde inferius cū Mauri & Getuli ex improuiso Romanos iuasissent: atq; ordinibus pturbatis: cū nox esset: acrius instarēt. Tū Marius (inquit) ex copia reꝝ cōsiliū trahit. Tēpus non dabať: sed copia reꝝ ad deliberādū. Exercitū plærunq;. Ecce consiliū Iugurthæ: maiorē ptē exercitus: ibi expectare iubet: ubi ipm exercitū cōgregauerat: ipse uero cū electis militibus Metellū seqť: & statim Romanos inopinantes aggreditur multos interfecit: multosq; capit. In hisdē locis: ubi erat. Opiri: expectare.

IOAN. CHRI.

IOAN. CHRI.

¶Nocturnis & auiis itineribus ignoratus.i.incognitus:qa iter nocturno tpe faciebat:& p loca inuia: neq; eni uias aut semitas tenebat:sed p loca:q̄ erāt sine uia ꝓficiscebat̃.¶Auius dr̃ sine uia.¶Etiā Nūidæ:Nūidæ cū Romāos:q ex castris temere & effuse uagabant̃:cōfecissent:anq̄ ex castris auxiliū Romanis afferretur:in coles ꝓxios tuti se receperunt.¶Ex castris:s.Rōanoꝶ.¶Subueniret̃.s.his:quos iuaserāt Nūidæ.¶Interim.Postq̄ narrauit ea:q̄ gesta sūt a Metello ī Nūidia:dicit queādmodū Ro.magnū gaudiū ortū sit : postq̄ cognitū ē:queādmodū Metellus se & exercitū regeret:& queādmodū ī loco iniquo & aduerso uictoriam hūisset:& agꝛ hostium ī ptātem suā redegisset.

¶Cognitis Metel.re.uidel; his reb⁹ cognitis: q̄ sequūt̃.¶Se & exer.gereret.i.regeret : & gubernaret.¶In aduerso loco.i.in loco iniquo:& sibi ad pugnādū icōmodo:atq; cōtrario.Nā Iugurtha locū meliorē & magis cōmodū hēbat: uidelicet collē mōtis:cū eēt in plano.¶Hostiū agro potiret̃:p oīa subaudit̃:ut.i.queādmodū:uel q̄liter:ut sit sensus:igēs gaudiū ē ortū Ro. postq̄ ē cognitū:queādmodū Metellus:se & exercitum gereret:& queādmodū uictoriā hēret ī loco aduerso:& queādmodū potiret̃ agro hostium : & queādmodū coegisset Iugurthā hr̄e spē salutis in solitudine & fuga.¶Auli secordia.i. ignauia Auli:quē ꝑlio uicerat.ut supra uisum ē.¶Spem salutis in solitudine & fuga : qa Iugurtha aliter se saluare nō potuisset:nisi ī solitudines fugiss;.¶Supplicia decernere.Senatus decreuit:ut supplicatiōes diis īmortalib⁹fierēt ob fœliciter gesta Metelli.¶Supplicia:antiq supplicatōes dixerunt:hac de cā:maiores:ob pauptatē: aut ex collatiōe sacrificabant:aut certe de bonis eoꝶ: qui dānati erāt.Vñ supplicia dicebāt̃ supplicatiōes: quæ erāt de bonis eoꝶ: q supplicia passi fuerāt: hinc ēt sacrum:& uenerabile:& execrādū intelligimus:qa sacræ res de bonis execrandoꝶ fiebant.Supplicatiōes aūt sunt:q̄s nūc uulgo ꝓcessiones appellant. ¶Decernere.i. decernebat. Et hic more suos infinitiuos ponit.ꝓ ꝑteritis ipersectis indicatiuoꝶ.¶Meminisse post gloriā inuidiā seq.Meminerat Metellus:ita euenire solere: ut post gloria sequatur inuidia. ¶Quo .i. q̄to. ¶Anxius.i.sollicitus.Quāto magis clar⁹ erat: tāto magis cauebat hostem:ne forte aliqd offēderet:& post habitam uictoriam per insolentiā atq; imprudentiam aliquam cladem acciperet: nam post gloriā sequit̃ inuidia : siqd oñsum ēt & iō anxius erat:& cauebāt.¶Neq; post insidias Iugurthæ.Insidias dicit p q̄s Iugurtha Rōanos palātes aggressus ptē eoꝶ occidit:partē cæpit:neminē eoꝶ itactū abire ꝑmisit:ut pauloañ mōstrauit. ¶Effuso.i.sine ordine sparso.¶Frumēto.s.ad usū hoīum.¶Pabulo:ad usum equoꝶ.¶Vbi.i.qñ.¶Præsidiū.i. custodiam. ¶Agitabant.i.agebāt.¶Exercitus:exercitū in duas partes diuiserat:partē ip̄e Metellus:partem Marius ducebat.¶Sed igne:regionem uniuersam igne populationibusq; uastabat:sed magis igne.¶Fuga .s. Numidarum.¶Diuisi agebant:idest habitabant:siue erant.¶Agere multa significat:agere enim significat esse:ut attestatur Virgilius.Getulis agerem si syrtibus exul:agere significat dicere: ut inquit Terentius in Adelphis.Sed est ne ipse:de quo agebam:agere significat persequi.Virgilius in quarto. Pastor agens telis:agere fugare: Virgilius in georgicis.Et membris agit atra uenena:agere rotare.Virgilius. Ipse tibi adducta circū caput egit habena: agere:intendere:inquirere:inuestigare:ut Virgilius in Buccolicis. Id quod imago & tali.me.uoluto:agere:urgere:ipellere. Tulius in Verrē. Agunt eū præcipitem pœnæ ciuiū Romanoꝶ:agere:perficere. Virgilius.Hic actis propere exequitur præcepta sibyllæ:actum:idest apulsum. Virgilius.Siue errore uiæ:seu tempestatibus acti:actum:idest infixum. Virgilius.Sed uiribus ensis adactus.Transegit costas: actum:coactum:territum. Virgilius.Prodigiis acti cœlestibus ossa piabunt:actum:idest admotum. Virgilius.Accelerant acta pariter testudine uolsci:agere:ut ait Festus Pompeius est ante se pellere:agere iurgaris ut dicimus:agit cum eo furti:aliquando rependere:ut gratias ago:modo uerbis indicare: ut causam ago: agere etiam scœnici dicuntur cum gestu & uultu alienas personas imittantur: in quam significationem Tulius in epistola quædam ad Celium dicit.Egiq; omnes illos adolescētes.i.gestu & uultu imitatus sum.

nocturnis:auiisq; itineribus ignoratus:Romanos palātes repente aggreditur : eoꝶ plæriq; inermes cadunt:multi capiunt̃:nēo oīum intactus ꝓfugit: & Numidæ prius q̄ subueniret̃:sicuti iussi erant: in ꝓximos colles discedūt. Interi Romæ gaudiū ingēs ortū:cognitis Metelli reb⁹: ut se exercitūq; more maioꝶ gereret:ut in aduerso loco tñ uictor fuisset:uirtute hostiū agro potiret̃. Iugurthā magnificū:ex Auli secordia:quod spem salutis in solitudine:aut fuga coegisset: habere. Itaq; senatus ob ea fœliciter acta:diis imortalibus supplicia decernere.Ciuitas antea trepida & sollicita: de belli euentu læta agere lætitiam.Fama de Metello præclara esset.Igitur eo intentior Metellus ad uictoriam uti omnibus modis festinare: cauere tamen: nec ubi hosti opportunus fieret meminisse : post gloriā:inuidiam sequi:ita quo clarior:eo magis anxius erat:neq; post insidias Iugurthæ:effuso exercitu ꝑdāti : sed ubi frumēto: aut pabulo op⁹ erat: cohortes cū oī equitatu præsidium agebant.Exercitus partem ipse: reliquos Marius ducebat : sed igne magis q̄ præda ager uastabatur:duob⁹locis: aut lōge iter se castra faciebant: ut ubi opus erat: cūcti aderāt.Cæteꝶ:quo fuga atq; formido latius cresceret:diuersi agebant. Eo tempore Iugurtha

¶Per colles. Iugurtha: quia numero & uiribus par non erat: per loca tuta sequebat Metellũ. ¶Qua subaudit ea pte corrũpebat pabulum: & fontes aquarum: qua pte audierat hostẽ uenturũ: ut arte fatigaret Metellũ: cui par uiribus esse nõ poterat. ¶Pabulũ corrũpere. pabulũ corrũpebat: uel igne: uel ueneno. ¶Fõtes ueneno ĩficiebat. ¶Aliis p⁹aliis. minitabat aliis postea aliis. ¶Minitari. i. minabat: frequẽtatio usus ẽ: q ã hi sæpe faciebat. ¶Ab incœpto retinere: ut phiberet Romanos a deuastatiõe agri. ¶Roman⁹ impator. Metellus: ut Iugurthã ad pliũ cogeret: statuit oppugnare quãdam urbẽ nomine zamam: existimãs Iugurthã latu auxiliũ urbi: atq ita ex necessitate ad pliũ eẽ uẽtu. ¶Ar. reg. i. munimentũ: & tutamen regni. ¶Laborantib⁹ suis. i. in necessitate positis ¶Perfugis: perfugæ: siue trãsfugæ dicunt. q de uno exercitu ad aliũ fugiũt. ¶Edoct⁹ Iugurtha intellexit ex his: q fugiebãt de exercitu Metelli ad se: queãdmodũ Metellus decreuit oppugnar zamã urbẽ. q erat arx & mũimẽtũ regni in ea p te. ubi posita erat. Nam illa urbe stãte ĩcolumi. totũ regnũ erat incolume: ergo cũ hoc intellexisset Iugurtha: zamã priusq Metellus cõtẽdit: & zamẽses hortat⁹ ẽ. ut mœnia defẽderẽt: eisq ad auxiliũ pfugas tradidit. Nã hoc gen⁹ hoĩum stabilissimũ est. atq firmissimũ: deide pollicet. se breui cũ exercitu illuc uẽtu. ¶Quod gen⁹. s. hoĩum pfuga. ¶Quia fallere neqbat: ne in manus eo ueniret ẽt a qbus fugerãt. ¶Ac post paulo: ordo est. Iugurtha paulo post cognoscit Mariũ esse missum Siccã ex itinere frumentatũ cũ paucis eqtibus: Metellus zamam pficiscitur ad eã oppugnãdã. i. iter eũdũ Mariũ legatũ: cũ paucis eqtib⁹ misit Siccã: ut ex ea ciuitate frumẽta ad exercitũ cõueheret. Iugurtha cũ hoc p exploratores intellexisset: statim cum electis eqtibus noctu Siccam peruenit. Et cũ Marius egrederetur iam ex urbe Sicca iugurtha se opponẽs in portis pugnam fecit. Et alta uoce ciues Siccenses hortatur: ut a tergo Mariũ inuadãt: qd si fecerit. & se in regno. & illos in libertate perpetua futuros dicebat. ¶Frumẽtatũ. i. ad frumẽta coemẽda: & cõuehenda ad exercitũ. ¶Siccam est ciuitas. quæ prima a rege ad Metellũ defecerat: qñ uictus est plio. ¶Fortunã: subaudi dicebat. ¶Aetatẽ acturos. i. uicturos. ¶At ni. Quãuis Siccẽses pauloante a rege ad Metellũ defecissent: tñ pp instabilitatẽ gẽtis: rursus a Metello ad regẽ defecissent & Mariũ inuasissẽt. nisi ipse Mari⁹ ppere se de ciuitate signis illatis eripuisset. ¶Ni. i. nisi. ¶Signa ĩferre Properauisset. i. accelerasset signa cõtra ferre. Nã ĩferre signa: ẽ signa cõtra hostẽ ferre: ut cũ eo plio contendat. Marius igit signa cõtra Iugurthã qui se ĩ portis opposuerat: tulit: & repulso Iugurtha p ui euasit. ¶Euadere. i. exire: eggredi. euadere: nũc nõ significat ascẽdere: sed p obstantia trãsire. Nam Iugurtha obstabat in portis. ¶Tanta mobilitate. i. mutabilitate. Nã Numidæ mutabiles sunt. ¶Sed milites: qñ milites iugurthini paulisp sustinuerũt impetũ Marii eggrediẽtis: sed postea cũ Marius maiore ui eos pmeret: ĩ fugã cõuersi sunt paucis amissis. ¶Id oppidũ: zamæ urbis situm describit. ¶In campo. i. in plano: non in monte. ¶Quam natura: quia nec monte: nec flumine: nec aliqua re naturali munitum est oppidum illud. sed opere. ¶Circumuenit. idest circundat.

per colles sequi. tps. aut locum pugnæ quærere. qua uenturum hostem audierat: pabulũ: aut aq̃rum fontes: quo penuria erat: corrũpere. mõ se Metello: interdum Mario ostendere: postremo ĩ agmine tentare: ac stati in colles regredi. Rursus aliis post alios minitari. neq prœlium facere. neq ocium pati. Tantũmodo hostem ab incœpto retinere. Romanus imperator. ubi se dolis fatigari uidet. neq ab hoste copiam pugnandi fieri: urbem magnã. & in ea pte. qua sita erat. arcẽ quandã Regni noĩe zamã statuit oppugnare. ratus id quod negociũ poscebat. Iugurthã laborãtib⁹ suis auxilio uenturũ: ibiq prœliũ fore. At ille quæ parabãtur a perfugis edoctus. magnis itinerib⁹ Metellũ anteuenit. oppidanos hortat. mœnia defendunt additis auxilio perfugis: quod genus ex copiis regis. quia fallere nequibat: fortissimũ erat. Præterea pollicet in tpe semet cũ exercitu affore. Ita cõpositis reb⁹ in loca quã maxime occulta descẽdit. ac post paulo cognoscit ex itinere Mariũ frumẽtatũ cũ paucis cohortib⁹ Siccã missum: qd oppidum primũ omniũ post malam pugnã ab rege defecerat. Eo cũ delectis eqtib⁹ pgit noctu: & iã egredientib⁹ Romanis in porta pugnã facit. Simus magna uoce Siccẽses hortatur: ut hi cohortes a tergo circũueniant: fortunã illis pclari facinoris casũ dare. si id fecerint. postea sese in regno: illos in libertate sine metu: ac terrore ætatẽ acturos At ni Mari⁹ signa ĩferre. atq euader opdido celeriter pperauisset. pfecto cũcti: aut magna ps eo Siccẽsiũ fidẽ mutauissẽt. Tãta. n. mobilitate sese Numidæ gerũt. Sed milites Iugurthini paulisp a rege sustẽtati: postq maiore ui hostes urgẽt. paucis amissis pfugi discedũt. mari⁹ ad zamã pueĩt. id oppidũ ĩ cãpo sitũ magis ope q̃ nã mũitũ erat. nl li⁹ idõee rei egẽs. armis uirisq opulẽtũ. Igit metellus p tpe. atq loco patis reb⁹: cũcta mœnia exercitu circũuenit. Legatis imperat. ubi qsq curaret.

JOAN. CHRI.

¶ Deniq3 signo: incipit oppugnare zamam. ¶ Infensi irati: infensus ꝓprie est plusq̄ inimicus. ¶ Glande: ui delicet fundis: glandis est plumbū in modicū formatū: qd̄ funda iacitur. ¶ Modo murum suffodere. aliqn̄ muꝝ suffodiebāt: aliqn̄ scalis murū ascendere conabant & cupiebāt ꝑliari manibus. ¶ Sudes: sudes dicebā tur fustes acuti: & præusti: qbus utebant in bello. Vir. Subdidus ue ꝑustis: ¶ Pila: pilum ꝓprie telū Romanū ¶ Sed nec illos qdem: ita qdē uulnerabāt: q iuxta pugnabāt: & muros ascēdere conabant: sed & q ꝓcul ma nebāt ab oppidanis uulnerabant iaculis: aut tormētis: aut manibus missis. Sed nec illos quidē: q ꝓcul māse rat: timor aī satis munierat. Qui timidi sunt a ꝑ lio ꝓcul manēt: & ita eo timore sunt tuti: & mu niti: qa timor facit: ne se piculo exponāt Sed in expugnatōe zamæ: q pp timorē ꝓcula mœnib9 stabāt: nō tn̄ eo timore satis erāt mūiti & tecti: sed iaculis uulnerabant tormētis uel māib9 mis sis. ¶ Tor. ois machina q̄ aliqd ui emittit: dice bat tormētū: sicut nūc uulgo balistæ & bōbar dæ uocāt: sed balista apd̄ antiquos aliđ erat: bō barda: nec noīe: nec re erat apd̄ antiquos. ¶ Pari piculo. Bōi atq3 ignaui erāt pari piculo: s3 erāt ipari fama boni. i. strēnui in muris pugnabāt isi gni gloria & fama: ignaui ꝓcul a mœnibus sta bāt cū dedecore: & tn̄ utriq3 uulnerabant: ergo periculū erat par: sed fama & gloria erat dispar: ¶ Dū apud zamā. Metellus nō lōge a zama ca stra locauerat: & ut moris ē: fossa ualloq3 munie rat. Deinde ipse cū exercitu ex castris egressus ē ad oppugnādā zamā: relictis litib9 in ꝑsidio: q castra custodirēt. Præsidiū aūt sp extra castra te nebat. sed milites q in ꝑsidio erāt remissi fuerāt in castra: cū eo tpe nihil mali a Iugurtha time rent iminere. Et dū ecce Romani nil timēt: Iu gurtha ex iprouiso adest: portas castroꝝ irrūpit Atq3 ita Romani: q i castris erāt inopinato me tu ꝓculsi alii fugiūt: alii arma capiūt: multi uul nerant: multi occidunt. ¶ Por. s. castroꝝ. Nā ca stra ita mūiūt: ut portas hēant: q̄ claudāt & api ant. ¶ Nostri. s. Ro. ¶ Pro moribus: ꝓ qualitate moꝝ: nā q strēnui erāt: arma capiebāt & pugna bāt: q uero ignaui fugiebāt. ¶ Cæteꝝ. Dicit ex oīb9 inuētos fuisse tm̄mō q̄dragīta: q uere Ro māi fuerūt: hi collecti. i. unū locū paulo altiorē occupauerūt: nec inde pelli potuerūt. ¶ Locū ce pe paulo editiorē. q̄ alii. i. locum occupauerūt. paulo altiorē: q̄ erāt alia loca: uel occupauerūt locū altiorē: q̄ alii. s. occupauerūt. ¶ Quiuere. i. potuerūt. ¶ Remittere: ꝓ remittebāt tela in ho stē: q̄ in se ab ipo hoste mittebāt. ¶ Pauci ī plu rib9 minus frustrati ꝓ frustrabant. cum pauci in plures tela remitterēt non frustrabant. i. tela fru stra nō remittebāt. Nā quō hostes numero plu res eēnt uehemēti9 aliquē asseq̄bant: & telo eos acriter cōficiebāt. ¶ Si. i. s3 si ꝓpi9 magis ꝓpe: ac si diceret: Ita qdē pugnabāt emin9: s3 si hostes co min9 accessissent: tūc Romani multomagis uir tutē oñdebāt. ¶ Rē gerer. s. apd̄ zamā. metell9 cū maxie itēt9 eēt oppugnatiōi urbis: sēsit p9 se tumultū hostilē: nō. n. castra lōge aberāt. ¶ Tumultū. i. strepi tū. ¶ A tergo: uidelicet p9 se. ¶ Accepit. i. audiuit. ¶ Deide cōuerso equo: exp̄ssit gestū metelli: se ad clamorē cōuertētis. metell9 equū cōuertit: & uidit Ro. ad se fugiētes. ¶ Igit: uide quō imꝑator piculo ꝓuidit. Statim cū eq̄tatū. C. mariū ad castra misit. & lachrymās rogauit illū. ne ꝑmitteret aliq̄ ignominiā & cōtūeliā ī exer citu iā uictore: & ne hostes īultos abi ꝑmitteret. ¶ Ac sta. C. mariū. s. misit ¶ Cohortib9 socioꝝ. i. cū cohor tib9: q̄s socii populi Ro. miserāt p amicitiā: q̄ erat ei cū mario. ¶ Ille. s. mari9. ¶ Bre. s. tpe. ¶ At iug. Dicit qd fecerit Iugur. q castra Ro. irrupat. p9q̄ mari9 cū eq̄tatu supuēit: Iugur. ex castris eggredi uolebat. s3 mūimē tis ipediebat: tn̄ multis amissis euasit: & se i loca tuta recepit. ¶ Munimēto. s. castroꝝ. s. uallo & fossa. ¶ Sup. ecce quō uallo castra erāt mūita, i āgustiis. s. portaꝝ: multi dū p locū āgustū erūpe conant: sibi iuicē nocebāt

Deniq3 signo dato. undiq3 simul clamor ingēs ori tur: neq3 ea res Nūidas terret: infensi itentiq3 sine tumultu manēt. ꝑliū incipitur. Romani ꝓ īgenio. q̄sq̄s ps emin9 glāde: aut lapidib9 pugnat. alii iua dere: ac muꝝ mō suffodere. mō scalis aggredi: cu pe ꝑliū in manib9 facere. Cōtra ea oppidani in ꝓ ximos saxa uoluere. sudes: pila. ꝑterea pice & sul phure tedā mixtā ardēti mittere. Sed nec illos q ꝓ cul māserāt timor aī satis mūiuerat. Nā plerosq3 iacula: tormentis: aut manibus missa: q̄ accerrime uulnerabāt. Pariq3 piculo: sed fama lōge ipari. bōi atq3 ignaui erāt. Dū apud zamā sic certat: Iugur: ex iprouiso castra hostiū cū magna māu iuadit: re missis: q i ꝑsidio erāt. & oīa magis q̄ ꝑliū expectā tib9: portā irrūpit. At nostri repētino metu ꝓculsi sibi qnisq3 ꝓ morib9 cōsulunt. alii fugere. alii arma cape. magna ps uulnerati: aut occisi sunt. Cæterū ex oī multitudie nō āpli9 q̄draginta memores no minis Romani. grege fcō locū cepere. paulo q̄ alii editiorē. neq3 inde maxia ui depelli quere. Sed te la emin9 missa remittere. pauci i plurib9 min9 fru strati: si Numidæ ꝓpi9 accessissent. ibiq3 uirtutem ostēdere. & eos maxia ui cædere: fūdere: atq3 fuga re. Interi Metell9 cū acerrie rē gereret: clamorē a tergo accepit. Deide cōuerso equo aiaduertit fu gā ad se uersū fieri. q̄ res idicabat populares esse. Igitur equitatū oēm ad castra ꝓpere misit. ac sta tim. C. Mariū cū cohortib9 sociorū. eū que lachri mans p amicitiā: ꝑq3 Rēpu. obsecrat: ne quā cōtu meliā remanere ī exercitu uictore. ne ue hostes i ultos abire sinat: ille breui mandata efficit. at iugur tha mūimēto castroꝝ ipedit9: quū alii sup uallū ꝑ cipitarentur. alii in angustiis. ipsi sibi properantes

¶ Officerent.i.nocerent. ¶ Infecto negocio:quia urbẽ expugnare non potuit. ¶ Igitur:quia prima die urbẽ expugnare nõ potuerat:uel qa Iugurtha castra inuaserat:deducto pſidio:dũ nõ timeĩ Metellus cũ ſequẽti die iterũ ad oppugnandã urbẽ reuerteret.oẽm eqtatũ in præſidio diſpoſuit añ castra. ¶ Pro caſtris.i. añ caſtra. ¶ Agitari.i.eſſe. ¶ Tribus diſpartit:ut diligenter cuſtodirent caſtra. ¶ Qui in ꝓximo:ordo ẽ:illi q erant locati in ꝓximo pauliſp territi ꝑturbabanĩ. ¶ Qui in ꝓximo locati.i.poſiti illi q erãt magis uicini Iugurthæ ideſt illi quos primos Iugurtha inuadens inuenit. ¶ Perturbantur.i.diſſipanĩ. Dicit autẽ Iugurthã iuaſiſſe: nõ eos .qui cũ Metello erãt in oppugnatiõe ur bis:ſed eqtatum:q in pſidio caſtroꝝ relict⁹ erat. Et Iugurtha noua alteraq; rõne iſtruct⁹ uenerat. Nã cũ eqtib⁹ pedites miſcuerat:ita ut in cõflictu ipo noua rõ dimicãdi Ro. uehemẽter ꝑturbaret: atq; cõfũderet. ¶ Neq; diuti⁹ Numidiæ reſiſtere quiſſent.i.non potuiſſent diutius reſiſtere. ¶ Quibus.ſ.peditibus. ¶ Freti.i.confiſi. Ordo ẽ pendens a ſuperiori. ¶ Quibus.ſ. peditibus illi freti:nõ ſequi ꝓ ſeqbanĩ. ¶ Deinde credere pro credebãt:ſicuti ſolet fieri i eqſtri plio. ¶ Sed cõcurrere ꝓ cõcurrebãt eqs aduerſis:& iplicabant ac ꝑturbabãt aciẽ. In eqſtri plio ſolet hic mod⁹ eẽ pugnãdi:ut eqtes hoſtẽ inuadãt.& poſt ipreſſionẽ nõ terga uertãt:ſed retro paulatim cedãt: niſi in prĩo cõcurſu hoſtẽ funderẽt. Sed iugurtha:in hoc eqſtri plio aliã rõnem pugnandi ſeruauit. Nã cũ pedites eqtib⁹ admixtos hrẽt:i hoſtẽ cõcurrit eqs aduerſis: nec retrocedit: ſed ſe cũ peditib⁹ i acies Romanas magis inferebat:atq; iplicabat. ¶ Cedere.i.cedebãt.i.retrocedebãt & ſe retrahebãt. ¶ Ita.i.hoc mõ. ¶ Expeditis peditib⁹.i.cũ peditib⁹ expeditis. Expediti pedites: & cohortes expeditæ ſere qtatũ ſequũĩ. Sunt.n. leues ad curſũ armis grauib⁹ nõ ipediti. ¶ Ho.ſ. Ro. ¶ Pene uictos dare. Numidæ cũ expeditis peditibus ſuis pene Ro. uicerũt. ¶ Eodẽ tpe.ſ. quo iugurtha pſidiũ Romanoꝝ inuaſit. ¶ Vbi qſq;:ibi uehemẽtiſſime certabãt:ubi legati aut tribuni ꝑerant ¶ Niti.ꝓ nitebaĩ. ſcilꝫ unuſqſq; ¶ Opidani.ciues.q i oppido erant. ¶ Ageĩ pro agebãt. ¶ Oppugnare.i.cõtra acriter pugnabãt ¶ Aui.unuſquiſq; magis auide feriebat q̃ ſeipꝫ tegebat ¶ Clamor. Deſcribit ea: q̃ in plio & pugna accerrima euenire ſolẽt. ¶ Permixt⁹.ſ.erat. ¶ Sꝫ illi oppidã.ſi forte paꝝꝑ a pugna ceſſabãt ſpectabãt d̃ mœnib⁹ pliũ eqſtre.qđ iugurtha gerebat apđ caſtra romana cũ pſidio Romanoꝝ qđ pliũ pauloañ deſcripſit. Eos uti q.ordo eſt. Tu aĩaduerteres:ꝓ aĩaduertere potuiſſes:eos.ſ. oppidanos:mõ:i.aliqñ lætos.mõ.i.aliqñ pauidos:uti ꝓ ſicut q̃q; res erant iugurthæ. Tu inqt: uidiſſes oppidãos aliqñ lætos:aliqñ triſtes:quẽ admodũ in eqſtri plio iugurthæ res uel aduerſæ uel ꝓſpæ eueniebãt. Nam ſi Iugurtha in plio uidebaĩ eſſe ſupior. læti erant. Si uero uinci uidebaĩ.triſtes.& pauidi erãt. ¶ Vti quæq; res erãt iugurthæ.ſ. uel proſperæ uel aduerſæ. ¶ Ac ſicuti:& illi oppidani. ¶ Monere pro monebanĩ. ¶ Alii hortare. pro hortabanĩ alios: ¶ Aut ſignificare:ꝓ ſignificabãt manu. ¶ Aut niti ꝓ. nitebanĩ corporibus. ¶ Et agitari ꝓ agitabãt.ſ. corpa huc & illuc: quaſi uitabundi tela. ¶ Aut iaciẽtes.ſ.tela:ſicuti audiri poſſent a ſuis aut cerni. Oppidani pro affectu & clamabant:& manus:ac corpora mouebant: equæſtre prœliũ intuẽtes:ſicuti audiri a ſuis. uidelicet a Iugurtha:& ab his qui erant cũ eo:qui plio equæſtri pugnabant cum præſidio Romanoruꝫ: ita oppidani alii alios monebant:& hortabanĩ:tanq̃ ſi ita uicini eſſent:ut a pugnãtibus uideri & audiri poſſent. quis nec audiri poſſent:nec facile uideri a pugnantibus. Aut manu ſignificare: manus mouebant:tanq̃ aliquid monerent. ¶ Niti corporibus.i.nitebanĩ corporibus:nã pro affectu animi corpora mouebãt:& ſi uidebãt Romanum iacientẽ telum in Numidam:corpore uitare illud nitebanĩ:tanq̃ ſi in ſe iactũ fuiſſet. Similiter ſi uidebant Numidã telũ iacientẽ in Romanos:ita corpus mouebant:tanq̃ ſi ipſi iacerent.

officerent:multis amiſſis.in loca munita ſeſe recipit Metellus.ĩfecto negocio.poſtq̃ nox aderat:i caſtra cũ exercitu reuertitur. Igiĩ poſtero die:priuſq̃ ad oppugnandũ eggrederetĩ: eqtatũ oẽm in ea pte:qua regis aduẽtus erat:ꝓ caſtris agitare iubet: portas & ꝓxima loca tribunis diſperſit.deinde ipe pgit ad oppidũ:atq; uti ſuperiore die:murũ aggrediĩ.interi Iugurtha ex occulto repẽte nrõs iuadit: & q in ꝓximo locati fuerãt:pauliſp territi ꝑturbanĩ tamen reliqui cito ſubueniũt. Nec diutius Numidę reſiſtere quiuiſſent:ni pedites cum equitibus ꝑmixti magnã cladem in cõgreſſu facerẽt. qb⁹ illi freti:nõ uti equæſtri fieri plio ſolet. ſeq. Deĩde uero cederĩ:ſed aduerſis eqs cõcurrere: implicare: ac ꝑturbarĩ aciem. Ita cum expeditis peditib⁹ ſuis hoſtes pene uictos darĩ. Eodẽ tpe apud zamam magna ui certabatur:ubi quiſq; legatus. aut tribunus curabat.eo accerrime niti: neq; alius ſpem. in alio magis:quã in ſe haberĩ. Pariterq; oppidani agere.oppugnare.aut pararĩ omnibus locis. Auidius alteri alteros ſauciare.quã ſemet tegere. Clamor ꝑmixtus hortatione.læticia: gemitu: Item ſtrepit⁹ armoꝝ ad cœlum ferri. Tela utrinq; uolare. Sed illi: qui mœnia defenſabant.ubi hoſtes paululum modo pugnam remiſerant.intenti prœlium equęſtre ꝓſpectabãt eos.uti quæq; res Iugurthæ erãt. lætos mõ: pauidos modo animaduerteres.ac ſicuti audiri a ſuis:aut cerni poſſent.admonerĩ. alii hortari.alii aut mãu ſignificarĩ.aut niti corpib⁹:& huc & illuc.quaſi uitabundi.aut iacientes tela agitare.

IOAN. CHRI.

¶Quod ubi Mari⁹. poſtquam uidit oppidanos: ita & oculis & aīo intentos in prœliū equæſtre. dedita opa oppugnationē remiſſius & lenius exercebat: tanquā ſi non ſperaret poſſe urbē cape. Quo factum eſt: ut oppidani: dū magis intenti efficiuntur in prœliū equæſtre. ecce repēte Marius ſcalis murū aggreditur: & iam Romani ſummitatem muri cæperant: cū oppidani & lapides & ignem: tela in Romanos detrudere cœperunt: atq; ita Romanos de muro deiecerunt: & nox ꝓliū diremit. Metellus cū uideret ſe urbē capere nō poſſe: & iam æſtatem eſſe finitam: exercitum in ꝓuinciam duxit proximā Numidiæ: prius impoſitis ꝓſidiis in illis urbibus: quæ ad ſe defecerant. ¶Quod ubi. ordo eſt. Marius conſulto lenius agere pro agebat: ac ſimulare pro ſimulabat differentiam rei: & pati pro patiebat Numidas uiſere ꝓlium regis ſine tumultu: ubi pro poſtquā: quod ideſt illud eſt cognitū Mario: q curabat in ea pte. ¶Quod ubi cognitū eſt: uidelicet poſtquā Marius cognouit oppidanos ita intentos eſſe i ꝓlium equæſtre & oculis & aīo. ¶Diffidentiā rei ſimulare. i. ſimulabat ſe diffidere: & deſpare poſſem urbem capi. ¶Numidas. ſ. qui erant in oppido. ¶Studio ſuoꝝ aſtrictis. i. dum affectu ſuoꝝ intēti ꝓliū intuenť. ¶Studio ſuoꝝ. i. affectu ſuoꝝ. ¶Prope ſūma. i. ferme ſūmitatē muri cæpant. ¶Deīde. ordo eſt. Deīde illi q ſupſtiterāt ſunt afflicti: ubi ꝓ poſtq̄: unæ atq; alteræ ſcalæ ſunt cōminutæ. ¶Vnæ ſcalæ. unus naturaliter caret plurali: tamē ſi cōiungiť cū noīb⁹. q̄ tm̄ numeri pluralis ſunt: pluralem habet. Dicimus. n. unas lr̄as a te accepi. i. unā epiſtolam: ſicuti hoc loco unæ ſcalæ. nam ſcalæ tantum numeri pluralis ſunt. Metellus. ordo eſt. Metellus diſcedit ab zama: & impoſuit præſidia in his urbibus: quæ defecerant ad ſe: & quæ erant ſatis munitæ loco aut mœnibus. poſtquam uidet inceptum fruſtra. ſ. eē: & poſtq̄ uidet oppidum nō poſſe capi: neq; Iugurthā niti: niſi ex inſidiis: aut faceř pugnā ſuo loco: & poſtq̄ uidet æſtatē iā exactā eſſe. ¶Niti. i. cōtēdere: pugnař. ¶Suo. i. cōmodo: poſtq̄ uidit Iugurthā: uel niſi ex inſidiis pugnař: uel niſi in loco ſibi cōmodo. ¶Neq; id tp̄s. ſ. hyemis. ¶Sed qm̄. Ordo ē. Sed Metellus parat tēdere inſidias regi per amicos. ſ. regis: & uti perfidia eoꝝ ꝓ armis: qm̄ bellū parum ꝓcedebat armis. Senſus patet. ¶Parum ꝓcedebat. i. non ſatis proſpere & fœliciter eueniebat. Igitur Bomilcarem. Ordo eſt. Igitur Metellus aggreditur Bomilcarem multis pollicitationibus. Bomilcarem: qui fuerat Romæ cum Iugurtha: & inde fugerat clā iudicium de nece Maſſiuæ: uadib⁹ datis: dico aggrediť Bomilcarem: qa maxīa copia fallendi erat ei: ꝑ maximā amicitiā. Bomilcar: ſicuti ſupra dixit: ꝓpinquus erat Iugurthæ: & ei maxime fidus. Ergo Metellus tentauit per Bomilcarem: ſi Iugurtham uel uiuū: uel mortuum habere poſſet. Hac uero de cā impetrauit poſſe induceř Bomilcarē ad ꝓditionē: qa Bomilcar cū Romæ accuſatus eſſet ꝙ Maſſiuā interfici feciſſet: uadibus datis iudiciū fugerat. Nunc ergo timebat Bomilcar: ne ſi pax inter Romanos & Iugurthā fieret. ipſe in conditionibus pacis Romanis ad ſuppliciū tradereť. ¶Deinde fide data. Ordo eſt. Deinde Metellus facile pſuadet Numidæ tum. ideſt partim infido ingenio. tum. ideſt partim metuenti: ne ipſe per cōditionem traderetur ad ſupplicium. ſi pax fieret cū Romanis. ideo perſuadet data fide fore. ut Senatus cōcederet illi impunitatē: & ſua oīa: ſi tradidiſſet ſibi iugurthā uiuum aut necatum. ¶Fide data. Dare fidem eſt ꝓmittere. ¶Data fidæ. i. cum ꝓmiſiſſet. Quid promittebat Metellus: ꝓmittebat fore: ut ſenatus cōcederet illi imunitatem ſceleris: quo Maſſiuā interfici fecerat & ſua oīa. ¶Impunitatē: ne puniref pro eo ſcelere. Nam merebať ultimū ſuppliciū. i. mortē. ¶Sua oīa nā oīa quæ poſſidebat publica fuiſſent. ¶Per cōditionem: uidelicet in conditionibus pacis.

Quod: ubi Mario cognitū eſt. Nā is i ea pte curabat: cōſulto lenius agere. ac differentiā rei ſimulare: pati Nūidas ſine tumultu ꝓliū regis uiſere. Ita illis ſtudio ſuoꝝ aſtrictis: repēte magna ui murū aggrediť. & iam ſcalis aggreſſi milites ꝓpe ſūma cæperant. Tū oppidani cōcurrūt: lapides. ignem alia ꝑterea tela ingerunt. Noſtri primo congreſſu reſiſtere: deinde ubi unæ. ac alteræ ſcalæ imminutę ſunt. qui ſupſteterāt afflicti ſunt. Cæteri ueri⁹ quo quomō potuere. ꝑ pauci integri. Nā magna ps cōfecti uulneribus abeūt. Deīde utrinq; prœliū nox diremit. Metellus autē: ubi uidet fruſtra incœptū neq; oppidū capi: neq; Iugurthā niti: niſi ex īſidiis aut ſuo loco pugnā facere. etiā æſtatē exactā eſſe. ab zama diſcedit. & in his urbibus quę a rege defecerant: quę ſatis munitæ loco: aut mœnibus erant præſidia imponit. Cæterū exercitū in ꝓuincia. quę proxima eſt. Numidiæ hyemandi gratia collocat. neq; id tp̄s ex aliorū more quieti. aut luxuriæ cōcedit. Sed quoniā armis bellū parum ꝓcedebat. inſidias regi per amicos tendere. & eoꝝ perfidia ꝓ armis uti parat. Igiť Bomilcarē: qui Romæ cū Iugurtha fuerat: & inde uadib⁹ datis. clā de Maſſiuę nece iudiciū fugerat. qď ei per maximā amicitiā maxia copia fallendi erat: multis pollicitationibus aggrediť. ac prio efficit. uti ad ſe colloquēdi gratia occulte ueniat. deinde: fide data: ſi iugurthā uiuū. aut necatū ſibi tradidiſſet. fore: ut illi Senat⁹ ipunitatē & ſua oīa cōcederet. facile Numidę pſuadet. tū ingenio infido. tū metuēti. ſi pax cū Romanis fieret. ipſe per conditiones ad ſuppliciū tradereť

¶ Is ubi primum. Dicit quō Bomilcar uerbis suis regem ad deditionem inclinauit. ¶ Is. s. Bomilcar. ¶ Vbi primū. i. cū primū opportunitatē habuit. ¶ Comminutas. i. debilitatas: & fractas. ¶ Illo cunctante. i. tardāte. O Iugurtha: caue ne dū tu puidere tardas Numidis: ipsi per se sibi puideant. ¶ Consulant. i. puideant. ¶ His uerbis: his inquit uerbis induxit Iugurthā: ut deditionem faceret. ¶ Imperata quicqd imperasset. ¶ Metellus scđm consuetudinē maiorū. Metellus cum sibi p legatos Iugurtha deditionē offerret: oēs senatorii ordinis ad se ex hybernis uocari iussit: ut ex cōsilio eorū deditionē acciperet. ¶ Ex hybernis: ex mansionibus. ubi hyemabant. ¶ Accersiri. i. uocari ad se. Et utrunq; arcesso & accerso dicit. ¶ Eorū. s. uirorū ordis Sēatorii. ¶ Ducebat. i. existimabat. ¶ Facta sunt. s. a Iugurtha. Nam illico Iugurtha fecit. qcqd sibi iperatū fuerat a Metello: ¶ Victos ligatos. ¶ Igit. Dicit Iugurthā iterū mutauisse aīum. & bellū renouasse cōtra Romāos: dū Metellus iussisset regē ipsum Thisidiū uenire ad se. ¶ Igitur. Ordo est. Iugurtha rursus cœpit flectere animū suū: & timere digna ex mala consciā dū ipse uocaret. Thisidiū ad ipm ipatorē. ubi p postq̄ est spoliat⁹ uirisq;: & armis & pecunia: sensus p3. ¶ Ex mala conscia: Ille habet malā cōscientiā: q scit se multa mala perpetrasse: iō Iugurtha: qa sciebat se multa mala cōmisisse: timebat ne p illis puniret. ¶ Digna: uidelicet mala: sicuti merebatur. Deniq;. Ordo ē. Deniq; Iugurtha de itegro sumit bellū: multis & magnis p̄sidiis pditis. necq̄cq̄ cōsumptis multis dieb⁹ p dubitatiōem: cū p qñ modo. i. aliqñ duceret oīa potiora bello: tædio reρ aduersaρ: & qñ interdū ipse reputaret: secū: q̄ p q̄tū esset grauis casus ex regno in seruitium. Iugurtha diu dubitauit: an bellum renouaret: an nō. Nā aliqñ putabat oīa eē meliora q̄ bellū: qñ cogitabat se totiēs eē uictū. Sed rursus qñ cogitabat q̄ graue est ex rege seruū fieri: mutabat aīum. Igitur cū multos dies in hac dubitatiōe consumpsisset: tandē bellū renouare decreuit. ¶ Potiora. i. meliora. ¶ Duceret. i. putaret. ¶ Casus. i. ruina. ¶ Multis magnisq; p̄sidiis pditis necq̄cq̄: Nā pecuniā: & arma: & equos Romanis tradiderat. ¶ Necq̄cq̄. i. frustra. ¶ Et Romæ. Dicit senatū eo tpe decreuisse Numidiā Metello in sequentē ānū: sed hoc postea populus irritauit: scō cōsule. C. Mario: & ei dcte ta Nūidia: Nā maior est auctoritas populi q̄ senat⁹. ¶ Senat⁹ de puinciis. cōsultus. i. rogat⁹ Sēatus cōsules creare nō poterat. Sed cōsulib⁹ creatis. puīcias decernere poterat: & finito āno eis ipiū progare: & tūc nō cōsules: s3 p pcōsules dicebant. ¶ Per idē tp̄s. i. eodē tpe. C. Mari⁹ sæpe in aīo suo cōsulatū cōcipiebat. Sed qa hō erat nouus: & ignobilis generē: nō audebat peter tātū magratū. S3 cū Vticæ sacrificaret: Aruspex dixit magna & mirabilia. C. Mario portēdi. hortatusq; ē illū: ut expiret: an asseq posset id: qđ aīo cōcupierat. Qđ cū Mari⁹ itellexisset aīum ad cōsulatū intēdit. nec cessauit: dōec fact⁹ est cōsul. Per idē tp̄s. ordo ē. Aruspex p idē tp̄s dixerat. C. Mario Vticæ forte supplicāti diis: p hostias magna atq; mirabilia portēdi. Aruspices dicebāt: q p q̄litatē hostiaρ deorum uolūtatē explorabāt: & extis earum ispectis futura p̄noscebāt. Vir. i. iiii. æneī. Pecorūq; reclusis. Pectorib⁹ in hians spirāria cōsulit exta. Duo aūt hostiaρ genera erant. unū: in quo p exta uolūtas deoρ disq̄rebat alterū: in quo sola aīa sacrabat. Vñ Aruspices has uocabāt hostias aīales. Por ro⁹ p hostias aruspices: ita auspicia captabāt: uidelicet: ut si hostia ab ara effugisset: aut pcussa mugitum dedisset: aut in aliā ptem corpis: q̄ oportebat: cecidisset. tristia portēderet. Et huiusmodi auspicia piacularia appellabantur. Si aūt cor in extis: aut caput in iecinore non fuisset: pestifera auspicia dicebātur: qa tristia similiter portendebant. Si autem exta integra: læta: ac uigentia fuissent: fœlicia ostēdebāt. Exta autem dicta sunt: q; ea diis pferent: quæ maxime extent: eminentq;: sicuti intra corpus cor. & iecur. pcæteris partib⁹ maxie eminēt.

Is. ubi primū opportunum fuit. Iugurthā anxiū. ac miserantē fortunas suas accedit. Monet. atq; lachrymās obtestat: uti aliqñ sibi: liberisq;. & genti Numidaρ optimæ. meriteq; prouideat. oibus plis sese uictos. agrū uastatū. multos mortaleis captos. aut occisos. regni opes cōminutas eē. satis sæpe iā uirtutem militum. fortunā tentatā. caueat. ne illo cūctante. Numidæ sibi consulāt. His atq; aliis talib⁹ ad deditionē regis animū ipellit. Mittūt ad iperatorem legati. q Iugurthā imperata facturū dicerent. ac sine ulla pactione sese. regnūq; in illi⁹ fide traderent. Metellus cunctos senatorii ordinis ex hybernis ppere accersiri iubet. eoρ atq; aliorū. quos idoneos ducebat. cōsiliū habet. ita more maiorum ex cōsilii decreto p legatos Iugurthæ imperat. argenti pōdo ducēta milia. elephantos omnes equorū. & armorū aliquātulū. Quę postquā sine mora fcā sunt. iubet oēs perfugas uinctos adduci eoρ magna ps. uti iussum erat. adducti: pauci. quū primum deditio cœpit. ad regem Bocchū in Mauritaniam abierant. Igit Iugurtha. ubi armis uirisq; & pecunia spoliatus est. quum ipse ad imperandū Thisidium uocaret. rursus cœpit flectere aium & ex mala conscia digna timere. Deniq; multis diebus p dubitationē cōsumptis. quū mō tædio reρ aduersaρ. oia bello potiora deduceret. iterdū secū ipe reputaret. quā grauis casus i seruitiū ex regno foret. multis magnisq; p̄sidiis. necq̄cq̄ pditis đ itegro bellū sūit. romę sēat⁹ đ puīciis cōsult⁹ Nūidiā metello decreuerat. p idē tp̄s Vticę forte. C. mario

IOAN. CHRI. ¶ Per hostias. Bestiæ: quæ diis immolabant: aut hostiæ dicebantur: aut uictimæ: hostiæ dicebant: quæ sacrificabantur ab his qui contra hostem ibant: uictimæ quæ sacrificabantur ab his: q ex hoste uictoriam reportarent. ¶ Magna mirabilia portendi. i. denũciari: significari: ostendi. ¶ Proinde. i. subaudi dicebat Aruspex: ut iõ Marius fret⁹ diis ageret ea: q iactitabat aio: & quã sæpissime experiret fortunam. ¶ Fretus diis. i. confisus diis: qui per exta ostendebant uoluntatem suã. Nam quia per exta ostẽdebãt dii se uelle: ut Marius magn⁹: & mirabilis euaderet: sicuti euasit. ¶ Experiret. i. tentaret. ¶ Omnia pspere euentura. s. dicebat aruspex. ¶ At illum. Dicit qd cõcupierit antea Marius. ¶ Præter uetustatem familiæ. Nihil ad capiendum cõsulatũ Mario deerat: nisi uetustas familiæ. Neq enim nobilis ex antiqua familia Romana erat. licet ciuis esset: sed erat ex Arpio: quæ ẽ ciuitas Cãpaniæ. ¶ Industria. Industria ṗprie dicit exercitata uis ingenii. ¶ Militiæ magna scia: quia sp in bello uersat⁹ erat. ¶ Aius belli ingẽs. Belli aduerbialiter positũ ẽ: sicut & domi. i. ĩbello magnũ aium hẽbat: in pace moderatũ: ac tẽpatũ. ¶ Animus igens. s. erat Mario. ¶ Domi. i. pace. ¶ Libidinis & diuitiaꝝ uictor: uel aĩus uictor. uel certe Mari⁹. ¶ Sed is. Marius inqt Arpini natus & educatus: cũ primũ p ætatẽ potuit: ĩ militia se exercuit. non in lrĩs. ¶ Sed his natus. Ecce quõ uetustas familiæ Mario deerat. ¶ Sti. Stipẽdiũ ṗprie dr̃ pmiũ militare a stipe dãda. Stipẽ nũmũ signatũ dixerũt ãtiq a stipẽdo. i. cõponẽdo: nã q maiorẽ nũeꝝ pecuniaꝝ accipiebãt: nõ ĩn arca ponebãt: sed in aliqua cella stipabant. i. cõponebãt: quomin⁹ loci occuparet. ¶ Nõ græca facũdia. i. eloquẽtia. nõ se ad eloquentiã græcam exercuit. ¶ Tribunatũ mi. petiit: ut esset tribunus militũ: eiusmodi honores dabant p populũ ĩ comitiis. ¶ Faciẽ eius ignorantibus. Marius: quia semp in bello uersatus erat: magis nomine & fama: q facie notus erat populo. Cũ ergo ĩ comitiis tribunatũ peteret militarẽ. multi nesciebãt qs esset. Sed postq dcm̃ ẽ. eũ eẽ Caiũ Mariũ. cuius fama in bello clara erat: oẽs tribus eũ tribunũ declarauerũt. ¶ Declarat: i. enunciat tribun⁹. ¶ Agitabat. i. agebat. ¶ Quã gerebat. i. administrabat. ¶ Tñ is ad id locoꝝ talis uir cõsulatũ petere nõ audebat. quis talis esset uir. C. Marius: tamen usq ad id tempus non audiebat peteꝛ consulatum: quia uidebat hunc magistratum solummodo nobilibus demandari: se autem ignobilem: & nouum hominem esse intelligebat. ¶ Is talis uir: scilicet Marius. ¶ Ad id locorum: idest usq ad id tempus. sicuti supra dixit. Iugurtha ubi gentiũ foret. ¶ Nam postea ambitione præceps datus est: dico q. C. Marius usq ad id tp̃s non audebat petere consulatum: sed postea supra modum ambitiosus fuit in petendis honoribus. Nam septies cõsul fuit. qd̃ raro alii alicui contigit. Ambitio ṗprie dicitur honoris cupiditas. ¶ Præceps datus est. i. pcipitauit se ambitione: quia supra modũ pcliuis fuit ad honores. ¶ Et tu; i. eo tempore. Alios (inquit) magistratus plæbs administrabat: præter cõsulatum: quem nobiles tantũmõ assequebant. Ordo est. Et tum pro tunc plæbs tradebat inter se alios magistratus: sed nobilitas tradebat cõsulatũ ĩter se p manus. ¶ Per ma. i. p successionẽ: qa cũ aliqs nobilis deponebat consulatũ. alii nobili tradebãt cõsulatũ. & ita eũ magr̃atũ sola nobilitas admĩstrabat. ¶ No. i. ignobilis genere: uidelicet q nõ eẽt ex antiq familia Romana. Lic; aliqs clarus & nobilis eẽt fact⁹: si nõ erat nobilis geneꝛ ad cõsulatũ aspiraꝛ nõ poterat. ¶ Quin. i. q non. ¶ Pollutus. i. maculatus Si quis nouus cõsulatum esset adeptus: eo honore nõ ornari & decorari: sed pollui. & quasi maculari uidebat. ¶ Igitur ubi Marius. Ordo est. Igitur Marius rogat missionem a Metello grã petendi consulatum ubi. p postquã uidet dicta Aruspicis intẽdere eodem: quo cupido animi hortabatur. Postquã oñdit in Mario fuisse oia: quæ sufficerent ad capiendũ consulatũ: præter uetustatem familiæ. Dicit qd fecerit Marius: postq Aruspex dixit ei magna & mirabilia portendi. Mari⁹ (inqt) a Metello missionẽ postulauit: ut Romam. pficisceret ad petendũ consulatum: postq ex Aruspice intellexit ea sibi per exta portendi: quæ cupiebat in animo suo. Aruspex ab ara. & aspiciẽdo dictus ẽ: quia I aris hostiaꝝ exta inspiciebant: & futura prædicebant Aruspices.

per hostias diis supplicanti: magna: atq mirabilia portẽdi aruspex dixerat. Proĩde. q aĩo agitabat. fretus diis: ageret. fortunã. quã sæpissime experiret: & oĩa pspere euentura. At illũ iã antea cõsulat⁹ ingens cuppido exagitabat: ad quẽ capiẽdum. pter uetustatẽ familiæ. oĩa abũde erãt: ĩdustria. pbitas. militiæ magna scia: aĩus belli ĩngẽs: domi modicus libidĩs: & diuitiaꝝ uictor. Tantũmodo gloriæ auidus. Sed is natus p oẽm pueritiam Arpini: altius: ubi primũ ætas militiæ patiens fuit: stipendiis faciundis: non græca facundia: neq urbanis mũditiis. sese exercuit: ita inter artes bonas integrũ ingeniũ breui adoleuit. Ergo ubi primum tribunatũ militarem a populo petit: plærisque faciem eius ignorantibus. facile notus per omnes tribus declaratur. Deinde ab eo magistratu. alium post alium sibi peperit: semperq in potestatibus eo modo agitabat. ut amplior honore: quam gerebat dignus haberetur. Tamen is ad id locorum. talis uir consulatũ petere non audebat. Nam postea ambitione præceps datus est: & iã tum alios magistratus plæbs: consulatum nobilitas inter se p manus tradebat. Nouus nemo tã pclarus: neq tam egregi⁹ factis erat: qn is ĩdignus illo honore: & quasi pollutus haberet. Igitur ubi Marius Aruspicis dicta

¶ Eodem.i.ad eandem rem. ¶ Intendere.i.ptinere. ¶ Missionē:uulgo licentiā appellant. ¶ Cui.s.Metello.q̄uis Metellus uirtute & gloria:clar⁹ eēt:tñ̄ supbus erat:sicuti ferme oēs nobiles eē solēt:& iō moleste tulit.ꝙ Marius missionē peteret:ut Romā pficisceref gr̄a petēdi cōsulatū. ¶ Alia optāda bonis.i.aliæ res: q̄ optāf a bonis uiris. ¶ Cōtēptor aīus.i.despector animus erat in Metello: qui alios despiciebat & contēnebat. Qd̄ erat pp supbiā. Nā q alios despicit :supbus ē. ¶ Supbia cōe nobilitatis malū. Nā oēs nobiles ferme solent esse supbi. ¶ Ita.i.hoc mō:uidel3 quia erat supbus. ¶ Insolita re.uidelicet:qa nouus homo auderet peteř cōsulatū:q tātum mō nobilib⁹ dari solebat. ¶ Ei⁹.s. IOAN. CHRI.

eodem.quo cupido animi hortabatur.intēdere uidet: ab Metello consulatū petēdi gratia missionē rogat. Cui quāquam uirtus.gloria:atq̧ alia optanda bonis superabāt:tñ̄ inerat contemptor aius. & supbia.cōe nobilitatis malū.itaq̧ primū cōmotus isolita re:mirari eius cōsiliū:& quasi p amicitiā monere.ne tā praua inciperet.neu:sup fortunā aium gereret.nō oia oibus cupienda esse debere: illi res suas satis placeř. Postremo caueret id petere a populo Roma. quod iure negareť. Postquam hæc atq̧ alia talia dixit.neq̧ animus Marii flectitur.respondit, ubi primū potuisset:per negocia publica facturum sese:quę peteret:ac postea sæpe eadem postulanti fertur dixisse, ne festinaret abire: satis mature:illum cum filio consulatū petiturum. Is eo tpe cōtubernio patris ibidē militabat.annos natus circiter uiginti. Q uę res Mariū:tū p honore: quē affectabat.cōtra Metellū.uehemēter accenderat. ira cupidine.atq̧ ita pessimis cōsultorib9 crassari: neq̧ fcō ullo.neq̧ dicto abstinere.quod modo ambitiosum foret.milites.qbus in hybernis præerat: laxiore iperio.quā ante habere. Apud negociatores:quorum magna multitudo Vticę erat.criminose.& simul magnifice de bello loqui:dimidia pars exercit9 si sibi pmittereť:paucis diebus Iugurthā in Cathenis habiturum.ab Imperatore consulto protrahi:quod homo inanis.& regiæ superbiæ in Imperio nimis gauderet. Q uæ omnia illis : eo

Marii. ¶ Cōsi.ꝙ decreuisset petere consulatū.cū eēt nou⁹hō. ¶ Tā praua. Prauū:& rectum cōtraria sunt. Igiť metello uidebaf eē prauum:ꝙ mari⁹ peteret cōsulatum.cū eēt nou⁹hō. ¶ Sup fortūam gereret.i.ne animum maiorem hēret:quā statui suo conueniret. ¶ Super fortunam. idest super statum. ¶ Non oia oib⁹ cupiēda eē: subaudiť.dicebat. ¶ Iure:uidelicet:qa erat nouus hō. ¶ Per negocia publica:uidelicet:si nō impediretur p negociū ad rēpub.ptinēs. ¶ Factu℞ sese: q̄ peteret:uidelicet missionē se ei concessu℞. ¶ Ac po. cū marius a metello sæpi⁹ missionē peteret: ut Romā iret ad petendū cōsulatū.metellus rñ̄dit. O mari.ne festines nūc ire Romā hac de cā: qa satis idoneo tpe cōsulatū petes cū filio meo. Fili⁹ aūt metelli erat ætatis anno℞.xx.nec aliqs cōsulatū petere poterat.nisi eēt saltē āno℞.xxv. marius igiť moleste tulit rñ̄sum metelli: q uolebat Mariū usq̧ in qnquēniū differre petitionē cōsulat⁹. ¶ Fertur:dř. ¶ Mature petitu℞.s. dicebat mature.i.ppere:& cito. Tūc pprie id dř fieri mature:qd̄ suo tpe fit.i.qd̄ neq̧ citius ē.neq̧ serius: sed mediū qdā tempatū. Nā & in frugibus:& in pomis ea matura dn̄r:q̄ neq̧ cruda & imitia sūt: neq̧ caduca & decocta:sed tpe suo adulta:maturaq̧. ¶ Is.s.filius. ¶ Contubernio patris. Contuberniū dř tabernaculū:in quo milites habitāt: uel societas. ¶ Quæ res.s.rñ̄sum metelli. ¶ Tum p etiam. ¶ Cupidine.pp honorē. ¶ Pessimis cōsultorib⁹. Appositio est. Cupido:& ira duo pessimi consultores sunt. Nā qui facit id qd̄ consulit & suadet ira & cupido:pessime facit. Nā ira & cupido pessime consulūt. ¶ Crassari:pro Crassabatur. Crassari:ut supra diximus:secundū Nonium Marcellum significat supra modum sæuire:& significat ambulare. Dicit ergo Mari⁹ ibat: cum cupidinæ:& ita:hoc est gerebat se cupide: & iracunde: qa faciebat id qd̄ cupido honoris: & ira contra Metellum suadebat. Non.n.hoc loco crassari ad incessum pedum ptinet:sed ad tenorē uitæ:atq̧ ad habitū morū.sicuti dicimus de eo:q aliqd̄ prudēter:& suo tpe facit:ille mature:& prudēter ambulat. ¶ Neq̧ facto ullo:neq̧ dicto abstinere:quod mō ambitiosum foret. Quicquid dicebat: & quicqd faciebat.erat ambitiosum. Ambitiosus dř honoris cupid⁹ Verba & facta ambitiosa sunt.quæ dicuntur: & fiunt ad honorē aucupandum. ¶ Milites. Ecce fcm̄ ābitiosum. Marius:ut fauorē militū sibi conciliaret :eos remissius q̄ cōsueuerat:atq̧ indulgēti⁹ tractabat. ¶ In hybernis. Hyberna dicunť loca & māsiones:ubi hyemāt milites. ¶ Laxiore iperio.i.mollîori regimine. ¶ Habere.i.tenebat. ¶ Apud negociatores. Ecce dictū ambitiosū. ¶ Criminose:contra metellū magnifice p se:& i laudē sui ipsius. ¶ Loq:p loqbatur. ¶ In cathenis in uinculis. Ecce qūo magnifice loqbaf de se. ¶ Ab īperatore. Ecce qūo criminabat⁹ Metellū. Dicebat.n. Marius metellū dedita opera ptrahere bellum:qd̄ cito:si uellet:perficere posset. ¶ Consulto.i.dedita opa. ¶ Protrahi.s.bellū.i.plongari. ¶ Quod hō inanis.i.gloriæ cupidus & regiæ supbiæ:ideo dicebat Metellū plongare bellū.quia ut rex supbus gaudebat esse diutius in imperio. ¶ Quæ oia:ea:quæ dicebat marius de metello mercatoribus satis uera dicebanť:duabus de causis:uidelicet:qa dū metellus diutius in bello gerendo est occupatus:res eius domesticæ uehemēter afflictæ & diminutæ sunt:& quia ipsi mercatores cupiebāt:ut cito bellum finireť : ideo facile credebāt Metellū protrahere bellū:quia ipsi cupiebāt:ut cito finireť. ¶ Animo aūt cupienti nil satis festinaf. ¶ Eo ideo.

IOAN. CHRI.

Firmiora.i.magis certa & uera. Firmus certum significat: sicuti econtra: certus firmũ significat. Metellus apď latera certos locauerat.i.firmos. Quod diuturnitate belli res familiares corrupat. Mercatores Romani: qui erant Vticæ ex hoc intelligebant Metellum delectari esse in impio: atq; ideo ꝓtrahere bellum: qa uidebant eum res domesticas & familiares contemnere: mõ imperio bellico præesset. Et animo cupienti nil satis festinatur. Sententia generalis est: huic loco accõmodata. Animo cupienti aliquid: omnia tarda uidentur. Nam aius: q aliqd cupit: nũq̃ sibi uideť assequi id qď cupit. Et aĩo cupienti. mercatores Romani cupiebant. ut cito bellũ finireť. & iõ facile credi derũt: id qď dicebat Marius: uidelicet Metellũ dedita opa ꝓtrahere bellũ. qa aĩo cupienti nihil satis festinať. i. aĩo cupiẽti aliqd: oĩa tarda uideť sicuti aĩo mercatoꝝ cupiẽti: ut bellũ finireť. Metellus illď diuti⁹ ꝓtrahere uidebať. & iõ id qď dicebat Marius. uidelicet Metellũ cõsulto & dedita opa ꝓtrahere bellũ: facile mercatores: ueꝝ eẽ crediderũt. Mari⁹ ãt hæc de bello cõtra Metellũ negociatoribus Ro. dicebat: ut ipsi Ro. ad suos amicos: ac necessarios aspe cõtra Metellũ ď bello scriberẽt: & Mariũ in petitiõe cõsulatus iuuarẽt. Erat pterea i exercitu. Aliã rẽ narrat: q̃ mariũ magis i spẽ cõsulat⁹ erexit. Manastabalis filius. massinissa tres hũit filios manastabalẽ Gulussã & micipsã. Gauda fili⁹ erat manastabalis: & nepos massinissæ: hũc Gaudã Micipsa moriẽs ſm testõ reliqt hrdẽ. Nã prios hrdes reliqt filios Adherbalẽ & Hiẽpsalẽ: & Iugurthã filiũ adoptiuũ: q moriẽs ſcďm reliqt hrdẽ. Gaudã filiũ frls sui Manastabalis. Morbis cõ. i. ifirmitati⁹ b⁹ macerat⁹ & afflict⁹. Cui Metellus. Gauda sæpe petiuerat a Metello: ut sellã suã moř regũ iuxta se põeret: & ut custodiæ cã sibi turmã eqtũ Ro. cõcederet. Metellus Gaudæ utrũq; negauerat: honorẽ sedis negauerat: qa dicebat honorẽ illũ dari soleř: tantũmõ illis: quos po. Ro. reges appellauisset: turmã eqtũ ꝓ custodia corpis negauerat: qa dicebat cõtumeliã fieri equitib⁹ Romanis: si ad custodiã satellitis Numidæ. s. Gaudæ traderẽť. ordo ẽ. Metell⁹ negauerat utrunq; cui. idest illi Gaudæ petẽti: ut Metellus põeret iuxta se sellã suã more regũ. Itẽ petẽti: ut Metellus cõcederet turmã eqtũ Romanoꝝ cã custodiæ. Sed ꝓprie sella erat: in qua sedebant Reges & impatores. Gauda igiť licet nõ esset rex: tñ quia ex stirpe regia natus erat: uolebat sedeř iuxta ipatorẽ Ro. moř regũ. Hono. subaudi

firmiora uidebanť: quod diuturnitate belli res familiares corruperat: & animo cupienti: nihil satis festinatur. Erat preterea in exercitu nostro Numida quidam nomie Gauda. Manastabilis fili⁹. Massinissæ nepos. quẽ Micipsa testamento secundum hæredem scripserat: morbis confectus: & ob eam causam mente paululum imminuta. Cui Metell⁹ petenti: more regum: ut sellam iuxta poneret. itẽ postea: custodiæ causa: turmam equitũ Romanorum: utrunq; negauerat honorem. quod eorũ modo foret. quos populus Romanus reges appellauisset: præsidium: quod contumeliosum foret: si equites Romani satelliti Numidę traderenť. Hũc Marius anxium aggreditur. atq; hortatur. contumeliarum in imperatorem cum suo auxilio pœnas petat. hominem ob morbos animo parum ualido. secunda oratione extollit: illum regem. ingentem uirum Massinissæ nepotem esse. si Iugurtha capt⁹. aut occisus foret. iperium regni Numidię sine mora habiturũ. id ab eo mature posse eueniř. si ipse cõsul ad id bellũ missus foret. itaq;. & illũ. & eqtes Romanos. milites & negociatores. alios ipse plærosq; pacis spe ipellit. uti romã ad suos necessarios aspe i Metellũ de bello scribãt Mariũ ipatorẽ poscãt. sic. n. illi a multis mortalib⁹ hõestissima suffragatiõe cõsulat⁹ petebať. Sil' ea tẽpestate plæbs

negauerat. Honorẽ. uidelicet ut poneret sellã iuxta se. Mõ. i. tm̃mõ. Presi. subaudi negauerat. Presi. uidelicet turmã eqtũ Romanoꝝ. q corp⁹ ei⁹ custodirẽt. In eos. s. eqtes ro. Satel. Numidæ. Satellites ꝓprie dicebãť milites mercede cõducti. moř ãt erat: ut hos ĩpator. & circa se hřet: & primos mitteret ad oẽ discrimẽ: uñ qdã satellites dictos putãt: qa satis lat⁹ tuereť impatoris. Satel. s. Gaudæ: qa nõ erat rex. sed regũ mister. & custos. Hũc. s. Gaudã. Aggre. i. additi accedit. Atq; hortať: ut petat pœnas cõtumeliaꝝ in ĩpatoř. i. hortať: ut puniať: & ulciscať iniuriã acceptã ab ĩpatore Metello: q ei negauerat: & honorẽ sellæ: & turmã eqtũ. Pœ. petat cõtumeliaꝝ. i. exigat pœnas ĩiuriaꝝ. Exigeř pœnã: ẽ punire: & ulcisci: Ho. i. Gaudã. Aĩo paꝝ ualido. i. inermẽ. Scda orone. i. obsequẽti sermone: qa Mari⁹ dicebat ea: q̃ grata erant Gaudæ. Exto. i. laudat. Illũ. s. Gaudã extollit: dicẽs hĩ uerba. Id. s. ut Gauda hẽat impiũ Numidiæ: Adeo incerte. Metu. celeriter. Ipe. s. Mari⁹. Illũ. s. Gaudã. Negociatores. apud quos criat⁹ erat: Metellũ cõsulto ꝓtrahere bellũ. Spe pa. q̃ oñ debat cito bellũ finiri: si ipe cõsul ad id bellũ mittereť. Ad suos necessarios: amicos: & ꝓpiquos. Necessarios dicim⁹: q nobis uel cognatõe: uel beniuolẽtia cõiũcti sunt. Aspe i metellũ ď bello scribãt: q uidelʒ ddita opa, bellũ, ꝓtraheret. qď cito finiř posset. Sic. i. hĩ mõ; uidelicet cũ gauda: & eqtes romãi. & negociatores: & alii multi scriberẽt Romã ꝓ Mario cõtra metellũ: Illi. s. mario. Pete. i. q̃rebať. hoc mõ multi hoĩes mario cõsulatũ q̃rebãt. Simul: erat ẽt alia res. q̃ mariũ ad petendum cõsulatũ. hortabať: qa eo tpe cũ nobilitas pcrrita eẽt p legẽ Mãliã. plæbs nouos homies ad honores extollebat. Simul. i. & ordo est. Plæbs extollebat nouos hoĩes: ea tempestate: nobilitate fusa p legem Manliam.

IOAN. CHRI.

¶Nobilitate fusa.i.perculsa & perterrita: & uicta:hoc ẽ fractis uiribus nobilitatis.Nam nobilitas post legẽ Manliam uires amiserat.Multi.n.damnati per eã legem:& oẽs perculsi. Est autem translatio ab exercitu: q cum uincit:fundit:& frãgit.¶Per legem Manliã:quam Manlius tribunus plæbis tulit:ut supra uisum est: Leges nomẽ accipiunt a latoribus.¶Cũcta,pcedere.i.oĩa fœliciter eueniebant ad petendũ consulatũ.¶Interim.nunc Salustius redit ad propositũ:ut ostendat quid fecerit Iugurtha: postquam decreuit renouare bellum.Nam quasi digressionem fecit ad ostendendum:quibus causis:& qua rõne Marius ad consulatum prouectus est. ordo est. Interim Iugurtha.parare pro parabat omnia cum magna cura. post q̃ incœpit bellum:omissa deditione.¶Omissa deditione:sicuti uisum est Iugurtha facere sta/tuerat deditionẽ.postea pœnituit eum: atq; ita deditiõe omissa:bellũ renouare decreuit.¶Cogere.i.congregabat ciuitates. ¶Affectare:p affectabat.i.sollicitabat. uehementer afficiebat. ¶Formidine: aut ostẽtãdo p̃mia.¶Dicimus ego te afficio formidine.i.tibi metum & formidinem incutio.Dicit ergo & metu & p̃miis tẽtabat: & sollicitabat eas ciuitates: quæ ab se ad Metellum defecerant:ut rursus a Metello ad se deficerent:& redirẽt.¶Commercari.s.pecunia ¶Seruitia.i.seruos:& in p̃sidiis.milites:q erãt ĩ custodia ciuitatum pecunia corrumpere tentabat.¶Igitur. Dicit:quõ Vaccenses defecerunt ad Iugurthã interfecto p̃sidio Romano℞.Ordo est.Igit̃ Vaccẽses principes ciuitatis fatigati suppliciis regis:neq; alienati:antea uolũtate cõiurant inter se Vaccẽses:dico:quos Metellus ĩposuerat præsidio in initio Iugurtha pacificãte. ¶Quo.i.ad quem locũ.Nam hoc relatiuum refertur nõ ad p̃sonã:sed ad locũ Vaccensium. ¶Fatigati regis suppliciis.i. supplicationib⁹: & p̃cibus regis:qa Iugurtha sæpe rogauerat Vaccẽses: ut deficerẽt ad se. ¶Neq; antea uolũtate alienati:dicit cãm q̃re Vaccẽses tã facile defecerunt ad Iugurthã.duæ fuerũt cãæ. Et qa rex eos p̃cibus fatigabat:& qa spõte defecerant ab ipso Iugurtha ad Metellũ.Sed Metellus dolose ibi p̃sidium imposuerat:ut supra uisum est.& iõ facile fidem mutauerant.¶Nam uulgus uti plerũq; solet. Dico qđ principes cõiurauerunt: quia uulgus: & multitudo infima nõ coniurauit: ut pote magis bellũ q̃ pacem appetens.¶Nouarũ rerum.i.belli.¶Quieti & ocio.i.paci.¶Deinde cõpositis inter se rebus. uidelicet dato ordine: quõ Romanos:qui erant in præsidio interficerẽt.¶Cædem constituunt.i.interficere Romanos decreuerunt.¶Constituunt.s. principes ciuitatis.¶Sed ubi: dicit Salustius quomõ Romanos interficerent.Dies erat festus celebratus per omnem Aphricã:eo die principes ciuitatis Vaccæ.Romanos:qui erant in præsidio domos suas inuitant:alius centurionem:alius tribunum:alius præfectum inuitat.& eos omnes interficiunt:præter ipsum præfectum.Deinde milites:qui per urbem uagabantur inermes aggrediuntur.¶Palantes:idest uagantes.¶Quippe:idest utpote.¶Sine imperio.i.sine regimine.Ordo est.Postea aggrediuntur milites palantes:inermes:ac sine imperio:quippe in tali die:Ac si diceret non est mirum:si ipsi milites Romani uagabãtur:& erant inermes:ac sine imperio:qa dies erat festus.¶Idẽ plæbs facit:sicut principes ciuitatis milites Romanos per urbem uagãtes aggrediebant: sic etiam plæbs faciebat.¶Pars.s.plæbis.¶Alii studio taliũ rerũ:pars plæbis intelligebat cõsilium coniurationis principum: pars uero ignorabat.Ergo & qui intelligebãt consiliũ.& qui nõ intelligebant:Romanos aggrediebantur. ¶Studio talium rerum:nõ quia intelligebant consilium coniuratiõis:sed quia eiusmodi res nouæ eis placebant.¶Quis.pro quibus.¶Acta.i.ea:quæ acta erant:& tractata a principibus ciuitatis.¶Consilium scilicet coniurationis.¶Ad arcem:sic etiam hoc tempore fit:ut præsidia in arcibus ciuitatum ponantur.

nobilitate fusa: per legem Manliã nouos extollebat.ita Mario cuncta pcedere.Interim Iugurtha postq̃.omissa deditiõe.bellũ incipit cũ magna cura pare.oĩa festinar̃.exercitũ augere.ciuitates. quę a se defecerãt.formidine.aut ostẽtando præmia:affectare.circũuenire suos locos.arma.tela:aliaque. quæ spe pacis amiserat.reficer̃.aut cõmercari.seruitia Romanorũ allicere.&eos ipsos.qui in p̃sidiis erant.pecunia tẽtare.prorsus intactũ nihil neque quietũ pati.cũcta agitare.Igit̃ Vaccẽses.quo Metellus in initio.Iugurtha pacificante.p̃sidiũ ĩposuerat.fatigati regis suppliciis.neq; antea sua uoluntate alienati.principes ciuitatis inter se cõiurãt.Nam uulg⁹.uti plerũq; solet.& maxĩe Numidarũ ingenio mobili. seditiosũ.atq; discordiosum erat.cupidũ nouarũ rerũ.quieti quidem.& ocio aduersum. Deinde.cõpositis inter se rebus.in diẽ tertiũ cõstituũt.q; dies festus.celebratusq; per oẽm Aphricã ludum & lasciuiã magis quã formidinem ostendebat.sed ubi tẽpus fuit.cẽturiones.Tribunosq; militares.& ipsum p̃fectũ oppidi.T.Turpiliũ Syllanũ.alius aliũ domos suas inuitãt.eos omneis præter Turpiliũ inter epulas obtruncãt. Postea uero milites palãtes:inermes.qppe in tali die.ac sine imperio aggrediunt̃.idem plæbs facit. pars edocti a nobilitate:alii studio taliũ rerum incitati.quis acta consiliũq; ignorãtibus.tumultus ipse.& res nouæ satis placebant. Romani milites improuiso metu incerti:ignarique.quid potissimum facerent. trepidare. Ad arcem oppidi.ubi signa.& scuta erant

IOAN. CHRI. ¶ Præsidium hostiū.s.Vaccensiū.Romani.n.extra urbē fugere nō poterant:& quia portæ ciuitatis erāt clausæ:& quia Vaccenses p̄sidiū in portis collocauerāt cōtra Romanos:si forte fugere tentarēt. ¶ Ad hoc.i.ptērea. ¶ Pro tectis ædificiorū.i.ex domibus. ¶ Et alia:ueluti.signa:tegulas. Neq; caueri.i.uitari.s.posse.p poterant Romani.q fugiebant p ciuitatē.malū.qd' inferebat a mulierib⁹ & pueris de tectis euitare nō poterant: nec etiā poterant resistere infirmissimo generi.s.mulieribus & pueris.Forte & infirmū sunt cōtraria. ¶ Posse.p poterāt. ¶ Iuxta.i.similiter & pariter. ¶ Boni & mali.i.fortes:& ignaui:& hi sequētia declarāt. ¶ In ea. Dicit Turpiliū p̄fectū solū ex oībus fugisse: id quāobrē euenerit: nō satis cōstat. ¶ Turpis uita integra fama. ¶ Potior fuit.i.carior. ¶ Turpilius carīorē habuit turpē uitā q̄ integrā famā:nā fugiēdo salutē quesiuit:sed famā pdidit:sed melius & laudabili⁹ fuisset fortiter mori:integra famaq̄ turpiter uiuere: amissa fama. Nam famā amisit:qa suspicio fuit:illū fuisse pditorē:unde etiā accusat⁹. cū se purgar non potuisset:capitis dānat⁹ est. ¶ Misericordia hospitis:qui eū ad cōuiuiū inuitauerat. ¶ Improbus intestabilisq; ui.Salu.dicit hūc Turpiliū iprobū:intestabilēq; fuisse:ex hoc qa suspitionē criminis purgare nō potuit:sicut īfra dicit. Improbus d malus:& moribus puersus. Intestabilis dr: qui ita laborat infamia:ut ad testimoniū faciēdū nō recipiat:unde secūdū Noniū Mar. ¶ Intestatus dr:cui⁹ uerbis fides non adhibet. Dicit ergo Salu.hunc Turpilium nō solū improbū:sed ēt intestabilē fuisse: hoc est ualde sceleratū:& ita cribus circūuentum:ut nec dignus eēt:cuius uerbis fides hret. ¶ Videt.s.fuisse. ¶ Metellus. Dicit quid fecerit Metellus impator:postq̄ cognouit Vaccā urbē defecisse ad iugurthā:interfecto p̄sidio Romanorū. ¶ Ex cōspectu abiit.s.ne uideri possit a militib⁹:latuit: donec mœsticia & dolor uersus est in irā. ¶ Cum qua hyemebat: nā ut supra dixit: exercitū in hyberna deduxerat: qa erat tempus hyemis:nā hyemare est tp̄s hyemis in hybernis trāsiger. ¶ Numidas eqtes: nā licet Roman⁹ esset:tn̄ Numidas equites secū habebat. ¶ Expeditos.i.sarcinis nō ipeditos:neq; grauatos:sed ad rē gerendā paratos:& instructos:nā quādo uniuersus exercitus ad locū aliquē deducit:tā pedites q̄ eqtes oīa: quæ hn̄t sarcinis cōposita secū portāt:quæ postea deponūt cū castra locantur. Sed cū aliquā rem breui tēpore gerendā ducūtur:relictis sarcinis:expediti proficiscūtur. sicuti nūc. ¶ Etiam abnuētes.i.recusantes.nā qa fessi erāt.nolebant ulterius pcedere. Tunc Metellus docuit eos.urbē Vaccā non amplius mille passuū abesse:dicebatque illis cōuenire.ut sumerēt uindictam ex hostibus.pro ciuibus romanis interfectis. ¶ Decere.i.cōuenire. ¶ Pro ciuib⁹.qui interfecti fuerant in urbe Vacca. ¶ Pœnas caperent.i.exigerēt. Pœnas exigere est punire & ulcisci.& uindictā facere. ¶ Prædam ostēdit: quia Metellus militibus promisit:si urbem caperēt: se concessurum.ut illam diriperēt. ¶ Numidas equites. Ecce quomodo decepti sunt Vaccēses:

præsidium hostiū. portæ ante clausæ fugam phibebāt.ad hoc mulieres.puerīq; pro tectis ędificiorū saxa & alia plura:quæ locus p̄bebat.certatī mittere.ita neq; caueri anceps malū.neq; a fortissimis infirmissimo generi resisti posse.iuxta bōī maliq;: strēnui & ībecilles multi una obtrūcati sunt. In ea enim tāta asperitate sæuissimis Numidis: & oppido undiq; clauso. Turpilius p̄fectus unus ex oīb⁹ Italicis profugit intactus:id misericordia ne hospitis. ac pactiōe.an casu ita euenerit.parū cōperim⁹: nisi qa.q illi ī tāto malo turpis uita ītegra fama potior fuit: improbus.intestabilisq; uidet. Metellus postq̄ de reb⁹ Vaccæ actis cōperit:paulisp mœstus e cōspectu abiit. Deīde ubi ira & ægritudo pmixta sunt. cū maxia cura ultū ire iniurias festiat Legionem cū qua hyemabat.& quā plurimos p̄t Nūidas eqtes. piter cū occāu solis expeditos educit. postera die circiter horā tertia puenit ī q̄ndam planiciē.locis paulo supiorib⁹ circūuentā. ibi milites fessos itineris magnitudine.ēt abnuētes oīa.docet:oppidū Vaccā nō ampli⁹ mille passuū abeē.decere reliquū laborē æquo aīo pati.dū p ciuibus suis uiris fortissimis: atq; miserrimis pœnas caperēt p̄terea p̄dā benigne ostētat.sic aīs eoꝝ arrectis.eqtes in primo latere: pedites quāarctissime ire:& signa occultare iubet. Vaccēses. ubi aīaduerterent ad se uersū exercitū pgere.prio uti res erat: Metellū eē rati: portas clauser. Deīde ubi neq; agros uastari:& eos q primi aderāt Numidas eqtes uidēt. rursū Iugurthā arbitrati cū magnō gaudio obuii pcedūt. Equites & pedites repēte signo dato. alii uulgū effusū oppido ceder. alii ad portas festinar ps turres cape. ira atq; p̄dę spes ampli⁹ q̄ lassitudo posse.ita Vaccēses biduū mō ex pfidia lætati. Ciuitas magna & opulēta cuncta pœnę atq; p̄dę fuit

nam quia uiderūt equites Numidas.arbitrati sunt iugurthā esse. Et iō oēs ex urbe obuiam pcesserunt. ¶ Eqtes:peditesque.s.Romanoꝝ. ¶ Ira atque predæ spes amplius q̄ lassitudo posse:pro poterat. Romani pp magnitudinē itineris lassi & fessi erāt. Sed tāta erat ira & spes p̄dæ:uti lassitudinē uincerēt. ¶ Ita hoc mō(inqt) urbe Romāis capta. Vaccēses p duos dies tm̄mō lætati sūt ex pfidia sua:q̄ ad iugurthā defecerāt:interfecto p̄sidio Romanoꝝ. ¶ Pœ.aūt p̄dæ fuit:qa urbs direpta ē:& ciues īterfecti sūt. ¶ Præ:pp direptionē reꝝ oīu;

Turpilius. Dicit quē euentū habuerit Turpilius pfectus: q solus ex urbe Vacca psugerat illæsus: hic accusatus est apud metellū impatorē: ueluti: q psidiū Romanoꝝ hostib⁹ pdidisset: iter ciues rei magna erat cōiectura: q oppido undiq clauso: solus ex oibus itactus psugit. metellus iussit. ut se defenderet. Sed cū defensio eius nō satis pbaret: dānatus & uerberatus capite pœnas soluit. Nam is ciuis ex Latio erat. Lex portia uetabat ciuē Romanū interfici: sed in exiliū miti iubebat. Nunc ergo dicit: iō Turpilius dānatus interfect⁹ ē quia nō erat ciuis romanus: sed ciuis ex Latio. Per idem tps: nūc trāsit ad aliā rē narrandā: q tñ ad ppositū belli iugurthini ptinet. Dicit. n. Bomilcarē & Nabdalsam cōspirasse in pniciē iugurthæ: sz tñ consiliū eoꝝ frustra tractatū esse. Nā insidiis. q̄s parauerāt: cognitis. Bomilcar: & multi alii iterfecti fūt: ordo ē. Per idem tps Bomilcar: ipulsu cuius Iugurtha incœperat deditionē: quā deseruit metu, suspectus regi: & ipse suspiciēs eū cupere res nouas quærere. pro q̄rebat dolū ad pniciē ei⁹.

IOAN. CHRI.

Turpilius: quē præfectum oppidi unum ex omnib⁹ profugisse supra ostendimus: iussus a Metello causam dicere: postquā se parū expurgat: cōdēnatus: uerberatusq pœnas capite soluit. Nā is ciuis e Collatia erat. Per idem tēpus Bomilcar: cui⁹ ipulsu Iugurtha deditionē: quā metu deseruit: incœperat: suspectus Regi: & ipse eū suspiciens nouas res cupere: ad perniciē eius dolum quærere: diu noctuq fatigare aium: deniq oia tentando sociū sibi adiūgit Nabdalsam hominē nobilem: magnis oppibus claꝝ: acceptūq popularibus suis: q plerūq seorsum a rege exercitum ductare: & oēs res exeq solitus erat: quæ Iugurthæ fesso: aut maioribus astricto superant. ex quo illi gloria. opesq inuētæ. Igitur utriusq cōsilio dies insidiis statuit. Cætera uero. uti res posceret. p tēpore parari placuit. Nabdalsa ad exercitū pfectus ē. quem inter hyberna Romanorū iussus habebat. ne ager. iultis hostib⁹. uastaret. Is postquā magnitudine facinoris pculsus. ad tps nō uenit. metusq rē impdiebat. Bomilcar simul cupidus incœpta patrandi. & timore socii anxius. ne omisso uetere consilio: nouū quęreret litteras ad illū per homines fideles mittit. in q̄bus mollicię. secordiāq uiri accusare. & testari deos immortales. p quos iurasset: mōeī. ne præmia Metelli in pestē conuerteret. Iugurthæ. exitiū adesse. Ceterū sua ne. an Metelli uirtute periret: id mō agitari: pinde reputaret animo suo p̄mia: an cruciatū mallet: sed quō hæ lrāæ allatæ fuere. forte Nabdalsa: exercitato corpore. fessus in lecto qescebat. ubi cognitis Bomilcaris uerbis: primo cura: deinde ægrū aium: ut solet: somnus nocturn⁹ cępit. Erat. n. Numida quidā negociorum curator. fidus ei: acceptusq: & omniū consiliorū

Cui⁹ ipulsu. i. hortatu. hoc supra uisum ē: q̄uo hortāte Bomilcare: Iugurtha deditionez facere cœpat: sed postea eū pœnituit. Ipse Bomilcar Seorsum a rege. i. sine Iugurtha: tantus erat uir: ut Iugurtha ei exercitū cōmitteret: & negocia: q̄ ipse aliis reb⁹ maioribus occupatis expedire nō poterat: ei expediēda demādaret. Astricto: idest detēto & occupato. Illi: s. Nabdalsæ Vtriusq. s. Bomilcaris: & Nabdalsæ. Nabdalsa. Iugurtha pfecerat exercitui suo Nabdalsam: & iusserat ei: ut exercitū teneret inter hyberna Romanoꝝ: ne Romani p incursiones agrū Numidiæ uastarēt. Inter hyberna Romanoꝝ erat. n. tps hyemis: quo tpe Romani in hybernis erāt. Cū exercit⁹ i hyberna dducit: p uicos: & castella: & loca distantia collocat. ergo iter hæc loca Nabdalsa exercitū habebat: ne Romani (ut fit) crebris incursionib⁹ agꝝ Numidiæ uastarent. Is. ordo est. Bomilcar simul. i. & cupidus patrādi incœpta. & anxius timore socii: ne q̄reret nouū cōsiliū: omisso uetere: mittit lrās ad eū per homines fideles. Postquā is. s. Nabdalsa percussus magnitudine facinoris non uenit ad tps: & postq̄ metus ipediebat rē. Sensus clarus est. Socii. s. Nabdalsæ. In quis. i. in quibus litteris. Accusare: hoc est rephendebat. ne præmia metelli in pestē cōuerteret. O Nabdalsa. uide ne pmia Metelli in pniciē mutes: nā Iugurtha oīo finem uitæ habiturus est cito: aut p nos: aut per metellū: si nos Iugurthā in manus Metelli dederimus: uel uiuū: uel mortuū: præmia a Metello nobis pmissa cōsequemur. Si aūt metellus. siue opera nrā Iugurthā cœperit. præmia in pestem cōuertemus. nam metellus nos quoq interficiet. Præmia metelli: ut supra uisum ē: Metellus ingentia præmia promisit Bomilcari: si Iugurtham sibi traderet: uel uiuum: uel mortuum. Exitium. i. finem & mortem. Ceterū: ne. i. an: ordo est. Cæterum. i. sed dicebat id modo. i. nūc agitari. uidelicet: ne idest. an periret uirtute sua: an periret uirtute Metelli. Iugurtha omnino periturus est. nunc id agitur: utrum uirtute nrā pereat: an uirtute metelli: si perierit uirtute nostra pmia a metello pmissa cōseqmur. Si aūt perierit uirtute metelli: cruciatū & mortē recipiem⁹. nunc igit cogita: utrū malis p mia: an mortem. Erat. n. Nabaldasa ministrū quēdā Numidā habebat fidū & gratū: qui omnia negocia eius curabat: & oia eius cōsilia nouerat. præter hoc ulturū consiliū coniurationis: hic: postq̄ litteræ sunt allatæ. existimans opus esse Nabdalsæ. opera sua in tentorium introiuit. Et dormiente illo: epistolā allatā legit. statimq: cognitis insidiis. ad Iugurthā pergit.

¶ Nisi nouissimi.i.consilii coniurationis contra Iugurthã. ¶ In tabernaculũ.hoc est intentoriũ. ¶ Puluino puluinus dicit ceruical:super quo sternitur caput dormientis:a pluma dictus quasi pluminus. ¶ Temere: hoc est fortuito. Nam temere scdm Seruiũ hæc significat sine cã.ut Virgi. Haud temere est: conclamat ab agere uolens:temere significat fortuito:ut hoc loco:significat aliquando male:aliqñ iprouide. ¶ Sumit caput. ¶ Indicem:uidelicet ministrum:quiei abstulerat epistolam. Index proprie dicitur: qui sceleris.cuius ipse est conscius:latebras idicat. Dicit.que ipse facere parauisset:pfidia cliẽtis sui præuenta esse:hoc est dicit:quemadmodum decreuerat detegere pditionem. O rex ego facturus erã id qd fecit minister:& cliẽs meus. Nã epistolam mihi a Bomilcare missam pditionẽ cõtinentẽ.ad te deferre decreueram: & totã pditionẽ aperire. Sed perfidia cliẽtis mei præuenit me: nam prior ipse eam epistolam ad te detulit. ¶ Perfidia clientis:cliens & patronus correlatiua sunt. sicut seruus & dominus: pater & filius. Nam cliens dicitur:qui sub alicuius patrocinio est:& dicitur cliens:quasi colens patronũ:hoc est obseruans & custodiens:cliens qui defenditur.patronus qui defendit. Sed cliẽtem hoc loco accipit p ministro. ¶ Iram oppresserat:hoc ẽ extinxerat:uel potius clauserat. ¶ Credere:hoc est confidebat. ¶ Iuxta: idest similiter. Nam qui sibi magis chari erant.quosq; magnis honoribus & operibus expleuerat: eos proditores erat expertus. ¶ Contra decus regium: quia in hoc loco humili & abiecto iacebat. ¶ Vecordia:hoc est insania. Nam q nimiũ timet.somno frequenter tremẽs excitatur. ¶ Igitur.dicit qd fecerit Metellus.postq̃ audiuit pditionem esse patefactã. ¶ De casu: quõ eẽt iterfectus. ¶ Mariũ. Mario postulanti sæpius missionem concessit. Metellus. ¶ Et Romæ. Dicit quomodo plæbs Romæ libenter accepit:& habuit grata: ea quæ scripta sunt de Metello & Mario a negociatoribus.& ab equitib9 Romanis:qui erant in Aphrica:ex quo factũ est:ut cum Marius missiõe accepta. Romam uenisset:statim consul crearetur. ¶ Quæ de eMtello ac Mario. Metellum criminabãt.& Mariũ laudabãt.eũq; ad id bellũ iperatorẽ poscebãt. ¶ Missæ erãt.s.a negociatorib9.& equitibus Romanis.& a Gauda: & ab aliis:qui pacẽ desiderabãt. ¶ Imperatori.nobilitas nocebat Metello:ecõtra ignobilitas proderat Mario ¶ Imperatori.scilicet Metello. ¶ Nobilitas hoc loco nõ significat multitudo nobilium.sed claritudo generis.& familiæ. ¶ Inuidiæ esse.i. erat ad inuidiam pp nobilitatem Metello inuidebatur. ¶ At illi alteri.s.Mario. ¶ Generis humilitas i.ignobilitas. ¶ Fauorem addiderat.i. quia tota plæbs pp similitudinẽ generis fauebat Mario. ¶ Cæterum in utroq;: licet nobilitas generis inuidiã Metello peperit: ignobilitas Mario fauuorem acqsiuerit:tñ plus ualuerunt uolũtates ptium: q̃ bona.aut mala sua in utroq;. ¶ Studia ptiũ:qa utraq; ps suos extollere cupiebat: plæbs nouos hoies. ¶ Nobilitas:nobiles. ¶ Quã bona aut mala sua:quia nõ tã pp nobilitatẽ:aut uirtutes:neq; pp ignobilitatẽ.aut uitia:q̃ pp cõditionẽ ptium:uel Marius honore sublat9ẽ: uel Metellus depssus. ¶ Moderata sunt:hoc est ualuerunt. Moderari est Imperio: ac potestate regere. ¶ Præterea erat & alia res:quæ & Mario fauorem:& Metello inuidiam comparabat. Nam tribuni plæbis in cõcionib9 Metellum criminabant:& illũ reum capitis esse dicebant:econtra Marium miris laudibus extollebant.

nisi nouissimi ptìceps:q postq̃ allatas litteras audiuit: & ex cõsuetudine ratus:opa: aut ingenio suo opus esse: tabernaculũ introiuit. Dormiente illo epistolã super caput in puluinari temere positam sumit.ac plegit. Deinde ppere:cognitis isidiis: ad regẽ pgit. Nabdalsa post paulo expre͡ctus: ubi neq; epistolã repperit:& rẽ oẽm uti acta erat ex pfugis cognouit.primo indicem psequi conatus est. Postquã id frustra fuit:iugurtham placandi grã accedit.dicit quę ipse facere parauisset.pfidia cliẽtis sui præuenta.lachrymans obtestat9 pamicitiã pq; sua ante fideliter acta:ne sup tali scelere suspectũ sese hñet. Ad ea rex aliter q̃ animo gerebat:placide rñdit. Bolmicare iterfecto:aliisq; multis:quos socios isidiarũ cognouit:iram oppssit.neq̃ seditõ.aut bellũ ex eo negocio oriret9:neq; post id Iugurthæ:a ut nox ulla quieta fuit:neq; loco:neq;mortali cuiq̃.aut tpi satis credere. Ciues hostesq; iuxta metuere.circũspectare oĩa:& omni strepitu pauescere: alio loco sæpe cõtra decus regiũ noctu requiesceꝛ: iterdũ somno excitus: arreptis armis tumultũ facere. Ita uero formidine. quasi uecordia agitari. Igit9 Metellus:ubi de cãu Bomilcaris: & inditio patefacto ex pfugis cognouit.rursus.tanquam ad integrũ bellum cuncta parat.festinatq; Mariũ fatigantem de pfectione simul inuisum.& offensum sibi.parum idoneum ratus domum dimittit. Et Romæ plæbs litteris:quæ de Metello ac Mario missæ erant.cognitis:uolẽti animo de ambobus acceperant. Imperatori nobilitas:quæ antea decori fuit.inuidię esse. At illi alteri generis humilitas fauorẽ addiderat. Cæterum in utroq; magis studia partium.q̃ mala.aut bõa sua moderari. Pręterea seditiosi magistratus uulgum exagitare:Metellũ omnibus conditionibus capitis accersere. Marii uirtutem in maius celebrare:

Deniq; plebs sic ē accēsa:uti opifices:aggrestesq; oēs:quorū res:fidesq; in manib9 sitæ erāt:relictis operibus frequētarent Marium:& ut sua necessaria post illi9 honorem ducerēt. Ita ꝑculsa nobilitate:post multas tempestates nouo homini consulatus mandat᷑:& postea populus a tribuno plæbis L. Mālio Mantino rogatus: quem uellet cum Iugurtha bellum gerere. frequens Marium iussit. Sed Senatus pauloante Metello Numidiā ꝓuinciam decreuerat.ea res frustra fuit. Eodem tpe Iugurtha:amissis amicis.quorū plærosq; ipse necauerat. Cęteri formidine.pars ad Romanos.alii ad ad regem Bogum ꝓfugerant.quum neq; bellum geri sine ministris posset. & nouorum fidē in tanta ꝑfidia ueterū expiri piculosum duceret:uarius:incertusq; agitabat᷑:neq; illi res.neq; cōsilium.aut quisq̃ hoium satis placebant. Itinera:ꝑfectusq; in dies mutare:modo aduersus hostes.interdū in solitudines ꝑgere.sæpe in fuga. ac post paulo in armis spem hr̄e.dubitare uirtuti.an fidei populariū minus cederet. Ita:quocūq; intenderat.res aduersæ erant. Sed inter eas moras repēte sese Metell9 cū exercitu ostendit. Numidæ ab Iugurtha ꝓ tpe pati instructiq; sunt. Deinde ꝑliū incipit᷑: qua in ꝑte rex pugnæ affuit.ibi aliquādiu certatū est. Cęteri uero eius omnes milites primo cōgressu pulsi fugatiq; sunt. Romani signorum & armorū:& aliquāto numero hostiū paucorū potiti sūt. Nam ferme Numidas in oibus præliis magis pedes q̃ arma tutati sunt. Ea fuga Iugurtha impēsius modo rebus suis diffidēs.cum ꝑfugis.& ꝑte equitat9 in solitudines.deinde Thalam peruenit. id oppidum magnum:atq; opulentum. ibi plærique thesauri.filiorumq; eius multus pueritiæ cultus erat.

Deniq; ciues egeni:& rusticani:atq; opifices:qui nihil habebant:unde uiuerēt: nisi ex opere m anuū oēs ad Marium conueniebant:honorem illius cariorem hn̄tes:q̃ sua necessaria. ⸿ Seditiosi magistratus. Tribunos plæbis: maxime intelligimus. ⸿ Vulgum:& hic uulgus:& hoc uulgus dicim9. ⸿ Capitis arcessere.i.capitis accusabant:dicebant illum dignū eē:qui capitis dānaretur. ⸿ Vti opifices:aggrestesq; oēs. Plæbs dicit᷑ multitudo ignobilis:& populus minutus:ut opifices:& ciues egeni. ⸿ Quoꝝ res:fidesq; in manib9 sitæ erāt: res in manibus eorum positæ erāt:qui nihil hēbant:nisi id:quod manu quærebant:& opere lucrabant᷑:fides in manibus eorum posita erar:quia id quod promitrebant:præstare non poterant :nisi opere : & labore manuum. Fides dicitur quando fit id : quod dicitur:hoc est :quod promittimus exhibemus. ⸿ Frequentarent Marium:hoc est freq̄ntes ad Marium conuenirent. ⸿ Ita hoc modo. ⸿ Post multas tēpestates.i. p9 multa tpa:nā multa tpa trāsacta erāt:ex quo nullus nouus homo consulatum erat adeptus. ⸿ Nouo homini:idest mario ignobili. ⸿ Et postea populus. Mari9 oīa quæ uolebat assecutus est. Nam & consul factus est. Et ei Numidia prouincia per populum est decreta : licet senatus eam antea metello decreuisset. Sed populi iussum plus ualuit: q̃ Senatus decretum. ⸿ Ea res frustra fuit:quia id quod decreuerat Senatus:nihil ualuit. ⸿ Eodem tempore. Ordo est. Eodem tempore iugurtha agebatur uagus & incertus:cum pro quando: neq; bellū posset geri sine ministris:& cū duceret periculosum expiri fidē nouoꝝ amicoꝝ in tanta ꝑfidia ueterū.s.amicoꝝ amissis amicis:plærosq; quoꝝ ipse necauerat: cæteri perculsi formidine profugerant:pars ad Romanos:alii ad Regem Bogū ⸿ Regem Bogum. Bogūs rex mauroꝝ erat:qui Numidiæ cōfines sunt. ⸿ Amicorum nouoꝝ fidē:iugurtha piculosum esse putabat experiri nouos amicos:qa ueteres amicos ꝓditores erat expertus:& ꝑfidos. Nam Bomilcar & Nabdalsa ueteres eius amici in perniciem eius conspirauerāt ⸿ Duceret.i.extimaret. ⸿ Sæpe iugurtha : quasi amens erat :consiliūq; captum statim mutabat. ⸿ Aliqn̄ fugere : aliqn̄ armis resistere decernebat. ⸿ Dubitare:hoc est nec uirtuti:nec fidei popularium confidebat. ⸿ Ita hoc mō qcqd facere tentabat:aduersum sibi eueniebat. ⸿ Sed iter eas moras. Breuiter ꝑlium describit cōmissum inter Metellum & iugurthā:in quo ꝑlio uictus est iugurtha. ⸿ Romani. Romani inquit multa signa militaria & arma cæperunt:sed paucos hostes. Ordo talis est. Romani enim sunt potiti aliquāto numero signoꝝ:& armoꝝ:sed sunt potiti numero paucoꝝ hostiū:qa Nūidæ magis fugiunt q̃ se armis defendunt. ⸿ Nā ferme Numidas ī oī bus ꝑliis. Ordo ē:nam ferme magis pedes q̃ arma sunt in fugam cōciliādo tutati in oī genere ꝑlioꝝ. ⸿ Magis pedes q̃ arma:qa magis fugiunt q̃ se armis defendunt:quia fugiendo magis:q̃ armis pugnando seipsos cōseruant. ⸿ Ea fuga. Dicit:quomodo iugurtha uictus per uastas solitudines Thalam pueīt:quæ est ciuitas magna :& opulenta:ubi iugurtha suos thesauros habebat:atq; etiam filios. ⸿ Impensius:modo rebus suis diffidens.i. uehementius nunc suo statui diffidens. ⸿ Plæriq; thesauri.i.multi thesauri.s.erant.est zeuma ab inferiori. ⸿ Quæ postq̃. Ordo est. Tn̄ Metellus aggredit᷑ supuadere oēs asperitates:ac ēt uincere manu spe patrandi belli:si foret potitus eius oppidi:q̄q̄ cognouerat loca arida:& uasta esse inter Thalam:& proximum flumē in spacio quinquaginta milium. ⸿ Postquam:hoc:est illa sunt comperta Metello.

IOAN. CHRI.

JOAN. CHRI.

¶ Quæ postq̃ sunt cõperta.i.cognita.postq̃ Metellus cognouit iugurtham.Thalam ꝓfugisse: decreuit exercitum traducere ad eum locum:licet eũ trãsire oporteret p loca arida:& uastas solitudines.Flumen quoddã erat distans a Thala quinquaginta miliaria:in hoc spacio loca erant arida & aqua carentia:in quibus nemo habitabat:per hæc loca transeundũ erat.¶ Loca arida.i.aqua carentia.¶ Tamẽ spe patrandi belli:si eius oppidi potitus foret:quis p loca arida & difficilia transire oportet.tñ qa sperabat bellũ finire:si eam ciuitatẽ cæpisset:oẽs asperitates uincere decreuit.¶ Si eius oppidi potius foret.i.si urbem cæpisset.¶ Ac naturam etiã. Nã ferre cõtra naturam est posse exercitũ ducere pe loca tã arida.¶ Igitur oĩa iumenta. Vide quo consilio:& qua arte usus sit.ut exercitũ Thalaʒ duceret.iumẽta onerari iussit tantummõ frumẽto : quod decem dies sufficeret. Cæteras sarcinas atque alia onera ex iumentis tolli iussit.Et utres atq; uasa ad portandum aquam idonea iumentis imponi pcepit.ipsaq; uasa impleri aqua iussit ex flumine: quod proximum erat Thalæ quinquaginta milibus passuum. Atq; ita frumẽto:& aqua iumẽtis oneratis Thalã cum exercitu ꝓficisc itur.Iumenta dicunt:q̃ onera portant.¶ Nisi frumẽto dieꝝ decem. Cætera onera ex iumẽtis tolli iussit:præter frumentum decẽ dierum. ¶ Cæterũ:utres fiunt de pellibus caprinis inuersis.¶ Modo.i.tãtũmodo.Præterea dicit Metellũ quantum iumentorum potuit cõgregasse ad uasa plena aquæ conuehenda. Neq; enim parũ ẽ si per uastas solitudines & loca arida exercitũ ducere potuisset.¶ Domiti pecoris.i.iumẽtoꝝ:sicuti sunt equi:muli:equæ:asini:&c.hmõi.¶ Eoq;.i. super id pecus domitum.¶ Ad hoc.s. præterea. ¶ Vbi præsto fuerint.i.ubi sint parati.¶ Ipse ex flumine:ordo est:ipse onerat iumenta ex flumine:q̃q̃ diximus esse ꝓximum oppido. ¶ Quãq̃ aquam:ac si diceret:quo flumen ꝓximũ oppido nam pauloante dixit flumen esse ꝓximum Thalæ quinquaginta milibus passuuʒ.¶ Ad id loci: idest ad eum locum.¶ Quo.i.ad quem. ¶ Numidas præceperat.Nam pauloante dixit diem: locumq;:ubi præsto fuerint prædicit.¶ Cœlo.s. per pluuiam.¶ Vis abundantia.¶ Modo.i.tãtũmodo.¶ Commeatus spe amplior.s.maior quã sperabat.¶ Sicuti plæriq;.s.faciũt. Sic enim fieri solet.Nam semp populi in noua deditiõe se ꝓmptos & officiosos pstant in eos:quibus se dediderunt.¶ Officia intenderant:hoc est ꝓmpte officia pstiterant.¶ In noua deditione.Multi.n.populi Numidarum se Metello dediderant:postq̃ uictus est iugurtha.Et in hac noua deditiõe unusquisq; populus officium suuʒ ꝓmpte exhibebat metello.¶ Cæterum milites religiõe pluuia magis usi sunt.Milites utebantur magis aqua p pluuiam celitus demissa:quam aqua : quæ fuerat p iumenta conuecta.Et hoc ipsi faciebant religiõe ducti:putabant enim aquam illam diuinitus sibi missam fuisse:qa diis curæ essent.¶ Religiõe: idest pp religionem:hoc est pp honorẽ deorũ. Nam religio ꝓprie dicitur honor & cultus: qui deo optimo impenditur.¶ Nihilo segnius.i.nihilo tardius.¶ Parare:pro parabant.Idem nostri Romani similiter & ipsi bellum parabant.¶ Facere:.p faciebant.¶ Idem:idest eandem rem.¶ Sed rex dicit iugurtham cum liberis & multa pecunia noctu ex urbe fugisse:postq̃ uidit metellum omnia uincere posse etiam ipsam naturam:quæ aliis dominari & imperare solet.¶ Nihil infectum metello.i. omnia fieri posse a metello. ¶ Quippe:idest quia.¶ Negocii gratia.i.cã alicuius rei.¶ Celeritate:uidelicet non morãdo diutius in uno loco:sed celeriter discedẽdo.¶ Nã talia cõsilia:uidelicet cõsilia ꝓditionis.¶ Per ocium.s.p occasionẽ tpis.

Quæ postq̃ Metello cõperta sunt:q̃q̃ inter Thalam:flumẽq; ꝓximũ i spacio miliũ qnquaginta loca arida:atq; uasta eẽ cognouerat : tñ spe patrãdi belli:si eius oppidi potitus foret:oẽs aspitates supuadere.ac naturã ẽt uincere aggredit̃.Igit̃ oĩa iumẽta sarcinis leuari iubet:nisi frumẽto dieꝝ decẽ. Cæterũ utres modo: & alia uasa : aq̃ idonea portari.Præterea conqrit ex agris q̃plurimũ põt domiti pecoris. Eoq; iponit uasa cuiusque modi:sed plæraq; lignea collecta ex tuguriis Numidaꝝ. Ad hoc finitimis iperat.q se post regis fugã Metello dederãt q̃plurimũ:ut quisq; aq̃ portaret. Diem:locũq;:ubi p̃sto fuerit :pdicit.ipse ex flumine: q̃q̃ ꝓximã oppido aquã eẽ supra diximus:iumẽta onerat.Eo mõ instructus ad Thalam ꝓficiscit̃. Deinde ubi ad id loci uẽtũ ẽ.quo Numidas p̃ceperat & castra posita munitaq; sunt.tanta repẽte cœlo missa uis aq̃ dr̃.ut ea mõ exercitui satis superq; foret. Prĕterea cõmeatus spe amplior.quoniã Numidĕ sicuti plæriq; faciunt.in noua deditione eorum officia intenderãt.Cæterũ milites religione.pluuia magis usi.Eaq; res multũ animis eoꝝ addidit.Nã rati sunt.sese diis immortalibus curæ eẽ. Deinde postero die cõtra opiniõem Iugurthĕ ad Thalam peruenĩut.Oppidani.qui se locorũ asperitate munitos crediderãt.magna atq; isolita re pculsi nihilo segnius bellũ pare.idẽ nr̃i facere.Sed rex nihil iam infectũ Metello credẽs.qppe oĩa tela: arma: locos.tpa.deniq; naturã ipsam cæteris ipitãtẽ. idustria uicerat.cũ liberis & magna pte pecũiæ ex oppido noctu ꝓfugit.Neq; postea ullo in loco ãpli⁹ uno die.aut una nocte morat⁹:simulabat se negocii grã ppare.cĕterũ ꝓditionẽ tiebat.quã uitar̃ posse celeritate putabat.Nã talia ꝯsilia solẽt p ociũ ex

¶ Opportunitate:incōmoditate tpis.Et ideo cum nō morares amplius uno die:aut unā nocte in uno loco non dabaf opportunitas tpis alicui ad capiendum consilium ,pditionis.¶ At Metellus.Dicit quemadmodum Iugurtha,pfugit ex oppido:sed Metellus illud obsideret:& oppugnare parauerat.¶ Intentos.i.paratos. ¶ Operibus:uidelicet munitiōe:mœnibus:& fossa.¶ Loco.i.natura loci.¶ Circūuenit.i.circūdat.¶ Vallo: fossaq3.Qui obsidebāt ciuitates:uallo & fossa eas circūdare solebāt:ne oppidani eruptione facta:castra circūposita inuaderent:& ut citius fame coacti:dum nemo egredi pōt:deditionē facerēt. Vallum est munitio ex

IOAN. CHRI.

opportūitate capi. At Metell9.ubi oppidāos ṗlio intētos:simul oppidū:& opib9. & loco Mūitū uidet:uallo fossaq3 mœnia circūuēit. Deide iubet.locis ex copia maxie idoneis:uineas ager. supq3 eas aggerē iacere.& sup aggerē.ipositis turrib9: op9 mistros tutari.Cōtra hæc oppidani festinare:parī ,prsus ab utrisq3 nihil reliquū fieri. Deniq3 Rōani milites multo ante labore.ṗliisq3 fatigati:post dies q̄dragintaq̄ eo uētū erat:oppido ipo mō potiti:pda ois a pfugis corrupta ē. Hi postq̄ murū arietibus feriri:resq3 suas afflictas uidēt au℞. atq3 argētū:& alia q̄ pria ducunt.domū regiā cōportant: ibiq3 & uino &epulis grauati.illaq3:& domū:& semet igni corrūpunt:& q̄s uicti ab hostib9 pœnas metuerāt.eas ipsi uolētes pepēdere. Sed piter cū capta thala.legati ex oppido Lepti ad Metellū uenerāt.orātes.uti ṗsidiū ṗfectūq3 eo mitteret.Amilcarē quēdā hoiem nobilē.factiosū. nouis reb9 studere.aduersū quē.neq3 impia magr̄atuū. neq3 leges ualerēt.in id festinare. i sūmo piculo suā salutem.& illorū socios fore.Nā Leptitani iam inde a principio belli Iugurthini.ad Bestiā consulem:& postea Romā miserant: amicitiā societatēq3 rogatum.Deinde ubi ea impetrata fuere:semp boni fidelesq3 mansere.& cūcta a Bestia.Albino. Metello.q̄ ipetrata nauiter fecerāt.Itaq3 ab impatore facile.q̄ petebāt.adepti sunt.Emissæ sunt eo cohortes Lygurum quattuor.&.G.Annius prefectus.

fustib9 facta:apposito aggere terræ:qd fossa cingitur.¶ Deinde iubet:duob9 locis ex copia maxime idoneis : uineas agere. Vinea : ut ait Vegetius:machina est:quæ leuioribus lignis colligatur:lata pedib9 octo:alta pedibus septem: longa pedibus sexdecim : huius tectū munif ac duplicib9 tabulatis:cratibusq3 cōtexif: latera quoq3 uimine sepiuntur: ne saxorum telorūq3 impetu penetrentur.Extrinsecus autem ne imisso cōcremef incendio:crudis:ac recentibus cornis operitur. Istæ cum plures factæ fuerint : iunguntur in ordine:sub qbus subsidentes:tuti ad subruenda murorum penetrant fundamenta. Vinea machina bellica erat:quæ,ppe mœnia ducebatur:& sub ea milites tecti mœnia oppugnabant : super uineas terram accumulabāt:& super terram turres faciebant : in turribus pugnatores locabanf Vinea autem dicta est:eo q̄ in modum uinearū ex una parte tantum tecta erat : quæ pars muros oppugnandos respiciebat. Sic enim uineæ maxime in ortis aptantur:ut una pars decliuis ,uitibus contegatur.¶ Deinde iubet milites.s. agere uineas:hoc est appellere:admouere:adducere.s. iuxta muros.¶ Duob9 locis:hoc est ex copia maxie idoneis.In multis locis circa mœnia uineæ locari poterāt:sed ex multis locis: duo maxime erant idonea:in quibus uineæ ponerenf ad oppugnāda mœnia.¶ Ex copia ac si diceret ex multis.¶ Aggerem:agger autem ex terra:lignisque extollitur contra murum:de quo tela iactantur Agger est accumulatio terræ.¶ Iacere:fundare. Et super aggerem impositis turribus opus ministros tutari. Et iubet ministros tutari opus :impositis turribus super aggerem.¶ Opus: uidelicet munitionē ipsam.¶ Ministros.i.pugnatores ¶ Tutari.i.defendere.¶ Ab utrisq3.s.a Romāis: & ab oppidanis.¶ Nihil reliquū fieri.i.,nihil relinquebatur.¶ Deniq3:dicit Romanos post dies q̄draginta urbem cæpisse solummodo : prædam autē nullā inuenisse:eo q̄ pfugæ eā igni corruperant.Romani oppido mō potiti sūt:hoc ē solummodo urbē cæperūt:qa ṗdam nullā cape potuerunt.Nam pfugæ eam igni cōsumpserant.Nam postq̄ uiderunt urbem diutius defendi nō posse:qcqd auri:& argenti:aliudue præciosum erat in urbe : portauerūt domū regiā:atq3 ita uino & epulis onerāt:& domum:& res ipsas:ac seipsos igni corruperunt.¶ Hi.s.pfugæ ¶ Postq̄ mu℞ arietibus feriri.Aries machina bellica est:qua muri feriebanf:& usq3 ad ruinā quatiebātur:dictus aries:qa murū pugnat in modū arietum pugnātiū:uel qa sit in summo in modum capitis arietini.¶ Et alia.s.ornamenta præciosa.¶ Prima.i.pcipua:cara.¶ Dicunt æstimanf:uel dicūtur.¶ Domum regiam: ubi iugurtha rex habitare solebat.¶ Illa.s.aurum:argētū:& alia pciosa.¶ Sed pariter.Nunc ad aliā rem narrādā transit.Dicit.n.eodem tpe uenisse legatos ex ciuitate Lepti ad Metellū orantes.ut mitteret eo ṗsidium militum:& pfectū:eo q̄ Amilcar qdā nobilis:factiosus seditionē in urbe cōcitaret:cōtra quē nec leges: nec magistratus ualerent.¶ Amilcarē:quēdā:subaudif:dicebant.¶ Nā Leptitani.Declarat qūo Leptitani socii erāt populi Romani:a principio belli iugurthini Leptitani miserant legatos primo ad Bestiam consulem:dein de Romam:qui societatem & amicitiam peterent.Itaq3 a populo.Ro.i societatem & amicitiā recepti:semper fideles fuerant.¶ Nauiter.i.strēnue:pmpte:quid Leptitanis imperauerant duces Romani.s. Bestia. Albinus:& Metellus prompte fecerant.¶ Eo.s.Leptim.¶ Ligurum.Ligures socii erant populi Romani.

IOAN. CHRI.

¶ Id oppidum:Dicit a qbus populis Leptis ciuitas cōdita sit.Sydonii populi sunt Phœnicis regionis.Cum inter eos ciuiles discordiæ ortæ essent:pfecti sūt nauibus in ea loca:ubi ciuitatē Leptim cōdiderūt.¶ Situ.i. positum.s.id oppidum Leptis.¶ Quibus nomē ex re inditū est.i.impositū. Dicit quare uocatæ sunt Syrtes. Dicit enim a tractu:Syrtes esse uocatas.Nam σύρω graece.significat traho:unde syrtes.Quare autem a tractu sint uocatæ syrtes:ipse declarat.¶ Ex re.i.ab effectu:nam quia in his locis:unde trahunt limum: & arenā:& saxa īgētia:ppterea a trahēdo.ita a syrao Syrtes sunt uocatæ.¶ Duo sunt sinus.Sinus est maris receptaculū.Duo loca in mari.¶ In extrema Aphrica.i. in extrema pte Aphricæ orientem uersus.¶ Impares magnitudine: quia alter altero maior est. ¶ Pares natura:quia uterq; locus periculosus ē: ppterea:quia uterq; locus:cum mare uentis agitatur: harenam:& limū:& saxa ingētia trahit:ut ppterea mare ibi fiat asperū:& ad nauigādū admodum difficile:ac periculosum.¶ Quorū pxima terræ petlata sunt.Horum sinuū loca:q̄ sunt terræ & littori uicina:sunt ualde pfunda:& alta. cætera uero loca:quæ non sunt littori: & terræ uicina:alia sūt alta:& pfunda :alia aūt uadosa.i. non profunda:nec alta:quia plena sunt harena. & limo:& saxis:iō sunt periculosa. Nā ibi naues illiduntur & frangūtur.¶ Cætera(uti sors tulit) alta:alia in tempestate uadosa:hoc est cætera loca:quæ non sunt terræ uicina:alia sunt alta : alia uadosa:sicuti sors tempestatis tulit. Nam qñ tēpestas est:& mare uētis agitat:inde tātā harenā: & limū & saxa trahūt:ut ea loca efficiat uadosa & innauigabilia.¶ Alia in tempestate uadosa. Vadosus dr̄ locus:ubi aqua tam humilis est : ut ibi uadi possit pedibus:et tempestas hæc loca uadosa facit. ¶ Nam ubi mare:ordo est. Nam fluctus trahunt limum:& harena: & saxa ingentia: ubi.i.qñ mare cœperit esse magnum ; & cœperit sæuire uentis.¶ Vbi mare magnum & sæuire uētis cœperit.i.ubi:quando incœperit esse tempestas.¶ Sæuire.i.agitare.¶ Trahunt. Ecce quō a trahēdo.i.a syrao syrtes sūt appellatæ.¶ Ita facies.i.aspectus.Facies locorū cū uētis simul mutatur:qa loca:q̄ ante tēpestatem alta erant: & pfunda:superueniente tempestate efficiunt uadosa.Et econtrario:q̄ loca:discedente tēpestate alta & pfunda reddunt:cū uētis.i.cū tēpestate mutāt.¶ Eius ciuitatis.Hæc ciuitas Leptitanorū primo sermonē & linguā Phœnicū hēbat : unde originē ducebat : postea uero pp cōnubia Numidarum.pristino sermone relicto:lingua & sermōe Numidarū uti cœpit:leges tñ cultumq; Sydonicum retinuit.¶ Lingua.i.sermo.¶ Cōuersa est.i.mutata est.¶ Cōnubio Nūidarum: qa Leptitani uxores Numidas accipiebāt.¶ Leges cultusq; plæraq; Sydonica sunt.Leptitani linguam & sermonem mutauerūt:sed nō mutauerūt leges:& cultū.¶ Leges:qa uiuunt s'm leges Sydoniorū.¶ Cultus: cultus ptinet ad uestitum:& ad mores uiuēdi.¶ Plæraq;:p maiori pte.¶ Quæ.i.quas res.s.leges & cultum.¶ Q d pcul ab imperio regis ætatē agebāt.i.qa uiuebāt pcul a rege Numidarum.Ex hoc appet Leptitāos fuisse sub imperio regis Numidarū.¶ Inter illos.s.Leptitanos.Dicit q̄re Leptitani pcul ab impio regis Numidarū uiuunt:qa inter Leptitanos:& Numidiā loca sūt deserta.¶ Vasti.i.desertis:& ppterea:qa īter Leptitanos:& Numidiā multa loca deserta:& ingētes solitudines erāt:raro rex ad eos ibat.atq; ita leges eorū & mores prios nō mutabāt.¶ Sed qm̄.Capta opportūitate Salustius p digressionē describit locū:q appellatus est Aræ Silenū.Et cām narrat:q̄re sic appellatus est.¶ Quoniā in has regiōes uenimus.Quoniā inqt data occasiōe p negociū Leptitanorū:uenimꝰ ad describēdū Syrtes:q̄ sūt in extrema pte Aphricæ:nō uī incōgruū describere et locū q̄ dr̄ Filenū.aræ:q locus est in eadē pte ipsiꝰ Aphricæ.In has regiones uenimꝰ: uidelicet describēdo Syrtes.¶ Duorū Carthaginēsiū.s.Filenū.q nomē dederūt loco ob egregiū fcm̄ eorū.¶ Locus:qa locꝰ d. Filenū aræ:iō narrare uolumꝰ factū ipsorū Filenū.¶ Qua tēpestate.i.quo tpe.Eo tēpore:quo imperium Carthaginēsium magnum fuit in Aphrica:Cyrenenses populi ipsi quoq; magni imperio fuerūt.ideo cū Carthaginensibus bellū gerebāt.¶ Plæraq; Aphricæ:magnæ parti Aphricæ. ¶ Ager in medio arenosus.s.erat inter cōfines Carthaginensiū & Cyrenensiū ager erat plenus harena .¶ Vna specie.scilicet erat ipsius agri. ¶ Quæ res:uidelicet:quia nihil erat:quod fines eorum diuideret.¶ Eos in maximo diuturnoque bello habuit:idest tenuit.Quia Carthaginenses & Cyrenenses inter se de finibus imperii bella gesserunt.

id oppidū a Sydoniis cōditū ē.quos accepimus pfugos.ob discordias ciuiles.nauibꝰ ī eos locos uenisse. Cæterū situ īnter duas syrtis.qbus nomē ex re inditū.Nā duo sūt sinus ppe in extrema Aphrica impares magnitudine.pares tñ natura.quorū pxima terræ plata sunt . Cætera, uti sors tulit.alta. alia tēpestate uadosa.Nā ubi mare magnum esse & sęuire uētis cœpit.limū.harenāq;.& saxa igētia fluctꝰ trahūt.ita facies locorū.cū uētis simul mutatꝰ.Igitꝰ eiꝰ ciuitatis lingua.mō cōuersa cōnubio Numidarū.leges.cultusq;.plæraq; Sydōica:q̄ eo facilius retinebāt.q; pcul ab impio regis ætatē agebāt.Inter illos:& frequētē Numidiā multi uastiq; loci sunt.Sed quoniā in has regiōes p Leptitanorū negocia uenimus.nō indignū uī.egregium.atq; mirabile facinus duorū Carthaginēsiū memorare.Eam rem locus admonuit. qua tempestate Carthaginenses plæraeq; Aphricę īperitabāt. Cyrenēses quoq; magni atq; opulenti fuere . Agger in medio harenosus una facie . Neq; flumē neq; mons erat .qui fines eorum discerneret . quæ res eos in magno.diuturnoque bello inter se habuit.

¶ Postq̃ utrinq̧. Diu Carthaginẽses & Cyrenẽses de finibus impii:& de bello terreſtri:& bello nauali inter ſe dimicauerãt:aliqñ Carthaginẽſes:aliqñ Cyrenẽſes uicti ſũt:igr̃ diuturno bello fatigati:timẽtes:ne utroſq̧ populos feſſos:ali⁹ populus uel rex bello aggrederet:ita iter ſe cõuenerũt:ut uterq̧ populus de ſua ciuitate certo die:& certa hora legatos mitteret:& is loc⁹:ubi obuii iter ſe fuiſſent:finis & termin⁹ cõis utriuſq̧ populi eẽt:igr̃ Carthaginẽſes duos frẽs miſerũt:q uocabãt Philenes:ſimiliter Cyrenẽſes duos miſerũt:ſ3 Carthaginẽſes citi⁹:Cyrenẽſes uero tardi⁹ uenerũt:tũ Cyrenẽſes cœpunt cõqueri:& criminari.atq̧ accuſare legatos Carthaginẽſiũ:q̧ añ tps.& diẽ cõſtitutũ domo diſceſſiſſent:& ob id citi⁹ ueniſſent:ſed id nullo mõ parati uelle.ut ibi termios ponãt.ubi obuii iter ſe fuerint:qa decepti ſint. Tũ Carthaginẽſes legati poſtulauerũt.ut aliã aliquã cõditionẽ æquã ꝓponerent:igit̃ Cyrenẽſes hãc cõditionem ꝓpoſuerũt:ut Carthaginẽſes paterent̃:ſe uiuos ſepeliri in eo loco:ubi uellent fines poni.ſe quoq̧ eã cõditionẽ ſubituros eẽ. Tũ carthaginẽſes:ꝓbata cõditiõe:ubi termios & fines poni uolebãt:ibi uiui ſepulti ſũt. ¶ Carthaginẽſes in eo loco Philenib⁹ frĩb⁹ aras ↄſecrarũt.atq̧ ita locus ille Philenũ aræ dictus ẽ. ¶ Poſtq̃ ordo eſt.illi.ſ. Carthaginẽſes & Cyrenẽſes ueriti:ne mox ali⁹ aggrederet̃:uictos & uictor̃s defeſſos:faciũt ſpõſionẽ p iduciã:uti legati ꝓficiſcerent̃ domo certo loco:& is locus eẽt cõis finis utriuſq̧ populi: in quo loco fuiſſent obuii iter ſe:poſtq̃ legiões: & itẽ claſſes ſæpe fuſæ & fugatæ.ſ.ſunt:& poſtq̃ alteri attriuerãt alteros aliq̃tũ. ¶ Vtriq̧.ſ.ex parthe Carthaginẽſiũ.& ex pte Cyrenẽſiũ:nã inter ipos uaria fuit uictoria:aliqñ Carthaginẽſes:aliqñ Cyrenẽſes uicti ſũt. ¶ Legiões:copiæ terreſtres. ¶ Claſſes q̃tũ ad bellũ nauale. ¶ Fuſæ:fractæ. ¶ Fugatæ:in fugã cõuerſæ. ¶ Attriuerãt.i.afflixerãt. ¶ Victos uictoreſ.ſ.ipos Carthaginẽſes & Cyrenẽſes. ¶ Ali⁹.ſ.populus:uel rex:nã facile eſt ĩ tergo aggredi deffeſſum & afflictũ. ¶ Per iducias:iducias fecerĩt:& p tps iduciaꝝ ita ĩuicẽ cõuenerũt:ut uterq̧ populus certo die:& certa hora legatos mitterẽt:& ĩ eo loco terminos ponerẽt:ubi obuii ĩter ſe fuiſſent:hoc pacto:illi q añ tps & diẽ & horã conſtitutã domo diſceſſiſſent: alteros decepiſſent:q citius iter faciebant:terminos impii populi ſui ꝓducebant ¶ Per inducias.i.p tps induciaꝝ. Induciæ dr̃.pax in paucos dies:ſic dictũ:q̧ indies ociũ ꝓbẽt:ut ait Donatus. ¶ Certo die:tota res pẽdebat in hoc.ut certo die domo diſcederẽt. ¶ Maturauere iter pagere.i.feſtinauerunt iter facere. ¶ Id ſecordiane.an caſu acciderit.q̧ Cyrenẽſes tardi⁹ iuerint:hoc euenire potuit:uel negligẽtia.uel caſu aliquo. Sed Saluſtius dicit:ſe neſcire:qua nã de cã hoc euenerit:nam caſu aliquo forte hoc euenit. ¶ Secordia.i.negligẽtia. ¶ An caſu uidelicet:qa fortaſſe aliqd iter eoꝝ ĩpedinerit. Et Salu.ſubiungit cãm:p quã iter Cyrenẽſiũ fortaſſe ĩpeditũ ẽ:ne celeri⁹ ire potuerĩt:dicit.n.tẽpeſtatẽ pulueris:flãte uẽto:tãtã ſciſcitari ſolere ĩ illis locis:ut oculos eũtiũ puluere ĩpleat:atq̧ ita iter eoꝝ ĩpediat:ac retardet. Hæc igit̃ res fortaſſe iter Cyrenẽſiũ retardauit. ¶ In illis locis.ſ.harẽoſis. Tẽpeſtas:ita puluis harẽa ſuſcitat̃:& in altũ tollit̃:flãte uẽto:ut tẽpeſtatẽ faciat:ſicut ĩ mari fieri cõſueuit. ¶ Haud ſec⁹.i.ñ aliter:hoc ẽ ſimiliter. ¶ Atq̧.p quaq̧. ¶ Retiere.ſ.iter faciẽtes. ¶ Nã ubi. Declarat.q̃re ĩ locis illis tẽpeſtas pulueris euenire ſolet.& iter eũtiũ ĩpedit̃. ¶ Planicies ẽ ĩmẽſa:harẽoſa: arborib⁹ priuata & deſerta.nã ibi nihil gignit̃. Igit̃ cũ uẽt⁹ uehemẽtior flare cœpit p totam hãc planiciẽ harenã tollit in altũ.atq̧ ita oculi euntiũ puluere ĩplent̃.& eũtes & ab itinere retardant̃. ¶ Nã ubi:ordo ẽ. ¶ Nã ea.ſ.harẽa agitata magna ui ſolet ĩplere ora & oculos.& ita ſolet morari iter:ĩpedito ꝓſpectu. ¶ Vbi.p poſtq̃ uẽt⁹ cohort⁹ p loca æq̃lia.& nuda gignẽtiũ excitauit. ¶ Harenã humo.i.a terra. ¶ Per loca æq̃lia.i.plana:& ĩõ uẽt⁹ maiorẽ hẽt uĩ:qa nõ frãgit̃:ſed ſuo ĩpetu fert̃. Et nuda gignẽtiũ:qa ibi arbores non naſcunt̃:q̃ res facit:ut ẽ t uẽt⁹ a ſuo ĩpetu nõ frãgat̃:nã ſi arbores ibi eẽnt:ĩpetũ uẽtoꝝ ĩpedirẽt. ¶ Nuda gignentiũ.i.priuata reb⁹:q̃ aliqd gignãt. Dicim⁹ aũt. Ego ſu3 nudus ueſtimẽtoꝝ:& nudus ueſtimẽtis. ¶ Harenã:ſabulũ. ¶ Excitauit.i.ſuſcitauit mouit. ¶ Magna ui.hoc ẽ magno ĩpetu uẽti. ¶ Agitata.i.ↄmota. ¶ Ora.i.uultũ.ſ.iter faciẽtiũ. ¶ Poſtq̃ Cyrenẽſes. Dicit qd fecerit Cyrenẽſes.poſtq̃ uiderũt ſe tardiores fuiſſe. Ordo ẽ. ¶ Cyrenẽſes cri.p criminabat̃. Carthaginẽſes illos digreſſos eẽ domo añ tps:& illos conturbare rẽ:deniq̧ malle.p mallebant pati oĩa.q̃ abire uicti:poſtq̃ illi Cyrenẽſes uidẽt ſeſe eẽ poſteriores aliq̃to.& metuũt pœnas domi ob rẽ corruptã. Sẽſus p3. ¶ Ob rẽ corruptã domi pœnas metuũt:hoc ẽ. Legati Cyrenẽſiũ timebãt.ne punirent̃ a ſuis ciuib⁹:qa ꝑmiſiſſent ſe decipi a legatis Carthaginẽſiũ:q ꝓcepto tpe citi⁹ ad locũ ĩtrant. ¶ Ob rẽ corruptã.ſ.a Carthaginẽſib⁹ p dolũ:qa añ tps ↄſtitutũ domo diſceſſerãt:ut ipi Cyrenẽſes credebãt. Nã Salu.h̃ ñ affirmat Et ut diximus tota res pẽdebat ĩ hoc.ut fides conſtituti tpis ſeruaret̃.nã utraq̧ ps facile metiri aĩo poterat: quo ĩ loco legati obuii futuri eẽnt:& ſi fidẽ ſtatuti tpis ſeruarẽt:& diligẽtiã ac feſtiationẽ ĩ eũdo adhiberẽt.

Poſtq̃ utriq̧ legiões:itẽ claſſes ſępe fuſæ fugatęq̧ & alteri alteros aliquantulum attriuerãt: ueriti ne mox uictos uictoreſq̧ defeſſos:alius aliũ aggrederet:ꝑ inducias ſponſionẽ faciũt:uti certo die legati domo ꝓficiſcerent̃. Et quo in loco inter ſe obuii fuiſſẽt: is cõis utriuſq̧ populi finis haberet̃. Igitur Carthaginẽſes duo frẽs miſſi:qb⁹ & Philenes nomen erat:maturauere iter pgere:Cyrenẽſes tardius fere:id ſecordia ne:an caſu acciderit:parum cognoui. Cæterũ ſolet in illis locis tẽpeſtas:haud ſecus atq̧ in mari retinere hoĩes. Nam ubi per loca æqualia & nuda gignentiũ:uentus cohortus harenã humo excitauit:ea magna ui agitata: ora: oculoſq̧ implere ſolet:ita ĩpedito ꝓſpectu morari iter. Poſtquã Cyrenenſes aliquanto poſteriores ſe eſſe uident:& ob rẽ corruptã domi pœnas metuũt.

IOAN. CHRI.

IOAN. CHRI. ¶ Crimiari:accusabāt:culpabāt hac de re:uidelicet illos digressos eē aň tpš domo:& illos cōturbaŕ rē. ¶ Digressos.s.eē.i.discessisse. ¶ Cōturbare rē.ille pprie dŕ cōturbare aliq̄ rē:q ordinē rei ñ suat. Cyrenēses ergo dicebāt:legatos Carthaginēsiū cōturbare rē:q a ordinē cōstituti tpis nō suauerāt:nā aň tpš statutū & ordiatū domo discesserāt. ¶ Cōturbare rē:hoc est:qđ aň dixit:ob rē corruptā. ¶ Ergo cōturbaŕ rē.i.corrumpe rē:& rei ordinē puertere. ¶ Malle.i.malebāt:magis uolebāt. ¶ Sed cū Poeni:Carthaginēses post uiderūt Cyrenēses eē turbatos:hac de re:petiuerūt:ut ipsi Cyrenēses aliā aliquā cōditionē æquā pponerēt:tū Cyrenēses hāc cōditionē Carthaginēsib⁹ pposuerūt:dicentes. ¶ O Carthaginēses:uel uos patimini sepeliri uiui in eo loco:ubi uobis placet termios & fines pōi:uel nos sub hac eadē cōditione ibim⁹ in locū:ubi uolum⁹ fines & terminos poni:& ibi uiui sepeliemur. Carthaginēses pbata cōditiōe uiui sepulti sunt in eo loco:ubi fines impii esse uolebant. Sed cum pœni:ordo ē. Cyrenēses faciūt optionē Carthaginēsiū:ut uel illi obruerenť uiui:ibi.i.in eo loco:quo.i.in quo loco peterent fines populo suo:uel.s.dicebāt sese pcessuros ī locū:quē uellēt.s.ipsi Cyrenēses:eadem cōditiōe:cum p qñ Poeni peterēt aliam cōditionem tantūmodo æquā. ¶ Poeni.i.Carthaginēses. Et dñr pœni:q̄si phœni. Nā de phœnice regiōe i Aphricam pfecti sunt:q Carthaginem cōdiderunt. ꝙ autem Pœnus deriuatiuū faciat punicus non caret exemplo. Nam & punio eadem rōne deriuatur a pœna. Antiq.n.œ.diphthō.plerūq̄ ī u mutabāt. ¶ Optionē Carthaginēsiū faciūt:id est electionem Carthaginēsibus dāt:ut eligant unum ex duobus. Optio significat electio. Nā optare significat eligere. Virg.i.æneí. Pars optare locū tecto.i.eligere. ¶ Illi.s.Carthaginēses. ¶ Viui obruerenť.s.sepelirenť. ¶ Eadē cōdi.i.cum eadem cōditione.s.ut uiui sepelirenť:quē in locum ipsi cyrenēses.s. ¶ Probata.i.laudata. ¶ Dōa: s. carthagie. ¶ Núc ad icæptū redeo.i.ad ppositū. Salu: digressionē fecit ad describēdas Syrtes & locū:q dŕ Philenū aræ:nunc redit ad ppositum:ut oñdat qd fecerit Iugurtha:postq̄ Metell⁹ Thalam ciuitatē magnā cæpit. ¶ Ad icœptū redeo.i.ad ppositum reuertor. ¶ Ad getulos:cum supra describeret Aphricā dixit: Getulos habitare ultra Numidiā: genus hoium ferum.i.agreste: & inhumanū. ¶ Eo tempore ignaꝝ noīs Romani.

criminari Carthaginēses ante tēpus digressos:cōturbare rem. Denique oīa malle q̄ uicti abire. Sed quum pœni aliam conditionē tantūmodo æquam peterent:Cyrenēses optionem Carthaginensibus faciunt:ut uel illi quos fines populo suo quærerēt:ibi uiui obruerenť:uel eadē cōditōe sese quē in locū uellēt processuros dimitterēt. Phileni cōditiōe probata:seque:uitamq̄ suā Romano populo cōdonauere:ita uiui obruti sunt. Carthaginenses ī eo loco Philenis fratribus aras consecrauere. aliique aliis honores domi instituti. Nunc ad rē redeo:Iugurtha postquā amissa Thala nihil satis firmū cōtra Metellū putat per magnas solitudines cū paucis profectus peruenit ad getulos:genus hominū ferum incultumq̄:& eo tēpore ignarum nominis Romāi:eoꝝ multitudinem ī unum coegit:ac paulatim cōsuefacit ordines habere:signa sequi:imperiū obseruare. Itē alia militaria facere. Præterea regis Bocchi proximos magnis muneribus & maioribus promissis ad studiū sui pelicit. Q uis adiutoribus regem aggressus:ipellit uti aduersus Romanos bellū incipiat:id ea grā facilius proniusq̄ fuit:qđ Bocchus in initio huiusce belli:legatos Romā miserat:fœd⁹ & amicitiā petitū. quā rē opportūissimā icœpto bello pauci ipediuerāt. Cæci auaritia

eo tpe Getuli romanum nomen ignorabant. ¶ Eoꝝ Getulorum.i.Iugurtha multitudinem Getulorum in unum congregauit. ¶ Coegit.i.congregauit. Ac paulatim: dicit Iugurtham docuisse Getulos militarem disciplinam. ¶ Consuefacit ordinem habere.s.Getulos.i.assuefacit Getulos seruare ordinem:uidelicet:ut milites nunc discedāt extra ordinem. ¶ Signa uexilla. ¶ Impium:præceptum impatoris. ¶ Præterea regis Bocchi:sicuti supra uisum est. Numidia ultra se uersus meridiem habet Getulos:uersus occidentem habet Mauros:quibus Bocchus rex imperabat. ¶ Vide igiť quæ præsidia contra Romanos sibi parat Iugurtha. ¶ Getulos & Bocchum regem Maurorum sibi socios adiungit. ¶ Magnis muneribus:& maioribus pmissis:magna munera dabat:sed maiora promittebat amicis regis:ut eos sibi faceret amicos:ut ipsis adiuuantibus regem Bocchum induceret:ut bellum susciperet contra Romāos. ¶ Ad studium:idest ad amorem. ¶ Producit.allicit:trahit. ¶ Quis:pro quibus. Regem:scilicet Bocchum. ¶ Agressus:idest ad regem accedens. Id ea gratia facilius:facile fuit regem Bocchum inducere ad bellum suscipiendum contra Romanos duab⁹ de causis. Prima causa erat:quia Bocchus iratus erat contra Romanos:quia fœdus & amicitiam postulauerat a Romanis p legatos:& eam impetrare non potuerat: secūda causa erat:quia Iugurtha affinitatem habebat cum Boccho:nam filiam eius uxorem habebat. ¶ Id:scilicet inducere Bocchum:ut bellum inciperet contra Romanos. ¶ Proniusq̄:idest procliuius:& facilius. ¶ Quam rem opportunissimam incœpto bello. Nihil enim magis commodum Romanis accidere poterat in bello Iugurthino:q̄ ut Bocchum in socium sibi ad id bellum gerendum haberent:quia Bocchus confinis est Numidiæ. ¶ Pauci:scilicet Romani. ¶ Cæci auaritia. Nam pecunia corrupti erant a Iugurtha:& ideo non sunt passi:ut Bocchus in societatem & amicitiam Romanorum reciperetur:quia societas eius Iugurthæ plurimum nocuisset: a quo pecuniam acceperat.

¶ Quis: pro quibus. ¶ Etiã antea. Erat a alia cã: p quã facile Bocchus inducebat ad bellũ suscipiendũ contra Rõanos. ¶ Verũ ea necessitudo. i. illa affinitas & ,ppinqtas. ¶ Leuis ducit. i. pui æstimat. ¶ Pro opibus quisq;: qa qto qsq; maiores diuitias hét: tãto plures uxores ducit. ¶ Ita aíus multitudine distrahit: qa unusquisq; multas hét uxores: amorẽ & effectũ nõ in unã pcipue: sed i oẽs cõuertit. ¶ Nullã ,p socia: obtinet. i. nullã charã admodũ hñt: sed oẽs piter uiles sũt. ¶ Igr: qñqdẽ his de causis facile iductus ẽ Bocch⁹: ut una cũ Iugurtha bellũ susciperet contra Romanos. ¶ In locũ ambobus placitũ exercitus cõueniũt. Exercitus Iugurthæ & Bocchi cõueniũt in locũ: qui ambobus regib⁹ placebat. In eo loco Iugurtha orõe sua aíum Bocchi accendit cõtra Ro. dicens. O Bocchæ. Romãi iniusti sunt: auari & cões hostes oĩu3. Nullã cãm hñt cur bellũ: aut tecũ aut mecũ: aut cũ aliis gentib⁹ gerãt: nisi solã cupiditatẽ dominãdi. Et ,ppterea oẽs gentes & oĩa regna eis cõtraria sũt. Nũc cõtra me bellũ gerũt: pauloãte bellũ gesserunt cõtra Carthaginẽses: & ẽt cõtra Persẽ: regẽ Macedõiæ: & eos regno & impio spoliauerũt: post cõtra aliquẽ populũ uel regem opulẽtissimum bellum suscipiẽt: soli dñari uolũt. ¶ Accẽdit i. icitat. s. dicẽs Romanos iniustos ,pfunda auaritia cões oĩum hostes scilicet eẽ. ¶ Quã secũ & cũ aliis gẽtib⁹. s. hẽant: uidelic3 libidine iperitãdi. i. dominãdi. ¶ Quis ,pqb⁹. ¶ Tum sese. Ordo ẽ: & dicebat Tũ sese. s. hostẽ Romanis: pauloãte Carthaginẽses. ¶ Itẽ regm Persen. s. hostes fuisse: post pro postea. s. illum ita hostẽ fore Romanis: uti ,p sicut qsq; uideat opulentissimus. ¶ Sese. s. Iugurtham. Nũc ego sum hostis po. Ro. quia contra me bellum gerũt: nõ qa eis aliquã iniuriã intulerim: sed qa cupiunt auferre mihi regnũ Numidiæ. Nam cã belli est eo⁊ libido dominãdi. ¶ Pauloañ Carthaginẽses. Nã pauloante Scipio Emilianus cõtra Carthaginenses bellũ gesserat: & eos capta & euersa Carthagine fũditus deleuerat. ¶ Item regẽ Persen. Perses rex Macedoniæ fuit: hunc Paulus Emilius consul prœlio apud Olympũ mõtem cõmisso uicit: captũq; cũ liberis i Triũphũ duxit. In eo plio: ut tradit Plutar. xxv. milia hostiũ cesa sunt biduo oĩs Macedõia se Aemilio dedit. ¶ His atq; aliis talibus dictis. i. cũ hæc atq; alia talia dixisset: ad Cyrthã urbẽ ire deliberãt: qa ibi. Q. Metellus pdã & captiuos & ipedimẽta locauerat. ¶ Opepciũ fore. i. rẽ utilẽ futurã: si urbẽ cæpiss3. Opepciũ duo significat: aliqñ

qs oĩa hõesta atq; ihõesta uedẽ mos erat: ẽt antea Iugurthæ filia Boccho nupserat. Ve⁊ ea necessitudo apd Numidas Maurosq; leuis ducit: qd singuli ,p opibus qsq; q̃ plurimas uxores: alii denas: alii plures hẽant. Sed reges eo ãpli⁹: ita aíus multitudine distrahit: nullã ,p socia obtinet: pariter oẽs uiles sũt. Igit i locũ ãbob⁹ placitũ exercitus cõueniũt: ibi fide data & accepta Iugurtha Bocchi animũ orone accẽdit. Rõanos iniustos: ,pfũda auaritia cões oĩum hostes esse: eãdẽ cãm illos belli hr̃e cũ Boccho: quã secũ & cũ aliis gẽtib⁹ libidie iperãdi. Quis oĩa regna aduersa sũt: tũ sese añ paulo Carthaginẽses: itẽ regẽ Persẽ: p⁹ uti qsq; opulẽtissim⁹ uidebat: ita Rõanis hostẽ fore. His atq; aliis talib⁹: ad Cirthã oppidũ cõstituũt: qd ibi. Q. Metell⁹ pdã: captiuosq;: & ipedimẽta locauerat: ita Iugurthã rat⁹: aut capta urbe opepciũ for: aut si Roman⁹ dux auxilio suis uẽisset: plio sese certaturos. Nã callid⁹ id mõ festiabat: Bocchi pacẽ iminẽ: nec moras agitãdo: aliud quã bellũ mallet. Imperator postq̃ de regũ societate cognouit ñ temẽ: neq; uti sæpe iam uicto Iugurtha consueuerat: omnibus locis pugnandi copiam facit. Cæterum haud procul a Cirtha castris mũitis reges operitur: melius esse ratus cognitis Mauris (quoniam is nouus hostis accesserat) ex commodo pugnam facere:

utile significat: aliqñ iocundũ. ¶ Aut si dux. Iugurtha hoc cõsilio ad urbẽ Cyrthã ,pfectus ẽ: qa existimabat: aut se urbẽ eẽ capturũ: aut cete coactu⁊ eẽ: ut Metellus suis ferret auxiliũ: atq; ita plio cũ eo certatu⁊. Nam Iugurthã hoc q̃rebat: ut statim una cũ Boccho cũ Romanis plio certaret: ne Bocchus mutaret aíum: & pacem cũ Rõanis faceret. ¶ Callidus. i. astut⁹. i. Iugurtha. ¶ Id mõ. i. tãtũmõ. ¶ Ne mo. i. p morã. ¶ Aliud quã bellũ mallet. Nã si morã ad dimicandũ fecisset: fortasse Bocchus pacẽ potius q̃ bellũ mutato aĩo cũ Romanis hr̃e q̃siuisset. ¶ Nec alid mallet. s. Bocchus. ¶ Mallet: magis uellet. ¶ Impator. Postq̃ dicit: quid fecerit Metellus postq̃ intellexit Iugurthã & Bocchũ reges societatẽ fecisse: dicit eni Metellũ nõ oĩbus locis sicuti cõsueuerat pugnãdi copiã hostibus fecisse: sed in locis tantũ sibi cõmodis cum hoste pugnare decreuisse. ¶ Imperator. Ordo est: imperator nõ temere facit copiã pugnandi atq; omnibus locis. s. non facit copiam pugnãdi uti sæpe consueuerat iam uicto Iugurtha. ¶ Cæterum. i. sed operitur reges haud procul a Cyrtha: ratus esse melius facere pugnam ex cõmodo cognitis Mauris: quoniam is nouus hostis accesserat. ¶ Postq̃ ille. s. imperator: cognouit de societate regum. ¶ Temere: inconsulte: improuide: incaute. ¶ Atq; omnibus locis. i. & non omnibus locis: sed in locis tantum sibi cõmodis. ¶ Cæterum. Ecce quomodo nõ omnibus locis facit copiam pugnandi. Nam castra posuit apud Cyrthã ciuitatem: quam tenebat: ut tutior eẽt. ¶ Reges operitur. i. expectat. ¶ Cognitis Mauris: prius Mauros nouos hostes cognoscere uolebat Metellus: & postea cum daretur opportunitas cum hostibus pugnare. ¶ Cognitis Mauris: quibus Bocchus rex imperabat. ¶ Ex commodo. Commodum erat Metello pugnam facere: si prius hostes nouos cognouisset.

IOAN. CHRI.

¶ Interim Roma: dicit Metellũ litteras accepiſſe ex Roma: qũo populus Numidiã prouinciã Mario decre uiſſet. ¶ Iam antea: ipm cõſulẽ factũ eſſe audiuerat. ¶ Accepat: audiuerat: intellexerat. ¶ Supra. i. ultra. ¶ Supra bonũ aut honeſtũ pculſus eſt. i. pterritus eſt: pluſq̃ erat bonũ & honeſtũ. Nam hac de re & fleuit: & i maledicta prupit. ¶ Retinere: p retinebat. ¶ Neq; moderari. i. nõ tẽperabat linguã: neq; abſtinebat a maledictis. ¶ Vir ægregi⁹: Salu. dicit hũc i cæteris uirũ ægregiũ fuiſſe: niſi qd' hanc pturbationẽ nõ ſatis fortiter tulit. ¶ In aliis artib⁹. i. uirtutib⁹. ¶ Mollit. i. ipatiẽter. ¶ Quã rẽ: alii dicũt Metellũ hãc rẽ ægre tuliſſe: quia ſuperbus erat: alii qa ei iniuriã fecerant: alii qa ei uictoria iã ꝓpe pta ex manib⁹ eripiebat. Sed reuera (inqt Salu.) hãc rẽ ferre nõ potuit ꝑꝑ inuidiã. ¶ Quã rẽ. ſ. ꝙ molliter eã pturbationẽ ferebat. ¶ Alii in ſuperbiã uertebant. i. alii ſupbiæ attribuebant: & iputabãt. ¶ Alii bonũ ingeniũ contumelia accenſum eẽ. ſ. dicebant. ¶ Cõtumelia: ideſt iniuria. ¶ Accenſum: incitatum: inſtigatũ. ¶ Multi. ſ. dicebãt: ꝙ molliter ægritudinem patiebat. ¶ Iam parta. i. ꝓpe aquiſita. Nã fere ipm Iugurthã debellauerat: & prope totũ bellum cõfecerat. ¶ Nobis. i. mihi Saluſtio. ¶ Magis honore Marii: & hæc ꝓprie dicitur inuidia. Nã inuidia eſt rebus proſperis proximi dolere: & aduerſis lætari. ¶ Igitur: dicit Metellũ legatos miſiſſe ad Boghũ: q moneret eũ: ne ſine cã hoſtis eſſet po. Ro. ¶ Eo dolore impeditus: qa hoc dolore impediebatur, Metellus bellũ gerere nõ poterat: & ꝓpterea legatos miſit ad Boghũ: q cum eo de pace tractarent. ¶ Stulticia uidebat. Stultum erat gerere bellũ: cuius gloria ad Marium ꝑueniret: piculũ ãt ad ſe ptineret. ¶ Alienã rẽ. i. rẽ ad aliũ. ſ. ad Mariũ ptinentẽ: tunc & dicebat ꝓ oia ſubaudit dicebat. ¶ Omne bellũ ſumi. i. ſuſcipi. Facile eſt ſuſcipe bellum: ſed difficile eſt finire. ¶ Non in eiuſdẽ ptãte: ille q ptãtem hab; inchoandi bellũ: nõ hẽt ptãtẽ finiẽdi. ¶ Quãq̃ opibus ſuis confideret: tñ certa ꝓ incertis mutare nõ deberet. Ille mutat certa ꝓ incertis: q ꝓ pace bellũ ſuſcepit. Nã quæ habemus in pace ſunt certa. Sed incertũ eſt: quo euentu bellũ finiatur. Et ideo qui ſumit bellum: exponit ea q̃ hẽt certa ꝓ incertis: neſcit enĩ qd ſit habiturũ ex bello: cuius euentus ſemp eſt icertus. ¶ Neu florẽtes res ſuas. i. ſtatũ ſuũ integrũ & pulchrũ. ¶ Verba facit. i. reſpondit. ¶ Fortunaꝝ. i. ſtatus. ¶ Eadem copia. ſ. iungendæ ſocietatis cũ po. Ro. ¶ Illi. ſ. Iugurthæ. Oĩa (inqt) cõueniẽt: ſi ita Iugurthæ ſicuti mihi det copia iũgẽdæ ſocietatis cũ popu. Ro. Conuenire eſt cõcordẽ eẽ. ¶ Ille. ſ. Bogh⁹. ¶ Probare. i. ꝓbabat. ¶ Temp⁹ ꝓcedere. i. tẽpus procedebat: ſiue ꝓgrediebat. ¶ Et ex Metelli uoluntate bellum intactũ trahi: Metellus uolebat: ut bellũ nõ attigeret. ¶ Trahi. i. trahebatur: hoc eſt prolõgabatur. Nam Metellus cupiebat pacẽ facere cũ Bogho. ¶ At Marius. Saluſtius hucuſq; dixit de reb⁹ geſtis a Metello imperatore in bello iugurthino: nunc deinceps: dicturus eſt de rebus Caii Marii: q conſul factus a plæbe: ut Numidiã ꝓuinciã extra ſortẽ accipet: iuſſu populi. Dicit igit queadmodũ Caius Marius apparatũ belli ſũma diligẽtia inſtituerit: milites ex decreto Senat⁹ ad ſupplemẽtũ legionũ cõſcripſerit: auxilia a populis & regibus ſociis accerſiuerit: ex latio fortiſſimũ quẽq; acciuerit: deinde paratis oib⁹ cohortãdi grã: & nobilitatẽ exagitãdi: aduocata populi cõcione orõne habuerit. ¶ Poſt ſtipendio: cõmeatu: & armis oneratis nauibus Mãliũ legatũ in Africã miſerit: ipſe paulopoſt cũ magno numero militũ ſecut⁹ ſit. ¶ At Marius: ita quidẽ Metellus cũ Bogho de pace tractabat: Sed Marius fact⁹ conſul a plæbe cupiẽtiſſima: ut ſupra diximus iã añ infeſtus: nobilitati uero pro: ſed tum multus atq; ferox inſtare pro inſtabat. ¶ Et lædere pro lædebat. ¶ Modo: ideſt aliquando ſingulos: modo: ideſt aliquando uniuerſos. ¶ Et dictare: pro dictabat ſeſe cœpiſſe ex illis uictis ſpolia: cõſulatũ: uidelicet: præterea ſcilicet dictabat alia magnifica ꝑ ſe: & dolẽtia illis ſcil; nobilibus: poſtq̃ populus iuſſit ei Numidiam prouinciam: hic eſt ordo. Senſus autem ſatis patet.

Interim Roma per litteras certior fuit, Mario ꝓuinciã Numidiã datã. Nã cõſulẽ factũ iã antea acceperat. Quibus rebus ſupra bonũ atq; honeſtum perculſus: neq; lachrymas tenere: neq; moderari linguã: uir egregi⁹ aliis artib⁹ nimis molliter ægritudinẽ pati. Quã rẽ alii in ſupbiam uertebant: alii bonũ ingeniũ cõtumelia accẽſum eẽ. Multi ꝙ iã parta uictoria ex manibus eriperet: nobis ſatis cognitũ ẽ: illũ magis honore Marii q̃ iniuria ſua excruciatũ: neq; tã ãxie laturũ fuiſſe, ſi adepta ꝓuincia alii q̃ Mario traderet. Igit eo dolore ipeditus: & qa ſtultitiæ uidebat alienã rẽ ſuo piculo curar. Legatũ ad Boghũ miſit poſtulatũ: ne ſine cã hoſtis populo Ro. fieret: hẽre tũ magnã copiã ſocietatis aĩcitiæq; cõiungẽdæ: q̃ potior bello eẽt. Quã quã opib⁹ ſuis cõfideret: tñ nõ debere icerta ꝓ certis mutare. Oẽ bellũ ſumi facile ẽ: cæterũ accerrime deſinere: nõ in eiuſdẽ ptãte initiũ ei⁹ & finem eſſe: incipe: cuiuis ẽt ignauo licere. Deponi aũt cũ uictores uelint. Proinde ſibiq; regnoq; cõſuleret: neu florentes res ſuas cum Iugurthæ perditis miſceret. Ad ea rex ſatis placide uerba fac: ſeſe pacẽ cupere. Sed Iugurthæ fortunaꝝ miſereri. Si eadẽ illi copia fieret: omnia cõuẽtura. Rurſus imperator contra poſtulata Boghi nũcios mittit: ille ꝓbare partim: alia abnuere. Eo modo ſæpe ab utroq; miſſis remiſſiſq; nunciis tẽpus ꝓcedere: & ex Metelli uolũtate bellũ intactũ trahi. At Marius: ut ſupradiximus cupientiſſima plæbe. Conſul factus

IOAN. CHRI.

¶Postq̃: inquit ipse Marius factus est consul: & Numidiam prouinciã accœpit: iussu populi: data sibi oppor tunitate ledendi nobiles: quibus semper fuerat aduersus: aliqñ singulos: aliquando uniuersos ledebat: glo riabaturq̨: se pugnasse cũ nobilibus: & eos uicisse: & ex illis uictis magnifica spolia reportasse: uidelicet: con sulatum. ¶Postq̃ ei Numidiã prouinciã populus iussit. Aduertendũ est: quia populus ꝓprie dr̃ iubere: Sena tus dicitur decernere. ¶Infestus nobilitati. i. aduersus: cõtrarius: inimicus. ¶Tum pro tunc. Antea quidem erat infestus: sed tunc multo magis: qa facultatem: & opportunitatẽ ledẽdi habebat. ¶Multus. i. uæhemẽs.

postq̃ ei ꝓuinciã Numidiam populus iussit: antea iã infestus nobilitati: tũ uero multus & ferox: ista re: mõ singulos: modo uniuersos lædere. Dictare sese consulatũ ex uictis: q̃si illis spolia cæpisse: alia præterea magnifica ꝓ se: & illis dolẽtia. Interi vo: quæ bello opus erant: prima habere: postulare le gionibus supplementũ: auxilia a populis: & regi bus sociis accersere. Præterea ex latio fortissimũ quenq̨: plærosq̨ militia: paucos fama cognitos accipere: & ambiendo cogere omnes: emeritis stipendiis: proficisci: neq̨ illi senatus: q̃q̃ aduersus erat: de ullo negocio abnuere audebat. Cæterũ: supplemẽtũ ẽt lætus decreuerat: quia neq̨ plæbe militiã uolente putabatur Marius: aut belli usum: aut studia uulgi amissurus. Sed ea res frustra spe rata: tanta libido cũ Mario eundi plærosq̨ inuase rat: sese quisq̨ præda locupletem fore: uictorem: tãde domũ reditũrũ: alia huiuscemõi animi trahe bãt: & eos nõ paululũ orõne sua Mari⁹ erexerat.

¶Dictare: frequenter dicebat: & iactabat: & di cebat sese cæpisse spolia ex illis nobilibus uictis: & quæ spolia? consulatum. In hoc certamine ci uili: in quo Marius cũ nobilitate certauit: uictor extitit Marius: & ex nobilib⁹ uictis spolia repor tauit magnifica: uidelicet: consulatũ. Marius enĩ cum nobilitate certauit: quia & nobiles: & Ma rius ignobilis petebant simul consulatũ. Sed in hoc certamine petendi: Marius extitit uictor: qa factus est consul: repulsis nobilibus. ¶Spolia cæ pisse: uerba sunt glorioso militi: & imꝑatori cõ uenientia. Est enĩ translatio sumpta a militibus: qui ex hoste uicto spolia reportant. Nam uictor uictum armis spoliat: & ea cum gloria reportat. ¶Magnifica. i. gloriosa: & in laudem suã redun dantia. ¶Et illis dolẽtia. s. nobilibus. ¶Interim: uidelicet: dum Marius ita nobiles dictis: factisq̨ lacessit. ¶Quæ bello opus erãt prima habere. i. in primis: & ꝓcipue parabat ea: q̃ ad bellũ perti nebãt. ¶Prima habere: pro habebat. i. prima cu rabat. ¶Postulare legionibus supplemẽtũ: hoc est postulabat a senatu: ut sibi cõcederet: ut mili tes conscribere posset ad explicandas legiones: quæ longo bello diminutæ erant. Iustus nume rus legionum ante Caium Marium ex quatuor milibus militum constabat: primus Caius Ma rius legionẽ instituisse dicitur sex milium & du centorum militum. ¶Auxilia: enim Caius Ma rius ex decreto Senatus: populis & regibus: qui erant socii populi Roma. scribebat: ut sibi mitterent auxilia peditum & equitũ. ¶Præterea: accire: pro accie bat queq̨ fortissimũ ex Latio: & acciebat plærosq̨ cognitos militia: paucos cognitos fama: ubi quenq̨ ꝓstã tem in re militari uirum audiebat: eum continuo ad se uenire iubebat: hortabaturq̨: ut secũ ad id bellũ ge rendum proficisceretur. ¶Accire: idest aduocabat: ad se uenire iubebat. ¶Ambiendo: non imperando: sed blandiendo cogebat eos secum ad bellum proficisci: qui ad militiam de iure compelli non poterant. ¶Co gere omnes emeritis stipendiis secum proficisci. Illi dicuntur emeriti stipẽdiis: qui debita tempora militiæ compleuerunt: & hi contra uoluntatem suam ad militiam compelli non possunt: tamen hos Marius blan diendo cogebat secum proficisci. ¶Neq̨ illi senatus: dicit senatum nihil Mario ausum fuisse denegare: q̃q̃ ei esset aduersus. Marius postulauit supplementum legionibus. Senatus decreuit. ¶Cæteruꝫ supplementũ etiam lætus decreuerat. Dicit senatum non solũ non inuitũ: sed etiam lætum supplementũ decreuisse: non quia diligeret Marium: sed quia putabat Marium beniuolentiam populi: & fauorẽ eẽ amissurũ. ¶Propter supplementum: uidelicet: dũ ad militiam plæbeios homines nolentes: & resistentes cogeret. Ordo est. Cæ terum: idest senatus etiam lætus decreuerat supplemẽtum: quia Marius putabatur esse amissurus: aut usum belli: aut studia uulgi: plæbe non uolente militiam. Plæbs militiam recusabat: & nisi cogeret ad bellum ge rendum ire nolebat. Senatus ergo lætus supplementũ decreuit: hoc intra se putans. Marius necesse ẽ: ut aut milites ex plæbe scribat ad supplementum: aut non scribat. Si scripserit milites: in odiũ plæbis recidet: duꝫ eos nolentes ad militiam per uim cogere uult. Si non scripserit bellum gerere non poterit: & ita nullã glo riam in suo consulatu comparabit. ¶Neq̨ uolente militiam. i. plæbe nolente: & recusante militiam: ut su pra dixit: Senatus prouincias regebat: eq̃ster ordo uectigalia administrabat. Plæbs bella gerebat. Sed plæbs fessa continuo usu bellorum: in quibus superioribus temporibus uersata erat: nunc quietem petebat: & mi litiam recusabat. ¶Aut belli usum amissurus: si milites non scriberet. ¶Belli usum: idest exercitationẽ belli: hoc est putabatur bellum non esse gesturus. ¶Aut studia uulgi. i. beniuolentiã populi: uidelicet: si milites scriberet: & nolentes cogeret ad militiam. ¶Sed ea res. Dicit Senatum frustra hoc sperasse: quia nemo recu sabat militiã: sed omnes desiderabant ire cum Mario: unusquisq̨ sperabat se præda locupletẽ fore: & uicto rem domũ reditum esse. ¶Alia huiuscemodi. i. alia similia. ¶Animi: scilicet plæbis animi trahebant: idest animi uolebant & cogitabant. ¶Oratione sua: quæ inferius describitur. ¶Erexerat. i. in spem excitauerat.

IOAN. CHRI. ¶Nam postq̃. Ordo est. Marius aduocauit concionem populi:simul.i & causa hortandi:& causa exagitan di nobilitatem:uti consueuerat:postq̃ uult scribere milites:decretis omnibus:quæ postulauerat. ¶Decre tis.s.a Senatu:quia quicquid postulauit Marius:Senatus concessit.

Cio ego Quirites:plærosq̃ nõ iisdẽ artibus ĩperiũ a uobis petere: & postq̃ adepti sunt gere re. Hæc orõ posita ẽ in genere demõstratiuo. Est aũt genus demõstratiuũ: qđ attribuit̃ i ali cuius certæ personæ laude:uel uituperatione:hæc aũt orõ & laudẽ Marii:& uituperationem cõtinet nobilitatis:dicit enĩ se nõ maiorũ suorum imaginibus: aut splẽdore: sed propria uirtute con sulatum petiuisse:eadẽq̃ uirtute illũ administra turum:neq̃ factutũ esse: queadmodũ plæriq̃ fa cere solẽtq̃ dũ a populo petũt iperia: idustrios se:& hũiles:ac modestos p̃bẽt: sed postq̃ adepti sunt id:qđ petũt:supbi sũt & ignaui. ¶Scio:or do est. Ego scio:plærosq̃ nõ eisdẽ artib⁹ petere imperiũ a uobis:& gerere.s.illđ iperiũ:post q̃ sũt adepti.s.illđ iperiũ:ac si diceret. O quirites: ego scio:multos decipe uos:qa aliis artibus utunt̃: dũ a uobis petunt iperia: & aliis artibus utunt̃: dũ administrant ea iperia. Nã dũ petunt: utunt̃ hũilitate:modestia:& se ostendũt esse idustrios: sed postea dum administrãt ipsa impia:q̃ sunt a uobis cõsecuti:utunt̃ superbia:& ignauia: & ita decipiũt uos. Ego aũt aliter faciendũ esse cẽseo: nam maiore cura & idustria existimo eẽ admi nistranda iperia:q̃ petẽda. ¶Imperiũ. Cõsulatus & p̃tura p̄prie dicunt̃ iperia: sicuti apte hoc lo co Salu. oñdit: nã paulopost dicit. Nam q̃to plu ris est uniuersa Respu. q̃ cõsulatus. aut p̃tura. to tum hoc referens ad id:qđ p̄dixerat. ¶Scio ego Quirites plærosq̃ nõ eisdẽ artib⁹ imperiũ a uo bis petere. ¶Primo.i.in pria re:uidelicet:dũ pe tunt imperiũ. ¶Industrios:ingenio:& usu exer citatos. ¶Supplices.i.humiles. ¶Modicos:modestos:moderatos esse:subaudi a superioribus. ¶Deinde.i. postq̃ adepti sunt:& administrant imperia. ¶Per ignauiã:quæ ẽ cõtraria industriæ. ¶Et supbiam:cõtra id: quod dixit supplices. ¶Aetatẽ agere.i.uiuere. ¶Deinde:subauditur scio:& hos mores puersos innuit esse ĩ nobilibus. ¶Sed mihi contra uidet̃.i.sed mihi uidet̃ contra. Illi in petitione magistratuũ uirtutes ostẽdũt. in administratiõe uero uitia demõstrãt:cũ administratio ipsa ad totã rempu. pertineat:ut p̄pterea mihi ui deantur maiore cura esse administranda iperia q̃ petenda. ¶Illam.s.rẽpu. ¶Quam hæc.s. cõsulatũ: & p̃tu ram. ¶Neq̃ me fallit:hoc est:& scio:& intelligo:q̃tũ onus sustineã cum honore consulatus. Consulatus est maximũ uestrum beneficiũ:quod in me cõtulistis:sed administratio ipsa consulatus est magnũ negociũ:& & magnũ onus:ordo est. Neq̃ fallit me q̃tum negocii sustineam: cum maximo uestro beneficio. ¶Bellum parare. Declarat difficultatẽ:& onus administrationis cõsulatus. Ordo ẽ. O Quirites ẽ asperius opinione parare bellũ simul:& parcere ærario:& cogere ad militiã eos:quos nollis offendere:& curare domi: & fo ris omnia:& agere ea inter inuidos occursantes:& factiosos. Sensus patet. Est (inquit) difficilius q̃ q̃sq̃ opi nari posset:facere id:qđ facio ego:uidelicet parare bellũ:& nolle facere sũptũ:cogere eos ad militiã: quos nollẽ offendere:deniq̃ totam rẽpu. administrare:inter inuidos:& inimicos.s.nobiles. ¶Aerario parcere: quia nollem ærariũ grauare. ¶Cogere eos.s.plæbeios. ¶Quos nollis offendere.i.quos nollẽ ledere:quia mihi sunt amici:nam ego ab eis factus sum consul. Et est honesta locutio id:qđ primæ personæ conuenit: ad secundam trãsferre:ut hoc loco:quos nollis offendere.i.quos nollẽ offendere. ¶Domi forisq̃.i.pace:& bello:Romæ & in exercitu. ¶Occursantes:obuiantes:resistentes.s.nobiles. ¶Asperius opiniõe.i. difficilius q̃ quisq̃ opinari possit. ¶Ad hæc.i.p̃terea. Ac si diceret apte. Est quidẽ mihi difficile gerere cõsulatũ ob eas causas:quas ante dixi. Sed est etiã alia causa:quare administrare: & gerere consulatum sit mihi difficilius q̃ aliis:quia si quid offendo:aut si quid nõ recte facio:nihil est:qđ mihi opituleť:& nihil habeo:qđ me defen dat. Sed alii:uidelicet nobiles:si nõ recte cõsulatũ administrant:tollerantur propter ueterũ nobilitatẽ:& p̄p præclara gesta maioꝝ suoꝝ:& p̄pter opes ingentes:& clientelas:ego nihil hoꝝ habeo ad defensionẽ mei: sed oportet: ut me ipsum:& facta mea propria uirtute defendam. ¶Ad hæc. Ordo est. Omnia hæc adsunt præsidio:uidelicet uetus nobilitas:& fortia facta maioꝝ.s.suoꝝ:& opes cognatoꝝ:& affiniũ:& multæ cliẽ telæ:dico adsunt p̄sidio:si alii deliquere. ¶Si alii deliquere.s.nobiles:uidelicet si in administratione consu latus:non ita se recte gerunt:si errant in aliqua re:si quid offendunt. ¶Vetus nobilitas:quia orti sunt ex ue teri prosapia:& nobili genere:& ideo tolerantur:si quid delinquunt.

Nam postq̃ omnibus decretis:quæ postulauerat: milites scribere uult:hortandi causa simul:& nobi litatẽ:uti cõsueuerat: exagitãdi: cõcionem popu li aduocauit. Deinde hoc modo disseruit.

Cio ego Quirites:plærosq̃ nõ iisdẽ artib⁹ ĩperiũ a uobis petẽ: & postq̃ adepti sunt gerere:primo idustrios: supplices:modicos eẽ. Deide pigna uiã & supbiã ætatẽ agere: sed mihi cõtra uidet̃: nã quo pluris uniuersa Respu. est:q̃ consulatus:aut p̃tura:eo maiore cu ra illã administrari:q̃ hæc peti debere:neq̃ me fal lit:q̃tũ cũ maxĩo uestro bñficio negocii sustineã: Bellũ parare: simul & ærario p̄cere:cogere ad mi litiã eos:quos nollis offendere:domi:forisq̃ oĩa cu rare:& ea agere inter ipsos iuidos occursantes: fa ctiosos:ac seditios. s: opinione Quiri. lõge aspe rius est. Ad hæc alii:si deliquere:uetus nobilitas:

¶ Maiorum fortia facta: quia maiores eorum rempu. preclare administrarunt: & multa præclara facinora gesserunt. ¶ Opes cognatorum: & affinium: nemo eos audet impugnare: quia habent cognatos: & affines potentes: ac diuites: & ita delicta: & errata eorum impunita relinquuntur ¶ Multæ clientelæ: non solum habent cognatos & affines potentes: sed etiam habent multos clientes: qui in omni periculo eis opitulentur: eosque defendant: & propterea timentur: nec aliquis eos impugnare audet. Clientela dicitur multitudo clientum: clientes autem dicuntur: qui sub patrocinio alicuius positi sunt: sicuti clientes. M. T. Ciceronis fuerunt: quia Cice. causam Siculorum contra Verrem suscepit: atque defendit. Cice. patronus fuit Siculorum: Siculi clientes. Qui defendit aliquem in iudicio dicitur patronus: qui defenditur dicitur cliens: & sicuti clientes a patrono in iudicio defenduntur: ita postea clientes patronum in omni periculo tutantur: atque defendunt. Marius autem ex hoc loco nobiles trahit in inuidiam. Nam ut ait Cice. in inuidiam trahimus aduersarios: si uim: potentiam: factionem: diuitias: incontinentiam: nobilitatem: clientelas: hospitium: sodalitates: affinitates aduersariorum proferemus: hæc omnia fere a Mario posita sunt. ¶ Mihi spes omnes: omnes inquit spes mihi positæ sunt in me ipso. Ac si diceret. Ego non habeo unde sperem auxilium aliquod: si delinquo: si erro: nisi in me ipso. Et quia non habeo: unde sperare possim auxilium: si delinquerem: uirtute curabo: ut non delinquam: si recte consulatum administrem. Et hoc est: quod dicit. ¶ Mihi: ordo est. Omnes spes sunt sitæ

maiorum fortia facta: cognatorum: & affinium opes: multæ clientelæ: omnia præsidio adsunt. Mihi opes in memet sitæ: quas necesse est: & uirtute: & innocentia tutari. Nam alia infirma sunt: & illud intelligo Quirites: omnium ora in me conuersa esse: æquos: bonosque fauere: quippe mea benefacta Reip. procedunt: nobilitatem inuadendi me quærere locum. Quo mihi acrius nitendum est: uti neque uos capiamini: & illi frustrati sint. Ita ad hoc ætatis a pueritia fui: ut omnes labores: & pericula consueta habeam: quæ ante uestra beneficia gratuito faciebam: ea uti accepta mercede deseram: non est consilium Quirites

mihi in memet: quas. s. spes est necesse. s. mihi tutari ingenio: & uirtute: nam: pro quia alia sunt infirma. Ego habeo spem: ut recte geram consulatum: & hanc spem uirtute: & ingenio tutabor: quia ingenio: & uirtute curabo: ut recte administrem consulatum: & non offendam: aut delinquam in aliqua re. Nam si non recte gererem consulatum: ego non habeo ueterem nobilitatem: aut maiorum meorum facta: quæ me defendant: & tueantur: sicuti habent nobiles. ¶ Nam alia. s. nobilitas: & maiorum præclara facinora: & opes cognatorum: & clientelæ infirma sunt: quia non habeo talia: non enim sum nobilis: nec maiores mei præclarum aliquid gesserunt: nec habeo clientelas: & cætera quæ habent nobiles. ¶ Infirma sunt: inualida sunt: nihil ualent: quia non habeo. ¶ Et illud intelligo. Ordo est. O Quirites: ego intelligo illud. s. ora omnium esse conuersa in me: & intelligo æquos. i. iustos: & bonos fauere mihi: quippe: pro quia mea benefacta procedunt reipu. & intelligo nobilitatem quærere locum inuadendi. Ego (inquit) cognosco: omnes me consulem aspicere: & bonos quidem uiros: ac iustos mihi fauere: nobiles autem quærere: quo pacto mihi noceant. ¶ Omnium ora. i. uultum: atque oculos. ¶ Aequos. i. iustos. Per æquos: bonosque plæbem significat: eamque hac laude demulcet: quia ab ipsa potissimum consul factus erat. ¶ Quippe: ideo mihi fauent: quia uident me utilem esse reipu. ¶ Reipublicæ procedunt. i. utilia sunt: prosunt. ¶ Quo mihi: plæbem alloquitur dicens. O Quirites omnes intuentur me: & expectant: ut uideant: quomodo me geram in consulatu: uos bene de me speratis: & mihi fauetis: quia creditis: & speratis: me talem futurum esse in consulatu: qualis fui: antequam essem consul. nam semper Reipu. profui. Sed nobilitas mihi aduersa est: & inimica: & quærit: quomodo mihi noceat: & propterea quantum potero curabo: ut neque decipiamini: & illi decipiantur. Si recte: & cum uirtute consulatum gessero: uos non decipiemini: quia satisfaciam opinioni uestræ: quam de me habetis. Et illi decipientur: quia mihi nocere non poterunt: sicuti cupiunt: quia non habebunt opportunitatem nocendi: cum nihil habeant: quod mihi opponere possint. ¶ Quo. i. propter quod. ¶ Acrius. i. uæhementius. ¶ Nitendum. i. conandum. ¶ Neque uos capiamini. i. decipiamini. Conabor ut uos non decipiamini: quia curabo: ut satisfaciam spei uestræ: & opinioni: quam de me habetis. ¶ Et illi. s. nobiles frustrati sint. i. decipiantur: fallantur in opinione sua. Nam existimant se posse nocere mihi: quia credunt me non recte: & ex dignitate: atque utilitate Reipu. gesturum esse consulatum: sed curabo: ut decipiantur in hac sua opinione: quia ita geram consulatum: ut omnium iudicio digne. & ex utilitate Reipublicæ gessisse uidear: & mihi nihil opponere possint: atque ita nec nocere: sicuti cupiunt. ¶ Ita ad hoc ætatis. Conabor bene gerere consulatum: neque in gerendo consulatu: labores: aut pericula mihi difficilia uidebuntur: quia usque a pueritia in laboribus: & periculis pro Repu. ita uersatus sum: ut nunc ea mihi non uideantur grauia. Ordo est. Ego ita fui a pueritia ad hoc ætatis: ut habeam omnes labores: & pericula consueta. ¶ Ita fui a pueritia. i. ita a pueritia usque ad hanc ætatem uixi: ut habeam in consuetudine labores & pericula: & ideo nunc ea non uidentur mihi difficilia. ¶ Quæ. Ordo est. O Quirites non est consilium: uti accepta mercede deseram ea: quæ faciebam gratuito ante uestra beneficia: si antequam essem consul: semper pro Repu. labores: & pericula subire non dubitaui: multo magis nunc: postquam factus sum consul: illud facere dispono. ¶ Ante uestra beneficia: uidelicet antequam essem consul. ¶ Non est consilium: idest non decreui hoc. ¶ Illis difficile est. Dico: quod mihi facile est gerere consulatum: quia usque a pueritia semper in laboribus exercitatus sum: sed nobilibus est difficile: quia ipsi laboribus: & periculis non sunt assueti: & ideo in administratione magistratuum non præstant id: quod pollicentur in petitione. Nam quando petunt imperia & magistratus: ostendunt se industrios: & exercitatos: & moratos: & graues. Sed quando assecuti sunt ipsos magistratus: & eos administrant: cito apparent id quod sunt: uidelicet: ignaui: superbi: & immoderati: & omnino indigni. Et hoc est: quod dicit.

IOAN. CHRI.

IOAN. CHRI.

¶Illis difficile est: ordo ē. Et difficile illis: ē tēperare in ꝑtātibus: qui simulāt sese ꝓbos per ambitionē. Nobiles: qñ petunt magr̄atus: simulant sese probos: cū tñ improbi sint: sed hæc simulatio diu fingi nō potest. Nā qñ administrant ipsos magr̄atus: facere nō possunt: qn appareant id: quod sunt. Nā cito ondūt ignauiā suā & superbiā. ¶Difficile est in ꝑtātibus tēperare: difficile est tēperare: qn ēt ondant mores suos iprobos. ¶Per ambitionē. i. p cupiditatē honoris: nobiles ambitiōe corrupti sunt: & ut assequātur honores: simulāt sese probos. ¶Mihi: ordo est. Benefacere iam uertitur mihi in naturā ex cōsuetudine: q ægi oēʒ ætatē ī optimis artibus. Dico: q nobilibus est difficile bene gerere magr̄atus: qa nō sunt assueti bonis moribus & laboribus: & ideo facere non pñt: qn ostēdant suos iprobos mores: sed mihi nō soluʒ est facile bñfacere: sed pene etiā est naturale ꝓpter cōsuetudineʒ. Et ex hoc concludere uult: meli⁹ esse: ut sibi demandauerint cōsulatū q̄ nobilib⁹: quia ipse magis idoneus est ad gerendum consulatū: q̄ nobiles. ¶Bellū mecū gerere. Nūc uenit ad cām: ut ostendat per cōparationē: se esse magis idoneū ad gerendū cōsulatū: q̄ nobiles: quia ipse semp in bello uersatus est: & idoneus & rei militaris pitus: nobiles āt ignari & īperiti: unde dicit: o Quirites: uos iussistis: ut bellū geram cū Iugurtha: & bene fecistis. Sed si aliqs nobilis cōsul factus eēt: & iussu uīo hoc bellū gerere eū oporteret: qd faceret: cū ipe oīno artis militaris īperitus esset. Sumeret aliquē ex populo: qui eū doceret: Nō ne hoc turpe esset? ergo melius: & rectius mihi cōsulatū demandastis. Reputate cū aīs uestris: nū id mutare melius sit: cogite (inqt) ī aīo uīo: an melius sit: ut id mutetis: uidelicet: ut demandetis hoc bellū alicui ex nobilibus: ac si diceret: nō est melius: qa si mitteretis aliquē ex nobilibus ad gerēdū hoc bellū: oporteret: ut ipse sumeret ex populo aliquē rei militaris pitū: q eū doceret: qa nobiles ignari & ipiti sūt rei militaris. ¶Si quē ex illo globo: ordo est. Si certe ille ignarus oīum trepidet: & festinet: & sumat aliquē ex populo monitorē officii sui: ut solet fieri in tanta re: si mittatis quē: hoc est aliquē hoiem ex illo globo nobilitatis ad hoc negocium: aut ad tale. s. negociū dico hoiem ueteris prosapiæ: ac multaꝝ imaginū & nullius stipendii. Iam hunc sensum exposui. ¶Ex illo globo. i. ex illa multudine: & demonstratiue dixit. Nā in cōtione ēt nobiles aderāt. ¶Aut ad tale: ad alid aliqd simile negociū. ¶Hominē ueteris ꝓsapiæ. i. ueteris generis: antiquæ nobilitatis Prosapia dr̄ ꝓgēies. i. porro spsis: & q̄si iactis liberis. Nā sipare significat iacere: & disicere. ¶Multarum imaginū. i. multoꝝ honoꝝ. Antiq si rē aliquā pclarā pro repu. gessissent: decreto Senatus statua donabanť: ut posteri ad imitandū exēplū eoꝝ ꝓuocarenť. Et qa in domibus nobiliū plærūq imagines: & statuæ multæ erāt maioꝝ suoꝝ: qui uel in cōsulatu: uel in ꝑtura: uel in alio magr̄atu pclarū aliqd gesserant: iō ille dicebať hō multaꝝ imaginū: q multas imagines: & multos magr̄atus familiæ suæ: & maioꝝ suoꝝ ostēdere poterat. ¶Et nullius stipēdii: q nūq̄ stipēdiū fecerit: & nūq̄ in bello fuerit. Ac si diceret: nobilitas facere non posset: ut ille eēt idoneus īpator: & dux: qui nūq̄ fuerit in bello. ¶Vt in tāta re solet fieri. Sic eni fieri solet: qñ magnū aliqd negociū nobis īpositū est: festinare solemus: ut pparemus nos ad ea: q̄ sunt necessaria ad gerēdū illd negociū. ¶Ignarus: inscius: & īperitus. ¶Festinet. i. festinaret. ¶Sumat: p sumeret. ¶Monitorē officii: q eū doceret: qūo gereret suū offm̄. ¶Atq ego scio: pseuerat ī hoc: ut ondat nobiles idoneos nō eē ad gerēdū cōsulatū: qa ī bello uersati sūt: & ꝓpterea īperiti sūt rei militaris. Dicit eni. Ego scio multos ex nobilib⁹: q postq̄ facti sūt cōsules: icipiūt discere ex libris græcis ea: q ptinēt ad sciam & disciplinā militarē. Et ita faciūt posterius id: qd faciēdū erat prius. Nā oportebat eos discere pri⁹ q̄ eēnt cōsules id: qd ptinet ad cōsulatū gerēdum. Ordo est. Atq ego scio. s. hoies ex nobilib⁹: q cœperunt legere acta maioꝝ: & militaria præcepta Græcoꝝ postq̄ facti sunt cōsules. Sensus patet. ¶Legere acta maioꝝ. i. gesta antiquoꝝ: ut id: qd per uisum ignorabāt: ex lr̄is discerēt. ¶Græcoꝝ militaria pcepta: nā fuerūt Græci doctores: q de re militari scripserūt: sicut ēt apud latinos Cice. & multi alii. ¶Præposteri hoīes sunt. Hō pposterus dr̄: q posterius facit id: qd prius faciēdū erat: sicuti faciebant nobiles: q postq̄ erāt facti cōsules: discebāt id: qd discere debuerant: anteq̄ fierēt cōsules: uidelicet sciam rei militaris. ¶Nam gerere q̄ fieri tpe posterius: re atq usu prius ē. Probat id qd dicit: uidelicet nobiles esse pposteros hoies: & uide quid dicat. Administrare consulatū q̄tū ad tempus: est posterius q̄ fieri consulem: quia nemo potest administrare consulatum: anq̄ fiat cōsul. Ergo quātū ad tempus administrare consulatum: posterius est q̄ fieri consulem: sed quantum ad scientiā & experientiam est prius: quia antequam aliquis fiat cōsul: usu & experientia discit ea: quæ ptinent ad administrādum consulatum: ut postq̄ factus fuerit consul: sciat administrare ipsum consulatum. Nam gerere. Ordo ē. Nam gerere est posterius tempore: q̄ fieri: sed est prius re: atq usu.

illis difficile est ī ꝑtātibus tēperare: q̄ p ambitionē sese ꝓbos simulauere. Et mihi: q omnē ætatem in optimis artibus ægi: benefacere iā ex cōsuetudine in naturā cōuertitur. Bellū gerer̄ mecū Iugurthā iussistis: quā rē nobilitas ægerrime tulit. Quæso reputate cū animis uestris: nū id mutari meli⁹ sit: si quē ex illo globo nobilitatis: ad hoc negocii: aut ad aliud tale: mittatis hominē ueteris prosapiæ: ac multarū imaginū: & nullius stipendii: scilicet: ut i tanta re ignarus omniū rerū trepidet: festinet: sumat aliquē ex populo monitorē sui officii: ita plærunq euenit: ut quē uos iperare iussistis: is sibi ipe ratorē aliū quærat. At ego scio Quirites: postq̄ cōsules facti sunt: acta maiorū: & Græcorū militaria pcepta legere cœperunt homines præposteri.

Nam gerere.i.administrare.s.consulatũ. Quam fieri.s.consulẽ. Nam aliqs pri⁹ fit cõsul.deinde cõsulatum administrat. Prius:quia licet sit consul:tñ cunsulatum recte administrare non poterit: nisi usu & experientia didicerit administrare anteq̃ esset consul. Comparate nunc Quirites. Ex antedictis hanc conclusionẽ infert:se magis idoneum esse q̃ nobiles ad gerendũ consulatũ:quia ipse peritus est rei militaris. Nobiles aũt imperiti & ignari:ipse anteq̃ factus sit cõsul usum & experientiã in bello didicit: qũo gerere dẽat cõsulatũ. Nobiles aũt postq̃ facti sunt cõsules discũt ex lr̃is sciam rei militaris. Nunc uos existimate facta:an dicta pluris sint.s.precii.i.cogitate:quæ na3 pluris æstimanda sint: an dicta nobiliũ:an fcã mea quia illi discunt legẽdo ea:quæ dicta sunt a scriptoribus:ego autem didici militando:& faciendo.nonlegendo. Contẽnunt. Paulatim diluit obiecta. Obiiciunt mihi nouitatem: &,dicunt me esse indignum cõsulatu:quia nouus sum: & ignobilis:& ego obiicio illis ignauiã eorum. S3 ignauia magis ineptum & ĩdignum reddit aliquem ad consulatũ q̃ nouitas:qa nouus hõ recte poterit gerere cõsulatum:sed ignauus nunq̃ recte geret. Fortuna.qa nouus sum:& ignobilis:qđ pertinet ad fortunã. Nam sicuti tria sũt genera bonoꝝ:uidelicet bona animi:bona corporis:& bona fortunæ.ita tria sunt genera malorum econtrario. Sed nobilitas bonum est fortunæ.econtrario nouitas:&ignobilitas malum est fortunæ. Illis.s.nobilibus. Probra.ideſt uitia animi. Sed sicuti in comparatione bonoru3 meliora sunt bona aĩ q̃ bona fortunæ. Ita in comparatione maloꝝ peiora sunt uitia aĩ:q̃ mala fortunæ. Nã peius est eẽ iniustũ:ĩprudentẽ:ignauũ:q̃ eẽ paupem:nouũ:& ignobilẽ. Quãquam naturam unã:& cõem oĩum existimo:sed fortissimũ queq3 generosissimũ. Dico q͂ nobiles obiiciunt mihi ignobilitatem:q̃uis ego existimo naturã omnes pares fecisse:neq3 aliũ alio magis nobilem esse:nisi per uirtutem. Atq3 unumquẽq3: ita magis nobilem esse:sicuti magis uirtute p̃ditus sit. Marius hoc cõcludere intendit:se ex oĩ parte nobilibus anponẽdum eẽ. Et supra qdẽ,p̃bauit:se magis idoneũ eẽ q̃ nobiles ad gerendũ cõsulatũ:qa rei militaris pitus sit: nobiles aũt ĩperiti. Sed qa nobiles dicebãt illũ eẽ indignũ cõsulatu:qa nõ erat nobilis. Nunc rñdet: & dicit uerã nobilitatẽ in uirtute cõsistere. Cũ aũt uirtute & scĩa rei militaris ipse nobilibus ãncellat.nobilitate ẽt ĩpis p̃stare debet qñ qdẽ uera nobilitas ĩ uirtute cõsistit. Naturã unã:qa uni⁹ naturæ sũt.& iõ sũt pares:q̃tum ad naturã:sed dispares sunt:,put qsq3 uirtute magis est præditus. Sed fortissimũ:fortitudo una ẽ ex quattuor uirtutib⁹cardinalib⁹.sicuti supra mõstrauim⁹. Sed fortitudinẽ posuit simpliciter,p oĩ uirtute.qa hæ uirtutes.s.iusticia:prudẽtia:fortitudo:tẽperantia ita cõiũctæ sũt:ut q unã pfecte hẽat:ẽt reliquas oẽs habeat:ac si diceret. Sed existimo unũquẽq3 maxime uirtute p̃ditũ eẽ nobilissimũ. Ac si iam:ordo est. Ac.i. & qd creditis rñsuros:nisi uoluisse liberos q̃ optimos:si posset q̃ri ex p̃ribus Albini: aut Bestiæ:me an illos maluerint gigni ex se.h ĩfert ad cõfirmãdũ id qđ dixit:uidel3 nobilitatẽ in uirtute ɔsistere. Si(inqt) p̃res Albini aut Bestiæ ĩterrogari possẽt.utꝝ magis uellẽt:an me ignobilẽ:sed uirtute p̃ditum:an ĩpos nobiles:sed ignauos ex se nasci:sine dubio rñderent:uoluisse:ut ex se nascerent̃ liberi q̃ optimi :ac si diceret rñderẽt:uoluisse:ut potius ego uirtute p̃dit⁹:q̃ illi ignaui nascerẽt̃ ex ipsis. Ex p̃rib⁹q nobiles fuerunt:& mortui sunt. Albini:aut bestiæ. Istos noiat:qa l3 nobiles eẽnt:tñ cõsules ĩ hoc bello Iugurthĩo male rẽ gesserant:sicuti supra uisũ ẽ. Qđ si me iure đspiciũt. Dixi q͂ mihi iniuste ignobilitatẽ obiiciũt:qa uera nobilitas ĩ uirtute cõsistit. Sed tñ si iuste cõtẽnunt me pp ignobilitatẽ:necesse ẽ ut cõtẽnãt ẽt maiores suos:q pp uirtutẽ nobiles eẽ cœperũt.sicuti ego nũc nobilitatẽ paro mihi ex uirtute. Inuident honori meo inuidẽt(ĩqt)honori meo: qa nollẽt me hr̃e hũc honorem:sed ipsi uellẽt hr̃e hũc honorem.sed hẽant ẽt labores meos: uirtutes & picula:qa p hæc ad hũc honorẽ pueni. Sed nolũt facere sic. Nã honores hr̃e uolũt:labores aũt nolũt hr̃e Et hoc est:qđ subiũgit. Veꝝ hoĩes corrupti supbia. Ordo ẽ. Veꝝ,p sed:hoĩes corrupti:supbia:ita ætatem agũt.q̃si cõtẽnãt nr̃os honores:& ita petũt hos.s.honores:q̃si uixerit hõeste. Ecce qđ dixim⁹.nobiles ĩ ignauia uiuũt.tãq̃ cõtẽnãt nr̃os honores.sed tñ ita postea petũt honores:q̃si eos meruerĩt.& hæc ẽ supbia: petere honores.quos ñ merearis. Ne illi falsi sũt.i.certe illi decipiũt̃. Et q̃re decipiũt̃:qa res ɔtrarias cupiũt: nã uiuunt in ignauia:& petũt:ut sibi dent̃ p̃mia uirtutis:uidelicet honores. Sed hoc nõ cõuenit:nã uirtuti honor dandus est:non ignauiæ. Ignauia & uirt⁹sunt duæ res cõtrariæ. Ignauia est qñ homo labores subterfugit:uoluptati tantũmodo studẽs:& nihil laude dignũ exercens.

IOAN. CHRI.

Nã gerere q̃ fieri cõsul re atq3 usu prius. Sed hoc tpe posterius. Cõparate nũc Quiri. cũ illorũ supbia me hoiem nouũ:q̃ illi audire & legere solẽt:eo rũ ptem uidi:alia egomet gessi:q̃ illi lr̃is: ego ea militãdo didici.nũc uos existimate fcã an dicta pluris sint pcii. Cõtẽnũt nouitatẽ meã:ego illoꝝ ignauiã mihi fortuna:illis,pbra obiectant̃: q̃q̃ ego naturã unã,& cõem oĩum existimo:sed fortissimũ queq3 generosum eẽ. Ac si iã ex p̃rib⁹ Albini:aut Bestiæ quæri posset.me ne an illos ex sese gigni maluerit: qd respõsuros creditis:nisi sese liberos q̃ optimos uoluisse. Q đ si iur despiciũt me .faciãt idẽ maioribus suis:qbus uti mihi ex uirtute noblitas cœpit: Inuident honori meo:ergo inuideant labori .innocẽtiq;periculis ẽt meis.quoniã p hæc illũ cæpi. Verum corrupti hoĩes supbia ita ætatẽ agũt:quasi uestros honores cõtẽnant.ita hos petũt.quasi honeste uixerint. Ne illi falsi sũt̃ q diuersissimas res pariter expectãt:ignauiæ uoluptatẽ.& p̃mia uirtutis

IOAN. CHRI.

¶Atq; ēt.Cum ignaui sint:& omnino honoribus indigni:tamen:ut eos honores assequant̄:apud uos aut in senatu loquētes maiores suos extollūt:& eorū fortia facta cōmemorāt:putantes ex hoc se eē clariores & nobiliores.Sed cōtrariū est.Nam quāto uita maiorum suorum est præclarior:tanto ignauia eorum flagitiosior:& turpior apparet.¶Maiorum gloria posteris quasi lumen est.Declarat quomodo gloria maiorum est quasi lumen posteris:quia gloria maiorū ostendit q̄les sint posteri:siue boni:siue mali:qa si posteri rn̄dēt maioribus suis:boni intelliguntur:si non respondent mali esse probantur.¶Huius rei inopiam ego patior Quirites:in hoc patres ego sum inops:quia ego non possum commemorare facta maiorum meorum:sed possum commemorare facta mea propria: quod multo præclarius est. Et ita etiam in hac re ostendit:se esse nobilibus anteponendum:q; si illi digni sunt consulatu: qui possunt facta maiorum p̄clara cōmemorare:multo illis dignior est:qui facta ꝑpria dicere pōt.¶Nunc uide.Ordo est.O quirites nūc uidete:q̄ꝑ q̄tū sunt iniqui.s.nobiles:illi non concedunt id mihi ex mea uirtute:qđ arrogāt sibi ex aliēa uirtute. Videte(inquit)q̄ iniqui:& iniusti sunt nobiles. Nā dicunt se esse dignos cōsulatu pp p̄clara facinora:& gesta maiorum suorum:& nolunt:neq; patiunt̄:ut ego dicam:me esse dignum consulatu pp p̄clara facta mea:sine dubio hæc est magna iniquitas.Nam aliquis multo dignior est consulatu ex ꝑpria uirtute q̄ ex aliena.¶Ex aliena uirtute:uidelicet:qa dicunt se dignos eē consulatu pp p̄clara facinora maiorū suorum. ¶ Arrogāt.i. assumunt:attribuūt.Et quid est: quod attribuūt sibi:hoc:uidelicet:quia dicunt se dignos esse cōsulatu pp præclara facinora maiorum suorum. ¶Scilicet.i.certe:subaudi:nō concedūt id mihi. ¶Quia ego imagines non habeo.i.quia ego nō habeo imagines maiorum meorum. Apud antiquos uiri excellētes:& nobiles imagines suas posteris relinquebant:ut cum eas intuerent̄:memoria uirtutis eorum ad æmulationem:& imitationē ꝑuocarentur.Imagines igitur ille erant insignia:& monumenta uirtutis.¶Quam certe peperisse melius est:q̄ acceptam corrupisse.Melius est:ut ego sim initium nobilitatis meæ:q̄ ut eam acceperim a maioribus:& acceptam corruperim:atq; minuerim.¶Peperisse.s.ex meipso per propriam uirtutem. ¶Equidem.Dicit:qua de causa impulsus sit:ut hanc orationem haberet. Nō sponte(inquit)sed prouocat⁹ a nobilibus hanc orationē habui.Nam postq̄ me consulem fecistis:& uos me maledictis lacerare non desinitis.Repræhendunt etiam uos.qa mihi nouo hoī consulatū demādastis.Repræhendunt me:& insectant̄: quia dicunt me esse indignum cōsulatu:præsertim cum nouus sim:& ignobilis:nec imigines maiorū hēa; Dicunt p̄terea me eē incultum:& sermone:& moribus:his de causis coactus sum respondere aduersariis: & ostendere uos recte fecisse:qui me consulem fecistis:& me nō esse indignum consulatu.¶ Sed in maximo. Ordo est.Sed non placuit reticere:ne quis duceret modestiā in cōsciētiā:cum pro q̄n illi lacerēt maledictis me:& uos in oībus locis.¶In maximo uestro beneficio:quia me consulem fecistis:ac si diceret. Nō ē iustū ut uos non defendam:cum mihi tm̄ bn̄ficiū feceritis.¶Ne quis modestiam in cōscientiā duceret.Modestia eēt tacere:& nō rn̄dere maledicētibus:sed ego nolui tacere:ne quis diceret:me tacere nō pp modestiā: sed quia cōscius sum aduersarios uera dicere.¶Duceret.i.uerteret:traheret.¶Nam me quidē ex animi mei sententia nulla oratio lædere pōt.Dixi q; nolo tacere:ne quis putet me tacere.non pp modestiā:sed pp cōsciētiam:uidelicet:qa sciam aduersarios uera dicere:& me iuste rep̄hēdere.Nolo ergo tacere:ne qs putet me tacere pp cōsciētiam:qa ego nescio:q; aliqs me iuste rep̄hendere possit. Si Marius sciret aduersarios uera dicere & taceret pp hoc:utiq; taceret pp cōsciētiā. Si āt sciret aduersarios falsa dicer̄ de se:& taceret:utiq; taceret pp modestiā. Dicit ergo:nolo tacere ne qs modestiā in cōscientiā uertat:qa ego nescio:q; aliqs uere: & iuste me rep̄hendere possit.Nam me nemo lædere p̄t sermōe suo.Nā si sermo uerus ē:necesse ē: ut bn̄dicat de me.Si ē falsus:uita mea & mores mei tales sūt:ut eū facile cōuincant.¶Quippe ue.s.orō.¶Bene p̄d.i.bn̄dicat.s.de me.Ille q dicit de me:aut bn̄dicit:aut maledicit.Si bn̄dicit:uere dicit:& ita nō lædit me. Si male dicit:uita mea:& mores mei tales sūt.ut cōuincant:& ꝓbēt eū falsa dicere.¶Sed qm̄.Ostēdi quō nemo me iuste repræhendere potest:nunc ostendam.quomodo uos iniuste lacerant:& ostendam uos recte fecisse. qui mihi consulatum demandastis.¶Maximum negocium.uidelicet gerere bellum contra iugurtham.

atq; ēt:quū apud uos:aut ī senatu uerba faciūt:pleraq; orōne maiores suos extollūt.eorū fortia facta memorādo clariores se se putāt:qđ ꝯtra ē. Nā q̄to uita eorū p̄clarior:tāto horū secordia flagitiosior. Et ꝑfecto ita se res habēt.Maiorꝝ gloria q̄si posteris lumē ē:neq; bōa:neq; mala eorꝝ ī occulto patit̄ Huiusce rei ego iopiā patior Quirites. Verū id: qđ multo p̄clari⁹ ē:meam et facta mihi dicer̄ licet. Nūc uidete q̄ iniq sūt:qđ ex aliēa uirtute sibi arrogāt.id mihi ex mea nō cōcedūt.s.qđ imagines nō hēo:& qa mihi noua nobilitas ē: quā certe pepisse meli⁹ ē:q̄ acceptā corrupisse. Et qdē ego n̄ ignoro si iā rn̄der̄ uelit:abūde illis facūdā:& cōpositā orōnē fore. Sed in maxio uestro bn̄ficio:quū oib⁹ locis me:uosq; maledictis lacerēt:nō placuit reticer̄: ne qs modestiā in cōscientiā duceret. Nā me qdē ex animi sententia nulla oratio lædere pōt:quippe uera necesse ē bn̄ p̄dicet. Falsam uitā moresq; mei supāt. Sed quoniā uestra cōsilia accusant̄: q mihi sūmū honorē:& maximū negociū īposuistis:etiā atq; etiā animis reputate: num eorū pœnitēdū sit

¶Non possum fidei causa. Ideo uos repræhendunt: quia demandastis mihi consulatum: qui sum homo nouus: & ignobilis: qui non possum ostendere imagines: & triũphos: & cõsulatus maiorũ: sed ostẽdã alia: q̃ faciũt dignũ cõsulatũ. Nã oñdã: si opus est: hastã: & uexillũ: & phaleras: & alia dona militaria: & cicatrices ĩ pectore aduerso. ¶Non possum fidei cã: ut faciã fidẽ me esse nobilẽ: & ꝓpterea dignũ cõsulatu. ¶Si res postulet: si opus esset. possem inqt ostẽdere multa dona militaria: qbus ob uirtutẽ ab ĩpatoribus donatus sum. ¶Phaleræ: ornamenta equoꝝ. ¶Aduerso corpore: nõ ĩ tergo: sed in corpore aduerso. ¶Vt illa. s. imagines: & triũphi: & cõsulat⁹. ¶Illis. s. nobilibus. ¶Quæ

IOAN. CHRI.

Nõ possum fidei cã imagines: neq; triũphos: aut cõsulat⁹ maiorũ meorũ ostẽdere. At si res postulát. hastas. uexilũ. phaleras: alia militaria dona. ꝑterea cicatrices in aduerso corpe. Hæ sũt meæ imagines: hæc est nobilitas: nõ hr̃ditate relicta: ut illa illis. Sed q̃ meis laboribus & ꝑiculis q̃siui. Nõ sunt cõposita mea uerba: parũ id facio. ipa se uirtus satis ostẽdit. illis artificio opus ẽ. ut turpia fcã orõne tegãt. neq; lr̃as græcas didici. parũ placebat eas discere. qppe q̃ ad uirtutẽ doctoribus nihil ꝓfuerũt. At illa multo optima reipublicæ doctus sum: hostes ferire. ꝑsidia agitare. nihil metuere, nisi turpẽ famã. hyemẽ. & æstatẽ iuxta pati. humi requiescere. eodẽ tpe inopiã. & laborẽ tolerar̃. Ergo his ego ꝑceptis milites hortabor. neq; arcte colã illos. ut me opulent. neq; gloriã meã labore illorũ faciam. Hoc est utile. hoc ciuile impium. Nam quum tute per molliciẽ. exercitum supplicio cogere hoc ẽ dñm nõ imperatorem esse hęc atq; alia talia nostri maiores faciendo. seseq;. Rẽquepubli. celebrauere. qs nobilitas ipsa freta. ipsa dissimilis moribus.

siui. i. acqsiui. ¶Nõ sũt. Nobiles mihi obiiciũt: ꝙ sermone incultus sum: sed ego id paruifacio. ¶Composita. i. ornata. ¶Ipsa uirtus satis ostendit. uidelicet sine uerbis. ¶Illis artificio. i. arte dicendi. Nobiles: q turpiter uiuũt: discunt eloquẽtiam: ut turpia facta sua oratione tegãt. Et ita id: quod sibi obiiciebãt aduersarii: amare retorquet in eos. ¶Neq; litteras græcas didici. Obiiciunt etiã mihi: ꝙ nõ didici litteras græcas: fateor me non didicisse litteras græcas: sed didici alia: quæ sunt magis utilia reip. uidelicet hostẽ ferire. præsidia agitare: nõ metuere: nisi turpẽ famã: & alia quæ sequunt̃. ¶Ad uirtutẽ nihil doctoribus ꝓfuerunt: uirt⁹ sine litteris acquiritur: & ideo ego litteras græcas non didici: quia ipsæ litteræ non profuerunt doctoribus earum ad uirtutẽ cõparãdam. ¶At illa doctus sum multo optima reipu. i. multo magis utilia reip. ¶Et quæ sunt illa uidelicet hostem ferire &c. ¶Hyemem. & æstatem: frigus & calorẽ. ¶Iuxta: similiter. ¶Humi requiescere: super terram dormir̃. ¶Eodem tpe didici inquit pati simul inopiã: & laborem. Salustius oẽs scriptores uincit copia rerum. Nam singula uerba singulas hñt sententias. Ecce quot: quantasq; uirtutes: ac laudes: quas breuiter ĩ Mario cõmemorauit. hostem ferire: ꝑsidia agitare: nihil metuere: nisi turpẽ famam: hyemẽ & æstatem iuxta pati: humi requiescere. eodẽ tpe inopiam: & laborem tolerare. Multo melius est ista didicisse: q̃ lr̃as græcas. ¶His ergo ꝑceptis milites cohortabor: neq; illos arcte colã. me opulent. ac si diceret. Nõ faciã sicuti faciunt multi impatores: q cum ipsi uersent̃ in delitiis: milites suos laboribus & ꝑiculis exponunt: & ita gloriã sibi cõparant nõ labore suo: sed labore militum suoꝝ. Ego nõ faciã sic: sed hortabor milites: ut me imitent̃: ut faciãt sicuti ego facere cõsueui: uidelicet: ut discãt pati inopiã: & laborẽ: famẽ: & sitim: frigus & calorẽ: humi reqescere: & cætera: quæ militibus cõueniunt. Et ita Marius ostendit: se semꝑ iure esse impatorem. ¶Neq; illos arcte colã. i. non tractabo illos stricte: & dure: & aspere. me aũt delicate. ¶Arcte. i. stricte duriter: & ẽ aduerbium: ũñ & uerbũ artare: est cõstringere. ¶Illos: ut me imitent̃: & faciãt sicuti ego facio. ¶Me opulent. s. colant. i. delicate & molliter: ut nolim adire labores militiæ: & pericula: hic est sensus. Ego faciã id quod militibus impabo: neq; milites dure: & aspere: me aũt molliter: & delicate tractabo. sed ero exemplũ eoꝝ: ut faciãt: queãdmodum ego facio. ¶Hoc est utile. hoc est ciuile ĩperiũ. hoc est (inqt) ꝓpriũ impatoris una cum militib⁹ labores: & ꝑicula subire: & gloriã sibi nõ alieno: sed ꝓprio labore pare: sicuti dixi me esse factuꝝ. ¶Nãq; cũ tute. ordo ẽ. Nãq; pro qa. hoc est esse dñm nõ impatorẽ: cogere exercitũ supplicio: cum tu agas te ꝑ molliciem. Vere dico: qd ꝓpriũ ĩpatoris ẽ: una cũ militib⁹ labores subire: qa aliquẽ uelle in deliciis uiuere: & cogere milites ad labores: hoc ꝑtinet ad dñm: non ad impatorẽ & ducẽ. ¶Cum tu agas te. i. cũ regas te: & tractes te. ¶Cum tute ꝑ molliciẽ agas. i. cum tu labores sentire nõ uelis. ¶Cogere supplicio. i. ad suppliciũ: hoc ẽ ad labores. ¶Hæc atq; alia. Ego facio queãdmodũ faciebant maiores uestri: nobilitas ãt me cõtẽnit eos imitantẽ. ¶Seseq;: & Rempublicã celebrauerẽ: honorauere: & ornauere. ¶Quis nobilitas freta: ipsa dissimilis maioribus: nos illorum maioꝝ æmulos cõtẽnit. Nobilitas freta maioribus suis: sed ab ipsis moribus dissentiens cõtẽnit me illos maiores imitantem. ¶Freta: confisa. Nam quia maiores sui uiri excellentes fuerunt: confidunt se posse uideri dignos honoribus propter ipsos. Quia enim nati sunt ex ipsis: putant se esse similes illoꝝ: cum dissimiles sint. Et ideo honores a uobis petunt: quasi eos ipsis debeatis. Sed uehementer errant: cum credunt se esse similes maiorum suorum: & ob eam rem sibi a uobis honores deberi. non. n. similes sunt maiorum suorum: quia maiores eorum nõ reliquerunt eis uirtutẽ suam: licet reliquerunt imagines. diuitias: & memoriã sui. Et hoc est quod dicit. ¶Dissimilis moribus. Nobilitas nõ imitat̃ mores maioꝝ suoꝝ. & iõ est dissimilis.

IOAN. CHRI. ¶Nos illorũ maiorũ æmulos cõtẽnit.i.cõtẽnit me æmulũ:& imitatorẽ maiorũ illorũ:qa ego facio:sicuti faciebãt maiores.¶Aemulos.i.imitatores.¶Non ex merito:nõ q mereanť honores:sed quasi debitos.Credunt.n.nos debere ipsis honores:quos petunt pp maiores suos:quos putant se eẽ similes cum sint dissimiles.¶Cæterũ hoies supbissimi,pcul errant.i.ualde errant:ualde decipiunť.Et quõ errãt: quia putant se similes maiorũ suorũ:cũ sint dissimiles:qa nõ hñt uirtutẽ maiorũ suorũ.Nã maiores ipsorũ non reliquerunt eis suam uirtutẽ:quis reliquerint diuitias:imagines:& memoriã sui.Et hoc est dicit.¶Maiores eorum oĩa:quæ licebat illis reliquere.i.maiores eorũ reliquerũt illis oĩa:q̃ relinquere poterãt.¶Neq; poterãt.s.relinquere uirtutem.¶Ea sola .s.uirtus.¶Neq; datur dono:nemo enim potest donare uirtutẽ suam alicui:sed unusquisq; pprio labore:& industria uirtutẽ sibi acquirit.¶Sordidũ me:& incultis moribus aiunt: Marius respondet ad oĩa quæ sibi obiiciebãt aduersarii. Nobiles obiiciũt mihi:q sum incultus moribus:qa cõuiuiũ splendide:& eleganter parare nescio.Id qđ sibi uitio dabant aduersarii:in suã laudẽ retorquet.¶Sordidũ me & incultis moribus aiunt:dicũt me habere mores sordidos:& incultos:& incõpositos ¶Quia parum scite:idest nõ eleganter.¶Conuiuium exorno:idest struo:paro.¶Neq; histrionem ullum:neq; pluris precii coquum quam uillicum habeo.Marius ostẽdere uult studium suũ non fuisse in cõuiuiis solẽnibus præparãdis occupatum:& ideo non habuisse coquos: qui sibi conuiuia delicata parent: nec habuisse histriões: qui sibi in conuiuiis:cantibus:& gestibus iocularoriis ad uoluptatem assisterent.¶Neq; histrionem ullum:neq; pluris precii coquũ q̃ uillicum habeo:nõ pluris æstimo histrionem:aut coquũ q̃ uillicum.¶Histrionem.Histriões dicebanť:q in comœdiis psonas introductas gestu & uoce imitabanť:sic dicti: quia hi primum de Histria uenerunt:ut ait Festus Pompeius. Sed histrionẽ hoc loco accipit pro ioculatore.Solent in conuiuiis potentum adhiberi plærumq; ioculatores: qui iocis & cantibus conuiuas delectãt.¶Quin:

Nos illorũ æmulos cõtẽnit: & oẽs honores nõ ex merito:sed quasi debitos a uobis repetunt:cæterũ hoies superbissimi pcul errãt.Maiores oĩa q̃ licebat illis reliquere:diuitias:imaginem:memoriã sui pclarã uirtutẽ non reliquere:neq; poterãt: ea sola neq; datť dono:neq; accipiť.Sordidũ me:& incultis morib9 aiunt:q parũ scite cõuiuiũ exorno:neq; histrionẽ ullũ neq; pluris coquũ q̃ uillicũ hẽo:quę mihi nõ libet cõfiteri Quirites:nã ex parẽte meo & aliis sanctis uiris ita accepi. mũdicias mulierib9 uiris laborem cõuenire:oĩb9 bõis oportere plus gloriæ q̃ diuitiarum:arma nõ supplectilem decori esse.Quin ergo qđ iuuat:qđ est charũ æstimãt id semp faciãt:amẽt:potẽt:ubi adolescẽtiã habuere:ibi senectutẽ agãt:in cõuiuiis dediti uẽtri:& turpissimæ pti corpis:sudorẽ:puluerẽ: & alia talia nobis relinquant:quibus illa epulis iucundiora sunt. Verum nõ ita est:nã ubi se flagitiis dedecorauere turpissimi uiri bonorum præmia ereptum eunt: ita iniustissime luxuria & ignauia pessimæ artes illis:q coluere eas:nihil officiũt: Reipublicę inoxiæ

idest cur non. Vide quam eleganter id:quod sibi obiiciebant:in eorum uituperationem retorquet.Nobiles repræhendunt me:quia nescio splendida parare conuiuia.Fateor.Nõ.n.conuiuiis & mundiciis muliebrib9 dedi operam.sed in laboribus semp:& in armis uersatus sum.Nam sic ego didici a patre meo: labores uiris conuenire:& armis laudem parari.Sed si aduersarios meos conuiuia delectant: cur non semp in conuiuiis uersantur?Concedo placet mihi.Dent operam turpibus amoribus:& conuiuiis:& ebrietatibus:& uentri:& gulæ:& relinquant mihi labores:& sudorem:puluerem q; castrẽsem:qa hæc mihi magis placent q̃ coniuia. Concedo igitur:ut aduersarii mei semper faciant id:quod dixi:sed nolunt:non enim semp in cõuiuiis uersari uolunt:& ebrietatibus:sed quid faciunt?cum diu:diuq; se his flagitiis inquinauerũt:postea præmia fortium:& bonorum uirorum eripere uolunt:uidelicet honores:& ego ferre non possum.¶Quin.Ordo ẽ.Ergo quin.i.cur non semper faciant id:quod iuuat & æstimant charum?¶Iuuat.i.delectat.¶Ament.i.turpibus amoris uacent:ac si diceret cõcedo.¶Potẽt.i.ebrietatib9 uacẽt.¶Quib9.s.nobis.¶Illa.s.sudor:& puluis ¶Verum nõ est ita.Hoc refert ad id:quod dixit.quin ergo id semper faciant?:uerũ nõ est ita.qa semp nolunt uersari in his rebus:uidelicet in cõuiuiis:amoribus:& ebrietatibus.Ac si diceret.Qñ quidem delectantur conuiuiis:& amoribus:ego uellem:ut semp in his rebus uersarentur:sed nolunt.Nam cum diu:diuq; in his rebus uersati sunt:& se turpiter his flagitiis ĩquinauerũt:postea præmia bonorum uirorũ eripe uolũt: & hoc nõ cõuenit.¶Nam ubi.Ordo est.Nam p qa:uiri turpissimi eũt ereptum pmia bonorum.s.uirorũ: ubi p postq̃ illi se dedecorauere flagitiis.¶Dedecorauere.i.inqnauerũt:maculauerunt.¶Præmia bonorũ.s.honores.¶Ita iniustissime.Ordo ẽ.Ita.i.hoc mõ luxuria & ignauia:appositiue artes pessimæ:nihil officũt illis q coluere eas:& sunt cladi maximæ Republicæ innoxiæ.Hoc mõ(inqt)hæc duo uitia:luxuria & ignauia nihil nocẽt illis:q ipsa uitia possident:& nocent innocẽti reipublicæ:q̃ res iniustissima ẽ. Hoc aũt iõ dicit: qa iniustũ ẽ.ut luxuriosi.& ignaui honores hẽant:q sunt pmia bonorũ uirorũ.¶Pessimæ artes.i.pessima uitia. ¶Illis.qui coluere eas.i.amauerũt ea uitia.¶Nihil officiunt.i.nihil nocẽt:quia q̃uis luxuriosi.& ignaui sint tamen honores eis demandanť.¶Innoxiæ.i.innocenti.¶Cladi sunt.i.nocent. quia respublica uastatur. & magna detrimenta patitur.quando ignaui.& luxuriosi in magistratibus positi:eam administrant.

Cladi sunt.i.dāno:& detrimento.Nunc quoniam illis.Ordo est.Nunc ego loquar pauca de Republica: qm̄ rn̄di illis:quātū mores mei poscebāt:non quātū flagitia illorum:sensus patet. Primū oium.i. ante oia. Bonū aīum habetote.Circa bellū:qd̄ gerit in Numidia cū iugurtha: nolite timere:sed bn̄ sperate: qa oīa q̄ usq; ad hoc tp̄s iugurthā defenderūt:remota sūt.Remoti sunt.n.nr̄i īpatores:auari:supbi:& impiti. Auaritiā:supbiā:& impitiā.i.auaros impatores:supbos:& impitos.Nā auaritia nr̄orū impatorum usq; ad hoc tp̄s iugurthā seruauit incolumē:qa iugurtha nr̄os impatores pecūia corrupit:sicut supra uisū ē. Locorum sciēs: nā ad bellū gerēdū multū pdest loca scire. Me Hercule.i.ita me adiuuet Hercules. Auaritia: aut temeritate ducum.Cladē & ifœlicitatē exercitus uitio impatorū ascribit:ut ostendat recte si bi consulatum esse demandatum:qui possit cladem uitio superiorum imperatorum acceptam emendare. Attrita.i.cōsumpta. Quamobrē: Nunc hortatur eos maxime, qui sunt ad militiā idonei:ut una secū reipublicæ subueniāt. Vos .i.iuuenes. Capessite rempublicam.i. Rempublicā capite.& sumite defendendā. Nec quēq̄ metus capiat.i.nec aliqs timeat: qa alii impatores infœlices fuerūt:& supbi.Ego.n.talis nō ero & spo diis iuuātibus:me fœlicē futurū. In agmine:cū exercitus incedit. In p̄lio:cū acies pugnant. Consultor idem:& socius.i.ero dux:& socius pariter uobiscum in periculis. Me: uosq; oibus rebus iuxta geram.i.me:& uos similiter tractabo.Et ex hoc ostendit:se nō esse superbū: sicuti fuerunt alii duces. Et pfecto diis iuuātib⁹ omnia matura sunt.i.tempestiua & uicina: ac si diceret:spero:diis iuuātibus: nos cito uictoriam habituros ex hoste:& prædam & laudem. Aut procul essent:contra id qd̄ dixit:oia matura sūt. idest,pxima & uicina. Ignauia.i.per ignauiam. Neq; quisq; parens.i.nullus pater optauit unq̄ ut filii eēnt eterni:& immortales:sed ut bene & honeste uiuerent:& iō ēt: si ex bello uictoriam: aut prædam reportare non possumus: tamen ppter honestatē reipu.subuenire debemus. Plura dicerem. O Quirites:aut timidi estis: aut strēnui.Si timidi estis:uerba mea nequaquā uobis uirtutem addent.Si estis strenui: abūde dictum est.Et ideo siue timidi estis:siue strenui:plura me dicere non oportet.

IOAN. CHRI.

cladi sūt.Nūc quoniā illis:q̄tū mei mores:n̄ q̄tū illorū flagitia poscebāt:rn̄di:pauca.n.de Rep.loqr. Primū oium de Numidia bonum aīum habetote Quirites. Nā q̄ usq; ad hoc tp̄s Iugurthā tutata sūt:oia remouistis:auaritiā:ipitiā:atq; supbiā. Dei de exercit⁹ ibi est locorū sciēs:sed me Hercule magis strēnu⁹ q̄ fœlix.nā magna ps ei⁹ auaritia: aut temeritate ducū attrita ē.Quāobrē uos:qb⁹ iest militaris ętas:adnitimini mecū & capessite Rēp.neq; quēq̄ ex calamitate aliorum:aut īpatorum supbia mœt⁹ cœpit.Egomet i agmie:atq; i p̄lio ɔsultor:idē & soci⁹ pīculi uobiscū adero:me:uosq; oib⁹ i reb⁹ iuxta agā.Et pfecto:diis iuuātib⁹:oia matura sūt:uictoria:pdā:laus.Quæ si dubia.aut pcul eēnt: tn̄ oēs bonos Reip.subuēire deceret. Eteni ignauia nēo imortalis fact⁹ ē.Neq; qsq; parēs liberis:uti ęterni forēt:optauit:magis q̄ uti bōi:hōestiq; uitā exigerēt.Plura dicerē Quirites:si timidis uirtutē uerba adderent.Nam strēnuis abunde dictum puto.

Hviuscemōi orone habita. Mari⁹ postq̄ plębis aīos erectos uidet: ppere cōmeatu:stipēdio:armis:atq; aliis utilib⁹ naues onerat.Cum his.A.Manliū legatū festināter pficisci iubet:ipe interea milites scribere nō more ma

Hviuscemōi orone hita.Cū inqt hac orone aīos plæbis erexisset:statim naues onerauit stipēdio: cōmeatu:& armis:& cū his Māliū legatū in Aphricā misit. Proficisci iubet.s.i Aphricā: in qua est Numidia. Ipse interea.Ordo ēst.Ipse interea scribere,pscribebat milites nō more maiorum: neq; ex classibus:sed.s.scribebat plærosq; capite censos. Non more maiorum.i.nō secūdum ritū:& cōsuetudinē maiorum.Nā maiores pscribere cōsueuerāt milites ex classib⁹.Marius aūt scripsit ēt ex his: qui nō erāt in classib⁹. Na multos capite cēsos scripsit Serui⁹ Tullus:qui sextus a Romulo Romæ regnauit:primus cēsum instituit:ex quo belli:pacisq; munia:& onera:nō uiritim:ut ante:sed p hītu pecūiarum fierēt Tū populū uniuersum in classes:cēturiasq; ex cēsu descripsit:atq; diuisit.Ex his:q centū miliū æris:aut maiorē cēsum hr̄ent:octoginta cōfecit cēturias:q̄dragenas seniorum:ac iuniorū.Prima classis oēs appellati seniores ad urbis custodiā:ut p̄sto eēnt:iuniores:ut foris bella gererēt. Scd̄a classis ītra cēsum: usq; ad qnq; & septuaginta miliū cēsuū instituta ē.Ex his seniorib⁹:iunioribusq; uiginti cōscriptæ cēturiæ.Tertia classis i qnquagita miliū cēsuū eē uoluit.Totidē cēturiæ.Quarta classis qnq; & uigiti miliū.Totidē cēturiæ fcē.Quinta classis aucta.Nā cēturiæ trigita factæ sūr.Hæc classis.xi.milib⁹ cēsebat.Hæ classes:sicuti nūero:ita armis distinctæ erāt.Nā pria classis arma hēbat:galeā:clypeū:ocreas:loricā:oia ex ære:q̄ corpis tegmēta essent.Tela i hostē hastā:& gladiū.Scd̄a classis scutū,p clypeo:& p̄ter loricā oia eadē hēbat. Tertia classis eadē hēbat:pter ocreas.Quarta classis arma mutata:nihil p̄ter hastā:& uerutū datū.Quītā classis fūdas:lapidesq; missiles gerebat.In hac accēsi:cornicinesq;:tibicinesq; i tres cēturias distributi.Minor cēs⁹ reliquā multitudinē hūit Inde una cēturia fcā imunis militia:ita pedestri exercitu ornato:distributoq;.Eqtū ex primorib⁹ citatis duodecim scripsit cēturias.Qn̄ igit bellū gerere oportebat:ex his quiq; classib⁹ milites cōscribebant.Serui capite cēsi:& q ex classes erāt ad militiā nō recipiebant:utpote pp inopiā suspecti.Capite cēsi dicebant:ut tradit Aulus Gellius:q aut nullo:aut p quā puo ære cēsebant:hi,p capite tributa pēdebāt:a censiōe capitis noiati.

IOAN. CHRI. ¶Id factũ.s.eẽ. Alii dicebãt:Mariũ scripsisse milites capite cẽsos:qa ex classib⁹ bonos milites nõ inueniebat: alii uero dicebãt:Mariũ fecisse hoc p ambitionẽ:ut eos honore afficeret:a qbus ipse honoratus erat:& fact⁹ cõsul.¶Quod ab eo genere.s.hoium egẽtiũ:& infimorũ.¶Celebratus.i.honoratus.¶Adiutus.s.ad cõsulatum cõparãdũ.¶Hoi.s.Mario:uel cuicũq3.¶Opportunissimus.i.cõmodissimus.¶Cui.s.egẽtissimo: pauperes maxime cõmodi sũt illis:q qrũt potẽtiã:qa nihil timẽt:cũ nihil hẽant:qđ pdere possint: & iõ oĩa aggrediunt:oĩaq3 eis honesta:& recta uident:mõ pciũ eis det.¶Vticã aduehit:q est ciuitas Aphricæ mari uicina.¶Quã erat decretũ a senatu.Plures milites scripsit Marius:& secũ duxit:q decreuerat senat⁹ ¶A Publio Ru.le.s.Metelli.P.Rutilius exercitũ Mario tradidit.¶Nam Me.Quare.P.Rutili⁹:& nõ Metellus exercitũ Mario tradidit:qa Metell⁹ discesserat:ne Mariũ cõsulẽ uideret.Nã si Metellus ferre nõ potuit:qñ audiuit Mariũ cõsulẽ esse factũ:multo min⁹ tulisset:si eũ uidisset.¶Sed cõsul.Dicit qđ fecerit Marius:postq accepto exercitu:& expletis legiõib⁹ in Numidiam uenit. Statim inqt exercitũ duxit in agrũ fertilẽ:& pda plenũ.et qcqd cæpit militibus donauit.¶Cohortibus auxiliariis.Cohortes auxiliariæ dicũt cohortes:q ab alienigenis populis in auxiliũ mittunt. ¶Noui milites:quos nup cõscripserat:& q nũq bella tractauerãt.¶Videre:uidebãt eos: q fugiebant.uel capi:uel occidi:& ex hoc discebãt nõ eẽ fugiendũ.¶Noui: ueteresq3 coaluere.i. simul in disciplina militari creuerũt:&,pfecerũt.Nam noui exẽplo ueterũ,pfecerũt.¶At reges.s. iugurtha & Bocchus:q societatem inierãt.¶Diuersi:uidelicet alius in aliũ locũ.¶Ita iugurthæ placuerat: consiliũ iugurthæ fuit:ut diuiderent: & duos exercitus facerẽt.Nam sperabat Romanos effuse: & sine ordine licẽter uagaturos eẽ:si intelligerẽt ipsos reges diuisos in diuersas ptes fugisse: atq3 ita opportune credebat:eos inuadi posse. ¶Remoto metu:uidelicet:cũ intelligerẽt reges diuisos in diuersas ptes cessisse. ¶Laxius.i. solutius Metellus.Dicit:qñ Metellus interea Romã rediit:& cõtra spem suã ab oĩbus lætis aĩs except⁹ est.Nam oĩbus charus fuit: qa reuera optim⁹ imperator fuerat.& bellũ sapiẽter:& fœliciter gesserat.¶Decesserat.i.recesserat.¶Iuxta.i. similiter. ¶Sed Marius. Dicit qtã diligẽtiã Marius hũit. ¶Aut cõtra.i.qđ mali.¶Nihil apud se remissũ pati.l.nõ patiebat aliqd eẽ remissum apud se: sp intẽtus erat ad oĩa:& patus.¶Remissũ:& intentũ sunt cõtraria:intẽtũ significat paratũ:remissum impatũ:neglectum.¶Apud illos tutũ.s. reges:nihil apud reges tutum patiebat:qa eos psequebatur.¶Ex sociis nostris:uidelicet ex urbib⁹ & ex agris populoꝝ Numidiæ: q se Po. Ro.dederant.Iugurtha:sicuti supra dictũ est: se ad Getulos cõtulerat:& eos sibi socios fecerat: igit iugurtha cũ getulis socios po.Ro.iuadebat: & ex agris eoꝝ pdas agebat.¶Quæ postq.Ordo est. Marius statuit circumuenir singulas urbes: & loca:q erant sibi aduersa:tatus:iugurtham:ita:aut nudatum.s.iri præsidiis:si pateret ea:aut eum certatuꝝ plio postq cognouit quæ.i.illa modo:idest tãtũmodo gloriosa:neq3 cognouit copiam patrandi belli:Marius intelligebat quidem esse gloriosum:quia sæpe aggrediebatur iugurtham.& eum prælio superabat:sed tamen uidebat hanc nõ esse uiam:& rõnem conficiendi:& finiendi belli.ergo aliud consilium cœpit: statuit enim singulas urbes circũuenire:& obsidere:quæ uiris:& loco maxime opportunæ erant hostibus.& sibi incõmodæ existimans futurũ eẽ.ut aut iugurtha præsidia amitteret.i.ciuitates.& amissis ciuitatibus bellum postea sustinere non posset.aut prælio totis uiribus decertaret.dum urbibus obsessis a Mario.auxiliũ ferre cupit.

iorũ:neq3 ex classib⁹:sed:uti cuiusq3 libido erat:capite cẽsos plerosq3.Id factũ:alii iopia bonoꝝ:alii p ãbitionẽ cõsulis memorabãt.qđ ab eo gñe celebratus:adiutusq3 erat:& hmõi potẽtiã qrẽti:egentissimus qsq3 opportunissim⁹:cui neq3 sua chara(qppe:q nulla sũt)& oĩa:cũ pcio hõesta uident.Igit cũ aliqto maiore nũero:q decretũ erat:i Aphricã pfect⁹: paucis dieb⁹ Vticã aduehit. Exercit⁹ ei tradit a.P.Rutilio legato:nã Metell⁹ cõspectum Marii fugerat:ne uideret ea:q audita:aĩus tollerar nequerat.Sed cõsul:expletis legiõib⁹:cohortibusq3 auxiliariis:i agrũ fertilẽ:& pda onustũ pficiscit oĩa ibi capta militib⁹ donat.Deide castella: & oppida parũ mũita natura:& uiris:aggredit. Prælia multa:cæterũ:alia leuia:aliis locis facere: iteri noui milites sine metu pugnæ adesse:uidere fugiẽtes capi:aut occidi:fortissimũ queq3 tutissimũ:armis libtate:pria:parẽtesq3:& alia oĩa tegi:gloriã:atq3 diuitias qri:sic breui spacio noui ueteresq3 coaluer:uirtus oĩum eqlis fcã.At reges:ubi de aduentu Marii cognouere:diuersi in locos difficiles adeũt. Ita Iugurthæ placuerat sperãti:mox effusos hostis inuadi posse Romãos:sicuti plærosq3: remoto metu:laxi⁹ licẽtiusq3 futuros.Metell⁹ interea Romã pfect⁹ otra spẽ suam lętissimis aĩs excipit.Plębi pribusq3 postq iuidia decesserat:iuxta char⁹.Sed Mari⁹ impigre.prudẽterq3 suoꝝ: & hostiũ res piter attẽdere:cognoscere qđ uti i p bõi:aut cõtra eẽt:explorare:itinere:regũ cõsilia:& isidias anteuenire. Nihil apud se remissum:neq3 apud illos tutũ pati. Itaq3: & Getulos:& Iugurtham prædas agẽtes ex sociis nostris:sæpe aggressus itinere fuderat:ipsumq3 regem haud pcul ab oppido Cyrtha armis exuerat

Quæ postq̃ gloriosa modo cognouit.i.postq̃ Marius cognouit ea:quæ faciebat:esse tantũmõ gloriosa: & nõ esse talia:ut pp hæc bellũ cõficeret:qa licet Marius in itinere Iugurthã sæpe ꝑlio superaret:tñ ei leue detrimentũ inferebat:qa tota acie nõ dimicabat. Ratus iugurthã:aut ꝑsidiis nudatũ.s.iri:hoc est existimans fore:ut iugurtha ꝑsidiis spoliaret:uidelicet:amissis ciuitatib⁹:& ita bellũ sustinere nõ posse. Aut ꝑlio certaturũ:uidelicet:dum ꝑsidiũ ciuitatibus obsessis afferret. Nã Bocchus. Dixit de iugurtha:qa Bocchus ipe pacẽ petebat:& sæpe nũcios miserat ad Mariũ:q suo noĩe peterẽt aĩcitiã Po.Ro. Neqd ab se hostile:& miserat nuncios:ut Marius a se nihil hostile timeret. Id simulauerit ne. Ordo est. Parũ exploratum:ne.i.an Bocchus simulauerit id:quo prout grauior ĩprouisus accederet: an.s.fecerit id mobilitate ingenii:solitus mutare pacem:aut bellũ. Nõ est satis certũ utrũ Bocchus simulauerit: an non:si simulauit:hoc fecit.ut ex ĩprouiso graui⁹ Mariũ inuaderet:si aũt nõ simulauit: sed in ueritate aĩcitiã Po.Ro.uolebat: hoc faciebat ꝑpter mobilitatem ĩgenii:utpote:qui pauloante se cũ Iugurtha coniunxerat: nũc se cũ Romãis hostibus coniungere uolebat. Sed consul: ita quidem Bocchus nũcios miserat:qui peterent amicitiam Po.Ro. sed Marius: uti statuerat: castella:& ciuitates adibat:& ea alienabat ab hostib⁹: partim ui:partim metu:ꝑtim ꝑmia ostentando. Sed primo mediocria gerebat. Primo qdem Marius eas urbes capere cœpit: quæ mediocres erant:existimans Iugurtham laturũ esse auxiliũ ipsis urbibus: & ita in manus suas uenturũ. Sed postq̃ uidit Iugurthã appropinquare nolle: statuit maiora aggredi. Itaq; Capsam urbem ingẽtem:atq; munitam oppugnare decreuit:cui⁹ cõditor Hercules Libys memorabat. Hercules Libys dicebat condidisse hanc urbẽ. Plures Hercules fuerunt:sed qui tot mõstra superasse dicit: Hercules filius Iouis & Alcmenæ fuit secundũ fabulas. Non ergo hic Hercules Iouis filius: sed Hercules Libys Capsam condidit. Cui⁹.s.Capsæ. Nam ꝑter oppido propinqua.s.loca. Declarat quõo asperitate locoꝝ munitũ erat oppidum illud. Præter loca:quæ erant uicina urbi: cætera oĩa inculta:aspera:& deserta erant:sine aqua:plena serpentibus uenenosis:ita: ut uix aliqs urbẽ adire posset. Quoꝝ uis erat acrior inopia cibi: sicuti uis omniũ feraꝝ: uis hoꝝ serpentũ nõ minus erat infesta q̃ uis feraꝝ:ꝑpter inopiam cibi. Ad hoc.i.ꝑterea. Dixit q̃ serpentes: q̃ibi erãt: ualde nocebant ꝑpter inopiã cibi: sed & multo magis ꝑpter inopiam potus: qa naturaliter oẽs serpẽtes infesti:& nociui sunt:si sitim patiantur. In his aũt locis penuria erat aquæ:ergo ibi serpẽtes pp sitim magis accẽdebant. Eius potiũdi: idest eius oppidi capiendi. Marius hoc oppidũ capere maxime cupiebat: tũ propter usum belli: quia & sibi maxime erat incõmodũ ad bellũ gerendũ: & hostibus maxime opportunum: tum quia res asperæ uidebantur:ut si hãc urbem caperet:tãto maior gloria ei esset:q̃to maior difficultas extitisset. Et metellus: ac si diceret: ẽt hac de causa cupiebat hãc urbẽ capere:ne Metello uideretur inferior: qui urbẽ Thalã ingẽti gloria cæperat. Et oppidum Thalam:haud dissimiliter situm:atq; munitũ. Nam sicuti supra uisum est, Thala urbs inter ingentes solitudines posita est:sicuti etiã Capsa: de qua nunc agitur. Situm:idest positum. Nisi q̃ apud Thalã. Dicit situm Capsæ & Thalæ similẽ esse:nisi q̃ Thala magis abundat aqua. Nã apud Thalam plures fontes sunt. Sed Capsa intra mœnia unum flumen tãtũ habet: deinceps pluuia utũtur Capsenses. Capsenses. Ordo est. Capsenses utebãtur:modo:idest tantũmodo una iugi aqua: atq; ea inter oppidum:cæteri:idest deinceps:utebantur pluuia. Iugi: idest continua. Cæteri: significat deinceps: & est aduerbium. Virgilius. Cætera parce puer bello.

JOAN. CHRI.

Quæ postq̃ gloriosa mõ facta sũt: belli nec copiã patrãdi cognouit: statuit urbis: q̃ uiris:aut loco ꝑ hostib⁹:& aduersũ se opportunissimę erãt:singulas circũuenire:ita ratus: aut Iugurthã ꝑsidiis nudatũ:si ea pateret:aut ꝑlio certaturũ. Nã Bocch⁹ nũcios ad eũ sæpe miserat:uelle Po.Ro.aĩcitiam: ne qd a se hostile timeret. Id simulauerit ne: quo improuisus grauior accederet:an mobilitate ingenii pacẽ:atq; bellũ mutare solitus:parũ exploratũ est. Sed consul:uti constituerat:oppida:castellaq; munita adire:ꝑtim ui:alia metu: aut ꝑmia ostẽtãdo auertere ab hostib⁹. Ac prĩo mediocria gerebat: existimãs Iugurthã:ob suos tutãdos: ĩ man⁹ uenturũ. Sed ubi illũ ꝑcul ab eẽ: & aliis negociis intentum accæpit:maiora & magis asꝑa aggredi tẽps uisum ẽ. Erat iter ĩgẽtes solitudines oppidũ magnũ: atq; ualẽs noĩe Capsa:cui⁹ conditor Hercules Libys memorabat:cui⁹ qdẽ ciues apd Iugurtham immunes:leui ĩperio:& ob ea fidelissimi hẽbant: muniti aduersũ hostes: nõ mœnib⁹ mõ & armis: atq; uiris:uerũ ẽt mlto magis asꝑitate locorũ. Nã præter oppido loca ꝑpinq̃:alia oĩa:alia uasta:inculta:egẽtia aq̃:ĩfesta serpẽtib⁹:quorũ uis: sicuti omniũ ferarũ:inopia cibi acrior. Ad hoc natura serpẽtiũ pnitiosa:siti magis q̃ aliq̃ re accẽdit. Ei⁹ potiũdi Mariũ maxĩa cupido inuaserat.tũ pp usũ belli. tũ qa res asꝑa uidebat.& Metellus oppidũ Thalam magna ui & gloria cæperat. haud dissimiliter sitũ.munitumq;. nisi q̃ apud Thalã non longe a mœnib⁹ aliquot fõtes erãt. Capsenses una mõ atq; ea intra oppidũ iugi aq̃. cæteri pluuia utebant.

IOAN. CHRI.

¶ Id ibiq̃. Ordo est. Tolleraẽ eo facili⁹: & ibi: & ĩ oĩ Aphrica: q̃ ꝓcul a mari agebat ĩcultius: qa Nũidæ plæriq; uescebanẽ lacte: & carne ferina: & neq; q̃rebãt salẽ: neq; alia irritamẽta gulæ. Nõ ẽ inq̃t mirũ: si Capsenses una aq̃ tãtũmõ utebanẽ: qa Nũidæ: q hĩtant ĩ Capsa: & in reliq̃ Aphrica ꝓcul a mari: iõ facile penuriam aq̃ tolerãt: qa nõ comedũt salẽ: sed ut plurimũ lacte uescũtur: & carne feria: & iõ nõ magnope aquã desiderant. ¶ Id tolerat: uidelicet: penuria aq̃: nã referẽ ad id: qđ dixit Capsenses una aqua tãtũmõ uti: ex quo significat: eos sine dubio aq̃ penuriã pati. ¶ Cib⁹ illis: aduersus famem & sitim: cibo utunẽ Numidæ: q̃ possit famẽ: & sitim expellere: nõ q possit ad libidinem & luxuriã ꝓuocare. ¶ Igiẽ: q̃nq̃dẽ ita cupiebat capere Capsam. ¶ Igitur cõsul. Ordo ẽ. Igiẽ consul tñ satis ꝓuidẽter exornat. s. exercitũ ꝓ copia rei: exploratis oib⁹: dico facit hoc: fretus diis (credo) idest ut credo. Nã ꝑ qa nõ poterat satis ꝓuidere cõsilio cõtra tantas difficultates: qppe ꝑ qa etiã tenebaẽ inopia frumẽti: qa Numidæ studẽt magis pabulo pecoris: q̃ aruo: & qa cõtulerant: qđcũq; natũ fuerat in loca mũita. ¶ Iussu regis aũt. i. & qa ager erat aridus: & uacuus frugũ ea tẽpestate: nã pro qa erat extremũ æstatis. Cũ Marius oĩno ad oppugnandã Capsam: ꝑ ingentes solitudines: & loca deserta: atq; aspa exercitum ducere statuisset: satis cõgruũ fecit apparatũ: licet his diffultatibus circũuẽtus p̃mereẽ. Nã inopia frumẽti laborabat: & ager erat aridus: & frugibus uacuus: qa iã extremũ æstatis erat. ¶ Nã cõtra. Declarat: q̃re dixit: diis fret⁹: qa Mari⁹ cõsilio hũano cõtra tãtas difficultates ꝓuideẽ nõ potuisset: sed sperãs auxiliũ diuinũ sibi ñ defuturũ: aggressus est facere id: qđ fecit. ¶ Tenebaẽ. i. premebaẽ. ¶ Quia Nũidæ. Dicit cãm inopiæ frumẽti: qa ipsi Numidæ nõ tã seminãdis aruis studẽt: quã pabulo pecoris colligẽdo: magis occupãtur ad pabula colligenda ꝓ uno pecore: q̃ ad arua seminãda. ¶ Tamẽ pro rei copia. i. ẜm facultatẽ: quã hẽbat. ¶ Pecus oẽ: qđ superioribus diebus prædæ fuerat eq̃tibus auxiliariis agẽdũ distribuit. Oportebat secũ ducere p̃dã oẽm: quã cæperant supiorib⁹ dieb⁹. Et iõ eq̃tibus auxiliariis hãc ꝓuinciã: & hoc negociũ dedit: ut pecus captũ agerẽt. ¶ Au ũ mãliũ. Auliũ legatũ secum non duxit Marius: sed eũ reliq̃t ad custodiã stipendii: & cõmeatuũ. ¶ Cũ cohortib⁹ expeditis: ut supra diximus. Cohortes expeditæ dñr: q̃ grauib⁹ armis nõ sunt ĩpeditæ: uidelicet q̃ galeam: aut clipeũ: aut ocreas nõ gerũt: sed tela tantũmõ gerũt: sicuti erant milites: q scribebantur ex q̃rta classe: qui hastã: & uerutũ tãtummõ gerebãt. Dicitq; Marius consiliũ suũ etiã legato uoluit esse occultũ. ¶ Eodẽ. i. ad eundẽ locũ. s. ad oppidum Laris. ¶ Pecus. s. agendum. Marius laborem eq̃lem omnibus esse uolebat. Et ideo uoluit: ut nõ solum equites auxiliarii pecus pellerẽt: sed nũc laborem inter omnes æqualiter distribuit: ut & pedites: & equites pecus agerent inter eundum. ¶ Per centurias. Centuriæ sunt peditum. Turmæ uero equitum. ¶ Vtres: uti fierent curabat: ad portandam: scilicet aquam per loca deserta. ¶ Parare: pro parabat. ¶ Vsui forent: uidelicet: ut irẽt Capsam. ¶ Maxima uis: ideo maxima multitudo: maximus numerus. ¶ Castris leui munimento positis. Leuiter castra muniuit: quia sequẽti nocte discessurus erat. ¶ Aqua mõ. i. tãtũmõ: quia Marius nolebat: ut milites secũ aliquid ferrent: nisi arma necessaria: & aquã: ut per loca deserta ire possent: & nõ conficerentur siti. ¶ Onerare. s. iubet. ¶ Operitur. i. expectat.

Id ibiq;: & in oĩ Aphrica: q̃ ꝓcul a mari ĩculti⁹ agebat: eo facili⁹ toleratur: qa Numidæ plæriq; lacte & ferina carne uescebanẽ: & neq; salẽ: neq; alia irritamẽta gulæ q̃rebãt. Cib⁹: potusq; illis aduersus famẽ: atq; sitĩ: nõ libidini: neq; luxuriæ erat. Igitur cõsul: oib⁹ exploratis: credo diis fret⁹. Nã cõtra tãtas difficultates cõsilio satis ꝓuidẽ nõ poterat (qppe ẽt frumẽti ĩopia tenebaẽ: q̃ Nũidæ pabulo pecoris magis q̃ aruo studẽt. Et qđcũq; semẽ natũ fuerat: iussu regis ĩ loca mũita cõtulerãt. Ager ãt aridus: & frugũ uacu⁹ ea tẽpestate: nã æstatis extremũ erat) tñ ꝓ rei copia: satis ꝓuidẽter exornat. Pecus oẽ: qđ supiorib⁹ dieb⁹ p̃dæ fuerat: eq̃tib⁹ auxiliariis ad agẽdũ attribuit. Auliũ Manliũ legatũ cũ cohortib⁹ expeditis ad oppidũ Larim (ubi stipẽdiũ: & cõmeatũ locauerat) ire iubet: dicitq;: se p̃dabũdũ post paucos dies eo uēturũ. Sic incœpto suo occultato: ꝑgit ad flumẽ Tanã: cæterũ ĩ itinere quottidie q̃draginta duo pec⁹ exercitui ꝑcẽturias: itẽ ꝑ turmas æq̃liter distribuerat: & ex coriis: utres uti fierẽt: q solertissime curabat: sil' uero: & inopiã frumẽti lenire: & ignaris oib⁹ parare: q̃ mox usui forẽt. Deniq; sexto die: cũ ad flumẽ uẽtũ ẽ: maxia uis utriũ effecta est. Ibi castris: leui munimẽto positis: milites cibũ cape: atq; uti simul cũ occasu solis egrederẽtur: paratos eẽ iubet: oibus abiectis: sarcinis: aq̃ mõ: seq;: & iumenta onerare. Deinde postq̃ uisũ ẽ tps: castris egrediẽ: nocteq; totã itinere fcõ cõsedit. Idẽ ꝓxia facit. Deĩde tertia multo añ lucis aduẽtũ ꝑuẽit ĩ locũ tumultuosũ: lõge a Capsa nõ ãplius duũ miliũ iteruallo: ibiq; q̃ occultissime põt: cũ oib⁹ copiis diẽ opiẽ. Sed ubi dies cœpit: & Nũidæ nihil hostile metuẽtes: multi oppido egressi: repẽte oẽm eq̃tatum: & cum his uelocissimos pedites cursu tendere ad Capsam: & portas obsidere iubet. Deinde ipse intentus propere

IOAN. CHRI.

¶Sequi.i.sequebatur.¶Sinere:pro sinebat.Marius uolebat: ut milites intenti eẽnt ad capiendã urbem:nõ ad pdandũ.¶Quæ postq̃.Ordo est Res trepidæ:met⁹ ingẽs:malũ iprouisũ:ad hoc.i. pterea ps ciuiũ extra mœnia in ptãte hostiũ: hæc.s.oĩa cogere:uti,oppidani facerẽt deditionẽ:postq̃ oppidãi cognouere:q̃.i.illa. Sensus patet.¶Pars ciuiũ extra mœnia:illi q erãt itra urbẽ:& hẽbant suos extra mœnia captos a Romãis: suadebãt deditionẽ:ut ipsi suos incolumes reciperẽt.¶Cæterũ oppidũ incensum.s.est a Mario.Sed q̃ret aliquis:qũo Marius hãc urbẽ tã magnã:atq; potentẽ cõtra fidẽ incendit.Nã si se dediderãt: certe in conditionibus obtinuerant:ut seruarent incolumes: q̃re ergo:& urbẽ incẽdit:& ciues occidit.

seq:neq; milites pdari sinere. Quæ postq̃ oppidani cognouere:res trepidæ:met⁹ igẽs:malũ iprouisũ.Ad hoc ps ciuiũ:extra mœnia: i hostiũ ptãte coegere:uti deditionẽ facerẽt.Cæterũ oppidũ incẽsũ: Numidæ puberes iterfecti:alii oẽs uenũdati: pda militib⁹ diuisa.Id facin⁹ cõtra ius belli:nõ auaritia: neq; scelere consulis ẽ admissũ. Sed qa locus Iugurthæ opportun⁹:nobis aditu difficilis:gen⁹ hominũ mobile:ifidũ añ:neq; bñficio:neq; metu coercitũ.Postq̃ tãtã rẽ pegit Marius sine ullo suorũ incõmõ:magn⁹ & clar⁹ antea:maior:clariorq; hrĩ cœpit.Oĩa nõ bñ cõsulta:re; ẽt casu data i uirtutẽ trahebãtur.Milites modesto ĩpio hiti:sil' & locupletes ad cœlũ ferre Mariũ. Nũidæ magis q̃ ullum mortalẽ timere.Postremo oẽs socii: atq; hostes credere:illi:aut mentẽ diuinã eẽ:aut deo; nutu:& uolũtate cũcta portẽdi. Sed cõsul:ubi ea res bñ euenit:ad alia oppida pgit:pauca:repugnãtib⁹ Numidis capit:plura:pp Capsentiũ miserias igni corrũpit:luctu:atq; cæde oĩa cõplent.Déiq; multis locis potit⁹:ac plærisq;:exercitu icrueto: aliã rẽ aggredit:nõ eadẽ aspitate:q̃ Capsensiũ. Cæterũ: haud secus difficilẽ.Nãq; haud lõge a flumie Mulucha:qd Iugurthæ Bocchiq; regnũ disiũgebat: erat inter cæterã planiciẽ mõs saxeus:mediocri castello satis patens:in imẽsum edit⁹:uno pangusto aditu relicto.Nam per omnia natura:uelut opere

Salu. dicit Mariũ hoc fecisse nõ ppter auaritiã: aut pp crudelitatẽ:sed,ppter necessitatẽ belli:qa ciuitas illa nimis:& sibi incõmoda: & hostibus commoda erat ad bellũ gerẽdũ:& quia Numidæ mobiles a natura sunt:& infidi non seruantes id qd' pmittunt.¶Puberes.Puber dr: qui iam gignere põt: is incipit esse ab annis quattuordecim: fœmina uiripotens ad duodecimũ.¶Alii oẽs:q erant infra eã ætatẽ.¶Id facinus admissum.s.est.i.cõmissum:perpetratũ.¶Contra ius belli:ius belli est: ut:qui se dedunt seruent incolumes: secundum fidem datã.Nemo eni se dederet:nisi salus:& incolumitas pmitteret ei:¶Non auaritia: qa cuperet pda se & exercitũ locupletare:nõ fecit ppter hoc.¶Neq; scelere.s. crudelitate ppter puberes oẽs interfectos.¶Locus.s.Capsa.¶Aditu difficilis:qa Romani difficile ad eũ locũ ibãt.¶Coercitum:refrenatũ.¶Omnia nõ bene cõsulta i uirtute trahebant.Vide quantã auctoritatẽ Marius apud oẽs habebat.Si hostes nõ bñ consulebant: & non bñ puidebãt:atq; ob eã cãm uincerent a Mario:oẽs dicebãt hoc euenisse pp uirtutẽ Marii:non qa hostes male puidissent.Et ita: cũ hostes uincerentur pp sua mala cõsilia: dicebantur esse uicti ppter uirtutem Marii.¶Milites: Dicit Marium oĩbus gratũ fuisse.¶Modesto imperio habiti:qa Marius erga milites human⁹ erat:non insolens:aut crudelis.¶Habiti:recti.¶Ad cœlũ ferre.i.ad cœlũ Mariũ laudib⁹ extollebãt.¶Numidæ:ac si diceret.Romani Mariũ Imperatorẽ suũ amabãt:hostes ãt eũ plusq̃ hoiem timebãt: ac si diceret:hostes Marium tãq̃ deũ timebant.¶Portẽdi.i.denũciari:mõstrari:credebãt (inqt) Mariũ:aut esse deũ:aut ipm regi & gubernari cõsilio diuino:ut qdquid faceret: diis auctorib⁹ faceret.¶Pauca repugnãtibus Numidis capit: & pauca oppida capit:in quib⁹ ipsi Numidæ repugnarent:& resisterent.¶Et.uide qd dicat.Mari⁹: extincta prorsus:& deleta Capsa:pergit ad oppugnandas:& capiendas alias urbes: in quib⁹ pauce urbes fuerunt:quæ Mario repugnare:& resistere auderẽt:sed plures urbes dediderunt se Mario repugnare non audẽtes:ne paterentur miserias:quas Capsenses ppessi fuerant:q̃s urbes tñ Marius igni corrũpebat.¶Plura: pp Capsensium miseriã igni corrũpit.Ac si diceret:Marius plures ciuitates capit:& eas incendit:pp hanc opportunitatem:quia oppidani nõ audebant repugnare:sed tradebãt se Mario:timentes ne si repugnarẽt:paterẽtur miserias:quas Capsenses perpessi fuerãt.¶Multis locis potit⁹.i.cũ multa loca cæpisset.¶Ac plærisq;.s. locis potitus.¶Exercitu incruento:ex multis urbibus:q̃s cæpit:maiorẽ partẽ ea; cæpit sine detrimento:& sine cruore exercitus sui:quia urbes sine mora:& sine oppugnatione tradebãt se Mario: & ideo pauci de exercitu Marii occisi sũt.¶Qua Capsensiũ.s.rem aggressus fuerat.¶Mons saxeus mediocri castello satis patens.i.latus:& latitudo mõtis erat satis magna:sed altitudo erat imensa.¶Editus.i.altus.¶Vno.i.solo. Nã ipse dicit:qua de cã p unam uiã tantũmodo iri poterat ad castellũ:qa naturaliter mons ab omni parte erat præceps:quasi de industria opere humano esset excisus:ut scandi non posset.Locus dicitur præceps: quem quis scandere non potest:quin pcipitetur:sicuti turris.Ergo præceps dicitur homo:qui ruit cadens:& pceps dicitus locus:de quo ruitur.sicuti & lubricus dicitur homo:qui labitur:& lubricus dicitur locus: de quo qs labitur:ut glacies.¶Vel uti opere:idest tanq̃ opere humano.

¶ Atq; conſulto:ideſt de induſtria. ¶ Præceps:ſcilicet erat mons ille. ¶ Sed ea res forte q̄ cõſilio melius ge-
ſta: q̄a hunc locum Marius cæpit non induſtria ſua: ſed caſu & fortuito: ſicuti infra declaratur. ¶ Forte.i.ca
ſu. & eſt caſus ablatiui. ¶ Nam uirorum. Dicit: quare caſtellum conſilio capi non poterat uiribus: quia & na
tura loci: & opere: & uiris: & armis: & cõmeatu munitiſſimum erat. ¶ Iter caſtellanorũ: ideſt uia: qua homi-
nes: q habitabant in caſtello ibant in ipſum caſtellum. ¶ Vineæ utrinq; præciſæ cum ingenti periculo fru-
ſtra agebantur: quia adeo erat anguſta: ut uineas non caperet: itaq; neceſſe erat: ut uineæ ab utraq; parte p̄ci-
derentur: ut ad caſtellum agi: & appelli poſſent.
Nam cum una tantummodo uia eſſet: & ea ad-
modum anguſta & periculoſa: neceſſe erat: ut &
milites ante ſe uineas agerẽt: & ſub ipis tecti ſuc
cederent caſtellum. Diximus ſupra uineam eſſe
machinam bellicam: ſub q̄ milites tecti pugnãt.
¶ Agebantur: pellebantur ante. ¶ Milites neq;
pro opere conſiſtere.i. milites: neq; ante opus .i.
ante uineas conſiſtebãt: neq; pro opere .i. ante
opus: ante machinã: uidelicet añ uineas. Opus
apud hiſtoricos ſignificat: & munitionẽ: & ma-
chinam bellicam. ¶ Propter iniquitatem loci:
quia una tantum uia erat: & ea admodum angu
ſta: & ideo ſi milites añ uineas ſtetiſſent: omnes
interfecti fuiſſent. ¶ Neq; inter uineas ſine peri-
culo: quia uineæ igni: aut lapidibus corrumpe-
bantur. ¶ Adminiſtrare: pro adminiſtrabant .i.
pugnabant. ¶ Cadere: aut ſauciari: aut occideba
tur: aut uulnerabatur. ¶ Trahere cũ animo ſuo:
ideſt cogitabat: an relinqueret oppugnationẽ
incœptam hui⁹ caſtelli. ¶ Quoniã fruſtra erat.ſ.
illud incœptum: uidelicet ipſum caſtellum ca-
pere poſſe. ¶ An fortunam operiretur: ideſt ex-
pectaret. ¶ Quæ cum multos dies. Ordo eſt.
Forte quidam Ligur miles Gregarius ex cohor
tibus auxiliariis: egreſſus caſtris aquatũ: animad
uertit cocleas repentes inter ſaxa: haud procul a
latere caſtelli: quod erat aduerſum p̄liantibus:
cum pro quando. Marius æſtuans agitaret: quæ
ideſt illa multos dies & noctes: Marius cũ deſpe
rare cœpiſſet poſſe capere caſtellum hoc conſi-
lio. Ecce fortuna ei uictoriam obtulit: quam nõ
ſperabat. Nam cũ quidam miles Gregarius de
Liguria p̄uincia eſſet egreſſus ex caſtris ad aquã
hauriendam: forte uidit cocleas repẽtes inter ſa-
xa mõtis. Ac primo unam: deinde alteram poſt
multas colligere cœpit: atq; ita colligendo peruenit ad ſummitatem montis uſq; ad muros caſtelli non ab
ea parte: ubi pugnabatur: ſed a contraria parte caſtelli: ubi ſolitudo hominum erat. Nam omnes caſtella-
ni occupati erant in pugna ab altera parte caſtelli: in eo loco arbor ilex erat altiſſima: ſuper quam Ligur mi
les aſcendens in ſummitatem murorum euaſit: totamq; planiciem caſtelli conſiderauit. Reuerſus ad Ma-
rium: narrat quid fecerit: docet caſtellum ab ea parte capi poſſe: Marius delectos milites: & cũ his quattuor
Centuriones Ligurem ſequi: & ei parere iubet. Sequenti die dum caſtellani omnes prœlio intenti: & occu-
pati ſunt a fronte contra Romanos: Ligur cum militibus: & centurionibus ſibi datis in caſtellum a tergo
peruenit. Atq; ita caſtellum capitur. ¶ Quæ cum agitaret.i. cũ Marius cogitaret: an deſereret oppugnatio-
nem: an non. ¶ Aeſtuans: ideſt: anxius: ſolicitus. ¶ Quidam Ligur: ideſt quidam de prouincia Liguriæ. Li-
guria eſt prouincia: in qua ſunt Mediolanenſes: Vercelenſes: Alexandrini: & tractus illius oræ citra mon-
tes. ¶ Ex cohortibus auxiliariis. Hic oſtenditur: quæ ſint cohortes auxiliariæ. Nam cum hic eſſet non Ro-
manus: ſed Ligur erat inter cohortes nõ legionarias: ſed auxiliarias: cohortes enim auxiliariæ ſunt: quæ ab
ſociis populi Romani mittũtur ĩ auxilium. ¶ Repentes: non incedentes: ſed repentes. Repere proprie ẽ ani
malium: quæ per terram toto corpore trahuntur. ¶ Cocleas: ideſt conculas. ¶ Vbi. Ordo eſt. Cupido faciũ-
di difficilia uertit animum more ingenii humani: poſtq̄ intellexit ſolitudinem: ubi: ideſt in eo loco: poſtq̄
Ligur in eo loco ſolitudinem hominum eſſe uidit: mutauit animum ſuum: ut qui cocleas colligere incœ-
perat: tentaret: ſi forte caſtellum capere poſſet. ¶ Vbi poſtq̄ ſolitudinem intellexit: ideſt poſtq̄ uidit in eo lo
co nullos homines eſſe: poſtq̄ uidit caſtellum ab ea parte hominibus deſtitutum. ¶ More ingenii humani:
ideſt ſicuti ſolet facere ingenium humanũ. Solent enim homines naturaliter ſemper difficiliora tentare.

atq; conſulto præceps erat: quem locum Marius:
q ibi regis theſauri erant: ſumma ui capere inten-
dit: ſed ea res forte: q̄ conſilio melius geſta. Nam
in caſtello uirorum: atq; armorum ſatis magna uis: &
frumenti: & fons aquæ aggeribus: turribuſq;: &
aliis machinationibus locus importunus. Iter ca-
ſtellanorum: anguſtum admodum utrinq;: præci
ſæ uineæ: cum ingenti periculo fruſtra agebant:
nam cum hæ paululum proceſſerant igni: aut la-
pidibus corrumpebantur. Milites neq; pro opere
conſiſtere propter iniquitatem loci: neq; inter ui-
neas ſine periculo adminiſtrare. Optimus quiſq;
cadere: aut ſauciari: cæteris metus augeri. At Ma-
rius multis diebus: & laboribus cõſumptis anxius
trahere cum animo ſuo: omitteret ne incœptum:
quoniam fruſtra erat: an fortunam experiretur:
qua ſæpe proſpere uſus. Quæ quum multos dies
nocteſq; æſtuans agitaret: forte quidam Ligur ex
cohortibus auxiliariis miles gregarius aquatum
egreſſus caſtris: aut procul a latere caſtelli: quod
aduerſum præliãtibus erat: animaduertit: inter ſa-
xa repentes cocleas: quarum quum unam atq; al-
teram: deinde plures peteret: ſtudio legendi paula
tim prope ad ſummum montis egreſſus eſt. Vbi
poſtq̄ ſolitudinem itellexit more ingenii humani

IOAN. CHRI.

Cupido difficilia faciundi animum uertit.i.cupiditas faciendi rem difficilē mutauit animum eius.Ligur primo rem facilem faciebat:quia cocleas colligebat:sed cupido faciendi difficilia mutauit animū eius: quia postea cœpit cogitare:quomodo castellum caperet. Vertit.i.mutauit.Virg.i.æneI.Quæ te genitor sententia uertit. Paululum modo prona.i.tantūmodo paululū pendens:ilex ex monte nascens paululum pendebat:deinde reflexa tollebatur in altū usq; ad summitatē murorum castelli. Quo.i.in quam altitudinem. Quo cuncta gignentium natura fert.Nam oia.quæ nascunt ex terra:in altitudinem crescunt:siue arbores:siue herbæ sint:siue quid aliud.

cupido difficilia faciūdi aīum uertit. Et forte in eo loco: grandis ilex coaluerat inter saxa paululum mō pna:deinde flexa:atq; aucta in altitudinem: quo cuncta gignentium natura fert: cuius ramis modo:mō eminentibus saxis nixus Ligur: castelli planiciem perscribit:q; cuncti Numidæ intenti præliantibus aderant.Exploratis oibus: quæ mox usui fore ducebat. eodem egredit nō temere uti ascenderat:sed tentans oia: & circūspiciens. Itaq; propere adiit Mariū:acta docet:ab ea parte: qua ipse descenderat:castellū tentet: pollicet se ducē itineris:periculiq; nihil esse. Marius cum Ligure promissa eius cognitū ex pſentibus misit: quorū uti cuiusq; ingenīu erat:ita rem difficilē:aut facilē nūciauere. Cōsulis tn̄ aius paululū arrect9.Itaq; copia tibicinū:& cornicinū quinq; numero q̄ uelocissimos delegit:& cum his pſidio:q forēt quattuor cēturiones:oēsq; liguri parere iubet:& ei negocio pximū diē constituit.Sed ubi ex pcepto tēpus uisum est:paratis:cōpositisq; oibus ad locum pergit.Cæterū illi: qui centuriis pērant edocti ab duce:arma:ornatūq; mutauerāt:capite atq; pedibus nudis: uti pspectus:nixusq; per saxa facilius foret.Super terga gladii:& scuta: uerū ea Numidica ex coriis pōderis gratia:simul & offensa:quo leuius streperent.Igitur prægrediens ligur: saxa: & si quæ uetustate radices eminebāt:laqueis uinciebat:quib9 alleuati milites facili9 ascēderēt:iterū timidos:insolētia itineris:leuare māu:ubi paulo asperior ascensus erat:singulos præ se inermes

Ordo est. Quo natura gignētium fert cuncta: natura:q̄ gignit:omnia fert in altū. Cuius ramis. Ordo ē. Ligur nixus ramis cuius.i. illius arboris: modo: idest aliquando nixus eminētibus saxis:perscribit planiciē castelli.Ligur innitens aliquādo ramis arboris: aliquādo innitens saxis eminētib9 ascendit in sūmitatē murorum:atq; ita totā planiciem castelli oculis perlustrans notauit. Perscribit.i.intento aio:ac sensibus notat. Exploratis oibus:cum Ligur oia diligenter considerasset:reuersus est per eundem locum:per quem ascenderat. Marium adiit:idest accedit ad Marium. Acta docet:exponit quid fecerit. Marius cum Ligure.Mari9 cum audiuisset id: quod Ligur dicebat:cū eo quosdam misit:qui uiderēt nunquid fieri posset id:quod Ligur pmittebat: qui cum iuissent:& reuersi essent:nunciauerunt diuersa.Nam alii dicebant esse rem facilem:ut ab ea parte castellum caperetur: alii dicebant rem esse difficilem:prout ingenium cuiusq; erat. Eius promissa cognitum:idest ad cognoscendum:nūquid fieri posset id: quod promittebat. Misit.s.quosdam. Quorum. Ordo est. Illi nunciant pro nunciabant illam rem difficilem: aut facilem:uti: pro sicut erat ingenium cuiusq; Quo2.i.illorum. Consulis animus.Marius inquit paululum sperare cœpit. Itaq; ex copia tubicinum:& cornicinū.In diuisione classiū: & centuriarum supradiximus accensos:tubicines: & cornicines:in quinta classe: in tres centurias fuisse distributos.tubicines:q tuba: cornicines: qui cornu canunt. Tubicines igitur & cornicines:quia ex classibus scribebantur cum honore in ordines redigebantur: igit ex his Marius .v. uelocissimos delegit:& cum his quattuor centuriones:& hos omnes Ligurem sequi:& ei parere iussit. Quattuor centuriones.Cēturio dicebatur:qui præerat uni centuriæ.Centuria centum homines continebat. Et ei negocio proximum diem constituit.Marius decreuit: ut sequenti die Ligur centurionibus: & aliis quinq; militibus tentatum pergat:si possent cape castellū. Ex pcepto:secūdū pceptū Marii. Cæte2.

Dicit Ligurē ducē itineris mouisse cēturiōes:ut arma mutarēt:& caput:ac pedes nudarēt:ut & melius uiderent:detecto capite:& facili9 niterēt p saxa ascēdētes pedib9 nudis. Ab duce.i.a Ligure duce itineris. Arma:ornatūq; mutauerāt.Nā scuta Numidica ex coriis facta acceperant:ut cū leuiorib9 armis leui9 ascēderēt: & leuius streperēt. Vti pspectus.i.uisus :q̄tū ad caput nudum. Nixus.i.ascensus:q̄tū ad pedes. Super terga gladii & scuta.s.erāt:ne ascensum īpedirēt. Ea.s.scuta. Numidica.s.erant. Gratia pōderis. Nā scuta Romana ex ferro grauiora sunt. Quo.i.ut.Igitur prægrediens Ligur.Dicit: quomodo Romani ascenderint ad castellum duce Ligure.Ligur anteibat:& laqueos:ac funes:aut saxis:aut radicib9 arborum alligabat:quibus suspensi:& alleuati milites facilius ascendebant:ipse Ligur timidiores milites manu alleuabat. Igitur.Ordo est. Igitur Ligur pgrediens uinciebat laqueis saxa & radices:si quæ:hoc est aliquæ radices eminebant. Vetustate:idest propter uetustatem. Insolentia:idest desuetudine. Insolētia etiā itineris timidos leuare manu.Ligur manu sua leuabat alios milites timidos propter desuetudinem itineris.

IOAN. CHR.

¶ Mittere præ se:ante se milites inermes mittebat:& ipe postea seqbať cũ armis eoꝝ. ¶ Quæ dubia nixu ui debantur potissimũ tentare. Si aliquo loco ascẽsus piculosus esse uidebať:ipse Ligur pbabat: ascendebatq; & descendebat:& ita aliis audaciã pbebat. ¶ Nixu.i.ascẽsu. ¶ Eadẽ:per eandẽ uiam. ¶ Marius ubi ex nunciis. Postq̃ Marius cognouit ex nunciis:quẽadmodũ Ligur cũ cæteris in castellũ ascendisset:ut castellanos ꝑlio magis occupatos teneret :milites cohortatus pugnã magis accendit: & ipse extra uineas egressus: acta te studine mœnibus succedebat pugnãdo:ecõtra castellani extra muros egressi:pro salute acriter dimicabãt.

mittere. Deniq; ipe cũ illo ꝙ armis seq: q̃ dubia ni xu uidebanť potissimũ tẽtare:ac sæpi⁹ eadẽ ascen dẽs:& descendẽs:deide stati digrediẽs: cæteris au daciã addere. Igiť diu:multũq; fatigati:tandẽ i ca stellũ pueniũt: desertũ ab ea pte : q; sicut aliis die bus:oẽs aduersũ hostes aderãt. Mari⁹ ubi ex nun ciis:ea q̃ ligur egerat: cognouit: q̃q̃ tota die itẽtos ꝑlio suos hũerat:tũ uero cohortat⁹ ẽ:& ipse extra uineas egressus:testudie acta:succedere:& siľ ho stẽ tormẽtis:sagittariisq; & fũditorib⁹ emin⁹ terre re. At Numidæ sæpe antea uineis Romanoꝝ sub uersis:itẽ icẽsis:nõ castelli mœnib⁹ sese tutabanť: sed ꝓ muro dies:noctesq; agitare: ac Romãis ma ledicere:Mario uecordiã obiectare: militib⁹ nr̃is seruitiũ Iugurthæ minari:secũdis reb⁹ feroces eẽ. Interim oib⁹ Romanis: hostibusq; ꝑlio itẽtis. ma gna utriq; ꝓ gloria. ꝓ iperio his:illis ꝓ salute certã tib⁹. repẽte a tergo signa caneř. ac prio mulieres. & pueri:q uisũ ꝓcesserãt:fugẽ. Deide uti q̃sq; mu ro ꝓxim⁹ erat. Postrẽo cũcti armati:inermesq;:qd ubi accidit eo acri⁹ istare Romãi: fũdeř. ac plerosq; tantũmõ sauciare. Deinde sup occisorũ uadere corpa. auidi gl'iæ certantes murum ascẽdere. neq; queq̃ omniũ pda morari. Sic sorte. correcta Marii temeritas gloriã ex culpa inuenit. Cæterum dũ ea res agiť. L. Sylla q̃stor cũ magno eq̃tatu in ca stra uenit. qui uti ex latio. & sociis exercitũ coge ret. Romæ relictus erat. Sed quoniam nos tanti uiri res admonuit. idoneum uisum est de natura

Dum ita a fronte a Romanis:& ab his:q castel lum tutabanť:pugnať:repente a tergo signa ca nere cœperũt. Atq; ita a fronte:& a tergo turba tis hostibus castellũ capiť. Ordo est. Vero:pro sed:tum Marius cohortatus milites:& ipe egres sus extra uineas succedere: pro succedebat: acta testudine:& simul terrere ꝓ terrebat eminus ho stem tormentis : & sagittariis:& funditoribus. ubi pro postq̃ cognouit ex nunciis ea : q̃ Ligur egerat:q̃q̃ habuerat Nũidas intentos ꝑlio toto die. ¶ Extra uineas egressus : ut alios magis ad pugnam accenderet: extra uineas egressus ẽ : ut oẽs æquato piculo nõ sub uineis tecti: sed facta testudine mœnibus pugnãdo succederẽt. ¶ Te studine acta.i. facta testudine. Testudo est scuto rum cõnexio curuata in testudinis modũ. Nam milites scutati:ita se inuicẽ cõnectũt atq; condẽ sant:ut nemo per eos irrũpere possit. Ita autẽ se scutati cõnectunt:ut curuaturã quandã faciãt in modũ testudinis. Et hoc est genus pugnæ acerri mum. Virg. in. ix. Accelerãt acta pariter testudie uolsci. ¶ Succedere:ꝓ succedebant. s. mœnibus. ¶ Tormentis:q̃cq̃d machina innixũ mittiť tor mentũ dr̃. ¶ Eminus:de longe:q̃a cominus gla diis pugnare nõ poterant:funditores: & sagitta rios testudo tegebat: & ita eminus pugnabant. ¶ Sed ꝓ muro.i. ante murũ:uidelic; extra muꝝ. ¶ Iugurthæ seruitiũ.i. seruitutẽ. Romani ꝓfecto aliq̃n serui eritis Iugurthæ. ¶ Secundis rebus.i. prosperis:q̃a sæpe subuerterãt uineas Romano rum:nec eos muris appropinquare permiserãt. ¶ Interim. Ordo est. Interim repente signa cane re pro canebant:a tergo oĩbus. s. Romãis & ho stibus intentis ꝑlio:& certãtibus utrinq; magna ui:his. s. Romanis certãtib⁹ ꝓ gloria:atq; impio: illis. s. hostibus acriter certantibus ꝓ salute. Sen sus patet. ¶ Pro gloria atq; iperio : ille ꝓ gloria: & impio pugnat:q pugnat:ut alios uicat: & eos subiiciat impio. Ille uero ꝓpria salute pugnat: qui pugnat:ut se defendat: ne alterius subiiciať imperio. ¶ Signa.i. tubæ. ¶ Visum: ad uidendũ. Neq; queq̃ omnium pda morari: pro morabať: præda nullum Romanoꝝ morata est:quia unusq̃sq; intentus erat ad pugnam:donec castellum captum ẽ. ¶ Sic sorte correcta Marii temeritas:gloriam ex culpa inuenit. Temeritas Marii fuit:quia ausus est oppu gnare hoc castellũ inexpugnabile. Sed hanc temeritatẽ Marii fortuna correxit:q̃a fortuna:siue casus uicto riam obtulit:quam Marius consilio:& industria pare nõ poterat. Atq; ita temeritas Marii a fortuna corre cta:inuenit gloriam ex culpa:quia licet temeritas culpa fuerit aggredi oppugnationẽ huius castelli: tamen ex hac culpa gloriã inuenit:q̃a castellũ cæpit:adiuuante fortuna. ¶ Foret.i. a fortuna & casu. Casus eni fuit: q; Lygur dũ cocleas legit:cõsiliũ inuenit capiendi castelli. ¶ Cæterũ. Dicit q̃ũo eo tpe:quo ipm castellũ op pugnabať. L. Sylla quæstor cũ magno equitatu uenit in castra. Atq; ita capta opportunitate mores :ac uitã Syllæ breuiter descibit. Nam Sylla inter cæteros Romanos uir ingentis gloriæ:ac noĩs fuit:& uirtute : & uitiis pariter excellens. ¶ Dum ea res agitur:uidelicet:dũ castellum oppugnatur:& capitur. ¶ Cogeret:con gregaret. ¶ Relictus. s. a Mario. ¶ Sed quoniam:res proposita. ¶ Tanti uiri. Nemo eni post Cæsarẽ atq; Põ peium Sylla maior Romæ fuit:quippe post uictoriam ciuilis belli dictator perpetuus creatus est:qua pote state re magis q̃ nomine tyrannus erat. ¶ Tanti uiri res admonuit. Dicimus:admoneo te huius rei.

Cultuq; eius.i.de uita & moribus eius. Paucis.s.uerbis. Et.L.Sisenna historic⁹ fuit insignis duabus de causis scribim⁹ de moribus Syllæ:uidelicet:& qa alio loco nō sum dicturus de rebus Syllæ: & qa nullus alius de eo satis diligēter & sincere scripsit:nā Sisenna licet de Sylla scripserit melius & diligētius quā cæteri scriptores.tñ ipse quoq; nō satis libere & sincere pscripsit. Eas res:uidelicet:q scripserūt de reb⁹ & moribus Syllæ. Parū libero ore locutus ur:qa nō ē ausus uitia Syllæ describere. Iuxta:iō similiter. Ocio luxurioso eē p erat.Ecce qūo Salu.libere nō solū uirtutes:sed ēt uitia describit:qd non fecit Sisenna. Tñ a

IOAN. CHRI.

cultuq; eius paucis dicere. Neq; enī alio loco de Syllæ reb⁹ dicturi sum⁹.L.Sisenna optime & diligētissime oīum: q eas res dixere:psecutus:parū mihi libero ore locut⁹ uř.igiť Sylla gentis patriciæ nobilis fuit:familia prope iam extincta maiorꝝ ignauia:lrīs græcis atq; latinis iuxta atq; doctissime eruditus.aīo ingenti: cupidus uoluptatū: sed gloriæ cupidior.ocio luxurioso.tñ ab negociis nūq̄ uoluptas remorata.nisi qppe uxore potuit honestius cōsuli. facūdus: callidus: & amicitia facili ad simulanda negocia:altitudo ingenii īcredibilis multarū rerū:ac maxīe pēcūię largitor:atq; illi fœlicissimo oīum añ ciuilē uictoriā nūq̄ sup idustriā fortūa fuit.multiq; dubitauere fortior an fœlicior eēt.Nā posteaq̄ fecerat.incertū hēo.pudeat magis:an pigeat differere.Igiť Sylla ut supra dictū ē postq̄ i Africā atq; incastra Marii cū eqtatū uenit rudis añ & ignar⁹ belli:solertissim⁹ oīum ī paucis tēpestatib⁹ fcūs ē. Ad hæc milites bēigne appellare.multis rogātib⁹ aliis ipē p se dař bñficia:iuit⁹ accipe:sed ea pperāti⁹ & æs mutuū reddere.ipē a nullo rapere.magis laborař id: ut illi q̄plurimi dberēt:ioca atq; seria cū hūillimis ageř. i opib⁹.in acie: atq; ad uigilias multas adeē neq; iteri qd praua ābitio solet cōsulis:aut cuiusq̄ bōi famā ledere. tmmō: neq; cōsilio.neq; manu priorē alium pati.

negociis.i.a rebus gerēdis. Remorata.s.est uoluptas nunq̄.L.Syllā impediuit a rebus gerēdis: nisi q uxorem honestiorē ducere potuit. Naz in hac pte uoluptas eum impediuit:ne p dignitate sua uxorem duceret qualē oportebat. Consuli:prouideri. Facundus.i.eloqns. Calidus .i.astutus. Et amicitia facili.s.amicos facile sibi cōciliabat:uel in amicitia eius facile qs intrabat Atq; illi fœlicissimo omnium ante ciuilem uictoriam nunq̄ sup industriā fortuna fuit:ante ciuilem uictoriam Sylla omnium fortunatissim⁹ fuit:qa fortuna ei in oībus ppitia erat:sed tñ nō minus uirtute & industria q̄ fortuna ualebat: s; post ciuilem uictoriam infortunatus qd fuit:qa dñatum aliquādiu tenuit: sed pristinam uirtutē amisit:& eam ī impietatē crudelitatemq; cōuertit.Nam parta uictoria totā urbē ciuili sanguie repleuit Sylla.Caiū Marium urbe pepulit.Deinde Cinnam quinquies consulēq; contracto exercitu Caio Mario fauebat:uictū occidit. Item.C. Carbonem & Marium iuniorē crudeliter necauit.Postremo pta ex oībus uictoria crudelissim⁹ omnium totam urbem ciuili sanguine repleuit Nunq̄ sup industriā fortuna fuit.i.nunq̄ fortuna uincit industriam. Multiq; dubitauere fortior an fœlicior esset.Declarat id qd dixit q nūquā fortuna industriā supauit. Fortior ad industriam referř. Fœlicior:ad fortunā. Nā post ea uidelicet post ciuilē uictoriam. Nescio(inqt) utrꝝ me magis pudeat an pigeat dicere id q fecit Sylla postq̄ adept⁹ est uictoriam.Pudet:uerecūdiæ est.Piget laboribus. Igitur postq̄ mores. L.Syllæ descripsit:reuertiř ad ppositū:ut ostēdat qd fecerit:postq̄ in Castra Caii Marii cū eqtatu uenit. Rudis.i.imperitus. Ignarus belli.i. inscius. Solertissimus.i.sagacissim⁹. Ad hoc.i. præterea. Multis rogantibus.Et spōte & rogat⁹ bñficia pstabat:inuitus aūt accipiebat. Et si aliqñ bñficia accipiebat:cito ea reddebat.Sed pecuniā mutuo acceptam tardius reddebat. Sed ea.s. beneficia accepta. Properantius.i.citius. Quam æs mutuum .i. quam pecuniā mutuo acceptam. Ipse a nullo rapere pro rapiebat, rogatus aliqñ beneficia accipiebat: sed sponte a nullo beneficia recipiebat. Vide ergo quomodo se gerebat.L.Sylla in dandis accipiendisque beneficiis:in dandis beneficiis & sponte: & rogatus beneficia libentissime præstabat:in accipiendis uero nunquā sponte beneficia accipiebat: qa nunq̄ petebat. Oblata uero beneficia rogatus accipiebat:sed inuitus hoc faciebat: & ea beneficia q̄ subito reddebat. Ipse a nullo rapere:hoc est per se & sponte sua a nullo accipiebat beneficia: Magis id laborare:uti illi quam plurimi deberent.i.dabat operam ut multos sibi beneficiis obligaret. Vt illi.s.Syllæ: quam plurimi deberent.i.obligati essent. Ioca atq; seria cum humillimis agere.Ecce quot modis aīos militū sibi conciliabat cum ipse summus & patritiæ gentis uir esset & quæstor: tñ non aspernabatur humiles:hoc est humili genere natos:sed cum omnibus iocabatur & serio loquebatur.Ioca & seria cōtraria sunt.Seria dicunť uera & nōiocosa:quasi sine risu. In operibus:in agmine:atq; ad uigilias multū adesse:pro aderat.hæc oīa boni & strennui militis officia sunt uersari multum i agmine in opibus:& ad uigilias.In opibus dixi op⁹ significare:uel machinam bellicam:uel munitiones castrorum. In agmine: agmen exercitus incedens uocatur: ut sæpe dictum est.Non minor autem uirtus est agmine quā in acie uersari.Plærunq; enim accidit:ut hostes ex insidiis atq; ex improuiso agmen inuadunt. Quod praua ambitio solet:scilicet facere.Nam ambitiosi & laudis cupidi putant seipsos laudare:si alios uituperent & aliis detrahant.Et hoc Sylla non faciebat.

IOAN. CHRI.

¶Plerosq; anteuenire.i.multos superabat.¶ Tēpus adesse.s.dicebat.¶ Cunctari.i.tardare.¶ Dubium belli atq; pacis rationes trahere: quia ipse Bocchus nesciebat quid faceret:an bellum susciperet contra Romanos:an pacem cum ipsis faceret.¶ Rationes trahere belli atq; pacis.i. cogitare de bello atq; pace.¶ Vt ī antea:nam supra dixit Iugurthā donis corrupisse amicos regis: ut ipsum regem ad belli societatē impelleret.¶ Integris suis finibus:uidelicet:si nihil de regno suo amisisset in conditionibus pacis.¶ Bellum compositū.i.in concordia pacis redactum.¶ Illectus idest tractus.¶ Vix decima parte relicta:quia de toto integro die uix decima pars susceperat. ¶ Munimento:adiumento.¶ Vtrūq; casum:uidelicet siue Romani uicissent:siue uicti essent. ¶ Difficilem fore:quia Romāi ignari locorum erant:& propterea si uicissent non ausi essent prosequi hostes uictos:nocturnas insidias timētes. ¶ Igitur simul:idest eodem tempore.Eodem tēpore.s.inquit:& consul de hostium aduentu cognouit:& ipsi hostes aderant.¶ Quiuit.i.potuit ¶ Sed cateruatim.i.sine ordine simul.¶ Cōglobauerat:idest coaceruauerat:cōiunxerat.¶ Sine signis. Dicit utrinq; sine ordine ullo pugnatum Nam & hostes sine ordine Romanos inuaserūt & Romani tempus non habuerunt: ut acies ad pugnam instruerent:sed uti quisq; poterat arma capiebat & pugnabat.¶ Cæder.i.feriebāt.¶ Scientes belli.i.periti belli.¶ Ob ea:uidelicet:qa ipsi ueteres erant: & noui ueteres coaluerāt:& breui tempore uirtus omnium æqualis facta:ut supra dixit.¶ Orbes facere:ſm disciplinam militarem in girum colligebantur:ut ab omni pte tecti essent.¶ Nihil remittere.i. nihil cessabant. ¶ Tum Marius ex copia rerum consilium trahit idest consilium capit ex facultate & oportunitate:quam habebat.¶ Vt locus suis receptui eēt.i. ut locus esset suis:quo se reciperent:& reducerēt ¶ Castris parum amplo: quia is collis non erat tantæ capacitatis:ut castra Romana capere posset:& continere.¶ Alter usui opportunus .i.ad usum.¶ Vbi commode habitari posset: & tute: quia hic collis a natura munitus erat. Nam alt⁹ erat:& præceps:nec ualde opus erat eum munīr ¶ Iuxta aquā:uidelicet in colle:ubi erat fons aq̃.

plærosq; anteuenire.Quibus rebus & artib⁹ breui Mario & militibus clarissim⁹ factus. At Iugurtha postq̄ oppidū Capsam:aliosq; locos munitos & sibi utiles: simul & pecuniā magnā amiserat: ad Bocchū nuncios mittit:q̄ primū ī Numidiā copias aduceret. Prælii faciendi tēpus adesse. Quē ubi cunctari accepit: & dubiū belli atq; pacis rōnes trahere: rursus uti ante ꝓxios eius donis corrūpit. Ipsiq; Boccho pollicet̄ Numidiæ tertiam partē:si aut Romani Affrica expulsi: aut integris suis finibus bellū cōpositū foret. Eo præmio illectus Bocchus cū magna multitudine Iugurthā accedit:ita amborū exercitu coniuncto Marium iam in hyberna ꝓficiscentē:uix decima parte diei relicta:inuadūt: rati noctē:quæ iam aderat:& uictis sibi munimento fore:& si uicissent nullo īpedimento:qppe locorū sciētes erāt.Cōtra Romāis utrunq; casum in tenebris difficilē fore.Igit̄ simul consul ex multis de hostium aduentu cognouit: & ipsi hostes aderant:priusquam exercitus:aut īstrui:aut sarcinas colliger̄.Deniq; antequā signū: aut imperium ullū accipere quiuit.Equites mauri atq; getuli nō acie:neq; ullo more prælii:sed cateruatim:uti quosq; sors conglobauerat: in nostros concurrunt.Qui omnes trepidi improuiso metu attamen uirtutis memores: aut arma capiebant: aut capientes alios ab hostibus defensabāt. Pars equos ascendere:obuiam ire hostibus:pugna latrocinio magis q̄ prælio similis fieri:sine signis: sine ordinibus equites peditesq; permixti: cædere alios:alios obtrūcare:multos cōtra aduersos acerrime pugnantes ab tergo circumuenire: neq; uirtus:neq; arma satis tegere:q hostes numero plures:& undiq; circūfusi erāt.Deniq; Romani ueteres:nouiq;:& ob ea sciētes belli:si quos locus: aut casus coniunxerat:orbem facere. Atque ita ab oībus ptib⁹ simul tecti:& instructi hostiū uim sustētabant.Neque in eo tā aspero negocio Mari⁹ territus:aut magis q̄ antea demisso aīo fuit:sed cū turma sua:quam ex fortissimis magis q̄ ex familiarissimis parauerat.uagari passim:ac modo suis laborantibus succurrere:mō hostes:ubi cōfertissimi obstiterāt:inuadere:manu cōsulere militibus: quoniam imparē cōturbatis omnibus nō poter at

¶ Neq; minus hostibus conturbatis. Nam licet Romani dispersi: & turbati essent: tamen etiam hostes non minus turbati erant. ¶ Contrahit: colligit. ¶ Pleno gradu. i. pleno passu: hoc est celeriter. ¶ Prælio deterrentur. i. a p̄lio remouentur: & a prælio abstinent: quia non audebant pugnare contra eos: qui locum superiorem occupauerant. ¶ Effusi: idest sparsi. ¶ Et ipsi duces feroces: scilicet erant. i. indomiti duces feroces erāt quia non fugiebant: sed tanq̄ uictores se gerebant obsessis collibus: in quibus erant Romani. ¶ Aut pro uictoribus agere pro agebant: idest gerebant se pro uictoribus: quia tanquam uictores Romanos obsessos in collibus tenebant. ¶ Ne signa quidem: uti per uigilias solebant canere pro canebant: noluit ut tubæ canerent ea nocte: sicut fieri solet: quando custodes exercitus dant signa. ¶ Deinde: ubi ordo est. Deinde Marius iubet de improuiso uectigales tubicines: item tubicines cohortum: & turmarum: & legionum simul omnes canere tuba: & iubet milites tollere clamorem: aut erumpere portis: scilicet castrorum: hostibus iam defessis: ac pauloante captis somno. ¶ Vbi: pro postquā lux aduentabat: uide quid fecerit Marius: hostes in castris maiorem partem noctis egerant in leticia exultantes & uociferantes tanquam uictores. Deinde cum primo somno oppressi essent: iam appropinquante die Marius omnes tubicines simul tuba canere iussit: & milites cū clamore ex portis castrorum erumpere: atq; ita hostes inuadere primo somno captos: quo facto statiȝ hostes fusi fugatiq; sūnt. ¶ Lux aduētabat: idest dies appropinquabat. ¶ Defessis iam hostibus. Nam maiorem partem noctis exultauerant: sed tandē fessi dormire incœperant. ¶ Vectigales. Vectigal proprie dicitur tributum: quod pro uectura penditur: unde populi uectigales dicebant qui populo romano annuatim tributa soluebāt Vnde hoc loco fortasse tubicines uectigales dicit: qui missi erant ab alienigenis populis: uidelicet ab his: qui populo romano uectigalia pendebant: sed hanc expositionem infirmam reliquo: non enim satis placet. ¶ Mauri: quibus præerat Bocchus. ¶ Getuli: quibus præerat Iugurtha. ¶ Quasi uecordia acceperat: idest quasi amentia & insania cūctos occupauerat. Nam nesciebant quid facerent. ¶ Deinde Marius uti cœperat in hiberna it. Marius postq̄ hostes fudit: atq; fugauit in hiberna profectus est cum exercitu: sicuti incœperat: nam supra dixit hostes aggressos fuisse Marium in hiberna proficiscētem. ¶ Propter commeatum in oppidis maritimis agere decreuerat. Marius decreuit habitare & hyemare in ciuitatibus: quæ erant mari uicinæ: ut commeatū abunde habere posset. Nam urbes: ad quas naues ire possunt semper abundant commeatibus ¶ Agere: idest esse. Virgili. in quarto æneidos. Getulis agerem si syrtibus exul. ¶ Neque tamē uictoria secors: aut insolens factus: scilicet est: sere ita euenire solet: ut uictores superbi & negligentes reddantur: quia amplius non timent: sed Marius propter uictoriam: neq; negligens: neq; superbus factus est: sed caute cum ipso exercitu incedebat: non aliter q̄ si hostes adessent. ¶ Secors: idest negligens. ¶ Insolens: idest superbus: ut contemnet hostes. ¶ Ac: pro quam.

IOAN. CHRI.

Iamq; dies consumptus erat: quum tamē barbari nihil remittere: atq; uti reges præceperant: noctē pro se rati acrius istare. Tū Marius ex copia rerū cōsilia trahit: atq; uti suis receptui locus eēt: colles duos ꝓpinquos iter se occupat. Quorū in uno castris parum amplo: fons aquæ magnus erat. alter usui opportunior: quia magna parte edit⁹ & præceps pauca munimēta gerebat. Cæterū apd aquā Syllam cū equitib⁹ noctem agitare iubet. Ipse dispersos milites paulatim nō minus hostib⁹ cōturbatis in unum cōtrahit. Deinde cūctos pleno gradu in collē subducit. Ita reges loci difficultate coacti p̄lio detterētur: neq; tamē suos lōgius abire siūt. Sed utroq; colle multitudine circūdato effusi consedere. Deinde crebris ignibus factis plerūq; noctis barbari more suo. lætari. exultare. strepere pedibus. uocibus: & ipsi reges feroces: q̄ non fugere: atq; pro uictoribus sese agere: sed ea cuncta Romāis ex tenebris & editiorib⁹ locis facilia uisu magnoq; hortamēto erat. Plurimū uero Marius ipitia hostiū cōfirmatus q̄ maximū silētiū haberi iubet: nec signa quidē uti per uigilias solebāt: canere. Deinde ubi lux aduentabat: defessis iā hostibus: ac pauloante somno captis: de iprouiso uectigales. Item cohortū: turmaꝝ: legionum tubicines simul oēs tuba canere: & milites clamorē tollere: aut portis erūpere. Mauri atq; Getuli ignoto atq; horribili sonitu repente exciti: neq; fugere: neq; arma capere: neq; omnino facere: aut prouidere qcquam poterant: ita cūctos strepitu: clamore nullo subueniēte: nostris instātib⁹ tumultu: terrore: formidie: quasi uecordia accepat. deniq; omnes fusi fugatiq; arma & signa militaria plæraq; capta: pluresq; in eo prælio quā omnibus superioribus interempti sunt. nam somno & metu insolito impedita fuga. Deinde Marius: uti cœperat: in hyberna proficiscitur: propter cōmeatum in oppidis maritimis ager decreuit: neq; tamē uictoria secors: aut insolēs fact⁹: sed pariter: ac si in cōspectu hostiū

IOAN. CHRI.

¶ Quadrato agmine.i.exercitu quadripartito.Et statim declarat:quomodo erat agmen.¶ Nam disposue rat Marius: qui a dextra:& sinistra parte:a fronte:& a tergo curarent.¶ Apud dextimos.i.apud eos erāt i dextera parte.¶ Expeditis manipulis.nam expediti manipuli dicūtur:sicuti expeditæ cohortes.Sunt enim milites leuis armaturæ non grauibus armis impediti:ut clypeo:galea:lorica: sed expediti leues aduersum tela missilia gerentes.¶ Minime chari:non chari:quia semp ꝓditores:& pfugæ suspecti sunt.¶ Simul cōsul:q̃si nullo imposito oīa prouidere.Marius tāta diligentia & cura utebatur:ut oīa ita ꝓuideret tanq̃ si nullū aliū imposuisset:cum tñ & Syllā quæstorem & Aulū legatum & tribunos locasset:qui totum exercitum curarent.¶ Adesse:pro aderat.¶ Laudare.s. bonos.¶ Increpare.s.ignaros & uerentes: & ad laudem & uituperationem ptinet.¶ Ipse.s. Marius.¶ Intentus.i.paratus. Item similiter intentus animo. Armatus corpore: cum Marius imperator armatus & paratus eēt: cogebat milites: ut similiter ipi quoq; armati & parati eēnt.¶ Neq; secus:atq; iter faceret:castra mūire.Ex his uerbis uidetur Marius hoc tpe cum exercitu in itinere non fuisse:sed iā consedisse & castra posuisse:cum tamen supradixerit illum in hiberna proficiscentem:quadrato agmine incessisse. Et sine dubio hoc tempore in hiberna proficiscebatur. Atq; in itinere erat.Sed uide quid dicat: Marius quanta prouidentia & diligentia utebatur:ut cū exercitus incederet:& iter faceret:tanta diligentia utebatur cum castra locabat.Nam sicuti caute incedebat quadrato agmine: & quæstore: ac legato: necnon tribunis dispositis:qui uniuerso exercitui præessent:sic cum castra locabat:ea ipsa castra fossa: ac uallo muniebat. Equites ante castra disponebat: qui ad custodiam exercitus excubarent. Vigilias fieri:& uallum custodiri iubebat.¶ Castra munire.s.uallo & fossa.Cum exercitus considet:castra subito uallo: & fossa muniuntur.¶ Excubitum in porta.Ordo est.Marius mittere ꝓmittebat cohortes ex legionibus excubitum in porta:& mittebat equites auxiliarios ꝓ castris.Castra proprie dicitur locus:ubi exercitus stat.¶ In legiōe decem cohortes sunt: Ergo ex legionibus cohortes eximebat:quæ in porta castrorum excubarent: & uigilarent ad custodiam exercitus.Sed extra castra equites locabat:qui præsidio essent: ne castra inuaderentur ab hostibus.¶ Excubitum.i.ad excubandum & uigilādum.¶ In porta.s.castrorum.¶ Pro castris.i.ante castra.¶ In munimentis.i.in munitionibus.¶ Vigilias ipse circuire:non tam diffidentia futuri:quæ imperauisset: q̃ uti militibus exequatus:cum impator labor uolentibus eēt:Marius(inquit)uigilias castrorum circuibat: nō qa dubitaret milites nō esse facturos id:qd imperabat:sed ut milites uolētes nō coacti labores subirent: cum ipsum impatorem uiderent laboribus & periculis se exponētē.¶ Non tā diffidētia futuri:qd īperauisset.Si legit̃ qd impauisset:clarus est sensus.Dicit.n.Marius circuibat uigilas.nō tam quia diffideret id futurum qd imperasset:q̃ uti labor exeq̄tꝰ militibꝰ cū īperatore eēt uolentibꝰ.Sed si legit̃:quæ īperauisset:durior est expositio:sed tñ idem est sensus.Sic enim intelligendū ē:nō tā diffidētia futuri.s.eoꝝ q̃ impauisset.¶ Et sane Marius:illoq;.s.tpe.Laudat Marium:dicēs illū pudore magis q̃ pœna exercitū gubernasse:quū exēplo sui ipsius militibꝰ ondēderet:quid eos facere uellet.Nam milites putabat nō facere id: qd impator ipse faciebat.¶ Pudore magis q̃ malo.i.q̃ pœna:quia Marius exēplo magis q̃ uerbo docebat milites qd facerent. Et ita bñ agendo potius q̃ seuere īperando refrenabat exercitū:ne licētius & solutius uiuerēt: sed laboribus & uigiliis corpus ad patientiā indurarent.¶ Per ambitionē:p appetitū & cupiditatē:honoris & laudis.Nam sine dubio magnā laudē meret̃ imperator:q se laboribꝰ & piculis exponēdo exercitum magis exēplo docet q̃ uerbo.¶ Aebant.i.dicebāt.¶ Duritiam.i.laboris patientiā.¶ Et alia:quæ cæteri miserias uocant: sicuti pati famē:inopiā:frigus:& calorē.¶ Voluptati.i.ad uoluptatē:Marius ꝓ uoluptate hēbat.s.pati labores: famē: inopiam:frigus:& calorē:q̃ alii putant esse miserias.¶ Nisi tantū Reipublicæ: pariter ac sæuissimo imperio bene atq; decore gesta sūt.Ordo & sensus pendet a superiori.Multi enim dicebant:imperatorē labores subire:& durissima sustinere pp ambitionē:sed ego nescio utrū hoc fecerit pp ambitionem:nisi quod hoc solū scio:illum ita utilem fuisse Romanæ reipublicæ mitem:scilicet:& mansuetum: sed laboris patientissimum se præbendo:q̃ se crudelem & sæuissimum se præbuisset in imperio.Locus iste uidetur obscurus:nisi diligēter sensus consideretur.Vult ostendere Marium in impio mitem fuisse:& laboris patiētissimum.Et tamen reipublicæ profuisse:dum mitis est:& patiens laborū:q̃ si sæuissimus & crudelissimus fuisset: & imperiosus.

quadrato agmine incedere Sylla cū eq̄tatu apud dextimos:in sinistra uero parte.A.Mālius cū funditoribus & sagittariis. Præterea cohortes Ligurū curabat.Primos & extremos cū expeditis manipulis tribunos locauerat.Perfugæ regionū sciētissimi hostium iter explorabāt:simul cōsul:quasi nullo īposito oīa ꝓuidere:apud oēs adesse: laudarē fortis & increpare uerētis.Ipse armatus intētusq; Itē milites cogebāt:neq; secus atq; iter faceret: castra munire:excubitū in porta:cohortes ex legiōibus:ꝓ castris eq̄tes auxiliarios mittere. Præterea alios ī munimētis: sup uallū locare uigilias:ipse circūire nō tā diffidētia futuroꝝ q̃ impauisset: q̃ uti militibus:exequatus cum imperatore labor uolētibus esset.Et sane Marius illo:aliisq; temporibus Iugurthini belli magis pudore: quam malo exercitum coercebat;quod multi per ambitionem aiebant: qd a pueritia consuetam duritiā: & alia q̃s

ſicuti ſolent eſſe duces:nam duces ſolent ipſi delicate & molliter uiuere:& imperioſe cogere milites ad labores & pericula. Sed ipſe Marius aliter faciebat. Nam Marius ſemp primus erat:qui labores & pericula ſubibat:atq; ita faciendo:non quidem ſuperbe & crudeliter imperando:milites pudore cogebat: ut facerent qđ ipſe faciebat. Et dum hoc facit:ita rempublicam utiliter adminiſtrat q̃ ſi ſeuiſſimus i imperio fuiſſet. Sed forte diceret aliquis:an fortaſſe qui crudeles & ſeuiſſimi ſũt in imperio:utiles ſunt reipublicæ. Saluſtius hoc iõ dicit:quia ferme hoc euenire ſolet:ut duces niſi ſeueri ſint & imperioſi:contemnãtur a militibus. Quando

IOAN. CHRI.

cæteri miſerias uocant:uoluptati habuiſſet: tamẽ reipublicæ pariter:ac ſæuiſſimo impio bene: atq; decore omnia geſta ſũt. Igitur quarto deniq; die haud lõge ab oppido Cyrtha undiq; ſpeculatores citi ſeſe oſtendũt. Quare hoſtis adeſſe intelligit. Sed q̃a diuerſi redeuntes: alii ab alia parte: atque oẽs idem ſignificabant:conſul incertus: quonam mõ aciem inſtrueret:nullo ordine cõmutato: aduerſum omnia paratus ibidẽ operit. IGITVR Iugurtham ſpes fruſtrata:qui copias in quattuor partes diſtribuerat. ratus ex oibus æque aliquos ab tergo hoſtibus uenturos. Interim Sylla quem primum hoſtes attigerãt. cohortatus ſuos turmatim:& quã maxie cõfertis eq̃s ipi aliquos mauros iuadũt cęteri i uno loco manẽtes ab iaculis emin⁹ emiſſis corpa tegere:& ſi q in manus uenerãt:obtrũcare. Dũ eo mõ equites p̃liant: Bocchus cum peditibus:quos Volux filius eius adduxerat:neq; in priore pugna in ipſo itinere morati affuerãt:poſtremã aciẽ Romãoꝶ inuadit:tũ Marius apđ primos agebat:qđ ibi Iugurtha cũ plurimis erat. DEINDE Numida:cognito Bocchi aduẽtu: clã ſecũ paucis ad pedites cõuertit:ibi latine. (Nã apđ numãtiã loq̃ didicerat) exclamat:nr̃os fruſtra pugnare:añ paulo Mariũ ſua manu iterfectũ ſimul

aũtem dux cõtemnitur:res benigne geri nõ poteſt. Sed hoc euenit in ducibus:qui ſine opere nihil ualent. Nam dux:qui neq; imperio: neq; opere aliquid ualet:iure contemnitur. Sed Marius: quãuis mitis imperio eſſet:tamen nõ cõtemnebat:quia ope multum ualebat:& oẽs ad emulationẽ exẽplo ꝓuocabat:ut tm̃ reipu. ꝓdeſſet bñ agendo:q̃ ſeuere & duriter imperãdo. ¶ Niſi tm̃ .i. niſi ſolum:ac ſi diceret. Neſcio utrum Marius illud fecerit per ambitionem: niſi ꝙ hoc ſolum ſcio:uidelicet geſta ſunt. ſ. ea quæ geſſit Marius. ¶ Bene & decore. i. utiliter:& decenter reipubli. ¶ Pariter ac ſeuiſſimo imperio. i. tm̃ utiliter:quã ſi ſeuiſſimo imperio Marius ea geſſiſſet. ¶ Igitur quarto deniq;. Saluſtius parump digreſſus erat a ꝓpoſito:dum diligentiam Marii & mores ei⁹ deſcribit:q̃bus utebatur in bello. Nunc redit ad ꝓpoſitum. Nam dicere inceperat:q̃uõ Marius uictis hoſtibus in hyberna ꝓficiſcebatur. Tendebat aũt ad urbem Cyrtham. Igitur cum nõ lõge ab urbe Cyrtha Marius abeſſet. Speculatores hoſtiũm cito ſe oſtendunt. Ex qua re Marius intellexit hoſtes adeſſe. Nam ſpeculatores ſemp ante exercitum mittuntur ad explorandam regionẽ & inſidias. ¶ Speculatores. ſ. hoſtium. ¶ Quare quia ſpeculatores: miſſi erãt:ex hoc cognitum ẽ hoſtes adeſſe: quia ſemp ſpeculatores p̃cedunt exercitum. ¶ Sed q̃a diuerſi redeuntes. Marius ipſe quoq; p̃miſerat ſpeculatores:qui regionem explorarent. Qui cũ ex diuerſis ptibus redirent: tñ oẽs rem eãdem nũciabãt:uidelicet hoſtes adeſſe. Ex quo Marius dubius & incertus: quomõ inſtrueret aciẽ:nullũ ordinẽ cõmutauit:ſed exercitum quadripartitũ reliq̃t:& ita hoſtes expectauit. ¶ Diuerſi:declarat q̃uõ diuerſi redibãt: uidelicet:alius ab alia pte. ¶ Redeuntes:qui miſſi fuerant ad ſpeculãdũ. ¶ Atq; oẽs idem ſignificabãt

ſcilicet hoſtes adeſſe:ſed forte mirũ uĩ: quõ ex diuerſis ptibus redeũtes oẽs idem nũciabãt:hoc iõ eueniebat q̃a Iugurtha copias ſuas in quattuor ptes diuiſerat:ut a q̃ttuor ptibus Romanos inuaderet:qđ ẽt fecit: ſed ab oi pte Marius ꝓuidet. ¶ Operit. i. expectat. ¶ Ita iugurthæ ſpes fruſtrata. i. eluſa & decepta:q̃a nõ potuit aſſequi id qđ ſperabat. Nã iugurtha copias ſuas in q̃ttuor ptes diuiſerat:ſperãs aliquos inuaſuros eẽ Romanos a tergo. ſed iugurtha deceptus eſt in ſua ſpe:q̃a Marius exercitũ quadratum & quadripartitũ hẽbat:atq; ꝓuiderat ab oi pte:ne hoſtes inuadere poſſent. ¶ Ita uidelicet:q̃a Marius nõ mutauit ordinẽ: ſed quadratũ dimiſit exercitum:ne ab ulla pte impetus fieri poſſet. ¶ Aliquos a tergo hoſtibus uẽturos. i. aliquos a tergo inuaſuros eſſe Romanos. ¶ Interim Sylla incipit pugnare Sylla cũ equitu dexteram ptem curabat. ¶ Turmatim. i. per turmas. ¶ Confertis denſis. ¶ Emiſſis. ſ. ab hoſtib⁹. ¶ In priore pugna:quam paulo ante deſcripſit. ¶ Poſtremam Romanorum aciem inuadũt. Ecce q̃uõ ex diuerſis ptibus hoſtes inuadũt Romanos:primam & ultimam aciem Romanoꝶ tribuni curabãt. ¶ Agebat. i. erat. ¶ Ibi latine:nam apũd Numãtiã loq̃ didicerat (exclamat) noſtros fruſtra pugnare. Quidam Numida:ut Romãis terrorẽ aderet:& ſuis audaciã p̃beret:cõuerſus ad pedites exclamauit:Romanos fruſtra pugnare:q̃a ducẽ amiſiſſent:quẽ ipſe mãu ſua interfecerat. Et hæc dicẽs gladiũ ſanguine manãtẽ oñdit. Ordo ẽ. ¶ Numida ibi ꝓ tũc exclamat latine nr̃os pugnare fruſtra:nã ꝓ q̃a didicerat loq̃. ſ. latine apud Numãtiã:& per parẽteſim hæc dicta ſunt: q̃a potuiſſet aliq̃s dicere:ſi erat Numida:quomodo latine loquebatur. Dicit illum didiciſſe loqui latine apud Numãtiã in exercitu Romano:quando Micipſa rex Numidiæ auxilia peditũ & equitum miſit ad bellum Numantinum:quibus Iugurtham præfecit. Apud Numantiam ciuitatem Hiſpaniæ:quã Scipio Aemilianus deleuit:

IOAN. CHRI.

¶Sanguine oblitum.i.fedatũ.¶Quam fide nũcii:quia nõ satis credebãt Numidæ: &licet non satis crederent:tñ pp atrocitatẽ rei a pugna terrebantur.¶Perculsos:territos.¶Iam paululum a fuga aberãt:ita territi erant Romani: ut ferme fugerent:nisi Sylla superueniens cum equitibus Mauros iuasisset:& eos in fugaȝ uertisset.¶Iam paululũ aberãt.i.nõ ꝓcul erãt a fuga: qa ferme in eo erãt:ut fugerẽt.¶Bocchus q præerat Marius erat.¶Auertit.i.in fugam uertit.¶Tũ spectaculum.Atrocitatẽ pugnæ describit.¶Sequi: hoc spectaculũ uisum est:uidelicet Romanos sequi.i.inseq.¶Hostes fugiẽtes.¶Fugere.s.barbaros uictos.¶Equi:uiri afflicti.s.sunt.¶Niti mõ: idest tantũmõ conabant.s.fugere: sed statim cadebãt:qa uulnerati erãt.¶Postremo oia:q̃ uisus erat:cõstrata telis.i.oia loca:q̃ uideri poterant:telis cooperta erant:& cadaueribus & armis.¶Postea loci:postq̃ pugnã descripsit.i q̃ uicti sũt barbari:dicit Marium Cyrthã ꝑuenisse. quo intẽderat.¶Postea loci.i.postea.Nã loci syllabica adiectio est.sicuti minime gentium.¶Initio ꝓfectus intenderat.i.ad quam urbem a principio discedens ire disposuerat.¶Eodem post quintũ diẽ: quã iterũ barbari male pugnauerãt legati a boccho ueniunt.¶Quo iterũ barbari male pugnauerãt.i. die qnto pꝰq̃ barbari scđo male pugnauerant.Nam hæc fuit secunda pugna:in q̃ Bocchus cũ Iugurtha secundo uictus est a Romãis ¶Iterum.i.secũdo Bocchus his uictus decreuit facere pacẽ cũ Romanis:& ob eam rem:post secundam pugnã:in qua uictus fuerat: legatos ad Marium misit.q ab eo peterẽt:ut duos ad se fidissimos remitteret:Marius Syllam q̃storẽ:&Aulũ legatũ statim ad regem misit.¶Velle.s.dicebat ¶Dissereres:loqui:tractare.¶Acciti uocati a rege ¶Quãq̃ acciti ibãt:tñ placuit ante regẽ uerba facere:hoc iõ dicit:qa magis cõuenire uidebat: ut regẽ audirent:quã apud regẽ loquerent: qui eos acciuerat.¶Itaq; Sylla. dicit Syllam coram rege locutum:qa eloq̃ntia ꝑstabat: licet Mãlius ætate superior esset.¶Commaculares.i. scelere inquinares.¶Necessitudinẽ.i.necessitatem. Nã si te cõiungis cum Iugurtha:nobis necesse est:ut & te & ipsum Iugurthã ꝑsequamur.¶Si pacem feceris:tu nobis tolles hãc necessitatẽ.¶Ad hoc idest præterea.Ac si diceret. Tu q̃dẽ o rex recte facis:qui amicitiam populi Romani q̃ris.Sed & populus Ro.usq; a pricipio:q̃n erat paup: sp melius eẽ putauit acq̃rere amicos:quã seruos. Amici sũt:q spõte se cũ populo Ro.cõiũgũt:& eiꝰ societatẽ hr̃e conãt:serui sũt:q resistẽtes bello subigunt:& subacti obediũt ĩpetio po.ro.¶Tibi uero.Suadet aliqd eẽ faciũdũ:aut ab hõesto:aut ab utili: argumẽtatus ẽ ab hõesto. Nunc arguit ab utili.Dicit.n.Nihil utiliꝰ Boccho cõtingere posse amicitia Po.Ro.Primũ:q;ꝓcul absumus.¶In quo offensæ est minimũ.i.minima offensa ĩter te:& ro.po. intercessit:o Bocche amicitia populi Romani nihil tibi potest nocere: quia procul absumus.¶Ac si:idest sicuti si prope adessemus.

gladium sanguine oblitum ostendens:quem ĩ pugna satis impigre: occiso pedite nostro: cruentauerat.Quod ubi milites accepere magis atrocitate rei:quam fide nuncii terrentur:simulq; barbari animos extollere: & in perculsos acrius incedere:iamq; paululũ a fuga aberant:quum Sylla profligatis his:quos aduersum ierat:rediens Marius ab latere incurrit:Bocchus statim auertit. At Iugurtha dũ sustentare suos:ꝓpe iam adeptam uictoriam retinere cupit:circumuentus ab equitibꝰ dextra:sinistra:oĩbus occisis:solus inter tela hostium uitabũdus erupit.Atq; interim Marius:fugatis equitibus:occurrit auxilio suis: quos pelli iam acceperat.Deniq; hostes iam undiq; fusi sunt: tũ spectaculum horribile in campis patentibus seq fugere:occidi:capi equi:atq; uiri afflicti: ac multi uulneribus acceptis: neq; fugere posse:neq; quietem pati:niti modo ac statim cõcidere. Postremo uero omnia:qua uisus erat:constrata tælis:armis: cadaueribus:& interea humus infecta sanguine. Postea loci consul haud dubie iam uictor ꝑuenit in oppidum Cyrtham:quo in initio profectus intenderat:eo post quintum diem: quo iterum barbari male pugnauerant legati a Boccho ueniunt: qui regis uerbis ab ipo Mario petiuere:duos quã fidissimos ad eũ mittere uelle:de suo & de populi Romani commodo cum his disserere.Ille statim. L.Syllam.&.A. Manlium ire iubet. Qui quãq̃ acciti ibant:tamen placuit uerba apud regem facere:quo ingenium:aut aduersum flecterent:aut cupidum pacis uehementius accenderent.Itaque Sylla:cuius facundiæ non ætati a Manlio concessum est: uerba pauca huiuscemodi locutus est. Rex Bocche: magna nobis lætitia est: quum te talem uirum dii monuere: ut aliquando pacem quam bellum malles. Neu te optimum cum pessimo omnium Iugurtha miscendo commaculares: simul nobis demeres tam acerbam necessitudinem pariter: & te errantem & illum sceleratissimum persequi.Ad hoc populo Romano iam a principio inopi: melius uisum amicos quam seruos quærere: tutiusque rati uolentibus quam coactis ĩperitare. Tibi uero nulla oportunior amicitia nr̃a.primũ qđ ꝓcul absumus: in quo offensę minimũ est: est gratia par: ac si ꝓpe adessemus.

Deinde q parentes abunde habemus: recte facis: o Bocche: qa aicitiã po. Ro. quæris. Meli⁹ est eni acqre re aicos q seruos: sicuti et semp po. Ro. fecit: qa multos seruos & impio nostro obediētes: ac subditos habe: mus: sed aicos neq nobis: neq cuiq unq satis fuit. Et iō melius est acqrere aicos: quoz inopiā patimur: q seruos: quoz abūdātiā hēmus. Parētes. i. obediētes: & sbditos: sicuti sūt q bello subiugāt: parēt. n. impio uictoris & subigentis eos. Sed qm. O Bocche festina: & sicuti cœpisti qrere aicitiā nrām: qñ qdē fortūa: q ex magna pte res hūanas regit: uoluit: ut tu expireris nos & hostes & aicos: ordo est. O Boche: nūc festia — IOAN. CHRI.

Deinde uero q parētes abūde hēm⁹: aicoz neq nobis: neq cuiq hoīum satis fuit: atq hoc utinā tibi a principio placuisset: pfecto ex popu. Ro. ad hoc tps multo plura bona accepisses: quam mala perpessus es. Sed quoniā hūanaz rez fortūa plæraq regit: cui. s. placuit uim: & grām nrām te experiri: nūc quoniā p illā licet: festina atq uti cœpisti perge. Multa opportūa hēs: quo facili⁹ errata officiis supes. Postreo hæc i pect⁹ tuū dimitte: nūq po. Ro. bñficiis uictū eē. Nā bello quā ualeat tute scis. Ad ea Bocchus placide & benigne simul pauca p delicto suo uerba facit: se nō hostili aio: sed ad regnū tutādū arma cæpisse. Nā Numidię partē: unr Iugurthā expulerit iure belli suā factā: eā uastari a Mario pati neqssime. Pręterea: missis antea Romā legatis repulsū ab aicitia. Cæteṙ uetera omittē: actū: si p Mariū liceret: legatos ad senatū missurū. Deide copia facta mittēdi: aius barbari ab aicis suis flex⁹: quos Iugurtha cognita legatiōe Syllæ & Mālii metuēs id: qd parabat: donis corrupat. Mari⁹ iterea exercitu i hybernis posito: cū expeditis cohortibus: & pte eqtatus pficiscit in loca sola obsessū turrim regiā: quo Iugurtha pfugas oēs psidiū ipo suerat. Tū rursus Bocchus. s. seu reputādo: q sibi duob⁹ pliis euenerāt: seu monitus ab aliis aicis: quos Iugurtha incorruptos rliqrat: ex oi copia necessarioz qnq delegit: quoz & ipsa fides cognita: & ingenia ualidissima erāt. Eos tādē ad Marium: ac deide si placeat Romā legatos ire iub; agēdaz rez: & ēt quocūq mō cōponēdi belli licētiā pmittit. Illi matur ad hyberna Romanoz pficiscūtur. Deide in itinere a Getulis latronib⁹ circūuēti: spoliati: ac terrore pauidi

atq pge uti cœpisti: qm licet p illā: qm fortuna rgit plæraq rez hūanaz: cui. i. cōplacuit te expiri uim & grām nrām. Plæraq rez humanarū: idest magnā partē rez humanaz fortūa regit. Vim: qa tu es exptus bello: qtū possit populus Romāus. Et grām. i. aicitiam fortuna uoluit: ut tu experireris Romanos & hostes & amicos. Ante hac: tu es exptus Romanos hostes: nūc experire Romanos aicos: & qa ita fortuna uult: tu perseuera: sicuti cœpisti: ut Romanos aicos habeas. Multa opportuna hēas: quo facili⁹ errata officiis supes: magnā opportunitatē hēs: p quā delictū tuū officiis uincas. Nam deliqsti & errasti in hoc: quia contra popu. Romanū bellū simul cū Iugurtha suscepisti. Sed hoc peccatum uincere potes beneficio: uidelicet: si te coniunxeris cū populo Roma. & cū eo societatē: & aiciā inieris. Officiis. i. beneficiis. Nūq populum Roma. beneficiis uictum: qa semp plus reddit q accepit. Nam q bello ualeat tute scis. Dixi q populus Romanus nūq uictus est beneficiis: qa nō est necesse: ut dicā: q ecōtrario iniuriis etiā uici nō pōt. Nā tu hoc scis: nā tu es expt⁹: q iniurias bello ulciscit. Et iō nō est necesse: ut dicam: quia tu scis: & exptus es: quantū bello ualeat ad iniurias uindicandas: uelis ergo potius experiri: ut amicus grām populi Romāi quā ut hostis uim eius. Tute. i. tu ipse. Ad ea Bocchus: dicit qd respōderit Bocchus. Pro delicto suo: excusando delictum suū. Arma cæpisse. i. bellū contra populū Romanū suscepisse. Suscepi bellū cōtra populū Romanū nō ut ei iniuriā inferrē: sed ut regnū meū defenderē. Nā pati nō potui Mariū uastare eā partē Nūidiæ: q iure belli mea erat: iure belli factā suā. Supra dixit Iugurthā tertiam ptē regni Nūidiæ Boccho pmisisse: si una secū bellū susciperet cōtra Romanos. Et iō dicit ptem Numidiæ iure belli factā suā. Præterea. s. dicebat: se eē repulsuz ab aicitia missis antea Romā legatis. Ego antea missi Ro. legatos: q peterent aicitiā po. Ro. sed ab amicitia repulsus sum. Sed omitto uetera. Nūc rursus legatos Romaz mittā: si Marius uult. Cæteṙ. s. dicebat se ommittere uetera. Actū: si p Mariū liceret. i. si Marius uellet. Deinde copia facta. s. a Mario: Mari⁹ permisit: ut Bocchus legatos Ro. mitteret: sed Bocchus mutauit sniam psuasus ab amicis: quos Iugurtha donis corrupat postq intellexit Syllā & Māliū legatos eē missos ad Boc. ut eū aliēarēt a Iugurtha & po. Ro. cōciliarēt. Aius bar. i. aius Bocchi mutatus est. Metuēs id quod parabat: uidelicet metuēs: ne Bocchus disiungeret a se: & cōiungeret Romanis. Marius iterea: dicit qd fecerit ipse Marius: postq exercitū in hybernis collocauit: nō qeuit. Sed acceptis expeditis cohortib⁹ ex pte eqtatus in solitudinē quādam profectus est ad obsidendū quādā turrim regiā: in q Iugurtha pfugas hoies iposuerat: q eā custodirēt. Sed Marius hāc turri cape nō potuit. Cōposito. i. collocato. In sola loca. i. in loca deserta. Perfugas hoies præsidiū imposuerat. Dixi sæpe qd sit præsidiū. Est eni multitudo militū ad custodiam alicuius loci posita. Tum rursus: dicit Bocchū rursus decreuisse mittere legatos ad Mariū: deinde Romā: q de pace tractarēt.

IOAN. CHRI.

¶ Sine decore:idest sine ornatu. ¶ Quem consul Marius.cum proficisceretur ad obsidendum Turrim:Syllā pro prætore reliquerat:cui plena potestas erat super exercitum:& super totā prouinciam. ¶ Eos ille:dicit' Syllaꝫ legatos Bocchi liberaliter tractauisse. ¶ Habuit:idest tractauit. ¶ Quare barbari:fama erat uulgata: ꝙ Romāi erant auari. Sed legati barbari tam liberaliter a Sylla tractati:crediderunt falsam esse famam: q̄ de Romanis erat:uidelicet ꝙ essent auari. ¶ Dona omnia in benignitate habebātur. Si quis donum alicui faciebat:non putabatur facere hoc ꝑ largitionē:uidelicet:ut illū corrūperet:sed per liberalitatem:uidelicet:quia putaret illū dignum esse eo munere. Mandata ea: quæ sibi Bocchus mandauerat:uulgo nūc dicuntur cōmissiones. ¶ Sylla omnia pollicitus:cum Sylla omnia ea esset pollicitus. ¶ Ibi.s.apud Syllam:erat autē uice Syllæ Marius:ordo est. ¶ Marius iubet:& illos:& Syllam uenire ab Vtica: postq̄ uenit Cyrthā infecto negocio:quo intenderat:& postq̄ est factus certior de aduentu legatorum:sensus patet. ¶ Infecto negocio:quia turrim regiam capere non potuit. ¶ Item. L. Belligerum prætorē:oēs senatorii ordinis:scilicet uenire iubet ad se Cyrtham. Dixit antea:ꝙ consuetudo fuit:ut consul conuocaret principes exercitus:& uiros ordinis senatorii:cum aliquid graue atq; arduuꝫ deliberandum erat:ueluti si deditio suscipienda esset: uel pax cum hoste facienda:uel tale aliquid.

¶ Quibus cum:idest cum quibus Marius uocatis ad se Sylla quæstore:& .L. Belligero prætore:& omnibus uiris ordinis senatorii: qui erāt ī exercitu cū his simul legatos Bocchi audiuit: & cognouit ea:quæ petebat Bocchus:& de consilio eorum permisit:atq; concessit:ut legati Romam ad senatum proficiscerentur. Ex quinq; legatis tres:Romā profecti sunt: duo adq; Bocchū redierunt. ¶ Mandata Bocchi.i.petitionem Bocchi. ¶ Romæq;. Dicit quid fecerit legati Bocchi postq̄ Romam uenerūt:confessi sunt regem errasse scelere Iugurthæ inductū. Et ita culpā delicti a Rege remouentes: in Iugurthā transferrebant. ¶ Deprecati sunt.i. cōfessi sunt:noua significatio notanda est. Alibi depcari est amoliri: depellere:propulsare:unde hoc loco dicit depcati:quia licet delictum confiterentur: tamē culpam delicti depellebant a rege: & eam in Iugurtham transferebant. ¶ Cæterū Boccho facit gratiam.i.ignoscit ¶ Is missus.s.est. ¶ Peditū fundi torū:funditores qui funda pugnant. ¶ Balistariorum. Balistæ sunt saxa maiora & grauiora. Vnde Balistarii dicti sunt. ¶ Cohors peligna:pe ligni populi sunt Latini. Luculus Volscorū rex: nepotes habuit Pacinūm:a quo Pacinates: & Peliculū: a quo Peligni. Singuli populi Latinorū auxilia mittebāt ad bella:quæ popu.Roma.gerebat. Peligni ergo cohortem unā miserant.

sine decore ad Syllam profugiunt. Quē cōsul in expeditionē proficiscens ꝑ prætore reliq̄rat: eos ille nō solū pro uanis hostibus:uti meriti erāt: sed accurate & liberaliter habuit. Quare barbari & famā Romanorū auaritiæ falsam:& Syllā ob munificētiā in sese amicū esse rati sunt. Nā etiam tū largitio multis ignota erat:munific9 ēt nemo putabatur:nisi pariter uolens: largitiōes & dona oīa in benignitate habebant᷑. Igit᷑ quæstori mandata Bocchi patefaciunt:simul ab eo petunt:uti fautor consultorq; sibi adsit:copias:fidē:magnitudinē regis sui:& alia:quæ aut utilia:aut beniuolentiæ esse credebāt:orōne extollunt. Deinde Sylla oīa pollicitus:doctique: qūo apud Mariū: item & apud ipsum senatum uerba facerēt: circiter dies ibi .xl. opperiuntur. Marius postq̄ infecto negocio: quo intenderat rediit Cyrtham: de aduentu legatorum certior factus est. Illosq; & Syllā uenire iubet. Itemq;. L. Belligerum prætorem ab Vtica. Præterea omnes undiq; senatorii ordinis: quibus cum mādata Bocchi cognoscit:iniquis legatis potestas eundi Romā fit:& ab consule interea induciæ postulabantur. Eæ Syllæ & plærisq; placuere pauci ferocius decernunt ignari reꝝ humanarū: quæ fluxæ semꝑ in aduersa mutant᷑. Cæterum Mauri:īpetratis oībus rebus: tres Romā ꝓfecti: cū Cn.octauo rufone:q q̄stor stipēdiū in Aphricam portauerat. Duo ad regē redeūt. Ex his Bocchus cū cætera:tū maxime benignitatē & studiū Syllæ libens accepit. Romæq; legatis eius: postq̄ errasse regē:& Iugurthæ scelere lapsū:deprecati sunt:amicitiam & fœdus petentibus: hoc modo respondetur. Senatus & popu. Roma. beneficii & iniuriæ memor eē solet. Cæterū Boccho: quoniam pœnitet delicti:gratiā facit: fœdus & aicitia dabunt᷑:cū meruerit. Quib9 rebus cognitis Bocchus ꝑlīas a Mario petiuit:uti Syllā ad se mitteret. Cuius arbitratu de negociis cōib9 cōsuleret᷑. Is missus cum præsidio equitum atq; peditū:fūditorum:balistarioꝝ.ꝑterea iere sagittarii:& cohors peligna cū uelitarib9 armis itineris ꝑperandi cā:

¶ Cum uelitaribus armis:idest cum armis leuioribus:quibus Velites utuntur. Nam uelites dicuntur milites leuis armaturæ:qui grauibus armis impediti non sunt:sed expediti leuibus armis utuntur: & dicuntur Velites,q̄si uolitātes. Ergo cohors Peligna:ut expeditior eēt ad iter ꝑperādū uelitaribus armis nūc usa est.

Neq̧ his secus atq̧ aliis armis aduersum tela hostiũ:q̧ ea leuia sũt mũiti erãt:his(inq̃t armis uelitarib⁹ ita muniti erãt sicuti aliis armis aduersus tela hostiũ: qa leuia sũt arma uelitaria:idõea sũt cõtra tela Maurorũ: quia tela leuia sũt. Neq̧ secus.i.nõ aliter. Atq̧:p q̃. Effuse:spsim:sine ordine. Syllæ aliisq̧ oib⁹:Sylla & oẽs alii existimabãt illos mille eqtes eẽ multo plures:& putabãt eẽ hostes.Sed Volux missus erat a patre Boccho obuiã Syllæ:& ẽt ut p̃sidio ei⁹ tutior eẽt Sylla. Igit:qa putabãt eos esse hostes. Spes ãplior: amplior.s.qa erat maior spes q̃ metus. Quippe uicto.s.erat:nã Romani uictores sæpe fuerãt: & sæpe uicerãt iugurthã:& Bocchũ. IOAN. CHRI.

neq̧ sec⁹ his atq̧ aliis armis: aduersũ tela hostiũ: q̧ ea leuia sũt: muniti erãt:sed i itinere qnto déiq̧ die Volux fili⁹ Bocchi repẽte i cãpis patẽtib⁹ cũ mille ñ ãpli⁹ eq̃tib⁹ se oñdit:q temere & effuse eũtes:Syllę aliisq̧ oib⁹ & nũerũ ãpliorẽ uo:& hostilẽ metũ efficiebãt. Igr̃ se q̃sq̧ expedire: arma atq̧ tela tẽtare:itẽdere timor aliq̃t⁹:sed spes ãplior:q̧ pe uictorib⁹:& aduersũ eos:quos sæpe uicerãt:i teri equites exploratũ p̃missi: rẽ uti erat qetẽ nũciant. Volux aduẽiẽs q̃storẽ appellat:dicq̧ se a p̃re Boccho obuiã illi sil' & p̃sidio missũ. Deinde p eũ & pximũ diẽ sine metu cõiũcti eũt. P⁹ ubi castra locata:& diei uesp erat:repẽte Maur⁹ icerto uultu pauẽs ad Syllã occurrit:dicq̧ sibi a specl'atorib⁹ cognitũ:haud pcul Iugurthã abeẽ. Simul uti noctu clã secũ pfugeret:rogat atq̧ hortat̃. ille uero aĩo feroci negãt se totiẽs fusũ Nũidã ptiescẽ: uirtuti suo℞ satis credeř:ẽt si certa pestis adeẽt mãsurũ poti⁹ q̃ pditis his:quos ducebat turpi fuga icertę ac forsitã p⁹ paulo iteriturę morbo uitę pceret. Cęterũ ab eodẽ mõit⁹ uti noctu pficisceret̃:cõsiliũ approbat:ac statĩ milites cœnatos eẽ i castris: ignesq̧ q̃creberrimos fieri. Deĩde p̃ria uigilia silẽtio egredi iubet: iãq̧ nocturno itinere fessis oib⁹. Sylla piter cũ ortu solis castra metabat̃: cũ eq̃tes Mauri nũciãt Iugurthã circit̃ duũ miliũ iteruallo añ eos cõsedisse:qd̃ postq̃ auditũ ẽ:tũ uero ingẽs met⁹ nr̃os iuadit:credeř se pditos a Voluce & isidiis circũuẽtos. Ac fueř q dicerẽt mãu uidicãdũ: neq̧ apď illũ tãtũ scel⁹ iultũ reliquẽdũ. At Sylla q̃q̃ eadẽ existimabat:tñ ab iniuria maurũ phibet: suos hortat̃:uti fortẽ aĩum gererẽt:sępe ãtea paucis strennuis aduersus multitudinẽ bñ pugnatũ: quãto sibi i p̃lio min⁹ pepcissẽt tãto tutiores fore: nec quẽquã decere quẽ man⁹ armauerat:ab inermibus pedib⁹ auxiliũ:in maxĩo metu nudũ: &

Primũ & pxi.di.i.primũ & scdm diẽ. Locata.s.sũt. Vesp diei.i.ultima ps diei. Maur⁹.s.Volux. Incerto.i.mobili:& istabili uultu:qa i uultu colorẽ mutabat. Prætimore pauẽs.i.timẽs: & statĩ cã℥ timoris subiũgit. Aio fe.i.ipauido:audaci:forti. Fu su℥.i.fr ctũ:fugatũ:& pulsũ. Numidã.s.iugurthã. Satis cre.dicebat.i.satis cõfidere.Nã credere significat cõfidere. Virgi.i Buco. O formose puer nimiũ ne crde colori. Et si certa pestis adesset:mãsuꝝ poti⁹ q̃ pditis: quos ducebat : turpi fuga icertæ: ac forsitã paulopost morbo iterituræ uitæ pceret.Sylla dicebat.Non timeo iugurthã totiẽs uictũ:& satis cõfido uirtuti meoꝝ militũ:sed si ẽt cert⁹ eẽm mecũ meis i pugna iterficiendũ eẽ fugere nõ uolo:sed uolo manere potius & mori q̃ turpiter fugere & uitã ꝑuare :q̃ uita forsitã paulopost morbo interibit. Si certa pestis.i.certa mors. Ordo ẽ:& dicebat se potius mãsurũ si certa pestis adesset:q̃ ut pceret uitæ incertæ:ac forsitan paulopost iteriture morbo: dico pceret. Turpi fuga.i.p turpẽ fugam: pditis quos ducebat.Ac si diceret:melius ẽ:& uolo potius manere:& gloriose mori q̃ turpiter fugere & uitã ꝑuare. Proditis:quos ducebat. Si Sylla fugisse,pdidiss℥ eos:quos secũ ducebat:qa oñderat eis futuꝝ Bocchum. Quã incer.ui.pat.i.uitã icertã ꝑuare:uita ãt icerta ẽ:qa nẽo secur⁹ ẽ de uita sua. Cæteꝝ ab eo.mo.Sylla parere noluit Voluci suadẽti:ut fugeret:qa turpe erat fugere: sed paruit ei suadenti:ut noctu pficisceret̃ : quia hoc cõsilium utile erat. Prima uigilia.i.prima hora noctis. Iãq̧ nocturno itinere.Sylla cum Voluce simul tota nocte iter fecit.Et in ortu solis castra locauit. Tum equites Volucis: qui p̃ibant:nunciant Iugurthã ante eũ castra posuisse circiter duoꝝ miliũ interuallo:hoc audito Romani crediderunt se proditos esse a Voluce. Et fuerunt qui dicerent Volucẽ tãq̃ proditorẽ interficiendum esse.Sed Sylla prohibuit hoc fieri. Credere:pro credebant: Quãq̃ existimabant idem.Nã etiã Sylla credebat se a Voluce proditum esse. Quãto sibi in p̃lio minus pepcissent: tanto tutiores fore:o milites q̃to uobis min⁹ in prœlio parcetis.i.q̃to magis pugnabitis:tãto tutiores eritis: pcere sibi in p̃lio:ẽst pugnare nolle. Neq̧ quẽq̃ decere:qui manus armauerit:ab inermib⁹ pedib⁹ auxiliũ petere.i.nõ decebat uirũ armatum fugere.Nã petere auxiliũ a pedibus: nihil aliud est:nisi fugere. In maxĩo metu nudũ & cæcũ corpus ad hostes uertere: & dicebat decere in maximo metu uertere nudum & cæcũ cor. ad ho.idest contra hostes. O milites: non decet uirum armatũ fugere:sed i maxĩo metu dec℥ ñ solũ armatũ:s℥ ẽt corp⁹ ierme i hostẽ uertẽ. Nu. cor.i.ierme:& ita intẽdit argumẽtũ:i maxĩo metu dec℥ corp⁹ ierme cõtra hostes uertẽ:q̃to magis uos armatos decet ire cõtra hostẽ & nõ fugere.Tota.n.itẽtio Syllæ ẽ hortari milites:& psuadere eis:ut non fugiãt: sed forti animo sint.

IOAN. CHRI. ¶ Cæcum.i.præceps ad pugnam:ut de fuga non cogitet. ¶ Deinde Volucem. Ordo est:deinde Sylla obtestatus Iouẽ maximum: ut adesset:testis sceleris & perfidiæ Bocchi:iubet Voluceȝ abire ex castris: qm̃ fecerat hostilia. Sylla credidit se eẽ ꝓditũ a Voluce. Boccho pr̃e eius ita uolẽte. Et ideo cum animos militũ oratione firmasset:statim iussit:ut Volux abiret ex castris. Sed reuera Volux innocens erat. ¶ Quoniã hostilia fecerat.i.quoniã proditor fuerat:sicuti ip̃e credebat. Nã reuera nõ fuerat proditor. ¶ Sceleris:atq; perfidiæ. ¶ Bocchi testis adesset:quia credebat Bocchum misisse Volucem filium:qui Syllam traderet in manus Iugurthæ. ¶ Ille.s.Volux. ¶ Orare pro orabat. Nihil dolo factuȝ.s.dicebat:at magis calliditate Iugurthæ.s.factum esse dicebat.s. ut Iugurtha iter obsideret. Nam hac de causa Sylla se a Voluce prodituȝ esse credidit. quia Iugurtha copiis suis iter obsederat:qua transiturus erat. Sed hoc dolo Volucis factum non erat:sed poti⁹ astutia Iugurthæ:qui per speculatores iter Volucis explorauerat. ¶ Cæterum quoniã Volux dicebat ad Syllam:o Sylla Iugurtha magnaȝ multitudinẽ non hẽt:& totam spem suã hẽt i pr̃e meo. Igitur me p̃nte:nihil palã facere audebit. ¶ Bonũ igit̃ est:ut p media castra ei⁹ trãseamus. Sylla Volucis cõsilium probauit:& ita per media castra Iugurthæ incolumes transierunt. Ex quo cognitũ est in Voluce dolum nõ fuisse. ¶ Illum: scilicet Iugurtham. ¶ Cum ipsius filius: scilicet Volux filius Bocchi. ¶ Testis adesset:idest præsens eẽt. Nam qua fronte Iugurtha Syllã inuaderet præsente Voluce filio Bocchi:i quo Boccho Iugurtha spem suam totam habebat. ¶ Nihil palã ausurum:scilicet dicebat. ¶ Quare:scilicet dicebat. ¶ Sese:uel p̃missis:ego uel ante mittam equites meos:uel ẽt hic relinquã:& tecum:o Sylla solus transibo:ut intelligas in me dolum non esse.

¶ Ea res probata.s.ẽ a Sylla. ¶ Vti in tali negocio.i.tanq̃ in tali re:quæ de improuiso suscipiebat. ¶ Quia de improuiso acciderat dubio atq; hesitante Iugurtha. Iugurtha dubitauit cum uidit Syllaȝ & Volucem cũ suis copiis per media castra sua transeuntes:& quia hoc de improuiso acciderat:Iugurtha non inuasit eos:quia de improuiso acciderat.s.ut Romani cum Voluce p media castra Iugurthæ transirent. neq; enim Iugurtha hoc unq̃ putasset. ¶ Hesitante:idest dubitante. ¶ Quo ire intenderant:scilicet ad locum ubi erat Bocch⁹ Rex. ¶ Ibi cũ Boccho:qdã Numida. Aspar noĩe multum & familiariter agebat. ¶ Præmissus:ab Iugurtha. ¶ Postq̃ Syllam accitũ audierat orator:Iugurtha cũ intellexisset

cæcum corpus ad hostem uertere. Deinde Volucẽ:quoniã hostilia faceret. Iouẽ maximũ obtestatus:ut sceleris atq; ꝑfidiæ Bocchi testis adesset: castris abire iubet. Ille lachrymãs orare:ne ea crederet:nihil dolo factũ:ac magis calliditate Iugurthę cui uidelicet speculãti iter suũ cognitũ eẽt. Cęterũ quoniã neq; igẽtẽ multitudinẽ hẽret:& spes opesq; ex pr̃e suo pẽderẽt:credeř illũ nihil palã ausuȝ cum ip̃e filius testis adesset. Quare optimũ factu uideri:per media ei⁹ castra palã transire sese: uel præmissis:uel ibidem relictis Mauris:solum cum Sylla iturum:ea res uti in tali negocio solet: ꝓbata est:ac statim profecti:quia de improuiso acciderat:dubio: atq; hesitante Iugurtha incolumes transeunt. Deinde paucis diebus:quo ire intenderãt: ꝑuentũ est:ibi cũ Boccho quidã Numida Aspar noĩe multum & familiariter agebat: p̃missus a Iugurtha:postq̃ Syllam accitũ audierat oratũ: & subdole speculatũ Bocchi consilia ierat. Præterea Dabar Massagradæ filius ex gẽte Massinissæ cæterũ materno genere impar. Nã pater eius ex cõcubina ortus erat:Mauro ob ingẽtia facta charus:acceptusq;:quem Bocchus fidũ multis antea tempestatibus expertus:illico ad Syllã nunciatũ mittit:paratum sese facere: quæ populus Romanus uellet:colloquio:diem:locum:tẽpus ipse deligeret:consulta sese omnia cũ illo integra habere:

Syllam accitum & uocatum a Boccho:p̃misit Asparem quendam noĩe legatum ad Bocchũ:ut cõsilia eius callide pciperet:hic Aspar cũ Boccho ualde familiariter uiuebat. ¶ Agebat.i.erat & habitabat. ¶ Præmissus orator:idest legatus. ¶ Subdole:speculatum Bocchi cõsilia. ¶ Ierat:inerat ad percipiẽdũ astute & callide consilia Bocchi:timebat enim Iugurtha id quod euenit:uidelicet:timebat ne Bocchus se cũ Romanis coniungeret:ipso Iugurtha deserto. ¶ Præterea Dabar Massagradæ filius ex gente Massinissæ:cæterũ materno genere impar. Nam mater eius ex concubina nata erat:ob ingenia Mauro charus acceptusq;. Erat inqt cũ Boccho Dabar:ex gente Massinissæ charus:& acceptus ipsi Boccho:hunc Dabarem Bocchus misit ad Syllam:qui ei nunciaret sese paratum esse facere quicquid populus Romanus uellet. ¶ Præterea Dabar.s.erat. ¶ Cæterum materno genere impar:quis esset ex gente Massinissæ:tamen propter genus maternũ non erat par cæteris:qui erant ex gente Massinissæ:nam mater Dabaris ex concubina nata erat. ¶ Ob ingenia: quia ingenium Dabaris placebat. ¶ Boccho. Mauro scilicet Boccho. ¶ Quem Bocchus fidum esse Romanis. Bocchus postq̃ intellexit Syllam aduenisse:misit Dabarem ad eum:qa cognouerat eum eẽ fidũ Romanis. ¶ Sese:omnia cum illo integra habere:hoc ideo dicitur:ut ostendat se nihil egisse:seu tractasse cũ Aspare legato Iugurthæ:sed oĩa integra in aduẽtu Syllæ reseruasse:integrũ dicit̃:de quo nihil factũ diminutũ. Dicit ergo se nihil:qđ ad pacẽ aut ad bellũ pertineret:tractasse cũ legato Iugurthæ:sed oĩa Syllæ itegra reſuasse.

IOAN. CHRI.

¶ Neu.i.& ne.Neu Iugurthæ legatum pertimescetet:quo res cõmunis licentius gereret.Iugurtha callidissimus fuit.Nã postq̃ intellexit Syllam a Boccho accitũ fuisse: prior misit.Asparẽ legatũ ad Bocchũ:atq; hoc fecit:ne Bocchus & Sylla aliquid cõtra se tractarent:atq; eo misit legatum suum:qui semp colloquiis Bocchi & Syllæ interesset:ne aliquid contra se tractarent:q̃ si Bocchus legatum Iugurthæ a colloquiis: in qb⁹ de rebus cõmunibus agebat:apertẽ ꝓhibere uoluisset:illico Iugurtha se a Boccho ꝓditum eẽ intellexisset. iustũ enim erat:ut legatus Iugurthæ colloquiis Bocchi & Syllæ interesset:in qbus de rebus agebat: q̃ cões erant Boccho cum Iugurtha.Nam Bocchus & Iugurtha socii fuerant in bello.

neu Iugurthæ legatũ ꝑtimesceret:q; eo aduocat⁹ esset:quo res cõis licentius gereret: nã ab insidiis eius aliter caueri nequisset.Sed ego cõperio Bocchum magis punica fide:quã ob ea q̃ prædicabat simul Romãos & Numidã:spe pacis detinuisse. Multũ q̃cũq; suo aĩo uoluere solitũ: Iugurthã romaĩs an Syllã traderet. Libidinẽ aduersum nos. Metũ pro nobis suasisse.Igit̃ Sylla rñdit se pauca corã Aspare locuturũ:cætera occulte: aut nullo pñte:aut quam paucissimis:simul edocet:q̃ sibi rñderent̃:postq̃ sicuti uoluerant cõgressi: dicit se missum a cõsule:uenisse q̃situ ab eo pacẽ:an bellum agitaturus foret.Tum rex uti ꝑceptũ fuerat: post diem decimũ redire iubet. At nihil ei decreuisse.Sed illo die rñsurum. Deinde ambo ad sua castra digressi:sed ubi plærũq; noctis ꝓcessit.Sylla a Boccho occulte accersit̃:ab utroq; tantũ mõ fidi interpretes adhibent̃. Præterea Dabar internuncius sanctus uir iurat ex sñia amboꝝ: statim sic rex icipit. Nũq̃ ego ratus sum fore: uti rex maxim⁹ i hac terra:& oĩum:quos opulentissimos noui priuato hõi grãm deberet:& me hercule Sylla añ te cognitũ multis orõnibus:aliis ultro egomet opẽ tuli:nulli⁹ idiguii:id eẽ iminutũ:qd̃ cæteri dolẽ solẽt:ego lætor fueĩt mihi eguisse aliqñ ꝑciũ tuę aĩcitię:q̃ apd̃ aĩum meũ nihil charius hẽo:id adeo expiri licet:arma:uiros:pecũiã. postrẽo qcq̃d aĩo libet sũme:uter.Et quo ad uiues nũq̃ tibi redditã

¶ Res cõis:uide licet ad se & ad Romãos pertinẽs.¶ Gereretur: tractaretur.Nam ab insidiis eius aliter cauere neq̃sset.i.isidias Iugurthæ aliter euitare ñ potuisset insidias Iugurthæ appellat: qa miserat legatũ: q oĩa cõsilia Bocchi pcipet:& colloquiis Bocchi & Syllæ interesset.¶ Sed ego comperio.i.manifestũ & certum habeo.Bocchus oñdebat & ꝓdicabat se pacis cõcordiam q̃rere inter Romanos & Iugurthã:atq; iõ Syllã acciuisse:ut de pace cũ ipo tractaret.Sed reuera inqt Salu.Ego cõperio Bocchũ Romanos & Iugurthã in spe pacis tenuisse:non quia reuera pacẽ q̃reret inter ipsos: sed ut alterutros ꝓderet:atq; ita imperiũ suũ augeret sicuti fecit.Nã tandẽ Iugurthã ꝓdidit Romanis.¶ Punica fide.i.ob punicã fidẽ:uidelicet: ut ꝓderet:uel Iugurthã Romanis:uel Syllã Iugurthæ. Nam fides punica ẽ aliud promittere: & aliud prestare. Nã Punici.i.Afri ingenio mobiles sunt & infidi:raro uel nunq̃ ꝓmissa seruantes.¶ Pũica fide.i. mobili & ficta fide q̃lis est fides Afroꝝ.¶ Quã ob ea q̃ predicabat: qa uerbis uidebat se q̃rere pacẽ inter Romanos & Iugurthã.¶ Libidinem aduersum nos: metũ suasisse pro nobis subaudi cõperio.Cõpio illũ uoluisse tradere Syllã Iugurthæ:sed metuisse.Libido ergo contra Romanos suadebat:qa Bocchus cupiebat tradere Syllã Iugurthæ: Metus ꝓ Romanis suasit:quia dũ Bocchus Rõanos metuit:nõ Syllam Iugurthæ:sed Iugurthã Syllæ tradidit. ¶ Igitur pauca Sylla rñdit. Ordo est. Igit̃ Sylla respõdit se locuturum pauca coram Aspare: & locuturum eẽ cætera occulte:aut nullo existẽte: aut q̃ paucissimis præsentibus ¶ Sylla Boccho per Dabarẽ q admiss⁹ fuerat rñdit: se nolle præsente legato Iugurthæ aliquid tractare cũ Boccho Et iõ se pauca locuturũ dicit.¶ Illo ꝑsente: cætera aũt occulte:uel nullo: uel paucissimis presentibus.Deinde docet:qũo Bocchus respõdeat sibi legato Iugurthæ ꝑsente.Docuit aũt ut Bocchus sibi q̃renti pacẽ an bellum uellet:responderet sic:uidelicet:ut ipse Sylla rediret post decem dies.Et tũc se rñsum ei eẽ daturũ.nundum.n.decreuisse aliqd. Quæ sibi rñderentur:idest a Boccho præsente Aspare legato Iugurthæ.¶ Sicut uoluerat:scilicet Sylla:nam Sylla locum & diem constituerat:quo in colloquiũ uenirent.¶ Congressi:scilicet sunt:idest conuenerunt.¶ Vti præceptum fuerat:scilicet a Sylla:quia ut dixi Sylla docuit & præmonuit:ut Bocchus ita sibi responderet:ĩ hoc autem colloquio intelligimus Asparem fuisse præsentem.¶ Ambo:scilicet Bocchus & Sylla.¶ Sed ubi:hic incipiunt tractari consilia proditionis.¶ Ab utroq; tantummodo:quia nemo intererat præter ipsum Bocchum & Syllam.¶ Fidi:interpretes adhibent: quia nec Bocchus linguam Romanam:nec Sylla linguam maurorũ nouerat.Et ideo opus erat interprete. ¶ Adhibentur:assumuntur: apponuntur.¶ Dabar internuncius:idest interpres.¶ Sanct⁹ iurat: ex sententia ambobus iurat se fideliter interpretaturum:¶ Ac statim rex:sic incipit:scilicet loq.¶ Nunq̃ ego.In hac oratione Bocchus duo facit.Nam primo ostendit animũ suum erga Syllam.Dicit enim se multum Syllæ debere:nihilq; sibi charius esse amicitia Syllæ.Deinde dicit se bellum suscepisse non contra Romanos: sed ut regem suum tueretur.¶ Nunquam:nunquid(inquit)putaui fore: uti rex tam magnus quãtus ego sum homini priuato tantum deberem:quantum tibi debeo o Sylla.¶ Rex.s.ego.¶ Priuato homini.s.tibi o Sylla.

IOAN. CHRI. ¶ Gratiam deberet.i.obligatus esset.Ille gratiã debet:q ob beneficiũ acceptũ alicui obligatus ẽ. ¶ Hercle:idest p Hercule. ¶ Herclẽ Sylla.O Sylla:añq̃ te cognoscerẽ:certe ego & sponte:& rogatus multis hoibus opẽ tuli.& nũq̃ ab aliquo opẽ petii:qa nõ egui. ¶ Egomet ultro.i.sponte: qa nemo rogabat me. ¶ Nullius indigui.s.hoĩs uel rei.Et ex hoc potentiã suã oñdit:qa ipe multis petẽtib⁹ auxiliũ & opẽ tulit: multis ẽt nõ petentib⁹ spõte bñfecit.Et ipse nũq̃ alicui⁹ auxilio indiguit:nec ab aliquo opẽ petiit añq̃ cognosceret Syllam:sed postq̃ cognouit Syllã:dicit se aĩcitiæ eius eguisse. ¶ Ante cognitũ.i.añq̃ te cognoscerẽ. ¶ Id imminutum mihi:qđ cæteri dolere solẽt: ego lætor.

¶ Anteq̃ te cognoscerẽ:nullius rei indigui : sed postq̃ te cognoui:indigui amicitiæ tuæ:sed ego lætor hac re quã cæteri solent dolere. Nã quis ẽ q nõ doleat:si indigere incipiat: qui antea nunq̃ indiguit:ordo est.Ego lætor id esse imminutũ mihi:qđ.i.ppter qđ cæteri solẽt dolere. ¶ Id imminutũ mihi:qa indigere cœpi postq̃ te cognoui:q ãtea nunq̃ idiguerã. ¶ Fuit mihi pciũ aliqñ eguisse amicitiæ tuæ:hoc est in lucrum: non in dãnum reputetur me ita idiguisse queẽadmodũ indigui postq̃ te cognoui:quia lucrum mihi est non dãnum:neq̃ dispendium amicitia tua : qa ego indigui.nihil enim est mihi carius tua amicitia:sed adeo experiri licet:o Sylla tu potes experiri si uis:an caram habeam amicitiam tuã.Et ita rex liberalissime quicqd habet offert Syllæ : ut accipiat & utaƭ q̃ tũ & quousq̃ uelit. ¶ Sume accipe: et quoad uiues nunq̃ tibi redditã gratiã putaueris:semper apđ me integra erit:hoc ẽ donec uiues nũq̃ existimes me tibi gratiã retulisse pro tuis erga me beneficiis:sed me tibi debere : ita ac si nunq̃ tibi aliquã gratiam rettulissem.Et propterea rebus meis semp utitur: quia semper existimabo merita tibi debere: ac si nunquã tibi

gratiam putaueris.Sed semper apud me integra erit.Deniq̃ nihil me sciente frustra uoles. Nã ut ego existimo:regem armis: quã munificẽtia uinci flagitiosum.Cæterum de republi. uestra:cuius curator huc missus es:paucis accipe.Bellum ego populo Romano:neq̃ feci:neq̃ factũ unquã uolui.Fines meos aduersum armatos tutatus sũ. Id omitto: quoniã ita uob̃ placet.Gerite ut uultis cũ Iugurtha bellũ.Ego flumẽ mulchã:qđ iter me & Micipsam fuit: nõ egrediar:neq̃ id Iugurthã intrare sinã.Præterea si quid me: uobisq̃ dignũ petiueris:haud repulsus abibis.Ad ea Sylla p se breuiter & modice:de pace:deq̃ cõibus reb⁹ multis disseruit. Deniq̃ regi patefecit:quod polliceatur senatum & populũ Roma.quoniã armis ampli⁹ ualuissent:non ingratũ habiturũ: si faciũdũ aliqd

gratiam rettulissem pro tuis in me beneficiis.Nam gratia tua apud me semper integra erit. Nihil uoles frustra:quia quicquid uoles habebis a me. ¶ Nam ut ego existimo:puto(inquit)esse minus turpe si rex uincaƭ armis quam si uincatur liberalitate. Et propterea non patiar uinci liberalitate & munificentia. Dixit supra Syllam liberalissimum fuisse in legatos Bocchi:quod fecit legatis.Boccho fecit. ¶ Cæterum: nunc transit aliam partem:ut ostendat quare bellum susceperit:& factum suum excusat paucis uerbis. ¶ Accipe:audi. ¶ Fines meos.Mulcha flumen diuidebat regnũ Bocchi a regno Numidiæ:sed Bocchus reuera fines suos egrediens gesserat bellum contra Romanos in Numidia. Quomodo ergo dicit fines suos tutos esse : cũ non fines suos Numidiam defendere uoluerit. Hoc ideo dicit:quia sicuti etiam supra dixit partem Numidiæ iure belli factam esse putabat:sed Romani hoc ferre nolebant:uidelicet ut Bocchus partem Numidiæ sibi uendicaret:& eam tãquam suam bello defenderet.Vnde nunc Bocchus dicit id omitto: quoniam uobis ita placet:ac si diceret:nolo amplius putare fines meos esse in Numidia:neq̃ de Numidia ulterius uolo esse solicitus.fines regni mei Mulcham flumẽ esse putabo: & hos fines non egrediar:neq̃ sinam intrare Iugurtham hostem uestrum.Et in hoc summa totius rei erat:uidelicet:ut Bocch⁹ abstineret a Numidia & Iugurtham regem Numidiæ non iuuaret:quem usq̃ nunc iuuerat sub specie & sub colore defendendi regni sui: quia partem Numidiæ suam esse dicebat.Sed nunc Bocchus cedit: & se imposterum a Numidia prorsus abstinere uelle dicit. ¶ Haud repulsus abibis:non abibis repulsus:quia præstabo libenter quodcunq̃ petieris. ¶ Pro se breuiter & modice:scilicet disseruit:Sylla respondet Boccho ut oportebat:ut & de seipso diceret & de republica:quia Bocchus in oratione sua:has duas partes tetigerat.Igitur Sylla de seipso pauca dixit:uidelicet extenuans merita sua:quæ Bocchus oratione sua amplificauerat. ¶ Modice:idest moderate. ¶ De pace & de omnibus:scilicet quæ ad rempublicã pertinebant. ¶ Deniq̃ regi patefecit: q̃ polliceaƭ senatum & populum Romanum:qui armis amplius ualuissent non ingratos abituros:si faciundum aliquid quod illorum magis:quã sua rettulisse uideretur. O Bocche:ego polliceor tibi: q̃ senat⁹ populusq̃ Romanus nõ erunt ingrati:si tu eis aliquod beneficium præstiteris: quod magis ad illos pertinet q̃ ad me. ¶ Nam qui armis tecum certauerunt:& uicerũt: officio nõ uincentur.Hoc aũt beneficiũ maximum eis præstare potes:si Iugurtham uidelicet eis tradideris:hoc beneficium tibi plurimũ debebunt:& nõ erunt ingrati. Nam & aĩcitiã & fœdus & pẽm Numidiæ sortieris. ¶ Deniq̃ Sylla patefecit regi: q̃ ipse Sylla polliceaƭ : senatũ populumq̃ Romanum:qua ualuisset amplius armis nõ habituros:i.non futuros ingratos: si uideretur eẽ faciundum aliquid:quod rettulisset magis illorum q̃ sua. ¶ Qui armis amplius ualuissent:hoc ideo dicit: ut ostendat Romanos futuros esse gratos:si aliquod beneficium acceperint a Boccho:& ita superaturos eẽ Bocchum officio:quemadmodũ superauerunt armis & bello:ut plus reddant q̃ acceperint.

Quod illorum magis q̃ sua retulisset.i.quod magis ptineat ad illos q̃ ad ipm Syllã. Sua ablatiui casus est: qa refert semp cũ gto construit:nisi in qnq; pnoibus:in qbus loco genitiui ponitur ablatiuus.s.mea tua sua nr̃a & ur̃a. Rex primũ negare:p negabat.Rex primo r̃ndit se nolle tradere Iugurtham Romanis:qa affinitatẽ & fœdus cũ ipo hẽbat. Affinitatẽ:qa sicut supra dixit:filia Iugurthæ Boccho nupserat. Interueisse.s.dicebat. Ad hoc metuere.s.dicebat.Bocchus ita r̃ndit.O Sylla: multæ causæ sunt:quæ me deterrent: & dehortãt:ne Iugurthã Romanis tradã.Primũ qa affinitatẽ hẽo cũ Iugurtha:deide fœdus & societas est

quod illorum magis q̃ sua retulisse uideretur.id adeo in pmptu esse:quoniã Iugurthæ copiã hẽret.quẽ si Romanis tradidisset.fore.ut illi plurimũ debere tur:amicitiã.fœdus.Nũidiæ partẽ .quã nunc peteret.tunc ultro aduenturã.Rex prio agitare cognatiõẽ.affinitatẽ:pterea fœdus interuenisse.Ad hoc metuere.ne fluxa fide usus.populariũ aios auerteret:quis & Iugurtha charus. & Romãi iuisi erãt. Deniq; sæpius fatigatus lenit̃.& ex uolũtate Syllę oĩa se facturum pmittit. Cæterum ad simulandã pacẽ. cuius Numida defessus.bello auidissimus erat:quæ utilia uisa cõstituũt. ita cõposito dolo digrediunt̃. At Rex postero die Asparẽ Iugurthæ legatum appellat.dicitq; sibi p Dabarẽ ex Sylla cognitũ posse conditionis bellũ componi. quamobrẽ regis sui sniam exquireret.Ille letus in castra Iugurthę proficiscit̃.deinde cuncta ab illo doctus.pperato itinere post diem octauũ redit ad Bocchũ:& ei nũciat Iugurthã cupe oĩa:q̃ imparent̃ facere:sed Mario parum confidere.sæpe antea cũ impatoribus Romanis pacẽ cõuentã frustra fuisse.Cæterum Bocchus si ambobus cõsultũ:& ratã pacẽ uellet: daret opam ut una q̃si de pace in colloqum cõueĩret̃:ibiq; Syllã sibi traderet. quũ talem uirũ in ptãte habuisset tũ fore uti iussu.S.P.Q.R.fœdus fieret:neq; hominẽ nobilẽ.nõ sua ignauia captum:sed ob rẽ populi ro.in hostium ptãte relictũ iri.Hæc Maurus secum ipse diu uolueñs tandẽ pmisit.Cæterũ dolo an uero cunctatus parum cõperimus:sed plerunq; regiæ uolũtates.ut uehementes.sic mobiles:sæpe ipsæ sibi aduersæ.postea tempore & loco cõstituto.in colloquium uti de pace cõueniret̃.Bocchus Syllã modo.modo Iugurthæ legatum appellare:

mihi cũ ipso:postremo timeo: ne si Romãis tradidero Iugurthã:auertã & alienẽ a me aĩos populorum:q & Iugurthã diligũt:& Romanos odio hẽnt. Fluxa.fi.u.i.mobili & istabili fide usus.s. tradẽdo Iugurthã:cũ quo fœdus & societatẽ hẽbat. Populariũ aios.a.i.aios populorum a se alienauerit. Digrediunt̃:in diuersa loca discedũt .s.Bocchus & Sylla. Per Dabarẽ:iterptẽ. Bellũ cõponi.i.deponi Quãobrẽ:o Aspar:ego itelligo a Dabare placer̃ Syllæ:ut bellũ cõponat̃:& pax fiat:uade ad Iugurthã regem tuum:et uide quid ei placeat: deinde huc redeas. Cuncta edoctus.s.Iugurtha. Sæpe antea cũ impatoribus Romãis pacẽ cõuentam frustra fuisse:sicuti pax fcã cũ Calphurnio Bestia cõsule:et cũ Aulo fratre Albino cõsuli:nã Senatus utraq; pacẽ improbauit & rescidit:sicuti uisum est supra. Pacẽ cõuentã.i.pacẽ cõpositã. Cæterum.s.dicebat Aspar legatus Iugurthæ:ut Bocchus daret operam:ut ueniret̃ ab oĩbus una in colloqum q̃si de pace:atq; ibi traderet Syllã:si uellet esse cõsultũ ambobus:& pacẽ eẽ ratã. Iugurtha p Asparẽ legatũ suũ cũ Boccho tractabat:ut sibi traderet Syllã:& ecõtra Sylla cũ Boccho tractabat:ut sibi traderet Iugurthã:Bocchus idem utriq; pmisit:nã & Syllæ pmisit se Iugurthã traditurũ esse ei:& Iugurthæ:uel legato eius pmisit se Syllã ei traditurum esse:& ut usq; ad ultimã noctẽ:q̃ diẽ pcedebat colloqi:Bocchus dubius stetit:utrum faceret. Sed tãdẽ Iugurthã romãis tradidit. Ambobus: uidelicet Boccho & ipsi Iugurthæ. Consultũ. puisum. Cum talẽ uirum.O bocchæ si mihi Syllam tradideris:tũc.S.P.Q.R.fœdus nobiscum faciet: non.n.relinquet in ptãte hostiũ uirum tam nobilẽ captũ:nõ pp ignauiã suã:sed pp rempublicam. Tunc fore.i.dicebat. Neq; relictum ire in potestate hostium.i.non esse relicturum. Diu uoluens.i.cogitãs. Cæterum dolo:an uero cunctatus parum comperimus.Bocchus antequam promitteret se traditurum esse Syllam Iugurthæ:diu secũ cogitauit.Nũc Salusti.dicit: Non satis certũ habeo Bocchus dolose ne & ficte an in ueritate diu secũ cogitauerit quid faceret: fortasse enim fingebat se cogitare quid faceret: cum tñ iam deliberasset:forte etiam in ueritate cogitabat & nõ fingebat.Sed uolũtates regum ualde mobiles sunt:facile.n.mutant̃:& nonnun ipsæ sibi contrariæ sunt. An uero.i.in ueritate.

Cũctatus:scilicet fuerit:idest moratus in cogitatione deliberationis:quia dixit diu uoluens:tandem promisit. Postea tempore.Ecce Bocchus apud se & Syllam & legatum Iugurthæ habet: utrique idem promisit:Syllæ promisit:se traditurum ei Iugurtham:legato Iugurthæ promisit: se Syllam Iugurthæ traditurum: in hac promissione & sylla & legatus Iugurthæ gaudent & exultant:Bocchus separatim aliquãdo Syllã:aliquando legatum Iugurthæ appellat: eos benigne tractat:diem & locum cõstituit:in quo ipse Bocchus & Sylla & Iugurtha simul conueniant:& de pace colloquantur & tractent. Bocchus Syllam modo: modo legatum Iugurthæ appellare:idest Bocchus aliquando Syllam:aliquando Iugurthæ legatum appellabat.

Benigne habere.i.liberaliter tractabat. Pleni eē:ꝑ erant.f.Sylla & legatus Iugurthæ. Sed nocte ea:or do eſt.Sed ea nocte ꝓxima:q̄ fuit ante diem decretum colloquio:Bocchus dr̄ ipſe ſecum agitauiſſe multū: adhibitis amicis:ac ſtatim remotis:mutata uolūtate:& ille uarius uultu:colore:motu corporis: pariter atq; animo:dicitur pateſeciſſe occulta mutatione corporis & oris ipſo:ita tacente. Vide qd fecit Boccus ea no. cte:quæ p̄cedebat diem:i quo colloquiū futurum erat:Bocchus incertus & dubius qd faceret:uocauit ad ſe amicos ſuos:ut ſuum conſilium cum eis communicaret.deinde ſtatim:mutata uoluntate:eos abire iuſſit: atq; ita ſolus diu ſecū cogitauit:rem uaria men te pertractans: atq; ipſam animi uarietatem ua rio colore uultus:ac uario motu corporis oſten dens:ut ipſo tacente:cordis eius archana:corpo ris:& oris mutatione panderentur. tandem uo cato ad ſe Sylla pro uoluntate eius inſidias Iu gurthæ tetēdit. Numidæ.i.Iugurthæ. Dies aduenit:in quo colloquiū erat decretū. Quæ ſtore noſtro.f.Sylla. In tumulū uiſu facillimū inſidiātibus:q inſidiis erāt: facile hūc tumulum uidere poterant. Eodē in hūc tumulū Iugur tha cū paucis ſuis amicis uenit inermis: quia ſic erat cōſtitutū:ut oēs ſine armis in colloquium uenirent. Cæteris obtrūcatis.i.oēs: qui erant cum Iugurtha interfecti ſunt:p̄ter Iugurthā: nā ip̄e uinctus Syllæ traditus eſt:& ab eo ad Mariū deductus. Atq; ita finis bello iugurthino impo ſitus eſt. Vinctus:ligatus. Per idē tp̄s:hoc ad bellū iugurtinū nō ꝑtinet:ſed cām oſtēdit: q̄re ſecūdo Marius cōſul factus eſt. Male pugnatū hoc.n.dicit:qa.Q.Seruilius Cepio cōſul: &.M. Manlius ꝓcōſul a Gallis Cimbris uicti:ꝑlio ca ſtriſq; binis exuti ſūt:militū milia octīngēta oc ciſa:Calonū & Lixarū quadraginta milia:bona Q.Cepiōis:cuius temeritate clades accepta eſt: publicata ſunt:impium ei abrogatū eſt. Illiq;: & uſq; demum ad noſtrā memoriā Romani ſic habuere. Alia oia uirtuti ſuæ prona eſſe:cum Gallis ꝓ ſalute:nō ꝓ gloria certare. Galli ſemp bellicoſiſſimi fuerūt:& ſæpe Romanos bello ſu perarunt:deniq; aliqn̄ urbē ipſam Romam cæ perunt:p̄ter Capitolium:unde nūc Saluſtius di cit.Et illi Romani:qui eo tp̄e fuerūt: quo uicti ſunt duces noſtri a Gallis:& ēt qui ſecuti ſūt uſ q; ad tp̄a nr̄a hanc opinionem habuerunt:Ro manos cæteras gentes bello ſuperare:& ſubige re poſſe:p̄ter ipſos Gallos:nā cū ipſis gallis: Ro manos certare ꝓ ſalute magis:q̄ꝓ gloria.i. certa re cum Gallis:non ut eos ſubigant:ſed ne ab ip ſis ſubigantur. Ille ꝓ ſalute pugnat:qui pugnat: ut ſe defendat:ne alterius impio ſubiiciatur:ille uero pro mūdi gloria pugnat:qui pugnat:ut alium ſuo ſubiiciat imperio:ergo pugnare pro ſalute:ē pugna re ex neceſſitate pro libertate ſua:ne alterius ditioni & impio ſubiiciat̄. Pugnare ꝓ gloria: eſt pugnare nō ꝓ neceſſitate:ſed ut alios ſuo impio ſubiiciat:& ita gloriā ſuam augeat. Illiq;.i.Romani:qui illo tp̄e fuerūt: quo uicti ſūt.P.Scipio & Māliꝰ duces noſtri a Gallis. Et uſq; ad noſtram memoriā.i.Romani: q poſtea ſecuti ſūt uſq; ad tempora noſtra. Sic habuere.i.ſic exiſtimauere:ſic putauerūt. Alia omnia uirtuti ſuæ ꝓ na eſſe:ideſt alia omnia uirtute ſua uinci poſſe:nam illd̄ dicitur pronum uirtuti meæ:quod uirtute mea do matur & uincitur. Alia omnia uirtuti ſuæ prona:ideſt facilia & procliuia uirtuti Romāæ:ac ſi diceret:Ro mani exiſtimauerunt hoc:uidelicet alias omnes gētes:præter Gallos:uirtute ſua uinci & domari poſſe:ſed Gallos gentem eſſe:cū qua dimicandum ſit:non ut eam ſubigant:ſed ne ab ipſa ſubigant̄. Ea tempeſta te:ex eo tempore omnis ſpes:& opes ciuitatis in Mario poſitæ ſūt. Lector memento ſcriptū eſſe in iugur thino:deinde poſtero die per Saritiam legem:ſententiis exq̄ſitis:in deditionem accipi̅t:ubi mendatiū tollē dū eſt:& legendū.per Satyram legem.non per Saritiam.nam lex Satyra eſt.auctore Diomede grāmatico. quæ uno rogatu multa ſcilicet & uaria compræhendit.ut uultis:iubetis ne.ut cū Iugurtha bellū compona tur.elephantos tradat omnes.tranſſugas reddat uniuerſos. Finis.

benigne hr̄e:idē ambobus polliceri:illi læti pari ter.ac ſpei bonę eē pleni: ſed nocte ea:q̄ ꝓxia fuit ante diē:colloq̄o decretū.Maurus:adhibitis ami cis:ac ſtati imutata uolūtate: remotis a ſe cæteris: dr̄ ſecum multa agitauiſſe uultu:colore: ac metu corpis:pit̄er atq; aīo uarius: q̄ ſcilicet ipſo tacēte: occulta pectoris & oris imutatiōe patefecit: tn̄ po ſtremo Syllā acceſſiri iubet: & ex eiꝰ ſnīa Numi dæ inſidias tēdit:deinde:ubi dies aduenit:& ei nū ciatū eſt:Iugurthā haud lōge eſſe cū paucis ami cis:& q̄ſtore nr̄o:q̄ſi obuius honoris cā ꝓcedit in aptū tumulū:facillimū uiſu iſidiātibꝰ.eodē Nu mida cū pleriſq; neceſſariis ſuis inermis.uti dictū erat accedit.ac ſtatim ſigno dato.undiq; ſimul ex iſidiis inuadit̄.Ceteris obtrūcatis.Iugurtha uictꝰ Syllæ tradit̄.& ab eo ad Mariū deductꝰ eſt. Per idē tp̄s aduerſus Gallos ab ducibꝰ nr̄is.P.Scipiōe &.M.Mālio male pugnatū ē. Quo metu Italia oīs cōtremuerat. illiq; & deide oēs Romani uſq; ad nr̄am memoriā ſic habuere.alia oia uirtuti ſuę ꝓna eē. cum Gallis ꝓ ſalute nō ꝓ gloria certare. Sed poſtq̄ bellū in Nūmidia cōfectū. Iugurthā. Romā uinctū adduci nūciatū eſt.Marius cōſul abſ̄s factus eſt. & ei decreta ꝓuincia Gallia. iſq; kalendis Ianuarii magna gl̄ia triūphauit.Ea tem peſtate ſpes atq; opes ciuitatis in illo ſitæ.

C.Criſpi Saluſtii de bello iugurthino. Finis.

PORTII LATRONIS DECLAMATIO CONTRA LVCIVM SERVIVM CATILINAM.

I quid precibus apud deos immortales: sanctissimi Iudices: uobiscũ aliqñ ualuissemus: iã dudũ & potiremur Republica nr̃a florẽtissima & ciues nostros haberem9. tũ studiosos rex gerendax: tum patriæ simul: ac uirtutis amantissimos. idq3 tpis eximia lætícia frueremur: cũ rõnes oẽs dicendi nostras: in laudẽ sũmox: atq3 optimox ciuiũ cõsu mendas eẽ uideremus. Nihil. n. statuimus animo dignius: nec aucto ritate maiorum: nec opiniõe populari: q̃ in eo genere uersari forẽsis exercitationis: quæ canere laudes egregias summorum hominum posset: atq3 animos inflãmare nr̃æ ciuitatis: ad imitandum. Verũ ea dicendi uoluptas olim sapientissimo uiro. M. Catoni plane contigerit: necnõ & Galbæ Scipiõi Gracchis: Porcinæ: Crasso: atq3 Antonio sũmis: atq3 ornatissimis oratoribus: quorum tpa sin gulari p̃stantia uirtutis: ac studio pene incredibili pulcherrimarum artiũ floruerunt. Nobiscũ uero sentẽtia nr̃a bene ageret: si mõ tantum abessemus ab illa modestia tẽporum: atq3 homi num: nec incidissemus in atrocissimos reipublicę fluctus: ac miserandam tẽporum calamitatẽ M. si qdem Catoni Scipioni coętaneo suo monumentis immortalibus huius urbis: & sine du bio clarissimis luminibus temporum suorum: de legibus dicẽdum erat: de institutis maiorum de gloria militari: persæpe de laudibus: ac uictoriis. Nobis uero: qui deuenimus in hanc trucu lentam tẽporum cõditionem: sublata est omnis gratia dicẽdi: atq3 interceptus locus omnis: aut iucundissimi sermonis: aut conciliandæ beniuolentiæ popularis. Nam si qñ uox nostra: siue a foro: siue a curia desideratur: dicendum est perpetuo nobis: aut de teterrimis huius patriæ cala mitatibus: aut de nephariis oppressionibus ciuium: aut de perditæ iuuentutis: nunc impudici tia flagitiosa: nunc ignauia singulari. Quare pestium quanta indies redundatio est: uos estis te stimonio iudices: quorum aures caluerunt: assiduitate pene quottidiana: copiaq3 incredibili ci uilium controuersiarum. Diximus equidem paucis ante diebus: ut probe meminisse potestis: de. L. Glabrionis immanitate: atq3 audacia furiosissimi hominis: & sine dubio crudelissimi: cu ius in Senatu sica pridie depræhensa est: cum qua. M Papirium: lucem omnis patriciæ digni tatis extinguere moliebatur. Nunc uero dicendum est de. L. Catilinæ sceleratissima mente: at q3 inusitata nequitia: quam nuper in omnium ciuium perniciem: stragemq3 redundaturam: dii immortales in auctorem sceleris: tum benignitate sua: tum consulari uigilia retorserunt. Quæso igitur iudices diligenter attendite: remq3 cognoscite: barbaram crudelitate: periculo uero: & calamitate reipublicæ: perniciosissimam. Lucius si quidem Catilina non ignobili gene re præditus: neq3 infima uirtute: si dotes egregias: tum fortunę: tum corporis ad dignitatem ur bis: non ad perniciem conferre statuisset: Rempublicam nuper: ex atrocissimis bellorum ciui lium uulneribus paulisper respirantem: nouis insidiis opprimere conatus est? Quid exhor ruistis iudices? nõ modo opprimere conatus est. sed crudelissime uexare: non uexare tantum sed inaudito quodam genere feritatis extinguere. Manum ad id comparat: diuersam quidem genere. sed magnitudine sceleris. uitęque similitudine pene eandem. quam manũ exacerbatã continuo penuria rei familiaris. & ob id desiderio prædæ mirabiliter flagrantẽ. illecebræ sibi fa cillimæ conciliauerunt. Consilia nepharii facinoris in amplissimi ciuis. M. Lææ domo decoq̃ bantur. Ad eam greges confluebant perditorum adolescentium. quorum hic familiaritatem eximiam consecutus fuerat. conciliatam partim assuetudine stupri. partim genere quodã ne phariæ largitionis. Adhibiti sunt. & cuncti barbarorum hominum nobilitati. non solum ma

gnitudine summa æris alieni.uerum etiam consuetudine:ac studio turpissimarum rerũ. Nec aliæ muliebres ab eo cœtu religioso:nocturno prorsus absuisse iudicatæ sunt:nulla deniq; portenta urbis:nullæ finitimarũ religionum pestes:ac contagiones repertæ sunt: quæ non denotatæ solertissimæ: per hunc:per magnitudinem inopiæ facillime concitatæ retentæ deuolauerunt in aream ipsam nephariæ atq; flagitiosæ coniurationis. Ratio consiliorũ fuit: ut saturnalibus proxime futuris uniuersi cũ armis ad ipsius Læcæ domũ præsto forent: ibique dato signo collaberentur omnes:partim ad diripiendam:inflammandamq; urbem partim ad trucidandum Senatum:partim ad eos conficiendos: qui præsidium urbi ferre uoluissent. Catilinã interim omnes: & ducẽ. & imperatorẽ appellarent. Audistis iudices satis euidenter (ut arbitror) consilium sceleratissimi hominis.Catilinæ.reique indignissimæ miserabilem ac detestabilem crudelitatem. Nunc uero audienda causa est: agnoscendæque faces:quibus ille flagrauit ad cupiditatem huiusmodi scelerati facinoris obeundam: quas si plane comprobatas uobis (ut arbitror) planeque illustratas euidentibus signis attulero. nihil erit impedimento. quin hostẽ reipublicæ crudelissimũ.atque infestissimum sũmis suppliciis: sũmis cruciatibus mulctandum.ac mactandum esse iubeatis. Tria iudices.sententia mea.scelerata. crudelia. flagitiosa.inaudita.quæ mentẽ Catilinæ semper immoderatã. semperque nouis rebus studentem:ad exitium patriæ cõmouerunt:nunc dicẽda sunt. PRIMVM ratio quædam tristis simultatis: qua ductus est:uniuersum Senatũ ex memoria repulsæ consulatus capitaliter fuisse semper insectatum. SECVNDO rabies quædam temerariæ ambitionis sitiens imodicæ gloriæ:prorsusque inflammata perpetua quadam: & singulari cupiditate dominandi.

POSTREMO cœtus infames turpissimorũ hominum:non modo fatigati diuturno malo domesticæ necessitatis: uerum etiam imbuti flagitiis: ac consuetudine scelerum sempiterna comite & genitrice pessimarum cupiditatum.quod genus hominum Catilinam suum etiam dormientem e somno facillime excitare uoluisset. His autem ostensis: breuiter saneque confutatis:quæ pro defensione flagitiorũ suorũ nostri aduersarii dicenda esse putauerunt: finem adesse uobis intelligetis .BELLO mitridatico iudices longissimo quidem omnium: & sine dubio post punicũ periculosissimo:quũ diutius in Senatu de eligendo iperatore dubitatũ fuisset: planeque omnes ambigerent:quisnã sagacissimo regi sagacissimus noster imperator opponeretur:Catilinam inter omnes cõpetitores: incredibili quadã ambitionis magnitudine deflagrantẽ:oẽs senatoriæ sententiæ reiecerunt. Eo tælo percussus adeo Catilina fuit: ut postea nullã omiserit:neque perturbandæ curiæ:neque insectandi Senatus occasionẽ. Videbant nãque detestandã cupiditatẽ suã:illo superstite:nunquã in eũ locũ prouenturã fore: de quo illã pridẽ uniuersæ omniũ uoces eiiciendã esse putauissent. Voluebat itẽ animo sũmas uitæ necessitates: quibus exuere se posse arbitrabatur:si qua ratione præclaris magistratibus aspirasset. Nunc illas uero magis: ac magis instauratas quotidie intelligebat: quando quidem inspicerent omnes uitæ suæ rationes :ea sententia iugulatas prorsus extitisse:ac quicquid increpuisset ulterius: metuendã esse consularem uigiliã: metuendũ esse iudiciũ Senatoriæ auctoritatis. Hanc uero speciẽ ita exanguem: ita consternata consuetudo erexit uitæ prauissimæ ad omne facinus:neque ocii sui patiens:neque alieni. Qualis eius uita fuerit: & si præclare consciẽtia publica tenetur: huic tñ illustrandæ: seu patefaciendæ testes indubitati uideri possunt:hi:q sacrariũ illud libidinũ colere:atq; obseruare cõsueuerũt. Quę nugæ? Dii imortales:q portẽta scelerũ:q libidinũ gurgites:q sentinæ flagitiosorũ. Verũ is rumor sparsus ẽ de moribus Catilinæ:eaq; gẽtiũ opinio puagata:quatenus existimẽ uoces ipsas publicas:nõ hoiũm eẽ:sed oraculi potius nuncupandas. Famam uero popularẽ a maioribus nostris sæpenumero accepimus

neq; temere unq̃ nascituram esse:neq; temere occasurã:dedecus illud egregiũ corporis non ad dignitatẽ nois ac gloriæ:sicuti par erat hoi nobilissima familia nato : sed uti latro perditissimus ad oẽ genus flagitii conferendũ fuisse sp arbitratus est. Vires ad stuporẽ hoium p̃clararæ atq; in usitatæ:perpetua uoluptatũ intẽperantia sunt labefactatæ. Flos qdẽ pueritiæ uenustissimæ ad intuentiũ iucunditatẽ:cui nõ libidini putauit flagitiosæ iuuentutis? aut quã turpitudinis notã non subeũdã ultro atq; accersendã esse cogitauit? Lux illa uero præclari atq; excellẽtis ingenii quã oẽs diuinã sp & singularẽ atq; inusitatã penit9 eẽ arbitrabant̃. Nõne ĩter fœdissimas uolu ptatũ sordes restincta est. omitto pestis huius ĩpurissimas uoces: molliciẽ scœnicam: obtuitus impudicos. blanditias muliebres: & oẽm deniq; copiam nõ mediocrium uitiorũ sub illa frontis erudita simul atq; insigni pulchritudine delitescẽtẽ. Prætereo mẽtẽ illi9 plus q̃ gladiatoriam: sitim incredibilẽ hũani cruoris: mirũ incõstãtiæ gen9: uultũ nũc demissum: nũc alacrẽ: nũc anhelantẽ scœlus: nũc grã meretricia florescentẽ: sũmũ pecuniæ desideriũ: sũmam simul p̃digalitatẽ: cõtẽptum incredibilem oium bonorũ. Itẽq; eximiam cũ sũmis atq; ornatissimis ciuib9 familiaritatẽ. Nihil. n. fuit isto mõstro uersipellius: aut mutabilius hoium memoria: ita ut res diuersissimę sæpenumero uideant̃ in eodẽ ĩgenio tanq̃ in sentina q̃dam teterrima simul redũdatæ. Quis igit̃ dubitãdũ eẽ putauerit hoiem p̃ditũ huiusce institutõe uitę: remotissimũ ab oi genere humanitatis: p facile sese teterrimo cuiq; atq; ĩmanissimo facinori fuisse accõmodaturũ. Fõtẽ aperuimus iudices oium Catilinę morum atq; ois cõsuetudinis: ũ illi demanauisse uis ita p̃clara cõsiliorũ facillime intelligẽda est. Nunc uidendũ est spem atrocissimi scœleris: ũ illi subministratam fuisse iudicemus. Cum hic itaq; secũ repeteret memoria miserãdam ignominiam comitiorum: turpesq; angustias afflictæ rei familiaris: simulq; intueret̃ uel sibi uiuendum ac moriendum fore cum turpitudine summa: uel Senatum nullũ eẽ oportere : de rõne tollẽdi ipsius primum cogitare cœpit. Nam illo deleto sine dubio intelligebat uiam latissimam libidinibus suis cõtinuo patere. Vertit itaq; oculos ad innumerabilem copiam iuuẽtutis : q̃ dies ac noctes stipabat̃ in exercẽda cõsuetudine suarũ cupiditatum: quum putauit manũ ipsam hoium tãq̃ hastam ualidissimam furoris sui facillime sibi accõmodari posse: quam contorqueret in oium nr̃um ruinam atq; interẽptionẽ: ut quam cognouerat educatam uitæ prauissimæ institutis: imbutam sæpenumero sanguine miserorum ciuium: ardentẽ incredibili desiderio prędæ. Sibi uero mira familiaritate cõciliatam. Genus est hoium uehementer exercitatum : ferro atq; inopia duabus reb9 ad oẽ genus facinoris paratissimum. Quod quidem ego ciuitati nostræ: maxime debilitatæ bellis ciuilibus: atq; afflictę magnitudine calamitatum magnopere pertimescẽdum esse iudico. Nihil. n. illis p̃ter spem atq; aiam fortuna reseruauit: alteram ad differẽdam uitæ necessitatem: alteram ad liuorem suum magnifice accõmodatam. Nihil illis cõtemptibilius: quos si quidem rudicamenta uitæ traducta in hac tenuissima re deposita nunc in gladiatoriis muneribus: nunc alia facinoris atrocitate partim ad oẽ scelus: partim ad oẽm patientiam erudierunt Verũ hæ pestes: snĩa mea: quo fuerint abiectiores: eo magis extimescẽdas esse reor: tanq̃ p̃petuo seditionũ ciuiliũ ac rerũ nouandarũ auidissimas: siue qa uoluptatem capiant ex merore sociæ calamitatis: siue qa ciuitatũ uersutiã: mutabilitatẽ rerũ suarũ portẽdi quodãmodo arbitrantur: hi sunt qdem: quos in foro quottidie in oculis ciuiũ calamistratos: ac uestibus collucentes passim obuolitare cernimus: fortunas oium populariũ atq; ociũ ciuitatis luminibus cõsignantes: q non modo arrecti p̃manẽt ad opportunitatẽ cuiuspiã p̃ntis cõmodi: uerũ ẽt gestiunt ad opinionẽ speratæ utilitatis. Si feras qdẽ ois generis quo magis attenuatæ fuerint penuria edendi: eo magis p̃cipites atq; effrenatas ruere in p̃niciẽ uidemus. Quid hanc desperatorũ colluuiẽ ieiunã sitientẽ facultatũ nr̃arũ quo impetu quaue strage ruiturã esse creditis: aut debacchaturã si se carceribus emiserint: cũ illæ rõne careãt atq; intelligentia: hi uero non absint penitus ab

ipsa facultate intelligendi. Grauissimi qdē sunt morsus irritatæ necessitatis. Dii imortales q̄ clades ab illa feritate hoīum: q̄ genera flagitiosorū emanauissent: si nocturnus iste iperator: quasi quasdam rapidissimas belluas in urbis penates imittere potuisset. Horret aius iudices: ea cogitatione cōplecti: q̄ miseri ptulissemus: si sopor oculos cōsulares detinuisset. Restinguenda est: itaq̧ flāma nobis scelerata & atrox: dū adhuc uelata cineribꝰ: ac sopita facultas restinguēdi leuissime data ē: ne cū oīa cōphenderit (qđ imortales dii penitꝰ auertāt) nos frustra postmodū furibundā atq̧ exultantē restinguere cupiamꝰ. Neq̧ rectorē nauis audiendū ꝑrsus existimo in ipso mœrore calamitosæ tēpestatis: quā illi fugere facillime licuisset cōsurgētē primo: sibiq̧ ac rebꝰ suis naufragiū minitantē. Neq̧ itē gubernatorē urbis in ipso excidio & calamitate ciuitatis quā īpendētē priꝰ ipe cōsilio suo: suaq̧ prudētia substinere quodāmō ac ꝓpulsare potuisset. Seræ sūt hoīum lamētatōes: ꝓrsusq̧ uitupandæ: q̄s occupatas in his lugendis cernimus: q̄ uitio suo desidiaq̧ contigerūt. Calicratidi Lacedæmonioꝝ duci cū ornatissimā: cui ꝑerat classē: funditꝰ amisisset pp īmoderatā gloriæ cupiditatē: nihil ad eā restituēdā nouissima cōsilii rō suffragata ē. Quā ita seruare poterat: si mō i statōe cōtinuisset. Terentio Varroni sempiternū decꝰ: atq̧ imortale monumētū erunt flagitiosę turpitudinis deletę ad Cānas temeritate sua pulcherrimæ Romanoꝝ legiōes: q̄ seruatæ ꝑiculosissimo tpe reip. sine dubio fuissent: & robur eximiū pulcherrimæ urbis. & ꝑpetuū decꝰ cōsularis prudentiæ: disciplinæq̧ militaris. Recte itaq̧ maiores nr̄i sūmis laudibꝰ efferēdi sūt: q Spu. Meliū. Gracchos: q Māliū Capitolinū: q Drusū: q Saturninum fortissimos hoīes: & reip. sæpenumero n̄ mediocriter opitulatos. q̄ deuenissent in affectatę tyrānidis suspitōe: morte mulctādos eē putauerūt. Nec Spu. Melio fauor amplissimꝰ ciuitatis. Nec Gracchis aui sui Scipiōis clarissimi uiri memoria. Nec Mālio celeberrima gloria Capitolii liberati. Nec Druso sanctissimi sui penates. Nec Saturnino ius sacrosāctę dignitatis auxiliata est. Quid ita: q̄a necē paucoꝝ aut uniꝰ hoīs calamitati publicæ maiores nr̄i sp āṗponēdam eē putauerūt. Qđ genꝰ crudelitatis eximiū: nō sunt arbitrati ciues eos ꝑimere summisq̧ affligere suppliciis: quorū in Rēpu. ꝑsæpe clarissima bn̄ficiorū gn̄a extitissent? mirime: qd ita? q̄a nullū satis dignū supplicii genꝰ in eos cōsumi posse opinabanť: q p̄riæ suæ libertatē opprimere statuissent: nec illos ciues eē iudicauerūt: quos obiecisse rōnē p̄riæ charitatis intuerenť. At cōtra eos q tales interemissent: nō mō dici atq̧ appellari ciues: ut essent statuebant sed afficiendos fore īmortalibꝰ dōis: ac sempiternæ hoīum memoriæ cōsecrandos. Quid. n. ꝑt indigniꝰ dici q̄ uitā a p̄ria susceptā ad illiꝰ ꝑnitiē calamitatēq̧ cōferre: q̄d fingi sceleratiꝰ q̄ eorū pœnas ac crudelissimam seruitutem excogitare: quos hisdem mœnibꝰ ac tectis cōstitutos ędē leges atq̧ eadem uiuendi rō cōtinuisset? q̄d deniq̧ pōt intollerabiliꝰ existimari q̄ inferre delubris deorū imortaliū ac facultatibꝰ nr̄is illinc sceleratas faces? hic acerbissimas expilatōes: hæc qui curauerūt iudices: aut q tentauerūt nūq̄ ego alienos ab hostibꝰ aut dissimiles feritati bestiarū existimabo. Vidimꝰ de spe ꝑficiendi nepharii facinoris: uidendū est de loco: quā latebrā cōmodissimam & tutissimam egregiꝰ artifex delegit cū cōtegendæ cōspiratōi suę tū armis omnibus eiꝰ artificii cōphendēdis: ne forsan temeŕ domū nobilissimi ciuis atq̧ opulentissimi. M. Lææ delectam esse iudicetis. Primū hō delectꝰ ē hmōi nephariis cupiditatibꝰ affinis: quo ꝑticipe sp usus fuerat: cōsiliorū suorum adiutore. teterrimarū libidinū socio: maximorū ꝑiculorū: cui spectato freq̄nter in difficillimis rebꝰ summam hmōi atrocissimi mali tuto cōmitti posse: facillime sibi pollicebať. Pręterea domum sibi diligēdam eē iudicabat solitudine locorum desertam & ab oī freq̄ntia populari remotissimam q̄. s. uoces cōiuratōis tutissime cōtinere posset. cōtulit igiť sese in ipam. M. Lęcę domū remotā ab oī celebritate: cōstipatam multitudine arbusculaꝝ & ab oī suspitōe ꝑdendi facinoris n̄ mediocriter abhorrentem. Quos v̓o tetenderit ibi cōiuratiōis laq̄os: aut q̄s cathēas scelerū cōflauerit nob̄: ac facultatibꝰ nr̄is Saturnaliū dies patefactu

ra fuerat:nisi primũ benignitate deoꝝ imortaliũ:deide uigilãtia cõsulari.nephariæ sicæ de manib9 latronũ excidissent.nullas ãpli9 tẽdiculas ptimescam9 ab execrabili mõstro.nullas isidias ab hoste teterrimo.tenet̃ fera.nec si uiri estis.declinatura ẽ tęlũ ipm sacrosanctæ ur̃æ auctoritatis.Neue Catilia nescias.uigilãtissimos cõsules hr̃e rẽp.te quocũq; ueneris.quocũq; abieris diligẽtia nr̃a circũspectũ teneri:qd externa nocte conciũculis tuis agitatũ sit:licet mecũ recognoscas.cũ ad.M.Læcã uenisses.unũ ex fidelissimis cõmilitõib9 tuis ad multã noctẽ.teq; in interiorẽ.una cũ illo.cubiculi ptẽ recepisses.tãq̃ i sacrariũ mẽorabile cupiditatũ ur̃arũ:repẽte de Læca sciscitari cœpisti:nũ qs ex cõiuratis aduẽisset:cũ subito Lẽtul9:ac Cetheg9 teterrma capita maleficioꝝ oium:furibũdi atq; alacres irruperũt:moxq; ingressi uociferare cœperunt. Quid agis Catilia? cur uoluptates nr̃as diuti9 remoraris? psto sunt Saturnalia nobis ociosis atq; oscitãtib9:quẽ unũ diẽ sæpenũero nũcupare solit9 es:euersorẽ supbissimi ordis:fugatorẽ ẽrũnaꝝ nr̃aꝝ:lucẽ ac pricipẽ uniuersæ nr̃æ dignitatis.Nũ in gerẽdis negociis ignoras sequendas eẽ tẽporũ opportũitates:& in occasiõe rerũ desidiã:ac tarditatẽ oẽm q̃ diligẽtissime fugiẽdam.Mutabilissimæ qdẽ sũt deorũ uolũtates:& fortuna:quũ abire pmiseris:frustra postmodũ discedẽtẽ:ac fugientẽ sis iploraturus.Talia uero cõqrentẽ:tu paucis ꝑ re subsecut9.Aqlã argenã pferri cõtinuo iussisti:pclarã auspicẽ:ac gubernatricẽ furoris tui futurã.Testor noctẽ ipam ipiarũ molitionũ tuarũ cõsciã:te testẽ:nihil ex his me fugisse:q̃ clãdestini ur̃i conat9 agitauerũt:ppauca satis attigisse fuerit:ne solitudie i ipa latibulorũ tuorũ:cũ horã uulgi plãe deuitauisses:fefellisse te crederes diligẽtiã pit̃:atq; industriã cõsularẽ.Linquo tęlorũ inũerabilẽ: atq; iexcogitatã copiã:quã i hisdẽ furialib9 antris cõstipandã:atq; occultãdam fore curauisti. Mitto lr̃as manu tua scriptas:diuersis qdẽ mãcipiis reddẽdas:q̃ furori tuo succurrere:atq; opitulari uellẽt.Trãseo rẽ illã simillimã ꝓdigio:cũ mane isto iã coacto senatu:redũdãtib9q; subselliis:seri9 i senatũ:pter cõsuetudinẽ uenisses:qd̕ nulli nõ oculi:te sanatorẽ stati cõsignarũt igrediẽtẽ:demisso uultu:pallore terribili:lumib9 errãtib9:ac facie p̃seferẽte nescio qd iusitatæ crudelitatis.Præterea saturnalib9 ꝓxie futuris rẽ adoriri placuit:quo die ciuitas ois feriata publico edicto:cõferre sese i mõtẽ Auentinũ:ac rusticari quodãmõ solita est:cũ tu manũ furoris tui diligẽter armatã:atq; istructã pmũ ad sedẽ senat9 ac cõsulũ:deinde ad occupãdã Capitolii arcem mũitissimã fueras imissur9:atq; his pfectis datur9 opã:cũ direptiõi publicæ:tũ iflãmãdis ædib9:atq; his trucidandis:q rẽp.nr̃am defẽdẽ uoluissẽt.Videtis iudices lucẽ clarissimã rationũ:quã ego ꝑfecto cẽseo.nullis iuolucris tenebrarũ suarũ obruituros eẽ:nec.M.L.Læcã p̃clarã sedẽ:atq; officinã teterriæ cõiuratiõis:nec ipm detestabile caput:atq; obscœnũ artificẽ Catilinam.Cũq; hæc oia cõstẽt:aiaduertẽdũ est piter uno maleficii gñe Catilinã ñ mõ deos ac p̃riam:uerũ ẽt mores:leges:cõsuetudinẽ urbis:atq; istituta maiorũ uiolasse.Primũ.xii.tabulis cautũ esse cognoscim9:ne qs in urbe cœt9 nocturnos agitarit:de lege gabinia ꝓmulgatũ est q cõtiões ullas clãdestĩas i urbe cõflauisset:more maiorũ capitali supplicio mulctaret̃.De te itaq; Catilia sciscitator:tũ cœt9 istos cõmilitonũ tuorũ cõtra p̃cepta.xii.tabu.cõtra leges nr̃as: cõtra uero senat9:ac plæbis auctoritatẽ noctu cogẽdos eẽ putauisti.Deide q̃ro:si qñ i lucẽ sepulchrales istæ cõciũlæ tu æ ꝓdiissent:qd̕ rñsur9 fuisses senatui:qd cõsulib9? aut qd uiris optimis:atq; amantissimis p̃riæ? Quid leges igr̃ nr̃as uiolas Catilina:qd senat9 auctoritati cõtradicis:æquũ.n.est instituta maiorũ:atq; edicta grauissimi:sanctissimiq; ordinis:qa pstringẽ uesania tua nõ es uerit9:ea restituas:ac sarcias supplicii tui memorabili aiaduersiõe.Manli9 Torquatus filiũ suũ sũma & singulari uirtute adolescentem:qd̕ is in hostẽ cõtra mandatũ p̃rium dimicasset:uictorẽ acriter pcuti securi iussit:nos uero te tam temerario ausu tendentem cõtra mandata Senatus:cõtra uniuersæ Romanæ reip.maiestatem Catilinam pferemus. Maiores olim nostri sapientissimi hoies:& sine dubio grauissimi non leges e Græcia per legatos suos

accersendas esse putauerũt:quib9 hanc iperii magnitudinẽ ppetuo stabilirent:ut tu hõ recẽs: seueritate illaꝝ:cũ barbatulis tuis abutereris. Non ita uisum Carthaginensibus accepimus in Hãnone suo morti cõdẽnado:fortissimo ac triũphali uiro:ꝙ is eiecto senatus minus obtẽperauisse putaret̃. Non ita placuit Atheniensibus: urbi sine dubio doctissimæ:atq; eruditissimę cũ e Sicilia:belloq; grauissimo reuocandũ esse Alcibiadẽ statuerũt:sũmũ & singularẽ iperatorem: quem iuberent expiare supplicio suo leges uiolatæ religionis. Nõ ita deniq; maiorib9 nostris iudicatũ est:cohortibus exoletorũ tuoꝝ:snia mea longe anteponẽdis: cũ. L. Scipium consulari familia:sũmoq; ingenio uirũ:ppter exiguã notam libidinosæ suspitiõis: censerẽt remouendum e Senatu:multosq; dies in uinculis habendũ esse putauerunt. Vos uero iudices Catilinam:nõ mõ leges nr̃as:atq; auctoritatẽ senatus crudeliter labefactantẽ: uerũ ẽt uniuersos ciues ad pniciẽ ferro:flãmaq; deuocãtem ipune pferetis. Iacet hõ pstratus euẽtu maximarum molitionũ:ut q conatus suos consciẽtia ur̃a patefactos:atq; illustratos cernat: neq; contẽtos fuisse: seu supstitione cruenti sacramenti:seu tenebris nocturnis: seu solitudine locorum permaxia & singulari. Contũdite igit̃:cõtundite iudices:genus istud inauditi furoris. Comprimite hoiem gestientẽ effrenata temeritate:flagrantẽ inusitatis cupiditatibus: furentem incredibili supbia:spe nouandaꝝ reꝝ mirabiliter inflãmatũ:quin etiã rem ipsam publicã nõ modo euentu crudelissimæ calamitatis:uerũ ẽt metu ac suspitione liberate. Diximus equidẽ sufficiẽter de senatoria simultate Lucii Catilinæ: capite ac fonte sceleratæ coniurationis: resq; oẽs cõplexi sumus:quas aluisse furorẽ illũ:ac primũ excitauisse iudicauimus: nunc uidendũ est de ratione ambitionis teterrima:atq; exitiabili:qua deflagrauisse ppetuo Catilinã supiori diuisiõe demonstrauimus. Cupiditates equidẽ plurimas in illo monstro:calamitosas ac nepharias oẽs persæpe iudices animaduerti:libidinẽ unã pernitiosissimã in primis conspicere uisus sum: temerariæ cuiusdam: atq; inconsideratæ ambitionis:qua duce properasse:nec ullo studio unq̃ consciscendarum opum: nec ullo desiderio dignitatum abstinuisse reputatus est. Putabat.n. se frustra nobilissimo genere natum:frustra uirtutes eximias corpis:atq; aĩ consecutũ fuisse:ni omnia diuina atq; humana truculentissimo genere cupiditatis inquinauisset:quosq; cernebat excellere Romæ præstãtia quadam dignitatis:beatissimos eos esse:& sine dubio diis æquiparandos fore arbitrabatur. Id genus uesanæ cogitatiõis hoiem:sua apte natura pcipitẽ: atq; inconsideratum compulit in abominandas: ac nepharias uitæ cupiditates: isq; nuper comitiis consularibus:quãdoqdẽ suffragia curiæ:propter impendentẽ mætũ Parthici belli:diligenter enucleata sunt:quas nõ adiit Senatoꝝ uoces:aut quos ciuiũ cõsessus:partim pecunia: partim obsecratiõibus nõ obeũdos suppliciter:ac contaminandos esse iudicauit:nulli tñ ad dignitatẽ gradus:neq; insanienti:neq; anhelanti bono candidato patuerũt:eadẽ ratio sceleratæ libidinis illum ad maiorem uim scelerum pauloante concitauerat. Pisonẽ meministis ægregia uirtute adolescentẽ:nisi & idem cupiditatibus obtẽperare cõsueuisset:calamitosam sibi: ac multis in urbe seditionẽ excitasse:cuius insigni familiaritate:atq; amicitia:Catilinã usum fuisse nemo ẽ: qui nesciat:nec mõ cõiunxisse se temerario iuueni:uerũ ẽt illũ de successu reꝝ suaꝝ nõ mediocriter trepidãtẽ:i audacia simul:ac snia cõfirmasse:cũ se illi uigilãtissimũ sociũ:ac satellitẽ seditiosissimũ regẽdæ:gubernãdæq; cõiuratõis fore polliceret̃. Q d si uotis sceleratoꝝ hoium successus aspirassent:q̃ta strage ciuiũ creditis:aut quãto diluuio facultatũ urbanaꝝ ruiturã fuisse detestabilẽ hoꝝ atq; execrandã impietatẽ? uerũ ii celites:quoꝝ auspiciis princeps:ac parẽs huius urbis Romulus:pulcherrimi imperii Romani fundamenta iecit:tristissimã cladem: ac conatus pditos nece adolescentis interceperũt. Pisone mortuo cõquieuisse Catilinam dicemus: aut incœpti temerarii pœnituisse? Non pœnituit modo:nec requiescendũ fuisse arbitratus ẽ: sed rursus alio furori accessit:non cõsueuerat aius ppetuis cupiditatũ flagitiis exercitatus pri

ma destitutione fortunæ refrigescere:ac consternari: sed uix sepulta memoria pisonianæ con iurationis. L.adeptus est Sidicinũ:potentissimũ quidem hominẽ : ac tunc furentem singulari studio rerũ nouandarũ. Verũ ea fax incẽdit:rursum benignitate deorũ immortaliũ: summaq; uirtute consulũ restincta est. Nõ obdormiscit tamen Catilina: his destitutus euentis uigiliarũ suarũ:sed rursus sæuit imanior:& quã rem.P.Seruitio nõ potuerat obruere: destrangulandã penitus: ac tollendã cogitauit. Sceleratus in omnẽ urbẽ:quã totiens insidiis appetiuisset. Sceleratissimus uero in patria:cuius extant in illum sũma:& cõmemoranda monumẽta beneficiorum. Reminiscere q̃so Catilina:reminiscere ferrũ illud scelestũ: atq; illas nepharias faces:quas istis sanctissimis penatibus:atq; isti pulcherriæ priæ minitaris : non ad oppugnandam urbẽ: neq; ad eam concremandã tibi datas fuisse:sed potius ad salutẽ ciuiũ: dignitatem imperii:libertatisq; nostræ defensionẽ. Per deos imortales oro te Catilina:si patria tecũ his uocibus uteretur:quid esses illi quæso responsurus? Ego te paruulum Catilina: quũ imprimis ornatissimo genere gentis nasci uoluissem:deinde sũmis dotibus exornassem:tum corporis : tũ animi : tũ duabus rebus instituendũ putaui : ferro:ac flãma: quibus esset parata tibi facultas: tum amplificandi imperii mei : tũ defendendæ publicæ libertatis:quid eam uim armorum in uiscera nostra torques? aut quid conuertis in exitium ciuium meorum institutam diligeutia mea: meisque rationibus eruditam : dimicandi facultatem ? Maiores contra tui summis a me beneficiis: atque honoribus aucti ; pro magnitudine susceptarũ dignitatum : pulcherrimas in urbe:sæpenumero leges: pro præstantia beneficiorũ : clarissimas ; ex hostibus uictorias referre consueuerunt. tu mihi luctus acerbissimos paras:pro summa copia beneficiorum meorum:tu cædes ciuium. tu domorum incendia. tu uexationes uirginum. tu uastitatem urbis. tu genus atrocissimæ seruitutis. O crudelissimum hominum genus. & ab omni penitus humanitate derelictum:tu studio flagras eius urbis euertendæ:quam nec Carthaginensium astutissimi doli:nec Numantinorum eximiæ uires:nec Græcorum erudita: & præclara ingenia labefactare:obscurareque potuerunt. Quod si citentur hi populi rursum diuinitus : atq; istæ urbes redeant in statum uetustissimæ dignitatis:certe non ipso scelere tuo quicquam in me crudelius:ne quicquam maius extimescendum molituras fuisse prædicabunt. Sed ad te redeo. Temperarem ego memet mihi:cursumq; istum uiolentæ orationis forsitan reuocãdũ esse iudicarem:tum ab odio tuo:tum ab ipsa dicendi acerbitate : si quem in te sensum patriæ charitatis aspicerem:aut ullo te puncto posse arbitrarer sceleratam istam mẽtem relinquere. Sed id genus est cupiditatum tuarum : ut restinguẽdarum forsan rationem aliquã consequi possis:sanandarum nullam: nec te prius amissurum peruersitatem istam animi puto q̃ uitam amiseris. Vellem reuiuisceres Hala Seruili: non expectaremus sententiã iudicũ : neq; abuti maiestate senatus:atq; auctoritate populi Romani: si magnitudinẽ tanti flagitii sanguine tuo statim expiauisses. Nam de senatus uoluntate nihil ambigimus:modo non impediretur legibus : repente profecto fueras pœnas impietatis tuæ dignissimas laturus. Vtinam deorũ immortalium munere iudices:mẽtem atq; animum huius introspiceremus: ne qua uobis fieret puniendi dubitatio:qui tantum scelerum ingenio conflauisset. Videretis enim mentem anhelantẽ tristissimum genus minarum : mentem de bacchantem inaudita feritate:furentẽ incredibili uesania: sitientẽ cruoris urbani:prædæ auidissimã:uobis:atq; oĩbus ferro: flãmaq; minitantem. Catilinam uobis demõstrauimus: iudices:irritatũ persæpe:repulsis comitialibus:nullas uocum : aut suffragiorũ corruptelas fuisse prætergressum: deinde nullis rationibus infractum : ac perterritũ. De perseuerantia scelerum suorum extitisse:quibus aĩaduertere sane poteratis : quanta semper imanitate laborauerit ambitionis. Supest nouissima ps diuisionis. Grex ipse sodaliũ Catilinæ truculẽtus:atq; amẽs:cuius in manu nõ exiguã rõnẽ fuisse diximus excitã-

dæ coniurationis. Lentulus siquidem & Cethegus terribilia porteta nostræ ciuitatis:furiaq;
uel certissimæ populi Ro.multa de magnitudine sua in ipsis concionibus: multa de dignitate
imperii sui futuri palā p̄dicare cōsueuerūt: tāq̄ si deorū imortaliū cōcilio interfuissent.Primū
Lētulus in libris Sibyllinis:nescio qd pspexisse se p̄dicabat:qd uiri acutissimi atq; pitissimi .L.
Corneli9: ac Cn.Piso custodes publicarū cerimōiaꝝ neq̄q̄ ꝓspicere potuerūt.Lucē nāq; ait:
nescio quā de domo Cornelia quodā ꝓditurā fore:q̄ gloria nois sui Romanū iperiū simul:&
cōplexura sit:& illustratura:eoq; gn̄e uaticinii dignitatē suā portēdi fataliter putauit: planeq;
opinat̄ fati sui rōnē i ipa latebra Sibyllinæ diuinatiōis: tāq̄ i equo troiano delitescētē.Ego ue-
ro Sibyllā sine dubio sapiētissimā mulierē fuisse iudico: uisāq; idoneā diis imortalib9:cui sin-
gularē quādā uim diuinandi cōcederent.Verū illā delirā penit9:ac ꝓrsus cecā fuisse affirma-
rem:si quā spē dignitatis i hac crudelissima peste reposuisset.Si qd tn̄ cecinisse uisa ē:quo ad
Corneliā gētē ptinere uideret̄:uim oēm illius diuinatiōis i uno.L.Sylla cōsumptā fuisse iudi-
cemus:cui9 pauloan̄ resp.sensit:& crudelissimā simul:& amplissimā ptātē. Nec ego deos im
mortales huic iperio tā ifestos eē reor:neq; a salute populi Ro.tā abhorrētes:ut hoi demētissi
mo regnū cōcederēt:hui9 sanctissimæ:atq; optimæ ciuitatis.Syllā ꝑfecto crudelitas uicit: at
ipē maxiaꝝ laudē uirtutū:& rei militaris sūmā:ac singularē gloriā cōsecut9est.Lentulū uero
nullæ uictoriæ nostræ ciuitati:nullū studiū armoꝝ:nulla præstantia uirtutis:aut ingenii com-
mendauit. Quæ uero nō tabernæ potius:aut q nō greges ifamiū hoium.Sibyllinū istū pri
cipē cōcelebrarunt: nam uitam eius cōmemorare nō est necesse:uersatam semp in obeundis
libidinibus:ac societate turpissimorum hominum nobilitatam:nihil in eo sanguinis auiti: ni-
hil industriæ Romanæ:nihil splendoris domestici:nihil auitæ frugalitatis. Fingite uobis iudi-
ces:fingite dignitatem huius hominis:tum florentem amplissimo magistratu:tum omnibus
populi Romani muneribus exornatam. Quantum quæso sanguinis ciuilis i foro: in curia
redundaturum esse creditis? aut quantam uim libidinis:atq; impudicitię per omnium ciuium
cubicula demandaturam? profecto dignitate fretus ea:quæ priuatus cōcupiuisset: sine dubio
consequeretur.Ferreretur amens in omnia:nec ullius rationis consiliorum : aut pudoris: nec
ulla studia humanitatis refrenarent præcipitem:atq; incitatum cursum uetustæ crudelitatis.
Cethegus inferior nobilitate:atq; ingenio:uehementia furoris longe immanior:parum a Len
tuli somnio discedere uisus est. Verum insaniam leuissimæ opinionis:modestiore loquendi
ratione contegere uelle uideretur. Genus est idem tamen furoris: eademq; ratio concelebra
tæ diuinationis. Tales hi scelerum artifices:amboq; concitati: ad euertēdam rempublicam:
partim a uesana spe uaticinii commemorati:partim nepharia scelerum assiduitate Catilinam
offenderunt:nouis rebus studentem:cuius præsidio consilioq; cupiditates suas:ita iuuari pos-
se facillime crediderunt:si uiro sociorum copiosissimo sese cōiunxissent.Est enim in illo mon-
stro:sicuti pauloāte tetigimus:uis eximia facetiarum:& ratio quædam adumbrata uirtutum:
facilis ad comprehendendum omnium hominum familiaritates.Hunc igitur Catilinam ade-
pti Cethegus & Lentulus: & ipsi lenociniis suis insignes:ad omne genus beniuolētiæ subeū-
dum deflagrare cœperunt:admirabili quadam cupiditate:seu diripiendæ urbis: seu potiun-
dæ dominationis. Hæ sunt iudices huius nepharii facinoris abhominandæ faces : hi sunt
crudeles igniculi:quibus exarsisse Catilinæ ferocem animū facillime credendum est.Talibus
initiis consociati principes nephandæ coniurationis:manum exiguam desperatorum homi-
num:atq; obscænę iuuentutis:pedetentim coegerunt:coactā:quid uellent:edocuerūt:edoctā
pari cupiditate sceleris inflāmauerūt:iflāmatā deniq; pepulerūt:ut i oium nr̄m facultates : ac
uitā facillime cōspirarēt.Furias istas audistis iudices cōmodissimas ac patas: nō mō ad uiuos
cōmouendos in oē facinus:uerum ēt ad mortuos ex ipso herebo: mediisq; bustis excitandos

Repti sunt tũ atrocissimi sceleris p̃roni:q̃ꝗ imanitatẽ detestãdæ rei:tũ cõtegere uerbis:tũ excusare conati sunt.L.Hortẽsi9 uir eximia charitate reip.sũmisq̃ꝗ ornamẽtis p̃ditus:& sciæ: & moderatiõis:neq̃q̃ oĩa credẽda eẽ dicit:iubetq̃ꝗ grauissimis hoĩb9 facilitatẽ iudiciorũ diligenter esse cõtinendã.Primũ affirmat Catilinã ĩ ppetua custodia Senatus extitisse: deniq̃ꝗ nũq̃ ferme discessisse a laterẽ publii Cepiõis nobilissimi ciuis:atq̃ꝗ itegerrimi uiri:ita ut lepide dicat:disseparatiõi eorũ neq̃ꝗ solẽ oriẽtẽ unq̃:neq̃ꝗ occidentẽ iteruenisse.Credo eqdẽ sapientissimum hominẽ Hortẽsiũ:ut ẽ innocẽtia singulari:sũ maq̃ꝗ uirtute:cũcta ipa:q̃ grauissime simul:atq̃ꝗ ornatissime cõplex9 ẽ: ita uera eẽ:sicuti dixerit:existiare:sed lõge gradiť a s̃nia mea.Q uæro igiť de te.L.Hortensi:teq̃ꝗ obtestor:aq̃ꝗ obsecro p ip̃m ius uetustissimæ nr̃æ familiaritatis: si.L.Catilinã cõstat dies oẽs:oĩum ciuiũ cõscia:siue ĩ foro:siue in turmis agẽ:nũc stipatũ cateruis exoletorũ suorũ:nũc uero gladiatoriis agmib9 p ora uulgi palã obuitare:si mãifestũ ẽ noctes oẽs: aut ĩ lustris scortorũ:aut ĩ antris.M.Læcæ ducere:uiri:tuo iudicio: nõ abhorrẽtis a reip. charitate:quid est:q̃ illũ obuersatũ dicas ĩ ppetua custodia:atq̃ꝗ oculis senatorũ? nisi forte custodiã senatoriã uocas:uel exiguã morã in ipsi9 curiæ cõciliis obeũdis.Q d' uero ptinet ad ipsi9 Cepionis familiaritatẽ assiduã:beniuolentiãq̃ꝗ singularẽ:nihil ẽ qd' insimulationi nr̃æ derogandũ esse iudicetis. Diximus.n.supius ingenii Catilinæ uiros:atq̃ꝗ occultissimos eẽ recessus: nec qui cognosci:seu plustrari facillime possent. Vigent.n.in illa clade res diuersissimæ piter: cõtinentia:& libido.Nihil illo psæpe affixi9 ad tollẽda bonorũ cõsortia:nihil solerti9 ad illis insidiãdũ: nihil illius munificentia insigni9: nihil auidi9 rapacitate:nihil acuti9 cõsilio:nihil temeritate cõtemptibilius:q̃ cũ ita sint Cepionẽ admirabimur in tantis uiarũ ambagib9 errauisse? Meme: quẽ fateor iudices:uetustissima q̃dã familiaritate Catilinæ coniunctũ: psæpe delirauisse miris perplexiõib9 illi9:neq̃ꝗ unq̃ certi qcquã in illo ingenio cõphendere potuisse.Nihil igiť erit mirũ:si uirũ integerrimũ Cepionẽ uersutissimi hoĩs doli:atq̃ꝗ incõstantissimi mores fefellerunt. Non erit itaq̃ꝗ:neq̃ꝗ prudẽtiæ tuæ:neq̃ꝗ grauitatis Hortẽsii:cãdidissimam opẽ hũanitatis tuæ: summãq̃ꝗ dicendi copiã sontib9 ipsis polliceri:aut quã bestiã irretitam iudicio tenem9:dissolutam atq̃ꝗ exultantẽ reip.ĩmittere. Q d' te nũq̃ cõmissurũ fuisse arbitrarer: nisi q me mores iidẽ te Catilinæ sine dubio fefellerũt.Satis ostentatas uobis putamus iudices: tũ rõnes piculi nr̃i: tum huius imanissimi sceleris atrocitatẽ.Nam si odio senatus pro maximo Catilinam arsisse demõstrauimus:si rõnes uitæ suæ ueteres ac nouas in exercitatiõe teterimarũ libidinũ collocatas: si spem pficiẽdi sceleris hoĩ psequẽtissimo inimicitiarũ:si deniq̃ꝗ locorũ ac tp̃is opportunitates extitisse:præterea si rabiẽ quandã ambitiõis in illo fuisse diximuus: si nullã potestatẽ referendarũ libidinũ.aut ullũ pniæ locũ:postremo: si copiam inumerabilẽ desperatæ iuuẽtutis cum illo cõiunctam fuisse patefecimus:& eã simul oñdimus suopte ingenio:furentẽ incredibili audacia.sũmaq̃ꝗ cupiditate pdendæ:ac uexandæ urbis inflãmatam.quid erit iudices.qd' dubitetis de liberanda pr̃ia. deq̃ꝗ ulciscendi crudelissimi sceleris ĩmanitate? Nouistis eni facinus inauditum omnium hoĩum memoria: facinus atrox: supbũ: nepharium: pnicio sum: remotissimum ab omni humanitate: lege: cõsuetudine: cuius acerbitatẽ: si minus aĩo bene pspexistis:quæso mecũ diligenter attendite scelus illud iudices:euersionẽ nephariam moliebatur amplissimæ nostræ dignitatis: interitum crudelissimum senatorii ordinis: cædem cõmunem omnium bonorum:huius sceleris libido reposita erat in diripiendis omnium ciuium facultatibus:atq̃ꝗ opprimenda urbis libertate:huic sceleri parabantur teterrimę coniugum:ac liberorum nostrorum uexationes: in hoc scelere uersabantur:deniq̃ꝗ faces inferendæ penatibus nostris:expilationes ædium:stupra uirginum uestalium:luctus ac mœror miserabilis uniuersæ ciuitatis. Q uæ si uobis(ut sunt)indigna atq̃ꝗ intolerabilia uidentur: noniniquum erit:auctores horum malorum mulctare teterrimis suppliciis:cladẽq̃ꝗ omniũ crudelissimã e uisceribus

reip. ꝓpulsare. Tenetis exēpla maioꝝ atq; oium gētium auctoritatē: q semp sūmas & singulares pœnas in eo gñe hoium cōsumēdas eē putauerūt: q rōnes hūissent: aut ꝑdēdæ pñæ: aut opprimendæ publicæ libertatis. Nihil igit᷑ erit ipedimēto: qn audaciā crudelissimi hois Catilinæ: crudelissimo gñe suppliciorꝝ expietis: & ultiōem ex illoꝝ cruciatib9 ac pœnis capiat resp. quorum erat conflagratura manibus: nisi sanctissimi imperii Romani custodes ac uindices dii immortales nepharii uotis obstitissent. Credite iudices hodierno die consurrexisse uniuersam urbem conspecturam ex iudicio uestro: planeq; aiaduersurā: qd in posteꝝ de salute sua deq; facultatibus suis sperandū sit. Credite item uim uniuersam flagitiosæ iuuentutis: aut hodierno Catilinæ supplicio simul conficiendam fore: aut illius liberatione lætam atq; exultantem: non multopost in omniū nostrum pniciē una cū illo celerrime cōsurrecturā. Agit᷑ siquidem hodierna uestra snia de salute huius pulcherriæ: atq; optimę ciuitatis: de stabilitate īperii Romāi: de legū incolumitate: de libertate ciuiū: de pudicitia liberoꝝ ac cōiugū uraꝝ. Hui9 eni pestis idē scelus erat: ut nō crassaturū per capita paucoꝝ: sed tāq̄ atrocissima uis ueneni p oē corpus urbis demanaturū: qd̓ scel9: aut quā pestē si uindicādū esse censebitis (ut reor) & resp. desiderat: putate ꝑfecto deos imortales: & i primis Capitolinū Iouē sempiternū custodem: ac uidicē hui9 impii: ꝓ liberatis eoꝝ tēplis ac cærimōiis: grās nobis amplissimas eē reddituros: putate pariter idē facturā eē curiā ꝓ defensa cōsulū uita: seruataq; senatorii ordinis dignitate: putate matronas urbis ac liberos nr̄os: ob seruatā pudicitiā: supplices ac cōgratulātes uniuersos ad genua ur̄a sese obseruaturos fore: putate uirgines uestales: atq; ipam maiestatē amplissimi numinis: ob liberationē suā: sūma uobis læticia cōgratulaturā: putate deniq; ciues oēs: ob retentā uitā ac libertatē suā: penates publicos ꝓ cōseruatis focis atq; aris: pietes urbis pro teterrio gñe uastitatis ꝓpulsato: ferme icredibili gaudio exultaturos: putate tandē hodierno iudicio paratū eē uobis: aut imortale dedecus: aut memoriā nois sempiternā. Multa sunt equidē in hac uita turpiter ac calamitose neglecta: restōnem tn̄ quādam quodāmō patiant᷑: huius uero uindicandi sceleris: si pn̄tē facultatē neglexeritis: frustra postea recupandæ copiā queritis: aut hodie uobis ꝓpulsanda est: e uiscerib9 Reipu. pestifera uis calamitatis: aut ipsi patriæ sine dubio cōcidendū: utrū eligendū sit: uos uideritis. Qui estis iudices humanitate tanta (ne secordia dicā) ut eoꝝ uitā: ac spiritū diuti9 in Repu. cōmemorari patiamini: q uitæ: salutiq; ciuium crudeliter insidiati sunt: ꝑponite uobis an̄ oculos: ac meditatione crebra reuoluite diē illū nephariū: quo salus oium ciuium: quo facultates nostræ: quo ipsa respublica peritura fuerat. Quando. s. aspexissemus bestias istas emissas carcerib9 per urbem omnem: ꝑ domos nostras furialiter exultantes: ipsumq; imprimis miserandi facinoris: ducem ac principem Catilinam: confirmatū hoc iudicio: spe plenū: læticia gestientē: nūc hos ad cædē nr̄am: nūc illos ad rapinā: atq; iflāmationem ædiū deuocantē: cōiuges e cōplexib9 nr̄is ad libidinē uictorū raptæ fuissēt: liberi ad stupra de gremiis parentū extorti: ꝑciosa suppellex asportata: tecta cōflagrassent ignib9: corpa cæsa passim iacuissent: oia deniq; gemitu fletuq; redūdassent. Hæc fuisset imago miserrimæ urbis: quā urbē a maiorib9 nr̄is florentissimā accepimus: & si ꝓhibueritis claram atq; excellentē posteris nostris tradituri sumus: per humanitatem deniq; ur̄am uos obtestor atq; obsecro iudices: ꝑ amorē hui9 pulcherrimæ atq; iuictissimæ urbis: ꝑ oia q̄ uobis iucundissima sunt in uita: prouidete iterū atq; iterū: ne liberati quondam tot amplissimis bellorum periculis: tot iminentib9 malis erepti: nunc ꝑ ignauiam nr̄am ac desidiā piclitemur: eripite uitam ciuiū a miseranda crudelitate: prohibete penates uestros a nephariis ignib9: seruate pudicitiam necessitudinū uraꝝ a teterrimis uexationib9: liberate tēpla deoꝝ a tristibus rapinis: subtrahite fortunas publicas ab indigna direptiōe: protegite magrat9 ur̄os ab iaudita feritate: defendite deniq; uniuersam urbē ab hoc iusitato ꝓrsus & tristissimo gñe calamitatis

¶ Oratio Lepidi CON. ad populum ex libris historiarum. C. Crispi Salustii.

Lemētia & ꝓbitas uſa Quirites: qb9 p cæteras gētes maximi & clari estis: plurimū timoris mihi faciūt aduersus tyrannidē. L. Syllæ. Nedū: aut ipsi nephāda non æstimatis: ea parū credendo de aliis circūueniamini. præsertim quū illi spes oīs in scelere atq; pfidia sit: neq; se aliter tutū putet: q̄ si peior atq; intestabilior metu uſo fuerit: quo captiuus libertatis curā miseria eximat: aut si ꝓuideretis in tutādis piculis magis q̄ ulciscēdo teneamini. Satellites qdē ei9 hoies maximi nois: non minus optimis maioꝝ exēplis: neq̄ nō satis mirari: q dn̄atiōis in uos seruitiū suū mercedem dant: & utrunq; p iniuriā malūt: quā optimo iure liberi agere. Præclara Brutoꝝ: atq; Aemilioꝝ Lutatioꝝ ꝓles geniti: ad ea q̄ maiores uirtute pepere subuertēda. Nā qd a Pyrrho Hanniba le Philippoq; & Anthioco defensum est: alid' quā libertas: & suæ cuiq; sedes: neu cui nisi legibus pareremꝰ: q̄ cūcta sæu9 iste Romulus q̄si ab externis rapta tenet: nō tot exercituū clade: neq; cō s. & alioꝝ principū: quos fortuna belli cōsumpserat satiatus. Sed tū crudelior quū plærosq; secundæ res i miseratione ex ira uertūt: qn solus oium post memoriā hoium supplicia i post futuros cōposuit: qs pri9 iniuria q̄ uita certa eēt: prauissimeq; p sceleris imāitatē adhuc tutus fuit: dū uos metu grauioris seruitii repetēda libertate terremini. Agēdū atq; obuiā eūdū ē. Quir. ne spolia uſa penes illū sint. Nō ꝓlatandū: neq; uotis paranda auxilia: nisi forte spatis tēdiū iā: aut pudorē tyrānidis Syllæ eē eū p scelus occupata piculosi9 dimissurū. At ille eo ꝓcessit: ut nihil gloriosū: nisi tutū: & oīa retinēdæ dn̄atiōis hōesta æstimet. Itaq; illa qes & ociū cū libertate: quā multi ꝓbi poti9 q̄ laborē cū honorib9 capescebāt: nulla sūt: hac tēpestate seruiēdum: aut iperitandū: hn̄d9 metus ē aut faciēd9 Quir. Nā qd ultra? Quæue hūana superant: aut diuina ipolluta sūt. P. R. paulo añ gētiū moderator: exut9 impio: gl'ia: iure: cogitādi inops despectusq;: ne seruilia qdē alimenta reliq̄ hēt. Socioꝝ & latii magna uis ciuitate ꝓ multis & ægregiis factis a uobis data p unū ꝓhibent': & plæbis innoxiæ p̄rias sedes occupauere pauci satellites mercede scelerū: leges: iudicia: ærariū: ꝓuinciæ: reges penes unum. Deniq; necis ciuium & uitæ licentia: simul humanas hostias uidistis: & sepulchra infecta sanguine ciuili. Est ne iuris reliqui aliudq̄ soluere iniuriam: aut mori p uirtutē? Quoniā qdē unū omnib9 finē nā uel ferro scæptis statuit. Neq; q̄sq̄ extremā necessitatē: nihil ausus: nisi muliebri ingenio expectat. Verum ego seditiosus uti Sylla ait: qui pmia turbaꝝ q̄ro: & bellū cupiens: quia iura pacis repeto. s. quia nō aliter salui: satisq; tuti in impio eritis: nisi Vectius picens: & scriba Cornelius aliena bn̄ parta prodegerint: nisi approbaueritis oēs p̄scriptionē innoxiorū ob diuitias: cruciatus uirorum illustrium: uastatam urbem fuga & cædibus: bona ciuiū miserorū: quasi cimbricam prædam uenū: aut dono datam. At obiectat mihi possessiōes ex bonis ꝓscriptorum: ꝙ quidem scelerum illius uel maximum est. Non me neq; quēq̄ omniū satis tutū fuisse: si recte faceremus: atq; illa quantū formidine mercatus sū p̄cio soluto: iure dn̄is tn̄ restituto. Neq; pati cōsilium est: ullam ex ciuib9 p̄dam esse. Satis illa fuerint: q̄ rabie contracta tollerauimus. Manus conserentis inter se Romanos exercitus: & arma ab externis in nosmet uersa: scelerū & contumeliarū oium finis sit: quoꝝ adeo. Syllam nō pœnitet: ut & facta in gloria numeret: & si liceat auidus fecerit. Neq; iam quid existimetis de illo: sed quantum uos audeatis: uereor. Ne alius alium principem expectantes ante capiamini: non opibus eius: quæ quidem futiles & corruptæ sunt: sed uestra secordia quam raptum iri licet: & quam audeat: tam uideri fœlicem. Nam præter satellites commaculatos: qui eadem uult: aut quis non omnia mutata præter uictoriam: scilicet milites: quorum sanguine Tarulæ Scyrtoq; pessimis seruorum diuitiæ partæ sunt: an quibus prælatus in magistratibus capiendis fusidius ancilla turpis: honorum omnium dehonestamētum. Itaq; maximam mihi fiduciam parit uictor exercitus: cui per tot

uulnera & labores nihil pter tyrãnũ q̃situm est:nisi forte tribunitiã potestatem euersum pfecti sunt per arma condita a maioribus suis:utiq; iura & iudicia sibimet extorquerent ægregia scilicet mercede cũ relegati in paludes & siluas in cõtumeliã atq; inuidiã suã pmia penes paucos intelligerent. Quare igit tanto agmine atq; animis incedit:qa secũdæ res miræ sunt uitiis obtentui:quib9 labefactis q̃ formidatus ẽ tã cõtẽnet:nisi forte spe cõcordiæ & pacis:q̃ sceleri & parricidio suo noia ididit. Neq; aliter. R.P. & belli finẽ ait:nisi maneat expulsa agris plæbs: præda ciuilis acerbissima:ius iudiciũq; oium rer penes se:qđ. P. Ro. fuit:q̃ si uobis pax & cõposita intelligunt maxia turbamenta Reip. atq; exitia:probate:annuite legib9 impositis. Accipite ocium cũ seruitio:& tradite exẽplũ posteris ad. R.P. suimet sanguis mercedẽ circũueniẽdam:mihi q̃q̃ per hoc summũ imperium satis quæsitũ erat. Nomini maior dignitati atq; etiã prædio:tñ nõ fuit consiliũ priuatas opes facere:potiorq; uisa est piculosa libertas quieto seruitio. Quæ si probitatis adest Q uir. & bene iuuãtibus diis. M. Aemilium Cons. ducem & auctorem sequimini ad recipiendam libertatem.

❡ORATIO PHILIPPI IN SENATV.

Axime uellem. P.C. Rempublicam quietam esse:aut in periculis a promptissimo quoq; defendi:deniq; praua incœpta consultoribus noxæ esse: sed cõtra seditionibus omnia turbata sũt:& ab his:quos prohibere magis decebat. Postremo quæ pessimi & stultissimi decreuere:ea a bonis & sapientibus faciẽda sunt: nam bellum atq; arma quãquam uobis inuisa:tamen quia Lepido placent sumenda sunt:nisi forte te cui pacem præstare:& bellum pati consilium est. Proh. dii boni: qui hanc urbem omissa cura adhuc regitis. M. Aemilius omniũ flagitiosor postremus: qui peior an ignauior sit deliberari non potest:exercitũ opprimendæ libertatis habet: & se contempto metuendũ effecit. Vos mussantes & retractantes uerbis & uatum carminibus pacẽ optatis magis q̃ defenditis. Neq; intelligitis molitã decretor uobis dignitatẽ: illi metum detrahi: atq; id iure:quoniã ex rapinis consulatũ: ob seditionem puiciã cũ exercitu adeptus est. Quid ille ob bene facta cœpisset. cuius sceleribus tãta pmia tribuistis? At. s. cis q ad postremũ usq; legatos:pacem concordiã & alia huiuscemodi decreuerũt:gratiam habeo peperisse: imo despecti & indigni. R.P. habiti præde loco estimantur. Quippe metu pacem repetentes: quo habitũ amiserant. Equidẽ a pricipio cum Aetruria cõiurare:proscriptos accersiri: largitionib9 Rempublicam lacerari uidebã:maturandũ putabã:& Catuli consilia cũ paucis secutus sum. Cæterum illi qui gentis Aemiliæ benefacta extollebant: & ignoscendo Romani populi magnitudinem auxisse. Nusquã ẽt tum Lepidũ progressum aiebant cũ priuata arma opprimendæ libertatis cæpisset: sibi quisq; opes:aut patrocinia quærendo consiliũ publicũ corrupeiũt. Attamẽ erat Lepidus latro cũ calonibus & paucis Sicariis:quorũ nemo diurna mercede uitã mutauerit:nunc est proconsul cũ imperio non empto:sed dato a uobis cũ legatis adhuc iure parentibus:& ad eũ concurrere hoies omniũ ordinũ:corruptissimi flagrantes inopia & cupiditatib9 scelerum cõscientia exagitati: quib9 quies in seditionibus:in pace turbæ sunt:hi tumulum ex tumultu: bellum ex bello fecerunt. Saturnini olim post supplicii:dein Marii Damasippiq;: nũc Lepidi Satellites pterea Aetruria atq; oẽs reliq; belli arrectæ. Hispãiæ armis sollicitæ. Mitridates in latere uectigaliũ nostrorũ:quibus adhuc sustentamur diem bello circũspicit: quin præter idoneũ ducẽ nihil abest ad subuertendũ imperium. Quod uos oro atq; obsecro. P.C. ut animaduertatis:ne patiamini licentiam scelerum: quasi rabiem ad integros procedere: nã ubi malos præmia sequuntur:haud facile quisquam gratuito bonus est: an expectatis cum exercitu rursus admoto ferro atque flamma urbem inuadat: quod multo propius est ab eo quo agitat statu quã ex pace & concordia ad arma ciuilia:quæ ille aduersum diuina & huma-

na oĩa cæpit. Non ꝑ sua aut quorũ simulat iniuria. Sed legũ ac libertatis subuertendæ: angit enim ac laceratur animi cupidine: & noxarũ metu expers consilii: inquies: hæc atq; illa tentãs metuit ocium: odit bellũ. Luxu atq; licentia carendum uidet atq; iterim abutitur uestra secordia. Neq; mihi satis consilii est metum an ignauiam: an dementiam eam appellem: qui uidemini intenta mala quasi fulmen optare se quisq; ne attingat. Sed ꝓhibete ne conari quidem: & quæso considerate quã conuersa rerũ natura sit antea malũ publicum occulte: auxilia palam instruebantur: & eo boni malos facile anteibant. Nunc pax & concordia disturbãtur palam: defenduntur occulte: quibus illa placent. In armis sunt: uos in metu. Quid expectatis: nisi forte pudet: aut piget recte facere: an Lepidi mandata animos mouẽt. Quid placere ait sua cuiq; reddi: & aliena tenet. Belli iura rescindi cum ipse armis cogat: ciuitatem confirmari: qui ademptam negat concordiæ gratia tribunitiam potestatem restitui: ex qua oẽs discordiæ accensæ: pessimæ omnium atq; ipudentissimæ tibi: ne egestas ciuiũ: & luctus curæ sunt: cui nihil ẽ domi: nisi armis partũ: aut per iniuriã. Alterũ consulatũ petis quasi primum reddideris: bello cõcordiã quæris quo parta disturbatᷣ: nostri ꝓditor: istis inuidus: hostis omniũ bonorũ: ut te neq; hominũ: neq; deorũ pudeat: quos perfidia aut periurio uiolasti: qui quãdo talis es: maneas in sententia & retineas arma. Te hortor neu pro latandis seditionib9 inqes ipse nos in solitudine attineas: neq; te prouinciæ: neq; leges: neq; dii penates ciuẽ patiunᷣ. Perge q̃ cœptas: ut quam maturissime merita inuenias. Vos autem. P.C. quousq; cunctando Remp. intutam patiemini: & uerbis arma tentabitis: delectus aduersum uos habiti: pecuniæ publicæ & priuatim extortæ: præsidia deducta atq; imposita: ex libidine leges imperantur. Cum interim uos legatos & decreta paratis: & quanto me hercule auidius pacem petieritis: tãto bellũ acrius erit: cum intelliget se metu magis q̃ æquo & bono sustentatũ. Nam qui turbas & cædem ciuium odisse ait: & ob id armato Lepido uos inermes retinet: quæ uictis toleranda sunt: ea cũ facere possitis patiamini potius censet: ita illi a uobis pacẽ: uobis ab illo bellum suadent: hæc si placẽt: si tanta torpedo animos oppræssit: ut obliti scelerũ Cinnæ: cuius in urbẽ reditu decus: atq; ordines omnes interierũt. Nihilominus uos atq; coniuges & liberos Lepido permissuri sitis: qd opus decretis? quid auxilio Catuli: quin is & alii boni. Romãi populi frustra curant. Agite (ut libet.) Parate uobis Cethegi: atq; alia proditorum patrocinia: qui rapinas & incendia instaurare cupiunt: & rursum aduersum deos penates manus armare. Sin libertas & uera magis placent decernite digna nomini: & augete ingenium uiris fortibus: adest nouus exercitus: & ad hoc coloniæ ueterum militum: nobilitas omnis: duces optimi: fortuna meliores sequitur. Iam illa quæ secordia nostra collecta sunt dilabentur. Quare ita censeo: quoniã Lepidus exercitũ priuato consilio paratum cũ pessimis & hostibus reipubli. contrahit: ordinis auctoritatem ad urbem ducit: uti. Ap. Claudius iter rex cũ. Q. Catulo proconsu. & cæteris: quibus impetium est urbi præsidio sint: operam dent: ne quid Respu. detrimenti capiat.

¶ ORATIO.C.COTTAE CONSVLIS AD POPVLVM.

Virites multa mihi pericula domi: militiæ: multa aduersa fuere: quoℊ alia toleraui: partim repuli deorũ auxiliis & uirtute mea: in quæ eis oibus nũq̃ animus negocio defuit: neq; decretis labos malæ secũdeq; res: opes: nõ ingeniũ mihi mutabant. At contra in his miseriis cũcta mecum fortuna deseruere. Præterea senectus per se grauis curã duplicat: cui misero acta iam ætate: ne mortẽ quidem honestã sperare licet: nã si parricida uestri sum: & bis genitus: hic deos penates meos: patriãq; & summũ imperium uilia habeo: quis mihi uiuo cruciatus satis ẽ: aut quæ pœna mortuo? Cũ oia memorata apd' inferos supplicia scelere meo uici: a prima adolescẽtia in ore urõ priuatus & magistratib9 egi: qui lingua: qui consilio meo: qui pecunia uoluere usi sunt: neq; ego callidã facundiã: neq;

ingeniũ ad malefaciendũ exercui:auidissim9 priuatæ grãe:maxias inimicitias ꝓ repu.suscepi:
qui uictus cũ illa simul cũ eges alienæ opis plura mala expectarẽ. Vos Quirites rursus mihi
pr̃iam deos penates cũ ingẽti dignitate dedistis:ꝓ qb9 bñficiis uix satis gratus uidear: si singu
lis aĩam quã neq̃o cõcesserim. Nã uita & mors iuris naturæ sunt:ut sine dedecore cũ ciuibus
fama & fortunis ĩteger agas:id dono dat᷑:atq; accipit᷑. Consules nos fecistis Quirites: domi
belliq; ĩpeditissima rep. Nãq; ĩpatores Hispaniæ stipendiũ:milites:arma:frumentũ:poscũt:
& id res cogit:quoniã defectiõe socioꝝ & Sertorii p mõtis fuga:neq; fuga:neq; manu certare
pñt:neq; utilia parare:exercitus in Asia Ciliciaq; ob nimias opes Mitridatis alunt᷑. Macedonia
plena hostib9 est:nec minus Italiæ maritima & ꝓuinciarũ:quũ ĩterim uectigalia parua & bel
lis incerta:uix ptẽ sumptuũ sustinẽt:ita classe q̃ cõmeatus tuebat᷑:minore q̃ antea nauigam9:
hæc si dolo aut secordia nostra cõtracta sunt:agite uti libet:& ita suppliciũ sumite: sin fortũa
cõis aspior est:q̃re ĩdigna uobis nobisq; & reipu.ĩcipitis:atq; ego cui9 ætati mors ꝓpior est: nõ
depcor si qd ea uobis ĩcomodi demit᷑:neq; mox ĩgenuo corpi hõesti9 q̃ ꝓ ur̃a salute finẽ uitæ
fecerim:adsum. En. C. Cotta Cons. facio qđ sæpe maiores asperis bellis fecere: uoueo dedoq;
me pro rep. quã deinde:cui mandetis circũspicite. Nã talẽ honorẽ bonus nemo uolet:quũ for
tunæ & maris & belli ab aliis acti rõ reddẽda:aut turpiter moriendũ sit. tãtũmodo in aĩs habe-
tote nõ me ob scelus:aut auaritiã cæsum:sed uolentẽ ꝓ maxis beneficiis aĩam dono dedoq; p
uos Quirites & gloriam maiorum:tolerate aduersa & consulite reipublicæ: multa cura sum-
mo imperio inest:multi ingentes labores:quos ne quicquam abnuitis:& pacis opulentiã q̃ri-
tis:quum omnes prouinciæ:regna:maria:terræq;: aspera:aut fessa bellis sint.

SI Quir. parum existimaretis:quid inter ius a maiorib9 relictum uobis:& hoc a Sy-
la paratum seruitium interesse:multis mihi differendum fuit:docendumq; quas ob
iniurias:& quotiẽs a patribus armata plæbs secessisset: utiq; uindices parauisset oĩs
iuris sui. TR.PL. nunc hortari modo reliquum est:& ire primum uia:qua capescendam arbi
tror libertatem:neq; me præterit quantas opes nobilitatis:solus impotens inani specie magi-
stratus pellere dominatione incipiat:quantoq; tutius factio noxiorum agat:q̃ soli innocentes:
sed præter spem bonam ex uobis (quæ metum uicit) statuit certaminis aduersa pro libertate
potiora esse forti uiro:qui omnino non certauisset:quãq̃ omnes alii creati pro iure uestro uim
cunctam:& imperia sua gratia:aut spe: aut præmiis in uos conuertere:meliusque habẽt mer
cede delinquere:q̃ gratis recte facere. Itaque omnes cõcessere iam in paucorum dominatio-
nem:qui per militare nomen:ærarium: exercitus:regna: prouincias: occupauere: & arcem
habent ex spoliis uestris:quum interim more pecorum:uos multitudo singulis habẽdos fruẽ-
dosq; præbetis exuti omnibus:quæ maiores reliquere:nisi quia uosmetipsi per suffragia (ut
præsides olim nunc dominos destinatis. Itaq; concessere illuc omnes & mox si uestra recepe-
ritis ad uos plæriq;:raris enim animus est ad ea quæ placent defendenda) cætera ualidiorum
sunt. An dubium habetis num officere? quid uobis uno animo pergentibus possit:quos lan-
guidos secordesq; pertimuere: nisi forte. C. Cato ex factione media Consu. aliter q̃ metu iura
quædam. TR.PL. restituit. q̃q̃. L. Cicinius primus de potestate. TR. loqui ausus: mussanti-
bus uobis circũuentus erat:tamen prius illi inuidiam metuere:q̃ uos iniuriæ pertesum est: qđ
ego nequeo satis mirari Quiri. Nam spem frustra fuisse intellexistis. Sylla mortuo: qui scele-
stum imposuerat seruitium:finem mali credebatis:ortus est longe sæuior Catulus: tumultus
intercessit Bruto & Aemilio Mamerco Consu. Dein. C. Curio ad exitium usq; insontis tribu-
ni dominatus est. Luculus superiore anno quantis animis ierit in. L. Quintum uidistis: quã-
tæ deniq; nunc mihi turbæ concitantur:quæ profecto incassum agerentur: si prius q̃ uos ser-
uiendi finem illi dominationis facturi erant. Præsertim cum his ciuilibus armis dicta alia. Sed

certatũ utrinq; de dñatiõe ĩ uobis sit. Itaq; cætera ex lic̃etia: aut odio: aut auaritia in tp̃s arsere perimãsit una res mõ q̃ utrinq; q̃sita est: & erepta ĩ posterũ uis tribunitia: tælũ a maioribus libertati paratũ: qđ ego uos moneo: q̃soq; ut aĩaduertatis: neu noĩa rex ad ignauiã mutantes ociũ p̃ seruitio appelletis: quo iã ĩpõ frui si uera & honesta flagitiũ supauerint nõ est conditio: fuisset si oĩno q̃escetis: nũc aĩum aduertite: & nisi uiceritis: quoniã oĩs iniuria grauitate tutior ẽ arctius hẽbũt. Q uid cẽ ses igit̃ aliq̃s urm̃ subiecerit primũ oĩum omittendũ morẽ hunc quẽ agitis ĩpigræ linguæ aĩ ignaui: nõ ultra cõcĩoĩs locũ: memores libertatis: deinde nouos ad uirilia illa uocẽ quo tribunos plæbei mõ p̃riciũ magr̃atũ. Libera auctoritatib9 p̃riciis suffragia maiores uri parauere: quãuis Q uir. ĩ uobis sit & q̃ iussa nũc p̃ aliis toleratis p̃ uobis agere aut nõ agere certe possitis. Iouẽ aut aliũ quẽ deũ cõsultorẽ expectatis: magna illa cõsulũ ĩperia & patrũ decreta uos exequẽdo rata efficitis Q uir. ultroq; licentiã ĩ uos auctũ atq; adiutũ p̃peratis: neq; ego uos ultũ iniurias hortor magis uti requiẽ cupiatis: neq; discordias: ut illi criminantur: sed eax finẽ uolẽs iure gẽtiũ res repeto: & si ptinaciter retinebũt: nõ arma: neq; secessionẽ tã tũ mõ: sed nec ampli9 sanguinẽ urm̃ p̃beatis cẽseo: gerãt: hẽantq; suo mõ ĩpia: q̃rãt triũphos. Mithridatẽ Sertoriũ & reliq̃as exulũ p̃sequant̃ cũ imaginib9 suis: absit piculũ & labor: q̃bus nulla ps fruct9 ẽ: nisi forte repẽtina ista frumẽtaria lege munia ura pẽsant̃: quã tñ q̃n his mõis libertatẽ oĩum æstimauere: q̃ p̃fecto nõ ampli9 p̃nt alimẽtis carere: nãq; utilis exiguitate mors prohibet̃. Senescũt uires: sic neq; absolui cura familiari tã pua re possit. At & ignauissimi q̃q; tenuissima spe frustrant̃: q̃ tñ q̃uis ãpla: quõiã seruitii p̃cii oñtarẽt: cui9 torpedis erat decipi: & urax rex ultro iniuria gr̃am debere. Nãq; alio mõ: neq; ualẽt ĩ uniuersos neq; conabũtur. Cauendus tñ dolus est. Itaq; simul cõparant delinimẽta: & differũt uos ĩ aduentum. Cn. Pomp. quẽ ĩp̃m ubi ptimuere sublatũ in ceruices suas: mox dempto metu lacerãt: neq; eos pudet uindices uti se ferũt libertatis tot uiros sine uno: aut remittere iniuriã nõ audere: aut ius nõ posse defendere: mihi q̃dem satis spectatum est Põpeiũ tãtæ gloriæ adolescentẽ malle principẽ uolentib9 uobis esse: q̃ illis dñationis sociũ auctorẽq; in primis fore tribunitiæ potestatis. Verũ Q uirites antea singuli ciues in pluribus: non in uno cuncti præsidia habebatis: neq; mortaliũ quisquã dare aut eripere talia unus poterat. Itaq; uerborum satis dictum est: neq; enĩ ignorãtia res claudit: uerum occupauit: nescio qua uos torpedo: qua non gloria mouemini: neq; flagitio: cunctaq; præsenti ignauia mutauistis: abunde libertatem rati: qui a tergis abstinentur: & huc ire licet: atq; illuc munera ditium dominorum: atq; hæc eadem nõ sunt agrestibus: sed cedunrur inter potentium inimicitias: donoq; dantur in prouincias magistratibus: ita pugnatur & uincitur paucis plæbs: quocũq; accidit: prouecta est: & indies magis erit. Siquidem maiore cura dominationem illi retinuerint: q̃ uos repetiueritis libertatem.

EPISTOLA.CN.POM.AD SENATVM.

I aduersus uos patriamq;: & deos penates tot labores & pericula suscepissem: quotiens a prima adolescentia ductu meo scelestissimi hostes fusi: & uobis salus quæsita est: nihil amplius in absentem me statuissetis q̃ adhuc agitis. Pa. C. quẽ contra ætatem proiectũ ad bellũ sæuissimum cũ exercitu optime merito quantũ est in uobis famæ miserrima omnium morte confecistis: hac in spe Populi Romani liberos suos ad bellum misit? Hæc sunt præmia pro uulneribus?: & totiens ob Rempublicam fuso sanguine: fessus scribendo mittendoq; legatos omnes opes & spes priuatas meas consumpsi: quũ interim a uobis per trienniũ uix annuus sumptus datus est: p deos imortales utrũ cẽsetis me uicem ærarii p̃stare: an exercitũ sine frumento & stipendio hr̃e posse? Equidem fateor me ad hoc bellum maiore studio q̃ cõsilio p̃fectũ. Q uippe q nomen mõ imperii a uobis accepto diebus quadraginta exercitũ paraui: hostisq; ĩ ceruicibus iam Italiæ agentis ab alpibus in Hi-

ſpaniã ſummoui:per eas iter aliud:atq; Annibal nobis opportunius patefeci:recepi Galliam: Pyreneũ Lacetaniã:indigetis:& primũ impetũ Sertorii uictoris: nouis quidẽ militib9:& multo paucioib9 ſuſtinui: hyemẽque in caſtris iter ſæuiſſimos hoſtes non per oppida neque ex ambitione mea ægi. Quid deinde ꝑlia aut expeditiones hybernas:oppida exciſa aut recepta enumerem? Quando res plus ualent q̃ uerba:caſtra hoſtiũ apud Sucronem capta: & ꝑliũ apud flumen Duriũ:& dux hoſtiũ. C. Herẽnius cũ urbe Valẽtia:& exercit9 deleti ſatis clara u bis ſunt:ꝓ quæ his O grati patres egeſtatẽ & famẽ redditis:itaque meo & hoſtium exercitui par conditio eſt:nãque ſtipendium neutri dat᷑:uictor uterue in Italiam uenire pо̃t. Quod ego uos moneo:quæſo ut aĩaduertatis:neu cogatis neceſſitatibus priuatim mihi conſulere. Hiſpaniam citeriorẽ:quæ non ab hoſtibus tenet᷑:nos aut Sertorius ad internitionem uaſtauimus præter maritimas ciuitates ultro nobis ſumptui:onerique. Gallia ſuperior anno Metelli exercitum ſtipendio frumentoque aluit:& nunc malis fructibus ipſa uix agitat. Ego non rem familiarem mõ:uerũ etiã fidem conſumpſi:reliqui uos eſtis:qui niſi ſubuenitis inuito & prædicente me:exercitus hinc:& cum eo omne bellum Hiſpaniæ in Italiam tranſgredientur.

¶ EPISTOLA MITHRIDATIS. REX MITHRIDATES REGI ARSACI. S.

MNES qui ſecũdis rebus ſuis ad belli ſocietatẽ orant᷑ cõſiderare debẽt: liceat ne tũ pacem agere:deinde quod q̃rit᷑ ſatis ne piũ tutũ glorioſum an indecorũ ſit:tibi ꝑpetua pace frui liceret:niſi hoſtes opportuni & ſceleſtiſſimi: ægregia fama ſi Romanos oppræſſeris futura eſt: neq; petere audeam ſocietatem & fruſtra mala mea cum bõis tuis miſceri ſperem:atq; ea quæ te morari poſſe uidet᷑. Ita in Tigranem recentis belli & mea res parũ proſpere:ſi uera exiſtimare uoles maxĩe hortabuntur:ille enĩ obnoxius:qualem tu uoles ſocietatem accipiet. Mihi fortuna multis rebus ereptis uſum dedit bene ſuadendi:& quod florentib9 optabile eſt. Ego nõ ualidiſſimus præbeo exemplum:quo rectius tua componas. Nãq; Romanis cum nationibus populis regib9 cunctis una & ea uetus cauſa bellandi eſt. Cupido ꝓfunda impii & diuitiarũ:qua primo cũ Rege Macedonum Philippo bellũ ſumpſere:dum a Carthaginenſibus præmebant᷑:amicitiã ſimulantes ei ſubuenientem Antiochũ conceſſione Aſiæ ꝑ dolum auertere:ac mox a Philippo Antiochus inimicis aurum agro & decẽ milibus talentorum ſpoliatus eſt. Perſen deinde Philippi F. poſt multa certamina apud Samothracas deos acceptum ĩ fidem callidi & repertores perfidiæ:quia pacto uitam dederant in ſomniis occidere eum. En cuius amicitiam glorioſe oſtentant initio prodidere. Antiocho pacis mercedem poſt habitum cuſtodi agri captiui ſumptib9 & contumeliis ex rege miſerrimum ſeruorum effecere: ſimulatoq; impio teſtamento filium eius Ariſtonicum:quia patrium regnum petiuerat hoſtium more per triumphum duxere. Aſia ab ipſis obſeſſa eſt:poſtremo totam Bithiniam Nicomede mortuo diripuere: cum filius Nuſa quem appellauerat genitus haud dubie eſſet. Nam quid ego me appellem:quem diſiũctum undique regnis & tetrarchiis ab imperio eorum:quia fama erat diuitem neque ſeruiturum eſſe per Nicomedem bello laceſſiuerunt ſceleris eorum haud ignarum: & ea quæ accidere teſtamentum:antea Cretenſes ſoli omnium liberi ea tempeſtate:& Rex Ptolemæus:atque ego ultus iniurias Nicomedem Bithynia expuli:Aſiamq; ſpolium regis Anthiochi recepi. Et Græciæ dempſi graue ſeruitium:incoepta mea poſtremus ſeruorũ Archelaus exercitu prodito impediuit. Illeq; quos ignauia:aut praua calliditas:ut meis laboribus tuti eſſent armis abſtinuit:acerbiſſimas pœnas ſoluunt. Ptolemæus precio diei bellum prolatans Cretenſes impugnari ſemel iã neq; finẽ:niſi excidio habituri. Equidẽ cum mihi ob ipſorũ inter ea mala dilata prœlia magis q̃ pacẽ datã intelligerem abnuentẽ. Tigrane qui mea dicta ſero ꝓbat te remoto procul oib9 aliis obnoxiis:rurſus tñ bellũ cœpi. M. q;. Cottã Romanũ ducẽ apud Calcedona

terra fudi:mari exui classe pulcherrima apud Cizicum magno cum exercitu in obsidio moranti frumentũ defuit:nullo circũ adnitẽte:simul hyems mari ꝓhibebat ita sine ui hostium regredi conatus in patrium regnũ naufragiis apud Paꝝ & Heracleã militũ optimos cũ classib9 amisi:restituto deinde apud Caberã exercitu:& uariis iter me atq; Lucullũ ꝑliis inopia rursus ambos incessit. Illi suberat regnũ Ariobarzanis bello intactũ. Ego uastis circũ oib9 locis in Armeniam cõcessi:secuti q; Romani nõ me:sed morẽ suũ oia regna subuertẽdi: quia multitudinem arctis locis pugna prohibuere:imprudentiam Tigranis ꝓ uictoria ostentant. Nunc quæso cõsidera nobis oppressis utrũ firmiorẽ te ad resistendũ:an finem belli futurũ putes. Scio eqdem tibi magnas opes uiroꝝ:armorum:& auri esse:& ea re a nobis ad societatem ab illis ad prędam peteris. Cæterum cõsiliũ est Tigranis regno integro meis militibus procul ab domo paruo labore:ꝑ nostra corpora bellũ cõficere:quomodo neq; uincere neq; uinci sine tuo periculo possumus:an ignoras Romanos postquã ad occidentẽ pergentibus finẽ oceanus facit:arma huc conuertisse:neq; quicquam a principio nisi partum habere:domũ:cõiuges:agros:imperium:conuenas:olim sine patria:sine parentibus:peste cõditos orbis terrarum:quibus nõ hũana ulla neq; diuina obstant:quin socios amicos procul iuxtaq; sitos inopes potentisq; trahant: excidantq;:omniaq; & maxime regna hostilia ducant:nam quæ pauci libertatem:ps magna iustos dominos uolunt:nos suspecti sumus æmuli:& in tpe uindices affuturi. Tu uero cui Seleucra maxima urbium:regnũq; ꝑsidis inclitis diuitiis est:quid ab illis nisi dolum in pręsens & postea bellũ expectas:Romani arma in oẽs habent acerrima in eos:quibus uictis spolia maxima sũt audendo & fallendo:& bella ex bellis serendo magnifacti:per hunc morem extinguẽt oia:aut occident:quod difficile est:situ Mesopotamia:nos Armenia circũgredimur. exercitus sine frumento:sine auxiliis:fortuna autem nostris uitiis adhuc incolumis:teq; illa fama sequetur auxilio ꝑfectum magnis regibus latrones gentiũ oppræssisse:quod uti facias moneo:hortorq; neu malis pernicie nostratuum prolatare q̃ societate uictor fieri.

AD CAESAREM SENEM DE RE PVBLICA.

Opulus Romanus antea tenebat regna atq; imperia fortunam dono dare: ita alia:quæ per mortales auide cupiuntur:quia & apud indignos sæpe erant:quasi per libidinem data:neq; cuiquã incorrupta permanserãt:sed res docuit id uerum esse:quod in carminibus Appius ait:fabrum esse quẽq; fortunæ:atq; in te maxime:qui tantum alios prægressus es:ut prius defessi sint hoies laudando facta tua q̃ tu laude digna faciẽdo. Cæterum ut fabricata:sic uirtute parta q̃ magna industria haberi decet: ne incuria deformentur:aut corruant infirmata. Nemo enim alteri imperium uolẽs concedit:& quamuis nouus atque clæmens sit qui plus potest. Tamen quia malo esse licet:formidatur. Id conuenit:quia plæriq; rerum potentes peruerse consulunt:& eo se munitores putant:quo illi quibus imperitant nequiores fuere:at contra id eniti decet:cum ipsæ bonus atque strenuus sit uti q̃ optimis imperites: nam pessimus quisque asperrime rectorem patitur: sed tibi hoc grauius est quã ante omnibus armis parta componere:bellum aliorum pace mollius gessisti:ad hoc uictoriæ prædam petunt:uicti ciues sunt. Inter has difficultates euadendum est tibi atquein posterum firmanda Respublica non armis modo:neque aduersum hostes: sed quod multo multoque asperius est bonis pacis artibus. ergo omnes magna mediocris sapientia res huc uocat:quæ quisq; optima potest uti dicant: ac si mihi uidetur: qualicunq; modo tu uictoriam composueris. Ita alia omnia futura: sed iam quo melius faciliusque constituas paucis:quæ me animus monet accipe. Bellum tibi fuit imperator cum homine claro: magnis opibus: auido potentiæ maiore fortuna quã sapientia:quem secuti sunt pauci per suam iniuriam tibi inimici. Item quos affinitas & alia necessitudo traxit. Nam participes dominationis neque

fuit quisquam. neq̧ si pati potuisset orbis terrarum bello concussus foret. Cætera multitudo uulgi more magis q̄ iudicio post alius alium: quasi prudentiorem secuti p idem tempus maledictis iniquorum occupandæ Reipu. in spem adducti hoies: quibus oia pbro ac luxuria polluta erāt nō currere in castra tua: & apte quietis mortem rapinas. postremo oia que corrupto animo iubebat minitari: ex quis magna ps. ubi neq̧ creditum cōdonare: neq̧ te ciuib9 sicuti hostibus: uti uidēt defluxere. pauci resistere quibus maius ocium in castris q̄ Romæ futuꝝ erat: tāta uis creditoꝝ impēdebat: sed ob easdē causas (imane dictū est) quāti & quam multi mortales postea ad Pōpeium discesserit: eoq̧ p oē tps belli quasi sacro atq̧ in spoliato fano debitores usi. Igit̄ quoniā tibi uictori de bello atq̧ pace agitādum est: hoc uti ciuiliter deponas. illa q̄ iustissima & diuturna sit: de te ipso. primū quia cōpositur9 es: qđ optimū factū ē existima. Eqdē ego cūcta iperia crudelia magis acerba q̄ diuturna arbitror. Neq̧ quēquā i multis metuēdū esse: quin ad eū ex multis formido recidat eam uitam bellum ęternū & anceps gerere: quoniā neq̧ aduersus: neq̧ ab tergo aut lateribus tutus sis semper in periculo aut metu agites. Contra qui benignitate & clæmentia imperiū tēperauere: his læta & candida omnia uisa etiam hostes æquiores q̄ alii ciues. An qui me his dictis corruptorem uictoriæ tuæ nimisq̧ inuictos bona uoluntate prædicent. s. quod ea que externis nationibus natura nobis hostibus nosq̧ maioresq̧ nostri sæpe tribuere: ea ciuibus danda arbitror. Neq̧ barbaro ritu cæde cædē & sanguine sanguinem expiandum. An illa quæ pauloāte hoc bellū in. Cn. Pompeium uictoriāq̧ Syllā increpabantur: obliuio interfecit Domitiū: Carbonē: Brutū. Alios item non armatos neq̧ in prœlio belli iure: sed postea supplices per sūmum scelus iterfectos plæbem Romanā in uilla publica pecoris modo conscissam. Heu quam illa occulta ciuiū funera & repentinæ cædes in parentū aut liberoꝝ sinū fuga mulierū: & puerorum: uastatio domū. Ante partā a te uictoriā immania atq̧ crudelia erant. Ad quæ te illi iidem hortātur: & s. id certatū esse utriusq̧ uestrum arbitrio iniuriæ fierent: neq̧ receptā: sed captā a te Rempublicā: & ea cā exercitus stipendiis confectis optimos & ueterrimos oium aduersum fratres parētesq̧ alii liberos armis contēdere: ut ex alienis malis deterrimi mortales uētri atq̧ pfundæ libidini sumptus quærerent: atq̧ essent opprobria uictoriæ: quoꝝ flagitiis cōmacularet̄ bonorū laus: neq̧. n. te præterire puto qualis quisq̧ eoꝝ more aut modestia etiā tū dubia uictoria sese gesserit quoquomodo in belli administratōne: scorta aut cōuiuia exercuerint: nōnulli quoꝝ ętas. ne per ocium quidem talis uoluptas sine dedecor̄ attigerit. De bello satis dictum. De pace firmanda: qm̄ tuq̧ & oēs tui agitatis. Primū id quæso considera qualis sit de quo cōsultas ita bonis malisq̧ dimotis patenti uia ad uerū perges. Ego sic existimo: quoniam orta oia intereunt: q̄ tempestate urbi romanę fatū excidii aduētarit: ciues cum ciuibus manus cōserturos: ita defessos & exangues regi aut natōi p̄dæ futuros aliter non orbis terrarū neq̧ cunctæ gentes conglobatæ mouere: aut contundere queunt hoc imperium. Firmanda igitur sunt uel concordiæ bona: & discordiæ mala expellenda. id ita eueniet si sumptuum & rapinarum licentiam dempseris nō ad uetera instituta reuocans: quæ iam pridem corruptis morib9 ludibrio sunt. Sed si suam cuiq̧ rem familiarē finē sumptuū statueris: quoniā is incessit mos ut homines adolescētuli sua atq̧ aliena consumere: nihil libidini atq̧ aliis rogantib9 denegare pulcherrimū putēt: eam uirtutē & magnitudinem animi pudorē atq̧ modestiā pro secordia æstiment. Ergo aius ferox praua uia ingressus ubi cōsueta nō suppetūt fertur accensus in socios mō: modo in ciues mouet cōposita: & res nouas ueteribus acquirit: q̄re tollēdus fœnerator in posterū uti suas quisq̧ res curemus. Ea uero atq̧ simplex uia est magistratum populo non creditori gerere: & magnitudinem animi in addendo nō demendo rei publicæ ostendere: atque ego scio quam aspera hæc res in principio futura sit: præsertim his qui se in uictoria licentius liberiusque: q̄ arctius futuros credebant: quorum si saluti potius

q̄ libidini cōsules:illosq̃.nosq̃ & socios in pace firma cōstitues.si in eadē studia artesq̃ iuuentu tis erūt ne ista ęgregia tua fama simul cū urbe Roma breui cōcidet. Postremo sapiētes pacis cā bellū gerūt.laborē spe ocii sustētāt.Nisi illā firmā efficis.uinci an uicisse quid retulit: q̄re ca pesse p deos rēpu.& oia aspera uti soles psuade.Nāq̃ aut tu mederi potes:aut omittenda ē cu ra oib9.Neq̃ q̄sq̄ te ad crudeles pœnas aut acerba iudicia inuocat:qbus ciuitas uastat̄ magis q̄ corrigit̄:sed ut prauas artes malasq̃ libidines ab iuuentute ꝓhibeas:ea uero clæmētia erit cō suluisse:ne imerito ciues pṙia expellerent̄ retinuisse:ab stultitia & falsis uoluptatib9:pacē: cō cordiā stabiliuisse:nō si flagitiis obsecutus delicta ppessus pn̄s gaudiū cū mox futuro malo cō cesserim ac mihi aius.Quibus rebus alii timēt maxie fretus est negocii magnitudine: & qa ti bi terrę & maria simul oia cōponēda sunt:qppe res puas tantū ingeniū attingere neqt:magnę curæ magna merces est.Igit̄ ꝓuideas oportet:ut plæbs largitióibus & publico frumēto corru pta hēat negocia sua:qbus ab malo publico detineat̄ iuuētus:ꝓbitati & industriæ non sumpti bus neq̃ diuitiis studeat:id ita eueniet:si pecuniæ:q̄ maxima omnium pernicies est usum atq̃ dedecus dempseris.Nam sæpe ego cū admoneo reputāt qbus quisq̃ rebus clarissimi uiri ma gnitudinem inuenissent:quæ res populos nationesue magnis auctoribus auxissent : ac dein de quib9causis amplissima regna & impia corruissēt:eadē semp bona atq̃ mala repiebā : oēsq̃ uictores diuitias cōtēpsisse:& uictos cupiuisse:neq̃ aliter q̄squā extollere sese & diuina morta lis attingere pōt:nisi omissis pecuniæ & corpis gaudiis aio idulgēs nō assentando neq̃ concupi ta p̄bendo:puersam grām gratificans:sed in labore patientia bonisq̃ pceptis & factis fortibus exercitando.Nam domum aut uillam extruere eam signis auleis alusq̃ operibus exornare : & omnia potiusquā semet uisendum efficere.i.nō diuitias decori hr̄e:sed ipm illis flagitio eē :por ro eis quibus bis die uentrē onerare:nullam noctem sine scorto quiescere mos est :ubi animū quem dn̄ari decebat seruitio oppresser̄:nequaquā eo postea hebeti atq̃ claudo ꝑ exercitio uti uolunt.Nam imprudentia plæraq̃ & se pręcipitant . Verum hæc & omnia mala pariter cum honore pecuniæ desinent.Sineq̃ magr̄atus neq̃ alia uulgo cupienda uenalia erunt: ad hoc ꝓ uidendum est:quonam mō Italia atq̃ prouinciæ tutiores sint:id quod factu haud obscurū est. Nam iidem omnia uastant suas deserendo domos:& per iniuriam alienas occupādo . Item ne uti adhuc militia iniusta aut inæqualis sit.cum alii triginta:pars nullum stipēdium faciet: & fru mentum id quod antea p̄mium ignauiæ fuit:per municipia & colonias illis dare conueniet:sti pendiis meritis domos reuerterit.quæ reipublicæ necessaria tibiq̃ gloriosa ratus sum unquam paucissimis absolui.Non peius uidet̄ pauca nunc de facto meo disserere . Plæriq̃ mortales ad iudicandum satis ingenii habent aut simulant:uerum enim ad repræhēdenda aliena facta :aut dicta ardet omnibus animus:uix satis apertum os aut lingua prompta ur̄:quæ edicta pectore euoluat:quib9me subiectum haud pœnitet:magis reticuisse pigeret:nam siue hac seu meliore alia uia pergeas me quidem ꝑ uirili pte dictum & adiutum fuerit :reliquum est optare utiq̃ ti bi placuerit:dii immortales approbent beneq̃ euenire sinant.

¶ AD.C.CAESAREM ORATIO DE RE PVBLICA.

Cio egoq̄ difficile atq̃ asperū factu sit consiliū dare regi aut impatori:postremo cuiquā mortali:cui9opes i excelso sūt.Quippe cū & illis cōsultoꝝ copię adsint: neq̃ de futuro q̄squā satis callidus satisq̃ prudēs sit.Quinēt sæpe praua magis q̄ bona cōsilia ꝓspere eueniūt:qa plęrasq̃ res fortuna ex libidine sua agitat . Sed mihi studium fuit adolescentulo remp.capessere : atq̃ in ea cognoscenda multā magnamq̃ curam habui:non ita ut magistratum modo caperem : quem multi malis artibus adepti erant.Sed etiam ut rempu.domi militiæq̃ quantūq̃ armis uiris opulentia posset cogni tum habuerim.Itaq̃ mihi multa cum aio agitanti consiliū fuit:famā modestiāq̃ meā post tuā

dignitatē hrī:& cuius rei iubet piculū facere:dū qd tibi ex eo gloriæ acciderit. Idq; non temere ex fortuna tua decreui. Sed qa in te pter cæteras artē unā egregie mirabilē cōperi sp tibi maiorem in aduersis q̄ in secūdis reb9 aīum eē:sed p cæteros mortales illa res clarior est:qđ & pri9 defessi sunt hoies laudādo atq; admirādo munificentiā tuā:q̄ tu faciundo q̄ gloria digna eēnt. Eydē mihi decretū est:nihil tā ex alto repiri posse:qđ nō cogitāti tibi in pmptu sit. Neq; ego q̄ uisa sunt de Republica tibi scripsi:qa mihi cōsiliū:atq; ingeniū meū amplius æquo pbaretur. Sed interq; labores militiæ inter plia:uictorias.impiū statui admonēdū te de negociis urbanis. Nāq; tibi:si id mō in pectore cōsilii est:ut te ab inimicorū impetu uindices quoquo mō contra aduersum consulē bñficia populi retineas indigna uirtute tua cogitas:sin in te ille aīus est: q iā a principio nobilitatis factionē disturbauit. plēbē romanā ex graui seruitute in libertatem restituit. in ptura inimicorū arma inermis disiecit:domi militiæq; tanta & tā pclara facinora fecit: ut ne inimici qdem qri qcq̄ audeant:nisi de magnitudine tua:qn accipe tu ea q̄ dicam de summa re publica:q̄ pfecto aut tu uera inuenies:aut certe haud pcul a uero. Sed qm̄. C. Pompe. aut aī prauitate:aut qa nihil maluit qđ tibi obesset. ita lapsus est:ut hostibus tela in manus iaceret. Quibus ille rebus rempu. conturbauit eisdem tibi restituendum est primū oīum sūmā ptātē moderādi:de uectigalibus sumptibus iudiciis senatoribus paucis tradidit plæbs Ro. cuius antea summa ptās erat:neq; his qdem legibus in seruitute reliquit iudicia:tametsi sicut antea tribus ordinibus tradita sūt:tñ idem illi factiosi regunt:dant:adimunt:q̄ iubet:innocētes circūueniunt:suos ad honorē extollūt. Nō facinus:nō pbrū aut flagitiū extat:quominus magr̄atus capiant:quod cōmodum est trahunt:rapiunt:postremo tanq̄ urbe capta libidine:ac licētia sua p legibus utuntur:ac me quidem mediocris dolor angeret:si uirtute paratam uictoriā more suo per seruitium exercerēt. Sed hoies inertissimi. quoq; in oēs uis uirtusq; lingua sita est:forte atq; alterius secordia dñationem ablatam insolentes agitant. Nam q̄ seditio aut dissensio ciuilis tot tam illustres familias ab stirpe euertit: aut quorum unquā uictoria:aīus tam pceps tanq̄ imoderatus fuit. L. Sylla cui oīa in uictoria lege belli licuerūt: tam & si suplicio hostium ptes suas muniri intelligebat:tñ paucis interfectis cæteros bñficio:q̄ metu retinere maluit. At Hercule Catone. L. Domitio:cæterisq; eiusdem factōis:quadraginta senatores:multi præterea cum spe bona adolescentes sicuti hostiæ mactati sunt. Cum interea importunissima genera hominum tot miserorum ciuium sanguine satiari nequiuere. Non orbi liberi:non parentes exacta ætate. Non gemitus uirorum. luctus mulierum imanem eorum aīum inflexit:quin acerbius indies male faciundo:ac dicundo dignitate alios:alios ciuitatem euersum irēt. Nam quid ego de te dicam. cuius contumeliam hoies ignauissimi uita sua cōmutare nolūt. s. neq; illis tantæ uoluptati est. Tametsi in sperantibus accidit dñatio:quāto mœrore tua dignitas:qui optatius hñt ex tua calamitate periculum libertatis facere quam p te. P. R. impium maximum ex magno fieri:quo magis tibi etiam atq; ēt animo pspiciendum est quodāmodo rem stabilias:communicesq;:mihi quidem quæ mens suppetit eloqui non dubitabo. Cæterum tui erit ingenii probare:quæ uera atq; utilia factu putes. In duas partes ego ciuitatem diuisam arbitror: sicut a maioribus accæpi in patres:& plæbem. antea in patribus summa auctoritas erat. uix multo maxima in plæbe. Itaque sæpius in ciuitate secessio fuit. Semperque nobilitatis opes diminutæ sunt: & ius populi amplificatum: sed plæbs eo libere agitabat: quia nullius potentia super leges erat neque diuitiis aut superbia: sed bona fama: factisque fortibus. Nobilis ignobilem anteibat humilimus quisq; in armis aut militia nullius honestæ rei egens satis sibi satisque patriæ erat. Sed ubi eos paulatim expulsos agris inertia atque inopia:incertas domos habere subegit: cæpere alienas opes petere:libertatem suam cum re pub. uenalem habere:ita paulatim populus: qui dominus erat cunctis gentibus imperitabat dilapsus est. & pro communi imperio priuatim

sibi quisq; seruitutem pepit. Hæc igit multitudo primum malis moribus imbuta: deinde in artis uitasq; uarias dispalata nullo mō inter se cōgruens parum mihi qdem idonea uř ad capescēdam rēpu. Cæterum additis nouis ciuibus magna me spes tenet fore: ut oēs expgiscant ad libertatem: qppe cum illis libertatis retinēdę: tum his seruitutis amittendæ cura orietur: hos ego censeo pmixtos cum ueteribus: nouos in coloniis cōstituas. Ita & res militaris opulentior erit: & plæbs bōis negociis impedita malū publicū facere desinet. Sed nō inscius neq; iprudēs sū: quo mea res aget q̄ sæuitia: quæue tēpestates hoīum nobilium futurę sint: cū indignabunt oīa funditus misceri antiquis ciuib9 hāc seruitutem imponi: regnū deniq; ex libera ciuitate futurū ubi unius munere multitudo ingens in ciuitatem puenerit. Eqdem ego sic apud aīum meū statuo malū facinus in se & mittere: q in cōmodo reip. grām sibi cōciliet: ubi bonū publicū etiam priuatū usui est: id uero dubitare aggredi secordiæ atq; ignauiæ duco. M. Lubio Druso semp cōsilium fuit in tribunatu summa ope niti p nobilitate: neq; ullam rem in principio agere intēdit: nisi illi auctores fuerāt hoīes factiosi: qb9 dolus atq; malitia fide chariora erāt ubi intellexerunt p unū hoīem maximū bñficium multis mortalibus dari: uidelicet & sibi qsq; conscius malo atq; infido aīo esse de. M. Lubio Druso iuxta ac se existimarunt. Itaq; metu ne p tantā grām solus reꝝ potiret. contra eam nixi sua ipsius consilia disturbauerunt: quo tibi impator maiore cura fideq; amici & multa p̄sidia parāda sunt: hostem aduersum deprimere strēnuo hoī haud difficile est: occulta picula neq; facere neq; uitare bonis in pmptu est. Igit ubi eos in ciuitatem adduxeris: quoniam qdem renouata plæbs erit: in ea re maxime aīum exercitato: ut colant boni mores cōcordia inter ueteres & nouos coalescat: sed multo maximum bonum p̄riæ: ciuibus tibi liberis: postremo humanæ genti pepereris si studium pecuniæ: aut sustuleris: aut quo ad res referet minueris: aliter: neq; priuata res: neq; publica: neq; domi: neq; militiæ regi pōt: nam ubi cupido diuitiarum inuasit: neq; disciplina: neq; artes bonæ: neq; ingenium ullum satis pollet. quin animus magis aut minus mature. postremo tñ succumbat: sæpe iam audiui qui reges quas ciuitates & natiōes populentiam magnam impia amiserint: q̄ per uirtutem inopes cæperant: iō aut mirandum est. Nam ubi bonus deteriorem diuitiis magis clarum magisq; acceptū uidet: prio æstuat: multoq; in pectore uoluit. Sed ubi gloria honorē magis indies: uirtutē opulentia uincit aīus ad uoluptatem a uero deficit: qppe gloria: idustria alit ubi eam dempseris: ipsa per se uirtus amara atq; aspera est. Postremo ubi diuitiæ claræ hñtur: ibi oia bona uilia sunt: Fides: probitas: pudor: pudicitia: nam ad uirtutem una ardua uia est. Ad pecuniam q̄ cuiq; lubet nitit & malis & bonis rebus ea creat. Ergo in primis auctoritatem pecuniæ demitto: neq; de capite: neq; de honore ex copiis quisq̄ magis aut minus iudicauerit: si ut neq; prętor neq; cōsul ex opulentia uerum ex dignitate creetur: sed de magistratu facile populi iudicium fit: iudices a paucis pbari regnum est: ex pecunia legi inhonestum: quare omnes primæ classis iudicare placet: sed numero plures q̄ iudicant: neq; Rhodios: neq; alias ciuitates unquā suorum iudiciorum pœnituit: ubi promiscue diues & pauper: ut cuiq; sors tulit de maximis rebus iuxta ac de minimis disceptat: sed de magr̄atib9 creādis haud mihi quidē absurde placet lex: quam. C. Gracchus in tribunatu pmulgauerat: ut ex confusis quinq; classibus forte centuriæ uocarent ita coæquantur dignitate pecūia uirtute anteire alius alium pperabit: nec ego magna remedia contra diuitias statuo: nam perinde oēs res laudantur atq; appetuntur: ut earum rerum usus ē: malitia prēmiis exercetur: ubi ea dempseris: nemo oīum gratuito malus est. Cæterum auaritia bellua fera: immanis: intolleranda est: quo intendit oppida: agros fana atq; domos uastat diuina cū hūanis pmiscet: neq; exercitus: neq; mœnia obstāt quominus ui sua penetret: fama: pudicitia: liberis: p̄ria: atq; parentibus cūctos mortales spoliat. Verū si pecuniæ decus ademeris magna illa uis auaritiæ facile bonis moribus uincetur: atq; hæc ita sese hr̄e: tametsi omnes æqui

atq; iniqui:memorent tñ tibi cum factõe nobilitatis aut mediocriter certandum est:cuius si do
lum caueris:alia oĩa in ꝓcliui erunt.Nã hi si uirtute satis ualerẽt magis æmuli bonoꝝ: q̃ inuidi
eẽnt:qa desidia & inertia stupor eos atq; torpedo inuasit:strepũt:obtrectant:alienã famã bonã
suũ dedecus æstimãt.Sed qd ego plura q̃si de ignotis memorẽ.M.Bibuli fortitudo atq; aĩ uis
in cõsulatũ erupit:hebes lingua:magis mal9:q̃ callidus ingenio.Quid ille audeat cui cõsulat9
maximũ impium maximo dedecori fuit.An.L.Domitii magna uis ẽ:cuius nullũ mẽbrũ a fla
gitio aut a facinore uacat.lingua uana.man9 cruẽtæ.pedes fugaces.q̃ hõeste noĩari nequnt in
hõestissima. Vni9 tñ.M.Cato.igeniũ uersutũ.loquax.callidũ haud cõtẽno:parant̃ hæc disci
plina græcoꝝ.Sed hæc uirt9:uigilãtia:labor:apud græcos nulla sũt.Quippe q domi libertatẽ
suã p inertiam amiserũt:cẽses:ne eoꝝ ꝓceptis impium hr̃i posse.Reliq de factõe sũt inertissimi
nobiles:in qb9 sicut instituto ꝓter nomẽ nihil ẽ additamẽti.L.Posthumius.M.Fauonius mihi
uident̃ q̃si magnæ nauis supuacua onera eẽ:ubi salui ꝓuenire usi sũt. Si qd aduersi cohortuũ
ẽ:de illis potissimũ iactura fit:qa ꝓcii minimi sũt. Tũc qm̃ sic ut mihi uideor de plebe renouan
da corrigẽdaq; satis disserui.De senatu q̃ tibi agẽda uident̃ dicã.Postq̃ mihi ætas ingeniumq;
adoleuit:haud ferme armis atq; equis corpus exercui:sed aĩum in lr̃is cogitaui: qd̃ nã firmius
erat in laboribus hũi:atq; ego in ea uita multa legẽdo atq; audiẽdo ita cõperi oĩa regna. itẽ ciui
tates & natões usq; eo ꝓspeꝝ impiũ hũisse:dũ apd̃ eos uera cõsilia ualuerũt ubicũq; gr̃a timor
uoluptas ea corrupe:post paulo iminutæ opes:deide adeptũ impiũ.Postremo seruitus iposita
est.Equidẽ ego sic apd̃ aĩum meũ statuo cuicũq; i sua ciuitate amplior illustriorq; locus q̃ aliis
est:ei magnã curã eẽ reip.Nã cęteris salua urbe tãtũmõ libertas tuta est:qui p uirtutẽ sibi diui
tias:decus:honorẽ:peperunt. Vbi paulũ inclinata resp.agitari cœpit multipl̃r aĩus curis atq; la
boribus fatigat̃ aut gloriã aut libertatẽ aut rẽ familiarẽ defensat:oibus locis:adest:festinat:q̃to
in secundis rebus florẽtior fuit:tanto in aduersis aspius magisq; anxie agitat.Igit̃ ubi plæbs se
natui:sic ubi corpus aĩo obedit:eiusq; cõsulta exequit̃ pr̃is cõsilio ualere dicit:populo supuaca
nea ẽ caliditas.Itaq; maiores nr̃i cũ bellis asperrimis pmerent̃ equis:uiris:pecunia amissa nũq̃
defessi sunt armati de impio certare:nõ inopia ærarii:nõ uis hostiũ:nõ aduersa res ingentẽ eoꝝ
aĩum subegit. Quiq; uirtute cæperant simul cum aĩa retinerẽt.Atq; ea magis fortibus cõsiliis
q̃ bõis pliis patrata sunt.Quippe apd̃ illos una resp.erat:ei cõsulebant:factio cõtra hosteis pa
rabat̃.Corp9 atq; igeniũ pr̃iç nõ suç qsq; potẽtiæ exercitabat: at hoc tpe cõtra ea hoies nobiles
quorum animos secordia atq; ignauia inuasit.ignari laboris hostium militiæ domi factiõe in
structi p supbiam cunctis gẽtibus moderant̃.Itaq; pr̃es quorum cõsilio antea dubia respu.sta
biliebat̃ oppssi ex aliena libidine huc atq; illuc fluctuãtes agitant̃ interdum alia deinde alia de
cernunt uti eorum qui dominant̃ simultas arrogantia fert̃: ita bonum malumq; publicũ æsti
mant q; si aut libertas æqua omnium:aut sententia obscurior esset maioribus opibus respu.&
minus potens nobilitas esset.Sed quoniam coæquari gr̃a omnium difficile est.Quippe quũ il
lis maiorũ uirtus ꝑtam reliquerit gloriam:dignitatem:clientelas:cætera multitudo plæraq; in
scia sit.Sententia eorum a metu libera ita occulto sibi quisq; alterius potentia charior erit:liber
tas iuxta bõis & malis strẽnuis atq; ignauis optabilis ẽ. Verum eam plæriq; metu deserũt:stul
tissimi mortales:q; in certamine dubiũ quorsum accidat:id p inertiã in se q̃si uicti recipũt.Igit̃
duabus rebus cõfirmari posse senatum puto si numero auctus p tabellam sententiã feret. Ta
bella obtentui erit:quo magis animo libero facere audeat.in multitudine & ꝓsidii plus & usus
amplior est.Nam fere his tẽpestatibus alii iudiciis publicis:alii priuatis suis atq; amicorũ nego
ciis implicati haud sane reipublicæ cõsiliis adfuerunt.Neq; eos magis occupatio quã superba
impia distinuere. Homines nobiles cum paucis senatoriis quos aditamenta factionis habent
quæcunq; libuit ꝓbari:repHendere:decernere: ea uti libido tulit facere. Verum ubi numero

ſenatorum aucto per tabellam ſententiæ dicent᷑:illi ſuperbiã ſuam dimittẽt:ubi iis obediendũ erit:q̃bus antea crudeliſſime impitabant. Forſitan impator plectis lrís:decernẽs quẽ numeꝝ ſe natorũ fieri placeat:quoquomodo in multa & uaria officia diſtribuat᷑. Iudicia qm̃ primę claſſis mittenda putẽ:quæ deſcriptio:qui numerus in quoquo genere futurus ſit. Ea mihi oĩa genera tim deſcribere haud difficile factu fuit:ſed prius laborandum uiſum eſt de ſumma cõſilii: idq̃ tibi probandum uerum eſſe:ſi hoc itinere uti decreueris cætera in prõptu erunt. Volo ego cõ ſilium meum prudens maximeq̃ uſui eſſe. Nam ubicũq̃ tibi res ꝓſpere cedet: ibi mihi bona fama eueniet. Sed me illa magis cupido exercet:ut quocũq̃ mõ q̃primũ reſpu. adiuuet᷑ liberta tem gloria clariorem habeo. Atq̃ ego te oro hortorq̃ ne clariſſimus impator gallica gente ſub acta. P. Ro. ſũmũ atq̃ inuictũ impiũ tabeſcere uetuſtate:ac p ſũmã ſecordiã dilabi patiaris: ꝑ fecto ſi id accidat:neq̃ tibi nox neq̃ dies curã animi ſedauerit:quin in ſomniis exercitus furi/ bundus:atq̃ ea mens alienata mente feraris. Namq̃ mihi ꝓ uero cõſtat oĩum mortalium uitã diuino numine inuiſeri:neq̃ bonũ neq̃ malũ facinus cuiuſq̃ ꝓ nihilo haberi. Sed ex natura di uerſa p̃mia bonos maloſq̃ ſequi. Interea forte ea tardius ꝓcedunt. ſuus cuiq̃ animus ex cõſciẽ tia ſpẽ p̃bet. q̃ ſi tecum pr̃ia atq̃ parẽtes poſſent loq. ſ. hæc tibi dicerent. O Cæſar nos te genui mus fortiſſimi uiri in optima urbe decus:p̃ſidiũq̃ nobis:hoſtibus terrorẽ:q̃ multis laboribus: & periculis cœperamus:ea tibi naſcẽti cũ aĩa ſimul tradidimus:patriã maximã in terris:domũ familiãq̃ in pr̃ia clariſſimã. p̃terea bonas artes: hoẽſtas diuitias:poſtremo oĩa honeſtamẽta pa cis: & p̃mia belli ꝓ his ampliſſimis beneficiis nõ flagitiũ a te neq̃ malũ facinus petimus:ſed uti libertatẽ euerſam reſtituas:qua re patrata: ꝑfecto p gentes oẽs fama uirtutis tuæ uolitabit. Nã q̃ hac tẽpeſtate tametſi domi militiæq̃ præclara facinora egiſti: tamen gloria tua cum multis uiris fortibus æqualis eſt. Si uero urbẽ ampliſſimo noĩe & maximo impio ꝓpe iã ab occaſu re/ ſtitueris:quis te clarior q̃s maior in terris fuerit᷑ q̃ppe ſi morbo iam aut fato huic impio ſecꝰ ac cidat. cui dubium eſt quin p orbẽ terraꝝ uaſtitas:bella:cędes orian᷑t. Quod ſi tibi bona libido fuerit pr̃iæ:parẽtibus gratificandi:poſteroq̃ tpe. R. P. reſtituta ſuper oẽs mortales gloria agni ta tuaq̃ unius mors uita clarior erit. Nã uiuos interdũ fortuna:ſæpe inuidia fatigat. Vbi aĩa na turæ ceſſit:demptis obtrectatoribꝰ ipſa ſe uirtus magis magiſq̃ extollit:q̃ mihi utiliſſima factu uiſa ſunt:quæq̃ tibi uſui fore credidi:q̃ pauciſſimis potui ꝑſcripſi:cæterũ deos imortales obte/ ſtor:ut quocũq̃ mõ ages:ea res tibi Reiq̃ P. ꝓſpere eueniat. FINIS.

C. SALVSTII VITA.

CRISPVS Saluſtius:genus ex Amiterno Sabinorũ ducit. C. Saluſtio pr̃e ge/ nitus:ex liberalibꝰ artibus:in quibus educatus erat p̃ter eruditionem nihil acce pit. oĩbꝰ. n. uoluptatibus turpiſſime indulſit:paternã domũ uendidit: ut crimi/ ne adulteri ſeipſum redimeret. ex quæſtura & tribunatu nullam laudẽ ẽ aſſe/ cutus:fauẽte. C. Cæſare p̃tor aphricã ſortitus ꝓuinciã expilauit:& exhauſit: tã tũ que idem pecuniarũ reportauit:ut amœniſſimos hortos ſub Quirinale extra pomeriũ ad collinã portã titulo ſui noĩs empto loco habuerit:atq̃ adornauerit nõ uulgares illius ſæculi & poſterorũ ętatibus delitias atq̃ ſeceſſum:uſq̃ ad exactã ætatẽ libidinis auidus & potens:i ami/ citia uarius & inconſtans. Sæpius tñ liuido dente momordit:habitus eſt ore improbo:& aĩo in uerecundo:manes Pompeii magni exiſtimans hac uia ſe Cęſari gratiorem fore: lacerare au/ ſus eſt. Vñ in Saluſtium Læneus Põpeii libertꝰ ſcripſit:moreſq̃ eius ſigillatim paucis uoca/ bulis exp̃ſſit. Nebulonẽ:lurconẽ:popinonẽ. & laſtaurũ appellãs:uox poſtrẽa indicat fuiſſe ho/ minem ualidæ libidinis. Scripſit ſtilo nõ abhorrẽte a ueteribus. extat cõiuratio Catilinæ & bel lũ iugurthinũ: & q̃dã cõtiones e libris bellorũ ciuiliũ:ut ſecreta inimici fidelius intelligeret Te rentiam a Cicerone repudiatam duxit uxorem:& quæ tertio nupſit Meſſalæ coruino.

RAVITER & iniquo animo maledicta tua paterer.M.Tuli:si te scirem iudicio magis q̃ morbo animi petulantia ista uti.Sed quum i te neq; modum neq; modestiam ullam animaduerto respondebo tibi:ut si quam maledicẽdo uoluptatem cœpisti:eam male audiendo amittas: ubi quærar? quos implorẽ.P.C. diripi rempublicam:atq; audacissimo cuiq; esse perfidiæ locum:an apud populum Romanum:qui ita corruptus est largitionibus:ut sese ac fortunas suas uenales habeat? An apud uos.P.C.quorum auctoritas turpissimo cuiq; ludibrio est. Vbi.M. Tul.leges iudicia Po.Ro.defendit:atq; in ordine ita moderatur:quasi unus reliquus ex familia uiri clarissimi Scipionis Aphricani: ac nõ repetitius accitus:ac pauloante insitus huic urbi ciuis:an uero.M. Tuli facta tua ac dicta obscura sunt? an non ita a pueritia uixisti: ut nihil flagitiosum corpori tuo putares:quod alteri collibuisset:an scilicet istam immoderatã tuam eloquẽtiam apud .M. Pisonem non pudicitiæ iactura prædidicisti.Itaq; minime mirandum est:q; eam flagitiose uẽditas:quã turpissime parasti.Verũ(ut opinor)splẽdor domesticus tibi animos: attollit: uxor sacrilega: ac periuriis nobilitata:filia matri pellex:tibi iucundior atq; obsequentior q̃ parenti par est:domum ipsam tuam ui & rapinis funestam tibi ac tuis comparasti:uidelicet ut nos cõmonefacias quam conuersa Respublica sit:quum i ea domo habitares homo flagitiosissime: quæ.P.Crassi uiri clarissimi fuit:atq; quum hæc ita sũt. Cicero se dicit i cõsilio deoꝝ imortaliũ fuisse:inde missum huic urbi:ciuibusq; custodem absq; carnificis nomine. Qui ciuitatis incõmoda in gloriam suam ponit:quasi uero non illius coniurationis causa fuerit consulatus tuus. Et iccirco Respublica disiecta eo tempore:quo te custodem habebat: sed (ut opinor) illa te magis extollunt:quæ post consulatum cum uxore de Republica consuluisti: quum legis plãtiæ iudicia domi faciebatis: ex cõiuratis alios pecuniæ cõdẽnabas.Cum tibi alius Tusculanã: alius Pompeianam uillam ædificabat:alius domum emebat:qui uero nihil poterat: hic erat caluniæ proximus:hic aut domum tuam oppugnatũ uenerat:aut isidias senatui fecerat: deniq; de eo tibi compertum erat:quasi tibi falsa obiicio:redde rõnem quantum pr̃imonii acceperis. Quid tibi litibus accreuerit:q̃ ex pecunia domũ paraueris.Tusculanũ & Põpeianũ ifinito sũptu ex ædificaueris:aut si retices cui dubiũ põt esse:q opulentiã istã ex sanguine & miseriis ciuium parasti? uerũ(ut opinor)hõ nou9 arpinas ex.M.Crassi familia illi9 uirtutẽ imitat̃.Cõtẽnit simultatẽ hoium nobiliũ.P.R.curã habet:neq; terrore:neq; gr̃a mouet̃.Illud uero aicitia tantũ:ac uirtus ẽ animi:imo uero hõ leuissim9:supplex inimicis:aicis cõtumeliosus: modo harũ:modo illarũ partium:fidus nemini: leuissim9 senator:mercenarius:patronus:cui9 nulla pars corporis a turpitudine uacat: lingua uana: manus rapacissimæ: gula imensa:pedes fugaces:quæ honeste nominari non possunt inhonestissima.Atq; is cũ eiusmodi sit: tamen audet. O fortunatam natam me consule Romam..Te fortunatã cõsule Cicero: imo uero infœlicem & miseram:quæ crudelissimam ꝓscriptionem ciuiũ perpessa est:quũ tu perturbata Republica:metu perculsos oẽs bonos parere crudelitati tuæ cogebas:quũ oĩa iudicia:oẽs leges i tua libidine erant:quũ tu sublata lege portia:erepta libertate omnium nostrum: uitæ necisq; potestatem ad te unum reuocaueras : atq; parum quidem :quod impune fecisti: uerum etiam cõmemorãdo exprobras:neq; licet obliuisci ius seruitutis suæ:egeris oro te Cicero feceris qdlibet:satis est perpessos esse:ne etiam aures nostras odio tuo onerabis: etiam molestissimis uerbis insectabere. Cedãt arma togæ concedat laurea linguæ. Quasi uero togatus & nõ armat9 ea quæ gloriaris cõfeceris.Syllãq; dictatorẽ p̃ter nomẽ imperii quicq̃ iterfuerit.Sed quid ego plura de tua insolentia cõmemorẽ? quẽ Minerna omnes artes edocuit:Iuppitet optimus maximus in consiliũ deoꝝ admisit.Italia exulẽ humeris suis reportauit:oro te Romule Arpinas: qui ægregia tua uirtute oẽs paulos:fabios:scipiones supasti:quem tãdem locũ in hac ciuitate

obtines? quæ tibi ptes Reipu. placẽt? quẽ amicũ: quẽ inimicum habes? cui in ciuitate fecisti insidias: quo iure de exilio tuo Durachio redisti? cũ sequebaris: quos tyrannos appellabas. eorũ potentiæ faues: qui tibi ante optimates uidebant eosdẽ demẽtes ac furiosos uocas. Vatinii causam agis: de Sextio male estimas. Bibulum petulantissimis uerbis lædis. laudas Cæsarẽ. quem maxime odisti. & ei maxime obsequeris. aliud stans. aliud sedens sentis de Republi. his male dicis. illos odisti. leuissime transfuga: neq; in hac. neq; in illa parte fidem habes.

M. T. C. RESPONSIO CONTRA. C. SALVSTIVM.

A demũ magna uoluptas est. Cris. Salusti: ęq̃lẽ ac parẽ uerbis uitã agere. neq; qcquã tã obscænũ dicere. cui nõ ab initio pueritię oĩ gñe facinoris ætas tua rñdeat. ut oĩs orõ moribꝰ cõsonet. neq;. n. q̃ ita uiuit. ut tu. aliter ac tu loq p̃t. neq; q tã illoto sermõe utit uita hõestior ẽ. Quo me uertã. P. C. uñ initiũ sũmã? maius. n. mihi dicẽdi onꝰ ipõit. quo notior ẽ uterq; nr̃m. qđ si aut de mea uita atq; actibꝰ nr̃is huic cõuitiatori rñdero: inuidia gloriã cõsequet: aut si huiꝰ facta: mores: oẽm ætatẽ nudauero: in idẽ uitiũ incidã pcacitatis. qđ huic obiicio: id uos si forte offẽdimini. iustius huic q̃ mihi succẽsere debetis. q initiũ introduxit: ego dabo operã: ut & p me minimo cũ fastidio rñdeã: & in hũc minime mẽtitus eẽ uidear. Scio me. P. C. in rñdẽdo nõ hr̃e magnã expectationẽ qꝛ nullũ uos sciatis nouũ crimẽ in Salustiũ audituros: sed oĩa uetera recogituros. Quibꝰ & meæ & uestræ iã & ipsiꝰ aures calẽt: uerũ eo magis odisse debetis hoiem q ne incipiẽs qdẽ peccare. minimis rebꝰ posuit rudimẽtũ: sed ita ingressus est: ut neq; ab alio uinci possit: neq; ipse se oĩo reliq̃ ætate p̃terire: itaq; nihil aliud studet. nisi ut lutulẽtus cum quouis uolutari. Longe uo fallit opiniõe: nõ. n. pcacitate linguæ uitæ sordes eluunt: sed est q̃dam calũnia. quã unusq̃sq; nr̃m testãte aĩo suo fert de eo: qđ falsum crimẽ obiectat: qꝛ si uita istius memoriã uicerit. aliã. P. C. nõ ex orõne: sed ex moribus suis spectar debetis. iam dabo operã q̃ maxime potero breue ut faciã: neq; nr̃a uobis inutilis altercatio erit. P. C. plærũq;. n. Resp. priuatis crescit inimicitiis. ubi nemo ciuis q̃lis sit uir põt latere. Primũ igit. qm̃ oĩum maiores Cri. Salustius ad unũ exẽplum & regulam q̃rit. uelim mihi rñdeat: nunqd hi quos ptulit Scipiões & Metelli añ fuerunt aut opiniõis aut gloriæ. quam eos res suæ gestæ & uita innocẽtissime acta cõmẽdauit: qꝛ si hoc fuit illis initium nois & dignitatis? cur nõ æque de nobis existimet. cuius & res gestæ illustres sũt. & uita integerrime acta? q̃si uero tu sis ab illis uiris Salusti ortus: qꝛ si esses: nõnullos iã tuę turpitudinis pigeret. ego meis maioribꝰ uirtute mea præluxi: ut si prius noti nõ fuerint: a me accipiant initium memorię suę: tu tuis uita. quam turpiter egisti: magnas effudisti tenebras: ut ẽt si fuerint egregii ciues. certe uenerint in obliuionẽ: q̃re noli mihi antiquos uiros obiectare: satiꝰ est. n. me meis rebus gestis florere q̃ maiorum opinione niti: & ita uiuere: ut sim posteris meis nobilitatis initium & uirtutis exemplum: neq; me cum his conferre decet. P. C. q iam decesserunt: omniq; odio carent & inuidia: sed cũ his. qui mecum una in repu. uersati sunt: sed si fuerĩ aut in honoribus petẽdis nimis ambitiosus. nõ hãc dico popularẽ ambitionẽ. cuius me principem cõfiteor: sed illã pniciosam cõtra leges: cuius primos ordines Salustius duxit. aut in gerendis magistratibus. aut in uendicandis maleficiis tã sæuerus. aut in repu. tam uigilans quam tu proscriptionem uocas: credo qꝛ non oẽs tui similes incolumes in hac urbe uixissent: at quanto meliore loco Respu. staret. si tu par ac similis scelestorum ciuium una cum illis annumeratus esses: an ego tunc falso scripsi. Cedant arma togæ: qui togatus armatos. & pace bellum oppressi: an illud mentitus sum. Fortunatã me consule Romam. qui tantũ intestinũ bellũ: ac domesticum urbis incendiũ extinxi: neq; tui piget te hõ leuissime. cũ ea culpas, quæ in historiis mihi gloriæ ducis: an turpius est scribentẽ mentiri. q̃ illum palã hoc ordine dicentem? nã quod in ætatem increpuisti. tantum me abesse puto ab impudicitia. quantum tu a pudicitia. Sed quid

ego de te plura quærar.quid enim mentiri turpe duces qui ausus mihi sis eloquẽtiam: ut uitiũ obiicere? cuius semper nocens eguisti patrocinio:an nullũ existimas posse fieri ciuem egregiũ qui non his artibus & disciplinis sit eruditus? an ulla alia putas rudimenta & incunabilia uirtutis quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minime mirũ est.P.C.qui desidiæ ac luxuriæ plænus sit. hæc:ut noua:aut inusitata miratur:nã quod ista inusitata rabie petulanter in uxorem:& in filiam meam inuasisti:quæ quidẽ facili9 mulieres se a uiris abstinuerũt: quam tu uir a uiris satis docte:ac perite fecisti.Nõ.n.me sperasti mutuã tibi grãm relaturũ : ut uicissim tuos cõpellerẽ. V nus.n.satis es materiæ hñs:neq₃ qcquã turpius est domi tuæ quã tu: multum te uero opinio fallit:q mihi putasti parare inuidiam ex mea re familiari:quæ multo mihi minor est q̃ hñe dignus sum:atq₃ utinã ne tanta quidẽ eẽt:quanta est:ut potius amici mei uiuerent: q̃ ego testamẽtis eoꝝ locupletior essem.Ego fugax Cri.Salusti furore tribuni plæbis cessi: utili9 duxi:quãuis fortunã unus experiri:quã uniuerso Po.Ro.ciuilis essem dissensiõis cã. Q ui postea q̃ ille suũ aium rep.debacchatus esset:oiaq₃ quæcũq₃ cõmouerat:pace & ocio resederunt: hoc ordine reuocante atq₃ ipsa Repu.manu retrahẽte me reuerti:qui mihi dies : si cum oi reliq̃ uita conferatur:aio quidem meo superet:cum uniuersi uos:populusq₃ Ro.frequens aduentu meo gratulatus:tanti me fugacẽ mercẽnarii patronum hi æstimauerant:neq₃ Hercle mirũ ẽ: si ego semp iustas oium amicitias existimaui.Non.n.uni priuatim ancillat9 sum.neq₃ me addixi.sed quantũ quisq₃ Reipu.studuit:tantũ mihi fuit:aut amicus:aut aduersarius.Ego nihil pl9 uolui ualere q̃ pacẽ:multi priuatorũ audacias metuerũt.ego nihil timui.nisi leges. multi arma sua timeri uoluerũt:ego nunquã uolui qcquã posse mihi præuobis.multi ex uobis potẽtia freti uobis suis uirib9 abusi sunt.Itaq₃ non est mirum.si nullius amicitia usus sum.qui nõ ppetuo Reipu.amicus fui.Neq₃ me pœnitet.si aut petenti Vatinio reo patrocinium pollicit9 sum.aut Sexti insolentiam repræssi.aut Bibuli patientiam culpaui.aut uirtutib9 Cæsaris faui.quæ si tu mihi.ut uitia obiicis.temeritas tua repræhendetur.non enim mea uitia culpabuntur.Plura dicerem si apud alios mihi eẽt differẽdũ.P.C.nõ apud uos.quos habui oium actionũ mearum monitores.sed ubi rerum testimonia adsunt.quid op9 est uerbis .nunc ad te ut reuertar Salusti.patrẽq₃ tuum ptereã. qui si unquã in uita sua peccauit.tñ maiorem iniuriam Reipu. facere non potuit.quam quod te talem filium genuit. neq₃ tu.si qua in pueritia peccasti. exequar. ne parentem tuum uidear accusare:quod eo tempore sũmã tui ptãtem habuit:sed qualem adolescentiam egeris:hac.n.demonstrata facile intelliget:quam petulanti pueritia:quã impudicus & pcax adoleueris:postea quam imẽsæ gulæ:impudicissimi corporis quæstus sufficere nõ potuit:& ætas tua ad ea patiẽda:quæ alteri facere collibuisset:exoleuerat:cupiditatibus infinitis efferebaris.ut quę ipse corpori tuo turpia non duxisses:in aliis experireris.Ita nõ est facile reputare.P.C.utrũ in honestioribus corpis ptibus rẽ quæsierit:an amiserit:domũ pñam:uiuo patre: turpissime uenalem habuit:uendidit.nec cuiquam dubium esse põt:quin mori coegerit eum: quo nondũ mortuo p herede gesserit oia.Nec pudet a me quærere:quis in.P.Crassi domo habitet.cũ ipse rñdere nequeat:qs i ipsius habitet paterna domo? At Hercule lapsus ętatis tyrocinio.postea se correxit:nõ ita est:sed hiuit in sodalitium sacrilegi Nigidiani:bis iudicis ad subsellia attractus extrema fortuna stetit:& ita discessit:ut non hic innocens esse:sed iudices peierasse existimaret. Primũ honorẽ i quæstura adept9 secutus est hũc locũ & hũc ordinẽ despectũ cuius aditus sibi quoq₃ sordidissimo hoium patuit. Itaq₃ timens . ne facinora eius clandestina clara uobis eẽnt : quum omnibus matrum familiarum uiris obprobrio esset :confessus ẽ uobis audientibus adulterium:neq₃ erubuit ora uestra:uixeris ut libet Salusti: egeris quæ uolueris: satis est unum te tuorum scelerum esse conscium.Noli nobis langorẽ & soporem nimium exprobrare:sumus diligentes i tuenda pudicitia uxorũ nostrarum.Sed nos ita experrecti nõ su-

mus:ut a te cauere possimus:audacia tua uincit studia nra. Et qđ hűc mouere possit factű aut dictű turpe:quē nō puderit palā uobis audientibus adulteriű cōfiteri? qđ si nihil ꝓ me tibi rñdere uoluissem:sed illud censoriű eloquiű Apii Claudii &.L.Pisonis palā uniuersis recitarem: nōne tibi uiderer æternas iniicere maculas:quas reliqua uita tua eluere nō posset: neq; post delectű Senatus te unquā uidimus:nisi forte in ea te castra cōiecisti:quo ois sentina Reipublicæ cōfluxerat:atq; idem Salustius:q i pace nec senator qdē manserat: posteaq̃ Respublica armis oppressa est:& idē uictor:q exules reduxit in Senatum post q̃sturam reductus ē:quē honorē ita gessit:ut nihil uenale nō in eo habuerit:cuius aliqs emptor fuerit. Itaq; egit:ut nihil nō ęquű atq; uerű duxerit:qđ ipsi facere collibuisset. Neq; aliter uexauit ac debuit: si qs p̄dæ loco accepisset magr̃atum:pacta q̃stura:posteaq̃ magna pignora eis dederat:cű qbus similitudine uitę se coniunxerat:unus iā ex illo grege uidebat̃. Eius.n.ptis exēplar erat Salusti9:qđ tantű i unā uoraginē cœtus oium uitiorű excesserat:qcqd impudicoꝝ cillonum:parricidarű:sacrilegorű: debitorű fuit in urbe:municipiis:coloniis Italia tota:sicut in fretis subsederāt nois perditi ac notatissimi:nulla in pte casti:nisi licētia uitioꝝ ac cupiditate reꝝ nouarű:atq; posteaq̃ p̄tor ē fact9 modeste se gessit:& abstinēter nō ita ꝓuinciam uastauit:ut nihil neq; passi sint:neq; expectauerint grauius socii nři in bello q̃ expti sunt in pace:hoc Aphricā in terrore obtinēte. Vñ tātű hic exhausit. P. Cons. quātű uoluit. ne cām diceret. Sestertia duo decies cű censore paciscit̃ :quod si quipiā eoꝝ falsum est;hic palam refelle:uñ qui non mō ne paternam qdem domű redimere potueris:repente tanquā somnio beatus:hortos p̄ciosissimos. uillam Tiburtii. C. Cæsaris reliquas possessiones paraueris: neq; piguit q̃rere ut ego. P. Crassi domű emissem:quű tu ueteris uillæ dñs sis:cuius pauloante fuerit Cæsar:mō inquā patrimōio nō comeso:sed deuorato:qb9 rōnib9 repente factus es tam affluens & tam beatus. Nam quis te faceret hæredem:quem ne amicum quidem satis honestum quisquā sibi ducit. nisi similis ac par tui. At Hercule ægregia facta maiorű tuorum te extollunt? quoꝝ siue tu similis es:siue illi tui:nihil ad tuű scelus ac nequitiam addi pōt. Verum (ut opinor) honores tui te faciunt insolentem. Tu Crispe Salusti totidem te putas esse bis Senatorem:& bis Quæstorem fieri:quod bis cōsularis & triűphalis fueris. Carere enim debet omni uitio:qui in alterum dicere paratus est:demű male dicit:qui nō potest ab alio uerum audire. Sed tu omnium mensarum assecla:oium cubiculorum in ætate pellex:& idē postea adulter:omnis ordinis turpitudo:& simul belli memoria. Quid eni hoc grauius pati potuimus:q̃ ꝙ te incolumē in hoc ordine uidemus. Desine bonos petulantissima cōsectari lingua. desine morbo procacitatis isto uti. desine unumquemq; moribus tuis æstimare. His moribus amicum tibi efficere non potes: uideris uelle inimicum habere. Finem dicendi faciam patres conscripti. Sæpe enim uidi grauius offendere animos auditorum eos qui aliena flagitia aperte dixere:q̃ eos qui commisere. Mihi quidem ratio habenda est:non quæ Salusti9 merito debeat audire. sed ut ea dicam. si qua ego honeste effari possum.

¶ORATIO LVCII CATILINAE RESPONSIVA IN.M.T.C.

Mnes hoies. qui in maximis principatibus uitam agunt. aut qui de rebus publicis. aut priuatis consultāt. decet in primis aiaduertere. ne cuiquā uoluptati temere assentiāt. ne ue liberű ingeniű furore aut iracűdia pessundent. Sed uigilātius enitēdű est. ut durent inuictis animis. ut oium rōnes æque circűspiciant. Nec in alterutrā ptem declinēt. donec in luce clariores in aptű deductæ. & satis perorata uideant̃. Difficile est enim commotis animis & concitatis ingeniis uerum cuiquā persuadere. Tanta fit plerunq; uis ac frequentia oratiōis. Hæc si fuisset uobiscű. P.C. aiaduersio. dű per perā de meis morib9 cōsul nř tanta acerbitate loqbat̃. cű pnitiosa & insolēti facundia in caput meű uestros cōcitabat aios. modulabat̃ orōnē. cōsiderē ꝓfecto. ut illius ꝓcacitas hodierna die

innocētia nr̄a deleret̄.Sed uideo iā suggestiōe cōsulis pectora uestra reb9 incudere: uix meā ꝓperi orationē.Credere iam illius auctoritati.meæ pudicitiæ diffidere.Quaobrē facile uereor ne sera sit nostræ salutis defensio.Nā paucoꝝ inuidia plerūq; innocētes iure aut iniuria suppeditant̄.Quę res ꝑfecto neq; cōstātiæ uirorū illustriū:neq; Romanæ disciplinæ:neq; senatorię dignitatis officia ur̄.Quare ꝑ deos imortales uos.P.C.atq; humanitatē uestram appello ut in tantis reb9 non facile iudiciū excipiatis:demulsos ac deuinctos aios facundia Ciceronis pristinæ integritati restituite:& ita restituite: ut aliqn̄ Po.Ro.patricii atq; Catilinæ uerba intelligatis si qd ī pr̄iam peccaui Quirites: neq; gr̄ā neq; misericordiā iploro.Erigite tū ab hac luce aiam Trucidate hoc corp9.& mēbra hæc impudentia diuellite.Nō eo tēdit oratio nr̄a : ut Catilinæ misereamini.Sūma est.n.misericordia in parricidā subitū suppliciū aīaduertere.Sed hāc uerbis clæmentiam postulo.P.C.ne oīno innocentiā deseratis:ne dū libertatē defenditis paucorū iniquitate plærosq; innoxios ꝑditum eatis.Ostēdam uobis atq; elucidabo acerbas in consilio nr̄o mecum inimicitias nō salute Reipublicę fuisse exagitandi impii cā non manu tenēdæ libertatis desiderio cūcta.Nā quātæ primum in supioribus annis immoderatæ in me illum discordię agitauerint:quātisq; atq; q̄ crebris postea inuicem cōtumeliis uersati fuimus nō referā.uobis enim oibus nota sunt Quirites.Sed ea malo dicere:q̄ ꝓximis comitiis postquā consul designatus est impudenter:& temere:q̄ tandam euomit:se nihilo magis q̄ excidio Catilinæ cōsulatum petere.Testes hic duo uiri clarissimi.M.Anto.cōsul.&.C.Cæsar:quoꝝ auctoritate terminatio illa eo tp̄e ueluti parū cōsulta reprobata est.Itē nūc.P.C.talibus aīs imperia tribuite qui curiosius priuatas inimicitias:q̄ totius Reipub.salutē ꝑsequant̄.Nō cupit Cicero cōsulatū :ut opē referat miseris:ut potētiam improboꝝ arceat:ut ciuitatem defendat.ut reipu.cōsulat.Sed ut maxime Catilinā delere & circūscribere possit.Hæc sūt officia uiri cōsularis & gloriosi & sāctissimi ciuis institutiōes.Tales hoies in dandis magr̄atibus anteponite:qbus tantus & uastus est animus extinguendi nobilitatē.Nā qd̄ mihi huius uiri interminatum est:diligentius in uos oēs cōuerteret.Credite mihi.P.C.credite rara est inter tam dissimiles aios beniuolētiæ charitatisq; cōsensio.Ille ex municipio arpinati nouus hospes huic urbi insitus: eam uelut ingenitā rabiē atq; inuidiā aīo uolutat:q̄ nouus exteris ciuib9:nō tātū mores sed ueteri cōsuetudine natura cōparauit.Pridie ibi in petitōe cōsulatus patria exprobrata est:aliqn̄ nouitas generis obiecta æquo aīo tantam cōtumeliam tollerasse:tūc impatientissimū hoiem existimatis.Incitabat̄ eo tp̄e truculēto spiritu lacessitū ingenium:& ueluti uipera serpēs inflammato ac uenefico pectore ferox eius & crudelis aīus agitabat̄.Hic qui se patrem pr̄iæ nominat.qui dicere solit9 ē hanc rempublicam suo splēdore decoratam:q uirorū oium illustrium:ac ꝑstantissimorū familias nō mō æquasse aut aliqn̄ suis moribus.uerum tamen oīum maiorum uitutē superasse : cū obiectari sibi nouitatē uideret:quo putatis eū ingenio ꝑferre potuisse.Infremebat tūc dentib9 atq; in uos oēs rabido rictu conceptam latenter iram acuebat :quam neq; lenitam adeptiōe cōsulatus in posterū putetis.Cū non uestra gr̄a:sed suis maximis uirtutibus consequi tantam dignitatem debere arbitretur.Nunc itaq; priores illos impetus exequit̄.nūc his artibus perturbare ciuitatem instituit.nunc se his consiliis ulcisci & nobilitatem eo deducere:ut nunquam sibi nouitas obiiciatur.Faciet hoc.P.C.faciet nisi uester prudentissimus animus aliquando nostræ omnium saluti:& uniuersæ Reipubli.consulat.Iam hoc primum initio ab hoc principe scelerum:ab hoc flagitiorum artifice:ita ciuitas nostra dira ac pestilenti labe conspersa est. Ita pernitiosum semen diffudit in patriam:ut si aliquando consitum radicibus paulum altius coaluerit: delebitur quidem hæc respubli.pulcherrimum ac stirpe concidet imperium. nihil eni est tam periculosum ciuitatibus q̄ cum dilecti ciues inter se dissident.Inimica namq; est rerum maximarum discordia.Ea res fortes dissipat:& demolitur.Ea quidem hanc nunc inseruit no-

ſtræ ciuitati. Hanc inter nos calamitatem ingeſſit: quæ ſi non mature prouideatur: uideo iam ſummam fortunæ coniunctã hanc rempublicã. Video iam arma in manibus ueſtris: alterũ alteri obſiſtere: hunc proſcribi alterum uero trucidari. Vtinã enim rerum malarum innocens Catilina finis eſſet: uti eſt initium. Nullum foret mihi graue pro Republica periculum ſubire patriæ equidem proſcribi: patriæ abdicari: emori paterer: ſed non ſemper cunctis mortalibus idem animus eſt. Erit alter impatiẽtior: qui ulciſci malit: q̃ improborum perpeti iniurias. Tũc neceſſe eſt: ut ciuili bello res agitentur: periclitabit tunc patria: & in ancipites caſus: certũq; urbis excidium concidet repente: & uentura tunc ingente leticia efferetur: & optatis ſeſe rebus potiri gloriabitur. Cum hanc uidebit armis ſplendere patriam & iſtã admotis ignibus urbem lucere. Tunc laudabit ſua conſilia: & extollet iunctũ animum: & pro ſuis contumeliis ſatis ſe maioreſq; ſuos ultum iri exiſtimabit. Nam prædicare aliquãdo ſolitus originem ſe generis habuiſſe ex Tulli hoſtilii familia uolſcorum regis quidem Popu. Ro. inimiciſſima: quæ ſola prorſus nota eſt occaſio: ut uniuerſum ſit ſibi nomẽ Populi Romani odio ſemperq; exhorreat hãc Rempubli. cuius ditione obſcurata eſt maiorum ſuorũ familia: & ſubactũ eius: ac demolitũ imperiũ: quæ res quantæ curæ habentur humanis ingeniis: uos ipſi exiſtimate. Hoc ego tantum de Cicerone exiſtimare poſſum: ut præſide illa maiorũ ſuorũ inuidia: ueteres illæ inimicitiæ impatientis animi ſuum ſemper ingenium agitent: nunquam ab impetu aut a rabie quieſcant. Tanta eſt illius animi immoderata euertendi huius imperii libido: uidelicet placato enim orbe terrarum: tot profligatis regibus: tot populis: tot gentibus: tot exteris nationibus ſubactis terras undiq;: & maria impio noſtro parere nullũ ſuperiorem hoſtem Populi Romãi: cui non noſtra uirtus longe probata ſit. Defluxit itaque illi ſpes omnis extrinſecus huius imperii demoliendi. Tute nobis omnia quieſcunt: omnes ultro obtemperant. Cum uero ſeſe maioreſque ſuos uindicatum iri malit: nec poſſit unquam ab illa opiniõe durus & crudelis animus quieſcere. Ad has confugit perturbationes: quibus priuatis inimicitiis: mecum primo: poſtremo in uniuerſam Rempublicã conferre putat. Accuſat itaq; amicũ ſibi Catilinã: & plæroſq; alios eiuſdem conſcios coniurationis uelle rempublicã inuadere: euertere patriã: urbẽ deformare: domibus templis aris incendia parare: ſtupra: uirgines: ſenes: plæbẽ: ac patricios iugulare: nuſquã iræ: aut ferro parcere: donec pulcherrima iſta omniũ imperatrix a ſtirpe intereat. Sed per deos imortales neſcio quorſum tendat uana hæc hominum exiſtimatio. Vt quiſquis mortalium credat aliquem eſſe tam perditum: aut tam prorſus ignarũ rationis: cui non quandam intelligat inſitam patriæ pietatem: quæ ſemper quadam tacita ac uehementiſſima ui naturæ humanis pectoribus infunditur. Quis itaque Romanus animus tantam reipublicæ calamitatem afferre cupiat? Quis enim tam acerrimus Populi Romani hoſtis: ille etiam Carthaginenſium dux Hannibal maiora nobis aut paria excogitare potuiſſet. Ego ne rempublicam inuadere uelim: qui & pro republica ingentia pericula ſuſcepi? Ego ne ſenatum urbem deformare: tot ampliſſimis beneficiis noſtræ familiæ decoratam auderem. Ego ne Romanorum templa incendere: quæ tot ſigna: tot tabulas maiorum noſtrorum oſtendunt? Ego ne togatos patricios: aut ſenatores iugulare: qui inter dignitates modo honore præfectus ſum? Ego ne candidatus reliquis ſceleribus deturpare ciuitatem: qui plerunque ne quis deturparet ſumma ope propulſaui. Quæ ſpes? Quis animus? quæ occaſio me ad tale facinus appellũt? Num cauſa forte quam pauloante Cicero deſeruit libido dominandi. Nonne quiete dignitatẽ omnium adeptus ſum? Nonne in ſpe mihi agendi tales reliquiæ parantur: quales cuiquã immortalium fas eſt optare. Neq; enim patriciatus: neq; ſenatoria dignitas defuit. Neq; in poſterum conſulatus: aut dictatura deeſſe poterunt. Quæ tantæ & tales ſunt: ut non modo in hac præſtãtiſſima urbe. Sed in omni orbe terrarũ: omniũ gentium: omniũ nationũ ĩperia & prin-

cipatus antecellant. Quid igitur opus erat: ut difficile in bello quæreretur: quod mihi in pace ultro parabatur: an forte inuidia me concitauit: quod pariter Cicero dicebat. Grande æs alienũ angustia rei familiaris: & immoderata potiendarum rerum audacia. Sed de temerario aut uesano homine hoc existimandum esset: ut plærisq; qui pro potiundis opibus inconsulte tantã parare posset Populi Romani seditionẽ: non præsertim in uiro patricio & cõsulari: in tã opulentissima ciuitate: cui honestæ sunt opes: quid dubitas sibi unquã deesse posse? Tot ultro sese sibi quæstus offerunt: & ex publico ærario prouentus: quod si quis paululum labefactare uoluerit: neq; omnino parcere honestati: incredibile est: quãuis facile in immẽsis opibus affluere possit: ut reliqua prætereã: tu mihi in apertum exemplum es Cicero: qui pridie pene hãc urbem congressus omnium rerũ egens: quum te ad magistratum contulisti: tantam conglutinasti repente diuitiarum molem: ut omnes huius urbis coloniæ uix emptoribus tuis superasse uideantur. Temere igitur mihi obiicis auaritiam: paupertatẽ: instans onus æris alieni. Quæ cuncta tutiore uia sedare potuissẽ: quam rempublicã inquietare. Incerta pro certis capere: par uo cõmodo ingentia pericula subire. Sed neq; quibus arguor priuatarũ inimicitiarũ causa tã tum facinus initiassem. Nemo est in hac republica: quem inimicum habeam. Hic Cicero tan tum mihi molestus est: quod eius flagitia: quæ in occultum habet: nunquã reticere potui: cuius ineptias si tandem a me propulsare maluissem: sine discrimine publico multi ad ultionem adi tus patebant. Non erat opus ad perniciem Reipublicæ confugere: neq; metus mihi: neq; pericula obstabant: cum si ex hominum uita deleretur: non modo ad uindicandum: sed nec ad lugendum funus quisquam superesset. Sed dii prohibeãt: ne hunc animum illius temeritate dehonestem. Nullam enim illustribus uiris in abiectis hominibus ultio laudem afferre potest: illam tamen si casu maluissem: non est putandum Quirites eo tempore susceperim opportunitatis minimum sibi: mihi uero plurimum adesse poterat. Porro si quibus armatorum copiis domum meam circunsepsi: socios induxi: permisi uigiles: neq; horum enim quicquã infi cior. Feci patres Con. non ut cuiquã facerẽ iniuriã: sed ut prohiberem consulis impetũ. Verebar: ingenium noueram: sciebam inimicitias: intellexerã hanc ab illo instructã coniurationẽ. Formidabam itaq; ne illius facundia subito momento animi uestri indignarentur: & contra quæstionem meam licẽtia uestra designatis periculis: de me suppliciũ sumeretur. At si semel ĩ eius designatus manus concidissem frustra meæ ĩposterũ defensioni locus parabatur. Vitam igitur meam sũma ope in hunc diem produxi. Et in tanta rerũ perturbatione nunc persuasu tuo: ne me omnes reum facerent: pene transiit. Nunc tibi minus opus erat Cicero præter spẽ in senatum ueni. Et quantum mihi satis uidebatur: minora quædam scelera elucidaui: ex auditu quorũ iri in obscuro maluisses: qui ipsis tã enormibus sceleribus uiã dedisse: nihil tuorũ facinorũ expaui: non tunc oratio tua: non ultro coniecti motus territauerunt. Quis enim terror in tanta senatorum frequentia: in tanto splendidorum ciuium cœtu insontem cuiusq; animum turbare potest. Habeo igitur diem quẽ maxime cupiui: quem uero minime existimabas: habeo senatum: qui innocentiam meã intelligat: apud quẽ flagitia tua in aperto habeantur. Optimo igitur periculo meis periculis prospexi: si quando armatorũ copia: furorẽ tuũ ppulsaui: si quando intrepidus in Repub. perstiti: fugandũ mihi oĩ obtẽtu psuadebas: instare mihi contra fuit aius. Sed o dii ĩmortales ubi nã sumus: quis potentẽ calũniã nõ uidet? Quid aliud: nisi ut fugerẽ: tota tua oratio pertimuit. Sed si (ut ais) oĩa mea tibi facta illustrantur: si luce clariora sunt mea consilia. Quid nunc mihi fugã persuades: hic sum nullis meis psidiis circũuen tus. Adest senatus. qui tibi fieri uim phibebit: ostende hæc facinora: elucida seditionem: affer suppliciũ. Nũ decet in tantis periculis in misericordiã uideri: cũctatio quidem oĩs obesse põt: nullũ uero psidiũ afferre: si habes principiũ coniurationis: si ĩpatorẽ hostiũ tenes: qd remo

raris: qd eiicer cupis: Vtili9 ē.n.ut luce careat exercit9: fiēt ilico ad bellū segniores. Sed uideo utiq; fieri soles i mediis malis. Tibi maloꝝ cā timore aīus frigescit: casū eni quē mihi aut reip. parabas in te cōferri uides. Res pter opinionē tuā nūc agit tui capitis piculo. Dubitas nūc de fortunis tuis nō obiectuꝝ me tibi: in senatū uenire existimabas. Iō cū ueni ilico trepidus fact9 es. Putas minitādo nūc mihi terrorē icutere ignorās q̄ liber q̄ uast9 sit inocēs aīus. Vis ut fugiam Cice. utiq; nō fugiā: sed psistā acri9 petulantiā tuā oppugnando: necesse ē: ut oīum cōsiliorū tuoꝝ flagitia refellā. Veniāt i hūc locū testes: quoꝝ tibi tantā copiā supesse dicis: ut nihil tibi meoꝝ operū tectū aut occultū sit. Quos pduces. Quin. Curiū hoīem qdē sanę opiniōis: integræ uitæ. At uero q suis flagitiis celeberrime hunc ordinē deuastauit. Propterea pbri gñe abdicatus ē: At fuluiā pduces ei9 cōsortē libidinis: q̄ nulli9 unq̄ cædis conscia fuit: nulli9 stupri aut incesti alūna cōcubit9. Aut uero ita turpiter uixit: ut uelut quoddā sceleris exēplū: oēs meretricū artes ægregie sola ipsa supauit. Hi sūt hoīes clarissimi: qb9 nunc inqetudo ciuitatis suspecta ē: quorū aduersū me testimonia parant. Sed p deos imortales tute iā Cice. moribus tuis ōndis: furore tuo paulū nō ipudētius abutere. Nō erat ex aptis cōiuratorib9 petenda fides Po. Ro. si me delere cupiebas. Eos eligere debuisti: quoꝝ obscurior uita: & parūper occultiora latrocinia fuissent. Multi mortales eadē pecunia utilius ambitiōi tuæ obtēperassent. Illoꝝ autē maledicta nemo bonus ciuis timere debet. Facile refelli pnt: utpote cū fortuna eoꝝ & fides facta satis uulgata sit: q̄ mihi si fauere debeāt aduersarii: mallē eē iniurios: ne uitā meā eorū familiaritas æque in cōtēptum deduceret. Nunc itaq;. P.C. oīa uobis facta cōsulis: & cogitata illustrantur. Nūc etiā uobis innocētia mea patere pōt. Quæ res illū ipulerit ad Catilinæ interitū: ad perturbandā Rēpu. uidetis. Mecū priuatis inimicitiis agitat. Obiectū uero nouitatis uniuersam odit nouitatē more maioꝝ suorū. Nā hāc patriā abhorret: ea propter seditiōes parat. Serit discordias: nūq̄ ad pernitiem nostrā ipatiens eius animus quiescit. Facit iprimis reū Parricidii me Patricium Senatorē: cuius tot rēs gestæ: tot iperia: tot magistratus: tot maiorū meorum beneficia amplissimo splendore Reipub. lucescunt. Obiicit egestatē: quæ in amplissima ciuitate: minoribus ēt magistratibus nunq̄ obesse potuit. Obiectat inimicitias: q̄ mihi ad pturbanda rempublicā: non utiq; satis esse uiderentur. Testes quos producit uidetis: qui tales sūt: ut oīum sceleratorum exuperent ingenia. Quæ tentata: postq̄ sibi præter spē euentibus non respōdent: neq; in senatū sperat: timore ilico suppræssus est. Fugā mihi imperat: quādo si deliquisset: ad uendicandū nephas: nulla magnitudo supplicii satis esse posset. Si ergo. P.C. inocētiam meā uidetis. Si illius animi ferocitatē intelligitis. Si pericula Reipub. ingeniis uestris apta sunt. Expergiscimini igitur aliqñ & iperii Romani uitæ misereminii. Habetis habētē colubrū in uisceribus uestris: habetis in hoc ordine inclusam reipub. calamitatē: quæ uigilat ad pniciē populi Romani. Vos illū in sūmo honore posuistis. Cauete: ne quando p licentiā ea ps pestis totum corpus ambiat: & ueluti contagio quædā in uobis adolescat. Expiate ocius: & eneruate hanc sententiā scelerū. Abdicate hunc hominē consulatu: ne clarā & amplissimā dignitatē fœda illius flagitia deturpent. Eripite hunc ab hac republica: ne qñ eū ad excidiū nr̄æ ciuitatis anhelantē: hæc sanctissima itra mœnia se cōspiciant. Si chara sunt uobis hui9 urbis monumēta. Si piucūdi liberoꝝ cōspect9. Si grata est urarū uirginū pudicitia: si tēpla: potentatus: sacerdotia: societates: domus: opes: familiæ: clientelæ: fortunæ: oīum & uniuersæ pr̄iæ cōmoda uobis accepta sunt: iāiā ab hac republica semen hoc malorū oīum eradicate: hūc a conspectu ciuium eripite: qui uos & oīa bona uestra extinguere cogitat: qui claritudinē iperii Romāi in simultatibus atq; discordiis pturbare instituit. Succurrite his piculis: obuiate huic calamitati: tūc oīs suspitio sedabit. Tunc dolus ille a cohortibus: confestim dissipabitur. In hoc uno hoīe oīs spes eorū sita est. Quis. n. aliū huic maxio iperio: huic capiti orbis terrarum paucoꝝ scelera

torum animos erigere aut concitare potuit. QVIS ciuis in hac Republica tam̃ nepharium & atrox facinus excogitare potuit. Hic hic tantum nouus Cicero arpinas ex Tulliorũ familia ſtruit clam noſtro capiti inſidias. Catilinæ coniuratiões ſimulat:quo liberior ſibi ob cõſiliũ opportunitas patere poſſit. Nos plæroſq; in quæſtionem deducit. P.C. Vt nomine noſtro comparatis copiis facilior ſibi pateat aditus ad inuadendũ Rempublicam. Vos.P.C. nõne ueſtra pericula uidetis? Capeſſite rempublicam miſeram & nutantem. Subuenite patriæ: parentũ & ſimul ſalutis omniũ miſereamini. Meq; conſularem Patritium ciuem & amicũ populi Romani a faucibus inimici conſulis eripite. Supplicẽ atq; inſtantem priſtinæ claritudini omnium ciuium gratiæ ac beniuolentiæ reſtituite: dixi.

FINIS

¶ Impreſſum Venetiis opera & impẽſa ſolertiſſimi uiri Ioannis Tacuini de Tridino: regnãte inclito Principe Leonardo Lauredano Anno Domini .M.CCCCCVI. die.vi. Iulii.

¶ REGISTRVM.

a
Hoc in uolumine
Omnis homines
quæ ſunt ueræ

b
Nam regibus
In pace probauit
Huc.ſ. ad

c
Nationes ſcilicet
Nouas tabulas
At fuluia

d
Non:pro & ne.
Per dede.per
Sicut ea præce.

e
Ab odio:nam
Dimiſſio in ob:
Lacedæmonii:

f
Genus:ætas
Mõtibus obiectis

g
Falſo quæritur
Gloria æterni
Omnes rerum

h
Vt erat. Ac ſi
Aetate ſcilicet
Quouis modo.i.

i
Impiger i laborib9
Quem locum
Nomen eorum̃

k
Quod poſtq̃
Qui tametſi:
Pollens.i:potens

l
Per manus.i.
Munitus armat9
Quouis modo

m
Sed bono: ordo
Nanq; edicto
Bello uſui forent

n
Per colles iu-
Officerent.i. no-
Is ubi primum

o
Deniq; ciues
Opportunitate
Poſtq̃ utrinq;

p
Nam gerere.i.
Nõ poſſum fidei
Cladi ſunt: ideſt

q
Cultuq; eius.i.
Neq; minus
ſicuti ſolent

r
Qđ illoꝝ magis
Si quid precibus
neq; temere

ſ
Oratio Lepidi
na omnia cœpit
certatum utrinq;

t
ſenatorum aucto
obtines: quæ
mus ut a te

